Mesîru Umûmi'l-Muvahhidîn
Şerh u Terceme-i Kitâb-ı İhyâu Ulûmi'd-Dîn

İHYÂ TERCÜME VE ŞERHİ

YUSUF SIDKÎ EL-MARDİNÎ

4. CİLT

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 50

Dinî İlimler Serisi : 6

Kitabın Adı : MESÎRU UMÛMİ'L-MUVAHHİDÎN
ŞERH U TERCEME-İ KİTÂB-I İHYÂU ULÛMİ'D-DÎN
İHYÂ TERCÜME VE ŞERHİ, 4. CİLT (11 CİLT)

Metin : İmâm Gazzâlî (ö. 505/1111)

Tercüme ve Şerh : Yusuf Sıdkî el-Mardinî (ö. 1319/1902)

Özgün Dili : Osmanlıca

Yayına Hazırlayanlar : Prof. Dr. Mustafa Koç
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Prof. Dr. Eyyüp Tanrıverdi
Dicle Üniversitesi
Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

Son Okuma : Yazma Eser Uzm. Yrd. Göker İnan

Arşiv Kayıt : İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, No. 5854

Kitap Tasarım : Abdusselam Ferşatoğlu

Yapım : Fotografika Ltd. Şti.

Baskı : Pasifik Ofset, Cihangir Mah. Baha İş Merkezi A Blok 34310
Haramidere-İstanbul. Tel.: 0212 412 17 77 Sertifika No. 12027

Baskı Yeri ve Yılı : İstanbul 2017

Baskı Miktarı : 1. Baskı, 2000 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Library of Congress A CIP Catalog Record

Yusuf Sıdkî el-Mardinî
Mesîru Umûmi'l-Muvahhidîn Şerh u Terceme-i Kitâb-ı İhyâu Ulûmi'd-Dîn
İhyâ Tercüme ve Şerhi, 4. Cilt (11 Cilt)

1. İhyâ, 2. Dinî İlimler, 3. Ahlâk, 4. Gazzâlî, 5. Yusuf Sıdkî el-Mardinî

ISBN: 978-975-17-3772-4 (Takım) 978-975-17-3895-0 (4. Cilt)

T. C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
Süleymaniye Mah. Kanuni Medresesi Sok. No: 5 34116 Fatih / İstanbul
Tel. : +90 (212) 511 36 37
Faks : +90 (212) 511 37 00
info@yek.gov.tr
www.yek.gov.tr

MESÎRU UMÛMİ'L-MUVAHHİDÎN
ŞERH U TERCEME-İ KİTÂB-I İHYÂU ULÛMİ'D-DÎN

İHYÂ TERCÜME VE ŞERHİ

(ÇEVİRİ YAZI - TIPKIBASIM)

4. CİLT

YUSUF SIDKÎ EL-MARDİNÎ
(ö. 1902)

Yayına Hazırlayanlar
Mustafa Koç
Eyyüp Tanrıverdi

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

İÇİNDEKİLER

ER-RUBᶜU’S-SĀNĪ MİN KİTĀBİ İHYĀᵓİ ᶜULŪMİ’D-DĪN

[الربع ا الثاني من كتاب احياء علوم الدين]

KİTĀBU ĀDĀBİ’L-EKLİ VE HÜVE EVVELÜ’R-RUBᶜU’S-SĀNĪ MİN KİTĀBİ İHYĀᵓİ ᶜULŪMİ’D-DĪN MİN KISMI’L-ᶜİBĀDĀT

[كتاب آداب الأكل وهو اول الربع الثاني من كتاب احياء علوم الدين من قسم العبادات]

Bismillāhirrahmānirrahīm

[الحمد لله الذي أحسن تدبير الكائنات فخلق الأرض والسماوات وأنزل الماء الفرات من المعصرات فأخرج به الحب والنبات وقدر الأرزاق والأقوات وحفظ بالمأكولات قوى الحيوانات وأعان على الطاعات والأعمال الصالحات بأكل الطيبات]

İşbu kitāb-ı hikmet-nisāb-ı müstetāb *İhyāᵓu ᶜUlūmi’d-Dīn* adlı olan kitābın rubᶜ-ı sānīsi olup ki kısm-ı ᶜādātın ahkām ve ahvāline şāmildir ve ᶜunvān-ı kitābdan müstebān olduğu vech üzere ādāb-ı eklin kitābı rubᶜ-ı sānī-i mezkūrun mebdeᵓi olmakla musannif-i merhūm dahi işbu kitāb ādāb-ı eklin kitābıdır deyip bedᵓ-i tefsīrinde *İhyāᵓu ᶜUlūmi’d-Dīn* adlı olan kitābın rubᶜ-ı sānīsi mebdeᵓi ve birincisi olup ᶜādāt ve ᶜibādete müteᶜallik olan ahkām ve ahvāle hāvīdir diyerek icmālen taᶜrīfine bi’l-işāret deᵓb-i mesnūn ve siyāk-ı sābıkı mūcebince teyemmünen ve teberrüken besmele ile şürūᶜ edip o Hudāvend-i cihān-āferīn ve hikmet-nümā-yı īcād u tekvīn Hazret-i Rabbü’l-ᶜālemīne edā-i farīza-i mahmedet ü şükrānede الحمد لله الذي أحسن تدبير الكائنات فخلق الأرض والسماوات وأنزل الماء الفرات من المعصرات فأخرج به الحب والنبات وقدر الأرزاق والأقوات وحفظ بِالْمَأْكُولَاتِ قُوَى الْحَيَوَانَاتِ وَأَعَانَ عَلَى الطَّاعَاتِ والأعمال الصالحات بأكل الطيبات diye āgāz ve bu dībāce-i minhāciyyeyi berāᶜat-i istihlāl kāᶜi-

desi vefkince bahs-i āti'l-beyānın hükm-i asliyyesi ve esbāb-ı hafiyye vü celiyye ve fevāid-i ʿakliyye vü nakliyye ve ahvāl-i haremiyye vü hilliyye ve ʿillet-i māddiyye vü suveriyye vü gāiyye vü fāʿiliyyesine telmīh ve temlīh ve edillesine irşād ve telvīh ederek işbu senā-i cemīl ve zikr-i cezīli ʿalā-sebīli't-taʿzīm ve't-tebcīl īrād ve zikr etmiştir ki hulāsa-i meʾāli: "Tedbīr-i kāinātı tahsīn ve āsumān ve zemīni halk edip muʿsırāt-ı sehāb-ı rahmet-ictizābdan mā-i ʿazb ü fürātı inzāl ve onunla habb ve nebātı inbāt ve rızk ve akvātı takdīr ve o rızk ve meʾkūlāt ile kuvā-yı hayvānātı hıfz ve onun tāʿat ve ʿibādātı ile aʿmāl-i sālihāt üzerine ekl-i tayyibāt ile iʿāne eden Hazret-i Zātü'l-Celāl'e hamd-i vāfir ve şükr-i mütekāsir olsun" demektir.

[والصلاة على محمد ذي المعجزات الباهرات وعلى آله وأصحابه صلاة تتوالى على ممر الأوقات وتتضاعف بتعاقب الساعات وسلم تسليمًا كثيرًا]

Ve dahi bu niʿmet-i ʿuzmāya sebeb-i müstakil ve vāsıta-i kübrā olan sāhib-i muʿcize-i bāhire vü āyāt-ı beyyināt-ı zāhire, sürūr-ı enbiyā vü asfiyāʾ Hazret-i Muhammedü'l-Mustafā'ya memerr-i evkāt üzere mütevālī ve teʿākub-ı sāʿāt ile mütezāʿaf ve müteʿālī olan salavāt-ı dāimiyye-i vefīre ve teslīmāt-ı ʿumūmiyye-i kesīre olsun diye farīza-i tasliye vü teslīmi īfāsıyla ve bu tuhfe-i tahiyye dahi kezālik onun āl-i ʿizām ve ashāb-ı kirāmına vāsıl ve nāzil olsun diye kelām-ı hayr-encāmına hüsn-i hitām verdi.

[أما بعد فإن مقصد ذوي الألباب لقاء الله تعالى في دار الثواب ولا طريق إلى الوصول للقاء الله إلى بالعلم والعمل ولا تمكن المواظبة عليهما إلا بسلامة البدن ولا تصفو سلامة البدن إلا بالأطعمة والأقوات والتناول منها بقدر الحاجة على تكرر الأوقات فمن هذا الوجه قال بعض السلف الصالحين إن الأكل من الدين وعليه نبه رب العالمين بقوله وهو أصدق القائلين ﴿كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا﴾]

Pes ez-hamd ü senā-i mefrūz ve edā-i tahiyye-i salāt u selām-ı mefrūz ve īmā-i intimā-yı garaz-ı menhūz sen ey sālik-i rāh-ı āhiret ve tālib-i māye-i kīmyā-yı saʿādet, bil ve āgāh ol ki ashāb-ı kulūb u ʿukūl u elbābın asl murād ve maksadları ancak dārü'l-bekāʾ ve's-sevābda likā-i Hazret-i Rabbü'l-erbābdır. Ve ʿilm ve ʿamelden gayrı onun likāsına mū-

sıl bir tarīk-i hakīk yoktur. Ve ᶜilm ve ᶜamele muvāzabet ve müdāvemet ise o dahi selāmet-i beden olmayınca mümkin olmaz ki ᶜamel ve ᶜilm ancak sıhhat-i beden ve selāmeti ile hāsıl olur. Ve selāmet-i beden dahi ancak etᶜime ve akvāt ile sāfī olur, yaᶜnī başka bir şeyᵓ ile sāfī olmaz. Ve o tenāvül-i etᶜime vü akvāt tekrār-ı evkāt ile tekerrürü emr-i tabīᶜī idüğü gibi tarīk-i iᶜtidāl üzere ittihāzı ve bi-kadri'l-hāce tenāvülü emr-i ehemm ü elzemdir. Ve bu yüzden dolayı selef-i sālihīnin baᶜzısı demiş ki "Taᶜāmı tenāvül etmek dīndendir", yaᶜnī yemeği yemek dahi ᶜibādettendir, zīrā ki ᶜibādete vesīle ve sebeb ve bādīdir. Ve buna Hazret-i Rabbü'l-ᶜālemīn tenbīh buyurup ﴿كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا﴾[1] diye katᶜan emr ü fermān etti. Ve Zāt-ı kibriyāsı asdaku'l-kāilīn ve itāᶜat u inkıyād-ı emri farz-ı ᶜayn ve meᵓmūrun bih olan nesnenin ikāmesi dahi ᶜibādet ve menāhic-i dīniyyedendir, zīrā hulāsa-i lafz-ı celīli: "Siz tayyibāttan yiyiniz ve sālih ᶜameli işleyiniz" demektir.

[فمن يقدم على الأكل ليستعين به على العلم والعمل ويقوي به على التقوى فلا ينبغي أن يترك نفسه مهملًا سدى يسترسل في الأكل استرسال [4] البهائم في المرعى فإن ما هو ذريعة إلى الدين ووسيلة إليه ينبغي أن تظهر أنوار الدين عليه وإنما أنوار الدين آدابه وسننه التي يزم العبد بزمامها ويلجم المتقي بلجامها حتى يتزن بميزان الشرع شهوة الطعام في إقدامها وإحجامها فيصير بسببها مدفعة للوزر ومجلبة للأجر وإن كان فيها أوفى حظ للنفس]

Kaldı ki onunla ᶜilm ve ᶜamele kim ki istiᶜāne eylerse ve takvā üzere onunla mütekavvī olmak isterse gerektir ki onun nefsini başı boş bırakmaya ve onu hāline ihmāl eylemeye tā ki merᶜāya behāim salıverildiği gibi o dahi onunla müstersel olup dilediği ve istediği gibi yemek yiye, zīrā ki dīne zerīᶜa ve vesīle olan nesnenin üzerine envār-ı dīn zāhir olmak gerektir ve dīnin envārı ise o dahi ancak onun ādāb ve sünnetidir ki onun yularıyla bende-i Hudā yularlanır ve onun gemi ile merd-i muttakī gemlenir, tā ki taᶜāma şehveti şerᶜ-i şerīfin mīzān ve terazisiyle tartılıp ikdām ve ihcāmında dahi arzūsū vezn oluna ve o sebeb ile müdfiᶜa-i vizr ve müclibe-i ecr hāsıl ola velev ki nefs için onda bir hazz-ı vāfī

---

1 Müᵓminūn, 23/51.

vardır, yaᶜnī taᶜām yemekte egerçi hazz-ı nefs var ise de lākin kula yular ve muttakīye licām makāmında olan ādāb ve sünen-i şerᶜiyye ile o taᶜāmı tenāvül etmek ve taᶜāma olan ikdām ve ihcāmda mertebe-i iştihāsını mīzān-ı şerᶜī ile vezn eylemek dahi lāzımdır, tā ki o yemek günāha dāfiᶜ ve sevāba cālib ola, zīrā bu sünen ve ādāb dīnin envārıdır. Zerīᶜası olan nesnede zāhir olmak gerektir, tā ki dīnden ola ve iᶜāne-i dīn ve takviye-i takvā olup ᶜalef-i behāim-i sāime hükmünde olmaya, yaᶜnī hayvānātı licām ve yular ile zabt ve idāre olunduğu gibi o dahi nefsini licām ve zimām-ı sünen ü ādāb ile zabt ve idāre eyleye demektir.

[قال صلى الله عليه وسلم إن الرجل ليؤجر حتى في اللقمة يرفعها إلى فيه والى في امرأته وإنما ذلك إذا رفعها بالدين وللدين مراعيا فيه آدابه ووظائفه وها نحن نرشد إلى وظائف الدين في الأكل فرائضها وسننها وآدابها ومروءاتها وهيئاتها في أربعة أبواب وفصل في آخرها]

Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِنَّ الرَّجُلَ لَيُؤْجَرُ حَتَّى فِي اللُّقْمَةِ يَرْفَعُهَا إِلَى فِيهِ وَإِلَى فِي امْرَأَتِهِ"[2] buyurmuş ki hulāsa-i meᵓāli: "ᶜAle't-tahkīk mürāᶜāt-ı sünen-i şerᶜiyye ile ādem meᵓcūr olur, hattā ağzına ve zevcesi ağzına refᶜ ettiği lokmada." Meᵓcūr olması ancak tarīk-i dīn ile onu refᶜ etmekte olur. Ve dīn için ādāb ve vezāif vardır ki onların mürāᶜātı iledir, yaᶜnī kendi ağzına ve zevcesi ağzına kaldırdığı lokmada müsāb ve meᵓcūr olması ancak o lokmayı āyīn-i dīn ile kaldırır ve refᶜinde defᶜinde dahi ādāb ve vezāifi riᶜāyet eyler. İşte biz yemekte olan vezāife irşād ile yemeğin ferāiz ve sünen ve ādāb ve mürūᵓāt ve heyᵓātına dört bāb ile āhirlerinde bir fasl īrād ve zikr ile irşād ve delālet eyleriz.

[الباب الأول فيما لا بد للآكل من مراعاته وإن انفرد بالأكل]

Ki birinci bābı yalnız olsa bile tenāvül-i taᶜām edene mürāᶜātı lāzım gelen umūr zikrinde ola.

[الباب الثاني فيما يزيد من الآداب بسبب الاجتماع على الأكل]

Ve ikinci bābı dahi yemek üzerine ictimāᶜ sebebiyle zāid olan ādābın

---

2 Bkz. Buhārī, Vasāyā, 2, no: 2742; Müslim, Vasiyyet, 1; *Musnedu* Ebī Dāvūd et-Tayālisī, 1/161, no: 193.

zikrinde ola.

[الباب الثالث فيما يخص تقديم الطعام إلى الإخوان الزائرين]

Ve üçüncü bāb ihvān-ı zāirīne takdīm-i taᶜāma mahsūs olan ahkāmın beyānında ola.

[الباب الرابع فيما يخص الدعوة والضيافة وأشباهها]

Ve dördüncü bāb daᶜvet ve ziyāfete mahsūs ve onlara benzer müsāfirlik gibi ahvālin beyānında ola.

el-Bābu'l-Evvel Fīmā Lābüdde li'l-Münferidi Minhü ve Hüve Selāsetün Aksāmun: Kısmun Kıbelü'l-Ekli ve Kısmun Maᶜa'l-Ekli ve Kısmun Baᶜde'l-Ferāgı Minhü

[الباب الأول فيما لابد للمنفرد منه وهو ثلاثة أقسام قسم قبل الأكل وقسم مع الأكل وقسم بعد الفراغ منه]

el-Kısmu'l-Evvelü Fi'l-Ādābilletī ᶜAle'l-Ekli ve Hiye Sebᶜatün

[القسم الأول في الآداب التي تتقدم على الأكل وهي سبعة]

[الأول أن يكون الطعام بعد كونه حلالا في نفسه طيبا في جهة مكسبه موافقا للسنة والورع لم يكتسب بسبب مكروه في الشرع ولا بحكم هوى ومداهنة في دين على ما سيأتي في معنى الطيب المطلق في كتاب الحلال والحرام]

Birinci bābı ki münferiden taᶜām edene lāzım ve lābüdd olan umūrun beyānındadır. İşte bu bābdır ki üç kısma müştemildir, bir kısmı kable'l-ekl mürāᶜātı lāzım gelen umūrdur ve bir kısmı baᶜde'l-ekl mürāᶜātı vācib olan umūrdur ve dīger kısmı maᶜa'l-ekl mürāᶜātı mesnūn olan umūrdur.

Birinci kısmı ise ki yemek üzerine tekaddümü vācib olan ādābın beyānındadır, o dahi yedi edebdir:

Şöyle ki birinci edeb odur ki yiyeceği helāl yemeğin cihet-i mekse-bi sünnet ve veraᶜa muvāfık olmaktır ki şerᶜan mekrūh olan bir sebeb

veyāhūd hevā veyā dīnde bir müdāhene ile kazanılmamış ola, nitekim helāl ile harām kitābında tayyib-i mutlak bahsinde gelecek taʿrīf gibi, yaʿnī o taʿrīf üzere yiyeceği taʿām zāten helāl ola ve cihet-i meksebi dahi helāl ola [5]

[وقد أمر الله تعالى بأكل الطيب وهو الحلال وقدم النهي عن الأكل بالباطل على القتل تفخيما لأمر الحرام وتعظيما لبركة الحلال فقال تعالى ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ﴾ إلى قولهِ ﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا﴾ الآية فالأصل في الطعام كونه طيبًا وهو من الفرائض وأصول الدين]

Hālbuki Cenāb-ı Vācibü'l-vücūd ekl-i tayyib ile emr etmiştir. Ve tayyibden murād taʿām-ı helāldir hattā emr-i harāmın tefhīmi ve helālin bereketi taʿzīmi için katl-i nefs üzerine bātıl ile ekl etmekliğin nehyini zikrde takdīm eylemiştir ki ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ﴾[3] deyip tā ki ﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا﴾[4] buyurdu. Bu āyet-i kerīme sūre-i Nisā'nın yirmi sekizinci āyetidir ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Ey müʾminler, birbirinizin beyninde māllarınızı bātıl ile ekl etmeyin yaʿnī şerʿin helāl etmediği ribā ve kumār ve serika ve gasb ve daʿvā-yı bātıla ile ekl etmeyin, meger birinizden rızā ve hoşnūd olarak ticāret tarīkiyle ola." Ve "kendiniz kendinizi katl etmeyin" yāhūd "nefs-i vāhid olduğunuz müʾmini katl etmeyin" yāhūd "katli müʾeddī şeyʾi irtikāb ile kendinizi katl ettirmeyin" yāhūd "nefsinizi tehlikeye ilkāʾ ile katl etmeyin.", "Ey ümmet-i Muhammed, tahkīk Allāhu ʿazīmü'ş-şān size merhamet edip Benī İsrāʾīl'e ʿisyānları sebebiyle kendilerini katle emr eylemiş iken sizi ondan nehy eyledi." Kaldı ki yemekte helāl taʿāmı ekl etmek şarttır, belki asldır ki o dahi yaʿnī helāl ve tayyib olmaklığı ferāiz-i şerʿiyye ve usūl-ı dīniyyedendir.

[الثاني غسل اليد قال صلى الله عليه وسلم "الوضوء قبل الطعام ينفي الفقر وبعده ينفي اللمم وفي رواية ينفي الفقر قبل الطعام وبعده ولأن اليد لَا تَخْلُو عَنْ لَوْثٍ فِي تَعَاطِي الْأَعْمَالِ فغسلها أقرب إلى النظافة والنزاهة ولأن الأكل لقصد الاستعانة على الدين عبادة فهو جدير بأن يقدم عليه ما يجري منه مجرى الطهارة من الصلاة]

3 Nisā, 4/29.

4 Nisā, 4/29.

Ve ikinci edeb ellerin gaslidir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz [5]"اَلْوُضُوءُ قَبْلَ الطَّعَامِ يَنْفِي الْفَقْرَ وَبَعْدَهُ يَنْفِي اللَّمَمَ" diye fermān buyurmuştur, yaᶜnī "Taᶜāmdan evvel vuzūᵓ yoksulluğu nefy eder ve taᶜāmdan sonra sagāir-i zünūbu nefy eder." Ve bir rivāyette "يَنْفِي الْفَقْرَ قَبْلَ الطَّعَامِ وَبَعْدَهُ" gelmiştir, yaᶜnī "Kable't-taᶜām ve baᶜde't-taᶜām vuzūᵓ fakr ve yoksulluğu nefy eder." Çünkü teᶜātī-i aᶜmālden el bulaşıklıktan hālī ve boş kalmaz ve onun yıkaması ve gasli pāklık ve tenezzühlüğe akrebdir. Ve hem dahi dīn üzerine istiᶜāne etmek kasdıyla taᶜāmı yemek ᶜibādettir ve ᶜibādet olunca o dahi namāz gibi ona bir tahāret tekaddüm etmeğe lāyıktır ki tahāret mecrāsında cārī olan el yıkamaklığı ona mütekaddim olmak gerektir.

[الثالث أن يوضع الطعام على السفرة الموضوعة على الأرض فهو أقرب إلى فعل رسول الله صلى الله عليه وسلم من رفعه على المائدة كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا أتى بطعام وضعه على الأرض فهذا اقرب الى التواضع فإن لم يكن فعلى السفرة فإنها تذكرة السفر ويتذكر من السفر سفر الآخرة وحاجة إلى زاد التقوى وقال أنس بن مالك رحمه الله ما أكل رسول الله صلى الله عليه وسلم على خوان ولا في سكرجة قيل فعلى ماذا كنتم تأكلون قال على السفرة]

Ve üçüncü edeb yemeği yer üstünde döşenmiş bir sofranın üzerinde komaktır, çünkü tevāzuᶜa daha ziyāde karībdir ve hem dahi fiᶜl-i nebevīye akrebdir ki māide üzerine komaktan yer üzerine komak sünnet-i peygamberīye daha ziyāde yakındır, zīrā ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimize taᶜām geldiği vaktte yer üzerine koyup yerdi, çünkü tevāzuᶜa akrebdir. Ve yer üstüne komazsa sofra üzerine koya, zīrā ki sofra seferi yād ettirir ve seferden sefer-i āhiret yādına gelir ve zād-ı takvāya ihtiyācı dahi der-hātır eder ki Enes b. Mālik ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki "ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz birer hıvān yaᶜnī māide ve "sukurruce" yaᶜnī üsküre dedikleri kap üstünde yemek yemedi." "Yā ne üzerine yemek yerdiniz?" denildikte, "Biz sofra üzerine taᶜāmı yerdik" demiş.

---

5 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 7/164, no: 7166; el-Begavī, *Şerhu's-Sunne*, 1/350; *Keşfu'l-Hafā*, 2/409, no: 2900.

[وقيل أربع حدثت بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم الموائد والمناخل والأشنان والشبع واعلم أنا وإن قلنا الأكل على السفرة أولى فلسنا نقول الأكل على المائدة منهي عنه نهي كراهة أو تحريم إذا لم يثبت فيه نهي وما يقال إنه أبدع بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم فليس كل ما أبدع منهيا بل المنهي بدعة تضاد سنة ث ثابتة وترفع أمرا من الشرع مع بقاء علته بل الإبداع قد يجب في بعض الأحوال إذا تغيرت الأسباب وليس في المائدة إلا رفع الطعام عن الأرض لتيسير الأكل وأمثال ذلك مما لا كراهة فيه]

Ve dahi denilmiş ki dört nesne bidᶜat olup ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizden sonra ihdās olunmuş ki mevāid ve menāhıl ve üşnān ve tokluktur. Ve dahi bil ki biz velev ki sofra üzerine taᶜām yemek evlādır dedik, lākin biz māide üzerine taᶜāmı yemek menhīdir demeyiz yaᶜnī māide üstüne taᶜām yemek kerāhet-i tahrīm ile menhiyyün ᶜanh veyāhūd harāmdır demiyoruz, zīrā ki onda bir nehy vārid olmamıştır. Ve o ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selāmdan sonra ihdās olunmuş denilen nesneye egerçi bidᶜat denilirse de ammā her bir mübdaᶜ ve muhdes menhiyyün ᶜanh değildir belki menhiyyün ᶜanh olan bidᶜat o bidᶜattır ki bir sünnet-i seniyye-i sāniyeye müzādıd olur veyāhūd ᶜilleti bekāsıyla umūr-ı şerᶜiyyeden bir emri rāfiᶜ olur. Ve olur ki esbābın tagyīriyle maslahata nazaran baᶜzı ahvālde ibdāᶜ ve ihdās etmek dahi vācib olur ki hulāsa-i kelām her bir bidᶜat harām ve menhi olmaz belki baᶜzı ahvālde tegayyür-i esbāb için umūr-ı mukteziyenin ihdās ve ibdāᶜı emr-i müstahsen ve vācib olur; mekrūh ve harām olan bidᶜat, sünnete müzādıd ve emr-i şerᶜīye mübāyin ve mugāyir olan bidᶜattir. Ve māide ise taᶜāmın tenāvülü kolay etmek için yemeği yerden refᶜ etmekten başka bir şey yoktur ve bunun emsālinde bir kerāhet yoktur. [6]

[والأربع التي جمعت في أنها مبدعة ليست متساوية بل الأشنان حسن لما فيه من النظافة فإن الغسل مستحب للنظافة والأشنان أتم في التنظيف وكانوا لا يستعملونه لأنه ربما كان لا يعتاد عندهم أو لا يتيسر أو كانوا مشغولين بأمور أهم من المبالغة في النظافة فقد كانوا لا يغسلون اليد أيضًا وكانت مناديلهم أخمص أقدامهم وذلك لا يمنع كون الغسل مستحبا]

Ve mübdeᶜa olan işbu umūr-ı erbaᶜa mütesāvī değildirler belki üş-

nānın istiᶜmāli güzeldir, çünkü nezāfeti vardır, yaᶜnī pāklık verir ve yıkamak ancak pāklık için müstehabb olmuştur. Ve üşnān ise pāklıkta tanzīfi onun daha ziyāde tām olur, yaᶜnī üşnān ile vākiᶜ olan pāklık daha ziyāde etemmdir. Ve onların ona ᶜadem-i istiᶜmālleri ola ki yanlarında muᶜtād değil imiş veyāhūd onlara müteyessir olmadı veyāhūd mübālaga-i tanzīften daha ziyāde mühim emrlerle meşgūl olmalarından idi hattā ki ellerini gasl edemezlerdi, onların mendīlleri ayaklarının dibi idi. Maᶜa-hāzā onların bu sūretle ellerinin yıkamaları onu müstehabb olmaktan hāric etmez.

[وأما المنخل فالمقصود منه تطييب الطعام وذلك مباح ما لم ينته إلى التنعم المفرط]

Ve elek ise o dahi ondan murād tatyīb-i taᶜāmdır ve tenaᶜᶜum-ı müfrite müntehī olmadıkça o dahi mübāhtır.

[وأما المائدة فتيسير للأكل وهو أيضا مباح ما لم ينته إلى الكبر والتعاظم]

Ve māide ise o dahi yemekliği teysīr etmek içindir, o dahi kibr ve teᶜāzuma müntehī olmayınca kezālik mübāhtır.

[وأما الشبع فهو أشد هذه الأربعة فإنه يدعو إلى تهييج الشهوات وتحريك الأدواء في البدن فلتدرك التفرقة بين هذه المبدعات]

Ve tokluk ise işbu mübdeᶜāt-ı erbaᶜanın eşeddidir, zīrā ki tehyīc-i şehevāt ve ebdānda tahrīk-i ᶜilele dāᶜīdir, kaldı ki mübdeᶜāt beyninde olan tefrika bilinmek gerektir.

[الرابع أن يحسن الجلسة على السفرة في أول جلوسه ويستديمها كذلك كان رسول الله صلى الله عليه وسلم ربما جثا للأكل على ركبتيه وجلس على ظهر قدميه وربما نصب رجله اليمنى وجلس على اليسرى وكان يقول لا آكل متكئا إنما أنا عبد آكل كما يأكل العبد وأجلس كما يجلس العبد والشرب متكئا مكروه للمعدة ايضا ويكره الأكل نائما ومتكئا الا ما يتنقل به من الحبوب وروى عن علي كرم الله وجهه انه اكل كعكا على ترس وهو مضطجع ويقال منبطح على بطنه والعرب قد تفعله]

Ve dördüncü ebed ise ibtidā-yı cülūsunda sofraya celse-i muᶜtāde ile cülūs edip tamām-ı taᶜāma kadar onu istidāme etmektir ki oturmaklıkla

yemek yiye, zīrā ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz olurdu ki baᶜzu'l-ahyānda iki dizi üzerine gidip sofraya yanaşırdı ve iki ayağının arkaları üzere taᶜāma otururdu ve baᶜzen sağ ayağını dikip sol ayağı üzerine taᶜāma otururdu ve derdi ki [6]"لَا آكُلُ مُتَّكِئًا" ki hulāsa-i meᵓāli: "Ben bir nesneye dayanıp müttekī olduğum hālde yemeği yemem, ancak ben kulum ve kul yediği gibi yiyerim ve kul oturduğu gibi otururum."

Ve müttekī olduğu hālde bir nesneyi içmek miᶜdeye mekrūhtur. Ve kezālik nāim yaᶜnī uzanmaktan ve müttekī yaᶜnī dayanmaktan yemek yemek mekrūhtur, meger ki hubūbdan bir nesne ile müttekī olarak müntakil olur ki dayanmakla tenakkul etmek yaᶜnī yemiş yemek mekrūh değildir. Hazret-i ᶜAlī ᶜaleyhi'r-rıdvān üzerine mervīdir ki sipere dayanmış olduğu hālde bir kaᶜkeyi yemiştir ve dīger bir rivāyette uzanmış ve āher bir kavlde karnı üzerine yatmış olduğu hālde kaᶜkeyi tenāvül etmiştir ki tāife-i ᶜArab onu işlerler.

[الخامس أن ينوي بأكله أن يتقوى به على طاعة الله تعالى ليكون مطيعًا بالأكل ولا يقصد التلذذ والتنعم بالأكل قال إبراهيم بن شيبان منذ ثمانين سنة ما أكلت شيئًا لشهوتي ويعزم مع ذلك على تقليل الأكل فإنه إذا أكل لأجل قوة العبادة لم تصدق نيته إلا بأكل ما دون الشبع فإن الشبع يمنع من العبادة ولا يقوى عليها فمن ضرورة هذه النية كسر الشهوة وإيثار القناعة على الإتساع]

Ve beşinci edeb ise o dahi kendi yemekliği ile tāᶜate tekavvī etmek kasdıdır, yaᶜnī ᶜibādete mütekavvī olmak niyyetiyle taᶜām ede tā kim ekliyle mutīᶜ ola, yaᶜnī ekliyle telezzüz ve tenaᶜᶜumu kasd etmeye. İbrāhīm b. Şeybān ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Seksen seneden beri şehvetim için ben bir nesneyi ekl etmemişim." Ve dahi o niyyet ile taklīl-i ekle ᶜazm ede, zīrā eger kuvvet-i ᶜibādet için yerse niyyet ve kasdı sādık olmaz mādām ki dūne'ş-şibaᶜ yemeye, zīrā tokluğa kadar ekl eden kimse o niyyette sādık olmaz çünkü tokluk ᶜibādetten menᶜ eder, ᶜibādete takviyet vermez, ᶜibādete takviye veren yemek ancak az olmak gerektir,

---

6 Buhārī, Etᶜime, 13, no: 5398; Ebū Dāvūd, Etᶜime, 18, no: 3769; İbn Māce, Etᶜime, 6, 2/1086, no: 3262; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 4/88, no: 3684.

tokluğa kadar olmaya. Vaktā ki böylece az yer, niyyeti sādık olur da fi'l-hakīka ᶜibādete tekavvī etmek için taᶜām etmiş olur, kaldı ki kesr-i şehvet ü ittisāᶜa īsār-ı kanāᶜat bu niyyetin zarūretindendir.

[قال صلى الله عليه وسلم ما ملأ آدمي وعاء شرا من بطنه حسب ابن آدم لقيمات يقمن صلبه فإن لم يفعل فثلث طعام وثلث شراب وثلث للنفس ومن ضرورة هذه النية أن لا يمد اليد إلى الطعام إلا وهو جائع فيكون الجوع أحد ما لا بد من تقديمه على الأكل ثم ينبغي أن يرفع اليد قبل الشبع ومن فعل ذلك استغنى عن الطبيب وسيأتي فائدة قلة الأكل وكيفية التدريج في التقليل منه في كتاب كسر شهوة الطعام من ربع المهلكات]

Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "مَا مَلَأَ آدَمِيٌّ وِعَاءً شَرًّا مِنْ بَطْنِهِ حَسْبُ ابْنِ آدَمَ لُقَيْمَاتٌ يُقِمْنَ صُلْبَهُ فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ فَثُلُثٌ طَعَامٌ وَثُلُثٌ شَرَابٌ وَثُلُثٌ لِلنَّفَسِ"[7] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Benī ādem karnının doldurması gibi cihānda ona şerrli bir kabı doldurmadı. [7] İbn ādemin sulbünü ikāme eder lokmalar ona kāfīdir ve eger onu etmezse onun bir sülüsü taᶜāma ve bir sülüsü şarāba ve bir sülüsü nefese olsun." Yaᶜnī karnını üç bölük hükmünde ede ki bir sülüsünü yemekten doldura ve bir sülüsünü sudan ve dīger sülüsünü teneffüs için boş bıraka, kāffesini yemekten doldurmaya. Ve dahi aç olmadıkça yemeğe el uzatmamaklık yine o niyyetin zarūretindendir ki açlığın yemek üzerine tekaddümü lābüddür. Ve dahi tokluktan evvel yemekten el kaldırmak dahi lāzımdır; kim ki bunu işlerse tabībe muhtāc olmaz yaᶜnī tabībden müstagnī kalır, nitekim ᶜulemā-i tıbbiyyeden ᶜAlī İbn Ebī Sīnā demiş ki şiᶜr:

[جمعت الطب في البيتين جمعا وحسن القول في قصر الكلام قلل إن اكلت وبعد الاكل تجنب والشفا في الانهضام وليس على النفوس اشد حال من ادخال الطعام على الطعام]

Ki hulāsa-i mefhūmu: "Ben tıbbı iki beytte cemᶜ ettim, zīrā kelāmın güzelliği kısalığıyladır. Sen yiyeceğin vaktte az ye, yaᶜnī karnın bütününü doldurma ve yemekten sonra aç olmayınca bir dahi yemek yeme

7 *el-Mustedrek*, 4/367, no: 7945; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 7/446, no: 5261; *Keşfu'l-Hafā*, 2/234, no: 2270.

ki taᶜām hazm etmeden taᶜāmı taᶜām üstüne indirme. Baᶜde't-taᶜām taᶜāmdan tecennüb eyle, çünkü şifā taᶜāmın hazmındadır, zīrā taᶜāmı taᶜām üzerine idhāl etmek hālinden eşedd olarak nüfūs üzerine bir hāl yoktur" ki her ne ki ᶜillet ve musībet vākiᶜ olursa ondan vākiᶜ olur demektir. İşbu rubāᶜīnin mahsūlü ﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا﴾[8] nass-ı ᶜālīsinin hükm-i celīline tābiᶜ olmuştur, çünkü ﴿وَلَا تُسْرِفُوا﴾ maᶜnāsını buna haml buyurulmuştur, zīrā aç olmadan taᶜāmı yiyip taᶜāmı taᶜām üzerine idhāl etmek ve miᶜdenin tahammülünden ziyāde taᶜām yemek isrāftır ve isrāf muzırr olduğundan menhiyyün ᶜanhtır. Ve'l-hāsıl kıllet-i eklin fevāidi çoktur, inşāallāhu taᶜālā kitābın cüzᵓ-i sālisi olan rubᶜ-ı mūbikātta şehvet-i taᶜāmın kesri fevāidine şāmil olan kitābda vārid olacaktır ve keyfiyyet-i tedrīc-i taklīli dahi onda zikr ve beyān olunacaktır.

[السادس أن يرضى بالموجود من الرزق والحاضر من الطعام ولا يجتهد في التنعم وطلب الزيادة وانتظار الأدم بل من كرامة الخبز أن لا ينتظر به الأدم وقد ورد الأمر بإكرام الخبز فكل ما يديم الرمق ويقوي على العبادة فهو خير كثير لا ينبغي أن يستحقر بل لا ينتظر بالخبز الصلاة إن حضر وقتها إذا كان في الوقت متسع قال صلى الله عليه وسلم إذا حضر العشاء والعشاء فابدؤوا بالعشاء وكان ابن عمر رضي الله عنهما ربما سمع قراءة الإمام ولا يقوم من عشائه ومهما كانت النفس لا تتوق إلى الطعام ولم يكن في تأخير الطعام ضرر فالأولى تقديم الصلاة فأما إذا حضر الطعام وأقيمت الصلاة وكان في التأخير ما يبرد الطعام أو يشوش أمره فتقديمه أحب عند اتساع الوقت تاقت النفس أو لم تتق لعموم الخبر ولأن القلب لا يخلو عن الإلتفات إلى الطعام الموضوع وإن لم يكن الجوع غالبا]

Ve altıncı edeb ise o dahi rızktan mevcūd ve taᶜāmdan hāzır bulunan nesne ile rāzī olmaklıktır ki taleb-i ziyāde ve intizār-ı idām gibi tenaᶜᶜuma ictihād etmeye belki nān-ı ᶜazīzin ikrāmından onunla idāmı intizār kılmamaktır, yaᶜnī sofraya ekmek konulduğu gibi yemeğe başlamak gerektir ki ekmek ile yenilecek dīger bir şeyᵓe gözetmemek ekmeğin ikrāmıdır ve biz dahi ekmeğin ikrāmına meᵓmūruz, zīrā ikrāmına emr vārid olmuştur. Hulāsa-i kelām her ne ki ramakı idāme eder ve ᶜibādet üzerine takviyet verir, o nesne hayr-ı kesīrdir, onu istihkār etmemek gerektir,

---

8 Aᶜrāf, 7/31.

hattā nān-ı ᶜazīzi namāz ile teʾhīr ve intizār ettirilmemek gerektir vaktte vüsᶜat var ise velev ki namāz vakti hāzır olmuştur. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "إِذَا حَضَرَ الْعَشَاءُ وَالْعِشَاءُ فَابْدَؤُوا بِالْعَشَاءِ"[9] Yaᶜnī "Akşam yemeği ile akşam namāzı ikisi birden hāzır olurlarsa siz yemeğe bedʾ ediniz de sonra akşam namāzı kılınız." ᶜAbdullāh b. ᶜÖmer ᶜaleyhime'r-rıdvān baᶜzı ahyānda olurdu ki imāmın kırāʾetini işitir de kendisi akşam yemeğinden kalkmazdı. Velākin taᶜāma nefsin iştihāsı galebe etmedikçe ve taᶜām teʾhīrinde dahi bir zarar olmayınca namāzı taᶜām üzerine takdīm etmek daha ziyāde evlādır. Ve eger taᶜām hāzır olur da namāz dahi ikāmet olunursa ve taᶜāmın teʾhīrinde emrini teşvīş eder veyā taᶜāmı savuk[10] eder bir hāl bulunur, namāz dahi müttesiᶜ olur, o hālde takdīm-i taᶜām ehabb olur nefsinin iştihāsı gālib olsa olmasa, çünkü haberin ᶜumūmiyyeti vardır, yaᶜnī galebe-i iştihā ile mukayyed ve meşrūt değildir ve hem dahi aç olmazsa da taᶜām-ı mevzūᶜa iltifāt etmekten kalb-i beşer hālī olamaz ve o sebeble huzūr-ı kalb mümkin olmaz.

[السابع أَنْ يَجْتَهِدَ فِي تَكْثِيرِ الْأَيْدِي عَلَى الطَّعَامِ ولو من أهله وولده قال صلى الله عليه وسلم اجتمعوا على طعامكم يبارك لكم فيه وقال أنس رضي الله عنه كان رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يأكل وحده وقال صلى الله عليه وسلم "خير الطعام ما كثرت عليه الأيدي"]

Ve dahi yedinci edeb ise o dahi taᶜām üzerine teksīr-i eyādīye cehd etmektir velev ki ehl ve evlādından ola, zīrā ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "اِجْتَمِعُوا عَلَى طَعَامِكُمْ يُبَارَكْ لَكُمْ فِيهِ"[11] Yaᶜnī "Taᶜāmınız üzerine bilikip ictimāᶜ ediniz de onda size mübāreklik olur." Yaᶜnī ictimāᶜınızla taᶜāmınız mübārekün fīh olup size bereketli olur demektir. Ve Enes b. Mālik ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki "ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz

9 Müslim, Mesācid, 16; Tirmizī, Salāt, 262, no: 353; Nesāī, İmāmet, 51, no: 853; İbn Māce, İkāmetu's-Salāt, 34, no: 935; *Musnedu* Ahmed, 3/110, no: 12076.

10 "Soğuk" anlamında ağız kelimesi.

11 Ebū Dāvūd, Etᶜime, 19, no: 3764; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 22/139, no: 368; *Musnedu*'l-Bezzār, 10/43.

yalnız yemek yemezdi." Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "خَيْرُ الطَّعَامِ مَا كَثُرَتْ عَلَيْهِ الْأَيْدِي"[12] Yaᶜnī "Taᶜāmın hayrlısı ancak o yemektir ki onun üzerine eyādī yaᶜnī eller çok olur." Hulāsa-i kelām cemᶜiyyet ile taᶜāmı tenāvül etmek mümkin oldukça yalnızlıkla taᶜāmı yememek gerektir ki cemᶜiyyet ve kesret-i eyādī ile ekl olunan taᶜām hayrlı ve bereketlidir. [8]

el-Kısmu's-Sānī Fī Ādābi Hāleti'l-Ekli

[القسم الثاني في آداب حالة الأكل]

[وهو أن يبدأ ب بسم الله في أوله وب الحمد لله في أخره ولو قال مع كل لقمة بسم الله فهو حسن حتى لا يشغله الشره عن ذكر الله تعالى ويقول مع اللقمة الأولى بسم الله ومع الثانية بسم الله الرحمن ومع الثالثة بسم الله الرحمن الرحيم ويجهر به ليذكر غيره]

Ve kısm-ı sānī ki hālet-i eklin ādābı beyānındadır, o dahi işbu kısmdır ki "bismillāh" söylemekle yemeğe başlaya, yaᶜnī taᶜāmın ibtidāsında "bismillāh" diye ve āhirinde dahi "el-hamdülillāh" söyleye. Ve eger her bir lokma ile "bismillāh" söylerse o dahi güzeldir tā ki şereh-i taᶜām onu zikrullāhtan meşgūl etmeye. Gerektir ki lokma-i ūlāda "bismillāh" ve lokma-i sāniyede "bismillāhirrahmān" ve lokma-i sālisede "bismillāhirrahmānirrahīm" söyleye ve hem dahi söylerken onunla cehr eyleye tā ki dīgeri dahi mütezekkir ola.

[ويأكل باليمنى ويبدأ بالملح ويختم به ويصغر اللقمة ويجود مضغها وما لم يبتلعها لم يمد اليد إلى الأخرى فإن ذلك عجلة في الأكل وأن لا يذم مأكولا كان صلى الله عليه وسلم لا يعيب مأكولا كان إذا أعجبه أكله وإلا تركه وأن يأكل مما يليه إلا الفاكهة فإن له أن يجيل يده فيها قال صلى الله عليه وسلم "كل مما يليك" حديث كان يدور على الفاكهة وقال ليس هو نوعا واحدا]

Ve dahi sağ eli ile yemek ve lokmayı küçürek almak ve güzelce onu

12 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 7/217, no: 7317; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 12/138, no: 9174; *Musnedu* Ebī Yaᶜlā, 4/39, no: 2045.

çiynemek ve yutmadıkça dīgerine el uzatmamak, zīrā ki yemekte istiᶜcāl demektir. Ve bir meᵓkūlü zemm etmemek edebdendir. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz bir meᵓkūlü taᶜyīb etmezdi, onu beğendiği hālde tenāvül buyururdu ve beğenmediği hālde onu terk edip hakkında bir nesne söylemezdi. Ve dahi ondan taraf yiyip onu sahnda dolaştırmamak dahi edebdendir, meger ki yemiş ola ki yemişte el dolaştırmağa cevāz vardır, zīrā ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "كُلْ مِمَّا يَلِيكَ"[13] diye emr ü fermān buyurmuştur, yaᶜnī "Senden yana ye" ki āherden yana olan taᶜāmı yeme demektir, ammā fākihede yaᶜnī yemişte elini gezdirdi ve o şeᵓnde ona denildikte "لَيْسَ هُوَ نَوْعًا وَاحِدًا"[14] diye buyurmuş, yaᶜnī "O nevᶜ-i vāhid değildir" diye cevāb vermiştir.

[وأن لا يأكل من دورة القصعة ولا من وسط الطعام بل يأكل من استدارة الرغيف إلا إذا قل الخبز فيكسر الخبز ولا يقطع بالسكين ولا يقطع اللحم أيضًا فقد نهى عنه وقال "انهشوه نهشا ولا يوضع على الخبز قصعة ولا غيرها إلا ما يأكل به قال صلى الله عليه وسلم أكرموا الخبز فإن الله تعالى أنزله من بركات السماء ولا يمسح يده بالخبز"]

Ve dahi kasᶜanın devrinden yemeye ve vasat-ı taᶜāmdan dahi yemeye fakat ekmeğin istidāresinden yiyebilir meger ki az ola, o vakt istidāresinden yemeye ancak ondan kırıp yiye. Ve dahi ekmeği bıçak ile kesmeye ve lahmı dahi kezālik bıçak ile kesmeye, zīra menhiyyün ᶜanhtır, hakkında "اِنْهَشُوهُ نَهْشًا"[15] diye irāde buyurulmuştur, yaᶜnī "Onu ön dişlerinizle ahz ediniz" demektir. Ve hem dahi ekmek üstüne kasᶜayı komaya ve onunla ekl olunan nesnenin gayrısını dahi komaya, ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "أَكْرِمُوا الْخُبْزَ فَإِنَّ اللهَ تَعَالَى أَنْزَلَهُ مِنْ بَرَكَاتِ السَّمَاءِ" وَلَا يَمْسَحُ يَدَهُ بِالْخُبْزِ"[16] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Siz ekmeği ikrām ediniz, zīrā tebāreke ve taᶜālā hazretleri onu berekāt-ı semādan nāzil etmiştir." Hem dahi ekmek ile elini silmeye ve mesh etmeye.

---

13 Buhārī, Etᶜime, 3, no: 5377; Müslim, Eşribe, 13.

14 Bkz. Tirmizī, 3/347, no: 1848.

15 *Şuᶜabu'l-Īmān*, 8/65, no: 5506.

16 Bkz. et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 22/335; *el-Mustedrek*, 4/136, no: 7145.

[وقال صلى الله عليه وسلم ''إذا وقعت لقمة أحدكم فليأخذها وليمط ما كان بها من أذى ولا يدعها للشيطان ولا يمسح يده بالمنديل حتى يلعق أصابعه فإنه لا يدري في أي طعامه البركة'' ولا ينفخ في الطعام الحار فهو منهي عنه بل يصبر إلى إن يسهل أكله]

Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''إِذَا وَقَعَتْ لُقْمَةُ أَحَدِكُمْ فَلْيَأْخُذْهَا وَلْيُمِطْ مَا كَانَ بِهَا مِنْ أَذًى وَلَا يَدَعْهَا لِلشَّيْطَانِ وَلَا يَمْسَحْ يَدَهُ بِالْمِنْدِيلِ حَتَّى يَلْعَقَ أَصَابِعَهُ فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي فِي أَيِّ طَعَامِهِ الْبَرَكَةُ''[17] buyurmuştur ki hulāsa-i müfād-ı şerīfi: "Eger sizin birinizin lokması düşerse onu alsın da üstünde ezādan her ne ki var ise onu izāle edip pāk etsin de onu şeytāna bırakmasın. Ve dahi parmaklarını yalamadıkça elini mendīl ile silmeye, çünkü taʿāmında bereket hangisinde olduğunu bilemez." Ve dahi sıcak yemeğe üfürmeye, o dahi menhiyyün ʿanh ve memnūʿdur belki ekli āsān oluncaya dek sabr eder.

[ويأكل من التمر وترًا سبعًا أو إحدى عشرة أو إحدى وعشرين أو ما اتفق وَلَا يَجْمَعَ بَيْنَ التَّمْرِ وَالنَّوَى فِي طَبَقٍ وَلَا يَجْمَعَ فِي كَفِّهِ بَلْ يَضَعَ النَّوَاةَ مِنْ فِيهِ عَلَى ظَهْرِ كَفِّهِ ثُمَّ يُلْقِيهَا وكذا كل ماله عَجَمٌ وَثُفْلٌ وَأَنْ لَا يَتْرُكَ مَا اسْتَرْذَلَهُ مِنَ الطَّعَامِ وَيَطْرَحَهُ فِي الْقَصْعَةِ بَلْ يَتْرُكَهُ مَعَ الثُّفْلِ حَتَّى لَا يَلْتَبِسَ عَلَى غَيْرِهِ فَيَأْكُلَهُ وَأَنْ لَا يُكْثِرَ الشُّرْبَ فِي أَثْنَاءِ الطَّعَامِ إِلَّا إِذَا غَصَّ بِلُقْمَةٍ أَوْ صَدَقَ عطشه فقد قيل إن ذلك مستحب في الطب وإنه دباغ المعدة]

Ve dahi hurmādan tek yiye yaʿnī yedi habbe veyāhūd on bir habbe veyā yirmi bir habbe yiye veyāhūd me'ttefak ekl ede. Ve bir tabak içinde hurmā dāneleriyle çekirdeklerini cemʿ etmeye ve dahi çekirdekleri avucunda biliktirmeye, ancak çekirdeği ağzından elinin arkasına koyup sonra onu yere ilkāʾ ede. Ve kezālik her bir yemişin ki çekirdeği ve içi ve köpüğü ve küspesi vardır, onun içi ve çekirdeği ve köpüğünü o yemişle berāber tabak içinde komaya ki taʿāmdan hor görüp yemeyeceği nesneyi dahi çanak ve kasʿada bırakmaya, atılıp saçılmış olan köpük ve küspe ile berāber onu terk ede tā ki dīgerine mültebis olup onu yemeye.

17 Müslim, Eşribe, 18; *Musnedu* Ahmed, 3/338, no: 14630; *Sahīhu* İbn Hibbān, 12/57, no: 5253; *el-Mustedrek*, 4/132, no: 7126; *Şuʿabu'l-Īmān*, 8/40, no: 5468.

Ve hem dahi yemek arasında suyu çok içmeye meger ki lokma [9] boğazında kalıp yutamazsa veyāhūd susayıp harāret basmış olsa o vaktte su içmekte bir beˀs olmaz, zīrā ᶜilm-i tıbbca müstehabbdır denilmiş, miᶜdenin dibāgıdır.

[وَأَمَّا الشُّرْبُ فَأَدَبُهُ أَنْ يَأْخُذَ الْكُوزَ بِيَمِينِهِ وَيَقُولَ بِسْمِ اللهِ وَيَشْرَبَهُ مَصًّا لَا عَبًّا قال صلى الله عليه وسلم ''مُصُّوا الْمَاءَ مَصًّا وَلَا تَعُبُّوهُ عَبًّا فَإِنَّهُ الْكُبَادُ مِنَ الْعَبِّ'' ولا يشرب قائمًا ولا مضطجعًا فإنه صلى الله عليه وسلم نهى عن الشرب قائمًا وروي أنه صلى الله عليه وسلم شرب قائما ولعله كان لعذر ويراعي أسفل الكوز حتى لا يقطر عليه وَيَنْظُرَ فِي الْكُوزِ قَبْلَ الشُّرْبِ وَلَا يَتَجَشَّأَ وَلَا يَتَنَفَّسَ فِي الْكُوزِ بَلْ يُنَحِّيَهُ عَنْ فمه بالحمد ويرده بالتسمية وقد قال صلى الله عليه وسلم بعد الشرب ''اَلْحَمْدُ لِلهِ الَّذِي جَعَلَهُ عَذْبًا فُرَاتًا بِرَحْمَتِهِ وَلَمْ يَجْعَلْهُ مِلْحًا أُجَاجًا بِذُنُوبِنَا'']

Ve dahi su içmenin ādābı ise o dahi bardağı sağ eliyle alıp besmele ile içmektir ki içerken yutarak ve dökerek içmeye, ancak onu sora[ra]k içe, yaᶜnī susayıp harāreti müştedd olur ise bardağı sağ eli ile tutup "bismillāh" demekle suyu içe ve içerken sora[ra]k içe mass etmeksizin içmeye, ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''مُصُّوا الْمَاءَ مَصًّا وَلَا تَعُبُّوهُ عَبًّا فَإِنَّهُ الْكُبَادُ مِنَ الْعَبِّ''[18] buyurmuştur, yaᶜnī "Siz suyu mass ederken içiniz, onu bir kaba boşatır gibi yutmayınız, çünkü mass etmeksizin suyu içmek vücūda muzırrdır ki kübād ᶜilleti ondandır." Ve hem dahi ayak üzere dururken yaᶜnī kāimen suyu içmeye ve dahi uzanmış olarak içmeye, zīrā ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz kāimen su içmekten nehy etmiştir. Ve zāt-ı ᶜālīsi kāimen su içtiği mervī ise de ola ki ᶜözr için vākiᶜ olmuştur. Ve hem dahi üstüne damlamamak için bardağın dibini mürāᶜat ede ki içmeden evvel bardağa nazar ede ve içerken geğirmeye ve bardakta teneffüs etmeye, teneffüs etmek isterse bardağı ağzından hamd ile bertaraf edip teneffüs ede ve tesmiye ile ağzına iᶜāde eyleye ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz baᶜde'ş-şürb ''اَلْحَمْدُ لِلهِ الَّذِي جَعَلَهُ عَذْبًا فُرَاتًا بِرَحْمَتِهِ وَلَمْ يَجْعَلْهُ مِلْحًا

18 *Cāmiᶜu* Maᶜmer b. Rāşid, 10/428, no: 19594; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 8/141, no: 5611; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 7/464, no: 14659.

أُجَاجًا بِذُنُوبِنَا"[19] buyurmuştur ki hulāsa-i müfādı: "Rahmetiyle onu ᶜazb ve fürāt edip bizim zünūbumuzla onu acı ve tuzlu etmeyen Zāt-ı Zü'l-Celāl'e hamd olsun" demektir.

[وَالْكُوزُ وَكُلُّ مَا يُدَارُ عَلَى الْقَوْمِ يُدَارُ يَمْنَةً وَقَدْ شَرِبَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَبَنًا وأبو بكر رَضِيَ اللّٰهُ عنه عن شماله وأعرابي عن يمينه وعمر ناحيته فقال عمر رضي الله عنه أعط أبا بكر فَنَاوَلَ الْأَعْرَابِيَّ وَقَالَ "الْأَيْمَنَ فَالْأَيْمَنَ" وَيَشْرَبَ فِي ثَلَاثَةِ أَنْفَاسٍ يَحْمَدُ اللّٰهَ فِي أَوَاخِرِهَا وَيُسَمِّي الله في أوائلها ويقول في آخر النفس الأول الحمد لله وفي الثاني رب العالمين وفي الثالث يزيد الرحمن الرحيم فهذا قريب من عشرين أدبًا في حالة الأكل والشرب دلت عليها الأخبار والآثار]

Ve bardak ve her ne ki kavm üzerine dolaşıp idāre olunur, gerektir ki sağdan yana idāre oluna. Mervīdir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz süt içti ve Hazret-i Ebī Bekr solunda ve bir aᶜrābī sağında ve Hazret-i ᶜÖmer ᶜaleyhimü'r-rıdvān nāhiyesinde oldukları hālde Hazret-i ᶜÖmer "Onu Hazret-i Ebī Bekr'e ver" diye tafdīl etmek istedikte efendimiz onu aᶜrābīye verip "الْأَيْمَنَ فَالْأَيْمَنَ"[20] buyurdu ki "Sağdan sağa dolaşır gider" demektir. Ve hem dahi yek nefes ile içmeye ki içeceği şeyʾi üç nefes ile içe ki beher kerre besmele ile başlar ve hamdele ile hatm eder, yaᶜnī her bir nefesinde ibtidāsında "bismillāh" diye ve āhirinde "el-hamdülillāh" diye, fakat nefes-i evvelin āhirinde "el-hamdülillāh" diye ve nefes-i sānīnin āhirinde "el-hamdü lillāhi rabbi'l-ᶜālemīn" diye ve nefes-i sāliste "el-hamdü lillāhi rabbi'l-ᶜālemīn er-rahmāni'r-rahīm" ki ikinci kerre de "rabbü'l-ᶜālemīn" ve üçüncüsünde "er-rahmāni'r-rahīm" kelimātını ziyāde eyleye. İşte bunlar yemek ve içmek hāletlerinde yirmi kadar ādāb oldu. Bu ādābın riᶜāyeti lāzımdır ve müstehabblardır, maᶜa'n-niyyet işlemeleri tāᶜat ve ᶜibādet olup sebeb-i ecr ü sevābdır ve bādī-i vikāye-i sıhhat ü necāt u selāmet-i bedendir belki her bir edebin fevāid-i müstakillesi vardır ve bu ādāb üzerine ahbār ve āsār delālet etmiştir.

---

19 et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 280, no: 899; *Hilyetu'l-Evliyā*, 8/137.

20 Buhārī, Musākāt, 2, no: 2352; Müslim, Eşribe, 17.

el-Kısmu's-Sālisü Mā Yüstehabbu Baᶜde't-Taᶜāmi

[القسم الثالث ما يستحب بعد الطعام]

[وَهُوَ أن يمسك قبل الشبع ويلعق أصابعه ثم يمسح بالمنديل ثم يغسلها ويلتقط فتات الطعام قال صلى الله عليه وسلم ''مَنْ اَكَلَ مَا يَسْقُطُ مِنَ الْمَائِدَةِ عَاشَ فِي سَعَةٍ وَعُوفِيَ فِي وَلَدِهِ'' ويتخلل ولا يبتلع كل ما يخرج من بين أسنانه بالخلال إلا ما يجمع من أصول أسنانه بلسانه أما المخرج بالخلال فيرميه وليتمضمض بعد الخلال ففيه أثر عن أهل البيت عليهم السلام]

Ve dahi kısm-ı sālis ise ki baᶜde't-taᶜām müstehabb olan ādābın beyānında idi, o dahi işbu kısmdır ki tokluktan evvel yemekten el çekip imsāk ede ve parmaklarını yalayıp sonra mendīle sile sonra ellerini yıkaya ve taᶜām dānelerinden māidenin altına düşen dāneleri toplayıp iltikāt ede ki hakkında ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''مَنْ اَكَلَ مَا يَسْقُطُ مِنَ الْمَائِدَةِ عَاشَ فِي سَعَةٍ وَعُوفِيَ فِي وَلَدِهِ''[21] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Kim ki māideden yaᶜnī sofradan düşen ufak yemek veyā ekmeği toplayıp yerse siᶜat-ı rızkta yaşar [10] ve veledinde dahi muᶜāfāt olunur." Yaᶜnī māideden sākıt olan dāneleri toplayıp yiyen kimse dünyāda refāh-ı hāl ile muᶜammer olup taᶜayyüş eder ve veledinde muᶜāfāt olunur demektir. Ve dahi ihlīdān ile dişlerinin arasını pāk eder. Ve hılāl ile dişleri arasından çıkan nesneyi yutmaya, onu yere ilkāᵓ ede meger ki lisānı ile dişleri etrāfından toplamış bir yemek ola, onu yuta sonra mazmaza edip ağzı su ile çalkaya, zīrā hakkında ehl-i beytten mervī bir eser vardır, yaᶜnī hılāli istiᶜmāl ettikten sonra ağzını çalkamak müstehabbdır.

[وأن يلعق القصعة ويشرب ماءها ويقال من لعق القصعة وغسلها وشرب ماءها كان له عتق رقبة وأن التقاط الفتات مهور الحور العين وَأَنْ يَشْكُرَ اللّٰهَ تَعَالَى بِقَلْبِهِ عَلَى مَا أَطْعَمَهُ فَيَرَى الطَّعَامَ نِعْمَةً مِنْهُ قَالَ اللّٰهُ تَعَالَى ﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلّٰهِ﴾ ومهما أكل حلالًا قال ''اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي بِنِعْمَتِهِ تَتِمُّ الصَّالِحَاتُ وَتَنْزِلُ الْبَرَكَاتُ اَللَّهُمَّ أَطْعِمْنَا طَيِّبًا وَاسْتَعْمِلْنَا صَالِحًا'' وإن أكل شبهة فليقل ''اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ اَللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْهُ قُوَّةً لَنَا عَلَى مَعْصِيَتِكَ'']

---

21 *Muᶜcemu* İbn ᶜAsākir, 1/593, no: 731.

Ve dahi çanak yalayıp suyunu içe, yaᶜnī çanağı su ile gasl edip onun suyunu içe. Denilmiş ki yemekten sonra kim ki kasᶜayı yalayıp suyunu içerse ona ᶜıtk-ı rakabe gibi ecr ve sevāb vardır ki bir kulu āzād etmek gibidir ve dahi dānelerin iltikātı hūru'l-ᶜīnin mehirleridir yaᶜnī sofradan düşen rīze-i müteferrikanın toplayıp yemesi ecr-i cezīle mūcibdir ki rūz-i cezāda ecr-i mezkūr ile perīlere mütezevvic olur demektir. Ve dahi kalbinde Zü'l-Celāl'e ona yemeği itᶜām etmek üzerine şükr ede ve yediği taᶜāmı ondan niᶜmet göre, zīrā tebāreke ve taᶜālā ﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلّٰهِ﴾[22] buyurmuştur. Kaçan ki helāli yerse "اَلْحَمْدُ لِلّٰه الَّذِي بِنِعْمَتِهِ تَتِمُّ الصَّالِحَاتُ وَتَنْزِلُ الْبَرَكَاتُ اَللَّهُمَّ أَطْعِمْنَا طَيِّبًا وَاسْتَعْمِلْنَا صَالِحًا"[23] diye hamd ede ve şübheli bir nesneyi yemiş olsa yine "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ اَللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْهُ قُوَّةً لَنَا عَلَى مَعْصِيَتِكَ"[24] diye şükr eyleye.

[ويقرأ بعد الطعام ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ﴾ و﴿لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ﴾ ولا يقوم عن المائدة حتى ترفع أولًا فَإِنْ أَكَلَ طَعَامَ الْغَيْرِ فَلْيَدْعُ لَهُ وَلْيَقُلْ اللَّهُمَّ أَكْثِرْ خَيْرَهُ وَبَارِكْ لَهُ فِيمَا رَزَقْتَهُ ويسر له أن يفعل فيه خيرًا وقنعه بما أعطيته وَاجْعَلْنَا وَإِيَّاهُ مِنَ الشَّاكِرِينَ وَإِنْ أَفْطَرَ عِنْدَ قَوْمٍ فَلْيَقُلْ أَفْطَرَ عِنْدَكُمُ الصَّائِمُونَ وَأَكَلَ طَعَامَكُمُ الْأَبْرَارُ وَصَلَّتْ عَلَيْكُمُ الْمَلَائِكَةُ]

Ve dahi taᶜāmdan sonra sūre-i İhlās'ı ve ﴿لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ﴾[25] sūresini okuya. Ve sofra kalkmadıkça kendisi māide üzerinden kalkmaya ki māide refᶜ oluncaya dek yerinde dura. Ve dīgerin yemeğini yerse ona duᶜā edip "اَللَّهُمَّ اَكْثِرْ خَيْرَهُ" diye. Ve eger bir kavmin ᶜindinde iftār ettiyse "أَفْطَرَ عِنْدَكُمُ الصَّائِمُونَ" deyip duᶜā ede.

[وَلْيُكْثِرِ الِاسْتِغْفَارَ وَالْحُزْنَ على ما أكل من شبهة ليطفيء بدموعه وحزنه حر النار التي تعرض لها لقوله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "كُلُّ لَحْمٍ نَبَتَ مِنْ حَرَامٍ فَالنَّارُ أَوْلَى بِهِ" وليس من يأكل ويبكي كمن يأكل ويلهو وليقل إذا أكل لبنًا "اَللَّهُمَّ بَارِكْ

---

22 Bakara, 2/172.

23 İbn Māce, Edeb, 55, no: 3803, et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 501, no: 1769; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 6/375, no: 6663.

24 İbn Māce, Edeb, 55, no: 3803, et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 501, no: 1769; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 6/375, no: 6663.

25 Kureyş, 106/1.

لَنَا فِيمَا رَزَقْتَنَا وَزِدْنَا مِنْهُ'' فإن أكل غيره قال ''اَللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيمَا رَزَقْتَنَا وَارْزُقْنَا خَيْرًا مِنْهُ'' فذلك الدعاء مما خص به رسول الله صلى الله عليه وسلم اللبن لعموم نفعه وَيُسْتَحَبُّ عَقِيبَ الطَّعَامِ أَنْ يَقُولَ ''الْحَمْدُ لِلهِ الَّذِي أَطْعَمَنَا وَسَقَانَا وَكَفَانَا وَآوَانَا سَيِّدَنَا وَمَوْلَانَا يَا كَافِي مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا يَكْفِي مِنْهُ شَيْءٌ أَطْعَمْتَ مِنْ جُوعٍ وَآمَنْتَ مِنْ خَوْفٍ فَلَكَ الْحَمْدُ آوَيْتَ مِنْ يُتْمٍ وَهَدَيْتَ مِنْ ضَلَالَةٍ وَأَغْنَيْتَ مِنْ عِيلَةٍ فَلَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا كَثِيرًا دَائِمًا طَيِّبًا نَافِعًا مُبَارَكًا فِيهِ كَمَا أَنْتَ أَهْلُهُ وَمُسْتَحَقُّهُ اَللَّهُمَّ أَطْعَمْتَنَا طَيِّبًا فَاسْتَعْمِلْنَا صَالِحًا وَاجْعَلْهُ عَوْنًا لَنَا عَنْ طَاعَتِكَ وَنَعُوذُ بِكَ أَنْ نَسْتَعِينَ بِهِ عَلَى مَعْصِيَتِكَ'']

Ve dahi şübheden yediğine pek çok istigfār ve hüzn edip ağlaya tā ki göz yaşı ile ve hüznüyle nārın harrını itfā ede, yaʿnī şübheden yemesiyle müteʿarrız olduğu āteşin sıcaklığını söndürmek için göz yaşını döküp çokça ağlaya, çünkü ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''كُلُّ لَحْمٍ نَبَتَ مِنْ حَرَامٍ فَالنَّارُ أَوْلَى بِهِ''[26] buyurmuştur, yaʿnī "Harām ile nābit olan her bir lahma āteş evlādır" ki āteş ile yanmağa müstehakktır demektir, zīrā yiyip ağlayan yiyip lehv eden gibi değildir. Ve dahi süt yediği vaktte ''اَللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيمَا رَزَقْتَنَا وَزِدْنَا مِنْهُ'' söyleye ve eger sütten başka dīger bir şeyʾ yerse ''اَللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيمَا رَزَقْتَنَا وَارْزُقْنَا خَيْرًا مِنْهُ''[27] Ve o duʿā ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendmizi süte tahsīs ettiği duʿādır, çünkü onun nefʿi ʿumūmīdir. Ve dahi taʿāmın ʿakībinde ''الْحَمْدُ لِلهِ الَّذِي أَطْعَمَنَا وَسَقَانَا وَكَفَانَا وَآوَانَا سَيِّدَنَا وَمَوْلَانَا يَا كَافِي مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا يَكْفِي مِنْهُ شَيْءٌ أَطْعَمْتَ مِنْ جُوعٍ وَآمَنْتَ مِنْ خَوْفٍ فَلَكَ الْحَمْدُ آوَيْتَ مِنْ يُتْمٍ وَهَدَيْتَ مِنْ ضَلَالَةٍ وَأَغْنَيْتَ مِنْ عِيلَةٍ فَلَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا كَثِيرًا دَائِمًا طَيِّبًا نَافِعًا مُبَارَكًا فِيهِ كَمَا أَنْتَ أَهْلُهُ وَمُسْتَحَقُّهُ اَللَّهُمَّ أَطْعَمْتَنَا طَيِّبًا فَاسْتَعْمِلْنَا صَالِحًا وَاجْعَلْهُ عَوْنًا لَنَا عَنْ طَاعَتِكَ وَنَعُوذُ بِكَ أَنْ نَسْتَعِينَ بِهِ عَلَى مَعْصِيَتِكَ'' deyip bu duʿāyı kırāʾet eyleye.

[وأما غسل اليدين بالأشنان فكيفيته أن يجعل الأشنان في كفه اليسرى ويغسل الأصابع الثلاث من اليد اليمنى أولا ويضرب أصابعه على الأشنان اليابس فيمسح به شفتيه ثم ينعم غسل الفم بإصبعه ويدلك ظاهر أسنانه وباطنها والحنك واللسان

---

26 *Şuʿabu'l-Īmān*, 7/505, no: 5376.

27 Bkz. et-Taberānī, *ed-Duʿā*, 278, no: 888; *Hilyetu'l-Evliyā*, 1/70; *Şuʿabu'l-Īmān*, 8/164, no: 5640.

ثم يغسل أصابعه من ذلك بالماء ثم يدلك ببقية الأشنان اليابس أصابعه ظهرًا وبطنًا ويستغني بذلك عن إعادة الأشنان إلى الفم وإعادة غسله] [11]

Ve çoğan dedikleri ot ile el yıkamaklığın keyfiyyeti ise o dahi kuru çoğanı sol elinin avucunda koduktan sonra sağ elinin üç parmaklarını yıkayıp evvelā parmaklarını o kuru çoğana vazᶜıyla parmaklarına yapışan çoğan ile iki dudaklarını sürüp sonra ağzını bir parmak ile gasl ve tenᶜīm ve dişlerinin zāhirleriyle bātınlarını ve çenesini ovalayıp dilini dahi kezālik onunla delk ettikten sonra su ile onları gasl eyleye ve ondan sonra avucunda kusūr kalan çoğan ile parmaklarının içi ve dışlarını ovalayıp bir dahi ağzına çoğanın iᶜāde ve gasl etmeğe hācet kalmaz, evvelkisi ile kifāyet ve istignā hāsıl olur. İşte bunların işlemeleri mendūbdur. Ve baᶜde'l-ekl icrāsı lāzım gelen ādāb dahi bunlardır ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ve ashāb-ı kirāmı ve selef-i sālihīn üzerine mervī ve meˀsūrlardır.

el-Bābu's-Sānī Fīmā Yezīdü bi-Sebebi'l-İctimāᶜi ve'l-Müşāreketi

[الباب الثاني فيما يزيد بسبب الاجتماع والمشاركة في الأكل وهي سبعة]

[الْأَوَّلُ أَنْ لَا يَبْتَدِئَ بِالطَّعَامِ وَمَعَهُ مَنْ يَسْتَحِقُّ التَّقْدِيمَ بِكِبَرِ سَنٍّ أَوْ زِيَادَةِ فَضْلٍ إِلَّا أَنْ يَكُونَ هُوَ الْمَتْبُوعَ وَالْمُقْتَدَى بِهِ فَحِينَئِذٍ يَنْبَغِي أَنْ لَا يُطَوِّلَ عَلَيْهِمُ الِانْتِظَارَ إِذَا اشْرَأَبُّوا لِلْأَكْلِ وَاجْتَمَعُوا لَهُ]

Ve ikinci bāb ise ki ictimāᶜ ve müşāreke-i ekl ile izdiyādı lāzım gelen ādābın beyānındadır, o dahi işbu bābdır ve o ādāb dahi yedi edebdir: Birincisi cemᶜiyyette fazlen veyāhūd sinnen müstehakk-ı takdīm bir zāt var ise ondan evvel taᶜāmā başlanmaya, ancak taᶜāmā bedˀ eden kimse o zāt ola ki o zāt başlamadıkça kendisi bedˀ etmeye, yaᶜnī o zāt yemekte metbūᶜ ve muktedā bih ola. Ve o dahi cemāᶜat boyunlarını yemeğe uzatıp ona baktıklarını ve üzerine ictimāᶜ edegeldiklerini görürse gerektir ki onların üzerlerine intizārı ve bekletmekliği uzatmaya.

[الثَّانِي أَنْ لَا يَسْكُتُوا عَلَى الطَّعَامِ فإن ذلك من سيرة العجم ولكن يتكلمون بالمعروف ويتحدثون بحكايات الصالحين في الأطعمة وغيرها]

Ve ikinci edeb dahi taᶜām üzerine sükūt durmamaklıktır ki taᶜām üzerine sükūt edip hāmūş durmak ᶜAcem'in sīrelerindendir. Gerektir ki kelām-ı maᶜrūf ve taᶜām ve sāire hakkında olan hikāyāt-ı sālihīn ile söyleşip mütekellim olalar.

[الثَّالِثُ أَنْ يَرْفُقَ بِرَفِيقِهِ فِي الْقَصْعَةِ فَلَا يقصد أن يأكل زيادة على ما يَأْكُلُهُ فَإِنَّ ذَلِكَ حَرَامٌ إِنْ لَمْ يَكُنْ مُوَافِقًا لِرِضَا رَفِيقِهِ مَهْمَا كَانَ الطَّعَامُ مُشْتَرَكًا بَلْ يَنْبَغِي أَنْ يَقْصِدَ الْإِيثَارَ وَلَا يَأْكُلَ تَمْرَتَيْنِ فِي دُفْعَةٍ إِلَّا إِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ أَوِ اسْتَأْذَنَهُمْ فَإِنْ قَلَّلَ رَفِيقُهُ نَشَّطَهُ وَرَغَّبَهُ فِي الْأَكْلِ وَقَالَ لَهُ كُلْ وَلَا يَزِيدُ في قوله كل على ثلاث مرات فإن ذلك إلحاح وإفراط كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إذا خوطب في شيء ثلاثًا لم يراجع بعد ثلاث وكان صلى الله عليه وسلم يكرر الكلام ثلاثًا فليس من الأدب الزيادة عليه فَأَمَّا الْحَلِفُ عَلَيْهِ بِالْأَكْلِ فَمَمْنُوعٌ قَالَ الحسن بن علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا الطَّعَامُ أَهْوَنُ مِنْ أَنْ يُحْلَفَ عَلَيْهِ]

Ve üçüncü edeb ise o dahi kasᶜada refīkine rıfk etmektir ki onun yediğinden ziyāde yemek yemeğe kasd etmeye, zīrā ki taᶜām beynlerinde müşterek olup refīkinin rızāsı olmazsa ondan ziyāde taᶜām etmek harām olur. Gerektir ki nefsine refīkini īsār edip ki refīki kendisinden ziyāde itᶜām etmeğe kasd eyleye ve bir defᶜada iki ᶜaded hurmāyı yemeye meger ki refīkleri onu işlerler veyāhūd onlardan izn almış ola. Ve refīki yemekte taklīl ederse yaᶜnī az yemeğe başlarsa gerektir ki onu tenşīt edip yemeğe tergīb ede ve üç kerreye dek ona ye diye, ammā üç kerreden ziyādeyi demeye, zīrā ki üçten ziyāde demek ilhāh ve tefrīttir. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz bir söz ile muhātaba olup üç kerre ona o söz tekrār olunduysa üçten sonra mürācaᶜat etmezdi ve kendisi dahi üç kerreye dek sözü tekrār ederdi. Ve hāl böyle olunca üçten ziyādeye söylemek edebden olmaz demekle hılf ettirmek dahi memnūᶜdur ki Hasen b. ᶜAlī ᶜaleyhime'r-rıdvān demiş ki "Üzerine tahlīf olmaktan taᶜām daha ziyāde ehvendir."

[الرَّابِعُ أَنْ لَا يُحْوِجَ رَفِيقَهُ إِلَى أَنْ يَقُولَ لَهُ كُلْ قال بعض الأدباء أحسن الآكلين أكلًا من لا يحوج صاحبه إلى أن يتفقده في الأكل وحمل عن أخيه مؤنة القول]

Ve dördüncü edeb ise o dahi ye demeğe sāhibini muhtāc etmemektir ki ᶜādeti üzere yiyip refīkine ye demeğe mecbūr ettirmeye, hattā baᶜ-

zu'l-üdebāʾ demiş ki "Müctemiᶜan taᶜām edenlerin yemesi en ziyāde hüsnlü ve güzel o kimsenin yemeğidir ki onu tefakkud etmeğe sāhibini muhtāc etmez ki karındaşı üzerinden yemekte kavlin tekellüfü haml etmiş ola." [12]

[وَلَا يَنْبَغِي أَنْ يَدَعَ شَيْئًا مِمَّا يَشْتَهِيهِ لِأَجْلِ نَظَرِ الْغَيْرِ إِلَيْهِ فَإِنَّ ذَلِكَ تَصَنُّعٌ بَلْ يَجْرِي عَلَى الْمُعْتَادِ وَلَا يَنْقُصُ مِنْ عَادَتِهِ شَيْئًا فِي الْوَحْدَةِ وَلَكِنْ يُعَوِّدُ نَفْسَهُ حُسْنَ الْأَدَبِ فِي الْوَحْدَةِ حَتَّى لَا يَحْتَاجَ إِلَى التَّصَنُّعِ عِنْدَ الاِجْتِمَاعِ نَعَمْ لَوْ قَلَّلَ مِنْ أَكْلِهِ إِيثَارًا لِإِخْوَانِهِ وَنَظَرًا لَهُمْ عِنْدَ الْحَاجَةِ إِلَى ذَلِكَ فَهُوَ حَسَنٌ وَإِنْ زَادَ فِي الْأَكْلِ عَلَى نِيَّةِ الْمُسَاعَدَةِ وَتَحْرِيكِ نَشَاطِ القوم في الأكل فلا بأس به بل هو حسن وكان ابن المبارك يقدم فاخر الرطب إلى إخوانه ويقول من أكل أكثر أعطيته بكل نواة درهمًا وكان يعد النوى ويعطي كل من له فضل نوى بعدده دراهم وذلك لدفع الحياء وزيادة النشاط في الإنبساط وقال جعفر بن محمد رضي الله عنهما أحب إخواني إلي أكثرهم أكلًا وأعظمهم لقمةً وأثقلهم على من يحوجني إلى تعهده في الأكل وكل هذا إشارة إلى الجري على المعتاد وترك التصنع وقال جعفر رحمه الله أيضًا تتبين جودة محبة الرجل لأخيه بجودة أكله في منزله]

Ve dahi dīgerin nazarı için ārzūsundan bir nesneyi bırakmamak gerektir, zīrā o ārzūnun bırakması tasannuᶜdur. Lāyık odur ki cery-i muᶜtād üzere ola ki vahdette onun ᶜādeti nice ise ondan bir nesneyi eksik ve noksān etmeye yaᶜnī cemāᶜatle taᶜām ederken āher bir kimse ona nazar ettiğinden dolayı müştehāsı olan taᶜāmdan ārzūsunu terk etmemek gerektir ki yalnız olmuş olsaydı muᶜtādı üzere ne kadar yiyecek idi o kadar ekl ede tā ki tasannuᶜ olmaya ve ᶜādeti üzere cārī olup ᶜādetinden noksān olmaya, fakat nefsini vahdette hüsn-i ādāb ile taᶜvīd eyleye tā ki ictimāᶜ vaktinde tasannuᶜa muhtāc olmaya. Evet birāderlerinin īsārları için ve onların ona olan hācetlerine nazaran eger yemeğini taklīl edip az yerse o güzeldir ki ihtiyācına mebnī müʾmin birāderi nefsi üzerine īsār ve tercīh etmek tarīki memdūh ve müstehsendir. Ve müsāᶜadenin kasdıyla ve yemekte kavmin neşātını tahrīk etmek niyyetiyle muᶜtādından ziyāde ekl ederse onda dahi bir beʾs yoktur belki o dahi hasendir. Mervīdir ki İbnü'l-Mübārek hurmānın fāhirini ihvānına takdīm edip derdi ki "Kim ki sāhibinden çok yerse her bir çekirdek üzerine ona bir dirhem

veririm." Ve çekirdekleri sayardı ve çekirdeği zāid ve fazlalı görünen kimseye çekirdeğin ziyādesi mikdārınca dirhemler verirdi. Onun işbu muᶜāmelesi ancak defᶜ-i hayāᵓ ve neşāt ve inbisātlarının tezyīdi içindir. Ve Caᶜfer b. Muhammed ᶜaleyhime'r-rıdvān demiş ki "Benim ihvānımdan bana en ziyāde sevgili ādem o kimsedir ki benim ᶜindimde onun yemek ve tenāvülü cümleden ziyāde çok ola ve lokması dahi sāirin lokmalarından daha ziyāde ᶜazīm ola ve dahi bana onların en ziyāde ağır ve sakīlleri ancak o kimsedir ki kendi yemeğinde onun taᶜahhüdüne beni muhtāc eder." İşte bunun cemīᶜisi cery-i muᶜtād üzerine işārettir ve terk-i tasannuᶜa īmādır. Ve dahi demiş ki "Ādemin müᵓmin birāderlerine olan muhabbetinin hüsn ve cevdeti onun menzilinde yemesinin hüsn ve cevdeti ile zāhir ve nümāyān olur."

[الْخَامِسُ أَنَّ غَسْلَ الْيَدِ فِي الطَّسْتِ لَا بأس به وله أن يتنخم فيه إن أكل وحده وإن أكل مع غيره فلا ينبغي أن يفعل ذلك فإذا قدم الطست إليه غيره إكرامًا له فليقبله اجتمع أنس بن مالك وثابت البناني رضي الله عنهما على طعام فقدم أنس الطست إليه فامتنع ثابت فقال أنس إِذَا أَكْرَمَكَ أَخُوكَ فَاقْبَلْ كَرَامَتَهُ وَلَا تردها فإنما يكرم الله عز وجل وروي أَنَّ هَارُونَ الرَّشِيدَ دَعَا أَبَا مُعَاوِيَةَ الضَّرِيرَ فَصَبَّ الرشيد عَلَى يَدِهِ فِي الطَّسْتِ فَلَمَّا فرغ قال يا أبا معاوية تدري مَنْ صَبَّ عَلَى يَدِكَ فَقَالَ لَا قَالَ صَبَّهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ فَقَالَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنَّمَا أَكْرَمْتَ الْعِلْمَ وَأَجْلَلْتَهُ فَأَجَلَّكَ اللَّهُ وَأَكْرَمَكَ كما أجللت العلم وأهله]

Ve beşinci edeb ise, o dahi tast içinde el yıkamakta bir beᵓs yoktur. Ve yalnız olduğu hālde tast içinde tükürmek dahi ona cevāzı vardır. Ve eger dīgeriyle berāber yemişse tastta tükürmemek gerektir. Ve eger dīgeri ikrāmen ona tastı takdīm eder ise gerektir ki onu kabūl ede, zīrā ki Enes b. Mālik ve Sābit el-Bunānī bir taᶜām üzerine müctemiᶜ oldular. Ve Enes ᶜaleyhi'r-rıdvān leğeni Sābit el-Bunanī'ye takdīm edince Sābit imtināᶜ etti. O vakt Enes ona dedi ki "Eger senin karındaşın sana ikrām ettiyse sen onun ikrāmını kabūl eyle, onu üzerine çevirme; kendisi ancak Zāt-ı Zü'l-Celāl'e ikrām eder." Ve dahi mervīdir ki Hārūn er-Reşīd, Ebū Muᶜāviye ed-Darīr'i daᶜvet edip taᶜāmdan sonra Hārūn er-Reşīd leğende onun eli üzerine suyu sabb ettikten sonra "Yā Ebā

Muᶜāviye, senin elin üzerine suyu sabb eden ādemi bildin mi?" dedikte, Ebū Muᶜāviye "yok" dedi. Hārūn er-Reşīd emīrü'l-müᵓminīn onu sabb etti diye ihbār ve Ebū Muᶜāviye dahi: "Yā emīre'l-müᵓminīn, sen ancak ᶜilmi ikrām ve teclīl ettin. Tebāreke ve taᶜālā hazretleri ᶜilmi ve ᶜamelin ehlini o vechle ikrām ve teclīl ettiğin gibi seni dahi celīl edip sana ikrām etsin" diye ona duᶜā eyledi.

[ولا بأس أن يجتمعوا على غسل اليد في الطست في حالة واحدة فهو أقرب إلى التواضع وأبعد عن طول الإنتظار [13] فإن لم يفعلوا فلا ينبغي أن يصب ماء كل واحد بل يجمع الماء في الطست قال صلى الله عليه وسلم "اِجْمَعُوا وُضُوءَكُمْ، جَمَعَ اللهُ شَمْلَكُمْ" قيل إن المراد هذا وكتب عمر بن عبد العزيز إلى الأمصار لا يرفع الطست من بين يدي قوم إلا مملوءة ولا تشبهوا بالعجم وقال ابن مسعود اجتمعوا على غسل اليد في طست واحد ولا تستنوا بسنة الأعاجم والخادم الذي يصب الماء على اليد كره بعضهم أن يكون قائمًا وأحب أن يكون جالسًا لأنه أقرب إلى التواضع وكره بعضهم جلوسه فروي أنه صب الماء على يد واحد خادم جالسًا فقام المصبوب عليه فقيل له لم قمت فقال أحدنا لا بد وأن يكون قائمًا وهذا أولى لأنه أيسر للصب وللغسل وأقرب إلى تواضع الذي يصب وإذا كان له نية فيه فتمكينه من الخدمة ليس فيه تكبر فإن العادة جارية بذلك]

Ve hālet-i vāhidede taşt üzerine müctemiᶜ olmalarında bir beᵓs yoktur, yaᶜnī ellerini yemekten gasl etmek için leğen üzerine bilikip müctemiᶜ olmalarında bir beᵓs olmaz belki tevāzuᶜa akrebdir ve tūl-ı intizārdan daha ziyāde uzaktır. Ve böyle etmezlerse yaᶜnī başka başka ve birer birer leğen üstünde dururlarsa her birinin suyunu dökmemek gerektir belki suyu leğende biliktirmek lāzımdır ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "اِجْمَعُوا وُضُوءَكُمْ، جَمَعَ اللهُ شَمْلَكُمْ"[28] diye emr ü fermān etmiştir. Ve vuzūᵓdan murād bu sudur denilmiş ki hulāsa-i meᵓāli: "Siz ābdest suyunuzu cemᶜ ediniz, Bārī taᶜālā hazretleri şemlinizi cemᶜ eyleye." Mervīdir ki ᶜÖmer b. ᶜAbdülᶜazīz kāffe-i emsāra yazmış ki "Dolu olmadıkça leğen bir kavmin önlerinden refᶜ olunmasın; ᶜAcem'e nefsinizi benzetmeyesiz." Ve dahi İbn Mesᶜūd demiş ki "El yıkamak için taşt-ı vāhid üzerine müctemiᶜ olunuz, tarīk-i eᶜācime sālik olmayınız."

28 *Şuᶜabu'l-Īmān*, 8/13, no: 5433; *Musnedu*'ş-Şihāb, 1/408, no: 702.

Ve suyu sabb eden hādim ayak üzere durmaklığı baᶜzı sulehā mekrūh görüp oturmaktan su dökmesini müstehabb görmüştür, çünkü tevāzuᶜa akrebdir. Ve baᶜzu's-sulehāᵓ oturmaktan su dökmesini mekrūh görüp rivāyet etmiş ki selef-i sālihīnin birisine hādim oturmaktan elleri üzerine su döktükte o ādem ayak üzere kalkıp durdu. Ve "Niçin kalktın?" diye ondan suᵓāl olundukta, "Birimiz kāim olmak lāzımdır" dedi, hādim oturunca benim kıyāmım vācib oldu demek olur. Ve bu kavl daha evlādır, zīrā dökmeğe bu hālet eyser ve yıkamağa dahi daha ziyāde kolay ve sabb edenin tevāzuᶜuna daha ziyāde akrebdir ki hādim ayak üzere durup suyu sabb ve onda bir niyyeti olur ise onu hizmete temkīn etmekte tekebbür yoktur, zīrā ki bununla ᶜādet cārī olmuştur.

[ففي الطست إذًا سبعة آداب أن لا يبزق فيه وأن يقدم به المتبوع وأن يقبل الإكرام بالتقديم وأن يدار يمنة وأن يجتمع فيه جماعة وأن يجمع الماء فيه وأن يكون الخادم قائمًا وأن يمج الماء من فيه ويرسله من يده برفق حتى لا يرش على الفراش وعلى أصحابه وَلْيَصُبَّ صَاحِبُ الْمَنْزِلِ بِنَفْسِهِ الْمَاءَ عَلَى يَدِ ضَيْفِهِ هَكَذَا فَعَلَ مالك بالشافعي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فِي أَوَّلِ نُزُولِهِ عَلَيْهِ وَقَالَ لَا يَرُوعُكَ مَا رَأَيْتَ مِنِّي فَخِدْمَةُ الضَّيْفِ فَرْضٌ]

İmdi leğende yedi ādāb olmuş olur ki içinde tükürmemek ve metbūᶜ kim ise o kimse tekaddüm etmek ve takdīmiyle olan ikrāmı kabūl etmek ve sağdan yana devr etmek ve üzerine cemāᶜat müctemiᶜ olmak ve içinde suyu cemᶜ etmek ve hādim ayakta olduğu hālde suyu dökmek ve ağzından ve elinden suyu yavaş yavaş bırakıp tā ki sergiye ve ashābına septirmemek ve dahi sāhib-i hāne bi'z-zāt mihmānın elleri üzerine suyu dökmek gerektir. İmām Mālik ᶜaleyhi'r-rahme İmām Şāfiᶜī ᶜaleyhi'r-rahmeye evvel-i nüzūlünde böylece işleyip "Benden bu gördüğün şey seni revᶜ etmesin, zīrā ki mihmānın hizmeti farzdır" demiş.

[السَّادِسُ أَنْ لَا يَنْظُرَ إِلَى أَصْحَابِهِ وَلَا يُرَاقِبَ أَكْلَهُمْ فَيَسْتَحْيُونَ بَلْ يَغُضَّ بَصَرَهُ عَنْهُمْ وَيَشْتَغِلَ بِنَفْسِهِ وَلَا يُمْسِكَ قَبْلَ إِخْوَانِهِ إِذَا كَانُوا يَحْتَشِمُونَ الْأَكْلَ بَعْدَهُ بَلْ يَمُدَّ الْيَدَ وَيَقْبِضَهَا وَيَتَنَاوَلَ قَلِيلًا قَلِيلًا إِلَى أَنْ يَسْتَوْفُوا فإن كان قليل الأكل توقف في الابتداء وقلل الأكل حتى إذا توسعوا في الطعام أكل معهم أخيرًا فقد فعل ذلك كثير من الصحابة رضي الله عنهم فَإِنِ امْتَنَعَ لِسَبَبٍ فَلْيَعْتَذِرْ إِلَيْهِمْ دَفْعًا لِلْخَجْلَةِ عَنْهُمْ]

Ve altıncı edeb ise o dahi ashābına bakmamaktır ve yemeklerine murākabe etmemekliktir ki onları utandırmaya ve lāyık odur ki kendi nefsiyle meşgūl olup basarını onlardan keff ede. Ve ihvānından evvel yemekten çekilmeye. Eger ondan sonra yemekten utanacak ādemler var ise belki müstehabb odur ki tok olmuşsa da elini yemeğe uzatıp çeker ve azar azar bir şey tenāvül eder tā ki ihvānı dahi tok olalar. Ve ekli az olursa gerektir ki yemeğin ibtidāsında tevakkuf edip yemeğini taklīl ede tā ki ihvānı taʿāma mütevessiʿ olurlar sonra onlarla berāber taʿām eyleye, zīrā ki bu sūretle taʿāmı yemek sahābe-i ʿizām ʿaleyhimü'r-rıdvāndan çok zevāt işleyip üzerlerine mervī olmuştur. Ve eger bir sebeb için yemekten mümteniʿ olur ise onlardan haclet ve hicābı defʿ etmek için onlara iʿtizār ede.

[السَّابِعُ أَنْ لَا يَفْعَلَ مَا يَسْتَقْذِرُهُ غيره فلا ينفض يده في القصعة وَلَا يُقَدِّمَ إِلَيْهَا رَأْسَهُ عِنْدَ وَضْعِ اللُّقْمَةِ في فيه [14] وإذا أَخْرَجَ شَيْئًا مِنْ فِيهِ صَرَفَ وَجْهَهُ عَنِ الطعام وأخذه بِيَسَارِهِ وَلَا يَغْمِسَ اللُّقْمَةَ الدَّسِمَةَ فِي الْخَلِّ ولا الخل في الدسومة فَقَدْ يَكْرَهُهُ غَيْرُهُ وَاللُّقْمَةُ الَّتِي قَطَعَهَا بِسِنِّهِ لا يغمس بقيتها فِي الْمَرَقَةِ وَالْخَلِّ وَلَا يَتَكَلَّمُ بِمَا يُذْكَرُ المستقذرات]

Ve yedinci edeb ise o dahi dīgerinin iyrenmesini mūcib bir nesneyi işlememektir ki elini kasʿaya silkmeye ve ağzına lokmayı koyarken başını kasʿaya yaklaştırmaya ve ağzından bir nesneyi çıkaracak olursa taʿāmdan yüzünü çevirip sol eliyle onu ağzından ala ve yağlı lokmayı sirkeye battırmaya ve sirkeyi yağlı yemeğe komaya, ola ki dīgeri onu kerh eder ve dahi lokmadan dişi ile bir nesneyi kestikten sonra onun bakiyyesi tiride veyāhūd sirkeye battırmaya yaʿnī o lokmayı ki ağzına komuş ve dişi ile ondan bir nesneyi kesmişdir, onun kusūr kalanını merakaya veyāhūd sirkeye daldırmaya ve iyrendirecek müstakzer bir söz ile söyleşmeye.

el-Bābu's-Sālisü Fī Ādābi Takdīmi't-Taʿāmi İle'l-İhvāni'z-Zāirīne

[الباب الثالث في آداب تقديم الطعام إلى الإخوان الزائرين]

[تَقْدِيمُ الطَّعَامِ إِلَى الْإِخْوَانِ فِيهِ فَضْلٌ كَثِيرٌ قال جعفر بن محمد رضي الله عنهما إذا قعدتم مع الإخوان على المائدة فأطيلوا الجلوس فإنها ساعة لا تحسب عليكم من أعماركم]

Ve dahi kitāb-ı mezkūrun üçüncü bābı ise o dahi işbu bābdır ki ihvān-ı zāirīne takdīm-i taᶜāmın fezāil ve sünen ve ādābı beyānındadır. Maᶜlūm ola ki ihvān-ı zāirīne takdīm-i taᶜāmın fezāili çoktur, yaᶜnī taᶜāmın takdīminde pek çok fevāid-i dünyevī vü uhrevī vardır. Ez-cümle hakkında Caᶜfer b. Muhammed ᶜaleyhime'r-rıdvān demiş ki "Māidenin üzerinde ihvān ile berāber oturursanız oturmanızı uzatınız, zīrā o sāᶜat böyle bir sāᶜattır ki sizin üzerinize ᶜömrünüzden mahsūb olmaz."

[وقال الحسن رحمه الله كل نفقة ينفقها الرجل على نفسه وأبويه فمن دونهم يحاسب عليها البتة إلا نفقة الرجل على إخوانه في الطعام فإن الله يستحي أن يسأله عن ذلك هذا مع ما ورد من الأخبار في الإطعام قال صلى الله عليه وسلم "لَا تَزَالُ الْمَلَائِكَةُ تُصَلِّي عَلَى أَحَدِكُمْ مَا دَامَتْ مَائِدَتُهُ مَوْضُوعَةً بَيْنَ يَدَيْهِ حَتَّى تُرْفَعَ" وروي عن بعض علماء خراسان أنه كان يقدم إلى إخوانه طعامًا كثيرًا لا يقدرون على أكل جميعه وكان يقول بلغنا عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أنه قال "إِنَّ الْإِخْوَانَ إِذَا رَفَعُوا أَيْدِيَهُمْ عَنِ الطَّعَامِ لَمْ يُحَاسَبْ مَنْ أَكَلَ فَضْلَ ذَلِكَ" فأنا أحب أن أستكثر مما أقدمه إليكم لنأكل فضل ذلك وفي الخبر "لَا يُحَاسَبُ الْعَبْدُ عَلَى مَا يَأْكُلُهُ مَعَ إِخْوَانِهِ" وكان بعضهم يكثر الأكل مع الجماعة لذلك ويقلل إذا أكل وحده وفي الخبر "ثَلَاثَةٌ لَا يُحَاسَبُ عَلَيْهَا الْعَبْدُ أَكْلَةُ السَّحُورِ وَمَا أَفْطَرَ عَلَيْهِ وَمَا أَكَلَ مَعَ الْإِخْوَانِ"]

Ve Hasen-i Basrī ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Her ne nafaka ki ādem kendi nefsine ve ebeveynine ve mā-dūnları olan akribāsı üzerine infāk ederse elbettete Zāt-ı Zü'l-Celāl onunla muhāsebe eder meger ki taᶜāmda ihvānı üzerine infāk etmiş ola ki o nafaka üzerine ādem muhāsebe olmaz, zīrā tebāreke ve taᶜālā ondan suʾāl etmeğe istihyāʾ eder." Maᶜahāzā itᶜām hakkında pek çok ahbār dahi vārid olmuştur. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "لَا تَزَالُ الْمَلَائِكَةُ تُصَلِّي عَلَى أَحَدِكُمْ مَا دَامَتْ مَائِدَتُهُ مَوْضُوعَةً بَيْنَ يَدَيْهِ حَتَّى تُرْفَعَ"[29] ki hulāsa-i meʾāli: "Sizin birinizin

29 *Şuᶜabu'l-Īmān*, 12/141, no: 9179; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 1/308, no: 1035, 5/80, no: 4729.

māidesi önünde durdukça ona istigfār etmekten melāike zāil olmaz tā ki önünden refᶜ olunur." Yaᶜnī māidesi refᶜ oluncaya dek ferişteler ona magfiret dilerler. Ve Horāsān'ın baᶜzı ᶜulemāsı üzerine mervī olmuş ki ihvānına cemīᶜinin ekline muktedir olmayacakları pek çok taᶜāmı takdīm edip derdi ki "Bize bālig olmuş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "إِنَّ الْإِخْوَانَ إِذَا رَفَعُوا أَيْدِيَهُمْ عَنِ الطَّعَامِ لَمْ يُحَاسَبْ مَنْ أَكَلَ فَضْلَ ذَلِكَ"[30] Yaᶜnī "Tahkīk ve tahkīkan taᶜāmdan ihvān-ı müᵓminīn ellerini refᶜ ederlerse önlerinden maᵓidede bākī kalan fazla ve artıklarını her kim yerse o ākil o fazlanın ekli üzerine muhāsib olmaz." Ve bu cihetten ben dahi size takdīm ettiğimi çok etmek isterim ve teksīrini severim tā ki onun artığını ekl edelim." Ve dahi haberde vārid olmuş ki "لَا يُحَاسَبُ الْعَبْدُ عَلَى مَا يَأْكُلُهُ مَعَ إِخْوَانِهِ"[31] Yaᶜnī "İhvānıyla yediği nesnenin üzerine ādem muhāseb olmaz." Ve dahi baᶜzu'l-ᶜulemāᵓ cemāᶜatle yerken onun için çok yerdi ve yalnız yerken az yerdi, yaᶜnī ihvān ile berāber ekl olunan taᶜāmın hisābı olmadığından cemāᶜat ile yediği vaktte çok yerdi ve yalnız yediği vaktte az yerdi. Ve kezālik yine haberde vārid olmuş ki "ثَلَاثَةٌ لَا يُحَاسَبُ عَلَيْهَا الْعَبْدُ أَكْلَةُ السَّحُورِ وَمَا أَفْطَرَ عَلَيْهِ وَمَا أَكَلَ مَعَ الْإِخْوَانِ"[32] Yaᶜnī "Üç nevᶜ yemeklik vardır ki ādem o yemeklerle üzerine muhāsebe olmaz, sahūrluk ve iftārlıkta ve ihvān ile [15] birlikte yediği yemekte."

[وَقَالَ علي رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ لَأَنْ أَجْمَعَ إِخْوَانِي عَلَى صَاعٍ مِنْ طَعَامٍ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَعْتِقَ رَقَبَةً]

Ve ᶜAlī b. Ebī Tālib ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki "Taᶜāmdan bir sāᶜ üzerine ihvānımı biliktirip cemᶜ etmek bana bir rakabeyi ᶜıtk ve āzād etmekten daha ziyāde sevgilidir."

[وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا يَقُولُ مِنْ كَرَمِ الْمَرْءِ طيب زاده في سفره وبذله لأصحابه]

Ve dahi İbn ᶜÖmer ᶜaleyhi'r-rıdvān derdi ki "Seferinde ādemin tīb-i zādı ve onu ashābına bezl edişi onun keremindendir."

---

30 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/308.

31 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/308.

32 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/308.

[وكان الصحابة رضي الله عنهم يقولون الاجتماع على الطعام من مكارم الأخلاق وَكَانُوا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ يَجْتَمِعُونَ عَلَى قِرَاءَةِ القرآن ولا يتفرقون إلا عن ذواق وقيل اجتماع الإخوان على الكفاية مع الأنس والألفة ليس هو من الدنيا]

Ve sahābe-i kirām derlerdi ki "Taᶜām üzerine bilikmek mekārim-i ahlāktandır." Ve kırāᵓet-i Kurᵓān üzerine müctemiᶜ olurlardı ve bir nesneyi tatmadıkça dağılmazlardı. Ve dahi denilmiş ki üns ve ülfetle kifāye üzerine bilikmek dünyādan değildir.

[وفي الخبر يقول الله تعالى للعبد يوم القيامة يا ابن آدم جعت فلم تطعمني فيقول كيف أطعمك وأنت رب العالمين فيقول جاع أخوك المسلم فلم تطعمه ولو أطعمته كنت أطعمتني]

Ve dahi haberde gelmiş ki rūz-i kıyāmette Zāt-ı Zü'l-Celāl kuluna buyurur ki "Ey ādem oğlu, ben aç oldum da sen beni itᶜām etmedin!" O dahi: "Sen rabbü'l-ᶜālemīn olduğun hālde ben seni nice itᶜām ederim?" diye cevāb verince Hakk subhānehu ve taᶜālā: "Senin müᵓmin karındaşın aç oldu da sen onu itᶜām etmedin. Onu itᶜām etmiş olaydın beni itᶜām etmiş olurdun" diye buyurur.

[وقال صلى الله عليه وسلم "إِذَا جَاءَكُمُ الزَّائِرُ فَأَكْرِمُوهُ" وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "إِنَّ فِي الْجَنَّةِ غُرَفًا يُرَى ظَاهِرُهَا مِنْ بَاطِنِهَا وَبَاطِنُهَا مِنْ ظَاهِرِهَا هِيَ لِمَنْ أَلَانَ الْكَلَامَ وَأَطْعَمَ الطَّعَامَ وَصَلَّى بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ" وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "خَيْرُكُمْ مَنْ أَطْعَمَ الطَّعَامَ" وقال صلى الله عليه وسلم "مَنْ أَطْعَمَ أَخَاهُ حَتَّى يُشْبِعَهُ وَسَقَاهُ حَتَّى يُرْوِيَهُ بَعَّدَهُ اللهُ مِنَ النَّارِ بِسَبْعِ خَنَادِقَ مَا بَيْنَ كُلِّ خَنْدَقَيْنِ مَسِيرَةُ خَمْسِمِائَةِ عَامٍ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz bir hadīsinde buyurmuş ki "إِذَا جَاءَكُمُ الزَّائِرُ فَأَكْرِمُوهُ"[33] Yaᶜnī "Size zāir gelende siz onu ikrām ediniz." Yaᶜnī sizi ziyāret etmek için dīn karındaşlarınızı size gelirlerse siz onları ikrām ediniz. Ve dīger bir hadīsinde buyurmuş ki "إِنَّ فِي الْجَنَّةِ غُرَفًا يُرَى ظَاهِرُهَا مِنْ بَاطِنِهَا وَبَاطِنُهَا مِنْ ظَاهِرِهَا هِيَ لِمَنْ أَلَانَ الْكَلَامَ وَأَطْعَمَ الطَّعَامَ

33 el-Harāitī, *Mekārimu'l-Ahlāk*, 115, no: 326; *Musnedu*'ş-Şihāb, 1/445, no: 763.

"وَصَلَّى بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ"[34] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "ʿAle't-tahkīk cennette köşkler vardır ki içleri dışlarından ve dışları içlerinden görünür, o köşkler yumuşak söz söyleşen ve itʿām-ı taʿām eden ve halk uyurken kendisi namāz kılan ādemlerindir." Ve dahi buyurdu ki "خَيْرُكُمْ مَنْ أَطْعَمَ الطَّعَامَ"[35] Yaʿnī "Sizin hayrlınız itʿām-ı taʿām edendir." Ve dahi buyurmuş ki "مَنْ أَطْعَمَ أَخَاهُ حَتَّى يُشْبِعَهُ وَسَقَاهُ حَتَّى يُرْوِيَهُ بَعَّدَهُ اللهُ مِنَ النَّارِ بِسَبْعِ خَنَادِقَ مَا بَيْنَ كُلِّ خَنْدَقَيْنِ مَسِيرَةُ خَمْسِمِائَةِ عَامٍ"[36] ki hulāsa-i mazmūn-ı münīfi: "Kim ki dīn karındaşını tok oluncaya kadar itʿām eder ve kanıncaya dek su içirirse onu Zāt-ı Zü'l-Celāl āteşten yedi hendek mesāfesinde uzak eder ki her iki hendeğin buʿdiyyetleri yaʿnī mā-beynlerinde olan mesāfeleri beş yüz senelik yoldur." Yaʿnī onu nār-ı cehennemden o derece baʿīd eder ki āteşten üç bin beş yüz senelik bir mesāfe uzak olur demektir.

[وَأَمَّا آدَابُهُ فَبَعْضُهَا فِي الدُّخُولِ وَبَعْضُهَا فِي تَقْدِيمِ الطَّعَامِ أَمَّا الدُّخُولُ فَلَيْسَ مِنَ السُّنَّةِ أَنْ يَقْصِدَ قَوْمًا مُتَرَبِّصًا لِوَقْتِ طَعَامِهِمْ فَيَدْخُلَ عَلَيْهِمْ وَقْتَ الْأَكْلِ فَإِنَّ ذَلِكَ مِنَ الْمُفَاجَأَةِ وَقَدْ نُهِيَ عَنْهُ قَالَ اللهُ تَعَالَى ﴿لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرَ نَاظِرِينَ إِنَاهُ﴾ يعني منتظرين حينه ونضجه]

Ve ihvān-ı zāirīne takdīm-i taʿāmın ādābı ise baʿzısı duhūldedir ve baʿzısı takdīm-i taʿāmdadır. Duhūlde olan ādāb ise yemeklerinin vaktini gözeterekten bir kavmi kasd etmemektir ki taʿām yiyecek vaktlerini gözetir de o vaktte yanlarına girmeye, zīrā bu hālet-i müfāceʾettendir ve menhiyyün ʿanhtır. Tebāreke ve taʿālā kelām-ı kerīm ve furkān-ı ʿazīminde buyurmuş ki ﴿لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرَ نَاظِرِينَ إِنَاهُ﴾[37] İşbu āyet-i kerīme sūre-i Ahzāb'ın elli üçüncü āyetidir, onun hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Ey müʾminler, peygamber ʿaley-

---

34 Tirmizī, Birr, 53, no: 1984; *Musnedu'l*-Bezzār, 2/281, no: 702; el-Harāitī, *Mekārimu'l-Ahlāk*, 65, no: 155; *Sahīhu* İbn Hibbān, 2/262, no: 509; et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Evsat*, 3/193, no: 2903; *el-Mustedrek*, 1/153, no: 270.

35 *el-Mustedrek*, 4/310, no: 7739; *Şuʿabu'l-Īmān*, 11/299, no: 8565.

36 et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Evsat*, 6/320, no: 6518; el-Harāitī, *Mekārimu'l-Ahlāk*, 119, no: 4-343.

37 Ahzāb, 33/53.

hi's-selāmın hānesine dāhil olmayın meger ki sizin için taʿāma izn verile ki taʿām vaktine intizār ile girmeyesiz lākin daʿvet olunduğunuz vaktte girin, taʿām ettiğinizden sonra dağılın, sohbete ünsiyyetle meks eylemeyin. Bu sizin iznsiz girmeniz ve taʿāmdan sonra meksiniz peygambere eziyet olur, o size gidin demeğe hayā eder" ilā-āhirihi. Bunda olan istişhād ﴿غَيْرَ نَاظِرِينَ إِنَاهُ﴾[38] nassındadır ki tefsīrinde "Taʿām vaktine intizār ile girmeyesiz" denilmiştir yaʿnī taʿāmın vaktini ve pişmesini gözetip de girmeyiniz demek olur.

[وفي الخبر "مَنْ مَشَى إِلَى طَعَامٍ لَمْ يُدْعَ إِلَيْهِ مَشَى فَاسِقًا وَأَكَلَ حَرَامًا" ولكن حق الداخل إذا لم يتربص واتفق أن صادفهم على طعام أن لا يأكل ما لم يؤذن له فإذا قيل له كل نظر فإن علم أنهم يقولونه على محبة لمساعدته فليساعد وإن كانوا يقولونه حياء منه فلا ينبغي أن [16] يأكل بل ينبغي أن يتعلل أَمَّا إِذَا كَانَ جَائِعًا فَقَصَدَ بَعْضَ إِخْوَانِهِ لِيُطْعِمَهُ وَلَمْ يَتَرَبَّصْ بِهِ وَقْتَ أَكْلِهِ فَلَا بأس به]

Ve dahi haberde gelmiş ki "مَنْ مَشَى إِلَى طَعَامٍ لَمْ يُدْعَ إِلَيْهِ مَشَى فَاسِقًا وَأَكَلَ حَرَامًا"[39] Yaʿnī "Kim ki daʿvetsiz olarak bir taʿāma giderse fāsıkan gitmiş ve harām olarak yemiştir." Ve eger taʿāmlarına intizār ve terabbus etmeksizin bir kavme gidip taʿāmlarına ittifākan rāst gelip tesādüf ettiyse hakk odur ki onu teklīf edip izn verilmedikçe taʿāmlarından yemeye ve eger ona teklīf edip ye dedilerse bakar ki eger müsāʿadesine muhabbet ederek teklīf ve taʿāma daʿvet etmişlerse daʿvetlerine icābet edip teklīflerine müsāʿade ede ve eger ondan hayāʾ edip utanmalarından ye demişlerse gerektir ki yemeye ve yemeğe taʿallül eyleye, ammā eger aç olup da onu itʿām etmek için vakt-i eklini terabbus etmeksizin baʿzı ihvānını kasd edip giderse onda dahi bir beʿs yoktur.

[قصد رسول الله صلى الله عليه وسلم وأبو بكر وعمر رضي الله عنهما منزل أبي الهيثم بن التيهان وأبي أيوب الأنصاري لأجل طعام يأكلونه وكانوا جياعًا والدخول على مثل هذه الحالة إعانة لذلك المسلم عَلَى حِيَازَةِ ثَوَابِ الْإِطْعَامِ وَهِيَ عَادَةُ السَّلَفِ وكان عون بن عبد الله المسعودي له ثلاثمائة وستون صديقًا يدور عليهم في السنة ولآخر ثلاثون يدور عليهم في الشهر ولآخرة سبعة يدور عليهم في الجمعة

38 Ahzāb, 33/53.

39 *Musnedu*'ş-Şihāb, 1/314, no: 527.

فكان إخوانهم معلومهم بدلًا عن كسبهم وكان قيام أولئك بهم على قصد التبرك عبادة لهم]

ʿAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ve Hazret-i Ebū Bekr es-Sıddīk ve ʿÖmerü'l-Fārūk ʿaleyhime'r-rıdvān aç oldukları hālde taʿāmlarını ekl etmek için Ebī Heysem b. et-Teyyihān ve Ebū Eyyūb el-Ensārī menzillerini kasd etmişler, zīrā bu hālet üzerine müʾmin karındaşına varıp hānesine girmek sevāb-ı itʿāma hāiz olması için müʾmin birāderine iʿānettir ve selefin ʿādetindendir ki ʿAvn b. ʿAbdullāh el-Mesʿūdī ʿaleyhi'r-rahmenin üç yüz altmış sadīki var idi beher gün birisinin hānesine gidip senede cümlesine dolaşırdı ve dīgerin dahi otuz ʿaded sadīki var idi, beher gün birisinin hānesine varıp ayda cümlelerine dolaşırdı ve āherin yedi ʿaded sadīki var idi beher yevm onların birisine gidip haftada onları dolaşırdı, onların kesb ve kārlarına bedel maʿlūmları ihvānları idi. O asdikāʾ dahi bunlarla kıyām ve taʿahhüdleri kasd-ı teberrükle olup ve onlara o kıyām ʿibādet verdi.

[فَإِنْ دَخَلَ وَلَمْ يَجِدْ صَاحِبَ الدَّارِ وَكَانَ وَاثِقًا بِصَدَاقَتِهِ عَالِمًا بِفَرَحِهِ إِذَا أَكَلَ مِنْ طَعَامِهِ فَلَهُ أَنْ يَأْكُلَ بِغَيْرِ إِذْنِهِ إِذِ المراد من الإذن الرضا لَا سِيَّمَا فِي الْأَطْعِمَةِ وَأَمْرُهَا عَلَى السَّعَةِ فَرُبَّ رَجُلٍ يُصَرِّحُ بِالْإِذْنِ وَيَحْلِفُ وَهُوَ غَيْرُ رَاضٍ فَأَكْلُ طَعَامِهِ مَكْرُوهٌ وَرُبَّ غَائِبٍ لَمْ يَأْذَنْ وَأَكْلُ طَعَامِهِ مَحْبُوبٌ وَقَدْ قَالَ تَعَالَى ﴿أَوْ صَدِيقِكُمْ﴾ ودخل رسول الله صلى الله عليه وسلم دار بريرة وأكل طعامها وهي غائبة وكان الطعام من الصدقة فقال "بَلَغَتِ الصَّدَقَةُ مَحِلَّهَا" وذلك لعلمه بسرورها بذلك لذلك يجوز أن يدخل الدار بغير استئذان اكتفاء بعلمه بالإذن فإن لم يعلم فلا بد من الاستئذان أولًا ثم الدخول]

Ve eger o kasd ile varıp hāneye girer de hāne sāhibini bulumazsa ve onun sadākatine vāsık ve taʿāmından ekl etmesinden şād ve mesrūr olacağına ʿālim ise onun izni olmaksızın taʿāmından yemeğe ona cevāz vardır, çünkü izn husūlünden murād rızādır, lā-siyyemā etʿimede ola, çünkü etʿimenin emri siʿat üzerine mübtenīdir. Ola ki sarāhaten izn verir de ādemi tahlīf eder, hālbuki yemeğe rızāsı yoktur, işte o gibi ādemin taʿāmını yemek mekrūhtur ve ola ki izn vermemiş iken onun taʿāmını yemek mahbūbdur, zīrā Hakk subhānehu ve taʿālā kelām-ı kadīminde

﴿أَوْ صَدِيقِكُمْ﴾[40] buyurdu. Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz Berīre'nin hānesine girip kendisi gāibe olduğu hālde onun taᶜāmından yedi ve o taᶜām sadakadan idi, "بَلَغَتِ الصَّدَقَةُ مَحِلَّهَا"[41] buyurdu, yaᶜnī "Sadaka yerini buldu" dedi. Ve bu ise onunla şād olduğunu bilmekledir ve onun için izne olan ᶜilminin iktifāsıyla bilā-istīzān duhūl-i hānenin cevāzı olmuştur ki hānesine girmeğe izni olduğunu bilirse istīzān etmeksizin hāneye duhūlü cāiz olur. Ve eger iznini bilmezse duhūlü istīzān etmek vācibdir ki evvelā istīzān eder, sonra hāneye girer.

[وكان مُحَمَّدُ بْنُ وَاسِعٍ وَأَصْحَابُهُ يَدْخُلُونَ مَنْزِلَ الحسن فيأكلون ما يجدون بغير إذن وكان الحسن يَدْخُلُ وَيَرَى ذَلِكَ فَيُسَرُّ بِهِ وَيَقُولُ هكذا كنا وروي عن الحسن رضي الله عنه أنه كان قائمًا يأكل من متاع بقالٍ في السوق يأخذ من هذه الجونة تينةً ومن هذه قسبةً فقال له هشام ما بدا لك يا أبا سعيدٍ في الورع [17] تأكل متاع الرجل بغير إذنه فقال يا لكع اتل علي آية الأكل فتلا إلى قوله تعالى ﴿أَوْ صَدِيقِكُمْ﴾ فقال فمن الصديق يا أبا سعيد قال مَنِ اسْتَرْوَحَتْ إِلَيْهِ النَّفْسُ وَاطْمَأَنَّ إِلَيْهِ الْقَلْبُ]

Ve Muhammed b. Vāsiᶜ ile ashābı Hasen-i Basrī'nin hānesine girip iznsizin bulduklarını yerlerdi. Ve Hasen gelip onları görünce onunla şād ve mesrūr olup "Biz de böyle idik" diye tahsīn ederdi. Ve dahi mervīdir ki Hasen ᶜaleyhi'r-rıdvān varıp çarşı içinde bir bakkāl dükkānından ayak üzere durduğu hālde bakkālın metāᶜından alıp yerdi ki bakkālın kutusundan ve tablasından bir incir dānesi ve birer kuru hurmā dānesi alıp ağzına koyardı. Hişām ona demiş ki "Ey Ebū Saᶜīd, veraᶜda sana ne bādī oldu ki ādemin izni olmaksızın metāᶜını ekl ediyorsun?" O dahi: "Ey lükaᶜ yaᶜnī hor ve zelīl veyā leʾīm kimse, benim üzerime yemeğin hakkında nāzil olan āyet-i kerīmeyi tilāvet eyle" diye emr ve o dahi tebāreke ve taᶜālānın ﴿أَوْ صَدِيقِكُمْ﴾[42] kelāmını okuyunca Hişām: "Ey Ebā Saᶜīd, sadīk kim olur?" diye suʾāl ve o dahi: "Nefs ona varıp da onunla āsūde ve kalb onunla mutmaʾinn olan kimsedir" demiş ki onunla nefs istirvāh ve kalb dahi ona mutmaʾin olan dosttur demektir.

40 Nūr, 24/61.

41 Buhārī, Zekāt, 61, no: 1493; Müslim, Zekāt, 52.

42 Nūr, 24/61.

[وَمَشَى قَوْمٌ إِلَى مَنْزِلِ سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ فَلَمْ يَجِدُوهُ فَفَتَحُوا الْبَابَ وَأَنْزَلُوا السُّفْرَةَ وَجَعَلُوا يَأْكُلُونَ فَدَخَلَ الثَّوْرِيُّ وَجَعَلَ يَقُولُ ذَكَّرْتُمُونِي أَخْلَاقَ السَّلَفِ هكذا كانوا وزار قوم بعض التابعين ولم يكن عنده ما يقدمه إليهم فذهب إلى منزل بعض إخوانه فلم يصادفه في المنزل فدخل فنظر إلى قدر قد طبخها وإلى خبز قد خبزه وغير ذلك فحمله كله فقدمه إلى أصحابه وقال كلوا فجاء رب المنزل فلم ير شيئًا فقيل له قد أخذ فلان فقال قد أحسن فلما لقيه قال يا أخي إن عادوا فعد فهذه آداب الدخول]

Ve dahi mervīdir ki bir kavm Süfyān-ı Sevrī'nin hānesine gidip onu bulamadıklarında kapıyı açıp hāneye girmişler ve sofrasını indirip içinde bulduklarını yemeğe başlamışlar ve onlar o hālde iken Ebū Süfyān dahi hāneye girip onları görünce "Siz ahlāk-ı selefi bana yād ettirdiniz ki onlar dahi böyle idiler" diye izhār-ı meserret ü memnūniyyet edip fiᶜllerini tensīb ve tahsīn etmiştir. Ve dahi bir kavm baᶜzu't-tābiᶜīn hānesine vardıklarında o zātın ᶜindinde onlara takdīm edecek nesne bulunmayıp hemān kendisi dahi ihvānının baᶜzısına gidip onu hānede bulamamakla hāneye girip pişmiş bir çölmek taᶜām ve hubz olunmuş bir mikdār ekmek ve sāireye tesādüf ettikte onların cümlesini kaldırıp ashābına getirdi, onlara "Taᶜām ediniz" dedi. Baᶜdehu hāne sāhibi dahi menziline gelip bir nesneyi göremeyince ve o yemek ve ekmek ve saʾireyi fülān ādem alıp götürdü diye ona haber verilince o dahi güzel etmiştir diye tahsīn ve onunla görüştüğü vaktte: "Ey birāder, onlar bir dahi sana ᶜavdet ederlerse sen dahi ᶜavdet eyle" demiştir. İşte ādāb-ı duhūl bunlardır.

[وَأَمَّا آدَابُ التَّقْدِيمِ فَتَرْكُ التَّكَلُّفِ أَوَّلًا وَتَقْدِيمُ ما حضر فإن لم يحضره شيء ولم يملك فلا يستقرض لأجل ذلك فيشوش على نفسه وإن حضره ما هو محتاج إليه لقوته ولم تسمح نفسه بالتقديم فلا ينبغي أن يقدم]

Ve takdīmin ādābı ise evvelā terk-i tekellüftür ve takdīm-i mā-hazardır. Ve eger yanında bir nesne hāzır bulunmadıysa ona istikrāz etmemek gerektir tā ki nefsi üzerine teşvīş etmeye. Ve eger kūtuna muhtācı bulunduğu bir nesne bulunmuş velākin takdīmine nefsi müsāmahat etmez o nesneyi dahi takdīm etmemek gerektir. Ve'l-hāsıl ihvāna takdīm için bir nesnenin istikrāzı müstahsen görünmediği gibi kūt için ona muhtāc

bulunduğu nesneye nefsi müsāmahat etmedikçe onu dahi takdīm etmemesi münāsib görülmüştür ki o cihetlerle nefsini teşvīşe düşürmeye.

[دخل بعضهم على زاهد وهو يأكل فقال لولا أني أخذته بدين لأطعمتك منه وقال بعض السلف في تفسير التكلف أن تطعم أخاك مالا تأكله أنت بل تقصد زيادة عليه في الجودة والقيمة وكان الفضيل يَقُولُ إِنَّمَا تَقَاطَعَ النَّاسُ بِالتَّكَلُّفِ يَدْعُو أَحَدُهُمْ أَخَاهُ فَيَتَكَلَّفُ لَهُ فَيَقْطَعُهُ عَنِ الرُّجُوعِ إليه وقال بعضهم ما أبالي بمن أتاني من إخواني فإني لا أتكلف له إنما أقرب ما عندي ولو تكلفت له لكرهت مجيئه ومللته وقال بعضهم كنت أدخل على أخ لي فيتكلف لي فقلت له إنك لا تأكل وحدك هذا ولا أنا فما بالنا إذا اجتمعنا أكلناه فإما أن تقطع هذا التكلف أو أقطع المجيء فقطع التكلف ودام اجتماعنا بسببه]

Ve dahi mervīdir ki selef-i sālihīnin baᶜzısı bir zāhidin hānesine girip onu yemek üzerinde buldu. O zāhid ona demiş ki "Ben bunu borç ile almamış olaydım seni bundan yedirirdim." Yaᶜnī onu borç ile almış olduğumdan sana takdīm etmedim demek olur. Ve baᶜzu's-selef tekellüfün tefsīrinde demiş ki tekellüf odur ki kendin yemediğin nesneyi dīn karındaşına yedirirsin ki yediğin nesneden daha ziyāde ceyyid ve daha ziyāde kıymetli olmağa kasd eylersin. Ve Fuzayl ᶜaleyhi'r-rahme derdi ki "Nās ancak tekellüf ile tekātuᶜ ettiler ki birisi birāderini daᶜvet ederse ona tekellüf eder, o dahi bu tekellüf ile ondan kesilip bir dahi ona rücūᶜ etmez olur." Ve baᶜzu's-selef demiş ki "İhvānımdan bana gelen ādeme ben mübālāt etmem ki ona [18] tekellüf etmem, yanımda her ne ki bulunduysa onu ona takdīm eylerim. Ve eger ona tekellüf etmiş olsaydım onun bana gelmesinden kerāhet edip ondan usanırdım." Ve dahi baᶜzu's-selef demiş ki "Benim birāderim var idi, ziyāretine gittiğim vaktte bana tekellüf ederdi. Ben ona dedim ki "Sen yalnız iken bunu yemezsin ve ben dahi onu yemem. Müctemiᶜ olduğumuz hālde biz onu niçin yiyoruz, yaᶜnī her birimiz yalnız olduğu hālde yiyemediği şeyᵓ müctemiᶜ olduğumuz hālde niçin onu yiyeriz, sebebi nedir? Yā sen bu tekellüfü kes yā ben hod kendi gelmemi keseyim, yaᶜnī eger sen bu tekellüfü kesmedinse ben kendi gelmemi keser, bir daha sana gelmem" dedim. O dahi o tekellüfü kesti ve o tekellüfün inkıtāᶜı sebebiyle ictimāᶜımız dāim oldu."

[وَمِنَ التَّكَلُّفِ أَنْ يُقَدِّمَ جَمِيعَ مَا عِنْدَهُ فيجحف بعياله ويؤذي قلوبهم روي أن رجلًا دعا عليًا رضي الله عنه فقال علي أجيبك على ثلاث شرائط لا تدخل من السوق شيئا ولا تدخر ما في البيت ولا تجحف بعيالك وكان بعضهم يقدم من كل ما في البيت فلا يترك نوعا إلا ويحضر شيئا منه]

Ve dahi nevᶜ-i tekellüftendir ki cemīᶜ-i mevcūdunu takdīm eder de kendi ehl ve ᶜayāline tenkīs eder, yaᶜnī ehl ve ᶜayāli üzerine noksān edip her ne ki yanında var ise cemīᶜisini takdīm eder, zīrā o yüzden ᶜayālinin gönüllerini rencīde etmek dahi tekellüftendir. Rivāyet olunur ki bir ādem, Hazret-i ᶜAlī ᶜaleyhi'r-rıdvānı daᶜvet etmiş ve Hazret-i ᶜAlī ona demiş ki "Ben senin bu daᶜvetine üç şart üzerine icābet ederim. Şöyle ki tekellüf edip çarşıdan benim için bir şey almayasın ve hānende olanı müddehar etmeyesin ve ᶜayāline bi noksān ettirmeyesin." Ve baᶜzu's-selef hānesinde her ne ki var ise ondan birer mikdārı takdīm ederdi ki ondan takdīm olunmadık bir nevᶜ bırakmazdı, yaᶜnī her bir nevᶜden birer mikdārı hāzır ederdi.

[وقال بعضهم دخلنا على جابر بن عبد الله فقدم إلينا خُبْزًا وَخَلًّا وَقَالَ لَوْلَا أَنَّا نُهِينَا عَنِ التكلف لتكلفت لكم وقال بعضهم إذا قصدت للزيارة فقدم ما حضر وإن استزرت فلا تبق ولا تذر]

Ve dahi baᶜzu's-selef demiş ki "Cābir b. ᶜAbdullāh'ın hānesine vardık. Bize ekmek ile sirkeyi takdīm edip dedi ki "Tekellüften memnūᶜ olmamış olaydık ben size tekellüf edip başka bir şey takdīm ederdim." Fakat baᶜzu's-selef demiş ki "Eger ziyāret için kasd olunduysa yaᶜnī eger bir kimse sana ziyāret için geldiyse ona mā-hazar her ne ise onu takdīm eyle ve eger ziyārete sen tālib oldunsa artık bir nesneyi ibkāᵓ etmeyesin ve bir şey bırakmayasın."

[وقال سلمان أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أن لا نتكلف للضيف ما ليس عندنا وأن نقدم إليه ما حضرنا وفي حديث يونس النبي صلى الله عليه وسلم أنه زاره إخوانه فقدم إليهم كسرا وجز لهم بقلًا كان يزرعه ثم قال لهم كلوا لولا أن الله لعن المتكلفين لتكلفت لكم وعن أنس بن مالك رضي الله عنه وغيره من الصحابة أنهم كانوا يقدمون ما حضر من الكسر اليابسة وحشف التمر ويقولون لا ندري أيهما

أعظم وزرًا الذي يحتقر ما يقدم إليه أو الذي يحتقر ما عنده أن يقدمه]

Ve dahi Selmān ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki "Resūl-i ekrem sallallāhu ᶜaleyhi ve sellem bize emr etti ki mihmān için bizde olmayan nesnenin takdīmiyle mütekellef olmayalım ki mā-hazarımız her ne ise onu mihmāna takdīm edelim." Ve dahi Yūnus ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām hazretlerinin hadīsinde vārid olmuş ki onun baᶜzı ihvānı onu ziyāret ettiklerinde onlara nān-ı ᶜazīzden bir parçayı takdīm edip ve bir parça tere otu veyā naᶜnāᶜ veyāhūd kerefs sebzesi kesip takdīm etti ki o sebzeyi yanında zerᶜ etmiş idi ve onlara "yiyiniz" diye emr ve "Zāt-ı Zü'l-Celāl mütekellifīni laᶜnet etmemiş olsaydı ben sizin için tekellüf ederdim" diyerek iᶜtizār etti. Ve dahi Enes b. Mālik ve sahābe-i sāire üzerine rivāyet olunmuş ki onlar müsāfirlerine kuru ekmek parçalarıyla hurmānın yaramaz dānelerini takdīm edip derlerdi ki "Bilemiyoruz ki onun vizr ve günāhı aᶜzam olan kimse hangisidir, takdīm edeceği nesneyi hor gören midir yoksa ona takdīm olunan nesneyi hakīr gören midir?" ki mevcūdunu tahkīr eden kimse dahi günāhkārdır ve huzūruna takdīm olunan nesneyi tahkīr eden dahi günāhkārdır, fakat ikisinden hangisinin vizr ve günāhı daha ziyāde aᶜzam ve ekberdir, onu fark ve temyīz edemiyoruz demektir.

[الْأَدَبُ الثَّانِي وَهُوَ لِلزَّائِرِ أَنْ لَا يَقْتَرِحَ وَلَا يَتَحَكَّمَ بِشَيْءٍ بِعَيْنِهِ فَرُبَّمَا يَشُقُّ عَلَى الْمَزُورِ إِحْضَارُهُ فَإِنْ خَيَّرَهُ أَخُوهُ بَيْنَ طَعَامَيْنِ فليتخير أيسرهما عليه كذلك السنة ففي الخبر أنه ما خير رسول الله صلى الله عليه وسلم بين شيئين إلا اختار أيسرهما]

Ve ikinci edeb ise o dahi zāirindir ki bir nesneyi ıktirāh edip sāhib-i hāneden istemeye ve bir nesne ile üzerine tahakküm etmeye, ola ki o nesnenin hāne sāhibine ihzārı meşakkatli olur. Ve eger onun karındaşı onu iki taᶜām beyninde muhayyer ettiyse onun kolayı hangisi ise onu ihtiyār etsin ki onun ihzārı ona en ziyāde kolay ve āsān herhangi taᶜām ise onu ihtiyār etmek gerektir, sünnet-i seniyye böyledir. Haberde gelmiş ki "ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz iki şeyᵓ beyninde muhayyer olmadı illā ki o iki şeyᵓin eyserini yaᶜnī onun daha ziyāde kolay ve āsānını ihtiyār etmedi." [19]

[وروى الأعمش عن أبي وائلٍ أنه قال مضيت مع صاحبٍ لي نزور سلمان فقدم إلينا خبز شعيرٍ وملحًا جريشًا فقال صاحبي لو كان في هذا الملح سعترًا كان أطيب فخرج سلمان فرهن مطهرته وأخذ سعترًا فلما أكلنا قال صاحبي "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي قَنَّعَنَا بِمَا رَزَقَنَا" فقال سلمان لو قنعت بما رزقت لم تكن مطهرتي مرهونة هذا إذا توهم تعذر ذلك على أخيه أو كراهته له فَإِنْ عَلِمَ أَنَّهُ يُسَرُّ بِاقْتِرَاحِهِ وَيَتَيَسَّرُ عَلَيْهِ ذلك فلا يكره له الاقتراح]

Ve dahi Aᶜmeş ᶜaleyhi'r-rahme Ebī Vāil'in üzerine rivāyet edip demiş ki Ebū Vāil söylemiş ki Ben bir dostum ile berāber Selmān ᶜaleyhi'r-rıdvānın ziyāretine vardığımızda Selmān bize arpa ekmeği ile öğütülmüş bir nemek yaᶜnī tuzu takdīm edip ve dostum bununla berāber bir saᶜter otu olsaydı daha ziyāde hoş olurdu diye saᶜter ıktirāh edicek Selmān varıp matarasını rehne koyup ona saᶜterri getirdi. Ve çün biz taᶜām edip yemeğimizi tekmīl ettik benim dostum "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي قَنَّعَنَا بِمَا رَزَقَنَا" diye şükr etti, yaᶜnī "Rızkımızla bizi kāniᶜ eden Zāt-ı Zü'l-Celāl'e hamd olsun" deyince Selmān: "Sen kendi rızkınla kāniᶜ olmuş olsaydın benim mataram merhūne olmazdı!" diye haber verdi. Saᶜter denilen ot dağlarda çok biter iyi kokulu bir ottur ki ona kekik derler ve baᶜzılar güveyi otuna derler. Bu ᶜadem-i ıktirāh edebi o yerde cārī olur ki birāderi üzerine ıktirāh olunan nesnenin ihzārı müteᶜazzir veyāhūd birāderinin hoşuna gelmeyeceği mütevehhim olursa, ammā eger onun ıktirāhına birāderi mesrūr ve şādumān olacağını bilir ve tedārük ve ihzārı onun üzerine sehl ve kolay olduğunu anlarsa o vaktte ıktirāh mekrūh olmaz belki müstehabb olur.

[فعل الشافعي رضي الله عنه ذلك مع الزعفراني إذ كان نازلًا عنده ببغداد وكان الزعفراني يكتب كل يوم رقعة بما يطبخ من الألوان ويسلمها إلى الجارية فأخذ الشافعي الرقعة في بعض الأيام وألحق بها لونًا آخر بخطه فلما رأى الزعفراني ذلك اللون أنكر وقال ما أمرت بهذا فعرضت عليه الرقعة ملحقًا فيها خط الشافعي فلما وقعت عينه على خطه فرح بذلك وأعتق الجارية سرورًا باقتراح الشافعي عليه]

İmām Şāfiᶜī ᶜaleyhi'r-rahme Bagdād'da hānesinde nāzil ve müsāfir olduğu hālde bunu ᶜAllāme-i Zaᶜferānī işlemiştir ki ᶜAllāme-i Zaᶜferānī'nin ᶜādeti böyle idi ki hānesinde tabh olunan yemeğin elvānını bir

pusulada yazıp cāriyesine verirdi ve o dahi o pusula mūcebince yemek pişirirdi. Bir gün İmām Şāfiʿī o pusulayı alıp bir levni ona ʿilāve ve ilhāk ve cāriye dahi o levni pişirip sofraya takdīm ve İmām Zaʿferānī görüp onu inkār edince ki ben bu levn taʿāmı yazıp tabhına emr etmedim diye iʿtirāz ve cāriye dahi içinde hatt-ı Şāfiʿī mevcūd olduğu hālde o pusulayı ona ʿarz ve irāʾe, o dahi hatt-ı Şāfiʿī'ye gözü ilişince ziyādesiyle şād ve mesrūr olup ferah ve şādlığından olarak İmām Şāfiʿī'nin ıktirāhına teşekkür olmak üzere li-vechillāhi taʿālā o cāriyeyi ʿıtk ve āzād eyledi.

[وقال أبو بكر الكتاني دخلت على السري فجاء بفتيت وأخذ يجعل نصفه في القدح فقلت له أي شيءٍ تعمل وأنا أشربه كله في مرةٍ واحدةٍ فضحك وقال هذا أفضل لك من حجة وقال بَعْضُهُمْ الْأَكْلُ عَلَى ثَلَاثَةِ أَنْوَاعٍ مَعَ الْفُقَرَاءِ بِالْإِيثَارِ وَمَعَ الْإِخْوَانِ بِالِانْبِسَاطِ وَمَعَ أَبْنَاءِ الدُّنْيَا بِالْأَدَبِ]

Ve dahi Ebū Bekr-i Kettānī ʿaleyhi'r-rahme demiş ki: Seriyy-i Sakatī hānesine varıp onu ziyāret ettiğimde bana bir fetīti celb ve yarısını bir kadehe komağa başlayınca ona "Ne yapıyorsun? Ben bunun topunu bir defʿada içerim" dediğimde o dahi güldü, "Bu bir hacceden sana efdaldir" dedi. Ve dahi baʿzu's-selef demiş ki "Yemek üç nevʿ üzerindedir ki fukarā ile īsār ve ihvān ile inbisāt ve dünyevīlerle ādāb ile yemektir." Yaʿnī fukarāʾ ile yediğin vaktte onları nefsin üzerine īsār edip dāimā lokamının iyisi ve ziyādesini onlara itʿām edesin ve ihvān ile yemek yediğin vaktte onlarla şādlık ve inbisāt ve neşātlıkla yiyesin ve ebnā-i dünyā ile taʿām ettiğin vaktte edebe iltizām edip teʾdīble yiyesin demektir.

[الْأَدَبُ الثَّالِثُ أَنْ يُشَهِّي الْمَزُورُ أَخَاهُ الزَّائِرَ وَيَلْتَمِسَ مِنْهُ الِاقْتِرَاحَ مَهْمَا كَانَتْ نَفْسُهُ طَيِّبَةً بِفِعْلِ مَا يَقْتَرِحُ فَذَلِكَ حَسَنٌ وَفِيهِ أجر وفضلٌ جزيلٌ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ صَادَفَ مِنْ أَخِيهِ شَهْوَةً غُفِرَ لَهُ وَمَنْ سَرَّ أَخَاهُ الْمُؤْمِنَ فَقَدْ سَرَّ اللَّهَ تَعَالَى" وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فيما رواه جابر "مَنْ لَذَّذَ أَخَاهُ بِمَا يَشْتَهِي كَتَبَ اللهُ لَهُ أَلْفَ أَلْفِ حَسَنَةٍ وَمَحَى عَنْهُ أَلْفَ أَلْفِ سَيِّئَةٍ وَرَفَعَ لَهُ أَلْفَ أَلْفِ دَرَجَةٍ وَأَطْعَمَهُ اللهُ مِنْ ثَلَاثِ جَنَّاتٍ جَنَّةِ الْفِرْدَوْسِ وَجَنَّةِ عَدْنٍ وَجَنَّةِ الْخُلْدِ"]

Ve üçüncü edeb ise o dahi sāhib-i hāne müsāfirīni imrendirip iştihālandırmaktır. Ve ıktirāhıyla nefsi hoşlandığı hālde ıktirāh etmesi-

ni ondan iltimās ede yaᶜnī yemekten cānın her ne ki ārzū edip iştihāᵓ ederse bana haber ver diye ondan ricā ve iltimās eyleye, zīrā ki bu [20] güzeldir ve hasendir, onda ecr ve fazl-ı cezīl vardır. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''مَنْ صَادَفَ مِنْ أَخِيهِ شَهْوَةً غُفِرَ لَهُ وَمَنْ سَرَّ أَخَاهُ الْمُؤْمِنَ فَقَدْ سَرَّ اللَّهَ تَعَالَى''[43] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi "Kim ki müᵓmin karındaşının bir ārzūsuna tesādüf edip o müştehāsını verirse ona ᶜafv ve magfiret olunur. Ve dahi kim ki müᵓmin birāderini mesrūr ve şādān eylerse Zāt-ı Zü'l-Celāl'i mesrūr eder." Yaᶜnī rızāsına mazhar olur. Ve dahi Cābir ᶜaleyhi'r-rıdvānın rivāyet ettiği hadīs-i şerīfte buyurmuş ki ''مَنْ لَذَّذَ أَخَاهُ بِمَا يَشْتَهِي كَتَبَ اللهُ لَهُ أَلْفَ أَلْفَ حَسَنَةٍ وَمَحَى عَنْهُ أَلْفَ أَلْفَ سَيِّئَةٍ وَرَفَعَ لَهُ أَلْفَ أَلْفَ دَرَجَةٍ وَأَطْعَمَهُ اللهُ مِنْ ثَلَاثِ جَنَّاتٍ جَنَّةِ الْفِرْدَوْسِ وَجَنَّةِ عَدْنٍ وَجَنَّةِ الْخُلْدِ''[44] ki hulāsa-i mazmūn-ı münīfi: "Kim ki müᵓmin karındaşını iştihāᵓ edip ārzū ettiği bir nesne ile mütelezziz eder ise Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri bin kerre bin hasene ona yazar ve ondan bin kerre bin seyyiᵓe mahv eder ve bin kerre bin derece ona refᶜ eder ve üç cennetten ona itᶜām eder ki cennetü'l-firdevs ve cennet-i ᶜadn ve cennetü'l-huldden onu itᶜām eder."

[الْأَدَبُ الرَّابِعُ أَنْ لَا يَقُولَ لَهُ هَلْ أُقَدِّمُ لَكَ طَعَامًا بَلْ يَنْبَغِي أَنْ يُقَدِّمَ إن كان قال الثوري إذا زارك أخوك فلا تقل له أتأكل أو أقدم إليك ولكن قدم فإن أكل وإلا فارفع وإن كان يريد أن يطعمهم طعامًا فلا ينبغي أن يظهرهم عليه أو يصفه لهم قال الثوري إذا أردت أن لا تطعم عيالك مما تأكله فلا تحدثهم به ولا يرونه معك وقال بعض الصوفية إذا دخل عليكم الفقراء فقدموا إليهم طعامًا وإذا دخل الفقهاء فسلوهم عن مسألةٍ فإذا دخل القراء فدلوهم على المحراب]

Ve dördüncü edeb ise o dahi müsāfirīne veyā zāirīne yaᶜnī yanına gelmiş olan müᵓmin birāderine sana taᶜāmı takdīm edeyim mi diye söylememektir, belki sormaksızın onu takdīm etmek gerektir, yanında var ise yaᶜnī taᶜāmı olduğu hālde ondan istifsār etmeksizin onu takdīm etmek edebdendir. Süfyān es-Sevrī demiş ki "Senin dīn karındaşın eger sana ziyāret eylerse yaᶜnī seni ziyāret etmek kasdıyla yanına ge-

43 *Musnedu*'l-Bezzār, 10/42, no: 4110.

44 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/308.

lirse sen ona yer misin veyāhūd sana taᶜāmı takdīm edeyim mi diye sorup bu gibi sözleri ona söylemeyesin, hemān taᶜāmı ona takdīm eyle. Eger yediyse fe-bi-hā, yoksa onu refᶜ eyle." Ve zāirlerine itᶜām-ı taᶜām etmemek murād ederse gerektir ki sāhib-i hāne onları taᶜāmı üzerine muttaliᶜ etmeye ve onu onlara vasf eylemeye. Süfyān es-Sevrī demiş ki "Eger senin yediğin nesneden ᶜayāline itᶜām etmemek murād ettinse o nesne ile onlara haber verme ve onu seninle görmesinler." Ve dahi baᶜzu's-sūfiyye demiş ki "Fukarāᵓ size gelirlerse siz onlara taᶜāmı takdīm ediniz ve eger size fukahāᵓ gelirlerse siz onlardan bir mesᵓele üzerine suᵓāl ediniz ve eger kurrāᵓ gelirlerse siz onları mihrāb üzerine delālet ediniz."

el-Bābu'r-Rābiᶜu Fī Ādābi'z-Ziyāfeti

[الباب الرابع في آداب الضيافة]

[ومظان الآداب فيها ستةٌ الدعوة أولًا ثم الإجابة ثم الحضور ثم تقديم الطعام ثم الأكل ثم الانصراف ولنقدم على شرحها إن شاء الله تعالى]

Kitābu'l-eklin dördüncü bābı ise o dahi işbu bābdır ki ādāb-ı ziyāfettedir. Ve mezānn-ı ādāb ise o dahi altıdır: Evvelā daᶜvet sonra icābet sonra huzūr sonra takdīm-i taᶜām sonra yemek sonra dönüp gitmektir. Bunların ᶜalā-vechi't-tafsīl şerhine inşāallāhu taᶜālā ikdām edeceğiz.

[فَضِيلَةُ الضِّيَافَةِ قَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "لَا تَكَلَّفُوا لِلضَّيْفِ فَتُبْغِضُوهُ فَإِنَّهُ مَنْ أَبْغَضَ الضَّيْفَ فَقَدْ أَبْغَضَ اللّٰهُ وَمَنْ أَبْغَضَ اللّٰهَ أَبْغَضَهُ اللّٰهُ"]

Ziyāfetin fazīleti ise hakkında ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "لَا تَكَلَّفُوا لِلضَّيْفِ فَتُبْغِضُوهُ فَإِنَّهُ مَنْ أَبْغَضَ الضَّيْفَ فَقَدْ أَبْغَضَ اللّٰهُ وَمَنْ أَبْغَضَ اللّٰهَ أَبْغَضَهُ اللّٰهُ"[45] ki hulāsa-i meᵓāli: "Siz müsāfir ve mihmāna tekellüf etmeyiniz, zīrā sonra onu bugz edersiniz. Tahkīk ve tahkīkan kim ki mihmān ve müsāfirīni bugz eder, Zāt-ı [Zü']l-Celāl'i bugz eder ve kim ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'i bugz eder, Allāhu taᶜālā dahi [21] onu bugz eder."

45 *Şuᶜabu'l-Īmān*, 12/128, no: 9154.

[وقال صلى الله عليه وسلم "لَا خَيْرَ فِيمَنْ لَا يُضِيفُ" ومر رسول الله صلى الله عليه وسلم برجل له إبل وبقر كثير فلم يضيفه ومر بامرأة لها شويهات فذبحت له فقال صلى الله عليه وسلم "أُنْظُرُوا إِلَيْهِمَا إِنَّمَا هَذِهِ الْأَخْلَاقُ بِيَدِ اللهِ فَمَنْ شَاءَ أَنْ يَمْنَحَهُ خُلُقًا حَسَنًا فَعَلَ"]

Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "لَا خَيْرَ فِيمَنْ لَا يُضِيفُ"[46] Yaʿnī "Ziyāfet etmeyende bir hayr yoktur." Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz deve ve inekleri çok bir zāt üzerine geçip onu mihmān etmedi ve birkaç koyuncağıza mālik bir hatun kişi üzerine mürūr ettikte onu mihmān edip ona bir koyun boğazladı. O vaktte ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurdu ki "أُنْظُرُوا إِلَيْهِمَا إِنَّمَا هَذِهِ الْأَخْلَاقُ بِيَدِ اللهِ فَمَنْ شَاءَ أَنْ يَمْنَحَهُ خُلُقًا حَسَنًا فَعَلَ"[47] ki hulāsa-i meʾāl-i ʿālīsi: "Siz bunların ikisine nazar ediniz. Bunlar bir ahlāktır ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'in yed-i kudretindedirler ki ona huluk-ı hasen ihsān etmek işāʾet ettiği kimseye ihsān eder." Yaʿnī buhl ve sehā kesret-i māl ve kılletiyle değildir, ancak ahlāktır ve o ahlāk dahi Hallāk-ı ʿālimin yed-i kudretindedir. Bir kimseye huluk-ı haseni vermek işāʾet etse ona ihsān edip verir demektir.

[وقال أبو رافع مولى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ نزل به صلى الله عليه وسلم ضيف فقال "قُلْ لِفُلَانٍ اَلْيَهُودِيّ نَزَلَ بِي ضَيْفٌ فَأَسْلِفْنِي شَيْئًا مِنَ الدَّقِيقِ إِلَى رَجَبٍ" فَقَالَ الْيَهُودِيُّ "وَاللهِ مَا أُسْلِفُهُ إِلَّا بِرَهْنٍ" فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ "وَاللهِ إِنِّي لَأَمِينٌ فِي السَّمَاءِ أَمِينٌ فِي الْأَرْضِ وَلَوْ أَسْلَفَنِي لَأَدَّيْتُهُ فَاذْهَبْ بِدِرْعِي وَارْهُنْهُ عِنْدَهُ"]

Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin āzādlısı Ebū Rāfiʿ demiş ki "ʿAleyhi's-salātu ve's-selām efendimize bir müsāfir geldi, efendimiz bana dedi ki "Var git fülān yahūdīye söyle ki bana bir müsāfir gelmiş, recebe kadar dakīkten bir mikdār bana borç ver." Yahūdī: "Rehn olmayınca vallāhi ben ona borç vermem, ancak rehn almakla

46 *Musnedu* Ahmed, 4/127, no: 17419; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 10/233, no: 204772; *Şuʿabu'l-Īmān*, 12/120, no: 9142.

47 *Cāmiʿu* Maʿmer b. Rāşid, 11/145, no: 20155; el-Harāitī, *Mekārimu'l-Ahlāk*, 115, no: 328; *Şuʿabu'l-Īmān*, 12/126, no: 9151; İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiʿiyye*, 6/308.

borç veririm" dedi. Ben dahi gelip efendimize bu sözüyle haber verdim. Efendimiz o vaktte buyurdu ki "وَاللهِ إِنِّي لَأَمِينٌ فِي السَّمَاءِ أَمِينٌ فِي الْأَرْضِ وَلَوْ أَسْلَفَنِي لَأَدَّيْتُهُ فَاذْهَبْ بِدِرْعِي وَارْهُنْهُ عِنْدَهُ"[48] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Ben vallāhi göklerde emīnim ve yerlerde dahi emīnim, bana bir nesne borç verseydi elbette onu ona edāᵓ ederdim. Al bu benim dirᶜimi götür yanında rehn koy" diye emr ü fermān etti."

[وكان إبراهيم الخليل صلوات الله عليه وسلامه إذا أراد ان يأكل خرج ميلًا أو ميلين يلتمس من يتغدى معه وكان يكنى أبا الضيفان ولصدق نيته فيه دامت ضيافته في مشهده إلى يومنا هذا فلا تنقضي ليلة إلا ويأكل عنده جماعة من بين ثلاثة إلى عشرة إلى مائة وقال قوام الموضع إنه لن يخل إلى الآن ليلة عن ضيف]

Ve İbrāhīmü'l-Halīl ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām hazretleri taᶜām etmek murād ettiği vaktte onunla berāber taᶜāmı ekl edecek ādemi aramak üzere bir mīl ve baᶜzen iki mīl mesāfeye gidip mihmānı arardı, hattā Ebu'd-Dīfān ile mükennā oldu. Ve onun bu bābda olan sıdk-ı taviyye ve ihlās-ı niyyeti için onun ziyāfeti bu güne kadar meşhedinde dāim ve bākī kaldı, bir gece geçmez illā ki onun meşhedinde üç veyā on veyāhūd yüz kişi bilikip mihmān olmaz, yaᶜnī beher gece meşhedi bir cemāᶜatten hālī kalmaz hattā meşhedinin kavvāmı demiş ki müsāfirden bir gece hālī kalmamıştır ki bu ana kadar beher gece bir cemāᶜat müsāfiri vardır.

[وَسُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ما الإيمان فقال "إِطْعَامُ الطَّعَامِ وَبَذْلُ السَّلَامِ" وَقَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْكَفَّارَاتِ وَالدَّرَجَاتِ إِطْعَامُ الطَّعَامِ وَالصَّلَاةُ بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ" وسئل عن الحج المبرور فقال "إِطْعَامُ الطَّعَامِ وَطِيبُ الْكَلَامِ" وقال أنس رضي الله عنه كل بيت لا يدخله ضيف لا تدخله الملائكة]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizden īmān üzerine suᵓāl olundukta ki "Revnak-ı īmān nedir?" diye soruldukta efendimiz "إِطْعَامُ الطَّعَامِ وَبَذْلُ السَّلَامِ"[49] diye cevāb vermiştir, yaᶜnī "Fī-sebīlillāh taᶜāmı itᶜām etmek ve bilip bilmediğine selām vermektir" demiş. Ve keffārāt

48 *Musnedu*'l-Bezzār, 9/315, no: 3863; *Musnedu*'r-Rūyānī, 1/462, no: 695.

49 Buhārī, Īmān, 5, no: 12; Dārimī, Etᶜime, 39, no: 2126; et-Taberānī, *Mekārimu'l-Ahlāk*, 370, no: 155.

ve ᶜulüvv-i derecāt esbābında dahi "فِي الْكَفَّارَاتِ وَالدَّرَجَاتِ إِطْعَامُ الطَّعَامِ وَالصَّلَاةُ بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ"[50] diye haber vermiş ki "Li-vechillāh taᶜāmı itᶜām etmek ve nās uykuda oldukları hālde kalkıp namāz kılmak keffāret-i günāh ve mūcib-i ᶜulüvv-i menzile vü cāhtır" demiş. Ve hacc-ı mebrūr üzerine dahi suᵓāl olundukta kezālik "إِطْعَامُ الطَّعَامِ وَطِيبُ الْكَلَامِ"[51] buyurmuştur, yaᶜnī "Taᶜāmı itᶜām etmek ve tatlı kelāmı söylemek hacc-ı makbūlün rüknleridir". Ve dahi Enes b. Mālik ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki "O hāneye ki mihmān girmez, o hāneye melāike girmezler."

[والأخبار الواردة في فضل الضيافة والإطعام لا تحصى فلنذكر آدابها أَمَّا الدَّعْوَةُ فَيَنْبَغِي لِلدَّاعِي أَنْ يَعْمِدَ بِدَعْوَتِهِ الْأَتْقِيَاءَ دُونَ الْفُسَّاقِ]

Ve fazl-ı ziyāfet ve itᶜām-ı taᶜām hakkında vārid olan ahbār hadd ve ihsādan zāiddir, kaldı ki biz onun ādābını [22] zikr edelim. Daᶜvet ise gerektir ki daᶜvet eden kimse daᶜvetinde etkiyānın daᶜvetini kasd ede, ᶜamden füssākı daᶜvet etmeye.

[قَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وسلم "أَكَلَ طَعَامَكَ الْأَبْرَارُ" في دعائه لبعض من دعا له وقال صلى الله عليه وسلم "لَا تَأْكُلْ إِلَّا طَعَامَ تَقِيٍّ وَلَا يَأْكُلْ طَعَامَكَ إِلَّا تَقِيٌّ"]

ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz baᶜzı zevāta duᶜā buyururken "أَكَلَ طَعَامَكَ الْأَبْرَارُ"[52] diye duᶜā etmiş yaᶜnī, "Senin taᶜāmını zümre-i ebrār yesinler." Ve dīger bir hadīs-i şerīfte "لَا تَأْكُلْ إِلَّا طَعَامَ تَقِيٍّ وَلَا يَأْكُلْ طَعَامَكَ إِلَّا تَقِيٌّ"[53] buyurmuştur, yaᶜnī "Takī ādemin taᶜāmından gayrı sen dīger bir taᶜāmı yeme ve senin taᶜāmını dahi takīden gayrı kimse yemesin" ki takīnin taᶜāmını ekl eyle ve takīye itᶜām eyle demektir.

[ويقصد الفقراء دون الأغنياء على الخصوص قَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "شَرُّ الطَّعَامِ طَعَامُ الْوَلِيمَةِ يُدْعَى إِلَيْهَا الْأَغْنِيَاءُ دُونَ الْفُقَرَاءِ"]

---

50 *Musnedu*'r-Rūyānī, 2/299, no: 1241; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 20/141, no: 290; et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 1/419, no: 1416.

51 *Musnedu* Ebī Dāvūd et-Tayālisī, 3/286, no: 1824; el-Harāitī, *Mekārimu'l-Ahlāk*, 66, no: 156;

52 Ebū Dāvūd, Eşribe, 55, no: 3854.

53 Ebū Dāvūd, Edeb, 19, no: 4832; Tirmizī, Zühd, 55, no: 2395; *el-Mustedrek*, 4/143, no: 7169; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 3/277; no: 3136.

Ve dahi fukarāyı kasd ede, hāssaten agniyāyı kasd etmeye. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "شَرُّ الطَّعَامِ طَعَامُ الْوَلِيمَةِ يُدْعَى إِلَيْهَا الْأَغْنِيَاءُ دُونَ الْفُقَرَاءِ"[54] buyurmuştur, yaᶜnī "Taᶜāmın şerrlisi velīmenin taᶜāmıdır ki ona agniyā daᶜvet olunur da fukarā daᶜvet olunmaz."

[وَيَنْبَغِي أَنْ لَا يُهْمِلَ أَقَارِبَهُ فِي ضِيَافَتِهِ فَإِنَّ إِهْمَالَهُمْ إِيحَاشٌ وَقَطْعُ رَحِمٍ وَكَذَلِكَ يُرَاعِي التَّرْتِيبَ فِي أَصْدِقَائِهِ وَمَعَارِفِهِ فَإِنَّ فِي تَخْصِيصِ الْبَعْضِ إِيحَاشًا لِقُلُوبِ الْبَاقِينَ]

Ve dahi daᶜvetinde gerektir ki ehl ve akāribini ihmāl etmeye, zīrā onların ihmālleri onlara īhāş ve katᶜ-ı rahmdir ve kezālik bildik ve asdikāsında dahi tertībi mürāᶜāt eyleye, çünkü baᶜzın tahsīsiyle kulūb-ı bākīne īhāşlık vardır, yaᶜnī bīgāneleri daᶜvet edip de hısım ve akrabāsını terk ve ihmāl etmeye ve asdikā ve bildiklerini daᶜvet ederse onda dahi tertībi gözetmeli ki onların baᶜzılarını daᶜvet edip kusūrunu terk ve ihmāl etmeye ki eger daᶜvetinde bir tahsīs vākiᶜ olur ise kusūr kalan ehıbbānın kulūbuna vahşet tārī olur.

[وَيَنْبَغِي أَنْ لَا يَقْصِدَ بِدَعْوَتِهِ الْمُبَاهَاةَ وَالتَّفَاخُرَ بَلِ اسْتِمَالَةَ قلوب الإخوان والتسنن بِسُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في إطعام الطعام وَإِدْخَالَ السُّرُورِ عَلَى قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ]

Ve dahi daᶜvetiyle mübāhāt ve tefāhuru kasd etmemek gerektir, ancak itᶜām-ı taᶜāmda şādlığı ehl-i īmānın kulūbuna idhāl etmek niyyetinde efendimizin sünnet-i seniyyesiyle mütesennin olmak kasdında ola, yaᶜnī ihvāna itᶜām-ı taᶜām etmek ve onunla kulūblarını ona meyl ettirip meserreti kalblerine idhāl eylemek sünnet-i nebeviyyeden olduğu haysiyyetle onları daᶜvet etmiş ola ki o kasd ve niyyetle ola onlara izhār-ı fahr u mübāhāt etmeye.

[وَيَنْبَغِي أَنْ لَا يَدْعُوَ مَنْ يَعْلَمُ أَنَّهُ يَشُقُّ عَلَيْهِ الْإِجَابَةُ وَإِذَا حَضَرَ تَأَذَّى بِالْحَاضِرِينَ بِسَبَبٍ مِنَ الْأَسْبَابِ وَيَنْبَغِي أَنْ لَا يَدْعُوَ إِلَّا مَنْ يحب إجابته قال سفيان من دعا أحدا إلى طعام وهو يكره الإجابة فعليه خطيئة فإن أجاب المدعو فعليه خطيئتان لأنه حمله على الأكل مع كراهة ولو علم ذلك لما كان يأكله]

54 Buhārī, Nikāh, 76, no: 5177; Müslim, Nikāh, 16.

Ve dahi icābet-i daᶜvetini ona meşakkatli olduğunu bildiği kimseyi daᶜvet etmemek gerektir, yaᶜnī onun daᶜvetinin icābeti ile bir gūnā zahmet ve meşakkate giriftār olacak kimseyi daᶜvet eylemeye tā ki o yüzden onun eziyyet ve rencīdeliğine sebebiyyet vermeye. Ve dahi hāzırīn ile müteᵓezzī olacak kimseyi dahi daᶜvet eylemeye, yaᶜnī bi-sebebin mine'l-esbāb hāzır-ı daᶜvet bulunanlarla müteᵓezzī olacak hīçbir kimseyi daᶜvet etmeye ve onun icābetini sevmediği kimseyi dahi daᶜvet eylemeye. Süfyān ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Kim ki icābetine kārih olduğu hālde bir kimseyi daᶜvet eylerse onun üzerine bir hatīᵓet yazılır ve o kimse icābet ederse o vaktte onun üzerine iki hatīᵓet yazılır, çünkü maᶜa'l-kerāhet onu taᶜāmına haml etti ve o ādem onu bilmiş olsaydı, yemeğini yemezdi."

[وإطعام التقي إعانة على الطاعة وإطعام الفاسق تقوية على الفسق قال رجل خياط لابن المبارك أنا أخيط ثياب السلاطين فهل تخاف أن أكون من أعوان الظلمة قال لا إنما أعوان الظلمة من يبيع منك الخيط والإبرة أما أنت فمن الظلمة نفسهم]

Mā-hasal merd-i takīnin itᶜāmı tāᶜat üzerine bir iᶜānettir ve fāsıkın itᶜāmı fısk üzerine takviyettir. Terzinin birisi İbnü'l-Mübārek ᶜaleyhi'r-rahmeye demiş ki "Ben siyāb-ı mülūku dikerim. Āyā aᶜvān-ı zalemeden olduğuma sen havf eder misin?" Ve o dahi: "Yok, aᶜvān-ı zaleme ancak sana iğne ve ipliği satan ādemlerdir ammā sen nefs-i zalemedensin" demiş.

[وَأَمَّا الْإِجَابَةُ فَهِيَ سُنَّةٌ مُؤَكَّدَةٌ وَقَدْ قِيلَ بوجوبها في بعض المواضع قال صلى الله عليه وسلم "لَوْ دُعِيتُ إِلَى كُرَاعٍ لَأَجَبْتُ وَلَوْ أُهْدِيَ إِلَيَّ ذِرَاعٌ لَقَبِلْتُ" وللإجابة خَمْسَةُ آدَابٍ]

Ve icābet-i daᶜvet ise o dahi sünnet-i müᵓekkededir ve baᶜzı yerlerde vücūbuna denilmiştir. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "لَوْ دُعِيتُ إِلَى كُرَاعٍ لَأَجَبْتُ وَلَوْ أُهْدِيَ إِلَيَّ ذِرَاعٌ لَقَبِلْتُ"[55] ki hulāsa-i meᵓāli: "Ben bir kürāᶜa daᶜvet olunmuş olsaydım icābet ederdim ve bir zirāᶜ bana hediyye verilmiş olsa onu kabūl ederdim" demektir. Hulāsa-i

55 Buhārī, Nikāh, 59, no: 5158.

kelām daᶜvetin icābetine beş edeb vardır:

[الْأَوَّلُ أَنْ لَا يُمَيِّزَ الْغَنِيَّ بِالْإِجَابَةِ عَنِ الْفَقِيرِ فَذَلِكَ [23] هُوَ التَّكَبُّرُ الْمَنْهِيُّ عنه ولأجل ذلك امتنع بعضهم عن أصل الإجابة وقال انْتِظَارُ الْمَرَقَةِ ذُلٌّ وَقَالَ آخَرُ إِذَا وُضِعَتْ يَدِي فِي قَصْعَةِ غَيْرِي فَقَدْ ذَلَّتْ لَهُ رقبتي ومن المتكبرين من يجيب الأغنياء دون الفقراء وهو خلاف السنة كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يجيب دعوة العبد ودعوة المسكين ومر الحسن بن علي رضي الله عنهما بقوم من المساكين الذين يسألون الناس على قارعة الطريق وقد نشروا كسرًا على الأرض في الرمل وهم يأكلون وهو على بغلته فسلم عليهم فقالوا له هلم إلى الغداء يا ابن بنت رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال نعم إن الله لا يحب المستكبرين فنزل وقعد معهم على الأرض وأكل ثم سلم عليهم وركب وقال قد أجبتكم فأجيبوني قالوا نعم فوعدهم وقتًا معلومًا فحضروا فقدم إليهم فاخر الطعام وجلس يأكل معهم]

Birinci edebi odur ki agniyāyı fukarādan temyīz etmemektir ki ganīnin daᶜvetine gidip de fukarānın daᶜvetine gitmemezlik etsin, zīrā ki bu sūretle olan muᶜāmele menhiyyün ᶜanh olan tekebbürdendir. Ve bunun için baᶜzu's-selef asl-ı icābetten imtināᶜ ettiler, dediler k i "Merekanın intizārı mezellettir." Ve dīgeri demiş ki "Ben kendi elimi dīger yemek kasᶜasına koysam ona benim rakabem mezellet etmiş olur." Ve mütekebbirīn gürūhundan birtakım ādem vardır ki agniyānın daᶜvetine icābet eder de fukarānın daᶜvetine icābet etmez ve bu ise sünnetin hilāfıdır, zīrā ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ᶜabd ve miskīnin daᶜvetlerine icābet buyururdu. Mervīdir ki Hasen b. ᶜAlī ᶜaleyhime'r-rıdvān dilenciler bir kavm üzerine mürūr ettikde kāriᶜa-i tarīk üzerine oturup ekmeğin kırık parçaları yerde kum üstünde serip neşr etmişlerdi, o hāl ile onlar onlardandan ekl ederlerdi. Hazret-i Hasen onlara selām verdi ve onlar dahi: "Kuşluk yemeğine buyurunuz" diye müşārün ileyhi yemeğe teklīf ettiler. O dahi: "Evet gelirim, Hakk subhānehu ve taᶜālā hazretleri müstekbirleri sevmez" diye rākib olduğu esterden inip yanlarına gitti ve onlarla berāber yer üzerinde oturup berāberce o kırık parçalardan tenāvül etti. Sonra onlara selām verip esterine süvār olmakla "Ben sizin daᶜvetinizi icābet ettim, siz dahi benim daᶜvetime icābet ediniz" diye onları daᶜvet ve onlar dahi evet diye daᶜvetine icābet etmeğe vaᶜd ve

kendisi dahi bir vakt-i maᶜlūmu onlara taᶜyīn ve o vaktte yanına varıp hāzır olduklarında onlara taᶜām-ı fāhiri takdīm edip onlarla berāber oturup yemiştir.

[وأما قول القائل إن من وضعت يدي في قصعته فقد ذلت له رقبتي فقد قال بعضهم هذا خلاف السنة وَلَيْسَ كَذَلِكَ فَإِنَّهُ ذُلٌّ إِذَا كَانَ الدَّاعِي لا يفرح بالإجابة ولا يتقلد مِنَّةً وَكَانَ يَرَى ذَلِكَ يَدًا لَهُ عَلَى الْمَدْعُوِّ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَحْضُرُ لِعِلْمِهِ أَنَّ الدَّاعِيَ لَهُ يَتَقَلَّدُ مِنَّةً وَيَرَى ذَلِكَ شَرَفًا وَذُخْرًا لِنَفْسِهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَهَذَا يَخْتَلِفُ بِاخْتِلَافِ الْحَالِ فَمَنْ ظن به أنه يستثقل الإطعام وإنما يَفْعَلُ ذَلِكَ مُبَاهَاةً أَوْ تَكَلُّفًا فَلَيْسَ مِنَ السُّنَّةِ إِجَابَتُهُ بَلِ الْأَوْلَى التَّعَلُّلُ وَلِذَلِكَ قَالَ بَعْضُ الصُّوفِيَّةِ لَا تُجِبْ إِلَّا دَعْوَةَ مَنْ يرى أنك أكلت رزقك وأنه سَلَّمَ إِلَيْكَ وَدِيعَةً كَانَتْ لَكَ عِنْدَهُ وَيَرَى لَكَ الْفَضْلَ عَلَيْهِ فِي قَبُولِ تِلْكَ الْوَدِيعَةِ منه]

Ammā o kul ki "Ben kendi elimi onun kasᶜasına vazᶜ ettiğim ādem benim rakabem ona mezellet etmiş olur" sözü onun hakkında baᶜzu's-selef sünnetin muhālifidir demiş ki ᶜale'l-ıtlāk böyle değildir. Vākıᶜā züll olur ammā o hālde ki icābete şād olmayan veyā onunla minnete mütekallid olmayan veyā taᶜāmı ile ihsān etmiş olduğunu zuᶜm eden ādemin yemeğinde olur, zīrā ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām daᶜvete icābet edişi o hāl iledir ki kendisi bilirdi ki onu daᶜvet eden zāt onun icābeti ile mesrūr olur, ona nefsi üzerine o icābeti minnet ve ihsān görür de dünyā ve āhirette onu nefsine zuhr ve şeref bilirdi. Ve böyle olunca bu icābet ihtilāf-ı hāl ile muhtelif olur. Kaldı ki o kimse ki itᶜām-ı taᶜāmı ağır görür de o daᶜveti mübāhāt veyāhūd tekellüf için etmiş olduğu maznūn olursa o gibi daᶜvete icābet etmek sünnetten değildir, onun icābeti irtikāb-ı mezellettir, oraya gitmemek gerektir, belki gitmemeğe taᶜallül eylemek evlādır. Ve onun için baᶜzu's-sūfiyye demiş ki: Sen bir daᶜveti icābet etmeyesin illā o kimsenin daᶜvetine icābet edesin ki kendisi iᶜtikād eder ki sen ancak kendi rızkını yemişsin ve kendisinin yanında olan emānetini teslīm etmiş ve kabūl-i vedīᶜa ile sana bir minnet ve ihsān görür, işte bu gibi ādemin daᶜvetine icābet etmek lāzımdır, yoksa burasını zuᶜm eylemeyen ve kendi nefsine o daᶜvet ve ziyāfeti ihsān ᶜadd eden veyāhūd onunla mübāhāt eyleyen veyā tekellüf ile daᶜvet etmiş olan kimsenin

daᶜvetine gitmemek gerektir.

[وقال سري السقطي رحمه الله آه على لقمة ليس علي لله فيها تبعة ولا لمخلوق فيها مِنة فَإِذَا عَلِمَ الْمَدْعُوُّ أَنَّهُ لَا مِنَّةَ في ذلك فلا ينبغي أن يرد وقال أبو تراب النخشي رحمة الله عليه عرض علي طعام فامتنعت فابتليت بالجوع أربعة عشر يومًا فعلمت أنه عقوبته وقيل لمعروف الكرخي رضي الله عنه كل من دعاك تمر إليه [24] فقال أنا ضيف أنزل حيث أنزلوني]

Ve dahi Serī es-Sakatī ᶜaleyhi'r-rahme: "Āh bir helāl lokmaya ki üzerime günāhı yazılmaya ve bir mahlūka bir minnet vākiᶜ olmaya!" demiş. Ve'l-hāsıl merd-i medᶜuvv daᶜvet edicinin bir minneti olmadığını bilirse daᶜveti redd etmemek gerektir. Ve Ebū Turāb-ı Nahşī ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Bana bir taᶜām ᶜarz olundu ve ben onun yemesinden imtināᶜ ettim, ᶜakabinde on dört gün açlığa mübtelā oldum. Anladım ki o imtināᶜın ᶜukūbetidir." Ve dahi Maᶜrūf el-Kerhī ᶜaleyhi'r-rahmeye denilmiş ki "Her kim ki seni daᶜvet ederse sen ona gider misin?" O dahi: "Ben bir mihmānım, her nereye beni müsāfir ederlerse müsāfir olurum" demiştir.

[الثاني أنه لا ينبغي أن يَمْتَنِعَ عَنِ الْإِجَابَةِ لِبُعْدِ الْمَسَافَةِ كَمَا لَا يَمْتَنِعُ لِفَقْرِ الدَّاعِي وَعَدَمِ جَاهِهِ بَلْ كُلُّ مَسَافَةٍ يُمْكِنُ احْتِمَالُهَا فِي الْعَادَةِ لَا يَنْبَغِي أن يمتنع لأجل ذلك يقال في التوراة أو بعض الكتب "سِرْ مِيلًا عُدْ مَرِيضًا سِرْ مِيلَيْنِ شَيِّعْ جِنَازَةً سِرْ ثَلَاثَةَ أَمْيَالٍ أَجِبْ دَعْوَةً سِرْ أَرْبَعَةَ أَمْيَالٍ زُرْ أَخًا فِي اللهِ" وإنما قدم إجابة الدعوة والزيارة لأن فيه قضاء حق الحي فهو أولى من الميت وقال صلى الله عليه وسلم "لَوْ دُعِيتُ إِلَى كُرَاعٍ لَأَجَبْتُ" وهو موضع على أميال من المدينة أفطر فيه رسول الله صلى الله عليه وسلم في رمضان لما بلغه وقصر عنده في سفره]

Ve icābetin ikinci edebi ise o dahi buᶜd-i mesāfeden dolayı icābet-i daᶜvetten imtināᶜ etmemekliktir ki daᶜvet edicinin fakrına ve ᶜadem-i cāhına icābet-i daᶜvetten imtināᶜ etmemesi gibi mekān-ı daᶜvetin buᶜdüne mebnī imtināᶜ etmemek gerektir, belki fi'l-ᶜāde ihtimāli mümkin olan mesāfeye kadar gitmek lāzımdır, buᶜdü için icābetten imtināᶜ etmemek gerektir. Denilir ki Tevrāt kitābında veyāhūd kitāb-ı münezzelenin baᶜzısında gelmiş ki "سِرْ مِيلًا عُدْ مَرِيضًا سِرْ مِيلَيْنِ شَيِّعْ جِنَازَةً سِرْ ثَلَاثَةَ أَمْيَالٍ أَجِبْ

"زُرْ أَخًا فِي اللهِ أَمْيَالٍ أَرْبَعَةَ سِرْ دَعْوَةً" Yaᶜnī "Bir mīl mesāfesinde olan marīzin ziyāretine git ve iki mīl mesāfesine kadar cenāzeyi teşyīᶜ eyle ve üç mīl mesāfesine dek daᶜvete icābet eyle ve dört mīl mesāfesine kadar varıp dīn karındaşını ziyāret eyle." Yaᶜnī senin bildiğin hasta olur ise mahallī senden bir mīl mesāfesinde baᶜīd olsa bile varıp onu ziyāret etmelisin ve cenāzenin mahall-i nakli iki mīl mesāfesinde uzaklığı olsa bile onu teşyīᶜ etmelisin ve bir yere daᶜvet olundunsa o yer senden üç mīl mesāfesi olsa bile ona varıp icābet edesin ve müᵓmin karındaşın yeri senden dört mīl mesāfesinde baᶜīd olsa bile onu ziyāret edesin demektir. İcābet-i daᶜvet ü ziyāreti teşyīᶜ-i cenāzeye takdīmi ancak zindenin kazā-i hakkı olduğu haysiyyetledir ki zindenin kazā-i hakkı müteveffānın kazā-i hakkından evlādır yaᶜnī bunun için takdīm etti ki içinde dirinin kazāᵓ hakkı vardır. Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz bir seferinde şehr-i ramazānda onda iftār ve namāzını kasr etmiştir. Bundan maᶜlūm oldu ki buᶜd-i mesāfeden dolayı icābet-i daᶜvetten imtināᶜ münāsib olmaz ki uzaklığına bakılmayarak gitmek gerektir.

[الثَّالِثُ أَنْ لَا يَمْتَنِعَ لِكَوْنِهِ صَائِمًا بَلْ يَحْضُرُ فَإِنْ كَانَ يَسُرُّ أَخَاهُ إِفْطَارُهُ فَلْيُفْطِرْ وَلْيَحْتَسِبْ فِي إِفْطَارِهِ بِنِيَّةِ إِدْخَالِ السُّرُورِ عَلَى قَلْبِ أَخِيهِ مَا يَحْتَسِبُ فِي الصَّوْمِ وَأَفْضَلَ وذلك في صوم التطوع وإن لم يتحقق سرور قلبه فليصدقه بالظاهر وليفطر وَإِنْ تَحَقَّقَ أَنَّهُ مُتَكَلِّفٌ فَلْيَتَعَلَّلْ وَقَدْ قَالَ صلى الله عليه وسلم لمن امتنع بعذر الصوم "تَكَلَّفَ لَكَ أَخُوكَ وَتَقُولُ إِنِّي صَائِمٌ" وَقَدْ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا مِنْ أَفْضَلِ الْحَسَنَاتِ إِكْرَامُ الْجُلَسَاءِ بِالْإِفْطَارِ فَالْإِفْطَارُ عِبَادَةٌ بِهَذِهِ النِّيَّةِ وَحُسْنُ خُلُقٍ فَثَوَابُهُ فَوْقَ ثَوَابِ الصَّوْمِ وَمَهْمَا لَمْ يُفْطِرْ فَضِيَافَتُهُ الطِّيبُ والمجمرة والحديث الطيب وقد قيل الكحل والدهن أحد القراءين]

Ve üçüncü edeb ise o dahi sāim olduğu haysiyyetle icābetten imtināᶜ etmemekliktir belki daᶜvete huzūr ve iftārı dīn karındaşına mūcib-i meserret olur da tuttuğu oruç tetavvuᶜ ise iftārı ona ehabb ve efdaldir, hemān iftār ede ve birāderinin kalbine idhāl-i meserret niyyet ve kasdıyla ihtisāb ede, zīrā bu niyyet-i hālisa ile olan ihtisābı savmda olan ihtisābından daha ziyāde hayrlı ve daha ziyāde efdaldir. Ve eger onun iftārıyla birāderinin sürūr-i kalbi onun ᶜindinde mütehakkık olmazsa

yine ifāde-i vākıᶜa-i zāhiriyyesini tasdīk edip iftār ede ve eger mütekellif olduğunu bilip de ᶜindinde onun tekellüfü mütehakkak olduysa o vaktte iftār etmeyip ona taᶜallül etmek gerektir ki ᶜaleyhi's-salātü ve's-selām efendimiz ᶜözr-i sıyām ile taᶜām etmekten imtināᶜ edene buyurmuş ki [56]"تَكَلَّفَ لَكَ أَخُوكَ وَتَقُولُ إِنِّي صَائِمٌ" Yaᶜnī "Senin birāderin senin için tekellüf etti de sen ona ben orucum dersin!" Yaᶜnī nice dersin demektir. [25] Ve dahi İbn ᶜAbbās demiş ki "İftār ile ikrām-ı cülesāᵓ efdal-i hasenāttandır. Ve bu niyyetle iftār ᶜıbādettir ve huluk-ı hasendir, onun sevābı sıyāmın sevābı fevkindedir ve iftār etmeyince onun ziyāfeti tīb ü buhūrdur ve tatlı sözdür." Denilmiş ki tīb ve sürmelik iki mihmānlığın birisidir.

[الرابع أن يمتنع من الْإِجَابَةِ إِنْ كَانَ الطَّعَامُ طَعَامَ شُبْهَةٍ أَوْ الموضع أو البساط المفروش من غير حلال أو كان يقام في الموضع منكر من فرش ديباج أو إناء فضة أو تصوير حيوان على سقف أو حائط أو سماع شيء من المزامير والملاهي أو التشاغل بنوع من اللهو والعزف والهزل واللعب واستماع الغيبة والنميمة والزور والبهتان والكذب وشبه ذلك مما يمنع الإجابة واستحبابها ويوجب تحريمها أو كراهيتها وكذلك إذا كان الداعي ظالمًا أو مبتدعًا أو فاسقًا أو شريرًا أَوْ مُتَكَلِّفًا طَلَبًا لِلْمُبَاهَاةِ وَالْفَخْرِ]

Ve dördüncü edeb dahi taᶜām şübheli olursa veyā ziyāfet yerinde bir münker şey bulunursa veyāhūd daᶜvet eden ādem zaleme ve fesaka ve mütekellifelerden olur ise icābet-i daᶜvetten imtināᶜ etmekliktir, yaᶜnī yiyeceği etᶜime şübheli ise veyāhūd ziyāfetinde de mevzūᶜ olan sergi ve zīnet ve edevāt harāmdan ise veyāhūd o mahalde bir münker ikāme olunur ise meselā harīr ve dībācdan sergi serilmiş veyā sīm ve zerden evānī istiᶜmāl olunur veyā sakf ve tavan ve cidārlara bir hayvān tasvīr edilmiş veyāhūd ālāt-ı lehvden mezāmīr ve melāhī istimāᶜ olunur veyāhūd ᶜazf ve hezl ve laᶜib gibi envāᶜ-ı lehvden bir lehv ile teşāgul veyā gıybet ve nemīme ve zūr ve bühtān ve kezib ve bunlara müşābih kelimāt-ı mekrūhe vü muharreme ile tekellüm vukūᶜu muhtemel ise o

---

56 el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 4/462, no: 8362; *Sunenu*'d-Dārekutnī, 3/140, no: 2241; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 3/306, no: 3240.

daᶜvete ᶜadem-i icābet lāzımdır ki bunların her biri daᶜvetin icābetinden menᶜ ve istihbābını refᶜ ve tahrīm ve kerāhiyyetini īcāb eder. Daᶜvet edici dahi sitemger, zālim veyā fāsık veyā şirretli veyāhūd fahr ve mübāhāta tālib ve mütekellif ise o dahi icābet-i daᶜvete māniᶜdir ki onun daᶜvetine gitmemek gerektir.

[الْخَامِسُ أَنْ لَا يَقْصِدَ بِالْإِجَابَةِ قَضَاءَ شَهْوَةِ الْبَطْنِ فَيَكُونَ عَامِلًا فِي أَبْوَابِ الدُّنْيَا بَلْ يُحَسِّنُ نِيَّتَهُ ليصير بالإجابة عاملًا للآخرة وذلك بأن تكون نيته الِاقْتِدَاءَ بِسُنَّةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وسلم في قوله ''لَوْ دُعِيتُ إِلَى كُرَاعٍ لَأَجَبْتُ وَلَوْ أُهْدِيَ إِلَيَّ ذِرَاعٌ لَقَبِلْتُ'' وينوي الحذر من معصية الله تعالى لقوله صلى الله عليه وسلم ''مَنْ لَمْ يُجِبِ الدَّاعِيَ فَقَدْ عَصَى اللهَ وَرَسُولَهُ'' وينوي إكرام أخيه المؤمن اتباعًا لقوله صلى الله عليه وسلم ''مَنْ أَكْرَمَ أَخَاهُ الْمُؤْمِنَ فَكَأَنَّمَا أَكْرَمَ اللهَ'' وينوي إدخال السرور على قلبه امتثالًا لقوله صلى الله عليه وسلم ''مَنْ سَرَّ مُؤْمِنًا فَقَدْ سَرَّ اللهَ'' وينوي مع ذلك زيارته ليكون من المتاحبين في الله]

Ve beşinci edeb ise o dahi onun icābeti ile şehvet-i batnın kazāsını niyyet etmemektir, yaᶜnī karnını tok edip etᶜime-i tayyibe ekliyle ārzū-yı nefsin husūlü için daᶜvetine kasd-ı icābet etmeye, zīrā o kasd ile gidişi ebvāb-ı dünyāda ᶜamel etmektir, onun sevābı olmaz. Vācib odur ki kendi niyyetini tahsīn ede ki āhirete icābete ile ᶜāmil olmuş ola. Tahsīn-i niyyet odur ki icābet-i daᶜvete onun kasd ve niyyeti evvelā ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimize iktidā᾽ etmektir ki ''لَوْ دُعِيتُ إِلَى كُرَاعٍ لَأَجَبْتُ وَلَوْ أُهْدِيَ إِلَيَّ ذِرَاعٌ لَقَبِلْتُ''[57] buyurdukları hadīs-i şerīfin hükmünce ᶜāmil olmağa ᶜāzim ve cāzim ola ve dahi maᶜsiyet-i Bārī'den ittikā᾽ niyyeti ile ola ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin ''مَنْ لَمْ يُجِبِ الدَّاعِيَ فَقَدْ عَصَى اللهَ وَرَسُولَهُ''[58] buyurduğu hadīs-i şerīfin vaᶜīdi altına girmekten ihtirāz etmek kasdıyla ola. Ve dahi ''مَنْ أَكْرَمَ أَخَاهُ الْمُؤْمِنَ فَكَأَنَّمَا أَكْرَمَ اللهَ''[59] nass-ı celīline ittibāᶜan mü᾽min birāderinin ikrāmı kasdıyla gide ve hem dahi ''مَنْ سَرَّ مُؤْمِنًا فَقَدْ سَرَّ اللهَ''[60] hadīs-i münīfinin hükmü üzere mü᾽min

---

57 Buhārī, Nikāh, 59, no: 5158.

58 Buhārī Nikāh, 76, no: 5177; Müslim, Nikāh, 16.

59 *Musnedu*'l-Hāris, 1/309, no: 205.

60 *Hilyetu'l-Evliyā*, 3/56.

karındaşının kalbine idhāl-i meserret etmek niyyetiyle icābet ede. Ve bunlarla berāber sebeb-i icābet ü ᶜazīmeti dahi onun ziyāretinin kasdı ola tā ki mütehābbīn fillāh şerefine mazhar ola.

[إذ شرط رسول الله صلى الله عليه وسلم فيه التزاور والتباذل لله وقد حصل البذل من أحد الجانبين فتحصل الزيارة من جانبه أيضا وينوي صِيَانَةَ نَفْسِهِ عَنْ أَنْ يُسَاءَ بِهِ الظَّنُّ فِي امْتِنَاعِهِ وَيُطْلَقَ اللِّسَانُ فِيهِ بِأَنْ يُحْمَلَ على تكبر أو سوء خلق أو استحقار أخ مسلم أو ما يجري مجراه فهذه ست نيات تلحق إجابته بالقربات آحادها فكيف مجموعها]

Çünkü ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "اَلْحُبُّ فِي اللهِ" kaziyyesine Zāt-ı Zü'l-Celāl için tebāzül ve ziyāretleşmeği şart etmiştir ki Allāh için mütehabbib olanlar Allāh için yekdīgerine bezl-i māl etmek ve yekdīgerini ziyāret eylemek şart buyurulmuştur tā ki bir taraftan bezl ki ihtizār-ı taᶜām ve daᶜvet vākiᶜ olmuş ola ve öbür taraftan ziyāret hāsıl olmuş ola ve hem dahi icābetiyle nefsinin sıyānetini kasd etmiş ola ki imtināᶜıyla hakkında sūʾ-i zann vākiᶜ olmaya ve mezemmetine ıtlāk-ı lisān olmaya, yaᶜnī onu bir tekebbür veyā sūʾ-i huluk veyāhūd müslim karındaşının istihkārına ᶜadem-i icābeti mahmūl ve mezmūm olmamak için vikāye-i nefs kaziyyesi dahi kalbinde menvī ola ve bu yüzden bir kimseyi günāha düşürmeye ve zenbine mütesebbib olmakla kendisi dahi günāhkār olmaya. İşte bunlar altıdır, yaᶜnī altı niyyetir ki bunların her biri onun icābetini ᶜibādete ilhāk eder, nice kaldı cemīᶜisi ki cümlesi müctemiᶜ olursa elbette onun icābeti ᶜibādete ilhāk eder demektir. [26]

[وَكَانَ بَعْضُ السَّلَفِ يَقُولُ أَنَا أُحِبُّ أَنْ يَكُونَ لِي فِي كُلِّ عَمَلٍ نِيَّةٌ حَتَّى في الطعام والشراب وفي مثل هذا قال صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِيءٍ مَا نَوَى فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهِ فَهِجْرَتُهُ إِلَى اللهِ وَرَسُولِهِ وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوِ امْرَأَةٍ يَتَزَوَّجُهَا فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ"]

Ve dahi baᶜzu's-selef derdi ki "Her bir ᶜamelimde bana bir niyyet olmak severim hattā yemekte ve içmekte dahi bana bir niyyete olmak severim." Bunun mislinde ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِيءٍ مَا نَوَى فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهِ فَهِجْرَتُهُ إِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوِ امْرَأَةٍ يَتَزَوَّجُهَا

فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ"[61] ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Aʿmāl-i beşeriyye ancak mekāsıd ve niyyāt iledir, her bir ādeme onun niyyeti hāsıl olur. O ki onun hicreti Zāt-ı Zü'l-Celāl'e ve resūlüne olmuş, onun hicreti Zāt-ı Zü'l-Celāl'e ve resūlünedir ve o ki onun hicreti bir dünyālık isābeti için veyāhūd bir hatun kişiyi alıp tezevvüc etmek için olmuş, onun hicreti o nesneyedir." Yaʿnī eger dünyālık için olmuşsa hicreti o dünyālığadır ve eger hatun kişinin tezevvücüne olmuşsa o hatun kişiyedir, niyyeti her ne ise onadır demektir.

[والنية إنما تؤثر في المباحات والطاعات أما المنهيات فلا فإنه لو نوى أن يسر إخوانه بمساعدتهم على شرب الخمر أو حرام آخر لم تنفع النية ولم يجز أن يقال "الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ" بل لو قصد بالغزو الذي هو طاعة المباهاة وطلب المال انصرف عن جهة الطاعة وكذلك المباح المردد بين وجوه الخيرات وغيرها يلتحق بوجوه الخيرات بالنية فتؤثر النية في هذين القسمين لا في القسم الثالث]

Niyyet ancak mübāhāt ve tāʿātte teʾsīr eder, menhiyyātta onun bir teʾsīri yoktur. Meselā eger şürb-i hamr veyāhūd bir harām fiʿlin üzerine müʾmin birāderini müsāʿade edip ve o müsāʿade ile onun kalbini mesrūr etmek niyyetiyle olmuş ise o niyyet ona bir menfaʿat vermez ki bu husūsta "الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ"[62] denilmek cāiz olmaz belki tāʿatten olan gazā ve cihād ile mübāhāt ve taleb-i māl kasd ederse o gazā ve cihādı cihet-i tāʿatten cihet-i dünyāya munsarıf olup onda bir ecr ve sevābı kalmaz ve kezālik vücūh-i hayrāt ile dīgerleri beyninde mütereddid olan aʿmāl-i mübāha dahi böyledir ki niyyet ile vücūh-i hayrāta mültehık olurlar. İşte niyyet bu iki kısmda yaʿnī mübāhāt ve tāʿātte teʾsīr eder, kısm-ı sāliste yaʿnī menhiyyātta teʾsīr etmez.

[وَأَمَّا الْحُضُورُ فَأَدَبُهُ أَنْ يَدْخُلَ الدَّارَ وَلَا يَتَصَدَّرَ فَيَأْخُذَ أَحْسَنَ الْأَمَاكِنِ بَلْ يَتَوَاضَعَ وَلَا يُطَوِّلَ الِانْتِظَارَ عَلَيْهِمْ وَلَا يُعَجِّلَ بِحَيْثُ يُفَاجِئُهُمْ قَبْلَ تَمَامِ الِاسْتِعْدَادِ وَلَا يُضَيِّقَ الْمَكَانَ عَلَى الْحَاضِرِينَ بِالزَّحْمَةِ بَلْ إِنْ أَشَارَ إِلَيْهِ صَاحِبُ الْمَكَانِ بِمَوْضِعٍ لَا يُخَالِفُهُ الْبَتَّةَ فَإِنَّهُ قَدْ يَكُونُ رَتَّبَ فِي نَفْسِهِ مَوْضِعَ كُلِّ وَاحِدٍ فمخالفته تشوش عليه وإن أشار إليه بعض الضيفان بالارتفاع إكرامًا فليتواضع قال صلى الله عليه وسلم "إِنَّ مِنَ

61 Buhārī, Bed'u'l-Vahy, 1, no: 1; Müslim, İmāret, 45.

62 Bkz. Buhārī, Bed'u'l-Vahy, 1, no: 1; Müslim, İmāret, 45.

التَّوَاضُع لِلّٰهِ الرِّضَا بِالدُّونِ مِنَ الْمَجْلِسِ" ولا ينبغي أن يجلس في مقابلة باب الحجرة التي لِلنِّسَاءِ وَسِتْرِهِمْ وَلَا يُكْثِرُ النَّظَرَ إِلَى الْمَوْضِعِ الَّذِي يَخْرُجُ مِنْهُ الطَّعَامُ فَإِنَّهُ دَلِيلٌ عَلَى الشَّرَهِ]

Ve huzūrun ādābı ise o dahi mihmān hāneye girip mecliste tasaddur etmeye ve ahsen-i emākini almaya belki tevāzuᶜ edip münāsibi bir yerde otura ve sāhib-i ziyāfet ve müsāfirlerinin intizārlarını uzatmaya, yaᶜnī geç kalıp onları bekletmeye ve istiᶜcāl edip onları müfāceᵓe etmeye, yaᶜnī vakt-i huzūrdan evvel ve itmām-ı istiᶜdāddan akdem ᶜale'l-gafle onların üzerlerine fecᵓeten varmaya ve müzāhame ile hāzırların üzerlerine mekānı tazyīk edip darlaştırmaya belki sāhib-i hāne ona işāret edip bir yer gösterirse gerektir ki onu muhālefet etmeye, elbette onun işāreti mūcebince otura, zīrā ola ki kendi nefsinde her bir müsāfire bir yer tertīb etmiş olur da o muhālefetle onu teşvīş eder. Ve baᶜzu'z-zuyūf ikrām için irtifāᶜ-ı mekān ile ona işāret eylerse gerektir ki kendisi tevāzuᶜ edip oraya geçmeye, ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki [63]"إِنَّ مِنَ التَّوَاضُعِ لِلّٰهِ الرِّضَا بِالدُّونِ مِنَ الْمَجْلِسِ" ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Meclisten dūn bir mekāna rızāᵓ vermek Zāt-ı Zü'l-Celāl'e tevāzuᶜ etmektendir." Yaᶜnī meclisten dūn bir mahal ile rāzī olmak Zāt-ı Zü'l-Celāl'e tevāzuᶜdur. Ve dahi kadınların hücreleri kapısına mukābil ve setrlerine karşı oturmaya ve ondan yemek çıkan yere çok bakmaya ki o dahi şereh-i nefse delīldir.

[وَيَخُصَّ بِالتَّحِيَّةِ وَالسُّؤَالِ مَنْ يَقْرُبُ مِنْهُ إِذَا جَلَسَ وَإِذَا دَخَلَ ضَيْفٌ لِلْمَبِيتِ فَلْيُعَرِّفْهُ صاحب المنزل عند الدخول القبلة وبيت الماء وموضع الوضوء كذلك فعل مالك بالشافعي رضي الله عنهما وغسل مالك يده قبل الطعام قبل القوم وقال الغسل قبل الطعام لرب البيت أول لأنه يدعو الناس إلى كرمه فحكمه أن يتقدم بالغسل وفي آخر الطعام يتأخر بالغسل لينتظر أن يدخل من يأكل فيأكل معه] [27]

Ve kurbünde bulunanları dahi tahiyye ve suᵓāl-i hātır ile tahsīs ede, yaᶜnī meclise girip oturdukta ondan yakın olanları taltīf edip tahiyye ve selām ve pürsiş-i hātır ile onları muhtass ede. Ve beytūtiyyet etmek üze-

63 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 1/114, no: 205; el-Beyhakī, *Şuᶜabu'l-Īmān*, 10/505, no: 7889.

re mebīte giren mihmāna sāhib-i hāne ᶜinde'd-duhūl ona kıble ve helā ve ābdest-hāneyi gösterip taᶜrīf eyleye ki İmām Mālik ᶜaleyhi'r-rahme İmām Şāfiᶜī ᶜaleyhi'r-rahmeye böyle işlemiştir. Ve kable't-taᶜām en evvel İmām Mālik ellerini yıkayıp demiş ki "Evvelā taᶜāmdan evvel el yıkamak sāhib-i hānenindir." Yaᶜnī müsāfirlerden evvel sāhib-i hāne kable't-taᶜām el yıkaması lāzımdır, zīrā ki nāsı keremine daᶜvet eder ve bunun hükmü mūcibince onlardan evvel kable't-taᶜām el yıkamaklığında mütekaddim olur ve taᶜāmın āhirinde onlardan sonra ellerini gasl eder ki yıkamakta müteᵓahhir olur tā ki yemeğe dāhil olacak ādemleri gözetip onunla da taᶜām ede.

[وإذا دخل فرأى منكرًا غيره إن قدر وإلا أنكر بلسانه وانصرف والمنكر فرش الديباج واستعمال أواني الفضة والذهب والتصوير على الحيطان وسماع الملاهي والمزامير وحضور النسوة المتكشفات الوجوه وغير ذلك من المحرمات حتى قال أحمد رحمه الله إذا رأى مكحلةً رأسها مفضض ينبغي أن يخرج ولم يأذن في الجلوس إلا في ضبة وقال إذا رأى كلةً فينبغي أن يخرج فإن ذلك تكلف لا فائدة فيه ولا تدفع حرًا ولا بردًا ولا تستر شيئًا وكذلك قال يخرج إذا رأى حيطان البيت مستورة بالديباج كما تستر الكعبة وقال إذا اكترى بيتًا فيه صورة أو دخل الحمام ورأى صورة فينبغي أن يحكها فإن لم يقدر خرج وكل ما ذكره صحيح وإنما النظر في الكلة وتزيين الحيطان بالديباج فإن ذلك لا ينتهي إلى التحريم إذ الحرير يحرم على الرجال]

Ve dahi ziyāfet-gedeye girip bir münkeri görürse gerektir ki onu tagyīr ede kudreti olursa ve eger tagyīrine muktedir olamazsa onu lisānı ile inkār ede ve orada durmayıp derhāl çıkıp gide. Münker ipek ve harīr ve dībācdan maᶜmūl döşeme ve sergi ve sīm ve zerden masnūᶜ kap kacak ve hītān ve duvarlara bir menkūş suver-i hayvāniyye ve semāᶜ-ı melāhī ve mezāmīri görmek ve baş ve yüzleri açık hatun kişilerin huzūru gibi sāir mahrem şeyleri muᶜāyene etmektir, hattā İmām Ahmed b. Hanbel ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Gözü sürmeli ve başı gümüşlü bir hatun kişi görürse, gerektir orada durmaya, derhāl çıkıp gide ve kafesli ve sütreli yerden başka nisāᵓ ile karışık oturmağa izn vermeye." Ve dahi demiş ki "Peşşe-hāne ve cibinlik gibi bir şey görürse yine durmayıp

çıkıp gide, zīrā ki peşşe-hāne ve cibinlik sivrisinek ve tatarcığa mānıᶜ olacak bir şeydir ve bu gibi eşyā fāidesiz bir tekellüftür ki ne sıcaklığı defᶜ eder ve ne de soğukluğu defᶜ eder ve ne de bir nesneyi setr eder." Ve yine demiş ki "Kaᶜbenin duvarları mislli hānenin duvarları dībāc ve harīr ile örtülü ve mestūr görürse yine orada durmaya, derhāl çıkıp gide." Ve dahi demiş ki "Bir hāneyi istīcār edip içinde bir sūret görürse veyāhūd hammāma girip onda bir sūret görürse gerektir ki o sūretleri kazıp onları hakk ve mahv eyleye ve buna muktedir olmazsa orada durmayıp çıkıp gide." İmām-ı müşārün ileyhin bu zikr ettiği şeylerin kāffesi sahīh ise de ammā peşşe-hāneye bakmak ve dībāc ile mestūr olan duvarların hakkında olan kelāmı mahall-i nazardır, zīrā bunların kerāheti tahrīme müntehī olmaz, çünkü harīr giymek yalnız erkeklerin üzerlerine muharremdir.

[قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "هَذَانِ حَرَامٌ عَلَى ذُكُورِ أُمَّتِي حِلٌّ لِإِنَاثِهَا" وما على الحائط ليس منسوبًا إلى الذكور ولو حرم هذا لحرم تزيين الكعبة بل الأولى إباحته لموجب قوله ﴿قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ﴾ لا سيما في وقت الزينة إذا لم يتخذ عادة للتفاخر وإن تخيل أن الرجال ينتفعون بالنظر إليه ولا يحرم على الرجال الانتفاع بالنظر إلى الديباج مهما لبسه الجواري والنساء فإن الحيطان في معنى النساء إذ لسن موصوفات بالذكورة]

ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "هَذَانِ حَرَامٌ عَلَى ذُكُورِ أُمَّتِي حِلٌّ لِإِنَاثِهَا"[64] Yaᶜnī "Bu iki şey benim ümmetimin zükūrları üzerine muharremlerdir, ināslarına helāllerdir." İki şeyden murād libās-ı harīr ve huliyy-i zer ü simdir. Duvar üstünde olan şey ise zükūra mensūb değildir, harām olmuş olsaydı tezyīn-i Kaᶜbe dahi harām olurdu. Kaldı ki evlā odur ki zīnet-i duvar mübāh ola ki ﴿قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ﴾[65] nass-ı ᶜālīsi onu īcāb eder, yaᶜnī mübāh olmasına delālet eyler, lā-siyyemā zīnet vaktinde ola ve o zīnet tefāhur için iᶜtiyād [28] edilmemiş ola. Ve eger hātıra gelir ki erkekler ona nazar etmekle müntefiᶜ

---

64 *Musnedu'l-Bezzār*, 1/467, no: 333; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 13/51, no: 886.

65 Aᶜrāf, 7/32.

olurlar da o cihetle harām olur, bu hayāl-i bātıldır, zīrā ki cevārī ve nisāʾ üzerlerinde bulunduğu hālde dahi erkekler ona nazar etmekle ondan müntefiᶜ olurlar ki o sebebden nisāya ilbāsı dahi cāiz olmamak lāzım gelir, hālbuki nisāya ilbāsı cāiz ve onlara hilliyyeti nass-ı sarīh ile sābit ve mütekarrerdir. İmdi nisāʾ üzerinde iken bakışı cāiz olıcak cidār ve duvar üstünde dahi nazarı cāiz olur, zīrā hītān dahi inās maᶜnāsındadırlar, zükūretle mevsūf değillerdir. Ve'l-hāsıl hāne duvarlarına harīr ve dībāc çekilmesi münker sayılmaz. Ve cibinlik hükmü dahi böylecedir yaᶜnī bu iki sūret-i haremiyyete müntehī olamaz demek olur.

[وَأَمَّا إِحْضَارُ الطَّعَامِ فَلَهُ آدَابٌ خَمْسَةٌ الْأَوَّلُ تعجيل الطعام فذلك من إكرام الضيف وَقَدْ قَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ'' وَمَهْمَا حَضَرَ الْأَكْثَرُونَ وَغَابَ وَاحِدٌ أَوِ اثْنَانِ وتأخروا عن الوقت الموعود فحق الحاضرين فِي التَّعْجِيلِ أَوْلَى مِنْ حَقِّ أُولَئِكَ فِي التأخير إلا أن يكون المتأخر فقيرًا أو ينكسر قلبه بذلك فلا بأس فِي التَّأْخِيرِ]

Ve taᶜāmın ihzārına dahi beş edeb vardır: Birincisi taᶜcīl-i taᶜāmdır, zīrā ki zayfın ikrāmındandır. Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ''[66] buyurmuştur, yaᶜnī "Kim ki Allāhu ᶜazīmü'ş-şāna yevm-i āhirete īmān ederse müsāfirīni ikrām etsin" diye ikrām-ı mihmāna emr ve īmān üzerine onu binā ve taᶜlīk etmiştir. Ve ehl-i ziyāfetin ekseri hāzır olup da onlardan bir iki kişi geriye kalıp teʾhīr ve gāib olurlar ise hāzırların taᶜcīl-i taᶜāmda olan hakları o geriye kalan kimselerin teʾhīrde olan haklarından evlādır, meger ki müteʾahhir olup geriye kalmış olan kimse fakīr ola veyāhūd onunla kalbi kırılıp münkesir olur zāt ola, o vaktte teʾhīrde bir beʾs olmaz.

[وَأَحَدُ الْمَعْنَيَيْنِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ﴿هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ الْمُكْرَمِينَ﴾ أَنَّهُمْ أُكْرِمُوا بِتَعْجِيلِ الطَّعَامِ إِلَيْهِمْ دَلَّ عَلَيْهِ قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ﴾ وَقَوْلُهُ ﴿فَرَاغَ إِلَى أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ﴾ والروغان الذهاب بسرعة وقيل في خفية وقيل جاء بفخذ من لحم وإنما سمي عجلًا لأنه عجله ولم يلبث قَالَ حَاتِمٌ الْأَصَمُّ الْعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ إِلَّا فِي خَمْسَةٍ فَإِنَّهَا مِنْ سُنَّةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ

---

66 Buhārī, Edeb, 31, 6018; Müslim, Īmān, 19.

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِطْعَامِ الضَّيْفِ وَتَجْهِيزِ الْمَيِّتِ وَتَزْوِيجِ الْبِكْرِ وَقَضَاءِ الدَّيْنِ وَالتَّوْبَةِ مِنَ الذنب ويستحب التعجيل في الوليمة قبل الوليمة في أول يوم سنة وفي الثاني معروف وفي الثالث رياء]

Zīrā ﴿هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ الْمُكْرَمِينَ﴾[67] nass-ı ʿālīsinin tefsīrinde olan iki maʿnānın birisidir, zīrā onlara taʿcīl-i taʿām ile ikrām oldular. Bu maʿnāya ﴿فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ﴾[68] nass-ı celīli delālet etti hem dahi ﴿فَرَاغَ إِلَى أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ﴾[69] lafz-ı münīfi ona delālet eder, zīrā ki "revegān" sürʿatle olan gidişe ıtlāk olunmuş ve bir kavlde gizli olan gidişe dahi istiʿmāl olunmuş. Bunun tefsīrinde onlara bir yu[n]t at ile gelmiş idi denilmiş ve ona "ʿicl" ıtlākı taʿcīlindendir, zīrā ki durmayarak ʿacele ile onu takdīm etmiştir. İşbu āyet-i kerīme ki ﴿هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ الْمُكْرَمِينَ﴾[70] sūre-i Zāriyāt'ın yirmi dördüncü āyetidir. Onun hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Yā Muhammed, İbrāhīm ʿaleyhi's-selāmın hizmetiyle ikrām olunan müsāfirlerinin kelām ve haberi sana geldi mi ki o müsāfirler İbrāhīm ʿaleyhi's-selāma dāhil olduklarında selām verdiler, İbrāhīm ʿaleyhi's-selām redd edip kendi kendine bunlar bilmediğim tebdīl kimselerdir dedi ve zayflarından habersiz ehline gidip bir semiz buzağı biryānıyla geldi." Ve dahi ﴿فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ﴾[71] nass-ı ʿālīsi sūre-i Hūd'un altmış sekizinci āyetindendir ki mebde-i āyet ﴿وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ﴾[72] ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Tahkīk bizim melāike resullerimiz, İbrāhīm ʿaleyhi's-selāma müjde ile gelip selāmün ʿaleyke dediler. İbrāhīm ʿaleyhi's-selām onlara ʿaleykümü's-selām dedi. İbrāhīm ʿaleyhi's-selām eğlenmeyip onlara bir semiz buzağıyı biryān edip getirdi." Denildi ki onlar üç melek idi. Cebrāʾīl ʿaleyhi's-selām kavm-i Lūt'un helāki, İsrāfīl ʿaleyhi's-selām evlād iʿtāsı, Mīkāʾīl ʿaleyhi's-selām Lūt ʿaleyhi's-selām ve ehlinin

67 Zāriyāt, 51/4.
68 Hūd, 11/69.
69 Zāriyāt, 51/26.
70 Zāriyāt, 51/4.
71 Hūd, 11/69.
72 Hūd, 11/69.

muhāfaza ve halāsı müjdesiyle geldiler. İstişhād taᶜcīl-i taᶜām hakkındadır ki eğlenmeyip sözüyle taᶜcīle istidlāl vākiᶜ olmuştur. Ve bu sūretle taᶜcīl-i takdīm-i taᶜām-ı müsāfir mesnūn oldu ve hem dahi marzī ve müstahsen oldu. Ve Hātemü'l-Asamm dahi "ᶜAcele şeytāndan olup ancak beş māddede taᶜcīl sünnettendendir demiş ki itᶜām-ı zayf ve techīz-i meyyit ve tezvīc-i bikr ve kazā-i deyn ve zünūbdan tevbe etmek" ki bu beş māddenin [29] taᶜcīli mesnūndur. Ve velīmenin taᶜcīli dahi müstehabbdır, şöyle ki velīmeden evvel yaᶜnī birinci gününde sünnettir ve ikinci gününde maᶜrūf ve üçüncü gününde riyādır.

[الثَّانِي تَرْتِيبُ الْأَطْعِمَةِ بِتَقْدِيمِ الْفَاكِهَةِ أَوَّلًا إِنْ كَانَتْ فَذَلِكَ أَوْفَقُ فِي الطِّبِّ فَإِنَّهَا أَسْرَعُ اسْتِحَالَةً فَيَنْبَغِي أَنْ تَقَعَ فِي أَسْفَلِ الْمَعِدَةِ وَفِي الْقُرْآنِ تَنْبِيهٌ عَلَى تَقْدِيمِ الْفَاكِهَةِ فِي قوله تعالى ﴿وَفَاكِهَةٍ مِمَّا يَتَخَيَّرُونَ﴾ ثم قال ﴿وَلَحْمِ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ﴾ ثُمَّ أَفْضَلُ مَا يُقَدَّمُ بَعْدَ الْفَاكِهَةِ اللَّحْمُ والثريد فقد قال صلى الله عليه وسلم "فَضْلُ عَائِشَةَ عَلَى النِّسَاءِ كَفَضْلِ الثَّرِيدِ عَلَى سَائِرِ الطَّعَامِ"]

Ve ikinci edeb etᶜimenin tertībidir ki evvelā yemiş ve fākiheyi takdīm ede sonra yemek ve taᶜāmı takdīm eyleye, zīrā bu sūretle olan yemek tıbba daha ziyāde evfaktır, çünkü tīzce hazm olunur. Ve vech-i münāsebeti odur ki yemiş miᶜdenin esfelinde vākiᶜ ola. Yemek üzerine fākihenin takdīmi için Kurᵓān-ı ᶜazīmü'ş-şānda tenbīh vardır ki Hakk subhānehu ve taᶜālā evvelā ﴿وَفَاكِهَةٍ مِمَّا يَتَخَيَّرُونَ﴾[73] buyurmuş sonra ﴿وَلَحْمِ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ﴾[74] buyurmuş. İşbu āyāt-ı celīle sūre-i Vākıᶜa'nın yirmi birinci ve yirmi ikinci āyetleridir ki zümre-i mukarrebīne cennāt-ı ᶜāliyede ihsān buyurulan eltāf-ı celīlenin beyānında vārid olmuşlardır. O zümre-i mukarrebīn cennette altın ve inci ve yākūt ile işlenmiş serīrler üzere birbirlerine mukābil otururlar ve onların etrāfında bir heyᵓette ve bir yaşta etfāl dāimā destīler ve ibrīkler ve kāseler içinde cennetten cārī hamr-ı sāfī ile tavāf ve hizmet ederler; o hamrdan humār ve ᶜakle halel gelmez ve onlara beğendikleri meyvelerden verilir. Ve iştihā ettikleri kuş etinden pişmiş kebāb verilir. İstişhād meyvelerin zikri kebābın

---

73 Vākıā, 56/20.

74 Vākıā, 56/21.

zikrinden evvel cārī olmasıdır. Ve keyfiyyet-i tenāvül dahi tertīb-i zikr gibi vākiᶜ olamktadır ki evvelā güzel mekāna varıp cemāᶜatle karşı karşıya oturmak ve bezme hādim olanlar dahi cemāᶜatin etrāfında dolaşıp hizmet etmek ve meyveleri yedikten sonra taᶜāmı tenāvül etmek īcāb-ı taᶜbīᶜī ve siyāk-ı cārīdendir. Ve çün bu hālin iktizāsınca tertīb-i taᶜām tertīb-i zikre muvāfık geldi, artık bu sūretle olan zikri taᶜām üzerine takdīm-i fāhikeye bir tenbīh demek oldu. Ve fākiheden sonra takdīm olunacak etᶜimenin en efdali lahm ve tirittir, yaᶜnī gūşt ve merekadır. Bunun fazlı hadīs-i şerīften müstefād olur, çünkü ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "فَضْلُ عَائِشَةَ عَلَى النِّسَاءِ كَفَضْلِ الثَّرِيدِ عَلَى سَائِرِ الطَّعَامِ"[75] Yaᶜnī "Hazret-i Ümmü'l-müʾminīn ᶜĀişetü's-Sıddīka ᶜaleyhe'r-rıdvānın nisāya olan efdaliyyeti etʾime-i sāireye tiridin efdaliyyeti gibidir." Ve çün bu delīl-i sarīh ile etᶜime-i sāirenin üzerine tiridin fazlı zāhir ve mütehakkak oldu, elbette etᶜime-i sāireden evvel takdīme sezā ve lāyık oldu.

[فَإِنْ جَمَعَ إِلَيْهِ حَلَاوَةً بَعْدَهُ فَقَدْ جَمَعَ الطَّيِّبَاتِ وَدَلَّ عَلَى حُصُولِ الْإِكْرَامِ بِاللَّحْمِ قَوْلُهُ تَعَالَى فِي ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ إِذْ أَحْضَرَ الْعِجْلَ الْحَنِيذَ أَيِ الْمَحْنُوذَ وَهُوَ الَّذِي أُجِيدَ نُضْجُهُ وهو أحد معنى الإكرام أعني تقديم اللحم وقال تعالى في وصف الطيبات ﴿وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى﴾ المن العسل والسلوى اللحم سمي سلوى لأنه يتسلى به عن جميع الإدام ولا يقوم غيره مقامه ولذلك قال صلى الله عليه وسلم "سَيِّدُ الْإِدَامِ اللَّحْمُ" ثم قال بعد ذكر المن والسلوى ﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾ فاللحم والحلاوة من الطيبات]

Ve eger lahm ve tirit ile hulveyi yaᶜnī tatlıyı cemᶜ ederse tayyibātı cemᶜ etmiş olur. Lahm ile ikrāmın husūlüne İbrāhīm ᶜaleyhi's-selāmın müsāfirleri ikrāmında takdīmi hikāye buyurulan ᶜicl-i hanīz zikri delālet etmiştir ki "hanīz" sīga-i faᶜīl bi-maᶜne'l-mefᶜūl olup "عجل محنوذ" demektir ve "محنوذ" güzel pişmiş ete ıtlāk olunur. Hem dahi takdīm-i lahm ikrāmın iki maᶜnāsının birisidir ki birinci maᶜnāsı taᶜcīl-i takdīm-i taᶜām ve müsāraᶜası idi ve ikincisi lahmın takdīmidir. Ve dahi tayyi-

75 Buhārī, Ehādīsu'l-Enbiyā, 32, no: 3411; Müslim, Fezāilü's-Sahābe, 12; 4/1886, no: 2431.

bāt vasfına Zāt-ı Zü'l-Celāl Hazretlerinin emr ü fermanı delālet eder ki lahm ve hulve tayyibāt-ı rızktırlar, çünkü ﴿وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى﴾[76] buyurduktan sonra ﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾[77] diye emr ü fermān buyurmuştur. Ve bundan maᶜlūm oldu ki lahm ve halāvet tayyibāttandırlar, zīrā ki "من" ᶜasele yaᶜnī bal üzerine ıtlāk olunmuş ve "سلوى" dahi lahma ıtlāk olunmuş. Ve gūşt "سلوى" ismiyle vech-i tesmiyesi onunla sāir idāmdan tesellī vukūᶜ bulmak mülābesesiyledir ki lahm sāir idāmın makāmında kāim olur ammā sāir idām onun makāmında kāim olamaz ve onun için ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "سَيِّدُ الْإِدَامِ اللَّحْمُ"[78] buyurmuştur, yaᶜnī "İdāmların efendisi ve ululları gūşttur."

[قَالَ أَبُو سُلَيْمَانَ الدَّارَانِيُّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَكْلُ الطَّيِّبَاتِ يُورِثُ الرِّضَا عَنِ اللّٰهِ وَتَتِمُّ هَذِهِ الطَّيِّبَاتُ بِشُرْبِ الْمَاءِ الْبَارِدِ وَصَبِّ الْمَاءِ الْفَاتِرِ عَلَى الْيَدِ عِنْدَ الْغَسْلِ قَالَ الْمَأْمُونُ شرب الماء بثلج يخلص الشكر وقال بعض الأدباء إذا دعوت إخوانك فأطعمتهم حصرمية وبورانية وسقيتهم ماءً باردًا فقد أكملت الضيافة وأنفق بعضهم دراهم في ضيافة فقال بعض الحكماء لم نكن نحتاج إلى هذا إذا كان خبزك جيدًا وماؤك باردًا وخلك حامضًا فهو كفاية وَقَالَ بَعْضُهُمْ الْحَلَاوَةُ بَعْدَ الطَّعَامِ خَيْرٌ مِنْ كَثْرَةِ الْأَلْوَانِ وَالتَّمَكُّنُ عَلَى الْمَائِدَةِ خَيْرٌ مِنْ زيادة لونين]

Ve dahi Ebū Süleymān-ı Dārānī ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Tayyibātın ekli [30] Zāt-ı Zü'l-Celāl'den rızāya mūristir ve bu tayyibāt soğuk su içmek ve el üzerine sıcak su dökmek ile tamām olur." Yaᶜnī elini gasl etmekte dahi sıcak su ile yıkaya ki tayyibātın tamāmı bununladır. Ve Meᵓmūn dahi demiş ki "Kar ile su içmek şükrü hālis eder." Baᶜzu'l-üdebāᵓ demiş ki "Eger ihvānını daᶜvet ettin ve onlara hısrımiyye ve būrāniyyeyi itᶜām edip onlara soğuk suyu içirdinse ziyāfeti tekmīl etmiş olursun." Ve baᶜzıları bir ziyāfette çok akçeyi sarf ve infāk etmiş olduğundan baᶜzu'l-hukemāᵓ ona demiş ki "Senin ekmeğin güzel ve suyun soğuk ve sirken ekşi olmuş olsaydı buna muhtāc olmazdın ki o kadar

---

76 Bakara, 2/57.

77 Bakara, 2/57.

78 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 7/271, no: 7477; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 8/67, no: 5508; *Fevāidu* Temmām, 1/129, no: 298.

şey ikrām-ı kāfīdir." Ve baᶜzu's-selef demiş ki "Taᶜāmdan sonra hulve yemek kesret-i elvāndan yeğdir ve māide üzerine mütemekkin oturmak iki türlü taᶜāmın ziyādeliğinden yeğdir."

[ويقال أن الملائكة تحضر المائدة إذا كان عليها بقل فذلك أيضًا مستحب ولما فيه من التزين بالخضرة وفي الخبر إن المائدة التي أنزلت على بني إسرائيل كان عليها من كل البقول إلا الكراث وكان عليها سمكة عند رأسها خل وعند ذنبها ملح وسبعة أرغفة على كل رغيف زيتون وحب رمان فهذا إذا اجتمع حسن للموافقة]

Ve dahi denilir ki sofranın üzerinde yeşillik ve sebzelik gibi bukūl mevcūd olursa o sofraya melāike hāzır olurlar ki bu cihetle māideye sebzelik komak müstehabbdır ve hem dahi yeşillik ile sofranın bezelenmesi vardır ve o yüzden mendūb görünmüş hattā haberde gelmiş ki "Benī İsrāᵓīl üzerine semādan nāzil olan māidenin üzerinde kürrāstan gayrı baklın her bir nevᶜinden bir mikdār bakl var idi ve hem dahi üstünde bir balık var idi ve balığın başı ucunda sirke ve kuyruğu yanında tuz ve yedi ragīf ekmek var idi ki beher ragīfin üzerinde zeytūn dāneleri ile nār dāneleri var idi." İşte bunlar māide üzerinde müctemiᶜ olurlarsa güzeldir, o māideye muvāfık olmuş olur.

[الثَّالِثُ أَنْ يُقَدِّمَ مِنَ الْأَلْوَانِ أَلْطَفَهَا حَتَّى يَسْتَوْفِيَ مِنْهَا مَنْ يُرِيدُ وَلَا يُكْثِرَ الْأَكْلَ بَعْدَهُ وَعَادَةُ الْمُتْرَفِينَ تَقْدِيمُ الْغَلِيظِ لِيَسْتَأْنِفَ حَرَكَةَ الشَّهْوَةِ بِمُصَادَفَةِ اللَّطِيفِ بَعْدَهُ وَهُوَ خِلَافُ السُّنَّةِ فإنه حيلة في استكثار الأكل وكان من سنة المتقدمين أن يقوموا جملة الألوان دفعة واحدة ويصففون القصاع من الطعام على المائدة ليأكل كل واحد مما يشتهي وإن لم يكن عنده إلا لون واحد ذكره ليستوفوا منه ولا ينتظروا أطيب منه]

Ve üçüncü edeb eltaf-ı elvānın takdīmidir tā ki müsāfir ondan istīfāᵓ ede yaᶜnī istediği kadar ondan tenāvül edip de yemeği çoklaştırmaya, ammā mütriflerin ᶜādetleri böyle değildir, onlar evvelā etᶜime-i galīzayı takdīm ederler tā ki etᶜime-i latīfenin müsādefesiyle şehvet-i taᶜāmın hareketi müsteᵓnef ola ve bu keyfiyyet ise sünnetin hilāfıdır, zīrā ki istiksār-ı ekle bir hīledir. Ve sünnet-i selef-i sālihīn elvānın cümlesi birden takdīm etmeklik idi ki defᶜa-i vāhidede pişirdiği etᵓimenin cümle-i elvānını takdīm edip çanakları māide üzerinde saff edip düzerler tā ki

herkes dilediği ve istediği kadar taᶜām eyleye. Ve levn-i vāhidden gayrı onun ᶜindinde bir şey yok ise onunla haber vere tā ki isteklerini o türlüden istīfā edip ondan atyeb olarak dīger bir yemeğe muntazır olmayalar.

[ويحكى عن بعض أصحاب المروءات أنه كان يكتب نسخة بما يستحضر من الألوان ويعرض على الضيفان وقال بعض الشيوخ قدم إلى بعض المشايخ لونًا بالشام فقلت عندنا بالعراق إنما يقدم هذا آخرًا فقال وكذا عندنا بالشام ولم يكن له لون غيره فخجلت منه وقال آخر كنا جماعة في ضيافة فقدم إلينا ألوان من الرؤوس المشوية طبيخًا وقديدًا فكنا لا نأكل ننتظر بعدها لونا أو حملا فجاءنا بالطست ولم يقدم غيرها فنظر بعضنا إلى بعض فقال بعض الشيوخ وكان مزاحًا إن الله تعالى يقدر أن يخلق رؤوسا بلا أبدان قال وبتنا تلك الليلة جياعًا نطلب فتيتًا إلى السحور فلهذا يستحب أن يقدم الجميع أَوْ يُخْبِرَ بِمَا عِنْدَهُ]

Ve baᶜzı ashāb-ı mürūʾāt üzerine hikāyet olunur ki etᶜimeden hāzır ettiği elvān için bir nüshayı yazıp müsāfirlere ᶜarz ederdi. Ve dahi baᶜzu'ş-şüyūh demiş ki "Şām'da iken baᶜzu'l-meşāyıh bana bir levn taᶜāmı takdīminde ben ona: "Bu levn taᶜām bizde ᶜIrāk'ta ancak taᶜāmın sonunda takdīm ederler" dedim. O dahi: "Bizde Şām'da dahi böylecedir ki yemeğin sonunda takdīm ederler" dedi, hālbuki o bir levnden gayrı onun dīger bir yemeği yok imiş. Artık ben ondan utanıp haclet ettim." Yaᶜnī dediğimden şerm-sār oldum. Ve dīger bir zāt dahi nakl edip demiş ki "Bir ziyāfette [31] cemᶜiyyet idi. Sāhib-i hāne bize meşvī olarak pişmiş ve kurutulmuş koyunların kelle ve başlarını takdīm etti. Biz isek başka bir türlü veyā bir kuzu gelecek zannıyla o kellelerden yemezdik ki dīger bir yemeği gözetip dururduk. Nāgehān leğen ile ibrīk gelip başka bir şey takdīm etmeyince birbirimize baktık. Ve içimizde mazakçı bir şeyh var idi, latīfe edip dedi ki "Zāt-ı Zü'l-Celāl bedensiz bir başı halk etmeğe kādirdir." Hāsılı o gece aç olarak beytūtiyyet ettik ve sahūr için fetīteye tālib olduk." İşte bunun için müstehabbdır ki sāhib-i ziyāfet her ne ki pişirmişse cümlesi birden defᶜa-i vāhide olarak takdīm ede veyāhūd müsāfirlere onunla ihbār eyleye.

[الرَّابِعُ أَنْ لَا يُبَادِرَ إِلَى رَفْعِ الْأَلْوَانِ قَبْلَ تَمَكُّنِهِمْ مِنَ الِاسْتِيفَاءِ حَتَّى يَرْفَعُوا الْأَيْدِيَ عَنْهَا فَلَعَلَّ مِنْهُمْ مَنْ يَكُونُ بَقِيَّةُ ذَلِكَ اللَّوْنِ أَشْهَى عِنْدَهُ مِمَّا اسْتَحْضَرُوهُ أَوْ بَقِيَتْ فِيهِ

حَاجَةٌ إِلَى الأكل فيتنغض عليه بالمبادرة وهي من التمكن على المائدة التي يقال إنها خير من لونين فيحتمل أن يكون المراد به قطع الاستعجال ويحتمل أن يكون أراد به سعة المكان]

Ve dördüncü edeb dahi refᶜ-i elvāna müsāraᶜat etmemekliktir yaᶜnī müsāfirleri yemekten istīfā ve istikfāᵓ edip ellerini yemekten çekip kaldırmadıkça sahnları sofradan kaldırtmaya, ola ki o yemeğin bakiyyesi onların baᶜzılarına istihzār olunan elvān-ı sāireden ziyāde müştehālı olur veyāhūd ondan yemeğe hāceti kalmış olur da o müsāraᶜa ile onun ārzūsu geçip ᶜayşı mütenaggıs olmuş olur, zīrā bu sabr ve teᵓennī iki levnden hayrlı olan temekkündendir, zīrā māideye temekkünden murād muhtemeldir ki katᶜ-ı istiᶜcāl ola veyāhūd seᶜat-ı mekān ola ki geniş oturmak murād buyurulmuş ola, yaᶜnī sık sık oturmamak ola.

[حكى عن الستوري وكان صوفيًا مزاحًا فحضر عند واحد من أبناء الدنيا على مائدة فقدم إليهم حمل وكان صاحب المائدة بخل فلما رأى القوم مزقوا الحمل كل ممزق ضاق صدره وقال يا غلام ارفع إلى الصبيان فرفع الحمل إلى داخل الدار فقام الستوري يعدو خلف الحمل فقيل له إلى أين فقال آكل مع الصبيان فاستحيا الرجل وأمر برد الحمل ومن هذا الفن أن لا يرفع صاحب المائدة يده قبل القوم فإنهم يستحيون بل ينبغي أن يكون آخرهم أكلًا كان بعض الكرام يخبر القوم بجميع الألوان ويتركهم يستوفون فإذا قاربوا الفراغ جثا على ركبتيه ومد يده إلى الطعام وأكل وقال "بِسْمِ اللهِ سَاعِدُونِي بَارَكَ اللهُ فِيكُمْ وَعَلَيْكُمْ" وكان السلف يستحسنون ذلك منه]

Ve dahi Sütūrī üzerine mahkī olmuş, Sütūrī mazakçı bir sūfī idi, ebnā-i dünyādan bahīl bir zāta müsāfir olmuş ve māideye oturup bir kuzu māideye konuldukta ve o kuzu her bir taraftan parçalanınca sāhib-i hāne sīnesi darlaşıp hademesinin birisine: "Ey gulām, al bunu sıbyāna götür" diye emr ve gulām dahi onu kaldırıp dāhil-i hāneye götürünce Sütūrī kalkıp kuzunun ardı sonra seğirtip gitmiş ve cemāᶜatten "Nereye gidiyorsun?" diye ondan soruldukta "Sıbyān ile berāber yemeğe gidiyorum" diye cevāb vermekle sāhib-i hāne bundan utanıp kuzunun iᶜādesine bir dahi emr iᶜtāsıyla iᶜāde olundu. Ve bu fenn kabīlindendir ki sāhib-i hāne kavmden evvel kendi elini yemekten kaldırmamak,

zīrā utanırlar, gerektir ki yemekte kendisi en son ākil ola yaʿnī onlardan sonra yemekten el çeke. Rivāyet olunur ki ashāb-ı keremden bir zāt var imiş ki cemīʿ-i elvān ile kavme haber verdikten ve onları istīfāya kadar bırakıp terk ettikten sonra müsāfirleri yemekten ferāga yaklaşınca iki dizi üzerine yürüyerek sofraya yanaşıp gider ve taʿāma elini uzatıp yerdi, "بِسْمِ اللهِ سَاعِدُونِي بَارَكَ اللهُ فِيكُمْ وَعَلَيْكُمْ" diye cemāʿati tergīb eder ki "Buyrunuz bana müsāʿade ediniz, Hakk taʿālā size ve üzerinize bereket ihsān buyura" diye onları yemeğe bir dahi teklīf ettirirdi, selef dahi ondan bu ʿameli müstahsen görürlerdi.

[الْخَامِسُ أَنْ يُقَدِّمَ مِنَ الطَّعَامِ قَدْرَ الْكِفَايَةِ فَإِنَّ التَّقْلِيلَ عَنِ الْكِفَايَةِ نَقْصٌ فِي الْمُرُوءَةِ والزيادة عليه تصنع ومراءاة لا سيما إذا كانت نفسه لا تسمح بأن يأكلوا الكل إلا أن يقدم الكثير وهو طيب النفس لو أخذوا الجميع ونوى أن يتبرك بفضلة طعامهم إذ في الحديث لا يحاسب عليه]

Ve beşinci edeb ise o dahi taʿāmdan müsāfirlere kifāyet mikdārı takdīm eylemektir ki kifāyetten taklīl etmek mürüvvette noksāndır ve kifāyetten ziyādeye takdīm etmek tasannuʿ ve mürāʾāttır, lā-siyyemā cemīʿisinin ekline nefsi müsāmahat etmezse meger ki çokça takdīm eder de cemīʿisinin yemesine nefsi hoş olur veyā onun teksīrinde taʿāmlarının fazlasıyla bir teberrük kasdı ola, zīrā hadīste vārid olmuş ki o fazlanın yemesi üzerine muhāsebe olmaz.

[أحضر إبراهيم بن أدهم رحمه الله طعامًا كثيرًا على مائدته فقال له سفيان يا أبا إسحاق أما تخاف أن يكون هذا سرفًا فقال إبراهيم ليس في الطعام سرف فإن لم تكن هذه النية فالتكثير تكلف قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نُهِينَا أَنْ نُجِيبَ دَعْوَةَ مَنْ يُبَاهِي بِطَعَامِهِ وَكَرِهَ جماعة من الصحابة أكل طعام المباهاة ومن ذلك كان لا يرفع من بين يدي رسول الله صلى الله عليه وسلم فضلة طعام قط لأنهم كانوا لا يقدمون إلا قدر الحاجة ولا يأكلون [32] تمام الشبع]

Ve dahi mervīdir ki İbrāhīm b. Edhem ʿaleyhi'r-rahme bir gün pek çok taʿāmı ihzār edip māideye komuş. Ve Süfyān-ı Sevrī ʿaleyhi'r-rahme ona: "Ey Ebū İshāk, bu isrāf olmaktan havf etmez misin?" O dahi: "Taʿāmda isrāf yoktur" diye cevāb vermiş. Ve'l-hāsıl fazla-i taʿām ile teberrük etmek niyyeti olmazsa taʿāmın teksīri tekellüftür. Ve dahi İbn

Mesᶜūd ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki "Taᶜāmı ile mübāhāt edenin daᶜvetini icābet etmekten menhī olduk." Taᶜām-ı mübāhātın eklini bir cemāᶜat mekrūh görmüşler ve bundan dolayı ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin önünden aslā bir taᶜām fazlası refᶜ olunmamıştır, zīrā ki kadr-i hācetten ziyāde bir nesneyi takdīm etmezlerdi ve tokluğun tamāmına kadar yemezlerdi.

[وَيَنْبَغِي أَنْ يَعْزِلَ أَوَّلًا نَصِيبَ أَهْلِ الْبَيْتِ حَتَّى لَا تَكُونَ أَعْيُنُهُمْ طَامِحَةً إِلَى رُجُوعِ شَيْءٍ مِنْهُ فَلَعَلَّهُ لَا يَرْجِعُ فَتَضِيقُ صُدُورُهُمْ وتنطلق في الضيفان ألسنتهم ويكون قد أطعم الضيفان ما يتبعه كراهية قوم وذلك خيانة في حقهم وما بقي من الأطعمة فليس للضيفان أخذه وهو الذي تسميه الصوفية الزلة إلا إذا صرح صاحب الطعام بالإذن فيه عن قلب راض أو علم ذلك بقرينة حاله وأنه يفرح به فإن كان يظن كراهيته فلا ينبغي أن يؤخذ وإذا علم رضاه فينبغي مراعاة العدل والنصفة مع الرفقاء فلا ينبغي أن يأخذ الواحد إلا ما يخصه أو ما يرضى به رفيقه عن طوع لا عن حياء]

Ve dahi gerektir ki en evvel ehl-i hānenin taᶜāmdan olan hisselerini ayırıp ifrāz ede baᶜdehu mihmānların hisselerini takdīm ede tā ki ondan bir nesnenin rücūᶜuna ehl-i hānenin nazarı müteᶜallik ve tāmih olmaya, ola ki ondan bir nesne dönmez de sīneleri ondan dar olup müsāfirlere elsineleri müntalık olur yaᶜnī onları zemm ederler ve o vaktte onunla bir kavmin kerāhiyyeti tābiᶜ olmuş olan bir taᶜāmı müsāfirlere itᶜām etmiş olur ki o dahi onların haklarında hıyanettir. Ve taᶜāmdan bākī kalan nesnenin ahzına mihmānlara mesāg ve cevāz yoktur, zümre-i sūfiyye zelle tesmiye ettikleri nesne odur, meger ki sāhib-i taᶜām rızā-ı kalb ile sarāhaten izn vere veyāhūd karīne-i hāl ile rızāsını bilip onunla şād olacağına yakīni ola. Ve eger onu kerāhet edeceğini zann ederse gerektir ki onu almaya ve eger onun rızāsını bildiyse yine rüfekāsıyla ᶜadl ve nısfetini mürāᶜāt ede ki ona ihtisās edecek nesneden ziyāde almaya, meger ki refīki ona ᶜan-tavᶜin rāzī ola ve rızāsı onun utanmağından olmaya.

[فَأَمَّا الِانْصِرَافُ فَلَهُ ثَلَاثَةُ آدَابٍ الْأَوَّلُ أَنْ يَخْرُجَ مَعَ الضَّيْفِ إِلَى بَابِ الدَّارِ وَهُوَ سنة وذلك من إكرام الضيف وقد أمر بإكرامه قَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ" وَقَالَ صلى الله عليه وسلم "إِنَّ مِنْ سُنَّةِ الضَّيْفِ أَنْ يُشَيَّعَ إِلَى بَابِ الدَّارِ" قال أبو قتادة قدم وفد النجاشي عَلَى رَسُولِ اللَّهِ

صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فقام يخدمهم بنفسه فقال له أصحابه نحن نكفيك يا رسول الله فقال "كَلَّا إِنَّهُمْ كَانُوا لِأَصْحَابِي مُكْرِمِينَ وَأَنَا أُحِبُّ أَنْ أُكَافِئَهُمْ" وَتَمَامُ الْإِكْرَامِ طَلَاقَةُ الْوَجْهِ وَطَيِّبُ الْحَدِيثِ عِنْدَ الدخول والخروج وعلى المائدة قيل للأوزاعي رضي الله عنه ما كرامة الضيف قال طلاقة الوجه وطيب الحديث وقال يزيد بن أبي زياد ما دخلت على عبد الرحمن بن أبي ليلى إلا حدثنا حديثا حسنا وأطعمنا طعاما حسنًا]

Ve insırāf ise onun dahi üç adābı vardır: Birincisi hāneye kapısına kadar müsāfirin teşyīᶜidir ki müsāfiri gittiği vaktte kapıya kadar onunla hurūc ede, zīrā hāne kapısına kadar mihmānın teşyīᶜi sünnettir, o dahi zayfın ikrāmındandır ve zayfın ikrāmıyla emr olunmuştur. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ"[79] buyurmuştur ve bunun tercümesi sebkat etmiştir. Ve dahi sarāhaten ᶜaleyhi's-selām efendimiz "إِنَّ مِنْ سُنَّةِ الضَّيْفِ أَنْ يُشَيَّعَ إِلَى بَابِ الدَّارِ"[80] buyurmuştur ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Hāne kapısına kadar mihmānın teşyīᶜi zayfın sünnetindendir" demiş, yaᶜnī hāne kapısına kadar müsāfirin teşyīᶜi müsāfirin sünnetindendir. Ve Ebū Katāde demiş ki: Vefd-i Necāşī efendimize gelip müsāfir olduklarında ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz bi'z-zāt onların hizmetlerine kıyām etti ve onun ashāb-ı kirāmı: "Yā Resūlallāh, biz onlara hizmet edip size bu farīzadan kifāyet edelim" yaᶜnī sizin yerinizde biz bu hizmete kıyām edelim dediklerinde ᶜaleyhi's-selām efendimiz "كَلَّا إِنَّهُمْ كَانُوا لِأَصْحَابِي مُكْرِمِينَ وَأَنَا أُحِبُّ أَنْ أُكَافِئَهُمْ"[81] buyurmuş, yaᶜnī "Bu sözden vazgeçiniz, böyle değildir, bunlar ashābıma mükrim idiler ben dahi onları mükāfāt etmek severim" diye irāde buyurulmuş. Ve ikrāmın tamāmı ise dāimā müsāfirin duhūl ve hurūcunda ona yüz güleçlikle karşılaya ve tatlı konuşmak ile onunla konuşa ve māide üzerinde yüz güleçlik ve beşāşetle taᶜām ettirip güzel ve tatlı sözlerle muhabbet eyleye. İmām Evzāᶜī'ye denilmiş ki "Zayfın ikrāmı nedir?" O dahi: "Beşāşet-i vech ve tayyib-i kelāmdır" demiş. Ve dahi Yezīd b. Ebī Ziyād demiş ki "Ben ᶜAbdurrahmān [33] b. Ebī Leylā'ya gitmedim ki illā bana güzel bir hadīs ile bizi tahdīs ve

---

79 Buhārī, Edeb, 31, 6018; Müslim, Īmān, 19.

80 el-Harāitī, *Mekārimu'l-Ahlāk*, 122, no: 348.

81 *Şuᶜabu'l-Īmān*, 11/381, no: 8704.

güzel bir yemeği itᶜām etmedi." Yaᶜnī beher gidişimde bana güzel bir hadīs söylemiş ve güzel bir yemeği yedirmiştir.

[الثَّانِي أَنْ يَنْصَرِفَ الضَّيْفُ طَيِّبَ النَّفْسِ وَإِنْ جَرَى فِي حَقِّهِ تَقْصِيرٌ فَذَلِكَ مِنْ حُسْنِ الخلق والتواضع قال صلى الله عليه وسلم "إِنَّ الرَّجُلَ لَيُدْرِكُ بِحُسْنِ خُلُقِهِ دَرَجَةَ الصَّائِمِ الْقَائِمِ" ودعي بعض السلف برسول فلم يصادفه الرسول فلما سمع حضر وكانوا قد تفرقوا وفرغوا وخرجوا فخرج إليه صاحب المنزل وقال قد خرج القوم فقال هل بقي بقية قال لا قال فكسرة إن بقيت قال لم تبق قال فالقدر أمسحها قال قد غسلتها فانصرف يحمد الله تعالى فقيل له في ذلك فقال قد أحسن الرجل دعانا بنية وردنا بنية فهذا هو معنى التواضع وحسن الخلق]

Ve ikinci edeb merd-i mihmān tīb-i nefs ile munsarıf olmaktır velev ki hakkında bir taksīr onda vukūᶜ bulmuş ola, zīrā ki tīb-i nefs ile insırāfı tevāzuᶜ ve hüsn-i huluktandır. Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِنَّ الرَّجُلَ لَيُدْرِكُ بِحُسْنِ خُلُقِهِ دَرَجَةَ الصَّائِمِ الْقَائِمِ"[82] buyurmuştur, yaᶜnī "Tahkīk ve tahkīkan ādem hüsn-i huluk ile sāim-i kāimin derecesine vāsıl olur." Baᶜzu's-selef resūl ile daᶜvet olunup ve resūl onunla tesādüf etmemesinden derhāl gidemeyip ancak onu işitip gidince cemāᶜat hāne-i ziyāfetten müteferrik olup gitmişler, yaᶜnī yemeklerini yiyip taᶜāmdan fārig olmalarıyla dağılıp gitmişlerdi. Ve sāhib-i hāne o taᶜāma yetişemeyen ādeme çıkıp karşıladıkta cemāᶜat çıkıp gittiler diye ihtār ve o dahi bir artık ve bakiyyeleri kalmadı mı diye sāhib-i hāneden istifsār ve sāhib-i hāne yok diye cevāb verdikte o ādem kalmış ise bari bir parça ekmek olsun diye taleb ve sāhib-i hāne o dahi kalmamıştır dedikte o ādem ben çömleği silerim diye tevakkuᶜ ve sāhib-i hāne çömleği dahi yıkamışım deyince o ādem hamd ederek savuşup gitmiş. Bu ne asl oldu ona denildikte, "O ādem güzel etti, bir niyyetle bizi daᶜvet etti ve bir niyyet ile bizi çevirip redd etti" demiş. İşte tevāzuᶜ ve hüsn-i huluk bu maᶜnādır.

[وحكى أن أستاذ أبى القاسم الجنيد دعاه صبي إلى دعوة أبيه أربع مرات فرده

82 Ebū Dāvūd, Edeb, 8, no: 4798; *Musnedu* Ahmed, 6/187, no: 25535; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 6/236; 6283; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 10/364, no: 7632.

الأب في المرات الأربع وهو يرجع في كل مرة تطييبا لقلب الصبي بالحضور ولقلب الأب بالانصراف فهذه نفوس قد ذللت بالتواضع لله تعالى واطمأنت بالتوحيد وصارت تشاهد في كل رد وقبول غيره فيما بينها وبين ربها فلا تنكسر بما يجري من العباد من الإذلال كما لا تستبشر بما يجري منهم من الإكرام بل يرون الكل من الواحد القهار ولذلك قال بعضهم أنا لا أجيب الدعوة إلا لأني أتذكر بها طعام الجنة أي هو طعام طيب يحمل عنا كده ومؤنته وحسابه]

Ve dahi hikāyet olunur ki Ebu'l-Kāsım el-Cüneyd'in üstāzı bir sabīnin daᶜveti ile babasının daᶜvetine dört kerre varmış ve sabīnin babası onu dört kerre de redd edip kabūl etmemiş. Ve kendisi beher kerre sabīnin kalbi tatyībine giderdi ve babasının kalbi tatyībine dönüp gelirdi. İşte Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerine tevāzuᶜla zelīl ve tevhīde mutmaʾinn olan nüfūs bu nüfūstur ki her bir redd ve kabūlde onun gayrısını görmez ve mā-beynlerinde kimseyi müşāhede etmezler ve o ciheten ᶜibāddan gördüğü ikrām ile müstebşir olmadıkları gibi onlardan gördükleri tahkīr ve izlālden dahi münkesir olmazlar ancak kāffesi Vāhid-i Kahhār'dan görürler. Ve bunun için baᶜzu's-selef demiş ki "Ben içinde taᶜām-ı cenneti tezekkür ettiğim için daᶜveti icābet ederim yoksa ben bu tezekkür olmasaydı daᶜveti icābet etmezdim, çünkü dünyāda taᶜām-ı daᶜvet taᶜām-ı cennet gibi hisāb ve meʾūnet ve kedd ü kesb ve taᶜabı yoktur" ki rencīdesiz ve hisābsız bir yemektir.

[الثالث أن لا يخرج إلا برضا صَاحِبِ الْمَنْزِلِ وَإِذْنِهِ وَيُرَاعِيَ قَلْبَهُ فِي قَدْرِ الْإِقَامَةِ وَإِذَا نَزَلَ ضَيْفًا فَلَا يَزِيدُ عَلَى ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فَرُبَّمَا يَتَبَرَّمُ بِهِ وَيَحْتَاجُ إِلَى إخراجه قال صلى الله عليه وسلم "الضِّيَافَةُ ثَلَاثَةُ أَيَّامٍ فَمَا زَادَ فَصَدَقَةٌ" نَعَمْ لَوْ أَلَحَّ رَبُّ الْبَيْتِ عَلَيْهِ عَنْ خُلُوصِ قَلْبٍ فَلَهُ الْمُقَامُ إِذْ ذَاكَ وَيُسْتَحَبُّ أن يكون عنده فراش للضيف النازل قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "فِرَاشٌ لِلرَّجُلِ وَفِرَاشٌ لِلْمَرْأَةِ وَفِرَاشٌ لِلضَّيْفِ وَالرَّابِعُ لِلشَّيْطَانِ"]

Ve üçüncü edeb ise o dahi sāhib-i menzilin rızāsı olmayınca hāne-i ziyāfetten çıkıp gitmemekliktir yaᶜnī sāhib-i menzilin izn ve rızāsıyla çıkıp gide, mikdār-ı ikāmesinde onun kalbini mürāᶜat eyleye. Ve eger bir hānede [34] müsāferetle inip mihmān olduysa gerektir ki üç günden ziyāde durmaya, ola ki sāhib-i hāne yüzünü ondan çevirip onun ihrācı-

na muhtāc olur. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "الضِّيَافَةُ ثَلَاثَةُ أَيَّامٍ فَمَا زَادَ فَصَدَقَةٌ"[83] buyurmuştur, yaᶜnī "Ziyāfet ve mihmānlık üç gündür, ziyādesi sadakadır." Meger ki sāhib-i hāne hulūs-ı kalbden ziyāde kalmaklığına tālib olur da onunla üzerine ilhāh ede o vaktte ziyāde durup ikāmet etmek ona cāiz olur. Ve dahi müstehabbdır ki müsāfir için fazla bir yatağı ola ki hānesine nāzil olacak mihmān için onun yanında bir yatak buluna, ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "فِرَاشٌ لِلرَّجُلِ وَفِرَاشٌ لِلْمَرْأَةِ وَفِرَاشٌ لِلضَّيْفِ وَالرَّابِعُ لِلشَّيْطَانِ"[84] buyurmuştur, yaᶜnī "İnsānın kendi nefsine bir yatak ve zevcesine bir yatak ve yanına nāzil olacak müsāfirine yatağı ola, dördüncü yatak şeytān içindir." Yaᶜnī onun ve zevcesinin ve zayfın yataklarından fazla bir yatağı olur ise o zāid olup şeytān kalır demektir.

Faslun Yücmaᶜu Ādāben ve Menāhiyyün Tıbbiyyetün ve Şerᶜiyyetün Müteferrikatün

[فصل يجمع آدابا ومناهي طبية وشرعية متفرقة]

[الْأَوَّلُ حُكِيَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ النَّخَعِيِّ أَنَّهُ قال الأكل في السوق دناءة وأسنده إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وإسناده غريب وقد نقل ضده عن ابن عمر رضي الله عنهما أنه قال كنا نأكل عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ونحن نمشي ونشرب ونحن قيام ورؤي بعض المشايخ من المتصوفة المعروفين يأكل في السوق فقيل له في ذلك فقال ويحك أجوع في السوق وآكل في البيت فقيل تدخل المسجد قال أستحي أن أدخل بيته للأكل فيه ووجه الجمع أن الأكل في السوق تواضع وترك تكلف من بعض الناس فهو حسن وخرق مروءة من بعضهم فهو مكروه وهو مختلف بِعَادَاتِ الْبِلَادِ وَأَحْوَالِ الْأَشْخَاصِ فَمَنْ لَا يَلِيقُ ذلك بسائر أعماله حمل ذلك على قلة المروءة وفرط الشره ويقدح ذلك في الشهادة ومن يليق ذلك بجميع أحواله وأعماله في ترك التكلف كان ذلك منه تواضعًا]

83 Buhārī, Rikāk, 23, no: 6476; Müslim, Lukata, 3.

84 Müslim, Libās, 8, 3/1651, no: 2084; Ebū Dāvūd, Libās, 45, no: 4142; *Musnedu* Ahmed, 3/293, no: 14124; İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/263, no: 762.

Bu fasl müteferrik olan ādāb ve menāhī-i tıbbiyye vü şerᶜiyyeyi şāmil olan fasldır yaᶜnī kitābu'l-eklin hātimesinde zikri mevᶜūd olan fasl işte bu fasldır ki müteferrik olan ādāb ve menāhī-i tıbbiyye vü şerᶜiyyenin beyānındadır.

Birincisi āti'z-zikr olan hālin riᶜāyetidir. İbrāhīm en-Nehaᶜī demiş ki "Çarşıda yemeklik denāᵓet ve alçaklıktır." Ve bunun meᵓālini nātık olan kelām dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selāma isnād etmiştir, lākin o hadīsin isnādı garībdir. Ve bunun zıddı ᶜAbdullāh b. ᶜÖmer ᶜaleyhime'r-rıdvān üzerine menkūl olmuş demiş ki "Biz ᶜahd-i saᶜīd-i Nebevīde yürüyerekten taᶜām yerdik ve ayaktan su içerdik." Yaᶜnī ayak üzere kāim olduğumuz hālde su içerdik. Ve meşāyıh-ı mutasavvıfa-i maᶜrūfīnden bir zāt çarşıda yemek yediği göründükte "Çarşıda nice yiyorsun?" diye ondan sorulmuş, o dahi: "Senin yazığın olsun! Çarşıda aç olup da hānede mi yiyem!" diye inkār ve "Mescide girersin!" ona denildikte, "Yemek için hānesine girmekten utanıp hayā ederim" demiş. Ve bu akvālin beyninde cemᶜ etmeklik vechi ise o dahi şöyledir ki fi'l-hakīka çarşıda yemek tevāzuᶜ ve terk-i tekellüftür, ammā ᶜumūm için değildir, ancak baᶜzu'n-nāsa tevāzuᶜ ve terk-i tekellüf sayılır ki o kimselere güzel ve müstahsendir. Ve baᶜzu'n-nās için hark-ı mürūᵓettir ki onların haklarında mekrūhtur, kaldı ki bu hāl ādāt-ı bilād ve eşhās ile muhtelif olur yaᶜnī o kimse ki onun aᶜmāl-i sāiresine yakışmaz, o kimse eger çarşıda yemek yerse kıllet-i mürüvvetine haml olunur ve hem dahi fart-ı şereh-i tabᶜına verilir de o hāl onun şehādetine kadh eder yaᶜnī mürtekibi olan kimsenin şehādeti tutulmaz ve o kimse ki onun cemīᶜ-i ahvāl ü aᶜmāline yakışıklığı vardır, onun hakkında tevāzuᶜa mahmūl olur ki çarşıda yemekliği ondan tevāzuᶜ ve terk-i tekellüf sayılır.

[الثاني قال علي رضي الله عنه من ابتدأ غذاءه بالملح أذهب الله عنه سبعين نوعًا من البلاء ومن أكل في يوم سبع تمرات عجوة قتلت كل دابة في بطنه ومن أكل كل يوم إحدى وعشرين زبيبة حمراء لم ير في جسده شيئًا يكرهه واللحم ينبت اللحم والثريد طعام العرب والشفارجات تعظم البطن وترخي الأليتين ولحم البقر داء ولبنها شفاء وسمنها دواء والشحم يخرج مثله من الداء ولن تستشفي النفساء بشيء أفضل من الرطب والسمك [35] يذيب الجسد وقراءة القرآن والسواك يذهبان البلغم ومن

أراد البقاء ولا بقاء فليباكر بالغداء وليقدر العشاء وليلبس الحذاء ولن يتداوى الناس بشيء مثل السمن وليقل غشيان النساء وليخف الرداء وهو الدين]

Ve ikinci edeb ise o dahi husūs-ı āti'z-zikrdir ki Hazret-i ᶜAlī radıyallāhu ᶜanhu buyurmuş ki "Kim ki gıdāsını tuz ile başlarsa Zāt-ı Zü'l-Celāl ondan yetmiş gūnā belāyı giderip defᶜ eder ve kim ki Medīne-i münevvere'de ᶜacve nāmıyla maᶜrūf olan hurmādan günde yedi dāne yerse onun karnında her ne debībe var ise onu helāk eder ve kim ki kırmızı kuru yüzümden[85] günde yirmi bir habbe yerse cesedinde kerh ettiği nesneden bir şeyᵓ görmez, gūşt gūştu inbāt eyler." "Mereka" ve "tirit" ᶜArabın taᶜāmıdır. Hulveler karnı büyük eder ve butları gevşetip indirir. Sığırın gūştu dāᵓ ve ᶜillettir ve onun sütü şifāᵓ ve yağı devāᵓ ve dermāndır ve iç yağı dāᵓdan mislini çıkarır. Ve rutab yemesi gibi bir nesne ile lohusa kadın istişfāᶜ edemez, yaᶜnī lohusa için rutabın yemesi her şeyden ziyāde şifālıdır ve her türlü yemekten ona efdaldir. Balık cesedi eritir. Kurᵓān kırāᵓeti ve sivāk istiᶜmāli balgamı giderir. Bekāyāyı isteyen, hālbuki dünyāda bekā yoktur, gıdāyı erken yiye ve ᶜaşāyı takdīr edip ve hizāyı giye. Yağ gibi bir nesne ile halk müdāvāt edemezler yaᶜnī rūgan her derde dermāndır, devāᵓ için onun gibi bir şey yoktur. Muvākaᶜa ve cimāᶜ-i nisāyı dahi taklīl edip az ede ve ridādan havf ede ki ridādan murād deyndir.

[الثالث قال الحجاج لبعض الأطباء صف لي صفةً آخذ بها ولا أعدوها قال لَا تَنْكِحِ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا الفَتَاة وَلَا تَأْكُلْ مِنَ اللَّحْمِ إِلَّا فَتِيًّا وَلَا تَأْكُلِ الْمَطْبُوخَ حَتَّى يَتِمَّ نُضْجُهُ وَلَا تَشْرَبَنَّ دَوَاءً إِلَّا مِنْ عِلَّةٍ وَلَا تَأْكُلْ مِنَ الْفَاكِهَةِ إِلَّا نَضِيجَهَا وَلَا تَأْكُلَنَّ طَعَامًا إِلَّا أَجَدْتَ مضغه وكل ما أحببت من الطعام ولا تشربن عليه فإذا شربت فلا تأكلن عليه شيئًا ولا تحبس الغائط والبول وَإِذَا أَكَلْتَ بِالنَّهَارِ فَنَمْ وَإِذَا أَكَلْتَ بِاللَّيْلِ فَامْشِ قَبْلَ أَنْ تَنَامَ وَلَوْ مِائَةَ خُطْوَةٍ وفي معناه قول العرب "تَغَدَّ تَمَدَّ تَعَشَّ تَمَشَّ" يعني تمدد كما قال الله تعال ثُمَّ ذَهَبَ إِلَى أَهْلِهِ يَتَمَطَّى أي يتمطط ويقال إن حبس البول يفسد في الجسد كما يفسد النهر ما حوله إذا سد مجراه]

Ve üçüncüsü bunlardır ki baᶜzı etıbbāya Haccāc demiş ki "Onunla almak üzere bana bir sıfatı vasf eyle tā ki mūcebince işleyip onu tecā-

85 "Yüzüm" üzüm için kullanılan ağız varyantı.

vüz etmeyeyim." Tabīb dahi ona demiş ki "Tāze ve civāndan gayrı bir kadını nikāh etme ve kuzu ve tāze etten başka dīger bir kart hayvānın etini yeme ve pişmesi güzel olmamış olan çiğ taᶜāmı yeme ve ᶜilletsiz dermān içme ve pişmemiş hām ve çiğ meyveyi yemeye ve güzelce çiynemedikçe taᶜāmı yutma yemekten sevdiğini yiyip üzerine su içme ve eger su içtinse üzerine bir nesneyi yeme, gāit ve sidiği habs edip tutma. Gündüzde taᶜām eder isen yat ve gece yemek yedinse yatmadan evvel üzerine yürü velev ki yüz adım ola ki ᶜArabın "تَغَدَّ تَمَدَّ تَعَشَّ تَمَشَّ" dedikleri bu kelāmın maᶜnāsındadır. Kuşluk yemeği yedinse uzanıp yat ve akşam yemeği yedinse yürüver, nitekim Kurᵓān'da gelmiş ki ﴿ثُمَّ ذَهَبَ إِلَى أَهْلِهِ يَتَمَطَّى﴾[86] ki "يتمطط" demektir. Ve dahi o tabīb demiş ki "Sidiğin habsi cesedde o mertebe fesād eder ki nehrin mecrāsı tutulup suyu habs olunduğu vaktte su etrāfını nice bozup fesād eylerse sidiğin habsi dahi kezālik o sūretle cesedi bozup fesād eder" ki gāit ve bevlin habslerinden be-gāyet sakınıp onları tutmayasın demektir.

[الرابع في الخبر "قَطْعُ الْعُرُوقِ مَسْقَمَةٌ وَتَرْكُ الْعَشَاءِ مَهْرَمَةٌ" والعرب تقول ترك الغداء يذهب بشحم الكاذة يعني الألية وقال بعض الحكماء لابنه يا بني لا تخرج من منزلك حتى تأخذ حلمك أي تتغذى إذ به يبقى الحلم ويزول الطيش وهو أيضًا أقل لشهوته لما يرى في السوق وقال حكيم لسمين أرى عليك قطيفةً من نسج أضراسك فمم هي قال من أكل لباب البر وصغار المعز وأدهن بجام بنفسج وألبس الكتان]

Ve dördüncüsü haberde gelmiş ki "قَطْعُ الْعُرُوقِ مَسْقَمَةٌ وَتَرْكُ الْعَشَاءِ مَهْرَمَةٌ"[87] Yaᶜnī "ᶜUrūkun katᶜı meskamettir ve ᶜaşānın terki mehremettir." ᶜArab dahi derler ki "Gıdānın terki butların iç yağlarını giderir." Ve baᶜzu'l-hukemā oğluna demiş ki "Ey benim oğlum, gıdādan hulmünü almayınca hānenden çıkma, yaᶜnī sabāh yemeğini yiyip yemekten ārzūnuzu almadan hāneden dışarıya çıkma" ki o gıdā ile ᶜaklın bākī olup tayş ve telāşın gider ve hem dahi çarşıda göreceği nesnelerin iştihāsını taklīl eder ki her bir gördüğünü iştihā etmez olur. Ve dahi bir hakīm-i dānā semiz bir ādeme demiş ki "Senin dişlerinin dokumalarından se-

86 Kıyāmet, 75/32.
87 *Neylu'l-Evtār*, 8/235.

nin üstünde bir kadifeyi görüyorum, onu neden dokumuşsun?" O dahi: "Buğdanın[88] içinden ve keçilerin ufaklarından ve benefşec yağıyla sürünmekten ve keteni giymektendir" demiş ki bunların istiᶜmāllerinden vücūdu semiz olmuş demektir. Bu kelām dahi kelām-ı mütekaddemin ahkāmını teᵓyīd eder ki vücūda nāfiᶜ bunlardır. [36]

[الخامس الحمية تضر بالصحيح كما يضر تركها بالمريض هكذا قيل وقال بعضهم من احتمى فهو على يقين من المكروه وعلى شك من العوافي وهذا حسن في حال الصحة ورأى رسول الله صلى الله عليه وسلم صهيبًا يأكل تمرًا وإحدى عينيه رمداء فقال "أَتَأْكُلُ التَّمْرَ وَأَنْتَ رَمِدٌ" فقال يا رسول الله إنما آكل بالشق الآخر يعني جانب السليمة فضحك رسول الله صلى الله عليه وسلم]

Ve beşinci ise hımyenin iᶜtidālidir, zīrā marīze terki muzırr olduğu gibi sahīh ādeme icrāsı dahi muzırrdır, yaᶜnī hımyeye ihtiyācı olmadığı hālde bir sahīh ādem hımye ederse o hımye ona muzırr olur, gerektir ki īcābını bilip īcābına göre icrā ede. Hımye odur ki ᶜādet-i beşeriyyeden zararı havfından dolayı bir ᶜādetten sakınıp o ᶜādeti terk etmektir, yemek ve içmek ve giymekte cārī olur, baᶜzen mekānda dahi cārī olur. Baᶜzu's-selef demiş ki "Kim ki hımye ederse mekrūhtan yakīn ve ᶜāfiyetlerden şekk üzerinedir." Ammā bu hāl sıhhatte güzeldir. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz Suheyb ᶜaleyhi'r-rıdvānı bir gözü remedli ve hurmāyı yiyici olduğu hālde gördükte "أَتَأْكُلُ التَّمْرَ وَأَنْتَ رَمِدٌ"[89] diye ona emr ü fermān ve o dahi: "Ben ancak şakk-ı āherle yerim" diye cevāb verdikte ᶜaleyhi's-selām efendimiz gülmüş ki hulāsa-i meᵓāl-i hadīs-i şerīf: "Bir gözün remedli olduğu hālde sen hurmāyı yer misin?" diye terk-i hımye üzerine inkār ettikte Suheyb: "Ben cānib-i selīmde yaᶜnī ağrımayan gözün cānibinde yerim" diye cevāb vermekle efendimiz gülmüş. İşte bu hadīs-i şerīf ittihāz-ı hımyeye delīldir, zīrā terki üzerine istifhām-ı inkārī vākiᶜ olmuştur.

[السادس أنه يستحب أن يحمل طعام إِلَى أَهْلِ الْمَيِّتِ وَلَمَّا جَاءَ نَعْيُ جَعْفَرِ بن أبي طالب قال صلى الله عليه وسلم "إِنَّ آلَ جَعْفَرٍ شُغِلُوا بِمَيِّتِهِمْ عَنْ صُنْعِ طَعَامِهِمْ

88 "Buğda" buğday.

89 Ebū Nuᶜaym el-İsfahānī, *et-Tıbbu'n-Nebevī*, 1/345, no: 276.

فَاحْمِلُوا إِلَيْهِمْ مَا يَأْكُلُونَ" فَذَلِكَ سُنَّةٌ وَإِذَا قُدِّمَ ذَلِكَ إِلَى الْجَمْعِ حَلَّ الْأَكْلُ منه ما يهيأ للنوائح والمعينات عليه بالبكاء والجزع فلا ينبغي أن يؤكل معهم]

Ve altıncı dahi ehl-i meᵓteme yaᶜnī vefāt edenin ehl ve ᶜayāline taᶜāmı haml etmektir, zīrā ki Caᶜfer ᶜaleyhi'r-rıdvānın vefāt haberi ehline gelince ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "إِنَّ آلَ جَعْفَرٍ شُغِلُوا بِمَيِّتِهِمْ عَنْ صُنْعِ طَعَامِهِمْ فَاحْمِلُوا إِلَيْهِمْ مَا يَأْكُلُونَ"[90] buyurmuştur, yaᶜnī "Āl-i Caᶜfer müteveffālarıyla meşgūl olup yemek pişirememişler, siz onlara yiyecekleri nesneyi haml edip götürünüz." İşte bu sünnettir yaᶜnī ehl-i meyyite taᶜāmı haml etmek sünnettir. Ve o taᶜām bir cemᶜiyyete takdīm olunursa ondan yemek o cemāᶜate helāl olur, meger ki nāihalara ve onlara bükā ve cezaᶜla muᶜāvenet edenlere tedārük olunmuş ola ki o yemek yememek gerektir, yaᶜnī nāihā ile muᶜayyenlerine yapılmış olan taᶜāmdan ekl edilmemek gerektir.

[السابع لَا يَنْبَغِي أَنْ يَحْضُرَ طَعَامَ ظَالِمٍ فَإِنْ أكره فليقلل الأكل ولا يقصد الطعام الأطيب رد بعض المزكين شهادة من حضر طعام سلطان فقال كنت مكرهًا فقال رأيتك تقصد الأطيب وتكبر اللقمة وما كنت مكرهًا عليه وأجبر السلطان هذا المزكي على الأكل فقال إما أن آكل وأخلي التزكية أو أزكي ولا آكل فلم يجدوا بدًا من تزكيته فتركوه وحكي أن ذا النون المصري حبس ولم يأكل أيامًا في السجن فكانت له أخت في الله فبعثت إليه طعامًا من مغزلها على يد السجان فامتنع فلم يأكل فعاتبته المرأة بعد ذلك فقال كان حلالا ولكن جاءني على طبق ظالم وأشار به إلى يد السجان وهذا غاية الورع]

Ve yedinci edeb ise o dahi bir zālimin taᶜāmına hāzır olmamaklıktır. Ve eger ikrāh ile hāzır olduysa gerektir ki az yiye yaᶜnī ekli taklīl ede ve en ziyāde hoş ve lezzetliyi kasd eylemeye. Tezkiye edenlerin baᶜzısı taᶜām-ı sultāna hāzır olan kimsenin şehādetini redd edip kabūl etmeyince o kimse demiş ki "Ben mükreh idim, tavᶜ ve ihtiyārımla hāzır olmamıştım." O dahi: "Ben seni gördüm ki sen yemeklerin atyeb ve lezīzini kasd ederek ve lokmaları büyük ederdin, buna mükreh değil idin" demiş. Ve dahi ekl üzerine işbu müzekkīyi sultān cebr edince demiş

---

90 İbn Māce, Cenāiz, 59, no: 1611; *Musnedu* Ahmed, 6/370; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 24/143, no: 380.

ki "Ben eger yedimse tezkiyeyi terk etmekliğim lāzımdır ve tezkiyeyi terk etmez isem yemeği terk etmek gerektir yā ona tezkiyeyi terk edip yiyeyim veyāhūd yemeği terk edip de tezkiye edeyim" diye tarīk-i tahyīre sülūkünde onun tezkiyesinin terkine bir çāre bulamamalarıyla onu terk ettiler. Hikāyet olunmuş ki Zünnūn-ı Mısrī habs olunup habs-hānede bir eyyām yemeksiz kalıp bir nesneyi yememiş. Ve onun uht fillāh olarak bir kız karındaşlığı var idi, o hatun çıkrığı ile eğip sattığı ipliğin mahsūlünden olarak bir taᶜām ona tedārük edip zindāncının yediyle ona gönderdikte Zünnūn onun eklinden imtināᶜ etti. Ve kız karındaşlığı tarafından onunla baᶜdehu muᶜāteb olunca: "Ben helāl olduğunu bilirdim velākin bir zālimin tabağı üzerinde bana gelmiş" diye bununla tabak kelimesiyle zindāncının yedine işāret etmiştir ki zindāncının yediyle geldiği eclden ben onu yemedim demektir; bu ise veraᶜın gāyesidir. [37]

[الثامن حكي عن فتح الموصلي رحمه الله أنه دخل على بشر الحافي زائرًا فأخرج بشر درهمًا فدفعه لأحمد الجلاء خادمه وقال اشتر به طعامًا جيدًا وأدمًا طيبًا قال فاشتريت خبزًا نظيفًا وقلت لم يقل رسول الله صلى الله عليه وسلم لشيء "اَللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيهِ وَزِدْنَا مِنْهُ" سوى اللبن فاشتريت اللبن واشتريت تمرًا جيدًا فقدمت إليه فأكل وأخذ الباقي فقال بشر أتدرون لم قلت اشتر طعاما طيبا لأن الطعام الطيب يستخرج خالص الشكر أتدرون لم لم يقل لي كل لأنه ليس للضيف أن يقول لصاحب الدار كل أتدرون لم حمل ما بقي لأنه إذا صح التوكل لم يضر الحمل]

Ve sekizincisi ise husūs-ı āti'z-zikrin ahkāmına tatbīk-i harekettir. Feth-i Mūsılī ᶜaleyhi'r-rahme hikāyet etmiş ki bir gün li-ecli'z-ziyāret Bişr-i Hāfī hānesine girmiş. Ve Bişr hizmetçisi Ahmed el-Celā'a bir dirhem verip "Git bize bir taᶜām-ı ceyyid ve idām-ı tayyib satın al" deyince hādimi dahi dirhemi alıp gitmiş. Ve nakline göre o dirhem ile pāk ve hālis olan ekmeği iştirā' ettikten sonra Nebī-i zī-şān ᶜaleyhi't-tahiyye ve's-selām sütten başka dīger bir nesnenin hakkında "اَللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيهِ وَزِدْنَا مِنْهُ"[91] dememesine binā'en gidip sütü satın almış. Sonra güzel ve pāk hurmāyı dahi iştirā' edip getirmekle ve Feth-i Mūsılī ᶜaleyhi'r-rah-

91 Ebū Dāvūd, Eşribe, 21, no: 3730; İbn Māce, Etᶜime, 34, no: 3322; *Musnedu* Ebī Dāvūd et-Tayālisī, 4/442, no: 2846.

meye "Ben hitmetçiye bize bir taᶜām-ı ceyyid ve idām-ı tayyib satın al dediğimin sebebi nedir, ben o sebebden dedim ki taᶜām-ı tayyib şükr-i hālisi istihrāc eder yaᶜnī şükr-i hālisin istihrācı için onu dedim ve dahi bilir misiniz ki Feth-i Mūsılī bana ye dememesi ne içindir, o dahi mihmān sāhib-i hāneye ye dememeğe hakkı yoktur ve dahi bilir misiniz ki kusūr kalan taᶜāmı niçin alıp götürdü, o dahi tevekkül-i sahīh olursa yemeğin artığını alıp götürmekliğin bir zararı olmaz." Yaᶜnī o dahi tevekkül-i sahīh olduğundandır.

[وحكى أبو علي الروذباري رحمه الله تعالى أنه اتخذ ضيافة فأوقد فيها ألف سراج فقال له رجل قد أسرفت فقال له ادخل فكل ما أوقدته لغير الله فأطفئه فدخل الرجل فلم يقدر على إطفاء واحد منها فانقطع واشترى أبو علي الروذباري أحمالًا من السكر وأمر الحلاويين حتى بنوا جدارًا من السكر عليه شرف وَمحاريب على أعمدة منقوشة كلها من سكر ثم دعا الصوفية حتى هدموها وانتهبوها]

Ve dahi Ebū ᶜAlī Rūdebāzī hikāyet etmiş ki bir ādem bir daᶜvet etmiş de o daᶜvette bin çerāg īkād etmiş. Ve bir ādem ona demiş ki "Sen bununla isrāf ettin, zīrā ziyāfette bin çerāgı yakmak isrāftır." O dahi ona demiş ki "Var git hāneye gir de Zāt-ı Zü'l-Celāl'in gayrısına yaktığım çerāgı sen itfāʾ eyle." Ve o ādem hāneye girip o çerāglardan bir çerāgın itfāsına muktedir olamamış. Demek olur ki o çerāgların mecmūᶜu niyyet-i hālise ile Zāt-ı Zü'l-Celāl'e īkād olunduğu zāhir ve mütehakkak oldu ve bununla onun iᶜtirāz sözü kesildi. Ve dahi mervīdir ki Ebū ᶜAlī Rudebāzī ᶜaleyhi'r-rahme yüklerle şeker alıp hulvecilere demiş ki "Bu şekerden siz duvarı binā ediniz." Ve onlar dahi nakşlı direklerin üstünde şerefeli ve mihrāblı olarak bir duvarı bināʾ ettiklerinde kendisi tāife-i sūfiyyeyi daᶜvet etti, tā ki onu hedm ve nehbet ve gārāt ettiler.

[التاسع قال الشافعي رضي الله عنه الأكل على أربعة أنحاء: الأكل بإصبع من المقت وبإصبعين من الكبر وبثلاث أصابع من السنة وبأربع وخمس من الشره]

Ve dokuzuncusu İmām Şāfiᶜī ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Yemek dört vech üzeredir: bir parmakla yemek makt ve bugzdendir ve iki parmakla yemek kibrliktendir ve üç parmakla yemek sünnettendir ve dört ve beş parmakla yemek şereh-i tabᶜdandır."

[وأربعة أشياء تقوي البدن: أكل اللحم وشم الطيب وكثرة الغسل من غير جماع ولبس الكتان]

"Dört şey dahi bedeni kavī edip kuvvetlendirir ki gūşt yemek ve tībi koklamak ve cimāᶜsız gusl etmek ve kettānı giymektir."

[وأربعة توهن البدن: كثرة الجماع وكثرة الهم وكثرة شرب الماء على الريق وكثرة أكل الحموضة]

"Ve dahi dört şey bedeni zaᶜīf ve bī-tāb u tüvānsız ve nahīf eder ki cimāᶜın çokluğu ve gam ve kederin çokluğu ve aç karın ile ᶜale's-sabāh çokça su içmekliği ve çokça ekşi yemekliğidir."

[وأربعة تقوي البصر: الجلوس تجاه القبلة والكحل عند النوم والنظر إلى الخضرة وتنظيف الملبس]

"Ve dahi dört şey basarı takviyet edip kuvvetlendirir ki kıbleye karşı oturmaklık ve yatacağı vaktte gözüne sürmeyi çekmek ve yeşilliğe bakmak ve pāk elbiseyi giymektir."

[وأربعة توهن البصر: النظر إلى القذر والنظر إلى المصلوب والنظر إلى فرج المرأة والقعود في استدبار القبلة]

"Ve dört şey basarı zaᶜīf ve nahīf ve bī-tāb u tüvānsız eder, yaᶜnī gözlere zarar verir ki pisliğe bakmak ve dahi asılıp maslūb olan mevtāya bakmak ve hatun kişinin ᶜavret yerine yaᶜnī fercine bakmak ve kıbleye arkayı çevirip oturmak." İşte bu dört şey göz nūru için zarardırlar. [38]

[وأربعة تزيد في الجماع: أكل العصافير وأكل الإطريفل الأكبر وأكل الفستق وأكل الجرجير]

"Ve dahi dört nesne cimāᶜda ziyādelik verir yaᶜnī cimāᶜ etmeğe kuvvet verir de cimāᶜda ziyādelik eder: serçe kuşları yemek ve büyük itrīfili yemek ve fıstık yemek ve maydanoz otu yemek." İşte bu dört şeyᵓ cimāᶜ için nāfiᶜdirler.

[والنوم على أربعة أنحاء فنوم على القفا وهو نوم الأنبياء عليهم السلام يتفكرون في خلق السموات والأرض ونوم على اليمين وهو نوم العلماء والعباد ونوم على

الشمال وهو نوم الملوك ليهضمهم طعامهم ونوم على الوجه وهو نوم الشياطين]

Uyku dahi dört vech üzerinedir: Bir tarafı arka üzerine yatmaktır. Ve o vechle yatmak enbiyā-yı ʿızām ʿaleyhimü's-selāmındır ki halk-ı semavāt u arāzīne tefekkür etmek için arkaları üzere yatarlar. Ve ikinci tarafı dahi sağ kolu üzerine yatmaktır ki ʿulemāʾ ve ʿābidlerin uykusudur. Ve üçüncü tarafı sol kolu üzerine yatmaktır, o uyku dahi mülūkun uykusudur ki taʿāmı hazm etmek için sol kolu üzerine yatarlar. Ve dördüncü tarafı yüzü koyun yatmaktır o uyku dahi şeytānların uykularıdır.

[وأربعة تزيد في العقل: ترك الفضول من الكلام والسواك ومجالسة الصالحين والعلماء]

Ve dahi dört şey ʿaklda ziyādelik eder, yaʿnī ʿaklı artırır: Sözün fazlasını terk etmek ki mertebe-i lüzūmdan ziyāde fāidesiz söz söylememek ve sivākı istiʿmāl etmek ve sulehā ile mücālese etmek ve ʿulemāʾ ile oturmak. İşte bu dört şeyʾ dahi ʿakla ziyādelik verir. Hattā denilmiş ki "إِذَا تَمَّ عَقْلُ الْمَرْءِ قَلَّ كَلَامُهُ وَأَيْقِنْ بِحَمْقِ الْمَرْءِ إِنْ كَانَ مُكْثِرًا" Yaʿnī "Ādemin ʿaklı tāmm olursa kelāmı az olur ve kelāmı çok olursa hamākatine hükm edip yakın bil." Zīrā ki çok söyleşmek hamākat ve noksān-ı ʿakldandır.

[وأربعة هن من العبادة: لا يخطو خطوةً إلا على وضوء وكثرة السجود ولزوم المساجد وكثرة قراءة القرآن]

Ve dört şey dahi ʿibadettendir: Ābdestsiz bir adım atmayıp dāimā ve müstemirren ābdestli bulunmak ve çokça secde etmek ve mesācide mülāzemet eylemek ve çokça Kurʾān'ı okumaktır.

[وقال أيضًا عجبت لمن يدخل الحمام على الريق ثم يؤخر الأكل بعد أن يخرج كيف لا يموت وعجبت لمن احتجم ثم يبادر الأكل كيف لا يموت وقال: لم أر شيئاانفع في الوباء من البنفسج يدهن به ويشرب والله اعلم بالصواب]

Ve dahi İmām Şāfiʿī ʿaleyhi'r-rahme demiş ki "Ben taʿaccüb ederim o kimseden ki ʿale's-sabāh karnı aç olarak hammāma girer de hamāmdan çıktıktan sonra yemeği teʾhīr edip geç yer ki o ādem nice sağ kalıp da ölmez!" Bu hāl helāke müʾeddīdir, ondan sakınmak gerektir. Ve dahi demiş ki "Bir dahi taʿaccüb etmişim o kimseden ki hacāmat ettikten

sonra taᶜāma mübāderet eder ki o ādem nice helāk olmaz!" Bu hāl dahi mūcib-i helāktir, ondan tevakkī ve ihtirāz etmek vācibdir. Ve dahi demiş ki "Vebāᵓ vaktinde benefşeden ziyāde nāfiᶜ bir nesneyi göremem." Yaᶜnī vakt-i vebāda her şeyden ziyāde nāfiᶜdir ki ounla sürünür ve ondan içer. Vallāhu aᶜlemu bi's-savāb.

KİTĀBU ĀDĀBİ’N-NİKĀHİ VE HÜVE’L- KİTĀBU’S-SĀNĪ MİN RUBᶜI’L-ᶜĀDĀTİ MİN KİTĀBİ İHYĀᵓİ ᶜULŪMİ’D-DĪN

[كتاب آداب النكاح وهو الكتاب الثاني من ربع العادات من كتاب إحياء علوم الدين]

[بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي لا تصادف سهام الأوهام في عجائب صنعه مجرى ولا ترجع العقول عن أوائل بدائعها إلا والهة حيرى ولا تزال لطائف نعمه على العالمين تترى فهي تتوالى عليهم اختيارًا وقهرًا ومن بدائع ألطافه أن خلق من الماء بشرًا فجعله نسبًا وصهرًا وسلط على الخلق شهوةً اضطرهم بها الحراثة جبرا واستبقى بهم نسلهم إقهارًا وقسرًا ثم عظم أمر الأنساب وجعل لها قدرًا فحرم بسببها السفاح وبالغ في تقبيحه ردعًا وزجرًا وجعل اقتحامه جريمةً فاحشةً وأمرا إمرًا وندب إلى النكاح وحث عليه استحبابًا وأمرًا فسبحان من كتب الموت على عباده فأذلهم به هدمًا وكسرًا ثم بث بذور النطف في أراضي الأرحام وأنشأ منها خلقًا وجعله [39] لكسر الموت جبرًا تنبيهًا على أن بحار المقادير فياضة على العالمين نفعًا وضرًا وخيرًا وشرًا وعسرًا ويسرًا وطيًا ونشرًا والصلاة والسلام على محمد المبعوث بالإنذار والبشرى وعلى آله وأصحابه صلاةً لا يستطيع لها الحساب عدًا ولا حصرًا وسلم تسليمًا كثيرًا]

Çün kitābu ādābi’l-ekl işbu mahalde vāsıl-ı ser-menzil-i intihā oldu, ikinci mertebede bekā-yı ᶜālem-i beşerīye vesīle-i kübrā olan mādde-i tenāsül ü tevālüdün esbābına dahi nakl-i makāl lāzım gelip ve onun dahi farīza-i nikāh u izdivāc ile kıyāmı mütekarrer olduğundan ādāb-ı nikāhın kitābı kitāb-ı mezkūra taᶜkīble kitāb-ı ādābü’n-nikāh işbu kitābdır diye zikr ve kitāb-ı mezkūr *İhyāᵓu ᶜUlūmi’d-Dīn* adlı olan kitābın ᶜādāt-ı ünsiyyenin keyfiyyāt ve ahkāmını şāmil olan rubᶜ-ı sānīnin ikinci kitābı olduğu beyān u tasrīh ve deᵓb-i güzīn ve ᶜādet-i hasīneleri īcābı üzere teyemmünen ve teberrüken māye-i hayr u bereket ve sermāye-i niᶜmet ü mültafet olan āyet-i kerīme-i besmele ile feth ü ibtidāᵓ birle derece-i sāniyede zikr ü tasdīri mahbūb u mendūb olan hamd ü sipās-ı mergūbu üslūb-ı sābıkı mūcebince nām-ı nāmīᵓ-i samedānīye mashūb edip kezālik kelime-i hamd ü senāᵓ ile āgāz ve dībāce-i kitāb-ı mebāhisinin menāfiᶜ-i melhūza ve metāmiᶜ-i melfūzasını berāᶜat-ı istihlāl kāᶜide-i güzīdesi vefkince münāsib-i hāl ü makām ve mülāim-i

bahs u kelām olan ʿibāre-i mecāziyye ile mecrā-yı ʿillet-i farziyyetle īmā ve edāt ve keyfiyyetine bi't-telvīh icmālen ʿillet-i gāye-i mebāhisini remz ile işāret ve mehāsin ü meziyyeti ve hikmet-i vücūb u şerʿiyyeti ve ʿacīb-i sunʿ ve garīb-i bidʿati ve mezīd-i lutf ve tevālī-i niʿmeti ve vüfūr-ı reʾfet ve tekāsür-i rahmetini gösterecek edille ile farīza-i senāyı īfā ve ʿazīm kudreti mertebesine īmā vü inbā eder emr-i hayret-nümāyı irāʾe ve asl-ı karīb-i ādemī olan mā-i latīften cism-i kesīfi ibdāʿ ve zerʿ-i zerīʿa-i zürriyyete halkı mecbūr u muztarr edip cibilliyyet-i asliyyesinde şehvet-i izdivācı vazʿıyla nebātı dahi nebātāt-ı sāire gibi mebzūl ve bī-revāc etmeyip tekrīmen ve tefhīmen o tohumun hāsıl u fāsılı tavʿan ve cebren vukūʿ bulan hars ile meydān-ı vücūda ser-nümā olduğu hālde zī-kudret ü kıymet olmak için rediyye-i sifāhı tahrīm ile nevʿ-i beşeri envāʿ-ı behāim ü hayvānāttan mümtāz ve kubā-yı zībā-yı münākeheyi taʿlīm ve tahlīli ile ʿālem-i insānı ser-efrāz ettiğine dāir bi-tarīki'l-īcāz maʿānī-i maksūdeyi dahi telmīh ve ilgāz ve fevāid-i muʿazzamesini ve ʿavāid-i mükerremesini telmīʿ eder āsār-ı hikmet-nisārın disār-ı şiʿārına bi't-tenbīh emr-i bess-i nutaf dahi ancak kesr-i telefe cebr ve bihār-ı zahhār-ı lutfu hemīşe mevārid-i azdāda müfīz olup emvāc-ı kudreti nefʿ ü darr ve hayr u şerr ve ʿusr u yüsr ile tayy u neşr ve medd ü cezre mütemāvic ve mütedāric idüğüne emāret göstererek "اَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي إلى آخره" buyurdu ki hulāsa-i mefhūm-ı dürr-i manzūmu ʿacāib-i sunʿunda sihām-ı evhām için mecrā bulunmayan hakīm-i ʿazīm ve hallāk-ı ʿalīm olan Zāt-ı celīlü'l-āyāta hamd-ı dāimī ve şükr-i ʿamīmī olsun ki ʿacāib-i bedāiʿ ü sanīʿinde hemīşe ʿukūl-ı ʿādemiyān mebādī-i eyādī-i sanāiʿ-i ʿazīmesi bedāiʿinden vālih ü hayrān dönüp evāilinden gayr-ı mütehayyir rücūʿ u iyābı olamaz ve letāif-i ʿavātıf ve niʿam-ı celīlesi ʿale't-tevālī ve'd-devām fırak-ı ʿālemiyān üzere yekdīgerine mütevālī ve müteʿākab tārī vü tārī olup hāh u nā-hāh tavʿ u ikrāh ile terādüf ü teʾellüf eyler. Ez-cümle bedāiʿ-i eltāfından o bedīʿ bir berīʿdir ki mā-i latīften cism-i kesīf olan kālıb-ı beşeri halk u tekvīn edip onu neseb u sıhr etti ve o mahlūk üzerine şehveti taslīt ve onunla sünbül-zār-ı ādemiyānda harsa mecbūr ve bununla bi'l-kahr ve'l-galebe kahr u kasr ile nesl ü ʿakiblerini istibkāʾ buyurdu ve ondan sonra emr-i ensābı taʿzīm eyleyip ona

kadr ü menzilet etti ki o sebeb ile sifāhı tahrīm ve nikāhı tahlīl ve sifāh u zinādan redᶜ u zecr için hadd ü taᶜzīri takdīriyle be-gāyet fiᶜl-i şenīᶜi kadh u takbīhine mübālaga ve onun iktirāf u iktihāmı cürm-i kebīr ve emr-i hatīr-i fāhiş eyledi birle nikāha farz u sünnet ile daᶜvet ve istihbābı üzerine hass ve emr-i sarīh ile icrāsına tergīb ü teşvīk buyurdu. Ve'l-hāsıl mevti halk ve kesri cebrine çāre ve esbābı tertīb-i īzān ve mevt ile mahlūkātını tezlīl ve heykel-i müşekkel-i fānīleri kesr ve binā-yı ten ü beden-i hissīleri hedm ü redm eyleyen ve telāfīʾ-i itlāfına zemīn-i erhāmda bezr-i nutaf bess ettirip demādem ondan zürriyyet halkıyla o kesri cebr eyleyen Zāt-ı Zü'l-Celāl'i hemīşe tesbīh ü takdīs ederim, zīrā dāimā ve müstemirren müstehakk-ı hamd ü tesbīh ü tenzīh ü takdīstir. Ve bu sūretle mihver-i mevcūdātı idāre etmesi bir tenbīh-i nebīhtir ki onun bihār-ı mekādīri hāme-i ᶜalemiyān üzere nefᶜ ü darr ve hayr u şerr ve ᶜusr u yüsre müfīzdir ve tayy u neşre dahi dāᶜīdir. Ve büşrā ve inzār ile bu mesālik-i memālike hidāyet ü irşād etmeğe mebᶜūs olan Nebī-i zī-şān ve peygamber-i sāmī-nişān, mefhar-ı ādemiyān ve rahmet-i ᶜālemiyān habīb-i Hudā ve şefīᶜ-i rūz-i cezāʾ seyyidü'l-enbiyāʾ ve senedü'l-asfiyāʾ Hazret-i Muhammedü'l-Mustafā ile āl ü ashāb-ı bā-safā vü pür-vefāya hisāb ve ᶜadd ü hasr u ihsāya gelmeyen salavāt-ı dāimiyye ve teslīmāt-ı ᶜamīme-i tāmmiyye olsun.

[أما بعد فإن النكاح معين على الدين ومهين للشياطين وحصن دون عدو الله حصين وسبب للتكثير الذي به مباهاة سيد المرسلين لسائر النبيين فما أحراه بأن تتحرى أسبابه وتحفظ سننه وآدابه وتشرح مقاصده وآرابه وتفصل فصوله وأبوابه والقدر المهم من أحكامه ينكشف في ثلاثة أبواب]

Pes ez-sitāyiş ü sipās ve şükr ü senā-i bī-mikyās bādī-i teʾsīs-i emr-i taᶜrīs odur ki nikāh ile tezevvüc-i inās evvelā dīn-i mübīn üzerine iᶜānet ve ᶜadüvv-i karīnimiz olan şeyātīne dahi ihānettir ki ᶜadüvvullāh olan iblīs-i laᶜīn şerrinden vikāye eder bir [40] hısn-ı hasīn ve burc-ı metīndir ve enbiyā-i ᶜizām ᶜaleyhimü's-selām hazerātına ser-efrāz-i mürselīnin mā-bihi'l-mübāhātı olan kesret-i ümmete sebebdir. Ve onun taharri-i esbābı ile sünen ve ādābı mahfūz olmağa ne ᶜaceb lāyık ve mekāsıd ve ārābı ve fusūl ve ebvābı şerh ve tafsīle ne ᶜaceb sezā ve ahrā ve müste-

hakktır. Ahkāmından kadr-i mühimmi üç bābda münkeşif olur. Şöyle ki

[الباب الأول في الترغيب فيه وعنه]

Birinci bābı ona tergīb ile ondan ictināb etmek ahkāmına cāmiᶜ ola.

[الباب الثاني في الآداب المرعية في العقد والعاقدين]

Ve ikinci bābı ᶜakd ve ᶜākıdeynde riᶜāyeti lāzım olan ādābın beyānında ola.

[الباب الثالث في آداب المعاشرة بعد العقد إلى الفراق]

Ve üçüncü bābı ᶜakdden firāka kadar lāzım gelen muᶜāşeretin ādābı beyānında ola.

el-Bābu'l-Evvel Fi't-Tergībi Fi'n-Nikāhi ve't-Tergībi ᶜAnhü

[الباب الأول في الترغيب في النكاح والترغيب عنه]

[اعلم أن العلماء قد اختلفوا في فضل النكاح فبالغ بعضهم فيه حتى زعم أنه أفضل من التخلي لعبادة الله واعترف آخرون بفضله ولكن قدموا عليه التخلي لعبادة الله مهما لم تتق النفس إلى النكاح توقانًا يشوش الحال ويدعو إلى الوقاع وقال آخرون الأفضل تركه في زماننا هذا وقد كان له فضيلة من قبل إذ لم تكن الأكساب محظورة وأخلاق النساء مذمومة ولا ينكشف الحق فيه إلا بان نقدم أولًا ما ورد من الأخبار والآثار في الترغيب فيه والترغيب عنه ثم نشرح فوائد النكاح وغوائله حتى يتضح منها فضيلة النكاح وتركه في حق كل من سلم من غوائله أو لم يسلم منها]

Ve nikāha tergīb ve ondan ictināb etmekliğin ādābına hāvī olan birinci bābı işbu bābdır ki ber-vech-i ātī zikr ve beyān olunur. Şöyle ki sen bil ve āgāh ol ki fezāil-i nikāh hakkında ᶜulemā-i ᶜızām ihtilāf etmişler. Baᶜzıları fazlında mübālaga edip zuᶜm etmiş ki nikāh ve tezevvüc etmek ᶜibādet-i ilāhiyyeye tahallī ve ferāg eylemekten efdaldir ve bir fırka fazlına muᶜterif olmuşlar velākin ᶜibādet-i ilāhiyyeye tahallī ve ferāg etmek ondan efdal görüp takdīm etmişler, o dahi vikāᶜa dāᶜī ve hali teşvīş eder bir nefs galebeliği olmazsa yaᶜnī nefsinde o mertebe heyecān-ı şehvet ve galebe-i nefs olmadıkça ᶜibādete tahallī etmek

hāli nikāh üzerine mütekaddemdir, efdali odur demişler. Ve dīger bir fırkaları işbu zamānımızda onun terki efdaldir demiş ve onun egerçi bir fazīleti var idi ammā zamān-ı mütekaddimde idi ki o vaktte kazanmak ve iktisābda bir mahzūr yok idi ve ahlāk-ı nisāʾ dahi mezmūm değil idi demişler.

İmdi tergīb ve terkine vārid olan ahbār ve āsār tekaddüm etmedikçe onda hakk münkeşif olmaz. Biz dahi onları takdīm ve baᶜdehu nikāhın fevāid ve gavāilini şerh etmeliyiz ki ondan fazīlet-i nikāh ve terki vāzıh ola gerekse gavāilinden sālim olmuş olsun ve gerekse sālim olmamış olsun yaᶜnī tergīb ve terkine vārid olan edille çün takaddüm eder de fevāid ve gavāili sonra şerh olunur ki gavāilinden sālim olan ve sālim olmayanın hakkında olan fazīlet-i nikāh ve terk vāzıh ve maᶜlūm olur demektir.

et-Tergīb Fi'n-Nikāh

[الترغيب في النكاح]

[أما من الآيات فقد قال تعالى ﴿وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ﴾ وَهَذَا أَمْرٌ وَقَالَ تَعَالَى ﴿فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ﴾ وَهَذَا مَنْعٌ مِنَ الْعَضْلِ وَنَهْيٌ عَنْهُ وَقَالَ تَعَالَى فِي وَصْفِ المرسلين وَمَدْحِهِمْ ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً﴾ فَذَكَرَ ذَلِكَ فِي مَعْرِضِ الِامْتِنَانِ وَإِظْهَارِ الْفَضْلِ وَمَدَحَ أَوْلِيَاءَهُ بِسُؤَالِ ذَلِكَ فِي الدُّعَاءِ فَقَالَ ﴿وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ﴾ الآية]

Nikāh tergībinde gelen edille ise ez-cümle āyāt-ı Kurʾāniyye'den Hakk subhānehu ve taᶜālā hazretlerinin ﴿وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ﴾[92] emr-i celīlidir. Bu nass-ı sāmī sūre-i Nūr'un otuz ikinci āyet-i kerīme[sin]dendir ki bu āyetin hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Sizden bikr ve seyyib rical ve nisānız zevci olmayanları nikāh edin ve ᶜabd ve cāriyenizden nikāha sālih onları dahi tezvīc edin. Eger onlar fakīr ise Allāhu taᶜālā onları fazlıyla ganī eder." Ve dahi ﴿فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ

92 Nūr, 24/32.

﴿أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ﴾[93] buyurmuştur ki ᶜadl etmekten menᶜ ve nehy etmiştir. Bu nass-ı celīl dahi sūre-i Bakara'nın iki yüz otuz birinci āyetindendir, onun hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Ey merᵓenin velīleri, siz onları beynlerinde terādī ve hüsn-i muᶜāşeret ve cevāz olduğu hālde zevclerine ricᶜatle nikāhtan menᶜ etmeyin." Mervīdir ki Maᶜkil b. Yesār hemşīresini ᶜAbdullāh b. ᶜĀsım'a tezvīc etmiştir. ᶜAbdullāh onu tatlīk edip ᶜiddeti tamām olmadan ricᶜate tālib oldukta Maᶜkil rāzī olmayıp "Allāh hakkı için birbirinize mülākāt ettirmem!" demekle bu āyet-i kerīme nāzil oldu. Ve dahi rüsül-i ᶜızāmın medh ve vasflarında maᶜriz-i imtinān ve izhār-ı fazlda zikr edip buyurmuş ki ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً﴾[94] [41] Bu āyet-i kerīme sūre-i Raᶜd'ın kırkıncı āyetidir, hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Yā Muhammed, senden mukaddem biz nevᶜ-i beşerden rüsüller gönderdik ve onlar için nisā ve evlād kıldık." Ve dahi evliyāsını bunu suᵓāliyle medh buyurmuştur ki haklarında buyurdu ki ﴿وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ﴾[95] Bu āyet dahi sūre-i Furkān'ın yetmiş dördüncü āyetidir. Hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Ve onlar derler ki yā rabbenā bizim ezvāc ve evlādımızdan bize ebrār ve sālihler ver ki onlarla gözlerimiz rūşen ola."

[ويقال أن الله تعالى لم يذكر في كتابه من الأنبياء إلا المتأهلين فقالوا إن يحيى صلى الله عليه وسلم قد تزوج ولم يجامع قيل إنما فعل ذلك لنيل الفضل وإقامة السنة وقيل لغض البصر وأما عيسى عليه السلام فإنه سينكح إذا نزل الأرض ويولد له]

Ve dahi denilir ki Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri kendi kitāb-ı ᶜazīminde müteᵓehhil olanlardan gayrı enbiyādan kimseyi zikr etmemiş ancak müteᵓehhil olanları zikr etmiş. Hattā dediler ki Yahyā ᶜaleyhi's-selām neyl-i fazīlet-i nikāh ve ikāmet-i sünnet veyāhūd gazz-ı basar için tezevvüc etmiş de zevcesiyle cimāᶜ etmemiştir. Ve ᶜĪsā ᶜaleyhi's-selām dahi yere nüzūl edeceği vaktte o dahi nikāh edecek ve ona veled dahi vilādet edecektir.

---

93 Bakara, 2/232.

94 Raᶜd, 13/38.

95 Furkān, 25/74.

[وَأَمَّا الْأَخْبَارُ فَقَوْلُهُ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''النِّكَاحُ سُنَّتِي فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَقَدْ رَغِبَ عَنِّي'' وقال صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''النِّكَاحُ سُنَّتِي فَمَنْ أَحَبَّ فِطْرَتِي فَلْيَسْتَنَّ بِسُنَّتِي'' وقال أيضًا صلى الله عليه وسلم ''تَنَاكَحُوا تَكْثُرُوا فَإِنِّي أُبَاهِي بِكُمُ الْأُمَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى بِالسَّقْطِ'' وقال أيضًا صلى الله عليه وسلم ''مَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي وَإِنَّ مِنْ سُنَّتِي النِّكَاحُ فَمَنْ أَحَبَّنِي فَلْيَسْتَنَّ بِسُنَّتِي'' وقال النبي صلى الله عليه وسلم ''مَنْ تَرَكَ التَّزْوِيجَ مَخَافَةَ الْعَيْلَةِ فَلَيْسَ مِنَّا'' وهذا ذم لعلة الامتناع لا لأصل الترك وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''مَنْ كَانَ ذَا طَوْلٍ فَلْيَتَزَوَّجْ'' وَقَالَ ''مَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمُ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ فَإِنَّهُ أَغَضُّ لِلْبَصَرِ وَأَحْصَنُ لِلْفَرْجِ وَمَنْ لَا فَلْيَصُمْ فَإِنَّ الصَّوْمَ لَهُ وِجَاءٌ'' وهذا يَدُلُّ عَلَى أَنَّ سَبَبَ التَّرْغِيبِ فِيهِ خَوْفُ الْفَسَادِ فِي الْعَيْنِ وَالْفَرْجِ وَالْوِجَاءُ هُوَ عِبَارَةٌ عَنْ رَضِّ الْخُصْيَتَيْنِ لِلْفَحْلِ حَتَّى تَزُولَ فُحُولَتُهُ فهو مستعار للضعف عن الوقاع في الصوم وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''إِذَا أَتَاكُمْ مَنْ تَرْضَوْنَ دِينَهُ وَأَمَانَتَهُ فَزَوِّجُوهُ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ'' وَهَذَا أَيْضًا تَعْلِيلُ التَّرْغِيبِ لِخَوْفِ الْفَسَادِ وَقَالَ صَلَّى الله عليه وسلم ''مَنْ نَكَحَ لِلّٰهِ وَأَنْكَحَ لِلّٰهِ اسْتَحَقَّ وِلَايَةَ اللهِ'' وقال صلى الله عليه وسلم ''مَنْ تَزَوَّجَ فَقَدْ أَحْرَزَ شَطْرَ دِينِهِ فَلْيَتَّقِ اللهَ فِي الشَّطْرِ الثَّانِي'' وهذا أيضًا إشارةً إلى أن فضيلته لأجل التحرز من المخالفة تحصنًا من الفساد فكأن المفسد لدين المرء في الأغلب فرجه وبطنه وقد كفى بالتزويج أحدهما وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''كُلُّ عَمَلِ ابْنِ آدَمَ يَنْقَطِعُ إِلَّا ثَلَاثٌ وَلَدٌ صَالِحٌ يَدْعُو لَهُ'' الْحَدِيث وَلَا يُوصَلُ إِلَى هَذَا إلا بالنكاح]

Ve nikâhın fezāili hakkında vārid olan ahbār-ı nebeviyye ise onlar dahi işbu ehādīs-i şerīfedir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''النِّكَاحُ سُنَّتِي فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَقَدْ رَغِبَ عَنِّي''[96] buyurmuştur ki "Nikāh benim sünnetimdir. Kim ki benim sünnetimden ragbet edip yaᶜnī onu terk etmek isteyip o yoldan ᶜudūl ve hurūc eylerse benden ᶜudūl ve meyl etmiş olur." Yaᶜnī benim mütābaᶜatımı terk etmiş olur. Ve dahi buyurdu ki ''النِّكَاحُ سُنَّتِي فَمَنْ أَحَبَّ فِطْرَتِي فَلْيَسْتَنَّ بِسُنَّتِي''[97] Yaᶜnī "Nikāh benim sünnetimdir. Kim ki benim fıtratımı severse sünnetimle mütesennin olsun." Yaᶜnī benim yolumda o dahi sālik olup benim gibi evlenip mütezevvic olsun. Ve dahi buyurmuş ki ''تَنَاكَحُوا تَكْثُرُوا فَإِنِّي أُبَاهِي بِكُمُ الْأُمَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

---

96 Buhārī, Nikāh, 1, no: 5063; Müslim, Nikāh, 1.

97 *Şuᶜabu'l-Īmān*, 7/336; *Musnedu* Ebī Yaᶜlā, 5/133, no: 2748; *Musannefu* Abdirrezzāk, 6/168, no: 10378; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 7/124, no: 13551.

حَتَّى بِالسَّقْطِ"[98] Yaᶜnī "Siz münākaha ediniz çoklaşınız, zīrā rūz-i kıyāmette ümeme sizinle mübāhāt ederim velev ki bir sakt ile." Yaᶜnī cānsız doğmuş bir cenīn olsa bile ben onunla dahi şād olurum demektir. Ve dahi buyurmuş ki "مَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي وَإِنَّ مِنْ سُنَّتِي النِّكَاحُ فَمَنْ أَحَبَّنِي فَلْيَسْتَنَّ بِسُنَّتِي"[99] ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Benim sünnetimden kim ki yüz çevirip tarīkimden ᶜudūl ve hurūc eder ise o kimse benden değildir, bana muktedī olan ümmetten değildir. Tahkīkan nikāh dahi benim sünnet ve tarīkatimdendir. Kim ki beni severse benim sünnetimle mütesennin olsun." Yaᶜnī benim tarīkatimde sālik olup mütezevvic olsun. Ve dahi buyurmuş ki "مَنْ تَرَكَ التَّزْوِيجَ مَخَافَةَ الْعَيْلَةِ فَلَيْسَ مِنَّا"[100] Yaᶜnī "Mehāfet-i ᶜayletten tezvīci terk ederse bizden değildir." Bunun fehvāsı ᶜillet-i imtināᶜa zemm olup yoksa asl-ı terke mezemmet değildir. Ve dahi buyurmuş ki "مَنْ كَانَ ذَا طَوْلٍ فَلْيَتَزَوَّجْ"[101] Yaᶜnī "Sizden kim ki māllıdır, evlensin" ki mehr-i nafakaya muktedirse evlensin demektir. Ve dahi buyurmuş ki "مَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمُ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ فَإِنَّهُ أَغَضُّ لِلْبَصَرِ وَأَحْصَنُ لِلْفَرْجِ وَمَنْ لَا فَلْيَصُمْ فَإِنَّ الصَّوْمَ لَهُ وِجَاءٌ"[102] ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Sizden kim ki şehvet ve cimāᶜa kādir ise evlensin, yaᶜnī tezevvüc etsin, zīrā ki gazz-ı basarına mūcib [42] ve ferahı hıfz ve tahsīnine müstelzimdir ki nikāh ile müstagnī olup harāma bakmaktan onunla nazarı daha ziyāde mekfūf olur ve hem dahi ferahı daha ziyāde masūn ve mütehassın olur. Ve bāᵓa müstatīᶜ olmazsa oruç tutsun, zīrā ki oruç tutmak ona vicāᵓdır." "Vicāᵓ" kesr-i vāv ile erkek davarın hāyesin dakk edip paralamak tā ki cimāᶜdan kalıp onunla hasiyy ve yahta[103] ve tavāşī olur. Bu hadīs delālet eder ki nikāhın sebeb-i tergībi göz ve fercde vukūᶜ-ı fesādın havfıdır

---

98 *Musannefu* Abdirrezzāk, 6/173, no: 10391; *Maᶜrifetu's-Sunen ve'l-Āsār*, 10/16, no: 13442.

99 Birinci kısmı *Sahīhu* İbn Huzeyme, 1/99, no: 197; *Hilyetu'l-Evliyā*, 3/227; ikinci kısmı *Şuᶜabu'l-Īmān*, 7/336; *Musnedu* Ebī Yaᶜlā, 5/133, no: 27448; *Musannefu* Abdirrezzāk, 6/168, no: 10378.

100 *Kenzu'l-ᶜUmmāl*, 16/279, no: 44456.

101 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 10/121, no: 10166.

102 Buhārī, Nikāh, 2, no: 5065; Müslim, Nikāh, 1.

103 "Ahte"nin ağız versiyonu.

ki vicāʾ husyetānın razzından ʿibārettir, tā ki erkeklerin erkekliği gide. Burada zaʿf-ı vikāʿa bādī olan sıyāma müsteʿār olmuştur, çünkü dāimī sıyām eden zāt cimāʿa muktedir kalmaz tavāşī gibi olur. Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "إِذَا أَتَاكُمْ مَنْ تَرْضَوْنَ دِينَهُ وَأَمَانَتَهُ فَزَوِّجُوهُ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ"[104] Yaʿnī "Dīn ve emāneti beğeneceğiniz ādem size gelirse onu evlendiriniz yoksa yerde bir fitne ve fesād-ı kebīr olur." Ve dahi delālet eder ki ʿillet-i tergīb havf-ı fesād içindir. Ve dahi buyurmuş ki "مَنْ نَكَحَ لِلَّهِ وَأَنْكَحَ لِلَّهِ اسْتَحَقَّ وِلَايَةَ اللهِ"[105] Yaʿnī "Kim ki Allāh için nikāh eder ve Allāh için inkāh ve tezvīc ettirir, o kimse Allāh'ın velāyetine müstehakk olur." Ve dahi buyurmuş ki "مَنْ تَزَوَّجَ فَقَدْ أَحْرَزَ شَطْرَ دِينِهِ فَلْيَتَّقِ اللهَ فِي الشَّطْرِ الثَّانِي"[106] Yaʿnī "Kim ki mütezevvic olursa onun nısf-ı dīnini saklayıp hıfz ve himāyet etmiş olur. Gerektir ki nısf-ı sānīsinde dahi Zāt-ı Zü'l-Celāl'den havf ve ittikāʾ etsin." Ve bunun müfādı işāret eder ki onun fazīleti ancak muhālefetten taharrüz ve fesāddan tahsīn etmek içindir, zīrā fi'l-agleb ādemin dīnine fesād veren ancak onun ferci ve batnıdır. Evlenmek ile fercin fesādından kurtulup müstekfī olmuştur, kaldı ki batnın fesādından sakınıp tebāreke ve taʿālā onu ittikāʾ ede. İşte bu iʿtibār ile tezevvüc nısf-ı dīnin harezi oldu ve nısf-ı dīgeri batnın hıfzı kaldı. Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "كُلُّ عَمَلِ ابْنِ آدَمَ يَنْقَطِعُ إِلَّا ثَلَاثٌ وَلَدٌ صَالِحٌ يَدْعُو لَهُ"[107] Yaʿnī "İbn-i ādemin her bir ʿameli onun vefātıyla munkatıʿ olur, meger ki üç ʿameli munkatıʿ olmaz: Birincisi veled-i sālihtir ki ona duʿāʾ eder yaʿnī munkatıʿ olamayan aʿmāl-i selāsenin birisi onun veled-i sālihidir ki hayr ile ona duʿā edip rahmetle nāmını yād ettirir. Ve ikinci ʿamel ʿilm-i şerīftir. Ve üçüncü ʿamel sadaka-i cāriyedir, yaʿnī mevkūfāttır." Ve nikāh olmayınca veled-i sālihin ʿameline vāsıl olamaz. İşte bu haysiyyetle nikāhın fazlı nümāyān ve tergībe sezā ve lāyık olmuştur.

---

104 Tirmizī, Nikāh, 3, no: 1084; İbn Māce, Nikāh, 46, no: 1967; et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Kebīr*, 22/299; el-Begavī, *Şerhu's-Sunne*, 9/10, no: 2241.

105 Bkz. Tirmizī, Sıfatu'l-Kıyāme, 60, no: 2521; *el-Mustedrek*, 2/178, no: 2694; *Şuʿabu'l-Īmān*, 1/105, no: 15.

106 *el-Mustedrek*, 2/175, no: 2681; *Şuʿabu'l-Īmān*, 7/341, no: 5101.

107 Müslim, Vasiyyet, 3; *Muʿcemu* İbn Asākir, 1/432, no: 519.

[وأما الآثار فقال عمر رضي الله عنه لا يمنع من النكاح إلا عجز أو فجور فبين أن الدين غير مانع منه وحصر المانع في أمرين مذمومين]

Ve fezāili hakkında vārid olan āsār ise onlar dahi bunlardır ki Hazret-i ᶜÖmer b. el-Hattāb ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki "ᶜAcz ve fücūrdan gayrı bir nesne nikāhtan menᶜ etmez." Bununla beyān etti ki deyn nikāhtan māniᶜ değildir, zīrā māniᶜi iki emr-i mezmūmda hasr etmiştir ki ᶜacz ve fücūrlukta onu hasr etti.

[وقال ابن عباس رضي الله عنهما لَا يَتِمُّ نُسُكُ النَّاسِكِ حَتَّى يَتَزَوَّجَ يَحْتَمِلُ أن جعله من النسك وتتمة له والظاهر أنه أراد به أَنَّهُ لَا يَسْلَمُ قَلْبُهُ لِغَلَبَةِ الشَّهْوَةِ إِلَّا بالتزويج ولا يتم النسك إلا بفراغ القلب ولذلك كان يجمع غلمانه لما أدركوا عكرمة وكريبا وغيرهما وَيَقُولُ إِنْ أَرَدْتُمُ النِّكَاحَ أَنْكَحْتُكُمْ فَإِنَّ الْعَبْدَ إذا زنى نزع الإيمان من قلبه]

Ve İbn ᶜAbbās ᶜaleyhi'r-rıdvān buyurdu ki "Tezevvüc etmedikçe nāsikin nüsükü tamām olmaz." Bu sözü muhtemeldir ki nikāhı nüsükten kılmış da nüsüke tetimme etmiştir. Ve zāhir-i hāl ise bundan murādı insān galebe-i nefs ü şehvetten kalbi sālim olamaz meger ki tezvīc ile sālim olur yaᶜnī tezvīcden mā-ᶜadā dīger bir şey ile kalbi sālim olmaz, ancak tezevvüc ile kalbi iştigālden vāreste ve sālim olur ve nüsük ise ancak ferāg-ı kalb ile tamām olur. İşte bu sūretle tamām-ı nüsük ancak tezevvüc ile hāsıl olur demiş hattā bunun için gılmānı ᶜİkrime ve Kureyb ve dīgerleri bālig oldukça onları toplayıp derdi ki "Eger siz dilerseniz ben sizi evlendiririm, zīrā ᶜabd zinā ederse onun īmānı kalbinden nezᶜ olunur."

[وَكَانَ ابْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ لو لم يبق من عمري إلا عشرة أيام لأحببت أن أتزوج لكيلا ألقى الله عزبًا ومات امرأتان لمعاذ بن جبل رضي الله عنه في الطاعون وكان هو أيضًا مطعونًا فقال زوجوني فإني أكره أن ألقى الله عزبًا وهذا منهما يدل على أنهما رأيا في النكاح فضلًا لا من حيث التحرز عن غائلة الشهوة]

Ve dahi İbn Mesᶜūd ᶜaleyhi'r-rıdvān derdi ki "Benim ᶜömrümden on günden ziyāde kalmamış olsa yine ben tezevvüc etmekliği severim tā ki bekār olarak Zāt-ı Zü'l-Celāl'e mülākī olmayayım." Tāᶜūnda Haz-

ret-i Muᶜāz b. Cebel ᶜaleyhi'r-rıdvānın iki zevcesi vefāt etti ve kendisi dahi matᶜūn iken yine "Beni evlendiriniz, zīrā ben bekār olarak Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerine mülākātımı istemezim" derdi. Ve bunların işbu kelāmları delālet eyler ki onlar nikāhta gāile-i şehvetin taharrüzünden başka dīger bir fazīlet görmüşler ki bekār olarak mülākātı sevmemişler.

[وكان عمر رضي الله عنه يكثر النكاح ويقول ما أتزوج إلا لأجل الولد]

Ve dahi Hazret-i ᶜÖmer ᶜaleyhi'r-rıdvān nikāhı teksīr edip derdi ki "Ben ancak evlād için tezevvüc ederim, başka [43] şey için değildir."

[وكان بعض الصحابة قد انقطع إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يخدمه ويبيت عنده لحاجة إن طرقته فقال لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "أَلَا تَتَزَوَّجُ" فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ إِنِّي فَقِيرٌ لَا شَيْءَ لِي وَأَنْقَطِعُ عَنْ خِدْمَتِكَ فَسَكَتَ ثُمَّ عَادَ ثَانِيًا فَأَعَادَ الْجَوَابَ ثُمَّ تَفَكَّرَ الصَّحَابِيُّ وَقَالَ وَاللهِ لَرَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم أَعْلَمُ بِمَا يُصْلِحُنِي فِي دُنْيَايَ وَآخِرَتِي وَمَا يُقَرِّبُنِي إِلَى اللهِ مِنِّي وَلَئِنْ قَالَ لِيَ الثَّالِثَةَ لَأَفْعَلَنَّ فَقَالَ لَهُ الثَّالِثَةَ أَلَا تَتَزَوَّجُ قَالَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ زَوِّجْنِي قَالَ "اذْهَبْ إِلَى بَنِي فُلَانٍ فَقُلْ إِنَّ رَسُولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُزَوِّجُونِي فَتَاتَكُمْ" قَالَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ لَا شَيْءَ لِي فَقَالَ لِأَصْحَابِهِ "اجْمَعُوا لِأَخِيكُمْ وَزْنَ نَوَاةٍ مِنْ ذَهَبٍ" فَجَمَعُوا لَهُ فَذَهَبُوا بِهِ إِلَى الْقَوْمِ فَأَنْكَحُوهُ فَقَالَ لَهُ "أَوْلِمْ" وَجَمَعُوا لَهُ مِنَ الْأَصْحَابِ شَاةً لِلْوَلِيمَةِ وهذا التكرير يدل على فضل في نفس النكاح ويحتمل أنه توسم فيه الحاجة إلى النكاح]

Ve dahi mervīdir ki sahābenin birisi Resūl-i kibriyā ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimize hizmet ve düşen işini görmek için meşāgil-i dünyāviyyeden munkatıᶜ olup efendimizin yanında beytūtiyyet ederken efendimiz bir gün ona "أَلَا تَتَزَوَّجُ" diye nikāh için ona taᶜrīz ve o dahi: "Ben bir fakīr ādemim, bir nesnem yoktur, tezevvüc edersem hizmetinizden kesilirim" diye cevāb vermekle efendimiz sükūt etmiş, sonra bir dahi efendimiz o sözü ona söyleyip yine onu nikāh etmek için taᶜrīz ettikte yaᶜnī sen niçin evlenmezsin diye mezkūr sahābīye emr buyurdukta yine o cevābı ona iᶜāde sonra o sahābī tefekkür edip demiş ki "Vallāhi dünyā ve āhirette bana nāfiᶜ ve sālih olup beni Zāt-ı Zü'l-Celāl'e takrīb eden şeyʾi resūl-i Hudā benden ziyāde bilir. Bir dahi bana bunu söylerse ben onu işlerim" dedim. Ve üçüncü kerre olarak bana "أَلَا تَتَزَوَّجُ" diye

suʾāl buyurunca ben dahi: "Yā resūlallāh, beni evlendir" dedim. Ve o dahi "اذْهَبْ إِلَى بَنِي فُلَانٍ فَقُلْ إِنَّ رَسُولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُزَوِّجُونِي فَتَاتَكُمْ" diye emr ü fermān irāde buyurdu, yaʿnī "Var git benī fülāna de ki Resūl-i ekrem sallallāhu ʿaleyhi ve sellem size emr eder ki sizin cāriyenizi bana tezvīc edesiz" irāde buyurdukta, ben: "Yā resūlallāh, benim bir nesnem yoktur" diye hālimi beyān ve o dahi ashāb-ı güzīnine hitāben "اجْمَعُوا لِأَخِيكُمْ وَزْنَ نَوَاةٍ مِنْ ذَهَبٍ"[108] Yaʿnī "Sizin dīn birāderinize bir çekirdeğin vezni kadar altın toplayınız" diye emr ve onlar dahi onu benim için o mikdārı cemʿ ettiklerinde efendimiz beni alıp o kavme berāberce götürdüler ve o kavm dahi beni tezvīc eylediler. Sonra ʿaleyhi's-selām efendimiz bana bir velīme eyle diye emr etti. Ve sahābe-i ʿızām hazerātı velīme için bana bir koyun bahāsı toplayıp verdi. İşte bu kelāmın tekrīri delālet eder ki nefs-i nikāhta bir fazīlet vardır. Muhtemeldir ki nikāha ihtiyācını anlamış da üç kerre ona söyleyip muʿāvenet irāde ve fermān buyurmuştur.

[وحكى أن بعض العباد في الأمم السالفة فاق أهل زمانه في العبادة فذكر لنبي زمانه حسن عبادته فقال نعم الرجل هو لولا أنه تارك لشيء من السنة فاغتم العابد لما سمع ذلك فسأل النبي عن ذلك فقال أنت تارك للتزويج فقال لست أحرمه ولكني فقير وأنا عيال على الناس قال أنا أزوجك ابنتي فزوجه النبي عليه السلام ابنته]

Ve dahi hikāyet olunmuş ki ümem-i sālifede ʿābidin birisi ʿibādette onun ehl-i zamānına fāik olmuş. Ve çün onun hüsn-i hāli o vaktin peygamberine zikr olundu, Nebī-i zī-şān hazretleri: "Bir nesneyi tārik olmasaydı fiʿl-hakeka iyi ādemdir" demiş. Ve ʿābid dahi onun bu kelāmını işitince gam-nāk olup Nebī-i muhteremden terk ettiği nesnenin üzerine suʾāl etti. Ve Nebī-i muhterem: "Sen tezvīce tāriksin" diye cevāb ve o dahi "Ben tahrīm etiyorum velākin ben fakīrim ve nās üzerine ʿayālim" diye iʿtizār edince Nebī-i muhterem: "Ben sana kızımı tezvīc ederim" diye kerīme-i mükerremesini ona nikāh ve tezvīc etti.

---

108 *Musnedu* Ebī Dāvūd et-Tayālisī, 2/492, no: 1269; *el-Mustedrek*, 2/188, no: 2718.

[وقال بشر بن الحرث فضل علي أحمد بن حنبل بثلاث بطلب الحلال لنفسه ولغيره وأنا أطلبه لنفسي فقط ولاتساعه في النكاح وضيقي عنه ولأنه نصب إمامًا للعامة ويقال إن أحمد رحمه الله تزوج في اليوم الثاني لوفاة أم ولده عبد الله وقال أكره أن أبيت عزبًا وأما بشر فإنه لما قيل له إن الناس يتكلمون فيك لتركك النكاح ويقولون هو تارك للسنة فقال قولوا لهم هو مشغول بالفرض عن السنة وعوتب مرة أخرى فقال ما يمنعني من التزويج إلا قوله تعالى ﴿وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾ فذكر ذلك لأحمد فقال وأين مثل بشر إنه قعد على مثل حد السنان ومع ذلك فقد روي انه [44] رؤي في المنام فقيل له "مَا فَعَلَ اللهُ بِكَ" فقال رفعت منازلي في الجنة وأشرف بي على مقامات الأنبياء ولم أبلغ منازل المتأهلين وفي رواية قال لي ما كنت أحب أن تلقاني عزبًا قال فقلنا له ما فعل أبو نصر التمار فقال رفع فوقي بسبعين درجة قلنا بماذا فقد كنا نراك فوقه قال بصبره على بنياته والعيال]

Ve dahi Bişr b. el-Hāris demiş ki "Ahmed b. Hanbel benim üzerime üç şey ile mufaddal oldu: Birincisi taleb-i helāl ile ki hem nefsine ve hem dīgerine taleb etti ve ben isem helāli yalnız kendi nefsime taleb ettim. Ve ikincisi nikāhta ittisāᶜ etti ve ben ondan darlıktayım. Ve üçüncüsü kendisi ᶜāmmeye imām oldu ve ben olamadım. İşte bu üç şey ile bana mufaddal olmuştur." Ve dahi denilir ki oğlu ᶜAbdullāh'ın vālidesi vefātı gününün ikincisinde İmām Ahmed ᶜaleyhi'r-rahme mütezevvic olmuştur, yaᶜnī zevcesinin vefāt ettiği günün ferdāsında evlenip demiş ki "Ben bekār olarak beytūtiyyet etmekliğimi mekrūh görürüm." Ve Bişr ise ona: "Senin hakkında halk tekellüm edip sünnete tāriktir diye taᶜyib ederler" denildikte o dahi demiş ki "Siz onlara deyiniz ki farz ile sünnetten meşgūldür." Ve bir dahi bununla muᶜātebe olunca demiş ki "Beni nikāhtan menᶜ eden ancak tebāreke ve taᶜālānın ﴿وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾[109] buyurduğu kavl-i celīlin hükmüdür." İşbu nass-ı ᶜālī sūre-i Bakara'nın iki yüz yirmi yedinci āyetindendir ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Eger o zevcler o nisālarının hālleri salāhını murād ederlerse zevclerinin onlarda olan hukūku gibi o nisvānın dahi zevclerinde ᶜiffet ve sıyānetle hukūkları vardır." Yaᶜnī bu hukūkun īfāsına benim kudretim olamayacak havfı beni tezevvüc etmekten menᶜ eder demek

109 Bakara, 2/228.

olur. Bişr'in işbu kelāmı İmām Ahmed'e nakl olundukta "Bişr'e mümāsil nerede var ki harbenin keskin ağzına oturmuştur." Yaᶜnī Bişr'in sabr ve tahammülü gibi kimsede sabr ve tahammül yoktur ki Bişr'e mümāsil ādem olmaz demektir. Ve bununla berāber ᶜālem-i maᶜnāda görülüp "مَا فَعَلَ اللهُ بِكَ" diye istifhām vākiᶜ oldukta demiş ki "Cennette benim menzilelerim yüce ve mürtefiᶜ olup makāmāt-ı enbiyāya muttaliᶜ oldum fakat müteᵓehhillerin menāziline bālig olamadım." Ve āher bir rivāyette gelmiş ki Bişr demiş ki "Bekār olarak Zāt-ı Zü'l-Celal'e mülākāt etmekliği ben sevmez idim." Rāvī demiş ki biz dahi ona: "Tā Ebū Nasr-ı Temmār ne yaptı?" diye sorduk. Ve Bişr: "Onun derecesi benim derecem üzerine yetmiş derece mürtefiᶜ ve yüce olmuş" diye ihbār ve "Bu irtifāᶜı ne ile oldu? Biz seni ᶜamel ve ittikāda onun mā-fevkinde görürdük!" diye bir dahi suᵓāl ve istifsār ettiğimizde, Bişr: "Onun ehl ve ᶜayāline vāki olan sabr ile oldu" diye cevāb vermiş.

[وقال سفيان بن عيينة كثرة النساء ليست من الدنيا لأن عليًا رضي الله عنه كان أزهد أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم وكان له أربع نسوة وسبع عشرة سرية]

Ve dahi Süfyān b. ᶜUyeyne demiş ki "Kesret-i nisāᵓ dünyādan değildir, çünkü Hazret-i ᶜAlī ᶜaleyhi'r-rıdvān ashāb-ı Nebī'nin ezhedi iken maᶜa-hāzā dört menkūha ve on yedi sürriyyesi var idi."

[فالنكاح سنة ماضية وخلق من أخلاق الأنبياء وقال رجل لإبراهيم بن أدهم رحمه الله طوبى لك فقد تفرغت للعبادة بالعزوبة فقال لروعة منك بسبب العيال أفضل من جميع ما أنا فيه قال فما الذي يمنعك من النكاح فقال مالي حاجة في إمرأة وما أريد أن أغر امرأة بنفسي وقد قيل فضل المتأهل على العزب كفضل المجاهد على القاعد وركعة من متأهل افضل من سبعين ركعة من عزب]

Kaldı ki nikāh sünnet-i māziyedir ve enbiyā-i ᶜızāmın ahlāk-ı kirāmlarından bir huluktur. Mervīdir ki bir ādem İbrāhīm b. Edhem ᶜaleyhi'r-rahmeye demiş ki "Sana ᶜaşk olsun, bekārlık ile sen ᶜibādete fārig ve mütehallī olmuşsun!" O dahi: "Ehl ve ᶜayālin sebebiyle senin sürᶜatle bir gidişin benim bulunduğum aᶜmālin cemīᶜisinden daha ziyāde efdaldir" demiş. O dahi: "Mādām ki böyledir yā nikāhtan sana māniᶜ nedir?" dedikte İbrāhīm ᶜaleyhi'r-rahme dahi: "Benim hatun kişiye bir hāce-

tim yoktur, benim nefsim ile bir hatun kişiyi magrūr etmek istemedim" demiştir. Ve dahi denilmiş ki bekārlık üzerine müteʾehhilin fazlı kāʿid üzerine mücāhidin fazlı gibidir, müteʾehhilden bir rekʿat namāz kılmak bekār ādemin yetmiş rekʿatından efdaldir.

Ve Ammā Cāe Fi't-Terhībi ʿAni'n-Nikāhi

[وأما ما جاء في الترهيب عن النكاح]

[فقد قال صلى الله عليه وسلم ''خَيْرُ النَّاسِ بَعْدَ الْمِائَتَيْنِ الْخَفِيفُ الْحَاذِ الَّذِي لَا أَهْلَ لَهُ وَلَا وَلَدَ'' وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَكُونُ هَلَاكُ الرَّجُلِ عَلَى يَدِ زَوْجَتِهِ وَأَبَوَيْهِ وَوَلَدِهِ يُعَيِّرُونَهُ بِالْفَقْرِ وَيُكَلِّفُونَهُ مَا لَا يُطِيقُ فَيَدْخُلُ الْمَدَاخِلَ الَّتِي يَذْهَبُ فِيهَا دِينُهُ فَيَهْلِكُ'' وفي الخبر ''قِلَّةُ الْعِيَالِ أَحَدُ الْيَسَارَيْنِ وَكَثْرَتُهُمْ أَحَدُ الْفَقْرَيْنِ'']

Ve nikāhtan tergīb etmekte yaʿnī nikāh etmemek hakkında vārid olan ahbār ve āsār ise onlar dahi bunlardır ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''خَيْرُ النَّاسِ بَعْدَ الْمِائَتَيْنِ الْخَفِيفُ الْحَاذِ الَّذِي لَا أَهْلَ لَهُ وَلَا وَلَدَ''[110] [45] ki hulāsa-i meʾāli: "İki yüzden sonra nāsın hayrlısı ehl [ü] evlādı olmayan merd-i hāzz ve hafīftir." "Hāzz" lügatte hafīf gövdeliye ıtlāk olunur. Ve dahi buyurmuş ki ''يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَكُونُ هَلَاكُ الرَّجُلِ عَلَى يَدِ زَوْجَتِهِ وَأَبَوَيْهِ وَوَلَدِهِ يُعَيِّرُونَهُ بِالْفَقْرِ وَيُكَلِّفُونَهُ مَا لَا يُطِيقُ فَيَدْخُلُ الْمَدَاخِلَ الَّتِي يَذْهَبُ فِيهَا دِينُهُ فَيَهْلِكُ'' ki hulāsa-i meʾāli: "Nās üzerine bir zamān gelecek ki ādemin helāki kendi zevcesi ve ebeveyni ve evlādının elleri üzerine olur ki onu fakr ve yoksulluk ile taʿyīb ve taʿyīr ederler de kudreti yetmediği nesne ile onu teklīf ederler ve o dahi onun dīnini götürüp helākine sebebiyyet veren işlere girer." Ve kezālik haberde gelmiş ki ''قِلَّةُ الْعِيَالِ أَحَدُ الْيَسَارَيْنِ وَكَثْرَتُهُمْ أَحَدُ الْفَقْرَيْنِ''[111] Yaʿnī "ʿAyālin kılleti iki yüsrün birisidir ve onların çokluğu iki fakrın birisidir."

[وسئل أبو سليمان الداراني عن النكاح فقال الصبر عنهن خير من الصبر عليهن

110 *Muʿcemu* İbni'l-Aʿrābī, 3/878, no: 1830.

111 Birinci kısmı *Bahru'l-Fevāid*, 1/159, *et-Tenvīr Şerhu'l-Cāmiʿi's-Sagīr*, 5/119.

والصبر عليهن خير من الصبر على النار وقال أيضًا الوحيد يجد من حلاوة العمل وفراغ القلب ما لا يجد المتأهل وقال مرة ما رأيت أحدًا من أصحابنا تزوج فثبت على مرتبته الأولى وقال أيضًا ثلاث من طلبهن فقد ركن إلى الدنيا من طلب معاشًا أو تزوج امرأةً أو كتب الحديث]

Ve dahi Ebū Süleymān-ı Dārānī ᶜaleyhi'r-rahmeden nikāh üzerine suᵓāl vākiᶜ oldukta Ebū Süleymān demiş ki "Hatun kişilerin nikāhları üzerine sabr edip tezevvüc etmeyen onları alıp eziyyet ve meşakkatleri üzerine sabr eyleyenden yeğdir ve onların cevr ü cefālarına sabr eden āteşin üzerine sabr edenden yeğdir." Yaᶜnī insān bekārlık üzerine sabr etmeğe muktedir ise onun bekār kalması ona hayrlıdır ve eger sabra mecāl ve kudreti olmayıp nikāh eder ise onlar için duhūl-i nāra mūcib olan nesneyi irtikāb etmeden onların cevr ü cefāları üzere sabr eylemek ona daha ziyāde hayrlıdır demek olur. Ve dahi demiş ki "Halāvet-i ᶜamel ve ferāg-ı kalbden merd-i müteᵓehhil bulamadığı lezzeti merd-i vahīd ü bekār bulur." Ve dahi demiş ki "Bizim ashābımızdan evlenip mertebe-i ūlāsı üzerine sābit kalmış bir kimseyi göremedim." Yaᶜnī elbette merd-i mütezevvic hāl-i sābıkı üzere duramaz, evlenmek ile hāli değişilir ve değişilmezse lābüdd bir fark ve tefāvütü vākiᶜ olur. Ve dahi demiş ki "Üç şey vardır onları isteyen dünyāya meyl etmiş olur ki maᶜāşı isteyen ve hatun kişiye mütezevvic olan ve hadīsi yazandırlar."

[وقال الحسن رحمه الله إذا أراد الله بعبد خيرًا لم يشغله بأهل ولا مال وقال ابن أبي الحواري تناظر جماعة في هذا الحديث فاستقر رأيهم على أنه ليس معناه أن لا يكونا له بل أن يكونا له ولا يشغلانه وهو إشارة إلى قول أبي سليمان الداراني "ما شغلك عن الله من أهل ومال وولد فهو عليك مشؤوم"]

Ve Hasen ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Hakk subhānehu ve taᶜālā bir kulu ile hayr murād buyurursa onu ehl ve māl ile meşgūl etmez." İbn Ebi'l-Havārī demiş ki "ᶜUlemādan bir cemāᶜat işbu hadīsin müfādında münāzara ettiler ve ᶜindlerinde sābit ve mütekarrir oldu ki bu hadīsin maᶜnāsı ona ehl ve māl olmamak murād değildir, ancak ona ehl ve māl ola da onlar onu meşgūl etmeyeler" ki bunun mefhūmu Ebū Süleymān-ı Dārānī'nin "مَا شَغَلَكَ عَنِ اللهِ مِنْ أَهْلٍ وَمَالٍ وَوَلَدٍ فَهُوَ عَلَيْكَ مَشْؤُومٌ" dediği

kelāma bir işārettir ki onun hulāsa-i mefhūmu: "Ehl ve māl ve veledden seni ʿibādet-i ilāhiyyeden meşgūl eden nesne senin üzerine meşʾūm olup mübārek ve hayrlı değildir" demek olur.

[وبالجملة لم ينقل عن أحد الترغيب عن النكاح مطلقًا إلا مقرونًا بشرط وأما الترغيب في النكاح فقد ورد مطلقًا ومقرونًا بشرط فلنكشف الغطاء عنه بحصر آفات النكاح وفوائده]

Ve bi'l-cümle zābıta odur ki nikāhtan meyl ve hazer etmek hakkında şarta makrūn olmayan bir haber gelmemiş, her ne haber gelmiş ise elbette bir kayd ile mukayyed ve bir şart ile mukterin gelmiştir, nitekim āsār-ı māziyeden maʿlūm olur. Ve nikāha hass ve tergīb etmek emrinde ahbār-ı mutlaka gelmiş ve hem dahi şarta mukterin de gelmiş. Artık hakīkati maʿlūm olmak için onun yüzü üzerinde olan örtü ve hicābın keşfi lāzımdır, çünkü nikāhın āfāt ve fevāidi mahsūrdur ve o ahvālin fehmiyle hakīkat-i hāli zāhir olurdu o nikāb-ı işkāl zāil olur, şöyle ki ber-vech-i ātī zikr ve beyān olunur.

Āfātu'n-Nikāhi Ve Fevāidihi

[آفات النكاح وفوائده]

[وفيه فوائد خمسة الْوَلَدُ وَكَسْرُ الشَّهْوَةِ وَتَدْبِيرُ الْمَنْزِلِ وَكَثْرَةُ الْعَشِيرَةِ ومجاهدة النفس بالقيام بهن]

Nikāhın āfāt ve fevāidinin mebāhisi ise işbu mebāhistir. Nikāhın beş fāidesi vardır: Birincisi husūl-i veled ve ikincisi kesr-i şehvet ve üçüncüsü tedbīr-i menzil ve dördüncüsü kesret-i ʿaşīret ve beşincisi onunla kıyām etmekte vākiʿ olan mücāhede-i nefstir.

[الفائدة الأولى الولد وهو الأصل وله وضع النكاح والمقصود إبقاء النسل وأن لا يخلو العالم عن جنس الإنس وإنما الشهوة خلقت باعثة مستحثة كالموكل بالفحل في إخراج البذر وبالأنثى في التمكين من الحرث تلطفًا بهما في السياقة إلى اقتناص الولد بسبب الوقاع كالتلطف بالطير في بث الحب الذي يشتهيه ليساق إلى الشبكة وكانت القدرة الأزلية غير قاصرة عن اختراع الأشخاص ابتداءً من غير حراثة

وازدواج ولكن الحكمة اقتضت ترتيب المسببات على الأسباب مع الاستغناء عنها إظهارًا للقدرة وإتمامًا [46] لعجائب الصنعة وتحقيقًا لما سبقت به المشيئة وحقت به الكلمة وجرى به القلم]

Birinci fāidesi ki veleddir, asl odur ve nikāh ona vazᶜ olunmuştur, zīrā ondan maksūd bekā-i nesldir, tā ki cins-i insten ᶜālem-i dünyā tehī ve hālī kalmaya. Ve şehvet ise ancak bu hāletin vukūᶜuna bāᶜis ve muhiss olmak için halk olunmuştur. Erkek olanların ihrāc-ı tohm etmeğe ve ināsların harstan temkīn etmeğe müvekkel gibi olmuştur ki sebeb-i vikāᶜ ile iktinās-ı veled için onları lutf ile sevk ettirir, nitekim kuşların iktināsları için diledikleri dānelerin sepmesiyle sevklerine taltīf olunur. Ve bu taltīf ᶜan-lüzūm ve vücūd vākiᶜ olmamış, zīrā kudret-i ezelīye ibtidāen hirāset etmeksizin ve izdivāc vukūᶜ bulmaksızın ihtirāᶜ-ı eşhāstan kāsır değildir, atamız Hazret-i ᶜĀdem topraktan bilā-vikāᶜ ve lā-hars ve lā-bezr halk ettiği gibi ve ᶜĪsa ᶜaleyhi's-selāmı dahi bilā-izdivāc ve lā-bezr ve lā-vikāᶜ yarattığı gibi, kāffe-i eşhāsı o vechle halk ve īcād etmeğe kudret-i ezeliyyesi vardır. Velākin hikmet-i ᶜaliyyesi min-gayri ihtiyāc maᶜa'l-istignāᵓ esbāb üzerine müsebbebātın tertībine muktezī olmuştur, o dahi izhār-ı kudret ve ᶜacāib-i sunᶜ etmemişir ve hakkında kalem-i kudret cārī olup kelime-i kadīmesi müstehakk olduğu hükmün tahkīkiyle ve ona sebkat eden meşīᵓetin tahkīkinedir.

[وفي التوصل إلى الولد قربة من أربعة أوجه هي الأصل في الترغيب فيه عند الأمن من غوائل الشهوة حتى لم يحب أحدهم أن يلقى الله عزبًا الأول موافقة محبة الله بالسعي في تحصيل الولد لبقاء جنس الإنسان والثاني طلب محبة رسول الله صلى الله عليه وسلم في تكثير من مباهاته والثالث طلب التبرك بدعاء الولد الصالح بعده والرابع طلب الشفاعة بموت الولد الصغير إذا مات قبله]

Ve maksūd olan velede tevassul etmeklikte dört vechten kurbet ve ᶜibādet ve tāᶜat vardır, hattā gavāil-i şehvetten emīn olduğu vaktte nikāha vākiᶜ olan tergīb için işbu vücūh-ı erbaᶜa asldır ki baᶜzu's-sulehāᵓ bekār ve gayr-ı mütezevvic olarak Zāt-ı Zü'l-Celāl'e mülākī olmak istememesi o maᶜnādandır. Birinci vechi bekā-i cins-i insān için tahsīl-i velede saᶜy etmekle muhabbet-i ilāhiyyeye muvāfakat etmek kasdıdır.

Ve ikinci vechi onunla Resūl-i kibriyā mübāhāt edeceği ümmetin teksīri için muhabbet-i resūlü taleb etmektir. Ve üçüncü vechi vefātından sonra ona veled-i sālihin tarafından vukūᶜu melhūz olan duᶜānın bereketi istemektir. Ve dördüncü vechi kendisinden evvel vefāt edecek veled-i sagīrin şefāᶜatini taleb eylemektir.

[أما الوجه الأول فهو أدق الوجوه وأبعدها عن إفهام الجماهير وهو أحقها وأقواها عند ذوي البصائر النافذة في عجائب صنع الله تعالى ومجاري حكمه وبيانه أن السيد إذا سلم إلى عبده البذر وآلات الحرث وهيأ له أرضًا مهيأة للحراثة وكان العبد قادرًا على الحراثة ووكل به من يتقاضاه عليها فإن تكاسل وعطل آلة الحرث وترك البذر ضائعا حتى فسد ودفع المؤكل عن نفسه بنوع من الحيلة كان مستحقًا للمقت والعتاب من سيده والله تعالى خلق الزوجين وخلق الذكر والأنثيين وخلق النطفة في الفقار وهيأ لها في الأنثيين عروقًا ومجاري وخلق الرحم قرارًا ومستودعًا للنطفة وسلط متقاضى الشهوة على كل واحد من الذكر والأنثى فهذه الأفعال والآلات تشهد بلسان ذلق في الإعراب عن مراد خالقها وتنادى أرباب الألباب بتعريف ما أعدت له هذا إن لم يصرح به الخالق تعالى على لسان رسوله صلى الله عليه وسلم بالمراد حيث قال "تَنَاكَحُوا تَنَاسَلُوا" فكيف وقد صرح بالأمر وباح بالسر فكل ممتنع عن النكاح معرض عن الحراثة مضيع للبذر معطل لما خلق الله من الآلة المعدة وجانى على مقصود الفطرة والحكمة المفهومة من شواهد الخلقة المكتوبة على هذه الأعضاء بخط إلهي ليس برقم حروف وأصوات يقرؤه كل من له بصيرة ربانية نافذة في إدراك دقائق الحكمة الأزلية]

Birinci vechi ise ki velede tevassul etmek kaziyyesi idi, o vech vücūh-ı sāirenin edakkıdır, yaᶜnī pek ziyāde dakīk ve tedebbüre muhtācdır ki cemāhīrin efhāmından pek ziyāde baᶜīddir velīkin cümlesinin ehakkıdır ve ᶜacāib-i sunᶜ-ı Allāh'da nāfiz ve mecārī-i hikemine cārī olan basīrelerin ashābı katında vücūh-ı selāse-i sāireden daha ziyāde akvā ve ehakktır. Beyānı şöylecedir ki efendinin birisi eger kölesine yaᶜnī ᶜabd-i memlūküne tohum ve ālāt-ı zerᶜ ve hirāseti teslīm edip ekin ekmek için bir güzel tarlayı hāzır ve āmāde ettirir ve kendisi dahi ekin ekmeğe kādir olur ve o hizmeti kendinden taleb ve tekāzā edecek bir vekīli o kölenin üzerine meᵓmūr eyler, vaktā ki o köle tekāsül edip ālet-i harsı taᶜtīl ve tohm-ı mezkūru terk ve tazyīᶜ ve ifsād ede de o vekīli

dahi bir nevᶜ hīle ile defᶜ eder, o kimsenin müstehakk-ı makt u gazabı olur. Efendisi bu terk-i hizmet ve tazayyüᶜ-i bezr ve taᶜtīl-i arz üzerine onu mesᵓūl ve muᶜāteb tutar ki o keseli ile efendisini gücendirmiş olur, işte mādde-i izdivāc dahi bunun mislidir. Mālikü'l-mülk memlūküne bu gibi bir muᶜāmele etmiştir ki kulları zevceyn olarak halk etti yaᶜnī ünsā ve zeker olarak yarattı ve erkeklere zeker ve husyeteyni yaratıp arkası düğümlerinde nutfeyi halk ve husyeteyne vāsıl ve zekere nāzil olmak üzere onu ᶜurūk ve mecārī hāzır ve āmāde kılıp hatun kişinin rahimi dahi o nutfeye makarr ve cāy-ı vedīᶜa vü emānet halk etti ve her bir zeker ve ünsā üzerine mütekāzā olarak şehveti yarattı. İşte bu efᶜāl ve ālāt lisān-ı fasīh ile ve ᶜibāre-i muᶜribe ile hālıkının murādına şehādet eder ve erbāb-ı elbāb ve ashāb-ı ᶜukūl ve besāiri o emre çağırıp nidāᵓ eder ve onun için hāzır olduğu nesneye taᶜrīf ve daᶜvet eyler. [47] Bu ise lisān-ı Nebī üzerine Hālık-ı müteᶜāl sarāhaten murādı zikr etmemiş olsa hālbuki "تَنَاكَحُوا تَنَاسَلُوا"[112] diye hakkında emr-i ᶜālī sarāhatle sādır olmuş ve sırrı dahi ibāha buyurulmuş. Kaldı ki nikāhtan mümteniᶜ her bir mahlūk hirāsetten muᶜriz ve bezre müfsid ve mudayyiᶜ ve hirāsete āmāde olan olan āleti muᶜattal ve fıtratın maksūdu üzerine cānī ve mücrimdir. Hatt-ı ilāhī ile işbu aᶜzāᵓ üzerine mektūb olan şevāhid-i hilkatten mefhūm olan hikmet rakam-ı hurūf u asvāt değildir, onu hikmet-i ezeliyyenin dekāyıkı idrākine nāfiz olan basīre-i rabbāniyyenin ashābı okurlar.

[ولذلك عظم الشرع الأمر في القتل للأولاد وفي الوأد لأنه منع لتمام الوجود وإليه أشار من قال العزل أحد الوأدين فالناكح ساع في إتمام ما أحب الله تعالى تمامه والمعرض معطل ومضيع لما كره الله ضياعه ولأجل محبة الله تعالى لبقاء النفوس أمر بالإطعام وحث عليه وعبر عنه بعبارة القرض فقال ﴿مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾]

Ve bunun için veᵓd ve katl-i evlādın emri şerᶜ-i şerīf taᶜzīm etmiştir. "Veᵓd" cāhiliyyede cārī idi ki kızları evlenmemek için diri ve zinde olarak mezāra koyup defn ederlerdi. Ve "العزل احد الوؤدين" diyen ādem

---

112 Bkz. *Musannefu* Abdirrezzāk, 6/173, no: 10391; *Maᶜrifetu's-Sunen ve'l-Āsār*, 10/16, no: 13442.

dahi buna işāret etmiştir, çünkü tamām-ı vücūda menᶜ olup o hāl dahi tazyīᶜ-i tohum ve taᶜtīl-i emr-i hirāsettir. Ve hāl böylece maᶜlūm olunca nikāh eden kimse Zāt-ı Zü'l-Celāl onun tamāmını sevdiği nesnenin itmāmına sāᶜīdir. Ve nikāhtan muᶜrız olan kimse Zāt-ı Zü'l-Celāl'in zıyāᶜını kerh ettiği nesneye muzayyıᶜ ve muᶜattıldır, hattā tebāreke ve taᶜālā hazretleri bekā-i nüfsūn muhabbeti için itᶜām-ı taᶜāma emr edip ve itᶜāma hass etmek için üzerine karz ile taᶜbīr edip buyurdu ki ﴿مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾[113] Bu nass-ı celīl sūre-i Bakara'nın iki yüz kırk beşinci āyetindendir. Hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Kimdir o ki Allāhu taᶜālāya hulūs-ı niyyetle karz-ı hasen vere." Yaᶜnī muhtāc bendelerine menn ve ezāsız sadaka vere. Hudā-yı müteᶜāl onun için azᶜāf-ı kesīre ile kat kat mükāfāt eder.

[فإن قلت قولك إن بقاء النسل والنفس محبوب يوهم أن فناءها مكروه عند الله وهو فرق بين الموت والحياة بالإضافة إلى إرادة الله تعالى ومعلوم أن الكل بمشيئة الله وأن الله غني عن العالمين فمن أين يتميز عنده موتهم عن حياتهم أو بقاؤهم عن فنائهم فأعلم أن هذه الكلمة حق أريد بها باطل فإن ما ذكرناه لا ينافي إضافة الكائنات كلها إلى إرادة الله خيرها وشرها ونفعها وضرها ولكن المحبة والكراهة يتضادان وكلاهما لا يضادان الإرادة فلرب مراد مكروه ورب مراد محبوب فالمعاصي مكروهة وهي مع الكراهة مرادة والطاعات مرادة وهي مع كونها مرادة محبوبة ومرضية أما الكفر والشر فلا نقول إنه مرضي ومحبوب بل هو مراد وقد قال الله تعالى ﴿وَلَا يَرْضَى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ﴾ فكيف يكون الفناء بالإضافة إلى محبة الله وكراهته كالبقاء فإنه تعالى يقول "مَا تَرَدَّدْتُ فِي شَيْءٍ كَتَرَدُّدِي فِي قَبْضِ رُوحِ عَبْدِي الْمُسْلِمِ هُوَ يَكْرَهُ الْمَوْتَ وَأَنَا أَكْرَهُ مَسَاءَتَهُ وَلَا بُدَّ لَهُ مِنَ الْمَوْتِ" فقوله لا بد له من الموت إشارة إلى سبق الإرادة والتقدير المذكور في قوله تعالى ﴿نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ﴾ وفي قوله تعالى ﴿الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ﴾ ولا مناقضة بين قوله تعالى ﴿نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ﴾ وبين قوله وأنا أكره مساءته ولكن إيضاح الحق في هذا يستدعي تحقيق معنى الإرادة والمحبة والكراهة وبيان حقائقها فإن السابق إلى الإفهام منها أمور تناسب إرادة الخلق ومحبتهم وكراهتهم وهيهات فبين صفات الله تعالى وصفات الخلق من البعد ما بين ذاته العزيز وذاتهم وكما أن ذوات

113 Bakara, 2/245, Hadīd, 57/11.

الخلق جوهر وعرض وذات الله مقدس عنه ولا يناسب ما ليس بجوهر وعرض الجوهر والعرض فكذا صفاته لا تناسب صفات الخلق وهذه الحقائق داخلة في علم المكاشفة ووراء سر القدر الذي منع من إفشائه فلنقصر عن ذكره]

Ve eger sen der isen ki bekā-i nesl ü nefs ᶜindallāh mahbūb olduğuna vākiᶜ olan kelām īhām eder ki onun ifnāsı ᶜindallāh mekrūh olur, hālbuki irādesine izāfetle mevt ve hayātı kendisi tefrīk etmiş. Maᶜlūmdur ki cümlesi onun meşīʾet ve irādesiyledir. Ve Hakk subhānehu ve taᶜālā ᶜālemlerden ganī olup onlara bir ihtiyācı yoktur, onun ᶜindinde onların memātları hayātlarından nerede mütemeyyiz olur ve bekāları fenālarından nice mütemeyyiz olur? Bunu dahi böylece sen bil ve āgāh ol ki işbu kelime haktır velākin onunla bātıl murād olundu, zīrā bizim bu zikr ettiğimiz şeyʾ kāffe-i kāinātın irādet-i ilāhiyyeye muzāf olduğuna münāfī değildir, her ne ki var ise hayr ve şerr ve nefᶜ ve darr cümlesi irāde-i ilāhiyyeye muzāftır velākin muhabbet ve kerāhet yekdīgerine azdāddırlar ve ikisi irādeye azdād değillerdir, ola ki murād olur da ammā mekrūhtur ve ola ki murād olur da maᶜā-zālik mahbūbdur. Meselā meᶜāsī mekrūhturlar ve maᶜa'l-kerāhe murāddırlar ve tāᶜatler dahi murāddırlar ve murād olmalarıyla maᶜan mahbūb ve marzīlerdir, bir küfr ve şerr marzī ve mahbūbdur demiyoruz, ancak murāddır deriz. Tebāreke ve taᶜālā hazretleri buyurmuş ki ﴿وَلَا يَرْضَى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ﴾[114] Ve bu sūretle fenā muhabbet ve kerāhete izāfetle bekāʾ gibi nice olabilir, zīrā Hakk celle ve ᶜalā hazretleri buyurur ki "مَا تَرَدَّدْتُ فِي شَيْءٍ كَتَرَدُّدِي فِي قَبْضِ رُوحِ عَبْدِي الْمُسْلِمِ هُوَ يَكْرَهُ الْمَوْتَ وَأَنَا أَكْرَهُ مَسَاءَتَهُ وَلَا بُدَّ لَهُ مِنَ الْمَوْتِ"[115] ki hulāsa-i mefhūm-ı celīli: "Mevti kerh eden ᶜabd-i müslimin rūhu kabzından benim ettiğim tereddüd gibi hīçbir şeyde tereddüd etmemişim. O mevti kerh eder ve ben dahi onun isāʾetini kerh ederim, hālbuki ona mevtin vukūᶜu çāresiz ve lābüddür." Ve ona [48] lābüddür demesi mesbūk olan irādeye işārettir. Ve dahi ﴿نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ﴾[116] ﴿الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ﴾[117] kelāmında nass-ı celīlinde olan takdīre īmādır ki mefhūm-ı celīli: "Onlarda mevti biz takdīr ettik

114 Zümer, 39/7.

115 Bkz. Buhārī, Rikāk, 38, no: 6502.

116 Vākıᶜa, 56/60.

117 Mülk, 67/2.

ve dahi mevt ve hayātı biz yarattık." Yaᶜnī bu kelāmların hükmünce ᶜabd-i müslime mevtin vukūᶜu lābüdd olup çünkü o takdīr ve irādenin tahkīki gerektir ve ᶜabd-i müslim ise o mevti kerh eder ve ben dahi onun isāʾetini kerh ederim. İşte bu cihetle tereddüd vākiᶜ olur, ammā çāresiz olarak ölecektir. Ve ﴿نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ﴾[118] kelāmıyla "أَنَا اَكْرَهُ مَسَائَتَهُ" kelāmı beyninde bir münākaza yoktur lākin bunda hakkın īzāhı işbu irāde ve kerāhet ve muhabbet-i maᶜāşının tahkīkine dāᶜīdir ki hakāyıkları nümāyān ola, zīrā bu elfāzdan efhāma halkın irādet ve muhabbet ve kerāhetlerine mütenāsib olan umūr sebkat eder, hālbuki o umūr ondan baᶜīd ve begāyet baᶜīddir, Zāt-ı Zü'l-Celāl'in sıfātı ile halkın sıfātı beyninde olan buᶜd ve uzaklık zāt-ı ᶜazīzi ile halkın zātları beyninde olan buᶜd ve uzāklık gibidir ki halkın zevātı cevher ve ᶜaraz olduğu ve onun zātı cevher ve ᶜarazdan mukaddes bulunduğu haysiyyetle yekdīgerlerine mütemāsil olmadığı gibi bī-reyb ve bī-şübhedir ki cevher ve ᶜaraz olmayan zāt cevher ve ᶜaraz olan zevātların beynlerinde bir tenāsüb olmaz ve ᶜadem-i tenāsübleri bilinince bināberīn onun sıfātı dahi halkın sıfātına mütenāsib olmayacağı emr-i müsellem olur. Ve bu hakāyık ᶜilm-i mükāşefeye dāhildir, ifşāsı memnūᶜ ve gayr-ı cāiz olan sırr-ı kaderin mā-verāsındadır, artık biz onun bahs ve beyānından iktisār edelim de o mebāhise girmeyelim.

[ولنقتصر على ما نبهنا عليه من الفرق بين الإقدام على النكاح والإحجام عنه فإن أحدهما مضيع نسلًا أدام الله وجوده من آدم صلى الله عليه وسلم عقبًا بعد عقب إلى أن انتهى إليه فالممتنع عن النكاح قد حسم الوجود المستدام من لدن وجود آدم عليه السلام على نفسه فمات أبتر لا عقب له ولو كان الباعث على النكاح مجرد دفع الشهوة لما قال معاذ في الطاعون زوجوني لا ألقى الله عزبًا فإن قلت فما كان معاذ يتوقع ولدًا في ذلك الوقت فما وجه رغبته فيه فأقول الولد يحصل بالوقاع ويحصل الوقاع بباعث الشهوة وذلك أمر لا يدخل في الاختيار وإنما المعلق باختيار العبد إحضار المحرك للشهوة وذلك متوقع في كل حال فمن عقد فقد أدى ما عليه وفعل ما إليه والباقي خارج عن اختياره]

Ve dahi nikāhın ikdām ve ihcāmı beyninde olup onun üzerine ten-

118 Vākıᶜa, 56/60.

bīh edegeldiğimiz farkın beyānı üzerine kasr ve iktifāʾ eyleyelim. Şöyle ki ikdām ile ihcāmın birisi ki ihcāmdır, Ādem ʿaleyhi's-selāmdan beri vücūdunu zāt-ı Zü'l-Celāl idāme edegeldiği neslin mudayyiʿidir, yaʿnī nikāhtan muʿrız ve mümteniʿ olan kimse vücūd-ı Ādem'den beri şahsına gelinceye dek ʿakiben baʿde ʿakib teselsül ve müntehī olan vücūdun hasm ve katʿ ve istidāmesi mahbūb ve nefsine dek Cenāb-ı Hakk tarafından idāme buyurulan nesli tazyīʿ etmek demektir, zīrā ki ʿakibi olmayarak ebter olur da o nesl munkatıʿ ve zāyiʿ olur, yoksa nikāha bāʿis yalnız defʿ-i şehvet olmuş olsaydı, tāʿūn vaktinde Muʿāz, "Beni tezvīc ediniz tā ki bekār olarak Zāt-ı Zü'l-Celāl'e mülākī olmayayım" demezdi. Ve eger o vaktte Muʿāz veledi tevakkuʿ etmezdi, o vaktte onun nikāha ragbetinin vechi nedir diye sorar isen buna dahi diyerim ki veled ancak vikāʿ ve cimāʿ ile hāsıl olur ve vikāʿ bāʿis-i şehvetle hāsıl olur ve bāʿis-i şehvet ise elde olmayıp çünkü ihtiyāra dāhil bir emr değildir, ancak ʿabdin ihtiyārına muʿallak muharrik-i şehvetin ihzārıdır, yaʿnī hatun kişi nikāh edip āmāde etmektir, hatun kişi yanında hāzır ve āmāde olur ise bāʿis-i şehvet her bir hālde mütevakkaʿdır ve bināen ʿaleyh kim ki nikāhı ʿakd eder, onun üzerine vācib olan nesneyi edāʾ ve tarafında olan fiʿli işlemiş olur, kusūr kalan umūru onun ihtiyārından hāric kalır, yaʿnī bāʿis-i şehvet husūlüyle vukūʿ-ı vatʾ u cimāʿ ve husūl-i veled onun yed-i kudret ü ihtiyārında değildir.

[ولذلك يستحب النكاح للعنين أيضًا فإن نهضات الشهوة خفية لا يطلع عليها حتى إن الممسوح الذي لا يتوقع له ولد لا ينقطع الاستحباب أيضًا في حقه على الوجه الذي يستحب للأصلع إمرار الموسى على رأسه إقتداءً بغيره وتشبهًا بالسلف الصالحين وكما يستحب الرمل والاضطباع في الحج الآن وقد كان المراد منه أولًا إظهار الجلد للكفار فصار الاقتداء والتشبه بالذين أظهروا الجلد سنة في حق من بعدهم ويضعف هذا الاستحباب بالإضافة إلى الاستحباب في حق القادر على الحرث وربما يزداد ضعفًا بما يقابله من كراهة تعطيل المرأة وتضييعها فيما يرجع إلى قضاء الوطر فإن ذلك لا يخلو عن نوع من الخطر فهذا المعنى هو الذي ينبه على شدة إنكارهم لترك النكاح مع فتور الشهوة]

Ve onun için ʿinnīne dahi nikāh müstehabb olmuştur. ʿİnnīn odur ki

āleti vardır ammā cimāᶜa kudreti olmaz, çünkü şehvetin kıyām ve nehzatı hafī ve mestūr olup muttalaᶜun ᶜaleyh değildir, hattā veledi tevakkuᶜ etmeyen merd-i mesmūh u bī-ālet hakkında dahi o istihbāb munkatıᶜ olmaz ki merd-i aslaᶜ yaᶜnī başında saç olmayan ādemin başı üzerine usturanın geçmesi mesnūn olduğu gibi o merd-i mecbūb u memsūha dahi selef-i sālihīn ve sahābe-i güzīne teşebbüh ve iktidāᵓ etmek için nikāh etmek müstehabbdır, nitekim zamān-ı pīşīnde menāsik-i haccda izhār-ı celādet için küffāra āsār-ı merdānegi irāᵓe eden huccāc tavāfta remel ve ıdtıbāᶜ etmeleriyle [49] el-yevm onlara iktidāᵓen ve teşebbühen hacc edenlere remel ve ıdtıbāᶜ müstehabb oldu velākin harsa kādir olan ādemin hakkında olan istihbāba izāfetle işbu istihbāb zaᶜīf olur ve ola ki kazā-i vatardan dolayı zevceye rāciᶜ olan nesnenin tazyīᶜ ve merᵓenin taᶜtīli kerāhetinden ona mukābil olan nesne ile o zaᶜfı müzdād olur çünkü o nikāh hatardan hālī olamaz. İşte bu maᶜnādır ki fütūr-ı şehvetle terk-i nikāhın teşdīd-i inkārına tenbīh eder.

[الوجه الثاني السعي في محبة رسول الله صلى الله عليه وسلم ورضاه في تكثير ما به مباهاته إذ قد صرح رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذَلِكَ ويدل على مراعاة أمر الولد جملة بالوجوه كلها ما روي عن عمر رضي الله عنه أنه كان ينكح كثيرًا ويقول إنما أنكح للولد]

Ve ikinci vech ise Resūl-i kibriyānın māye-i mübāhātı teksīrinde tahsīl-i rızāsıyla muhabbetine saᶜy etmek kaziyyesidir, çünkü ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām onunla tasrīh buyurmuştur. Ve dahi emr-i veledin mürāᶜātı üzerine cümleten kāffe-i vücūh ile Hazret-i ᶜÖmer ᶜaleyhi'r-rıdvān üzerine mervī olan kavl ve fiᶜli ile ahbār-ı ātiye delālet eder ki ᶜÖmer ᶜaleyhi'r-rıdvān çokça nikāh ederdi ve derdi ki "Ben ancak evlād için nikāh ederim."

[وما روي من الأخبار في مذمة المرأة العقيم إذ قال عليه السلام ''لَحَصِيرٌ فِي نَاحِيَةِ الْبَيْتِ خَيْرٌ مِنِ امْرَأَةٍ لَا تَلِدُ'' وقال ''خَيْرُ نِسَائِكُمُ الْوَلُودُ الْوَدُودُ'' وقال ''سَوْدَاءُ وَلُودٌ خَيْرٌ مِنْ حَسْنَاءَ لَا تَلِدُ'' وهذا يدل على أن طلب الولد أدخل في اقتضاء فضل النكاح من طلب دفع غائلة الشهوة لأن الحسناء أصلح للتحصين وغض البصر وقطع الشهوة]

Ve vilādet etmeyen merᵓe-i ᶜakīmenin mezemmetinde dahi vārid ve

mervī olan ehādīs ki evvelā ᶜaleyhi's-selām efendimizin "لَحَصِيرٌ فِي نَاحِيَةِ الْبَيْتِ خَيْرٌ مِن امْرَأَةٍ لَا تَلِدُ"[119] diye buyurduğu nass-ı ᶜālīdir, yaᶜnī "Hānenin bir tarafında hasır bulunmaklığı vilādet etmeyen hatun kişiden yeğdir ve daha ziyāde hayrlıdır." Ve dahi buyurmuş ki "خَيْرُ نِسَائِكُمُ الْوَلُودُ الْوَدُودُ"[120] Yaᶜnī "Sizin nisānızın hayrlısı vilādet eden ve zevcine muhabbet eden kadındır." Ve dahi buyurmuş ki "سَوْدَاءُ وَلُودٌ خَيْرٌ مِنْ حَسْنَاءَ لَا تَلِدُ"[121] Yaᶜnī "Vilādet eden siyāh kadın vilādet etmeyen hasnāᵓ ve raᶜnādan yeğdir." Ve bu hadīs-i şerīf ise taleb-i veled fazl-ı nikāhın iktizāsına daha ziyāde dāhil olduğuna delīldir, yaᶜnī ᶜibādete ferāg ve tahallīden nikāhın fazīleti ancak taleb-i veled kaziyyesindendir ki defᶜ-i gāile-i şehvet kaziyyesinden değildir, çünkü gazz-ı basar ve katᶜ-ı şehvet ve tehassuna merᵓe-i hasnāᵓ daha ziyāde aslahtır, maᶜa-hāzā vilādet eden sevdāᵓ o hasnādan hayrlı olduğuna tasrīh buyurulmuştur.

[الوجه الثالث أن يبقى بعده ولدا صالحًا يدعو له كما ورد في الخبر "إِنَّ جَمِيعَ عَمَلِ ابْنِ آدَمَ مُنْقَطِعٌ إِلَّا ثَلَاثًا فَذَكَرَ الْوَلَدَ الصَّالِحَ" وفي الخبر "إِنَّ الْأَدْعِيَةَ تُعْرَضُ عَلَى الْمَوْتَى عَلَى أَطْبَاقٍ مِنْ نُورٍ"]

Ve üçüncü vech ise o dahi kendisinden sonra ona duᶜāᵓ edecek veled-i sālihin kalmasıdır, nitekim haberde gelmiş ki "إِنَّ جَمِيعَ عَمَلِ ابْنِ آدَمَ مُنْقَطِعٌ إِلَّا ثَلَاثًا فَذَكَرَ الْوَلَدَ الصَّالِحَ"[122] Yaᶜnī "Üç ᶜamelden mā-ᶜadā ibn-i ādemin kāffe-i aᶜmāli munkatıᶜdır ki o aᶜmāl-i selāse-i gayr-ı munkatıᶜanın birisi veled-i sālihtir" buyurulmuş. Ve haberde vārid olmuş ki "إِنَّ الْأَدْعِيَةَ تُعْرَضُ عَلَى الْمَوْتَى عَلَى أَطْبَاقٍ مِنْ نُورٍ" Yaᶜnī "ᶜAle't-tahkīk edᶜiye-i hayriyye nūrdan tabaklar üstünde mevzūᶜ olduğu hālde mevtāya ᶜarz olunurlar."

[وقول القائل إن الولد ربما لم يكن صالحًا لا يؤثر فإنه مؤمن والصلاح هو

---

119 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/309.

120 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 12/59, no: 12467; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 5/65, no: 5323.

121 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 19/416, no: 1004; *Fevāidu* Temmām, 2/176, no: 1463; *Musannefu* Abdirrezzāk, 6/160, no: 10344.

122 Müslim, Vasiyyet, 3; *Muᶜcemu* İbn Asākir, 1/432, no: 519.

الغالب على أولاد ذوي الدين لا سيما إذا عزم على تربيته وحمله على الصلاح وبالجملة دعاء المؤمن لأبويه مفيد برًا كان أو فاجرًا فهو مثاب على دعواته وحسناته فإنه من كسبه وغير مؤاخذ بسيئاته فإنه لا تزر وازرة وزر أخرى ولذلك قال تعالى ﴿ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ﴾ أي ما نقصناهم من أعمالهم وجعلنا أولادهم مزيدًا في إحسانهم]

Ve ola ki veled-i gayr-ı sālih olur da duᶜāsının bir teʾsīri olmaz demekliğin şübhesi bu hükme mānīᶜ olmaz, zīrā ki müʾmindir ve ashāb-ı dīn evlādı üzerine salāh gālibdir, lā-siyyemā terbiyetine ᶜazm etmiş olsa ve onu salāh üzerine haml eylemiş olsa o ᶜamelin ecri dahi ona kār kalır. Ve bi'l-cümle müʾminin duᶜāsı ebeveynine müfīddir, dilerse sālih olsun ve isterse fācir olsun onun daᶜavāt ve hasenātı üzerine müsāb olunur, çünkü onun kesbindendir ve onun seyyiʾāt ve günāhlarıyla muʾāhaze olunmaz, zīrā ki ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى﴾[123] diye Hakk taᶜālā irāde ve fermān buyurmuştur ve onun için Zāt-ı Zü'l-Celāl ﴿أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ﴾[124] buyurmuştur, yaᶜnī "Onların aᶜmāllerinden bir nesneyi biz tenkīs etmedik ve onların evlādlarını onlara verilen ihsānda dahi ziyāde kıldık" demektir.

[الوجه الرابع أن يموت الولد قبله فيكون له شفيعًا فقد روي عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أنه قال ''إِنَّ الطِّفْلَ يَجُرُّ بِأَبَوَيْهِ إِلَى الْجَنَّةِ'' وفي بعض الأخبار ''يَأْخُذُ بِثَوْبِهِ كَمَا أَنَا الْآنَ آخِذٌ بِثَوْبِكَ'' وقال أيضًا صلى الله عليه وسلم ''إِنَّ الْمَوْلُودَ يُقَالُ ''أُدْخُلِ الْجَنَّةَ'' فَيَقِفُ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ فَيَظَلُّ [50] مُحْبَنْطِئًا'' أَيْ مُمْتَلِئًا غَيْظًا وَغَضَبًا وَيَقُولُ ''لَا أَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا وَأَبَوَايَ مَعِي فَيُقَالُ أَدْخِلُوا أَبَوَيْهِ مَعَهُ الْجَنَّةَ'' وفي خبر آخر ''إِنَّ الْأَطْفَالَ يَجْتَمِعُونَ فِي مَوْقِفِ الْقِيَامَةِ عِنْدَ عَرْضِ الْخَلَائِقِ لِلْحِسَابِ فَيُقَالُ لِلْمَلَائِكَةِ اذْهَبُوا بِهَؤُلَاءِ إِلَى الْجَنَّةِ فَيَقِفُونَ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ فَيُقَالُ لَهُمْ مَرْحَبًا بِذَرَارِي الْمُسْلِمِينَ ادْخُلُوا لَا حِسَابَ عَلَيْكُمْ فَيَقُولُونَ فَأَيْنَ آبَاؤُنَا وَأُمَّهَاتُنَا فَيَقُولُ الْخَزَنَةُ إِنَّ آبَاءَكُمْ وَأُمَّهَاتِكُمْ لَيْسُوا مِثْلَكُمْ إِنَّهُ كَانَتْ لَهُمْ ذُنُوبٌ وَسَيِّئَاتٌ فَهُمْ يُحَاسَبُونَ عَلَيْهَا وَيُطَالَبُونَ قَالَ فَيَتَضَاغَوْنَ وَيَضِجُّونَ عَلَى أَبْوَابِ الْجَنَّةِ ضَجَّةً وَاحِدَةً فَيَقُولُ اللهُ سُبْحَانَهُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِهِمْ مَا هَذِهِ الضَّجَّةُ فَيَقُولُونَ رَبَّنَا أَطْفَالُ الْمُسْلِمِينَ قَالُوا لَا نَدْخُلُ الْجَنَّةَ

123 Enᶜām, 6/164; İsrā, 17/15; Fātır, 35/18; Zümer, 39/7.

124 Tūr, 52/21.

إِلَّا مَعَ آبَائِنَا فَيَقُولُ اللهُ تَعَالَى "تَخَلَّلُوا الْجَمْعَ فَخُذُوا بِأَيْدِي آبَائِهِمْ فَأَدْخِلُوهُمُ الْجَنَّةَ" وقال صلى الله عليه وسلم "مَنْ مَاتَ لَهُ اثْنَانِ مِنَ الْوَلَدِ فَقَدِ احْتَظَرَ بِحِظَارٍ مِنَ النَّارِ" وقال صلى الله عليه وسلم "مَنْ مَاتَ لَهُ ثَلَاثَةٌ لَمْ يَبْلُغُوا الْحِنْثَ أَدْخَلَهُ اللهُ الْجَنَّةَ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ إِيَّاهُمْ قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ وَاثْنَانِ قَالَ وَاثْنَانِ"]

Ve dördüncü vech dahi vefātından akdem evlādının vefātları sevābıdır ki ondan evvel ona vefāt eden sagīr evlādı ona şefāᶜat ederler. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin üzerine mervīdir ki bir hadīs-i şerīfinde buyurmuş ki "إِنَّ الطِّفْلَ يَجُرُّ بِأَبَوَيْهِ إِلَى الْجَنَّةِ"[125] Yaᶜnī "ᶜAle't-tahkīk baba ve anasından evvel vefāt eden tıfl-ı müslime kendi baba ve analarını cennete çekip dāhil ederler." Ve dahi baᶜzu'l-ahbārda vārid olmuş ki "يَأْخُذُ بِثَوْبِهِ كَمَا أَنَا الْآنَ آخِذٌ بِثَوْبِكَ"[126] Yaᶜnī "Ben senin şimdi dāmeninle aldığım gibi o dahi babasının dāmeni ile alıp eteğinden çekerek cennete dāhil eder" demektir. Ve dahi buyurmuş ki "إِنَّ الْمَوْلُودَ يُقَالُ "أُدْخُلِ الْجَنَّةَ" فَيَقِفُ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ فَيَظَلُّ مُحْبَنْطِئًا" أَيْ مُمْتَلِئًا غَيْظًا وَغَضَبًا وَيَقُولُ "لَا أَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا وَأَبَوَايَ مَعِي" فَيُقَالُ أَدْخِلُوا أَبَوَيْهِ مَعَهُ الْجَنَّةَ"[127] Yaᶜnī "ᶜAle't-tahkīk mevlūda cennete dāhil ol denileceği vaktte o mevlūd gayz ve gazabdan dolu ve memlū cennet kapısı önünde durup benim babam ve anam benimle berāber cennete dāhil olmadıkça ben cennete girmem ancak ben ebeveynimle berāber dāhil olurum der ve o vaktte ebeveynini dahi onunla berāber cennete dāhil ediniz denilir." Ve āher bir haberde gelmiş ki "إِنَّ الْأَطْفَالَ يَجْتَمِعُونَ فِي مَوْقِفِ الْقِيَامَةِ عِنْدَ عَرْضِ الْخَلَائِقِ لِلْحِسَابِ فَيُقَالُ لِلْمَلَائِكَةِ اذْهَبُوا بِهَؤُلَاءِ إِلَى الْجَنَّةِ فَيَقِفُونَ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ فَيُقَالُ لَهُمْ مَرْحَبًا بِذَرَارِي الْمُسْلِمِينَ ادْخُلُوا لَا حِسَابَ عَلَيْكُمْ فَيَقُولُونَ فَأَيْنَ آبَاؤُنَا وَأُمَّهَاتُنَا فَيَقُولُ الْخَزَنَةُ إِنَّ آبَاءَكُمْ وَأُمَّهَاتِكُمْ لَيْسُوا مِثْلَكُمْ إِنَّهُ كَانَتْ لَهُمْ ذُنُوبٌ وَسَيِّئَاتٌ فَهُمْ يُحَاسَبُونَ عَلَيْهَا وَيُطَالَبُونَ قَالَ فَيَتَضَاغَوْنَ وَيَضِجُّونَ عَلَى أَبْوَابِ الْجَنَّةِ ضَجَّةً وَاحِدَةً فَيَقُولُ اللهُ سُبْحَانَهُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِهِمْ مَا هَذِهِ الضَّجَّةُ فَيَقُولُونَ رَبَّنَا أَطْفَالُ الْمُسْلِمِينَ قَالُوا لَا نَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا مَعَ آبَائِنَا فَيَقُولُ اللهُ

125 İbn Māce, Cenāiz, 58, no: 1608.

126 Müslim, el-Birr ve's-Sıla, 47.

127 *Musnedu* Ahmed, 2/510, no: 10622; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 2/402, no: 2016; *Musnedu* Ebī Yaᶜlā, 10/464, no: 6079; *Musannefu* Abdirrezzāk, 6/160, no: 10344; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 4/113, no: 7144.

تَعَالَى "تَخَلَّلُوا الْجَمْعَ فَخُذُوا بِأَيْدِي آبَائِهِمْ فَأَدْخِلُوهُمُ الْجَنَّةَ"[128] ki hulāsa-i meʾāli "ᶜAle't-tahkīk yevm-i kıyāmette kāffe-i mahlūkāt hisāba ᶜarz olundukları vaktte etfāl-i müslimīn ᶜarsa-i mahşerde vākıf olurlar yaᶜnī mevkifte toplanıp dururlar ve melāikeye hitāb gelir ki bunları cennete götürünüz. Ve cennet kapısına varınca bāb-ı cennet önünde dururlar. Ve onlara: Ey ehl-i İslām zürriyyeti, merhabā üzerinize, bir hisāb olmadığı hālde siz cennete giriniz diye teklīf-i duhūl-i cennet olunacağı vaktte onlar: Yā bizim ata ve analarımız nerede derler. Hazene-i cennet: Sizin baba ve ananız sizin gibi değildirler, onların zünūb ve günāhları vardır o günāhların üzerine muhāsebe ve mütālebe olunurlar dediklerinde, onlar zellet ve meskenetle cümlesi birden bir kerre çağrışıp bağrışırlar ve feryād ve figān ve zārī ederler. Ve Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri onların hāl ve āmāllerine ᶜālim olduğu hālde bu feryād ve figān nedir diye suʾāl buyurunca, hazene-i cennet veyāhud melāike: Ey bizim rabbimiz, etfāl-i müslimīn bizim babamız bizimle berāber olmadıkça biz cennete dāhil olmayız diye feryād ve figān ve zārī ederler. O vakt tebāreke ve taᶜālā hazretleri "تَخَلَّلُوا الْجَمْعَ" diye irāde buyurur, yaᶜnī "Siz cemᶜiyyet arasına giriniz ve onları ellerinden tutup cennete dāhil ediniz" diye merhametle emr ü fermān buyururlar. Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "مَنْ مَاتَ لَهُ اثْنَانِ مِنَ الْوَلَدِ فَقَدِ احْتَظَرَ بِحِظَارٍ مِنَ النَّارِ"[129] ki hulāsa-i meʾāli: "Kim ki ona iki evlād vefāt ederse nār-ı cehennemden kendisine bir siper çekip etrāfında bir sedd ve duvarı bināʾ etmiş olur" yaᶜnī āteşten mütehassın ve masūn olmuş olur. Ve dahi buyurmuş ki "مَنْ مَاتَ لَهُ ثَلَاثَةٌ لَمْ يَبْلُغُوا الْحِنْثَ أَدْخَلَهُ اللهُ الْجَنَّةَ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ إِيَّاهُمْ قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ وَاثْنَانِ قَالَ وَاثْنَانِ"[130] ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Kim ki ona tāᶜat ve maᶜsiyete bālig olmayanlardan üç ᶜaded evlād vefāt ederse Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri kendi fazl ve keremiyle o evlāda merhameten onu cennete dāhil eder." Ve "eger iki olsa yine böyle midir?" diye ondan istifsār vākiᶜ oldukta "İki evlād dahi böyledir" yaᶜnī maᶜsūm olarak kable'l-bülūg ona

---

128 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/309.

129 Bkz. Müslim, Birr, 155; *Musnedu* Ahmed, 2/536, no: 10923.

130 Buhārī, Cenāiz, 6, no: 1248; İbn Māce, Cenāiz, 57, no: 1605; *Musnedu* Ahmed, 2/510, no: 10622.

iki evlād vefāt ederse onlara rahmetinin fazlı ile o ādem yine cennet-i hulde dāhil olur demektir.

[وحكي أن بعض الصالحين كان يعرض عليه التزويج فيأبى برهةً من دهره قال فانتبه من نومه ذات يوم وقال زوجوني زوجوني فزوجوه فسئل عن ذلك فقال لعل الله يرزقني ولدًا ويقبضه فيكون لي مقدمةً في الآخرة ثم قال رأيت في المنام كأن القيامة قد قامت وكأني في جملة الخلائق في الموقف وبي من العطش ما كاد أن يقطع عنقي وكذا الخلائق في شدة العطش والكرب فنحن كذلك إذ ولدان يتخللون الجمع عليهم مناديل من نور وبأيديهم أباريق من فضة وأكواب من ذهب وهم يسقون الواحد بعد الواحد يتخللون الجمع ويتجاوزون أكثر الناس فمددت يدي إلى أحدهم وقلت اسقني فقد أجهدني العطش فقال ليس لك فينا ولد إنما نسقي آباءنا فقلت ومن أنتم فقالوا نحن من مات من أطفال المسلمين]

Ve dahi hikāye olunur ki baᶜzu's-sālihīn bir eyyām evlenmekten müstenkif ve muᶜrız olmuş idi. Bir gün uykudan uyanıp "Beni evlendiriniz evlendiriniz!" demiş. Ve onu tezvīc ettikten sonra hikmeti üzerine ondan sorulmuş ve o dahi "Ola ki Allāhu ᶜazīmü'ş-şān bana bir evlād verip kabz eder de āhirette bana bir mukaddime olur" diye cevāb [51] vermekle rüʾyāsını nakl edip demiş ki "Ben ᶜālem-i rüʾyāda uykuda gördüm ki sanki kıyāmet kalkmış ve ben dahi mevkifte cümle-i halāyık içindeyim, ammā bende susuzluktan ᶜunukumu katᶜ edecek rāddede şiddet-i ᶜataş vardır ve halāyık dahi kezālik şiddet-i ᶜataş ve kerbdedirler. Biz bu hālde iken tā ki birtakım etfāl gelip cemᶜiyyet içine girdiler, onların üzerlerinde nūrdan mendīller vardır ve ellerinde gümüşten ibrīkler ve altından destīler dahi vardır, vāhiden baᶜde vāhid o cemᶜiyyete su içirirler ve cemᶜiyyete girip hayli ādemlerin üzerlerine geçip tecāvüz eylerler. Artık ben dahi onların birisine elimi uzattım, susuzluk bana pek çok meşakkat vermiş diyerek bana da içir dediğimde o tıfl: "Senin bizde bir evlādın yoktur, biz ancak babamızı içiririz" dediler. Ve "Siz kimsiz?" diye onlardan sorunca, "Biz etfāl-i müslimīnden vefāt edenleriz" dediler.

[وأحد المعاني المذكورة في قوله تعالى ﴿فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ﴾ تقديم الأطفال إلى الآخرة فقد ظهر بهذه الوجوه الأربعة أن أكثر فضل

النكاح لأجل كونه سببًا للولد]

Ve dahi ﴿فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ﴾[131] bu nass-ı celīlin ehad-ı maᶜānīsidir, zīrā "Nefsiniz için takdīm ediniz" demekten murād āhirete etfālin takdīmidir denilmiş. İşte bu vücūh-ı erbaᶜa ile zāhir ve nümāyān oldu ki fazl-ı nikāhın ekseri ancak velede sebeb olduğu haysiyyetledir.

[الفائدة الثانية التحصن من الشيطان وكسر التوقان ودفع غوائل الشهوة وغض البصر وحفظ الفرج وإليه الإشارة بقوله عليه السلام "مَنْ نَكَحَ فَقَدْ حَصَّنَ نِصْفَ دِينِهِ فَلْيَتَّقِ اللهَ فِي الشَّطْرِ الْآخَرِ" وإليه الإشارة بقوله "عَلَيْكُمْ بِالْبَاءَةِ فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ فَإِنَّ الصَّوْمَ لَهُ وِجَاءٌ" وأكثر ما نقلناه من الآثار والأخبار إشارةً إلى هذا المعنى وهذا المعنى دون الأول لأن الشهوة موكلة بتقاضي تحصيل الولد فالنكاح كاف لشغله دافع لجعله وصارف لشر سطوته وليس من يجيب مولاه رغبةً في تحصيل رضاه كمن يجيب لطلب الخلاص عن غائلة التوكيل]

Ve ikinci fāidesi dahi şeytāndan tahassun ve galebe-i şehvete kesr ve gavāil-i şehveti defᶜ ve basara gadd ve ferce hıfzdır. ᶜAleyhi's-selām efendimizin "مَنْ نَكَحَ فَقَدْ حَصَّنَ نِصْفَ دِينِهِ فَلْيَتَّقِ اللهَ فِي الشَّطْرِ الْآخَرِ"[132] diye buyurduğu kelām-ı şerīfinin meᵓāli buna işārettir ve "عَلَيْكُمْ بِالْبَاءَةِ فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ فَإِنَّ الصَّوْمَ لَهُ وِجَاءٌ"[133] nass-ı sarīhi dahi buna işāret eder ve nakl ettiğimiz āsār ve ahbārın ekseri bu maᶜnāya işārettir. Ve bu maᶜnā ise maᶜnā-yı evvelin mā-dūnudur, zīrā şehvet tahsīl-i veledin tekāzīsine müᵓekkeldir ve nikāh ise işte kāfī ve caᶜline dāfiᶜ ve satveti şerrine sārıftır. Ve rızāsı tahsīli için efendisine icābet eden kimse gāile-i tevkīlden halās talebine icābet etmiş olan kimseye müsāvī olmaz elbette tahsīl-i rızā için icābet eyleyen kimse ondan daha ziyāde marzī ve ercah ve encah olur.

[فالشهوة والولد مقدران وبينهما ارتباط وليس يجوز أن يقال المقصود اللذة والولد لازم منها كما يلزم مثلًا قضاء الحاجة منالأكل وليس مقصودًا في ذاته بل الولد هو المقصود بالفطرة والحكمة والشهوة باعثة عليه ولعمري في الشهوة حكمة

---

131 Bakara, 2/223.

132 *el-Mustedrek*, 2/175, no: 2681; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 7/341, no: 5101.

133 Buhārī, Nikāh, 2, no: 5065; Müslim, Nikāh, 1.

أخرى سوى الإرهاق إلى الإيلاد وهو ما في قضائها من اللذة التي لا توازيها لذة لو دامت فهي منبهه على اللذات الموعودة في الجنان إذ الترغيب في لذة لم يجد لها ذواقًا لا ينفع فلو رغب العنين في لذة الجماع أو الصبي في لذة الملك والسلطنة لم ينفع الترغيب وإحدى فوائد لذات الدنيا الرغبة في دوامها في الجنة ليكون باعثًا على عبادة الله فانظر إلى الحكمة ثم إلى الرحمة ثم إلى التعبية الإلهية كيف عبيت تحت شهوة واحدة حياتين حياةً ظاهرةً وحياةً باطنةً فالحياة الظاهرة حياة المرء ببقاء نسله فإنه نوع من دوام الوجود والحياة الباطنة هي الحياة الأخروية فإن هذه اللذة الناقصة بسرعة الانصرام تحرك الرغبة في اللذة الكاملة بلذة الدوام فيستحث على العبادة الموصلة إليها فيستفيد العبد بشدة الرغبة فيها تيسر المواظبة على ما يوصله إلى نعيم الجنان وما من ذرة من ذرات بدن الإنسان باطنًا وظاهرًا بل ذرات ملكوت السموات والأرض إلا وتحتها من لطائف الحكمة وعجائبها ما تحار العقول فيها ولكن إنما ينكشف للقلوب الطاهرة بقدر صفائها بقدر رغبتها عن زهرة الدنيا وغرورها وغوائلها]

Kaldı ki şehvet ve veled ikisi mukadderlerdir ve beynlerinde dahi irtibāt vardır. Cāiz değildir ki yemekten kazā-i hācet lāzım olduğu gibi nikāhtan dahi maksūd lezzettir ve veled onun lāzımıdır denile, ancak veleddir ki zātında veled maksūd değildir denile yaᶜnī bu sūretle söylemek cāiz değildir belki fıtrat ve hikmetle maksūd ancak veleddir, şehvet onun üzerine bāᶜistir ve husūl-i veled için halk olunmuştur, yaᶜnī bāᶜisi olmak üzere yaratılmıştır. Ben kendi ᶜömrüme kasem ederim ki şehvette dīger bir hikmet dahi vardır ki īlādı yükletmekten başka onun dīger bir hikmeti vardır, o dahi o lezzettir ki dāim olmuş olsaydı ona bir lezzet muvāzī [52] olmaz, çünkü bu lezzet cennātta mevᶜūd olan lezzāt üzerine münebbihtir, zīrā zevkini bulamadığı lezzete tergīb etmeğin menfaᶜati olmaz, meselā hareketi olmayan merd-i ᶜinnīne lezzet-i cimāᶜ için tergīb vākiᶜ olsa veyāhūd sabīye mülk ve saltanatın lezzetine tergīb edilse o tergībātın nefᶜi olmaz. Ve maᶜlūmdur ki lezzāt-ı dünyāviyye fevāidinin birisi cennette o lezzātın devāmına olan tergībdir tā ki o tergīb ve ārzū ve ᶜibādet-i ilāhiyye üzerine bāᶜis ola, kaldı ki sen evvelā hikmet sonra merhamet sonra taᶜbiyet-i ilāhiyyeye nazar edip gör ki bir şehvet-i vāhidenin altında iki hayātı nice gāib etmiştir, yaᶜnī

bir şehvetin altında iki zindegānī nice saklayıp pinhān etmiştir ki birisi hayāt-ı zāhire ve dīgeri hayāt-ı bātınedir. Hayāt-ı zāhire onun neslinin bekāsıyla ādemin hayātıdır, o dahi devām-ı vücūddan bir nevᶜdir. Ve hayāt-ı bātıne hayāt-ı uhrevīdir, çünkü sürᶜat-ı insırām ile nākıs bulunan lezzet lezzet-i devām ile kāmil olan lezzete muharrik olur ve ona mūsıl olan ʾabāʾete sāik ve müşevvik olur, zīrā naᶜīm-i cināna mūsıl olan tāᶜat ve ᶜibādet üzerine muvāzabet etmek onunla müteyessir olur ve ondan müstefād olunur, zīrā onunla ragbeti katı ve müştedd olur. Ve'l-hāsıl kālıb-ı insānīnin zerrāt-ı zāhiriyye vü bātıniyyesinin bir zerresi yoktur ki onun altında onunla ᶜukūl mütehayyir olur bir ᶜacāib kudret ve letāif-i hikmet yoktur, onun her bir zerre-i zāhiriyye vü bātıniyyesi altında ᶜukūla hayret verir birer hikmet-i latīfe ve kudret-i ᶜacībe vardır ve yalnız kālıb-ı insānī değil belki melekūt-ı semavāt ve arāzīnin her bir zerresi altında böyle bir hükm-i hafiyye-i latīfe ve ᶜacāib ü garāib-i safiyye-i lefīfe vardır, lākin o letāyif-i hikmet ve ᶜacāyib-i kudretten kulūb-ı tāhireye münkeşif olan nesne ancak o kulūbun tahāret ve sefāsı ve zuhruf ve gurūr ve gavāil-i dünyāviyyeden meyl ve intifāsı kadar münkeşif ve nümāyān olur.

[فالنكاح بسبب دفع غائلة الشهوة مهم في الدين لكل من لا يؤتى عن عجز وعنة وهم غالب الخلق فإن الشهوة إذا غلبت ولم يقاومها قوة التقوى جرت إلى اقتحام الفواحش وإليه أشار بقوله عليه الصلاة والسلام عن الله تعالى ﴿إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ﴾ وإن كان ملجمًا بلجام التقوى فغايته أن يكف الجوارح عن إجابة الشهوة فيغض البصر ويحفظ الفرج فأما حفظ القلب عن الوسواس والفكر فلا يدخل تحت اختياره بل لا تزال النفس تجاذبه وتحدثه بأمور الوقاع ولا يفتر عنه الشيطان الموسوس إليه في أكثر الأوقات وقد يعرض له ذلك في أثناء الصلاة حتى يجري على خاطره من أمور الوقاع ما لو صرح به بين يدي أخس الخلق لاستحى منه والله مطلع على قلبه والقلب في حق الله كاللسان في حق الخلق ورأس الأمور للمريد في سلوك طريق الآخرة قلبه والمواظبة على الصوم لا تقطع مادة الوسوسة في حق أكثر الخلق إلا أن يضاف إليه ضعف في البدن وفساد في المزاج]

Kaldı ki gāile-i şehvetin defᶜi sebebiyle nikāh dīnde bir emr-i mühimmdir o kimseye ki ᶜacz ve ᶜinnet āfetlerinden vāreste ve sālimdir ve

onlar halkın ekser ve aglebidir, zīrā şehvet eger gālib olup kuvvet-i takvā onunla mukāvemet edemezse iktihām-ı fevāhişe müncer olur da sāhibi helāk-ı fevāhişe çekip götürür ﴿إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ﴾[134] kavliyle Hakk subhānehu ve ta'ālā tarafından rivāyeten 'aleyhi's-selām efendimiz buna işāret etmiştir. Ve eger insān licām-ı takvā ile mültecim olup tahassuna ikdām ve ihtimām eylerse onun müntehā-yı hikem ve gāyet-i ittikāsı icābet-i şehvetten cevārihin keffidir, nā-mahreme bakmaktan nazarını men' eder ve zinādan fercini hıfz eyler; kalbi vesvese ve tefekkürden saklamak onun kudreti altında ve ihtiyārı elinde değildir, belki 'ale'd-devām nefsi umūr-ı vikā' ile tahdīs eder de hemīşe onun mücāzebesinden zāil ve münfekk olmaz ve şeytān-ı la'īn ondan fütūr etmez, dāimā ona tasallut ve ekser-i evkātta onun kalbine o vesveseyi ilkā' eder de fikri onunla meşgūl eyler ve ola ki namāz içinde bu hāl ona 'ārız olur hattā umūr-ı vikā'dan birtakım ahvāl-i nā-sezāyı hātırına getirir ki o ahvāl bayağı bir ādeme tasrīh etmiş olsa ondan utanıp şermsār olur, hālbuki kalbine Hakk subhānehu ve ta'ālā muttali' olup ve ıttılā'-ı ilāhiyyeye onun kalbi lisān makāmındadır, halk onun lisānı ile zamīrine nice muttali' olurlarsa tebāreke ve ta'ālā dahi onun kalbi ile havātır ve zamāyirine vākıf olup onunla muttali' olur, kalbine zuhūruyla berāber Hakk'a zāhir ve huzūruna ma'rūz ve menhūz olmuş olur. Ve tarīk-i āhiretin sülūkünde merd-i mürīd için onun kalbi re's-i umūru olup hulüv ve selāmeti gerektir ve savma muvāzabet etmek ifāde-i vesveseyi kesmez, ya'nī ekser-i halāyıktan oruç tutmak şānı gāile-i vesāvisi kesip havātırı hıfz edemez meger ki sıyāma za'f-ı beden ve fesād-ı mizāc muzāf olur ki oruç tutmakla bedenine bir za'f ve mizācında bir inhirāf hāsıl olursa o vakt onun sıyāmı mādde-i vesveseyi kesip kat' eder.

[ولذلك قال ابن عباس رضي الله عنهما [53] لا يتم نسك الناسك إلا بالنكاح وهذه محنة عامة قل من يتخلص منها قال قتادة في معنى قوله تعالى ﴿وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ﴾ هو الغلمة وعن عكرمة ومجاهد أنهما قالا في معنى قوله تعالى ﴿وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا﴾ أنه لا يصبر عن النساء وقال فياض بن نجيح إذا قام ذكر الرجل ذهب ثلثا عقله وبعضهم يقول ذهب ثلث دينه وفي نوادر التفسير عن ابن

134 Enfāl, 8/73.

عباس رضي الله عنهما ﴿وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ﴾ قال قيام الذكر وهذه بلية غالبة إذا هاجت لا يقاومها عقل ولا دين وهي مع أنها صالحة لأن تكون باعثة على الحياتين كما سبق فهي أقوى آلة الشيطان على بني آدم]

Ve onun için İbn ᶜAbbās ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki "Nāsikin tamām-ı nüsükü ancak nikāh iledir, nikāhtan gayrısı dīger bir nesne ile tamām olmaz ve bu bir mihnet-i ᶜāmmedir ki ondan kurtulan azdır, yaᶜnī bu mihnetten az kimse halās bulur." Ve Katāde ᶜaleyhi'r-rahme ﴿وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ﴾[135] kavl-i celīlinin tefsīrinde "Onunla tākat olmayan galebe-i şehvettir" demiş. Ve dahi ᶜİkrime ve Mücāhid ᶜaleyhime'r-rahmenin ﴿وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا﴾[136] nass-ı celīli tefsīrinde "Zaᶜftan murād nisādan sabr etmemezliktir" dediler. Ve Feyyāz b. Nuceyh ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Erkek ādemin zekeri kalkarsa ᶜaklının iki sülüsü gider." Ve baᶜzu's-selef demiş ki "Dīninin bir sülüsü gider" yaᶜnī ālet-i maᶜhūdesi hareket edip kalkarsa ādemin sülüs-i dīni gider. Ve dahi nevādirü't-tefsīrde İbn ᶜAbbās ᶜaleyhime'r-rıdvāndan mervī olarak ﴿وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ﴾[137] tefsīrinde gelmiş ki bundan murād yaᶜnī vukūb-ı gāsıktan murād kıyām-ı zekerdir ki ondan istiᶜāze emr olunmuştur. Ve'l-hāsıl heyecān-ı nefs ve galebe-i şehvet ve kıyām-ı zeker bir beliyye-i gālibedir ki heyecān eylediği vaktte ne ᶜakl onunla mukāvemet edebilir ve ne dīn yaᶜnī onun mukāvemetine ᶜakl ve dīn muktedir olamazlar, maᶜa-ennehu taᶜrīf-i mesbūk üzere iki hayāta bāᶜis olmağa sālih olmaklıkla berāber benī ādemin üzerine şeytān-ı laᶜnīnin en ziyāde berk ve kavī āletidir.

[وإليه أشار صلى الله عليه وسلم بقوله "مَا رَأَيْتُ مِنْ نَاقِصَاتِ عَقْلٍ وَدِينٍ أَغْلَبَ لِذَوِي الْأَلْبَابِ مِنْكُنَّ" وإنما ذلك لهيجان الشهوة وقال صلى الله عليه وسلم في دعائه "اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ سَمْعِي وَبَصَرِي وَقَلْبِي وَشَرِّ مَنِيِّي" وقال "أَسْأَلُكَ أَنْ تُطَهِّرَ قَلْبِي وَتَحْفَظَ فَرْجِي" فما يستعيذ منه رسول الله صلى الله عليه وسلم كيف يجوز التساهل فيه لغيره]

Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَا رَأَيْتُ مِنْ نَاقِصَاتِ عَقْلٍ

135 Bakara, 2/286.

136 Nisā, 4/28.

137 Felak, 113/3.

"وَدِينٍ أَغْلَبَ لِذَوِي الْأَلْبَابِ مِنْكُنَّ"[138] hadīs-i şerīfi bu maᶜnāya işāret etmiştir, yaᶜnī "Nākısāt-ı ᶜakl u dīnden ashāb-ı ᶜukūle sizden ziyāde gālib olarak bir kimseyi göremedim" ki cümleden ziyāde ashāb-ı ᶜukūl üzerine gālib ancak sizsiniz demektir, muhātab zümre-i ināstır ve gālib olmaları heyecān-ı şehvettendir. Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz duᶜāsında "اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ سَمْعِي وَبَصَرِي وَقَلْبِي وَشَرِّ مَنِيِّي"[139] demiştir ki şerr-i menīden taᶜavvüz eylemiştir. Ve dahi buyurdu ki "أَسْأَلُكَ أَنْ تُطَهِّرَ قَلْبِي وَتَحْفَظَ فَرْجِي"[140] Ve bir şey ki ondan Resūl-i ekrem sallallāhu ᶜaleyhi ve sellem istiᶜāze edip sakınmıştır, dīgerin hāli nice olur ve ona ondan tesāhül etmek nice cāiz olur.

[وكان بعض الصالحين يكثر النكاح حتى لا يكاد يخلو من اثنتين وثلاث فأنكر عليه بعض الصوفية فقال هل يعرف أحد منكم أنه جلس بين يدي الله تعالى جلسة أو وقف بين يديه موقفًا في معاملة فخطر على قلبه خاطر شهوة فقالوا يصيبنا من ذلك كثير فقال لو رضيت في عمري كله بمثل حالكم في وقت واحد لما تزوجت لكني ما خطر على قلبي [خاطر يشغلني عن حالي إلا نفذته فأستريح وأرجع إلى شغلي ومنذ أربعين سنة ما خطر على قلبي] معصية وأنكر بعض الناس حال الصوفية فقال له بعض ذوي الدين ما الذي تنكر منهم قال يأكلون كثيرًا قال وأنت أيضا لو جعت كما يجوعون لأكلت كما يأكلون قال ينكحون كثيرًا قال وأنت أيضًا لو حفظت عينيك وفرجك كما يحفظون لنكحت كما ينكحون]

Baᶜzu's-sulehāᵓ nikāhı çok ederdi hattā iki ve üç zevceden hālī kalmamağa yaklaşmıştı. Sūfiyyenin birisi üzerine inkār etti, kendisi dahi o sūfīye demiş ki "ᶜAcabā sizin biriniz der-hātır edip bilir mi ki huzūr-ı Bārī'de oturup murākabe eder iken veyāhūd bir muᶜāmelede olarak huzūrunda durup taᶜabbüd eder iken onun hātırına bir hātır-ı şehvet hutūr etmiş midir?" Ve zümre-i sūfiyyān dediler ki "Bundan çok bize düşüp isābet eder." O dahi: "Sizin vakt-i vāhidde olan hālinizi benim kāffe-i ᶜömrümde rāzī olmuş olsaydım aslā ben tezevvüc etmezdim lā-

138 Buhārī, Hayz, 6, no: 304; Müslim, Īmān, 34.

139 *Musnedu* Ahmed, 3/429, no: 15541; et-Taberānī, *ed-Duᶜā*, 411, no: 1389.

140 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 6/214; el-Beyhakī, *ed-Daᶜavātu'l-Kebīr*, 1/348, no: 256.

kin benim hātırım üzerine aslā bir maᶜsiyet hutūr etmemiştir" demiş. Ve dahi baᶜzu'n-nās baᶜzu's-sūfiyyenin hālini inkār etmiş ve ashāb-ı dīnden birisi ona demiş ki "Sen bu sūfiyyenin üzerine ettiğin inkār hangi şeydedir?" yaᶜnī hangi hāllerini inkār edersin? O dahi: "Onlar çok yerler" dedi. Ve o dīndār: "Sen dahi onları aç oldukları gibi [54] aç olsan onların yedikleri[ni] yerdin." Ve: "Onlar çok nikāh ederler" deyince, o dahi: "Sen onların gözlerini ve ferclerini hıfz ettikleri gibi gözlerini ve fercini hıfz etseydin onların nikāh ettikleri gibi sen dahi nikāh ederdin" dedi.

[وكان الجنيد يقول أحتاج إلى الجماع كما أحتاج إلى القوت فالزوجة على التحقيق قوت وسبب لطهارة القلب ولذلك أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كل من وقع نظره على امرأة فتاقت إليها نفسه أن يجامع أهله لأن ذلك يدفع الوسواس عن النفس وروى جابر رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم رأى إمرأة فدخل على زينب فقضى حاجته وخرج وقال صلى الله عليه وسلم "إِنَّ الْمَرْأَةَ إِذَا أَقْبَلَتْ أَقْبَلَتْ بِصُورَةِ شَيْطَانٍ فَإِذَا رَأَى أَحَدُكُمْ اِمْرَأَةً فَأَعْجَبَتْهُ فَلْيَأْتِ أَهْلَهُ مَعَهَا مِثْلَ الَّذِي مَعَهَا" وقال عليه السلام "لَا تَدْخُلُوا عَلَى الْمُغَيَّبَاتِ وَهِيَ الَّتِي غَابَ زَوْجُهَا عَنْهَا فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنْ أَحَدِكُمْ مَجْرَى الدَّمِ قُلْنَا وَمِنْكَ قَالَ وَمِنِّي وَلَكِنَّ الله أَعَانَنِي عَلَيْهِ فَأَسْلَمَ" قال سفيان بن عيينة فأسلم معناه فأسلم أنا منه هذا معناه فإن الشيطان لا يسلم]

Ve dahi Cüneyd-i Bagdādī kuddise sırruhu'l-ᶜazīz demiş ki "Kūta muhtāc olduğu gibi cimāᶜa dahi muhtāc olurum." Kaldı ki ᶜale't-tahkīk zevce dahi kūttur ve kalbin sebeb-i tahāretidir ve onun için ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz emr etmiş ki "Kim ki onun nazarı bir hatun kişiye düşer de nefsi heyecān edip şehveti ona gālib gelirse hemān der-ᶜakab gidip kendi ehliyle cimāᶜ ede, zīrā o cimāᶜı nefsten vesveseyi defᶜ eder." Ve Hazret-i Cābir ᶜaleyhi'r-rıdvān rivāyet etmiş ki "Nebī-i zī-şān efendimiz bir hatun kişi görmekle Hazret-i Ümmü'l-müᵓminīn anamız Zeyneb ᶜaleyhe'r-rıdvāna duhūl edip hācetini kazāᵓ edip çıkmış." Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "إِنَّ الْمَرْأَةَ إِذَا أَقْبَلَتْ أَقْبَلَتْ بِصُورَةِ شَيْطَانٍ فَإِذَا رَأَى أَحَدُكُمْ اِمْرَأَةً فَأَعْجَبَتْهُ فَلْيَأْتِ أَهْلَهُ

مَعَهَا مِثْلَ الَّذِي مَعَهَا"[141] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Hatun kişi eger gelirse şeytān kılığıyla gelir. Sizin biriniz eger bir kadını görüp beğenirse varıp ehli ile cimāᶜ etsin, zīrā ki onun ehlinde olan şey o kadın ile olan şey gibidir." Ve dahi buyurmuş ki "لَا تَدْخُلُوا عَلَى الْمُغَيَّبَاتِ وَهِيَ الَّتِي غَابَ زَوْجُهَا عَنْهَا فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنْ أَحَدِكُمْ مَجْرَى الدَّمِ قُلْنَا وَمِنْكَ" ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Zevci gāib olan hatun kişilerin hānelerine girmeyiniz, zīrā şeytān-ı laᶜīn sizin her birinizin vücūdunda kanın mecrāsı gibi cārī olur." Sahābe: "Sana da mı?" dediğimizde, efendimiz dahi: "وَمِنِّي وَلَكِنَّ الله أَعَانَنِي عَلَيْهِ فَأَسْلَمَ"[142] buyurdu, Yaᶜnī "Ben de de cārī olur velākin onun üzerine Allāhu ᶜazīmü'ş-şān beni iᶜāne edip ben onun şerrinden sālim olurum." Süfyān b. ᶜUyeyne demiş ki "فأسلم أنا منه" demektir, zīrā şeytān müslümān olmaz, yaᶜnī "فأسلم" kelimesinin maᶜnāsı ben ondan sālim olurum demektir yoksa şeytān müslümān olmaz. Ve bu kelām ile "فأسلم" maᶜnāsında denilen dīger maᶜnāya reddir, zīrā feth-i mīm ile de okunmuş yaᶜnī benim şeytānım müslümān olmuş demektir, lākin Süfyān bu maᶜnāyı tercīh etmeyip "فأسلم" zamm-ı mīm ile okudu ki maᶜnāsı "فأسلم أنا منه" yaᶜnī ben ondan sālim olurum demektir.

[وكذلك حكى على ابن عمر رضي الله عنهما وكان من زهاد الصحابة وعلمائهم أنه كان يفطر من الصوم على الجماع قبل الأكل وربما أنه جامع قبل ان يصلي المغرب ثم يغتسل ويصلي وذلك لتفريخ القلب لعبادة الله واخراج غدة الشيطان منه وروي انه جامع ثلاثًا من جواريه في شهر رمضان قبل العشاء الأخير وقال ابن عباس خير هذه الأمة أكثرها نساءً]

Ve dahi ᶜAbdullāh b. ᶜÖmer ᶜaleyhime'r-rıdvān üzerine hikāyet olunur ki yemekten evvel orucundan cimāᶜ üzerine iftār ederdi ve ola ki akşam namāzını kılmadan cimāᶜ ederdi sonra gusl edip namāz kılardı yaᶜnī baᶜzen dahi yemek ve namāzdan evvel orucunu cimāᶜ ile bozup sonra gusl edip namāz kılardı, hālbuki kendisi sahābe-i kirāmın ezhed ve aᶜlemi idi. Bunun böylece edişi ancak ᶜibādet-i ihāliyyeye tefrīg-i

---

141 Tirmizī, Radāᶜ, 9, no: 1158; *Sahīhu* İbn Hibbān, 12/384, no: 5572.

142 Tirmizī, Radāᶜ, 17, no: 1172; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 9/14, no: 8984.

kalb etmek ve ondan şeytānın bağladığı düğmeyi çözüp ihrāc eylemek içindir. Ve dahi mervīdir ki şehr-i ramazān-ı şerīfte yatsı namāzından evvel cāriyelerinden üç ʿaded cāriyeyi cimāʿ etmiş. Ve ʿAbdullāh b. ʿAbbās ʿaleyhime'r-rıdvān demiş ki "Bu ümmetin hayrlısı o kimsedir ki nisāsı çok ola."

[ولما كانت الشهوة أغلب على مزاج العرب كان استكثار الصالحين منهم لنكاح أشد ولأجل فراغ القلب أبيح نكاح الأمة عند خوف العنت مع أن فيه إرقاق الولد وهو نوع إهلاك وهو محرم على كل من قدر على حرة ولكن إرقاق الولد أهون من إهلاك الدين وليس فيه إلا تنغيص الحياة على الولد مدة وفي اقتحام الفاحشة تفويت الحياة الأخروية التي تستحقر الأعمار الطويلة بالإضافة إلى يوم من أيامها]

Ve çün galebe-i şehvet emzice-i ʿArab üzerine gālib ve müstevlī idi, selef-i sālihīnin ʿulemāʾ ve ʿibādından istiksār-ı nikāha olan ragbetleri müştedd olurdu, hattā ferāg-ı kalb için fāhişeye vukūʿundan havf edip nikāh-ı hürreye kudreti olmayan ādeme cāriyenin nikāhı ona mübāh olmuştur hālbuki onda irkāk-ı veled seyyiʾesi vardır ki o dahi ihlāk [55] demektir, yaʿnī helākin bir nevʿidir, hürrenin nikāhına muktedir olanların üzerlerine muharremdir velākin irkāk-ı veled ihlāk-ı dīnden ehvendir, zīrā veledin üzerine bir müddetcikte tengīs-ı hayāttan gayrı bir nesne yoktur, ammā iktihām-ı fāhişe ile hayāt-ı uhreviyyenin fevātı vardır ve hayāt-ı uhreviyye öyle bir hayāttır ki onun bir gününe izāfetle aʿmār-ı tavīle hakīr ve lā-şey kalır, yaʿnī hayāt-ı uhreviyye eyyāmının bir gününe nisbetle hayāt-ı dünyāviyyede olan uzun ʿömrler hakīr görünür.

[وروي أنه انصرف الناس ذات يوم من مجلس ابن عباس وبقي شاب لم يبرح فقال له ابن عباس هل لك من حاجة قال نعم أردت أن اسأل مسألة فاستحييت من الناس وأنا الآن أهابك وأجلك فقال ابن عباس إن العالم بمنزلة الوالد فما كنت أفضيت به إلى أبيك فأفض إلي به فقال إني شاب لا زوجة لي وربما خشيت العنت على نفسي فربما استمنيت بيدي فهل في ذلك معصية فأعرض عنه ابن عباس ثم قال أف وتف نكاح الأمة خير منه وهو خير من الزنا فهذا تنبيه على أن العزب المغتلم مردد بين ثلاثة شرور أدناها نكاح الأمة وفيه إرقاق الولد وأشد منه الاستمناء باليد وأفحشه الزنا ولم يطلق ابن عباس الإباحة في شيء منه لأنهما

محذوران يفزع إليهما حذرًا من الوقوع في محذور أشد منه كما يفزع إلى تناول الميتة حذرًا من هلاك النفس فليس ترجيح أهون الشرين في معنى الإباحة المطلقة ولا في معنى الخير المطلق وليس قطع اليد المتآكلة من الخيرات وإن كان يؤذن فيه عند إشراف النفس على الهلاك]

Ve dahi rivāyet olunmuş ki günün birisinde İbn ᶜAbbās meclisinden nās munsarıf olduktan sonra bir civān iğit[143] yerinde kalıp kımıldanmadı. İbn ᶜAbbās ᶜaleyhi'r-rıdvān ona demiş ki "Senin bir hācetin var mıdır?" O dahi: "Evet, diledim ki senden bir mesᵓeleyi suᵓāl edeyim, nāstan hayā edip soramadım ve hālen ben senden mehābet alıp seni celāletlendiririm." yaᶜnī senin kalbimde olan celālet ve mehābetinizden nāşī soramıyorum deyince İbn ᶜAbbās: "Tahkīkan ᶜalīm pederin menzilesinde eb-i maᶜnevīdir, senin kendi babana söylediğin sözü bana da söyle" dedikte, o şābb: "Ben bir civānım ve zevcem yoktur, ola ki havf-ı fahşādan aralıkta elimle istimnāᵓ ederim. Bunda bir maᶜsiyet ve günāh var mıdır?" diye suᵓāl ettikte İbn ᶜAbbās ondan iᶜrāz edip üf ve tüf diyerek "Emenin nikāhı ondan hayrlıdır ve o dahi zinādan hayrlıdır" dedi. İşte bu bir tenbīhtir ki galebe-i şehvet ve heyecān-ı nefse mübtelā olan kimse üç şerr içinde mütereddiddir, onun ednāsı nikāh-ı emedir, onda irkāk-ı veled seyyiᵓesi vardır ve eşeddi el ile olan istimnāᵓdır ve efhaşı zinādır. İbn ᶜAbbās bir nesne ile ondan ıtlāk-ı ruhsat ve ibāha edememiştir, çünkü ikisi dahi mahzūrlardır ki vakt-i zarūrette onlara ilticāᵓ olunur, yaᶜnī gerek nikāh-ı eme ve gerek istimnā-i keff ikisi dahi harāmdırlar, onlardan eşedd ve aᶜzam ve efhaş ve ekber dīger bir mahzūr ve mahzūra düşmemek için bi'z-zarūre ve'l-ıztırār onlara varılır, nitekim açlıktan havf-ı helāk ile lahm-ı meytenin ekline ıztırār olunur ve ehvenü'ş-şerreynin tercīhi ise ibāhat-ı mutlaka maᶜnāsında olmaz ve hayr-ı mutlak maᶜnāsında dahi olmaz ki ākile ᶜilletine uğrayan elin katᶜı hayrlılardan olmayıp velev ki müşrif-i helāk olan nefsin tahlīsi için ona izn verilir.

[فإذًا في النكاح فضل من هذا الوجه ولكن هذا لا يعم الكل بل الأكثر فرب

143 Yiğit şeklinin ağız varyantı.

شخص فترت شهوته لكبر سن أو مرض أو غيره فينعدم هذا الباعث في حقه ويبقى ما سبق من أمر الولد فإن ذلك عام إلا للممسوح وهو نادر ومن الطباع ما تغلب عليها الشهوة بحيث لا تحصنه المرأة الواحدة فيستحب لصاحبها الزيادة على الواحدة إلى الأربع فإن يسر الله له مودة ورحمة واطمأن قلبه بهن وإلا فيستحب له الاستبدال فقد نكح علي رضي الله عنه بعد وفاة فاطمة عليها السلام بسبع ليال ويقال إن الحسن بن علي كان منكاحًا حتى نكح زيادة على مائتي امرأة وكان ربما عقد على أربع في وقت واحد وربما طلق أربعًا في وقت واحد واستبدل بهن وقد قال صلى الله عليه وسلم للحسن ''أَشْبَهْتَ خَلْقِي وَخُلُقِي'' وقال صلى الله عليه وسلم ''حَسَنٌ مِنِّي وَحُسَيْنٌ مِنْ عَلِيٍّ'' فقيل إن كثرة نكاحه أحد ما أشبه به خلق رسول الله صلى الله عليه وسلم وتزوج المغيرة بن شعبة بثمانين امرأة وكان في الصحابة من له الثلاث والأربع ومن كان له اثنتان لا يحصى ومهما كان الباعث معلومًا فينبغي أن يكون العلاج بقدر العلة فالمراد تسكين النفس فلينظر إليه في القلة والكثرة]

Hāl minvāl-i meşrūh üzere olunca kaldı ki bu vechten dahi nikāhta fazīlet vardır, yaʿnī galebe-i şehvetin defʿi ve nefsin hıfzı için nikāhta başka bir fazīlet dahi sābit oldu, ammā bu hükm ʿāmmeye muhīt ve hāiz olmaz ancak ekser-i nāsa ʿumūmu vardır, çünkü kiber-i sinn ile şehveti fātir ve hasta ve bīmār ve zebūnlukla vatʾtan hāciz [56] ve kāsır kalan ādemler vardır ki onların haklarında işbu bāʿis maʿdūm olur ve bu cihetle hükmü ʿāmm olmaz da ekser-i nāsa şāmildir ve bunların haklarında taleb-i veledin mesbūk olan emri kalır, çünkü o emr-i ʿāmmeye ʿumūmu vardır, fakat āleti maʿdūm ve memsūh olan kimse yalnız o hükmden hāric kalır ve o dahi şāzz ve nādir kabīlindendir ve en-nādiru ke'l-maʿdūm yaʿnī yok gibidir. Lākin tıbāʿ-ı beşeriyye mütesāvī olmayıp birtakım ādemler vardır ki onu bir zevce mütehassın edemez, müteʿaddid kadınlara ihtiyācı olur, yaʿnī üzerine şehveti gālib olur ona bir hatun kişi kifāyet edemez, işte bu gibi şehveti gālib olan kimseye ziyādelik müstehabb olur, yaʿnī zevce-i vāhideden ziyāde nikāh etmek ona müstehabb olur ve dörde kadar harāiri nikāh eder ki kifāyesi kadar nikāh eder iki veyā üç dörde kadar tezevvüc etmek ona müstehabbdır. Ve Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri beynlerinde bir ülfet halk edip ona meveddet

ve merhamet müteyessir olup anlarla kalbi mutmaᵓin olur ise fe-bihā ve niᶜme yoksa istibdāl etmek dahi ona müstehabb olur, yaᶜnī menkūhātı ile hüsn-i muᶜāşeret ve imtizāc ona hāsıl olmazsa ki beynlerinde meveddet ve merhamet müteyessir olmazsa o zevcātı bi't-tatlīk āherlerini almak ona müstehabb olur, onunla nefsini sükūn ve kalbi mutmaᵓin olacak zevce ile onları tebdīl edebilir. Mervīdir ki Hazret-i ᶜAlī b. Ebī Tālib ᶜaleyhi'r-rıdvān Hazret-i Fātımatü'z-Zehrāᵓ ᶜaleyhe's-selāmın vefātından yedi gece mürūruyla mütezevvic olmuş. Ve dahi denilir ki ferz[end]-i ercümen-i dānişmendi Hazret-i Hasen ᶜaleyhi'r-rıdvān iki yüz zevceden ziyādeye mütezevvic olmuş, pek çok nikāh edici ādem idi, nikāha mecbūr idi, olurdu ki bir vakt-i vāhidde dört zevceyi nikāh eder ve bir vakt-i vāhidde dört zevceyi tatlīk edip onlarla āherlerini istibdāl eder, onun hakkında ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "حَسَنٌ مِنّي وَحُسَيْنٌ مِنْ عَلِيٍّ"[144] Yaᶜnī "Hasen bendendir ve Hüseyn ᶜAlī'dendir." Ve hem dahi Hasen'e buyurmuş ki "أَشْبَهْتَ خَلْقِي وَخُلُقِي"[145] Yaᶜnī "Sen benim halk ve ahlākıma müşābih oldun." Ve denildi ki kesret-i nikāhı ile bir kimse halk-ı Risālet-penāhī'ye müşābih olmamıştır. Ve dahi denilmiş ki Mugīre b. Şuᶜbe seksen zevce ile mütezevvic olmuş. Sahābe-i kirām içinde ikişer ve üçer ve dörder zevceli ādem var idi. İkişerli olanlar çok olup ᶜadd ve ihsāya gelmezlerdi. Ve'l-hāsıl bāᶜis-i nikāh maᶜlūm oldukça gerektir ki ᶜilāc dahi ᶜillete göre ola yaᶜnī ᶜilletin mikdārınca ᶜilāc ola, zīrā murād teskīn-i nefstir, nazar edip bakar ki çoklukla mı nefsi sākin olur yoksa azlıkla, her ne ile sākin olursa onu ede ve ihtiyācına göre tezevvüc ede.

[الفائدة الثالثة ترويح النفس وإيناسها بالمجالسة والنظر والملاعبة إراحة للقلب وتقوية له على العبادة فإن النفس ملول وهي عن الحق نفور لأنه على خلاف طبعها فلو كلفت المداومة بالإكراه على ما يخالفها جمحت وثابت وإذا روحت باللذات في بعض الأوقات قويت ونشطت]

Ve üçüncü fāide ise o dahi mücālese-i nisāᵓ ve nazar ile nefsin īnās

144 *Musnedu* Ahmed, 4/132, no: 17189; Ebū Dāvūd, Libās, 43, no: 4131; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 3/43, no: 2628.

145 Bkz. Tirmizī, Menākıb, 31, no: 3776.

ve tervīhidir ki mülāᶜabe kalb-i ādemīye ārām ve rāhātlıktır, onu ᶜibādet üzerine mütekavvī eder, yaᶜnī mülāᶜabe-i nisāᵓ kalbe rāhat olup ᶜibādet üzerine kalbe mukavvīdir, zīrā nefs-i insān melūl ve haktan nefūrdur, çünkü tabᶜın hilāfı üzerinedir, müdāvemeti üzerine cebr ve ikrāh ile teklīf olunmuş olsa serkeşlik ve şumūsluk edip yola yatmaz ve baᶜzı evkātta lezzāt ile tervīh olunursa ᶜibādete kuvvetli ve neşātlı olur.

[وفي الاستئناس بالنساء من الاستراحة ما يزيل الكرب ويروح القلب وينبغي أن يكون لنفوس المتقين استراحات بالمباحات ولذلك قال الله تعالى ﴿لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا﴾ وقال علي رضي الله عنه روحوا القلوب ساعة فإنها إذا أكرهت عميت وفي الخبر على العاقل أن يكون له ثلاث ساعات ساعة يناجي فيها ربه وساعة يحاسب فيها نفسه وساعة يخلو فيها بمطعمه ومشربه فإن في هذه الساعة عونًا على تلك الساعات ومثله بلفظ آخر لا يكون العاقل طامعا إلا في ثلاث تزود لمعاد أو مرمة لمعاش أو لذة في غير محرم]

Ve istīnās-ı nisāda kerbi izāle ve kalbi rāhat ve āsūde eder bir istirāhat vardır, gerektir ki nüfūs-ı muttakīne mübāhāt ile istirāhatlar ola, onun için tebāreke ve taᶜālā ﴿لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا﴾[146] buyurdu, yaᶜnī "Tā ki ona sākin ola." Ve Hazret-i ᶜAlī ᶜaleyhi'r-rıdvān buyurmuş ki "Siz kulūbu bir sāᶜatte rāhat ediniz, zīrā ikrāh olunurlarsa kör olurlar." Ve dahi haberde vārid olmuş ki "ᶜĀkıla üç sāᶜat olmak vācibdir ki bir sāᶜatte tanrısına münācāt ede ve bir sāᶜatte nefsi ile muhāsebe ede ve bir sāᶜatte yemek ve içmeğine hālī ve tenhā kala ki bu sāᶜatte bir ᶜavn ve yāverlik vardır ki o sāᶜāt üzerine bununla istiᶜāne eder." Ve lafz-ı āher ile bunun misli gelmiş ki "Üç şeyden mā-ᶜadā dīger bir şeyᵓe merd-i ᶜākıl tāmiᶜ olmaya, ancak bu üç şeyᵓe tāmiᶜ ola ki meᶜādına tezevvüd etmek ve maᶜāşına dahi meremmet eylemek ve mahrem olmayan nesne ile mütelezziz olmak umūrudur."

[وقال صلى الله عليه وسلم "لِكُلِّ عَامِلٍ شِرَّةٌ وَلِكُلِّ شِرَّةٍ فَتْرَةٌ فَمَنْ كَانَتْ فَتْرَتُهُ إِلَى سُنَّتِي فَقَدِ اهْتَدَى" والشرة الجد والمكابدة بحدة وقوة وذلك في ابتداء الإرادة والفترة الوقوف للإستراحة]

146 Aᶜrāf, 7/189.

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām buyurmuş ki "لِكُلِّ عَامِلٍ شِرَّةٌ وَلِكُلِّ شِرَّةٍ فَتْرَةٌ فَمَنْ كَانَتْ فَتْرَتُهُ إِلَى سُنَّتِي فَقَدِ اهْتَدَى"[147] [57] Hulāsa-i meᵓāli: "Her bir ᶜāmile bir şereh vardır ve her bir şerehe dahi bir fetre vardır. Kim ki onun fetreti benim sünnetime olursa hidāyet bulmuş olur." Hadīste mezkūr olan "şereh" hiddet ve kuvvetle olan cidd ve mükābede maᶜnāsınadır ki o dahi ibtidā-i irādedir. Ve "fetret" dahi istirāhata olan durmaklık maᶜnāsınadır, yaᶜnī her bir ᶜāmil murād ettiği ᶜamelin ibtidāsında hiddet ve kuvvetle onun bir cidd ve mükābedesi olur ve bu cidd ve mükābededen istirāhati için bir durgunluğu olur; eger o durgunluk sünnet-i seniyyeye müntehī ve vāsıl olur ise o ᶜāmil hidāyet-yāfte olur demektir.

[وكان أبو الدرداء يقول إني لأستجم نفسي بشيء من اللهو لأتقوى بذلك فيما بعد على الحق وفي بعض الأخبار عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أنه قال "شَكَوْتُ إِلَى جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ ضَعْفِي عَنِ الْوِقَاعِ فَدَلَّنِي عَلَى الْهَرِيسَةِ" وهذا إن صح لا محمل له إلا الاستعداد للإستراحة ولا يمكن تعليله بدفع الشهوة فإنه استثارة للشهوة ومن عدم الشهوة عدم الأكثر من هذا الإنس]

Ve Ebu'd-Derdāᵓ derdi ki "Ben bir lehv ile nefsimi dinlettirip rāhat ettirirdim tā ki onunla sonra hakk üzerine kuvvetli olayım." Ve baᶜzu'l-ahbārda gelmiş ki Resūl-i ekrem sallallāhu ᶜaleyhi ve sellem buyurmuş ki "شَكَوْتُ إِلَى جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ ضَعْفِي عَنِ الْوِقَاعِ فَدَلَّنِي عَلَى الْهَرِيسَةِ"[148] Yaᶜnī "Ben Cebrāᵓīl ᶜaleyhi's-selāma vikāᶜdan olan zaᶜfımı şekvā ettim, o dahi beni herīsenin taᶜāmı üzerine delālet etti" ki hāsıl-ı meᵓāli ben cimāᶜda olan zebūnluğu Cebrāᵓīl ᶜaleyhi's-selāma beyān edip çāresini taharrī ettiğimde bana herīsenin yemeğine delālet edip bana tedbīr eyledi demektir. Ve bu hadīs sahīh olursa istirāhate istiᶜdāddan gayrı onun bir mahmeli olmaz yaᶜnī kuvvet-i bāhiyyenin araması arcan istirāhate bir sebeb ve āsāyişe bir istiᶜdād için olur yoksa defᶜ-i şehvetle onun taᶜlīli mümkin olmaz, zīrā bu tedbīr ile şehvet istisāre olunur, yaᶜnī şehveti

147 İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/389, no: 1102; *Musnedu* Ahmed, 2/188, no: 6763.

148 Bkz. İbn ᶜAdiy, *el-Kāmil fī Duᶜafāi'r-Ricāl*, 7/326; el-ᶜUkaylī, *ed-Duᶜafāᵓu'l-Kebīr*, 4/44, no: 1594.

koparıp kuvvetlendirir ve bu takdīrde ᶜadīmü'ş-şehvet olan kimse işbu ünsiyyetin ekseriyyetinden ᶜadīmdir.

[وقال عليه الصلاة والسلام ''حُبِّبَ اِلَيَّ مِنْ دُنْيَاكُمْ ثَلَاثٌ اَلطِّيبُ وَالنِّسَاءُ وَقُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ'' فهذه أيضًا فائدة لا ينكرها من جرب إتعاب نفسه في الأفكار والأذكار وصنوف الأعمال وهي خارجة عن الفائدتين السابقتين حتى إنها تطرد في حق الممسوح ومن لا شهوة له إلا أن هذه الفائدة تجعل للنكاح فضيلة بالإضافة إلى هذه النية وقل من يقصد بالنكاح ذلك وأما قصد الولد وقصد دفع الشهوة وأمثالها فهو مما يكثر ثم رب شخص يستأنس بالنظر إلى الماء الجاري والخضرة وأمثالها ولا يحتاج إلى ترويح النفس بمحادثة النساء وملاعبتهن فيختلف هذا باختلاف الأحوال والأشخاص فليتنبه له]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''حُبِّبَ اِلَيَّ مِنْ دُنْيَاكُمْ ثَلَاثٌ اَلطِّيبُ وَالنِّسَاءُ وَقُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ''[149] ki hulāsa-i mefhūm-ı şerīfi: "Sizin dünyānızdan bana üç şey sevgili gelmiş ki tīb ve nisāᵓ ve benim sükūn-ı dīdem ve karār-ı meserretim namazdadır" yaᶜnī ben sizin dünyānızdan üç şey sevip bana mahbūb oldu ki rāiha-i tayyibe istiᶜmāli ve nisānın istīnāsı ve namāzın edāsıdır. İşte bu da bir fāidedir ki efkār ve ezkār ve sunūf-ı aᶜmālde nefsinin itᶜābını tecrübe eden kimse onu inkār etmez, mesbūku'z-zikr olan iki fāideden hāricdir, yaᶜnī husūl-i veled ve defᶜ-i gāile-i şehvet fāidelerinin gayrısıdır, hattā mesmūh ve şehveti olmayanların haklarında dahi muttarid olur velākin nikāha onun fazīlet edişi ancak bu niyyete izāfetledir yaᶜnī ᶜibādete tekavvī etmek için onların istīnāslarıyla nefsinin tervīhini kasd eyler ise o vaktte nikāha onun bir fazīleti hāsıl olmuş olur velākin nikāhta bunu kasd eden az olur. Ammā kasd-ı veled ve defᶜ-i şehvetle emsālinin kasdı pek çok olur, yaᶜnī nikāhtan ekserü'n-nāsın kasdı veleddir veyāhūd defᶜ-i şehvettir ve ola ki baᶜzı eşhās mā-i cārī ve yeşillik ve emsālleriyle nazarda tesellī edip de muhādese-i nisāᵓ ve mülāᶜabeleriyle tervīh-i nefse muhtāc olmaz, kaldı ki işbu hükm dahi ihtilāf-ı hāl ve ihtilāf-ı eşhās ile muhtelif olur.

---

149 *Musnedu* Ahmed, 3/128, no: 12292; *Musnedu*'l-Bezzār, 13/296, no: 6878; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 5/241, no: 5203; *el-Mustedrek*, 2/174; no: 2676.

[الفائدة الرابعة تفريغ القلب عن تدبير المنزل والتكفل بشغل الطبخ والكنس والفرش وتنظيف الأواني وتهيئة أسباب المعيشة فإن الإنسان لو لم يكن له شهوة الوقاع لتعذر عليه العيش في منزله وحده إذ لو تكفل بجميع أشغال المنزل لضاع أكثر أوقاته ولم يتفرغ للعلم والعمل فالمرأة الصالحة للمنزل عون على الدين بهذه الطريق واختلال هذه الأسباب شواغل ومشوشات للقلب ومنغصات للعيش ولذلك قال أبو سليمان الداراني رحمه الله الزوجة الصالحة ليست من الدنيا فإنها تفرغك للآخرة وإنما تفريغها بتدبير المنزل وبقضاء الشهوة جميعًا]

Ve dördüncü fāidesi dahi tedbīr-i menzil ve tehyiʾe-i esbāb-ı maʿīşetten tefrīg-i kalbdir ki nikāh ile hatun kişiye mütezevvic olursa tedbīr-i hāneden kalbi hālī kalır, o hatun kişi yemeğini pişirir ve hāneyi süpürür ve döşetir ve kap kacağı temiz edip pāk ettirir ve sāir esbāb-ı maʿīşeti tehyiʾe ve tedārük eder, zīrā [58] insān kısmının şehvet-i vikāʿı olmasa bile kendi hānesinde yalnız geçinmek ona müteʿazzir olur, zīrā eşgāl-i hānenin kāffesine mütekeffil olur ise ekser-i evkātı onunla zāyiʿ olup ʿilm ve ʿamele müteferrig ve hālī olamaz ve bu cihetten hānesinin umūrunu görüp menzilini ıslāh edecek bir zevce-i sālihaya muhtāc olur, zīrā bu gibi zevce-i sāliha bu tarīk ile umūr-ı dīniyye üzerine muʿīne olur. Ve işbu esbābın ihtilāli kalbe müşevveş ve ʿayşa münaggıstır, onun için Ebū Süleymān-ı Dārānī ʿaleyhi'r-rahme demiş ki "Zevce-i sāliha dünyādan değildir, zīrā seni āhirete müteferrig ve hālī eder ve onun tefrīgi ancak tedbīr-i menzil ve kazā-i şehvetin cemīʿisiyle olur ki hem umūr-ı hāneden seni vāreste eder ve hem dahi gāile-i şehveti dahi defʿ eyler."

[وقال محمد بن كعب القرظي في معنى قوله تعالى ﴿رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً﴾ قال المرأة الصالحة وقال صلى الله عليه وسلم "لِيَتَّخِذْ أَحَدُكُمْ قَلْبًا شَاكِرًا وَلِسَانًا ذَاكِرًا وَزَوْجَةً مُؤْمِنَةً صَالِحَةً تُعِينُهُ عَلَى آخِرَتِهِ" فانظر كيف جمع بينها وبين الذكر والشكر]

Ve Muhammed b. Kaʿb el-Kurazī ʿaleyhi'r-rahme ﴿رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً﴾[150] tefsīrinde demiş ki "hasene"den murād zevce-i sālihadır, yaʿnī "Yā rabbi, bize dünyāda zevce-i sālihayı ver" demektir ki zevce-i sāli-

---

150 Bakara, 2/201.

haya "hasene" ismi ıtlāk buyurulmuştur. Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "لِيَتَّخِذْ أَحَدُكُمْ قَلْبًا شَاكِرًا وَلِسَانًا ذَاكِرًا وَزَوْجَةً مُؤْمِنَةً صَالِحَةً تُعِينُهُ عَلَى آخِرَتِهِ"[151] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Sizin biriniz yaᶜnī her biriniz kalb-i şākir ve lisān-ı zākir ve āhireti üzerine ona muᶜāvenet eden imreᵓe-i sālihayı ittihāz etsin" ki kulūbunuz hemīşe zākir ve lisānınız şākir ola da āhiretiniz üzerine sizi iᶜānet eden zevcāt-ı sālihātı mütezevvic olunuz demektir. Bak ki zikr ve şükr ile zevce-i sāliha beynlerinde nice cemᶜ etmiş.

[وفي بعض التفاسير في قوله تعالى ﴿فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً﴾ قال الزوجة الصالحة وكان عمر بن الخطاب رضي الله عنه يقول "مَا أُعْطِىَ الْعَبْدُ بَعْدَ الْإِيمَانِ بِاللهِ خَيْرًا مِنِ امْرَأَةٍ صَالِحَةٍ وَإِنَّ مِنْهُنَّ غَنَمًا لَا يُجْدَى مِنْهُ وَمِنْهُنَّ غِلًّا يُفْدَى مِنْهُ" وقوله لا يجدى أن يعتاض عنه بعطاء]

Ve dahi baᶜzu't-tefāsīrde ﴿فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً﴾[152] tefsīrinde zevce-i sālihadır denilmiş, yaᶜnī "Ona zevce-i sāliha ihsān ve tevfīkiyle güzel bir zindegāniyle onu zinde ederiz" demek olur. Ve ᶜÖmer b. el-Hattāb ᶜaleyhi'r-rıdvān derdi ki "Zāt-ı Zü'l-Celāl'e īmāndan sonra imreᵓe-i sālihadan hayrlı bir nesne ādeme verilmemiştir. Onlardan yaᶜnī nisādan birtakım hatun kişiler vardır ki ona ᶜıvaz ve bedel muhāzī olamaz ve birtakım dahi vardır ki bir kayd ve belālardır ki onlardan fidāᵓ ile kurtulmak mümkin olmaz." "لا يجدي" kelimesi tefsīrinde musannif-i merhūm demiş ki dīger bir vergi ve ᶜatāᵓ imreᵓe-i sālihaya ᶜıvaz ve bedel olamaz demektir ki baᶜde'l-īmān her bir vergi ve ᶜatādan yeğdir.

[وقال صلى الله عليه وسلم "فُضِّلْتُ عَلَى آدَمَ بِخَصْلَتَيْنِ كَانَتْ زَوْجَتُهُ عَوْنًا لَهُ عَلَى الْمَعْصِيَةِ وَأَزْوَاجِي أَعْوَانٌ لِي عَلَى الطَّاعَةِ وَكَانَ شَيْطَانُهُ كَافِرًا وَشَيْطَانِي مُسْلِمٌ لَا يَأْمُرُ إِلَّا بِخَيْرٍ" فعد معاونتها على الطاعة فضيلة فهذه أيضًا من الفوائد التي يقصدها الصالحون إلا أنها تخص بعض الأشخاص الذين لا كافل لهم ولا مدبر ولا تدعو إلى امرأتين بل الجمع ربما ينغص المعيشة ويضطرب به أمور المنزل ويدخل في هذه الفائدة قصد الاستكثار بعشيرتها وما يحصل من القوة بسبب تداخل العشائر

151 *Musnedu* Ahmed, 5/282, no: 22436; İbn Māce, Nikāh, 5, no: 1856; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 2/376, no: 2274; *Hilyetu'l-Evliyā*, 1/182.

152 Nahl, 16/97.

فإن ذلك مما يحتاج إليه في دفع الشرور وطلب السلامة ولذلك قيل ذل من لا ناصر له ومن وجد من يدفع عنه الشرور سلم حاله وفرغ قلبه للعبادة فإن الذل مشوش للقلب والعز بالكثرة دافع بالذل]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "فُضِّلْتُ عَلَى آدَمَ بِخَصْلَتَيْنِ كَانَتْ زَوْجَتُهُ عَوْنًا لَهُ عَلَى الْمَعْصِيَةِ وَأَزْوَاجِي أَعْوَانٌ لِي عَلَى الطَّاعَةِ وَكَانَ شَيْطَانُهُ كَافِرًا وَشَيْطَانِي مُسْلِمٌ لَا يَأْمُرُ إِلَّا بِخَيْرٍ"[153] ki hulāsa-i mazmūn-ı münīfi: "Ben Ādem ᶜaleyhi's-selām atamızın üzerine iki haslet ile mufaddal oldum: Ādem ᶜaleyhi's-selāmın zevcesi ona maᶜsiyet üzerine muᶜīn idi ve benim zevcātım bana tāᶜat üzerine muᶜīnlerdir ve onun şeytānı kāfir idi ve benim şeytānım müslümāndır, hayrdan gayrısı ile emr etmez, ancak bana hayr ile emr eder." İşte zevcenin tāᶜat üzerine olan muᶜāvenetini fazīlet ᶜadd etmiştir, kaldı ki işbu hālet dahi zümre-i sulehā kasd ettikleri fevāidden maᶜdūddur velākin kāfil ve müdebbiri olmayan eşhāsa muhtass olur. Ve iki zevce ve daha ziyāde zevcelerin nikāh ve cemᶜlerine dāᶜī olmaz belki cemᶜ-i zevcāt ᶜayşını münaggıs eder ve umūr-ı menzili dahi onunla muztarib olur ve dahi zevcenin ehl ve akrabā ve ᶜaşīretinin kasd-ı istiksārı bu fāidede dāhil olur, zīrā tedāhül-i ᶜaşāir sebebi ile hāsıl olan kuvvet dahi lāzımdır, defᶜ-i şürūr için insān o kuvvete muhtāc olur ve o dahi taleb-i selāmet esbābındandır ve onun için denilmiş ki nāsırı olmayan kimse hor ve zelīl olur ve kim ki ondan şürūru defᶜ edecek bir ādemi bulursa onun hāli sālim olur ve ᶜibādete dahi kalbi fārig ve hālī kalır, çünkü züll ve rezālet dahi kalbe müşevviştir ve kesretle olan iᶜzāz zülle dāfiᶜdir yaᶜnī zevcesinin ᶜaşīreti ile mütekavvī olup ᶜazīz olur ve ᶜazīz olursa züll ve rezāletin endīşesinden fikri boş kalıp bununla dahi ᶜibādet üzerine müteᶜayyen olmuş olur. Selāmet ve emniyyet ecell-i fevāid ve menāfiᶜ-i maksūdedendirler.

[الفائدة الخامسة مجاهدة النفس ورياضتها بالرعاية والولاية والقيام بحقوق الأهل والصبر على أخلاقهن واحتمال الأذى منهن والسعي في إصلاحهن وإرشادهن إلى طريق الدين والاجتهاد في كسب الحلال لأجلهن والقيام بتربيته لأولاده فكل هذه أعمال عظيمة الفضل فإنها رعاية وولاية والأهل والولد رعية وفضل الرعاية عظيم

153 Bkz. Müslim, Sıfatu'l-Kıyāme, 16.

إنما يحترز منها من يحترز خيفة من القصور عن القيام بحقها وإلا فقد قال صلى الله عليه وسلم ''يَوْمٌ مِنْ وَالٍ عَادِلٍ أَفْضَلُ مِنْ عِبَادَةِ سَبْعِينَ سَنَةً'' ثم قال ''أَلَا كُلُّكُمْ رَاعٍ [59] وَكُلُّكُمْ مَسْؤُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ'' وليس من اشتغل بإصلاح نفسه وغيره كمن اشتغل بإصلاح نفسه فقط ولا من صبر على الأذى كمن رفه نفسه وأراحها فمقاساة الأهل والولد بمنزلة الجهاد في سبيل الله]

Ve beşinci fāide dahi riᶜāyet ve velāyetle nefsin mücāhedesi sevābıdır, zīrā hukūk-ı ehl ile kıyām ve ahlāklarına sabr ve onlardan ezāya tahammül ve tarīk-i dīne irşād ve ıslāhlarına saᶜy ve onlar için kesb-i helāle cehd ve evlādın terbiyelerine kıyām ile hemīşe nefsine mücāhede etmeğe mecbūr olur ve bu aᶜmālin kāffesine fazl-ı ᶜazīm vardır. Bu aᶜmāl riᶜāyet ve velāyettir, çünkü ehl ve veled raᶜiyyetlerdir ve riᶜāyetin fazlı ᶜazīmdir ve ondan ihtirāz eden kimsenin ancak hukūkuyla kıyām etmekte vukūᶜ-ı kusūru havfından ihtirāz eyler, yoksa hakkında ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''يَوْمٌ مِنْ وَالٍ عَادِلٍ أَفْضَلُ مِنْ عِبَادَةِ سَبْعِينَ سَنَةً''[154] Yaᶜnī "ᶜĀdil olan vālīden bir gün yetmiş senenin ᶜibādetinden efdaldir." Ve dahi buyurmuş ki ''أَلَا كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْؤُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ''[155] Yaᶜnī "Benim bu tenbīhime siz āgāh olunuz ki cümleniz rāᶜīsiniz ve cümleniz raᶜiyyetiniz üzerine mesᵓūlsünüz." Ve maᶜlūmdur ki kendi nefsiyle maᶜan dīgerinin ıslāhıyla iştigāl eden kimse elbette yalnız kendi nefsinin ıslāhıyla meşgūl olan ādem gibi değildir ve ezāya sabr eden kimse nefsini terfīh ve ārām eden ādem gibi değildir, yaᶜnī elbette nefsiyle maᶜan dīgerinin ıslāhına çalışan kimsenin fazl ve sevābı daha ziyādedir ve cefāya tahammül eden dahi tereffüh ve istirāhat eden kimseden efdal ve sevābı ekserdir, zīrā mukāsāt-ı ehl ü veled fī sebīlillāh olan cihād menzilesindedir.

[ولذلك قال بشر فضل علي أحمد بن حنبل بثلاث إحداها أنه يطلب الحلال لنفسه ولغيره وقد قال صلى الله عليه وسلم ''مَا أَنْفَقَهُ الرَّجُلُ عَلَى أَهْلِهِ فَهُوَ صَدَقَةٌ وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيُؤْجَرُ فِي اللُّقْمَةِ يَرْفَعُهَا إِلَى فِي امْرَأَتِهِ'']

154 Bkz. et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 11/337, no: 11932; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 9/482, no: 6995.

155 Müslim, İmāret, 5.

Ve onun için Bişr ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Ahmed b. Hanbel ᶜaleyhi'r-rahme üç haslet ile benim üzerime mufaddal oldu: birincisi Ahmed ᶜaleyhi'r-rahme helāli nefsine ve dīgerine taleb eder idi." Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "مَا أَنْفَقَهُ الرَّجُلُ عَلَى أَهْلِهِ فَهُوَ صَدَقَةٌ وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيُؤْجَرُ فِي اللُّقْمَةِ يَرْفَعُهَا إِلَى فِي امْرَأَتِهِ"[156] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Ādem kendi ehli üzerine infāk ettiği nesne ona sadakadır. ᶜAle't-tahkīk ādem zevcesinin ağzına refᶜ ettiği lokmanın üzerine meᵓcūr olur yaᶜnī ehline her ne ki nafaka eder ise o nesne ile tasadduk etmiş olur" yaᶜnī sadakanın ecr ve sevābı ona yazılır hattā zevcesinin ağzına kaldırdığı lokmanın üzerine meᵓcūr ve müsāb olunur demektir.

[وقال بعضهم لبعض العلماء من كل عمل أعطاني الله نصيبًا حتى ذكر الحج والجهاد وغيرهما فقال له أين أنت من عمل الأبدال قال وما هو قال كسب الحلال والنفقة على العيال وقال ابن المبارك وهو مع إخوانه في الغزو تعلمون عملًا أفضل مما نحن فيه قالوا ما نعلم ذلك قال أنا أعلم قالوا فما هو قال رجل متعفف ذو عائلة قام من الليل فنظر إلى صبيانه نيامًا متكشفين فسترهم وغطاهم بثوبه فعمله أفضل مما نحن فيه]

Ve dahi baᶜzu's-selef baᶜzu'l-ᶜulemāya demiş ki Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri bana her bir ᶜamelden birer nasīb ihsān etmiştir, tā ki hacc ve cihād ve sāir ᶜādātı zikr etmiş. Ve o ᶜālim: "Sen ebdāllerin ᶜamellerinden neredesin?" diye ihtār ve o kimse: "Ebdāllerin ᶜamelleri nedir?" diye suᵓāl edince, o ᶜālim: "Kesb-i helāl ve nafaka-i ᶜayaldir" demiş. Ve dahi İbnü'l-Mübārek ihvānıyla berāber gazāda olduğu hālde ihvānına: "Bizim içinde bulunduğumuz ᶜamelden efdal bir ᶜameli bilir misiniz?" diye istifsār ve onlar: "Yok bilmeyiz" dediklerinde, İbnü'l-Mübārek: "Ben bilirim" diye ihbār ve ihvānı: "O ᶜamel nedir?" diye istifsār ettiklerinde, İbnü'l-Mübārek: "ᶜĀileli bir müteᶜaffif ādem gecede uykudan kalkıp sıbyānı örtüsüz bulup açık yattıklarını görmekle kendisi sevbi ile onları örtüp setr eder ise o ᶜamel bizim içinde bulunduğumuz ᶜamelden efdaldir" demiş.

---

156 *Cāmiᶜu* Maᶜmer b. Rāşid, 11/197, no: 20310; *Musnedu'*l-Bezzār, 3/340, no: 1138; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 8/271, no: 9142.

[وقال صلى الله عليه وسلم "مَنْ حَسُنَتْ صَلَاتُهُ وَكَثُرَ عَيَالُهُ وَقَلَّ مَالُهُ وَلَمْ يَغْتَبِ الْمُسْلِمِينَ كَانَ مَعِي فِي الْجَنَّةِ كَهَاتَيْنِ" وفي حديث آخر "إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْفَقِيرَ الْمُتَعَفِّفَ أَبَا الْعِيَالِ" وفي الحديث "إِذَا كَثُرَتْ ذُنُوبُ الْعَبْدِ ابْتَلَاهُ اللهُ بِهَمِّ الْعِيَالِ لِيُكَفِّرَهَا عَنْهُ" وقال بعض السلف من الذنوب ذنوب لا يكفرها إلا الغم بالعيال وفيه أثر عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أنه قال "مِنَ الذُّنُوبِ ذُنُوبٌ لَا يُكَفِّرُهَا إِلَّا الْهَمُّ بِطَلَبِ الْمَعِيشَةِ" وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ كَانَ لَهُ ثَلَاثُ بَنَاتٍ فَأَنْفَقَ عَلَيْهِنَّ وَأَحْسَنَ إِلَيْهِنَّ حَتَّى يُغْنِيَهُنَّ اللهُ عَنْهُ أَوْجَبَ اللهُ لَهُ الْجَنَّةَ أَلْبَتَّةَ إِلَّا أَنْ يَعْمَلَ عَمَلًا لَا يُغْفَرُ لَهُ" وكان ابن عباس إذا حدث بهذا قال والله هو من غرائب الحديث وغرره]

Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "مَنْ حَسُنَتْ صَلَاتُهُ وَكَثُرَ عَيَالُهُ وَقَلَّ مَالُهُ وَلَمْ يَغْتَبِ الْمُسْلِمِينَ كَانَ مَعِي فِي الْجَنَّةِ كَهَاتَيْنِ"[157] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Kim ki namāzı güzel ve ʿayāli çok ve mālı az olur da müslümānları gıybet ve mezemmet etmez, o kimse bunlar gibi yaʿnī iki parmakları gibi cennette benimle berāber olur." Dīger bir hadīs gelmiştir ki "إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْفَقِيرَ الْمُتَعَفِّفَ أَبَا الْعِيَالِ"[158] Yaʿnī "Tahkīk ve tahkīkan Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri ebü'l-ʿayāl olan ʿiffetli gedāyı sevip muhabbet eder." Ve āher bir hadīste gelmiş ki "إِذَا كَثُرَتْ ذُنُوبُ الْعَبْدِ ابْتَلَاهُ اللهُ بِهَمِّ الْعِيَالِ لِيُكَفِّرَهَا عَنْهُ"[159] Yaʿnī "ʿAbdin zünūbu çok olursa Allāhu ʿazīmü'ş-şān onu hemm-i ʿayāl ile mübtelā eder tā ki onun zünūbunu tekfīr ede." Ve dahi baʿzu's-selef demiş ki "Zünūbdan birtakım zünūb vardır ki gamm-ı ʿayāldan gayrı onu dīger bir şey tekfīr edemez." Ve dahi Resūl-i ekrem efendimizden [60] bir eser vardır ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "مِنَ الذُّنُوبِ ذُنُوبٌ لَا يُكَفِّرُهَا إِلَّا الْهَمُّ بِطَلَبِ الْمَعِيشَةِ"[160] Yaʿnī "Günāhlardan birtakım günāh vardır ki onu taleb-i maʿīşetle olan hemmden gayrı dīger bir nesne onu tekfīr etmez, ancak hemm taleb-i maʿīşet onu tekfīr eder." Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "مَنْ كَانَ لَهُ ثَلَاثُ بَنَاتٍ فَأَنْفَقَ عَلَيْهِنَّ وَأَحْسَنَ

157 *Musnedu* Ebī Yaʿlā, 2/276, no: 990.

158 İbn Māce, Zühd, 5, no: 4121; et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Kebīr*, 18/242, no: 607.

159 *Musnedu* Ahmed, 6/157, no: 25237; *Musnedu*'l-Bezzār, 18/235, no: 254.

160 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiʿiyye*, 6/300.

ki إِلَيْهِنَّ حَتَّى يُغْنِيَهُنَّ اللهُ عَنْهُ أَوْجَبَ اللهُ لَهُ الْجَنَّةَ أَلْبَتَّةَ إِلَّا أَنْ يَعْمَلَ عَمَلًا لَا يُغْفَرُ لَهُ"[161] hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Kim ki onun üç kızı olup da onlara infāk ve ihsān eder tā ki ondan müstagnī olurlar, Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri o kimseye elbette cennet vācib edip günāhını bağışlar" yaᶜnī elbette Allāhu ᶜazīmü'ş-şān hazretleri onun lutf ve kereminden o infākın ecr ve ihsānının cezāsı olarak onun taksīrātını ᶜafv ve magfiret edip cennete dāhil eder, meger ki magfiret olamaycak bir günāh-ı ᶜazīm işlemiş ola. Ve ᶜAbdullāh b. ᶜAbbās bu hadīs ile tahdīs ettikçe "Vallāhi işbu hadīs hadīsin garāib ve gurerindendir" der idi.

[وروي أن بعض المتعبدين كان يحسن القيام على زوجته إلى أن ماتت فعرض عليه التزويج فامتنع وقال الوحدة أروح لقلبي وأجمع لهمي ثم قال رأيت في المنام بعد جمعة من وفاتها كأن أبواب السماء فتحت وكأن رجالًا ينزلون ويسيرون في الهواء يتبع بعضهم بعضًا فكلما نزل واحد نظر إلي وقال لمن وراءه هذا هو المشئوم فيقول الآخر نعم ويقول الثالث كذلك ويقول الرابع نعم فخفت أن أسألهم هيبة من ذلك إلى أن مر بي آخرهم وكان غلامًا فقلت له يا هذا من هذا المشئوم الذي تومئون إليه فقال أنت فقلت ولم ذاك قال كنا نرفع عملك في أعمال المجاهدين في سبيل الله فمنذ جمعة أمرنا أن نضع عملك مع الخالفين فما ندري ما أحدثت فقال لإخوانه زوجوني زوجوني فلم يكن تفارقه زوجتان أو ثلاث]

Ve dahi mervīdir ki müteᶜabbidīnin baᶜzısı güzelce zevcesine kıyām edip beslerdi, tā ki vefāt etti ve dīgerini almak için emr-i tezvīc ona ᶜarz olundukça kendisi ibā ve imtināᶜ edip vahdet ve bekārlık benim kalbime daha ziyāde rāhat ve hemmime daha ziyāde cāmiᶜdir derdi. Sonra uykusunda bir rüʾyā görüp demiş ki "ᶜĀlem-i maᶜnāda gördüm ki ebvāb-ı semāʾ açılmış ve ondan ricāl nāzil olup havāda seyr ederler de yekdīgerine mütevālī ve müteᶜākib olarak üzerime geçip savuşurlar ve her biri nāzil olduğu vaktte bana bakıp arkasında gelen hemrāhına meşʾūm işte budur der ve hemrāhı evet diye geçerdi. Ve onun heybetinden havf edip o meşʾūmun üzerine soramadım tā ki āhirlerinde bir gulām gelip mürūr etti. O gulāma "Yā hāzā meşʾūm diye ona işāret ettiğiniz ādem kimdir?"

---

161 *Musnedu* Ahmed, 6/29, no: 24008; el-Harāitī, *Mekārimu'l-Ahlāk*, 1/211, no: 639; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 11/216, no: 11542.

diye istifsār ve o dahi "sensin" diye ihbār ve ben dahi: "Neden meşʾūm oldum?" diye istīzāh ettiğimde, o gulām: "Aʿmālini fī sebīlillāh cihād edenlerin aʿmāline berāber refʿ ederdik, imdi bir haftadan beri ʿamelinizi muhālifīn aʿmālleriyle berāber komağa meʾmūr olduk. Bilemez ki sen ne etmişsin!" Ve çün bu uykudan o ʿābid uyanmış, der-ʿakab ihvānına: "Beni tezvīc ediniz, tezvīc ediniz!" diye nikāha ragbet etmiş ve vefātına kadar iki veyā üç zevceden müfārakat etmemiştir.

[وفي أخبار الأنبياء عليهم السلام أن قومًا دخلوا على يونس النبي عليه السلام فأضافهم فكان يدخل ويخرج إلى منزله فتؤذيه امرأته وتستطيل عليه وهو ساكت فتعجبوا من ذلك فقال لا تعجبوا فإني سألت الله تعالى وقلت ما أنت معاقب لي به في الآخرة فعجله لي في الدنيا فقال إن عقوبتك بنت فلان تتزوج بها فتزوجت بها وأنا صابر على ما ترون منها]

Ve enbiyā-i ʿızām ʿaleyhimü's-selāmın ahbārlarında gelmiş ki bir kavm nebiyyullāhh Yūnus ʿaleyhi's-selāmın hānesine girip mihmān oldular ve Yūnus ʿaleyhi's-selām onları izāfet edip hukūk-ı ziyāfetlerine bi'z-zāt kıyām edip menzilin dāire-i dāhiliyyesine girip çıkarken hemserleri onu rencīde edip üzerine zebān-dırāzlık ederdi ve kendisi ise onun ezāsına sabr edip sükūt ederdi. Cemāʿat ondan taʿaccüb ettiler. Ve o dahi: "Taʿaccüb etmeyiniz, zīrā ben Zāt-ı Zü'l-Celāl'den dileyip dedim ki sen āhirette onunla beni muʿazzeb ve muʿākab edeceğin nesneyi bana dünyāda taʿcīl eyle." Hakk subhānehu ve taʿālā hazretleri dahi: "Senin ʿukūbetin fülān ādemin kızıdır, onu nikāh eyle" buyurunca ben dahi onunla tezevvüc edip ondan gördüğünüz nesnenin üzerine sabr edip duruyorum" dedi.

[وفي الصبر على ذلك رياضة النفس وكسر الغضب وتحسين الخلق فإن المنفرد بنفسه أو المشارك لمن حسن خلقه لا تترشح منه خبائث النفس الباطنة ولا تنكشف بواطن عيوبه فحق على سالك الطريق الآخرة أن يجرب نفسه بالتعرض لأمثال هذه المحركات واعتياد الصبر عليها لتعتدل أخلاقه وترتاض نفسه ويصفو عن الصفات الذميمة باطنه والصبر على العيال مع أنه رياضة ومجاهدة تكفل لهم وقيام بهم وعبادة في نفسها]

Ve bu gibi ezā ve cefāya sabr ve tahammül etmek nefse riyāzat ve

gayz ve gazaba kesr ve huluka tahsīndir, zīrā nefsi ile münferid olan kimse veyāhūd hasenü'l-huluka müşāreket eden ādem nefsinin habāis-i bātıniyyesi mütereşşih olmaz ve ᶜuyūb-ı bātıniyyesi münkeşif olmaz. Ve sālik-i rāh-ı āhiret üzerine vācibdir ki bu gibi muharrikāta nefsini ᶜarzıyla kendi nefsini tecrīb ede ve böyle bir ezāya dūçār olur ise onun üzerine sabr etmeğe nefsini taᶜvīd ede, tā ki [61] onun ahlākı muᶜtedil ve nefsi murtāza olup bātını dahi sıfāt-ı zemīmeden sāfī ola. Ve ᶜayāl üzerine sabr etmek riyāzat ve mücāhede olduğu hālde ᶜayāle dahi bir tekellüftür ve onlarla bir kıyām ve nefsinde bir ᶜibādettir.

[فهذه أيضًا من الفوائد ولكنه لا ينتفع بها إلا أحد رجلين إما رجل قصد المجاهدة والرياضة وتهذيب الأخلاق لكونه في بداية الطريق فلا يبعد أن يرى هذا طريقًا في المجاهدة وترتاض به نفسه وإما رجل من العابدين ليس له سير بالباطن وحركة بالفكر والقلب وإنما عمله عمل الجوارح بصلاة أو حج أو غيره فعمله لأهله وأولاده بكسب الحلال لهم والقيام بتربيتهم أفضل له من العبادات اللازمة لبدنه التي لا يتعدى خيرها إلى غيرها فأما الرجل المهذب الأخلاق إما بكفاية في أصل الخلقة أو بمجاهدة سابقة إذا كان له سير في الباطن وحركة بفكر القلب في العلوم والمكاشفات فلا ينبغي أن يتزوج لهذا الغرض فإن الرياضة هو مكفي فيها وأما العبادة في العمل بالكسب لهم فالعلم أفضل من ذلك لأنه أيضًا عمل وفائدته أكثر من ذلك وأعم وأشمل لسائر الخلق من فائدة الكسب على العيال فهذه فوائد النكاح في الدين التي بها يحكم له بالفضيلة]

İşte bu mezkūr olan hālet dahi nikāhın fevāidindendir velākin bununla ancak iki nevᶜ ādemler müntefiᶜ olurlar ki yā bidāyet-i tarīkte olup tehzīb-i ahlāk için kasd-ı riyāzet ü mücāhede eden bir zāt ola, bunu mücāhede ve riyāzet-i nefs için bir tarīk görmüş olur veyāhūd bātına seyr ve fikr ve kalb ile hareketi olmayıp ᶜameli ancak aᶜmāl-i cevārihten ᶜibāret bir ᶜābid ola ki hacc ve namāz ve sāir ᶜibādāt ile iştigāl etmiş ola ve o vaktte kesb-i helāl ile onun ehline ve evlādına ᶜamel edip terbiyetlerine kıyām etmek ona efdal olur. Bu iki nevᶜ ādemlerden gayrı bu hālet-i mezkūre ile dīger bir kimse müntefiᶜ olmaz, çünkü bunun hayrı dīgerine müteᶜaddī ve mütecāviz olur ve hayrı āhere müteᶜaddī olan ᶜibādet behemehāl lāzime-i zātī olan ᶜibādetten efdaldir. Ammā

mühezzebü'l-ahlāk olan kimse ki onun cevher-i zātı [a]sl-ı hilkatinden bir kifāyet veyāhūd mücāhede-i sābıkadan bir ʿināyetle ahlākı mühezzeb olmuş, o kimse eger bātında bir seyri olup ʿulūm ve mükāşefāta fikr-i kalb ile bir hareketi var ise o kimse yalnız bu fāide için tezevvüc etmemek gerektir, çünkü rizāyette kifāyet bulup ona bir ihtiyācı kalmamış ve ʿamel ile olan ʿibādet ise elbette ehl ve ʿayāline kesb etmek ʿamelinden menfaʿat-ı ʿāmme için ʿilm ile olan ʿameli daha ziyāde efdaldir, zīrā ʿilm ile iştigāl etmek dahi ʿameldir ve onun fāidesi aʿmāl-i sāireden ekser ve evfer olup sāirü'l-halka şāmil ve eʿammdır ve ʿayāl için ʿamel-i kesb yalnız ehline muhtass olup sāirü'l-halka bir nefʿi olmaz ve müselلemdir ki ʿumūm-ı halka şāmil olan ʿamel cümleden efdal ve ekmeldir. İşte dīnde olan nikāhın fevāidi bunlardır ki bu fevāid ile nikāhın fazīletine hükm olunur.

[أما آفات النكاح فثلاث الأولى وهي أقواها العجز عن طلب الحلال فإن ذلك لا يتيسر لكل أحد لا سيما في هذه الأوقات مع اضطراب المعايش فيكون النكاح سببًا في التوسع للطلب والإطعام من الحرام وفيه هلاكه وهلاك أهله والمتعزب في أمن من ذلك وأما المتزوج ففي الأكثر يدخل في مداخل السوء فيتبع هوى زوجته ويبيع آخرته بدنياه]

Ammā Āfātu'n-Nikāhi Fe-Selāsün

[أما آفات النكاح فثلاث]

Nikāhın āfātı ise onlar dahi üç āfettir:

Birincisi ve akvāsı taleb-i helālden ʿaczidir, zīrā taleb-i helāl her bir kimseye sehl ve kolay müteyessir olmaz bā-husūs bu evkātta bu ıztırāb-ı maʿāyişle taleb-i helāl pek çok katı ve düşvār olmuştur. Ve bu cihetle emr-i nikāh harāmdan taleb ve itʿāmda tevessuʿ etmeğe sebeb olur onda onun ve ehlinin helāki vardır ve merd bekār ve müteʿazzib ise işbu helāktan emīn kalır, zīrā evli ve mütezevvic olan kimse ekser-i evkātta medāhil-i sūʾa girip zevcesinin hevāsı ittibāʿıyla āhiretini dünyāya satıp beyʿ eder.

[وفي الخبر إن العبد ليوقف عند الميزان وله من الحسنات أمثال الجبال فيسأل عن رعاية عائلته والقيام بهم وعن ماله من أين اكتسبه وفيم أنفقه حتى يستغرق بتلك المطالبات كل أعماله فلا تبقى له حسنة فتنادي الملائكة هذا الذي أكل عياله حسناته في الدنيا وارتهن اليوم بأعماله ويقال إن أول ما يتعلق بالرجل في القيامة أهله وولده فيوقفونه بين يدي الله تعالى ويقولون يا ربنا خذ لنا بحقنا منه فإنه ما علمنا ما نجهل وكان يطعمنا الحرام ونحن لا نعلم فيقتص لهم منه]

Haberde gelmiş ki rūz-i kıyāmette onun hasenātı dağlar gibi bir ādem gelip mīzān yanında durur ve ᶜāilesinin riᶜāyeti ve onunla kıyām ve terbiyetleri ki kazandığı emvāli nereden kazanıp ve nereye sarf ve infāk ettiği üzerine muhāsebe olup tā ki o mütālebāt ile onun kāffe-i aᶜmāli müstagrak olur da ona bir hasene bākī kalmaz, o vaktte melāike münādāt edip derler ki "İşte bu ādem o kimsedir ki dünyāda onun ehl ve ᶜayāli onun hasenātını yemişler, el-yevm kendi aᶜmāliyle mürtehin kalmış!" Ve dahi denilir ki yevm-i kıyāmette ādeme en evvel müteᶜallik olan nesne ādemin ehl ve evlādıdır ki onu Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerinin huzūrunda durdurup derler ki "Ey bizim rabbimiz, bundan bizim hakkımızı ahz eyle. Dünyāda iken bizim bilmediğimiz nesneyi bize taᶜlīm etmedi ve hem dahi bizim ᶜilm ve āgāh ve haberimiz olmayarak bize harām nesneyi yedirirdi!" Ve o vaktte onlar için ondan iktisās olunur, yaᶜnī insānın āhirette birinci daᶜvācısı ehl ve evlādıdır ki onları nādān komalarına ve onlara harām itᶜām ettiğine huzūr-ı rabbānīde daᶜvā edip ondan intisāf ve iktisāsı isterler. [62]

[وقال بعض السلف إذا أراد الله بعبد شرًا سلط عليه في الدنيا أنيابًا تنهشه يعني العيال وقال صلى الله عليه وسلم "لَا يَلْقَى اللهَ أَحَدٌ بِذَنْبٍ أَعْظَمَ مِنْ جَهَالَةِ أَهْلِهِ" فهذه آفة عامة قل من يتخلص منها إلا من له مال موروث أو مكتسب من حلال يفي به وبأهله وكان له من القناعة ما يمنعه من الزيادة فإن ذاك يتخلص من هذه الآفة أو من هو محترف ومقتد على كسب حلال من المباحات باحتطاب أو اصطياد أو كان في صناعة لا تتعلق بالسلاطين ويقدر على أن يعامل به أهل الخير ومن ظاهره السلامة وغالب ماله الحلال وقال ابن سالم رحمه الله وقد سئل عن التزويج فقال هو أفضل في زماننا هذا لمن أدركه شبق غالب مثل الحمار يري الأتان فلا ينتهي عنها بالضرب ولا يملك نفسه فإن ملك نفسه فتركه أولى]

Ve dahi baᶜzu's-selef demiş ki "Zāt-ı Zü'l-Celal hazretleri bir kulu ile şerr murād buyurur ise onun üzerine yırtıcı dişleri musallat eder ki o yırtıcı dişler onu dāimā dişleyip dururlar." Yırtıcı dişlerden murād ehl ve ᶜayāldir. Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "لَا يَلْقَى اللهَ أَحَدٌ بِذَنْبٍ أَعْظَمَ مِنْ جَهَالَةِ أَهْلِهِ"[162] ki hulāsa-i meᵓāli: "Ehlini nādān terk eden ādemin günāhından aᶜzam bir günāh ile bir kimse Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerine mülākī olmaz" yaᶜnī o kimsenin zenb ve günāhı her bir zenb ve günāhdan büyüktür. İşte bu bir āfettir ki ondan kurtulan az olur, meger ki mālı māl-ı mevrūs ola yāhūd ona ve ehline vefā edecek kārı ola ki mübāhtan odun alıp satmak veyā avı avlayıp satmak veyāhūd mülūka taᶜalluku olmayan ve ehl-i hayr u zāhiri selāmet ve agleb-i mālı helāl olan kesānların muᶜāmelelerine muktedir bir hirfet sāhibi ve sanᶜatkār olup o sanᶜatla helāl mālı kazanıp onunla geçine. Ve İbn Sālim ᶜaleyhi'r-rahme nām muttakīden tezvīcin fazīleti üzerine suᵓāl vākiᶜ oldukta "Darb-ı şedīd ile gördüğü kancıktan mümteniᶜ olmayan, merkeb gibi azgın ve şehveti gālib olan kimse için bizim zamānımızda efdaldir, ammā nefsine mālik olan kimse için onun terki efdaldir" demiş.

[الآفة الثانية القصور عن القيام بحقهن والصبر على أخلاقهن واحتمال الأذى منهن وهذه دون الأولى في العموم فإن القدرة على هذا أيسر من القدرة على الأولى وتحسين الخلق مع النساء والقيام بحظوظهن أهون من طلب الحلال وفي هذا أيضًا خطر لأنه راع ومسؤول عن رعيته وقال صلى الله عليه وسلم "كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يُضَيِّعَ مَنْ يَعُولُ" وروي أن الهارب من عياله بمنزلة العبد الهارب الآبق لا تقبل له صلاة ولا صيام حتى يرجع إليهم]

Ve ikinci āfeti onların haklarıyla kıyām ve sūᵓ-i ahlāklarına sabr ve ezā ve cefālarına tahammül edememeğin kusūrudur. Bu dahi āfet olup ammā ᶜumūmluk cihetiyle āfet-i ūlādan dūndur, zīrā buna kudret bulmak ūlāya kudret bulmaktan daha ziyāde sehl ve āsān ve kolay ve eyserdir, yaᶜnī nisāᵓ ile tahsīl-i āmīziş ve tahsīn-i huluk edip hukūklarıyla kıyām etmek taleb-i helālden ehvendir, lākin bunda dahi bir hatar

162 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/310.

vardır ki ehl ve ʿayāline rāʿīdir ve her bir rāʿī raʿiyyesi üzerine mesʾūldür. ʿAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يُضَيِّعَ مَنْ يَعُولُ"[163] Yaʿnī "Ādeme bir zenb kāfīdir ki hıfz ve idāresine meʾmūr olduğu ʿayāli tazyīʿ ede" yaʿnī onun ihlākine kāfī bir zenbdir. Ve dahi mervīdir ki idāre-i ehl ü ʿayālinden firār eden kimse kendi efendisinden firār eden ʿabd-i ābık ve kaçak gibidir ki onlara ʿavdet etmedikçe ona bir savm ve salāt makbūl olmaz.

[ومن يقصر عن القيام بحقهن وإن كان حاضرًا فهو بمنزلة الهارب فقد قال تعالى ﴿قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا﴾ أمرنا أن نقيهم النار كما نقي أنفسنا والإنسان قد يعجز عن القيام بحق نفسه وإذا تزوج تضاعف عليه الحق وانضافت إلى نفسه نفس أخرى والنفس أمارة بالسوء إن كثرت [عليها الحقوق] كثر الأمر بالسوء غالبًا ولذلك اعتذر بعضهم من التزويج وقال أنا مبتلي بنفسي وكيف أضيف إليها نفسًا أخرى كما قيل

لن يسع الفأرة جحرها ... علقت المكنس في دبرها]

Ve haklarına kıyām etmekten kim ki kāsır kalırsa ve buna hāzır olsa yine kaçaktır, yaʿnī hāzır olsa bile kaçak sayılır, çünkü haklarıyla kıyām edemeyip mukassır olmuştur. Tebāreke ve taʿālā hazretleri ﴿قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا﴾[164] buyurmuştur, yaʿnī "Nefsinizi ve ehlinizi āteşten vikāye ediniz." Ve bu emr-i celīl mūcebince āteşten nefsimizi vikāye etmek gibi onların nefslerini dahi āteşten vikāyeye meʾmūruz. İnsān ise kendi nefsinin hukūkuyla kıyām etmekten ʿāciz olur, evlenirse onun nefsine dīger bir nefs izāfet etmiş olur ve üzerine hakk mütezāʿaf olunup iki kat olmuş olur ve nefs ise o dahi emmāre bi's-sūʾ olup çoklaştıkça fi'l-gālib sūʾ ile emr etmek dahi çoklaşır ve onun için baʿzu's-selef tezevvücden iʿtizār edip demiş ki "Ben kendi nefsimle mübtelāyım, ben ona dīger nefsi nice izāfe ederim!" Nitekim denilmiş ki sıçan deliğine giremez iken kuyruğuna süpürgeyi asar.

[وكذلك اعتذر إبراهيم بن أدهم رحمه الله وقال لا أغر امرأة بنفسي ولا حاجة

---

163 *Musnedu*'l-Humeydī, 1/508, no: 610; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 8/268, no: 9131, *el-Mustedrek*, 4/545; 86-526; *Musnedu*'ş-Şihāb, 2/304, no: 1413.

164 Tahrīm, 66/6.

لي فيهن أي من القيام بحقهن وتحصينهن وإمتاعهن وأنا عاجز عنه وكذلك اعتذر بشر وقال يمنعني من النكاح قوله تعالى ﴿وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ﴾ وكان يقول لو كنت أعول دجاجة لخفت أن أصير جلادا على الجسر]

Ve İbrāhīm b. Edhem ᶜaleyhi'r-rahme dahi kezālik ondan iᶜtizār edip dedi ki "Ben kendi nefsim ile bir hatunu magrūre etmem, benim onlarda bir hācetim yoktur, yaᶜnī haklarında kıyām etmekten ve onları tahsīn ve temtīᶜ etmekten ᶜacz ve ᶜadem-i iktidārım vardır, bu cihetle ben onları aldatmam." Ve Bişr dahi o vechle iᶜtizār edip dedi ki ﴿وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ﴾[165] nass-ı celīli beni tezvīc etmekten menᶜ eder" yaᶜnī onların hakkı bu nass-ı ᶜālī ile musarrah olup ve haklarına kıyām edemeyeceğimin korkusu beni tezvīc etmekten menᶜ eyler demektir. [63] Ve dahi derdi ki "Ben bir tavuğu saklayıp onu beslemiş olsaydım cisr üzerine cellād olmaktan havf eylerdim."

[ورؤي سفيان ابن عيينة رحمه الله على باب السلطان فقيل له ما هذا موقفك فقال وهل رأيت ذا عيال أفلح وكان سفيان يقول]

يا حبذا العزبة والمفتاح ... ومسكن تخرقه الرياح ... لا صخب فيه ولا صياح

فهذه آفة عامة أيضًا وإن كانت دون عموم الأولى لا يسلم منها إلا حكيم عاقل حسن الأخلاق بصير بعادات النساء صبور على لسانهن وقاف عن اتباع شهواتهن حريص على الوفاء بحقهن يتغافل عن زللهن ويداري بعقله أخلاقهن والأغلب على الناس السفه والفظاظة والحدة والطيش وسوء الخلق وعدم الإنصاف مع طلب تمام الإنصاف ومثل هذا يزداد في النكاح فسادًا من هذا الوجه لا محالة فالوحدة أسلم له]

Ve Süfyān b. ᶜUyeyne ᶜaleyhi'r-rahme sultān kapısı üzerine görülüp "Senin bu durmaklığın nedir?" diye soruldukta "ᶜAyālli olup felāh bulduğunu hīç görmüş müsün?" diye cevāb vermiş, yaᶜnī ᶜayālli olan kimse felāh bulmaz demektir. Ve mezkūr Süfyān bu nazmı söyler di ki "يا حبذا العزبة والمفتاح || ومسكن تخرقه الرياح || لا صخب فيه ولا صياح" ki hulāsa-i meᵓāli: "Zihī bekārlık ve zihī miftāh ve zehī hāne ki rüzgār ile delinir

---

165 Bakara, 2/228.

de içinde ne ses ve ne de sedā işitilir." İşte bu da bir āfet-i ʿāmmedir velev ki āfet-i ūlādan dūndur, öyle bir āfettir ki ondan hakīm ve ʿakıl ve hasenü'l-ahlāk ve ʿādāt-ı nisāya basīr ve cefā-i lisānları üzerine sābır ve onların şehvetleri ittibāʿından vakkāf ve haklarının vefāsı üzerine harīs ve zellātlarından mütegāfil olan kesāndan gayrı bir kimse sālim olmaz; o dahi kendi ʿaklıyla onların ahlāklarını müdārāt eder, hālbuki nās üzerine fi'l-agleb sefeh ve bed-hūyluk ve hiddet ve gılzat ve tayş ve ahlāk yaramazlığı müstevlī bulunmuş, tamām-ı insāf talebiyle berāber ʿadem-i insāf onlara gālib olmuş ve bu gibi ādem bu yüzden nikāhta lā-mahāle fesādı müzdād olur. Ve bu haysiyyetle yalnızlık ve vahdet o ādeme daha ziyāde eslemdir.

[الآفة الثالثة وهي دون الأولى والثانية أن يكون الأهل والولد شاغلًا له عن الله تعالى وجاذبًا له إلى طلب الدنيا وحسن تدبير المعيشة للأولاد بكثرة جمع المال وادخاره لهم وطلب التفاخر والتكاثر بهم وكل ما شغل عن الله من أهل ومال وولد فهو مشئوم على صاحبه]

Ve üçüncü āfeti dahi āfet-i ūlā vü sāniyeden dūndur ki ehl ve mālı onu Zāt-ı Zü'l-Celāl'in ʿibādetinden meşgūl eder de onu taleb-i dünyā-ya cezb eyler. İşte o iştigāl ve incizāb onun bādī-i helāki olur, çünkü nikāh ile ehl ve ʿayāl hāsıl olur ve idāreleri māla mütevakkıf olur ve merd-i müteʾehhil ise ola ki ehl ve māl ile ʿibādet-i rabbāniyye üzerine meşgūl olur, meşgūl olması ona āfettir, zīrā ki hüsn-i tedbir-i maʿīşet-i evlād ancak cemʿ-i mālin kesreti ve onlara bi'l-iddihār saklanıp onlarla tefāhur ve tekāsürün talebiyledir. Ve ehl ve māl ve veledden her ne ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'den meşgūl eder, o nesne sāhibi üzerine meşʾūmdur.

[ولست أعني بهذا أن يدعو إلى محظور فإن ذلك مما اندرج تحت الآفة الأولى والثانية بل أن يدعوه إلى التنعم بالمباح بل إلى الإغراق في ملاعبة النساء ومؤانستهن والإمعان في التمتع بهن ويثور من النكاح أنواع من الشواغل من هذا الجنس تستغرق القلب فينقضي الليل والنهار ولا يتفرغ المرء فيهما للتفكر في الآخرة والاستعداد لها ولذلك قال إبراهيم بن أدهم رحمه الله من تعود أفخاد النساء لم يجيء منه شيء وقال أبو سليمان رحمه الله من تزوج فقد ركن إلى الدنيا أي يدعوه ذلك إلى الركون إلى الدنيا]

Hālbuki ben bu āfet ile mahzūra dāʿī olan nesneyi murād etmedim ki muharremāt irtikābıyla olan iştigāli murād etmemişim, ancak bununla mübāha daʿvet eden tenaʿʿumu murād etmişim, çünkü mahzūra dāʿī olan nesne āfet-i ūlā vü sāniyenin altında mündericdir, belki bu āfetten maksūd mülāʿabe-i nisāda istigrāk-ı vakt ve müʾānesetlerine hasr-ı nefs ve istīʿāb-ı evāndır ki onlarla temettuʿ etmekte tevelluʿ ve tevaggul edip ʿibādetten fārig kalır. Ve'l-hāsıl nikāhtan bu cins şevāgıl kopar da o şevāgıl kalbe istigrāk eder ki leyl ü nehār münkazī olur da āhirete tefekkür ve ona istiʿdād etmeğe kalbini fārig olmaz ve onun için İbrāhīm b. Edhem ʿaleyhi'r-rahme demiş ki "Kadınların fahizlerine kim ki taʿavvüd edip onunla meşgūl olursa ondan bir nesne gelmez." Ve Ebū Süleymān ʿaleyhi'r-rahme demiş ki "Kim ki evlenirse dünyāya rükūn ve meyl etmiş olur" yaʿnī tezevvüc onu dünyāya meyl etmeğe daʿvet eder.

[فهذه مجامع الآفات والفوائد فالحكم على شخص واحد بأن له الأفضل النكاح أو العزوبة مطلقا قصور عن الإحاطة بمجامع هذه الأمور بل تتخذ هذه الفوائد والآفات معتبرًا ومحكًا ويعرض المريد عليه نفسه فإن انتفت في حقه الآفات واجتمعت الفوائد بأن كان له مال حلال وخلق حسن وجد في الدين تام لا يشغله النكاح عن الله وهو مع ذلك شاب محتاج إلى تسكين الشهوة ومنفرد يحتاج إلى تدبير المنزل والتحصن بالعشيرة فلا يماري في أن النكاح أفضل له مع ما فيه من السعي [64] في تحصيل الولد]

İşte āfāt ve fevāidin mecāmiʿi bunlardır. Kaldı ki bir şahs-ı vāhidin hakkında ʿale'l-ıtlāk nikāh veyāhūd bekārlık ve ʿuzūbet efdal olduğuna hükm etmek hāli işbu umūrun mecāmiʿine ihāta eylemekten kusūrdur, yaʿnī efdaliyyet şurūt ve kuyūdu vardır. O şurūt eger mevcūd ve müstecmiʿ olur da o mahzūr ve mahzūr mefkūd olursa o vakt nikāhın efdaliyyetine hükm olunur. Gerektir ki bu merd-i mürīd fevāid ve āfātı muʿteber tutup onu nefsine bir mihekk ittihāz eder ve nefsini işbu mihekke ʿarzıyla onun hakkında eger bu āfāt münkazī olup bu fevāid müctemiʿ olduysa yaʿnī helāl mālı olup da zāten hüsn-i huluku mevcūd ise ve dīnde cidd ve cehd-i tāmmı olup tezevvücü Zāt-ı kibriyādan onu meşgūl etmez ise ve bununla berāber kendisi civān iğit olup teskīn-i şehvete muhtāc ve yalnızlığı olup umūr-ı hānesini tedbīr edecek bir kimseye

muhtāc veyā ᶜaşīretle tekavvī ve tahassune muztarr ise bī-reyb o zāt için nikāh efdaldir, bunlarla maᶜan icrā-i sünnet ve tahsīl-i veledde dahi saᶜy da etmektir.

[فإن انتفت الفوائد واجتمعت الآفات فالعزوبة أفضل له وإن تقابل الأمران وهو الغالب فينبغي أن يوزن بالميزان القسط حظ تلك الفائدة في الزيادة من دينه وحظ تلك الآفات في النقصان منه فإذا غلب على الظن رجحان أحدهما حكم به وأظهر الفوائد الولد وتسكين الشهوة وأظهر الآفات الحاجة إلى كسب الحرام والاشتغال عن الله فلنفرض تقابل هذه الأمور فنقول من لم يكن في أذية من الشهوة وكانت فائدة نكاحه في السعي لتحصيل الولد وكانت الآفة الحاجة إلى كسب الحرام والاشتغال عن الله فالعزوبة له أولى فلا خير فيما يشغل عن الله ولا خير في كسب الحرام ولا يفي بنقصان هذين الأمرين أمر الولد]

Ve eger işbu fevāid müntefī olup o āfāt müctemiᶜ olduysa bī-reyb ü işkāl ᶜuzūbet ve bekārlık ona efdaldir. Ve eger o iki emr mütekābil olup mütesāvī olduysa yaᶜnī ictimāᶜ-ı fevāid ü āfāt vākiᶜ olur da fevāid ve āfāt mütekābil olurlarsa ki gālib-i hāl dahi odur, gerektir ki onu mīzān-ı kıst u ᶜadāletle vezn edip nazar ede ki fevāidin hazzı eger dīninde bir ziyādelik ve āfātın dahi dīninden bir noksān ise o hālde galebe-i zannı gözetir de aglebiyyetle onu hükm eyleye ki fevāidin ziyādeliği zannı gālib ise nikāhın evleviyyetine hükm eyleye ve āfātın dīninden tenkīsi kaziyyesi zannına gālib ise hakkında bekārlığın evleviyyetine hükm ede. Fevāidin azheri tahsīl-i veled ve teskīn-i şehvettir ve āfātın azheri kesb-i harāma hācet ve Zāt-ı Zü'l-Celāl'den meşgūl olmak āfetidir. Bunların dahi yekdīgerine mukābil olduklarını farz edip diyeriz ki kim ki galebe-i şehvetten bir eziyyette değildir ve nikāhta fāidesi ona tahsīl-i velede saᶜy etmek kaziyyesidir ve āfeti dahi kesb-i harāma hācet ve Zāt-ı Zü'l-Celāl'den meşgūl olmak seyyiᵓesidir, o hālde o kimseye ᶜuzūbet evlādır, zīrā Zāt-ı Zü'l-Celāl'den meşgūl eden nesnede hayr yoktur ve kesb-i harāmda dahi hayr yoktur, ikisi meşᵓūmlardır ve bu iki emrin noksānlarına tahsīl-i veledin emri vefā edemez.

[فإن النكاح للولد سعي في طلب حياة للولد موهومة وهذا نقصان في الدين ناجز فحفظه لحياة نفسه وصونها عن الهلاك أهم من السعي في الولد وذلك ربح

والدين رأس مال وفي فساد الدين بطلان الحياة الأخروية وذهاب رأس المال ولا تقاوم هذه الفائدة إحدى هاتين الآفتين وأما إذا انضاف إلى أمر الولد حاجة كسر الشهوة لتوقان النفس إلى النكاح نظر فإن لم يقو لجام التقوى في رأسه وخاف على نفسه الزنا فالنكاح له أولى لأنه متردد بين أن يقتحم الزنا أو يأكل الحرام والكسب الحرام أهون الشرين وإن كان يثق بنفسه أنه لا يزني ولكن لا يقدر مع ذلك على غض البصر عن الحرام فترك النكاح أولى لأن النظر حرام والكسب من غير وجهه حرام والكسب يقع دائمًا وفيه عصيانه وعصيان أهله والنظر يقع أحيانًا وهو يخصه وينصرم على قرب والنظر زنا العين ولكن إذا لم يصدقه الفرج فهو إلى العفو أقرب من أكل الحرام إلا أن يخاف إفضاء النظر إلى معصية الفرج فيرجع ذلك إلى خوف العنت وإذا ثبت هذا فالحالة الثالثة وهو أن يقوى على غض البصر ولكن لا يقوى على دفع الأفكار الشاغلة للقلب فذلك أولى بترك النكاح لأن عمل القلب إلى العفو أقرب إنما يراد فراغ القلب للعبادة ولا تتم عبادة مع الكسب الحرام وأكله وإطعامه]

Zīrā nikāh veled için olursa veledin hayātı talebine bir saᶜydir ve o dahi mevhūme olup muhakaku'l-husūl değildir ve kesb-i harām ve iştigāl-i seyyiᵓesi ise dīne bir noksān-ı nācizdir. Ve nefsi helāktan hıfz ve sıyānet ve nefsinin hayāt-ı ebediyyesinin hıfz ve vikāyeti veledin husūlüne saᶜy etmekten daha ziyāde ehemm ve akdemdir. Saᶜy-i veled ribh olup ve dīn sermāyedir, dīnin fesādıyla sermāye zāhib olup hayāt-ı uhreviyye bātıl olur. Ve bu fāide yaᶜnī husūl-i veled fāidesi bu iki āfete yaᶜnī butlān-ı hayāt-ı uhreviyye ve zehāb-ı māye-i saᶜādete mukāvim olamaz, ammā emr-i velede kesr-i şehvetin ihtiyācı muzāf ve munzamm olursa yaᶜnī şehveti gālib ve nikāha nefsi pek ziyādesiyle tālib olursa o hālde dahi nazar edip baka ki başında olan takvā gemi kuvvetli olmayıp nefsini zināya düşürmekten korkulu ise o vaktte ona nikāh evlā kalır, çünkü iktihām-ı zinā ve ekl-i harām beyninde mütereddid olmuş olur. Ve zināya [65] düşmekten ise kesb-i harām ona ehvenü'ş-şerreyn kalır.

Ve eger nefsine sika ve iᶜtimādlığı vardır ki nefsini zināya düşmekten vikāye etmeğe kādirdir velākin onunla berāber harāma bakmaktan nazarını gadd ve hıfzına muktedir olmaz, o hālde terk-i nikāh ona evlā olur, zīrā ki nazar-ı harām dahi harām olup ve kesb-i harām dahi harāmdır, ammā kesb-i harām dāimī vākiᶜ olur ve onunla kendisi ve ehlinin

ʿisyānı var ve nazar-ı harām baʿzı ahyānda vākiʿ olur ve ona mahsūstur ve serīʿan kesilip munsarım olur ve nazar-ı ʿayna ferc musaddık olmazsa velev ki ʿaynın zināsıdır lākin ʿafv ve magfirete ekl-i harāmdan akrebdir meger ki nazar-ı ʿayn maʿsiyete müfzī yaʿnī zināya müʾeddī ve müntehī olacağından havfı ola, o vaktte bahs-i havf ʿanete rāciʿ olur ve nikāh ona evlā kalır. Ve çün bu hāl sābit olur ve onunla zabt-ı nefs ve gadd-ı basara kudreti vardır, ammā kalbine şāgil olan efkārın menʿ ve defʿine kādir olamaz ki bu hālet üçüncü hāletidir, bu hālette yine terk-i nikāh evlādır çünkü kalbin ʿameli ʿafva akrebdir ve kalbin ferāgı ancak ʿibādet için murād olunur ve ʿibādet ise kesb-i harām ve ekl ve itʿāmıyla tamām olamaz.

[فهكذا ينبغي أن توزن هذه الآفات بالفوائد ويحكم بحسبها ومن أحاط بهذا لم يشكل عليه شيء مما نقلنا عن السلف من ترغيب في النكاح مرة ورغبة عنه أخرى إذ ذلك بحسب الأحوال صحيح]

İşte bu sūret ve bu tarīk üzere nikāhın āfātı fevāidiyle vezn oluna ve hisābınca hükm oluna. Ve kim ki bu fevāid ve āfātın tafsīlātını bilip bununla ʿilmi muhīt ve lāhık olur, o kimsenin üzerine nikāhın tergīb ve terki hakkında selef-i sālihīnden nakl ettiğimiz āsār ve ahbārdan bir nesne müşkil olmaz, çünkü bi-hasebi'l-ahvāl o akvāl sahīh olup beynlerinde mübāyenet vākiʿ olmaz.

[فإن قلت فمن أمن الآفات فما الأفضل له التخلي لعبادة الله أو النكاح فأقول يجمع بينهما لأن النكاح ليس مانعًا من التخلي لعبادة الله من حيث إنه عقد ولكن من حيث الحاجة إلى الكسب فإن قدر على الكسب الحلال فالنكاح أيضًا أفضل لأن الليل وسائر أوقات النهار يمكن التخلي فيه للعبادة والمواظبة على العبادة من غير استراحة غير ممكن فإن فرض كونه مستغرقًا بالكسب حتى لا يبقى له وقت سوى أوقات المكتوبة والنوم والأكل وقضاء الحاجة فإن كان الرجل ممن لا يسلك سبيل الآخرة إلا بالصلاة النافلة أو الحج وما يجري مجراه من الأعمال البدنية فالنكاح له أفضل لأن في كسب الحلال والقيام بالأهل والسعي في تحصيل الولد والصبر على أخلاق النساء أنواعًا من العبادات لا يقصر فضلها عن نوافل العبادات وإن كان عبادته بالعلم والفكر وسير الباطن والكسب يشوش عليه ذلك فترك النكاح أفضل]

Ve āfāttan emīn olan kimseye nikāh mı efdaldir yoksa Zāt-ı Zü'l-Celāl'in ᶜibādetine tahallī etmeklik mi efdaldir der isen, buna dahi ben derim ki beynlerinde cemᶜ etmeklik hāli efdaldir, zīrā ki nikāh ᶜakd olduğu haysiyyetle tahallī etmekten māniᶜ değildir, belki kesbe hācet olduğu haysiyyetle māniᶜ olur ve çün kesb-i helāle muktedir olur, artık nikāh ona efdal kalır, çünkü leylde ve nehārın evkāt-ı sāiresinde ᶜibādete tahallī etmek mümkindir ve istirāhat etmeksizin ᶜibādet üzerine muvāzabet etmek dahi gayr-ı mümkindir. Cemīᶜ-i evkātı kesbe müstagrak olup evkāt-ı mektūbe ile ekl ve nevm ve kazā-i hācetlerin vaktleri mā-ᶜadāsında bir vakti olmadığı farz olunsa ve o kimse salavāt-ı nāfile ve hacc ve bunların mecrālarında cārī olan aᶜmāl-i bedeniyye ile tarīk-i āhirete sālik olup başka bir ᶜamel ile sālik değilse yine nikāh ona efdaldir, zīrā kesb-i helāle kıyām ve ehlin hüsn-i idāresinde saᶜy ve ahlāk-ı nisā üzerine sabr ve tahsīl-i velede saᶜy etmekte dahi envāᶜ-ı ᶜibādet vardır ki onların fazīletleri nevāfil-i ᶜibādāt fazlından eksik ve kısa ve noksān ve kāsır değillerdir. Ve eger onun ᶜibādeti ᶜilm ve fikr ve seyr-i bātın ile bir ᶜibādet ise ve kesb dahi onun üzerine bunların teşvīş eder ise o vaktte terk-i nikāh ona efdaldir.

[فإن قلت فلم ترك عيسى عليه السلام النكاح مع فضله وإن كان الأفضل التخلي لعبادة الله فلم استكثر رسولنا صلى الله عليه وسلم من الأزواج فاعلم أن الأفضل الجمع بينهما في حق من قدر ومن قويت منته وعلت همته فلا يشغله عن الله شاغل ورسولنا صلى الله عليه وسلم أخذ بالقوة وجمع بين فضل العبادة والنكاح ولقد كان مع تسع من النسوة متخليًا لعبادة الله وكان قضاء الوطر بالنكاح في حقه غير مانع كما لا يكون قضاء الحاجة في حق المشغولين بتدبيرات الدنيا مانعًا لهم عن التدبير حتى يشتغلون في الظاهر بقضاء الحاجة وقلوبهم مشغوفة بهممهم غير غافلة عن مهماتهم وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم لعلو درجته لا يمنعه أمر هذا العالم عن حضور القلب مع الله تعالى فكان ينزل عليه الوحي وهو في فراش امرأته ومتى سلم مثل هذا المنصب لغيره فلا يبعد أن يغير السواقي ما لا يغير البحر الخضم فلا ينبغي أن [66] يقاس عليه غيره وأما عيسى صلى الله عليه وسلم فإنه أخذ بالحزم لا بالقوة واحتاط لنفسه ولعل حالته كانت حالة يؤثر فيها الاشتغال بالأهل أو يتعذر معها طلب الحلال أو لا يتيسر فيها الجمع بين

النكاح والتخلي للعبادة [فآثر التخلي للعبادة] وهم أعلم بأسرار أحوالهم وأحكام أعصارهم في طيب المكاسب وأخلاق النساء وما على الناكح من غوائل النكاح وما له فيه]

Ve nikāh ve tezevvücün işbu fazlı ile Hazret-i ᶜĪsā ᶜaleyhi's-selām onu nice terk etti ve Zāt-ı Zü'l-Celāl'in ᶜibādetine tahallī etmek efdal ise bizim Nebī-i zī-şānımız izdivācdan niçin istiksār etti der isen onu dahi böylece bil ki nikāh ile tahallī beynlerinde cemᶜ eylemek efdaldir ki hem nikāh etsin ve hem dahi Zāt-ı Zü'l-Celāl'in ᶜibādetine tahallī edip gavāil-i nikāh onu ᶜibādet-i rabbāniyyeden meşgūl etmesin, cemᶜe muktedir ise. Ve kim ki onun minneti kavī olup himmeti ᶜālī olursa onu Zāt-ı Zü'l-Celāl'den bir nesne meşgūl etmez. Bizim Resūl-i ekremimiz sallallāhu ᶜaleyhi ve sellem kuvvetle alıp fazl-ı ᶜibādet ile fazl-ı nikāh beyninde cemᶜ etmiştir. Dokuz zevce ile maᶜan Zāt-ı Zü'l-Celāl'in ᶜibādetine mütehallī idi ve nikāh ile kazā-i vatar onun hakkında tahallī-i ᶜibādetten māniᶜ değil idi, nitekim tedābīr-i dünyāviyye ile meşgūl olanların haklarında nikāh ve tezevvüc o tedābīrden onlara māniᶜ olmaz ve zāhirde kazā-i hācetle meşgūl iken gönülleri himemlerine meşgūf olup mühimmātlarından gāfil olmazlar. İşte Resūl-i ekrem efendimiz dahi ᶜulüvv-i derecesine mebnī Zāt-ı Zü'l-Celāl ile huzūr kılmadan bu ᶜālemin umūrundan onu bir emr māniᶜ etmezdi, kendisi zevce-i mutahheresi firāşında olduğu hālde ona vahy-i celīl nāzil olurdu. Dīgerine işbu mansıb-ı ᶜālī ne vakt sālim olur! Baᶜīd değildir ki deryāyı tagyīr edemeyen nesne ırmakları tagyīr ede, onun üzerine dīgerini kıyās olunmamak gerektir. Ammā ᶜĪsā ᶜaleyhi's-selām ola ki kendi hazm ve ihtiyāt ile alıp kuvvet ile almamıştır ki bu husūsta nefsine ihtiyāt eylemiştir ve ola ki onun hāleti öyle bir hālet imiş ki ehl ile iştigāl etmek ona müʾessir idi veyāhūd onunla taleb-i helāl müteᶜazzir idi veyāhūd tahallī-i ᶜibādet ile nikāh beyninde cemᶜ etmek ona müteyessir olmazdı. Onların kendi ahvāllerinin esrārına ve tayyib-i mekāsibin talebinde olan aᶜsārının ahkāmına ve ahlāk-ı nisāya ve gavāil-i nikāhtan nākihin üzerine vākiᶜ olan gāilelere ve nikāhta ona nesi olduğuna cümleden ziyāde aᶜlem ve dānālardır.

[ومهما كانت الأحوال منقسمة حتى يكون النكاح في بعضها أفضل وتركه في بعضها أفضل فحقنا أن ننزل أفعال الأنبياء على الأفضل في كل حال والله أعلم]

Ve minvāl-i meşrūh üzere ahvāl-i beşer münkasıme olunca ki kiminin hakkında ahvāline nazaran nikāh efdal olur ve kiminin hakkında terki efdal olur. Bizim dahi hakk ve farīza-i zimmetimiz odur ki enbiyā-yı ᶜızām efendilerimizin efᶜāllerini efdale inzāl ile her bir zāt-ı maᶜālī-sıfātın işlemiş olduğu fiᶜli onun hāline nisbetle efdal odur diyelim ki onlar her ān ve zamānda efdal aᶜmāli gözetip hikmete mebnī ve rızā-ı rabbānīye muvāfık olan ᶜameli ederlerdi. Vallāhu aᶜlemu.

el-Bābu's-Sānī Fīmā Yürāᶜā Hāletü'l-ᶜAkdi Min Ahvāli'l-Merᵓeti ve Şurūtı'l-ᶜAkdi

[الباب الثاني فيما يراعى حالة العقد من أحوال المرأة وشروط العقد]

[أما العقد فأركانه وشروطه لينعقد ويفيد الحل أربعة الأول إذن الولي فإن لم يكن فالسلطان]

Ve ādāb-ı nikāh kitābının ikinci bābı ki hālet-i ᶜakdde ahvāl-i merᵓe ve şurūt-ı ᶜakdden mürāᶜātı īcāb eden ahvāl ve şurūtun beyānında idi, o dahi işbu bābdır ki ber-vech-i ātī zikr ve beyān olunur. Şöyle ki ᶜakd-i nikāhın inᶜikādına mūcib ve halline müfīd olacak erkān ile şurūt-ı lāzime dörttür: Birincisi izn-i velīdir ve eger velī yok ise izn-i sultānīdir.

[الثاني رضا المرأة إن كانت ثيبًا بالغًا أو كانت بكرًا بالغًا ولكن يزوجها غير الأب والجد]

Ve ikincisi rızā-ı merᵓedir. O dahi bāliga ve seyyibe olursa veyāhūd bāliga-i bākire olup onu tezvīc eden ādem onun babası ve dedesi olmazsa. Bu kayd mezheb-i Şāfiᶜī hükmüne mübtenīdir, zīrā mezheb-i Şāfiᶜī'de bāliga-i bākirenin müzevvici velī-i mücbiri olur ise, yaᶜnī babası veyāhūd babasının babası olur ise onun rızāsı şart değildir. Nikāhına rızāsı olmazsa bile onun nikāhı münᶜakid olup o bākire-i bāliga onun redd ve ibtāline müteᶜazzire olmaz. Ammā mezheb-i Hanefī'de imreᵓenin rızāsı şarttır, yaᶜnī imreᵓe bāliga bir hatun ise onun müzevvici

velī-i mücbir olsa olmasa ve seyyibe olsa olmasa onun rızāsı lāzımdır, hattā velī-i mücbiri yaᶜnī onun babası veyā babasının babası kendi bākire olduğu hālde rızāsını almaksızın ve ondan vekālet almaksızın tezvīc eylerse o hatun nikāhı redd ve ibtāl etmeğe kādiredir.

[الثالث حضور شاهدين ظاهري العدالة فإن كانا مستورين حكمنا بالانعقاد للحاجة]

Ve üçüncü şartı ᶜadāletleri zāhir olan iki şāhidlerin huzūrudur ve eger hālleri mestūr olup ᶜadāletleri zāhir olmazsa yine ihtiyāca mebnī inᶜikād-ı nikāha hükm ederiz. Bu şart dahi mezheb-i Şāfiᶜī hükmüncedir, yoksa mezheb-i Hanefī'de şāhidler fāsık veyā kazf ile mahdūd olsalar bile onların şehādetleriyle nikāh münᶜakid ve cāiz olur.

[الرابع إيجاب وقبول متصل به بلفظ الإنكاح أو التزويج أو معناهما الخاص بكل لسان من شخصين مكلفين ليس فيهما امرأة سواء كان هو الزوج أو الولي أو وكيلهما]

Ve dördüncü rüknü nikāh ve tezvīc lafzlarıyla veyāhūd her bir lisān ile onun maᶜnā-yı hāssları lafzlarıyla iki şahs-ı mükelleften īcāb ve kabūl-i muttasılın sudūrudur ki o iki şahs içinde bir hatun kişi bulunmaya, o şahslar isterlerse zevc ve velī olsunlar ve isterlerse onların vekīlleri olsun. Bu kuyūdāt dahi mezheb-i Şāfiᶜī īcābıncadır, zīrā mezheb-i Hanefī'de temlīke delālet eder elfāz ile münᶜakid olur ki īcāb ve kabūlde lafz-ı nikāh u tezvīc şart olmayıp her bir lisānda onların maᶜānī-i mahsūsası dahi şart değildir. Ve hem dahi hatun kişinin lafzı ile nikāh münᶜakid olur, hattā ki bi'z-zāt nākih ve menkūhe hāzır olup iki şāhidin huzūrlarında temlīke delālet eder bir lafz ile nikāhlarını ᶜakd ederlerse o ᶜakdleri sahīh ve cāiz olur. Ve hatun kişi velī olup da [67] bi'z-zāt velīsi bulunduğu sagīreyi tezvīc eylerse kezālik tezvīci sahīh ve cāizdir ve ᶜakd-i nikāhta dahi vekīl olabilir. Ve'l-hāsıl mezheb-i Hanefī'de nikāhın cevāz ve sıhhatına beş şart vardır ki huzūr-ı velī eger mütezevvic sagīr ise ve huzūr-ı şāhideyn ve rızā-ı zevceyn ve īcāb ve kabūldür.

[وأما آدابه فتقديم الخطبة مع الولي لا في حال عدة المرأة بل بعد انقضائها إن كانت معتدة ولا في حال سبق غيره بالخطبة إذ نهى عن الخطبة على الخطبة ومن آدابه الخطبة قبل النكاح ومزج التحميد بالإيجاب والقبول فيقول المزوج ''اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَالصَّلَاةُ عَلَى رَسُولِ اللهِ زَوَّجْتُكَ ابْنَتِي فُلَانَةً'' ويقول الزوج ''اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَالصَّلَاةُ عَلَى رَسُولِ اللهِ قَبِلْتُ نِكَاحَهَا عَلَى هَذَا الصَّدَاقِ'' وليكن الصداق معلومًا خفيفًا والتحميد قبل الخطبة أيضًا مستحب]

Ve nikāhın ādābı ise onlar dahi bunlardır ki birincisi hatun bir ᶜiddette olmadığı ve bir kimsenin mahtūbesi bulunmadığı hālde nikāhına tālib olan kimse onun velīsine hıtbeyi takdīm ede ve muᶜtedde olur ise onun ᶜiddeti inkizāsında varıp velīsine hıtbeyi takdīm ede, yaᶜnī bir kimsenin muᶜteddesi ve mahtūbesi olmadığı hālde velīsine gidip ben Allāhu ᶜazīmü'ş-şānın emriyle ve peygamberimizin sünnet-i şerīfesi ile senin kızın fülāneyi veyāhūd hemşīren veyāhūd velī-i şerᶜīsi bulunduğun fülāneyi bana veyāhūd velīsi bulunduğum veyāhūd vekīli olduğum fülān ādeme tezvīcini taleb ve hıtbe ederim diye isteye. Āherin mahtūbesini istememek gerektir, zīrā ki menhiyyün ᶜanhtır ki hıtbe hıtbe üzerine harāmdır, ondan ᶜaleyhi's-selām efendimiz nehy etmiştir. Ve velī-i merᵓe hıtbeyi kabūl edip muvāfakat gösterirse nikāhı ᶜakd edecekleri vaktte dahi bir hutbeyi okumak dahi mendūbdur ki o hutbenin kırāᵓeti kable'n-nikāh ādābdandır ve īcāb ve kabūlü dahi tahmīd ile mezc etmek ādābdandır ki merd-i müzevvic ''اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَالصَّلَاةُ عَلَى رَسُولِ اللهِ زَوَّجْتُكَ ابْنَتِي فُلَانَةً'' diye ve zevc dahi ''اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَالصَّلَاةُ عَلَى رَسُولِ اللهِ قَبِلْتُ نِكَاحَهَا عَلَى هَذَا الصَّدَاقِ'' diye yaᶜnī hutbe-i nikāhı okuduktan sonra lafz-ı īcāb u kabūlü söyleyecekleri vaktte o sūretle hamd ve salāt ile maᶜan o elfāzı söyleyeler ve hutbe-i nikāh hamdele ve tasliye ve tarziye ve bir āyet ve bir hadīs şāmil ve cāmiᶜ olsa hoş olur, meselā ''بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله خالق الأرواح وفالق الإصباح ورازق العالمين في المساء والصباح نحمده ونشكره على ما احل لنا نعمة النكاح وحرم علينا نقمة السفاح والصلاة والسلام على رسوله ونبيه صاحب الدين اما بعد فقد قال تبارك وتعالى ﴿فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ﴾[166] وقد قال صلى الله عليه وسلم ''تناكحوا تناسلوا فإني مباهي

166 Nisā, 4/3.

"بكم الأمم يوم القيامة ولو بسقط" صدق الله العظيم وبلغ نبيه الكرم" diye. Bu gibi hutbe kırāᵓet ettikten sonra velī-i merᵓe veyāhūd vekīli şāhideyn mahzarlarında ve zevcin müvācehesinde veyāhūd vekīlinin müvācehesinde "بسم الله وبالله وعلى سنة رسول الله مبتدئا بحمد الله والصلاة على رسول الله أنكحت وزوجت مؤكلتي بنتي فلانة منك أو من مؤكلك فلان بمهر مسمى قدره كذا درهما أشهدكم أيها الحاضرون" Ve zevc veyāhūd onun vekīli dahi ᶜakibinde "بسم الله وبالله والحمد لله والصلاة على رسول الله على سنة نبي الله قبلت ورضيت نكاح بنتك فلانة لنفسي" veyāhūd "وتزويج مؤكلتك لمؤكلي فلان ابن فلان على الصداق المذكور وهو كذا درهم وانه قادر على ادائه ان شاء الله اشهدكم ايها الحاضرون" deyip bu sūretle nikāhı ᶜakd edeler ki sadāk yaᶜnī nikāh parası maᶜlūm olmak gerektir ki mihr-i müsemmā üzerine nikāhı ᶜakd edeler. Ve hem dahi sadākı hafīfce ola ki ağır olmaya ve hutbeden evvel tahmīd kırāᵓeti kezālik müstehabbdır.

[ومن آدابه أن يلقى أمر الزوج إلى سمع الزوجة وإن كانت بكرًا فذلك أحرى وأولى بالألفة ولذلك يستحب النظر إليها قبل النكاح فإنه أحرى أن يؤدم بينهما ومن الآداب إحضار جمع من أهل الصلاح زيادة على الشاهدين اللذين هما ركنان للصحة]

Ve dahi ādābındandır ki zevcin emri zevcenin semᶜine ilkā oluna yaᶜnī velī-i mahtūbeye zevcinin hāl ve şānını beyān edip ismini haber vere velev ki bākire ola, zīrā ihbārı onların ülfetlerine evlā ve ahrādır ve onun için kable'n-nikāh ona bakmak müstehabb olmuştur, zīrā o nazar onların beynlerinde mūcib-i ülfet ve hüsn-i muᶜāşeret olmağa ahrā ve elyak olur. Ve dahi ādābdandır ki ᶜinde'n-nikāh sıhhat-i nikāha rükn olan iki şāhidden başka ziyāde olarak ehl-i salāhtan bir cemᶜiyyeti ihzār ede.

[ومنه أن ينوي بالنكاح إقامة السنة وغض البصر وطلب الولد وسائر الفوائد التي ذكرناها ولا يكون قصده مجرد الهوى والتمتع فيصير عمله من أعمال الدنيا ولا يمنع ذلك هذه النيات فرب حق يوافق الهوى قال عمر بن عبد العزيز رحمه الله إذا وافق الحق الهوى فهو الزبد بالنرسيان ولا يستحيل أن يكون كل واحد من حظ النفس وحق الدين باعثًا معًا]

Ve dahi ādābdandır ki ᶜakd-i nikāh ile ikāmet-i sünnet ve gadd-ı basar ve taleb-i veled ve ānifen zikr ettiğimiz fevāid-i sāireyi niyyet ede ki onun kasdı hevā-yı mücerred ve temettuᶜ olmaya tā ki ᶜameli aᶜmāl-i dünyāviyyeden olmaya, zīrā o niyyet ile tezevvüc ve nikāhı tāᶜat ve ᶜibādet olup ᶜameli aᶜmāl-i āhiretten olur ve bu niyyet onu hevā ve temettuᶜden bırakıp menᶜ etmez, zīrā baᶜzı umūrda hakk hevāya muvāfık olur. ᶜÖmer b. [68] ᶜAbdulᶜazīz ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Hakk hevāya muvāfık olursa hurmānın aᶜlāsıyla kere yağıdır" yaᶜnī kere yağıyla hurmānın aᶜlāsı nice lezzetli ve makbūl olur, hakk dahi hevāya muvāfık gelirse o vechle hoş ve lezzetli olur ᶜibāresi temsīlden kināyedir. Ve hazz-ı nefs ve hakk-ı dīn her biri müctemiᶜan nikāha bāᶜis olması emr-i muhāl olmaz.

[ويستحب أن يعقد في المسجد وفي شهر شوال قالت عائشة رضي الله عنها تزوجني رسول الله صلى الله عليه وسلم في شوال وبنى بي في شوال]

Ve dahi müstehabbdır ki nikāhı mescidde ᶜakd oluna ve hem dahi şehr-i şevvālde ola. Ümmü'l-müʾminīn Hazret-i ᶜĀişetü's-Sıddīka ᶜaleyhe'r-rıdvān demiş ki "ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz beni şehr-i şevvālde tezevvüc etti ve şehr-i şevvālde benimle duhūl etti."

[وأما المنكوحة فيعتبر فيها نوعان أحدهما للحل والثاني لطيب المعيشة وحصول المقاصد النوع الأول ما يعتبر فيها للحل وهو أن تكون خلية عن موانع النكاح والموانع تسعة عشر]

Ve menkūha ise onda iki nevᶜ muᶜteber olur ki bir nevᶜi hill için ve dīger nevᶜi tīb-i maᶜīşet ve husūl-i mekāsıd içindir. Hill için muᶜteber olan birinci nevᶜ odur ki nikāh edeceği hatun kişi mevāniᶜ-i nikāhtan hāli olmaklıktır. Mevāniᶜ-i nikāh on dokuzdur:

[الأول أن تكون منكوحة للغير]

Birinci māniᶜ dīgerin menkūhesi ola, zīrā menkūhetü'l-gayrın nikāhı cāiz olmaz, harāmdır.

[الثاني أن تكون معتدة للغير سواء كانت عدة وفاة أو طلاق أو وطء شبهة أو كانت في استبراء وطء عن ملك يمين]

Ve ikinci mānic vefāt veyā talāk veyā vatͻ şübhe veyāhūd milk-i yemīnden istibrādan dolayı dīgerin mucteddesi olmaktır, zīrā nikāh-ı muctedde cāiz değildir, isterse ciddet-i vefāt olsun isterse ciddet-i talāk olsun veyāhūd vatͻ şübhenin ciddeti olsun veyā milk-i yemīn ile satın almış bir cāriyenin ciddet-i istibrāsı olsun cümlesi siyyāndır. Bu ciddetlerin birisine muctedde olan kadın o ciddet içinde onun cakd-i nikāhı cāiz olmaz.

[الثالث أن تكون مرتدة عن الدين لجريان كلمة على لسانها من كلمات الكفر]

Ve üçüncü mānic lisānı üzere kelimāt-ı küfrden bir kelimenin cereyānıyla o kadın dīnden mürtedde ola, zīrā nikāh-ı mürtedde dahi cāiz değildir.

[الرابع أن تكون مجوسية]

Ve dördüncü mānic mecūsiyye olmaktır, yacnī āteş ve gāv-perest olan tāife-i mecūsiyyeden ola.

[الخامس أن تكون وثنية أو زنديقة لا تنسب إلى نبي وكتاب ومنهن المعتقدات لمذهب الإباحة فلا يحل نكاحهن وكذلك كل معتقدة مذهبًا فاسدًا يحكم بكفر معتقده]

Ve beşinci mānic veseniyye ve zındīka ve kāfire olmaktır ki putperest veyā kevākib-perest olup bir kitāb ve peygambere mensūbe olmaya veyā mezheb-i ibāhaya muctekıde ola veyāhūd ictikādıyla küfrüne hükm olunan sāir mezāhib-i fāside vü bātıleye muctekıde ola, bunların nikāhları helāl olmaz.

[السادس أن تكون كتابية قد دانت بدينهم بعد التبديل أو بعد مبعث رسول الله صلى الله عليه وسلم ومع ذلك فليست من نسب بني إسرائيل فإذا عدمت كلتا الخصلتين لم يحل نكاحها وإن عدمت النسب فقط ففيه خلاف]

Ve altıncı mānic kitābiyye olup bacde't-tebdīl veyāhūd bacde bicseti'r-resūl ehl-i kitābın dīnleriyle mütedeyyin olmuş ola ki yā yehūdiyye veyā nasrāniyye olup benī İsrāͻīl neslinden bulunmaya, zīrā bu makūlelerin nikāhı helāl olmaz, ammā bacde't-tebdīl ve bacde'l-bacs mütedey-

yine olmayıp ancak benī İsrāʾīl nesebinden olmazsa onda ihtilāf vardır yaʿnī kendisi benī İsrāʾīlin nesebinden olmayıp lākin kable't-tebdīl ve kable'l-baʿs ehl-i kitābın dīnleriyle mütedeyyin bulunmuş bir kadın ise ʿalā-kavlin nikāhı cāizdir ve ʿalā kavlin cāʾiz değildir. Bu tafsīl kezālik mezheb-i Şāfiʿī īcābıncadır, çünkü mezheb-i Hanefī mūcebince ʿale'l-ıtlāk kitābiyyenin nikāhı helāl olur, bu şartlar onda aranılmaz meger ki ʿĪsā ʿaleyhi's-selāma ilāh iʿtikād ede, o vaktte o kitābiyyenin nikāhı helāl olmaz, yoksa mezheb-i Hanefī'de kitābiyyenin nikāhı sahīhtir, hürre olsun, eme olsun, İsrāʾīliyye olsun olmasın, zimmiyye olsun veyā müsteʾmene olsun cümlesi siyyāndır, hattā kitāba mukırr ve bir peygambere müʾmine olan imreʾe-i sābiʾiyyenin nikāhı dahi sahīh olur eger o sābiʾiyye kevākibe ʿibādet etmezse. Ve'l-hāsıl İncīl ve Tevrāt ve Zebūr-ı Dāvūd ve suhuf-ı İbrāhīm ü Şīt'e mukırr ve muʿterif olup bir peygambere müʾmine olan kitābiyyenin nikāhı sahīhtir, meger ki işrāk ede o vaktte sahīh olmaz, zīrā nikāh-ı müşrike helāl olmaz.

[السابع أن تكون رقيقة والناكح حرًا قادرًا على طول الحرة أو غير خائف من العنت]

Ve yedinci māniʿ menkūhe rakīka olmaktır ki nākihi hür olup ve nikāh-ı hürreye kādir ve ʿanetten gayr-ı hāiftir. Bu kayd dahi mezheb-i Şāfiʿī īcābıncadır. Mezheb-i Hanefī'de nikāhı altında bir hürre olmadığı hālde nikāh-ı hürreye muktedir olsa bile rakīka-i müslime ve kitābiyyenin nikāhına kādir olur ve ona nikāhları helāl ve cāiz olur, yaʿnī rıkk nikāha māniʿ değildir meger ki taht-ı nikāhında bir hürre mevcūd ola o hālde māniʿ olur, çünkü hürrenin üzerine emenin nikāhı cāiz olmaz, ammā emenin üzerine hürrenin nikāhı sahīhtir. ʿAleyhi's-selām efendimiz buyurmuş ki "وَتُنْكَحُ الْحُرَّةُ عَلَى الْأَمَةِ"[167] Yaʿnī "Emenin üzerine hürre nikāh olunur" demektir.

[الثامن أن تكون كلها أو بعضها مملوكًا للناكح ملك يمين]

---

167 *Sunenu* Saʿīd b. Mansūr, 1/225, no: 722; *Sunenu*'d-Dārekutnī, 5/71, no: 4002; *Musannefu* ʿAbdirrezzāk, 7/265, no: 130089; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 7/285, no: 14004; *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 3/467, no: 16073.

Ve sekizinci mānīᶜ dahi menkūhe onun memlūkesi olmaktır ki milk-i yemīn ile cümlesi veyāhūd bir şukkası onun milki ola çünkü ᶜakd-i nikāh ve milk-i yemīn müctemiᶜ olmazlar. Bunda dahi yine eᵓimme-i Hanefiyyenin hilāf ve tafsīlleri vardır ki milk-i yemīn nikāha mānīᶜ değildir, nikāhı tahrīm etmez, ancak nikāha müteretteb olan ahkām ona terettüb etmez yaᶜnī bir ādem kendi milk-i yemīni ile memlūke olan cāriyesini nikāh ederse ona tesmiye ettiği mehr ona vācib olmaz ve āzād ederse o nikāh bākī kalmaz ve onu milkinde iken tatlīk ederse üzerine vatᶜ harām olmaz, ammā hürre olmak ihtimāline mebnī tenezzühen kendi memlūkesi üzerine hill-i vatᵓ için bir nikāh ᶜakd etse cāizdir.

[التاسع أن تكون قريبة للزوج بأن تكون من أصوله أو فصوله أو فصول أول أصوله أو من أول فصل من كل أصل [69] بعده أصل وأعني بالأصول الأمهات والجدات وبفصوله الأولاد والأحفاد وبفصول أول أصوله الإخوة وأولادهم وبأول فصل من كل أصل بعده أصل العمات والخالات دون أولادهن]

Ve dokuzuncu mānīᶜ zevce karībe olmaklığıdır ki usūl veyāhūd fusūlünden ola veyāhūd evvel usūlünün fusūlü ola veyā bir aslın ki ondan sonra bir asl olup ve o aslın evvel faslı ola. Usūlünden murād anaları ve ceddeleridir ve fusūlünden murād onun evlād ve ahfādıdır. Ve evvel usūlün fusūlü kız karındaşlarıyla er ve kız karındaşlarının kızlarıdır. Ve bir aslın ki onan sonra asl olup o aslın evvel faslından murād ᶜamme ve teyzelerdir çünkü ᶜammeler ceddelerin fasllarıdır ki ceddeden sonra dīger bir asl vardır ki ümmehāt ve ābādır ve halalar dahi kezālik ceddelerinin faslıdırlar. Ve ceddelerin aslından sonra ümmehāt aslı vardır. işte o aslın evvel faslları ᶜammeler ve teyzeler olurlar. Ammā onların evlādları muharrem ve karābetleri mānīᶜ değildir, haramiyet ancak o aslın evvel faslına muhtastır. Ve'l-hāsıl o kadın onun anası ve ceddesi ve kızı ve hafīdesi ve kız karındaşı ve er ve kız karındaşlarının kızları ve ᶜammesi ve halası olmaya, çün kim bunların nikāhı muharremdir ve karābetleri nikāha mānīᶜdir.

[العاشر أن تكون محرمة بالرضاع ويحرم من الرضاع ما يحرم من النسب من الأصول والفصول كما سبق ولكن المحرم خمس رضعات وما دون ذلك لا يحرم]

Ve onuncu māniᶜ dahi hürmet-i redāᶜ ile ona muharrem bulunmasıdır, zīrā ki karābet-i nesebiyye ile usūlden ve fusūlden ona her ne ki muharrem ise kezālik karābet-i redāᶜ ile dahi o usūl ve fusūlü ona muharremdir, yaᶜnī tıfl iken bir hatundan müddet-i redāᶜda bir süt emmiş olsa o kadın onun redāᶜan anası olup ve o kadının anası redāᶜan onun ceddesi olur, nikāhları o radīᶜ üzerine harām olur ve o kadının yaᶜnī mürdiᶜasının evlādı dahi onun kız karındaşları olurlar ve ahfādı dahi onun kız karındaşlarının evlādı olurlar, onların nikāhları dahi ona harām olur demektir, lākin o radīᶜ o kadından beş yudum süt emmiş ola, çün kim beş yudumun mā-dūnu muharrem değildir. İşte bu beş yudum kaydı kezālik mezheb-i Şāfiᶜī mūcebincedir, mezheb-i Hanefī'de bu kayd yoktur ki müddet-i redāᶜ içinde velev ki bir yudum yutmuş olsa onunla hürmet-i redāᶜ hāsıl olur.

[الحادي عشر المحرم بالمصاهرة وهو أن يكون الناكح قد نكح ابنتها أو جدتها أو ملك بعقد أو شبهة عقد من قبل أو وطئهن بالشبهة في عقد أو وطيء أمها أو إحدى جداتها بعقد أو شبهة عقد فمجرد العقد على المرأة يحرم أمهاتها ولا يحرم فروعها إلا بالوطء أو يكون قد نكحها أبوه أو ابنه قبل]

Ve on birinci māniᶜ hürmet-i müsāheredir ki o kadın ile onun beyninde hürmet-i müsāhere vākiᶜ olmuş ola, yaᶜnī o kadının kızını veyāhūd hafīdesini nikāh etmiş ola veyāhūd ᶜakd veyā bir şübhe-i ᶜakd ile takbīl veyā vatᵓ etmiş olduğu kadını ᶜakd veyā şübhe-i ᶜakd ile milk etmiş ola veyāhūd ᶜakd veyā şübhe-i ᶜakd ile onun anasını vatᵓ etmiş ola veyā ceddelerinin birisini vatᵓ etmiş ola, zīrā merᵓeye vākiᶜ olan ᶜakd-i mücerred ile anaları onun üzerine harām olur, ammā onun fürūᶜu o kadını vatᵓ etmedikçe yalnız bir ᶜakd-i mücerred ile ona harām olmazlar. Meselā bir ādem bir kadın üzerine nikāhını ᶜakd ettikten sonra kable'd-duhūl onu tatlīk eder ise onun anasını nikāh edemez, çünkü ᶜakd-i mücerred ile anaları ona harām olmuş velākin kable'd-duhūl o mutallaka olan kızı veyā hafīdesi olsa onu nikāha kādir olur, çünkü ᶜakd-i mücerred ile onun fürūᶜu ona harām olmaz, onların ona harām olmaları ancak vatᵓ ve duhūl ile olur. Ve babasının menkūhesi ve oğlunun menkūhesi dahi ona harām olurlar, yaᶜnī ondan evvel eger onu babası veyāhūd oğlu onu

nikāh etmiş ise kezālik ona muharrem olur demektir.

[الثاني عشر أن تكون المنكوحة خامسة أي يكون تحت الناكح أربع سواها إما في نفس النكاح أو في عدة الرجعة فإن كانت في عدة بينونة لم تمنع الخامسة]

Ve on ikinci mānic dahi menkūhe olacak kadın beşinci olmaktır ki onun nefs-i nikāhında dört menkūhe var iken o kadını nikāh etmek ister, o dört nikāhı beşinciye mānic olur ve o dört zevcenin birisi tatlīk etse bile o mutallaka ciddeti münkaziye olmadıkça beşincinin nikāhı cāiz olmaz. Fakat mezheb-i Şāficī'de mutallaka talāk-ı ricī ile olursa onun ciddetinde beşincinin nikāhı cāiz olmaz ve eger mutallakanın talākı bāin olur ise onun ciddetinde beşinci zevcenin nikāhı cāiz olur, lākin mezheb-i Hanefī'de mucteddenin talākı her ne olur ise olsun isterse ricī olsun isterse bāin olsun o mutallakanın ciddeti tekmīl olmadıkça başkasının nikāhı cāiz olmaz.

[الثالث عشر أن يكون تحت الناكح أختها أو عمتها أو خالتها فيكون بالنكاح جامعًا بينهما وكل شخصين بينهما قرابة لو كان أحدهما ذكرًا والآخر أنثى لم يجز بينهما النكاح فلا يجوز أن يجمع بينهما]

Ve on üçüncü mānic onun taht-ı nikāhında o kadının [70] kız karındaşı veyāhūd cammesi veyāhūd teyzesi mevcūd ola ki o nikāh ile onların beyninde cemc etmiş olur, zīrā beynlerinde cemc etmekliğin cevāzı yoktur, çünkü her iki şahs ki beynlerinde bir karābet olup ve onların birisi zeker ve dīgeri ünsā farz ve takdīr olunduğu hālde şercan o zeker o ünsāyı nikāh edemez, o iki şahs bir ādemin taht-ı nikāhında cemc olmaları cāiz olmaz. Meselā onun nikāhı altında bir kadın olsa ve o kadının bir er karındaşının bir kızı olsa işte o kız onunla cemc olunamaz, zīrā ki cammeyi zeker ve o kızı ünsā farz etsen o zeker onun er karındaşının kızı nikāh etmiş olur ve o nikāh cāiz olmaz, çünkü ādem kendi er karındaşının kızını nikāh edemez, ona muharremdir ve eger er karındaşının kızı zeker ve cammeyi ünsā farz etsen o zeker cammesi yacnī babasının kız karındaşını nikāh etmiş olur. Ve ādem kendi babasının kız karındaşını nikāh edemez, çünkü ona harāmdır, yacnī mādām ki o şahslar ki birisi zeker ve birisi ünsā takdīr olundukları hālde yekdīgerini nikāh

edemezler, kezālik ikisi dahi bir ādemin taht-ı nikāhında cemᶜi cāiz olamaz. Ve bu takdīr dahi zeker cānibinde hükmü bir ise cemᶜe māniᶜ olur yaᶜnī o iki şahsın herhangisini zeker farz etsen dīgerini nikāha kudreti olmazsa. Ve o ki bir cānibden olunca āherini nikāh edemez velākin öbür cānibden olursa yekdīğerini alıp beynlerinde nikāhın cevāzı görünür, o vaktte cemᶜleri cāiz olur. Meselā onun taht-ı nikāhında bir kadın olsa, o kadının dīger kocasının āher bir kadından onun bir kızı olsa onların beynlerinde cemᶜ etmek cāiz olur, çünkü o kadını zeker farz etsen ona cāiz olur ki o kızı tezevvüc ede, çünkü bir recül-i ecnebīnin kızı demektir, beynlerinde mahremiyyet yoktur, ammā bintü'z-zevci zeker ve o kadını ünsā farz etsen o vaktte o zeker o kadına ibnü'z-zevc olur ve ibnü'z-zevc babasının mevtūᵓesini tezevvüc edemez.

[الرابع عشر أن يكون هذا الناكح قد طلقها ثلاثًا فهي لا تحل له ما لم يطأها زوج غيره في نكاح صحيح]

Ve on dördüncü māniᶜ dahi nikāh olunacak kadın onun talāk-ı selāse ile mutallakası olup dīger bir zevc onu nikāh-ı sahīh ile alıp vatᵓ edilmemiş bir kadın ola, çünkü talāk-ı selāse ile mutallakası olan kadını dīger bir zevc ile mütezevvic olmayınca onun nikāhı ona helāl ve cāiz olmaz.

[الخامس عشر أن يكون الناكح قد لاعنها فإنها تحرم عليه أبدًا بعد اللعان]

Ve on beşinci māniᶜ dahi nākih o kadın ile mülāᶜane etmiş ola, yaᶜnī akdemce o nākihin zevcesi idi ve onu zinā ile ithām ettiğinden huzūr-ı hākimde hatunun daᶜvā ve talebiyle beynlerinde mülāᶜane cārī olup hākim onların beynlerinde tefrīk eylemiş ola ki o mülāᶜane ile o kadın ebedī olarak baᶜde'l-liᶜān ona harām olup bir dahi onun nikāhı ona helāl olmaz.

[السادس عشر أن تكون محرمة بحج أو عمرة أو كان الزوج كذلك فلا ينعقد النكاح إلا بعد تمام التحلل]

On altınca māniᶜ ise o dahi kadın veyāhūd kendisi hacc veyāhūd ᶜumre ile muhrim bulunmalarıdır ki ihrāmdan tamāmen mütehallil olmayınca onun nikāhı münᶜakid olmaz. Bu hükm dahi mezheb-i Şāfiᶜī

mūcebincedir. Mezheb-i Hanefī'de muhrimlerin nikāhı münᶜakid olur, yaᶜnī kendisi veyāhūd nikāh edeceği kadın hacc ile muhrim olsalar bile nikāhları cāiz olur, o ihrām hālleri onların nikāhlarına mâniᶜ olamaz.

[السابع عشر أن تكون ثيبًا صغيرة فلا يصح نكاحها إلا بعد البلوغ الثامن عشر أن تكون يتيمة فلا يصح نكاحها إلا بعد البلوغ]

Ve on yedinci māniᶜ menkūhe olacak kadın dul bir sagīre olmaklıktır ki bāliga olmayınca sagīre-i seyyibenin nikāhı sahīh olmaz.

Ve on sekizinci māniᶜ öksüz ve bīkes bir yetīme olmaklığıdır ki o dahi bāliga olmayınca nikāhı sahīh olmaz. Ve bu iki hükm dahi kezālik mezheb-i Şāfiᶜī mūcebincedir, yoksa mezheb-i Hanefī'de seyyibe-i sagīrenin nikāhına velīsi muktedirdir, onun velīsi küfvünden tezvīc eder ise onun nikāhı sahīh olur ve yetīmenin dahi velīsi küfvünden tezvīc ederse yine onun nikāhı sahīh olur, velāyetleri onların pederlerine ve dedelerine münhasır değildir, belki bi-hasebi'l-irs ᶜasabeleri ve vāris bulunan akrabāları dahi onlara velīlerdir, onları tezvīc edebilirler ve vārisleri olmazsa bile kāzī-i belde onları tezvīc edebilir, zīrā kāzī dahi velī olup velīsi olmayan sıgār ve maᶜtūh ve mecānīne onun velāyet-i ᶜāmmesi vardır, nitekim denilmiş "el-Kādī veliyyu men lā veliyye lehu."

[التاسع عشر أن تكون من أزواج رسول الله صلى الله عليه وسلم ممن توفى عنها أو دخل بها فإنهن أمهات المؤمنين وذلك لا يوجد في زماننا]

Ve on dokuzuncu māniᶜ ise o dahi o menkūhe Nebī-i zī-şān efendimizin ezvāc-ı mutahhereden olmaklığıdır ki ezvāc-ı Nebī-i muhterem müʾminlerin ümmehātlarıdırlar, bir kimseye onların nikāh ve tezevvücleri cāiz olmaz ve bizim bu zamānımızda onlardan bir kimse yoktur, yaᶜnī bu zamānımızda ezvāc-ı Nebī'den bir kimse kalmamıştır, bu māniᶜ zamānımızda bulunmaz.

[فهذه هي الموانع المحرمة]

İşte nikāhın mevāniᶜ-i muharrimeleri bunlardır.

[أما الْخِصَالُ الْمُطَيِّبَةُ لِلْعَيْشِ الَّتِي لَا بُدَّ مِنْ مُرَاعَاتِهَا فِي الْمَرْأَةِ لِيَدُومَ الْعَقْدُ

وَتَتَوَفَّرَ مَقَاصِدُهُ ثمانية]

Ve ʿayşa muteyyib olup ʿakdin devāmına ve mekāsıdının tevfīrine merʾede mürāʿātı lāzım ve lābüdd olan hısāl ise onlar dahi sekiz haslettir: [71]

[الدِّينُ وَالْخُلُقُ وَالْحُسْنُ وَخِفَّةُ الْمَهْرِ وَالْوِلَادَةُ وَالْبَكَارَةُ وَالنَّسَبُ وَأَنْ لَا تَكُونَ قَرَابَةٌ قَرِيبَةٌ]

Dīn ve huluk ve hüsn ve hiffet-i mehr ve vilādet ve bekāret ve neseb ve beynlerinde bir karābet-i karībe olmamaktır. Nikāhta bu hasletleri aramak gerektir ki nikāh edeceği kadın dīndār ola ve hoş-hūy ola ve mehri hafīf ola ve doğurucu olan ola, ʿākire olmaya ve bākire bir kız ola ve güzel soylu olan ola ve hem dahi onun ʿayālinde olup karābet-i karībesi olmaya.

[الْأُولَى أَنْ تَكُونَ صَالِحَةً ذَاتَ دِينٍ فَهَذَا هُوَ الْأَصْلُ وَبِهِ يَنْبَغِي أَنْ يَقَعَ الِاعْتِنَاءُ فَإِنَّهَا إِنْ كَانَتْ ضَعِيفَةَ الدِّينِ فِي صِيَانَةِ نَفْسِهَا وَفَرْجِهَا أَزْرَتْ بِزَوْجِهَا وَسَوَّدَتْ بَيْنَ النَّاسِ وَجْهَهُ وشوشت بالغيرة قلبه وتتغص بِذَلِكَ عَيْشُهُ فَإِنْ سَلَكَ سَبِيلَ الْحَمِيَّةِ وَالْغَيْرَةِ لم يزل في بلاء ومحنة وَإِنْ سَلَكَ سَبِيلَ التَّسَاهُلِ كَانَ مُتَهَاوِنًا بِدِينِهِ وعرضه ومنسوبا إلى قلة الحمية والأنفة وإذا كانت مع الفساد جميلةً كان بلاؤها أشد إذ يشق على الزوج مفارقتها فلا يصبر عنها ولا يصبر عليها]

Birinci hasleti ki dīndār olması idi, gerektir ki nikāh olacak kadın sāliha ve diyānetli ola, asl odur, bununla vukūʿ-i dikkat ve iʿtinā gerektir, çünkü kendi nefsinin vikāyesinde ve fercinin muhāfaza ve sıyānetinde kaydsız olup da dīni zebūn ve zaʿīf olursa onun zevci hor ve hakīr eder, beyne'n-nās yüzünü kara ve siyāh etmiş olur ve gayretle kalbi müşevveş ve perīşān ve onunla ʿayşı dahi gussalı olur, zīrā gayret ve hamiyyet yoluna sālik olursa belā ve mihnetten vāreste ve hālī olamaz ve eger tesāhül yoluna giderse dīnine mütehāvin olmuş olur ve hem dahi ʿırzına mübālātsızlık ve kaydsızlık etmiş olur ve bununla gayretsizlik ve hamiyyetsizliğe müntehī ve mensūb olup nāmūssuz ʿadd olunur, lā-siyyemā o fesād ile maʿan hasnā ve raʿnā ve güzel olursa onun belāsı daha eşedd ve musībeti daha ziyāde katı ve aʿzam olur, zīrā onun firāk ve

talākı ona meşakkatli gelir, ne firākına sabr eder ve ne de bu tavr ve harekāt-ı nā-hemvāresi üzerine tahammül ve sabr edebilir.

[ويكون كالذي جاء إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ ''إِنَّ لِيَ امْرَأَةً لَا تَرُدُّ يَدَ لَامِسٍ'' قَالَ ''طَلِّقْهَا'' فَقَالَ ''إِنِّي أُحِبُّهَا'' قَالَ ''أَمْسِكْهَا'' وإنما أمره بإمساكها خوفًا عليه بأنه إذا طلقها أتبعها نفسه وفسد هو أيضًا معها فرأى ما في دوام نكاحه من دفع الفساد عنه من ضيق قلبه أولى وَإِنْ كَانَتْ فَاسِدَةَ الدِّينِ بِاسْتِهْلَاكِ مَالِهِ أَوْ بِوَجْهٍ آخَرَ لَمْ يَزَلِ الْعَيْشُ مُشَوَّشًا مَعَهُ فَإِنْ سَكَتَ وَلَمْ يُنْكِرْهُ كَانَ شَرِيكًا فِي الْمَعْصِيَةِ مُخَالِفًا لِقَوْلِهِ تَعَالَى ﴿قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا﴾ وَإِنْ أَنْكَرَ وَخَاصَمَ تَنَغَّصَ الْعُمْرُ]

Onun şeᵓni ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimize gelip "Yā resūlallāh, benim bir zevcem vardır ki bir lāmisin elini çevirmez!" diye şekvā eden ādemin şeᵓni gibi olur, çün o ādem bu sūretle zevcesinden ᶜarz-ı şekvā etti, efendimiz "طَلِّقْهَا" diye emr ü fermān buyurdu, yaᶜnī "Onu boşatıver" diye ona tatlīke fermān etti. O ādem: "Ben onu severim" demiş. Ve efendimiz [168]"أَمْسِكْهَا" diye emr ve irāde buyurmuş, yaᶜnī "Onu boşatma, tut" demiş. Muᵓahharen imsākine emr edişi ancak o sebebdendir ki onu boşatırsa talākından sonra nefsini ona itbāᶜ ile kendisi dahi onunla berāber fesāda vākiᶜ olur ki bunun havfından devām-ı nikāhı ile ondan mündefiᶜ olacak fesād hātırındaki keder ve kalbindeki darlıkla maᶜan imsāki daha ziyāde evlā görmüş. Ve eger mālının telef ve istihlāki ile veyāhūd dīger bir vech ile dīnine bir fesādı olursa kezālik onun ᶜayşı müşevveş ve gussalı olmaktan zāil ve hālī olmaz, zīrā eger sükūt edip üzerine inkār etmese o dahi onun maᶜsiyetinde şerīk olup Hakk subhānehu ve taᶜālānın [169]﴿قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا﴾ diye sādır olan emr-i celīline muhālefet eylemiş olur ve bununla kendisi dahi günāhkār olur ve eger üzerine inkār edip onunla muhāsame eylerse bütün ᶜömrü mütenaggıs ve kaygılı olmuş olur.

---

168 en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 5/159, no: 5320; el-Begavī, *Şerhu's-Sunne*, 9/287, no: 2382; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 7/249, no: 13870; *Musnedu*'ş-Şāfiᶜī, 1/289.

169 Tahrīm, 66/6.

[وَلِهَذَا بَالَغَ رسول الله صلى الله عليه وسلم في التَّحْرِيضِ عَلَى ذَاتِ الدِّينِ فَقَالَ ''تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ لِمَالِهَا وَجَمَالِهَا وَحَسَبِهَا وَدِينِهَا فَعَلَيْكَ بِذَاتِ الدِّينِ تَرِبَتْ يَدَاكَ'' وفي حديث آخر ''مَنْ نَكَحَ الْمَرْأَةَ لِمَالِهَا وَجَمَالِهَا حُرِمَ جَمَالَهَا وَمَالَهَا وَمَنْ نَكَحَهَا لِدِينِهَا رَزَقَهُ الله مَالَهَا وَجَمَالَهَا'' وقال صلى الله عليه وسلم ''لَا تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ لِجَمَالِهَا فَلَعَلَّ جَمَالَهَا يُرْدِيهَا وَلَا لِمَالِهَا فَلَعَلَّ مَالَهَا يُطْغِيهَا وَانْكَحِ الْمَرْأَةَ لِدِينِهَا'' وإنما بالغ في الحث على الدين لأن مثل هذه المرأة تكون عونًا على الدين فأما إذا لم تكن متدينة كانت شاغلة عن الدين ومشوشة له]

Ve bunun için ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz diyānetli zevcenin nikāhına ziyādesiyle hass ve tergīb edip ve tahrīdinde mübālaga etti. Buyurmuş ki ''تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ لِمَالِهَا وَجَمَالِهَا وَحَسَبِهَا وَدِينِهَا فَعَلَيْكَ بِذَاتِ الدِّينِ تَرِبَتْ يَدَاكَ''[170] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Merʾe māl ve cemāl ve haseb ve dīnine ragbetle nikāh olunur, hemān sen diyānetlinin nikāhına iltizām eyle ki hayr-ı kesīr ondadır." Ve hadīs-i āherde gelmiş ki ''مَنْ نَكَحَ الْمَرْأَةَ لِمَالِهَا وَجَمَالِهَا حُرِمَ جَمَالَهَا وَمَالَهَا وَمَنْ نَكَحَهَا لِدِينِهَا رَزَقَهُ الله مَالَهَا وَجَمَالَهَا''[171] ki hulāsa-i meʾāl-i münīfi: "Kim ki cemāl ve mālına tamaʿan kadını nikāh ederse cemāl ve mālından mahrūm olur ve kim ki diyānetine tamaʿan kadını nikāh eylerse Allāhu ʿazīmü'ş-şān onun māl [72] ve cemālini ona rızk ve nasīb eyler." Ve dahi ʿaleyhi's-selām efendimiz buyurmuş ki ''لَا تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ لِجَمَالِهَا فَلَعَلَّ جَمَالَهَا يُرْدِيهَا وَلَا لِمَالِهَا فَلَعَلَّ مَالَهَا يُطْغِيهَا وَانْكَحِ الْمَرْأَةَ لِدِينِهَا''[172] ki hulāsa-i müfād-ı şerīfi: "Sen kadını cemāli için nikāh etme, ola ki onun cemāli onun helākine sebeb olur ve dahi mālı için onu nikāh etme, ola ki o māl ile tugyānlık eder; sen onu dīni için nikāh eyle." Ve dīn için işbu tahrīd ve hass etmesinin mübālagası ancak zevce zevcine dīn üzerine ʿavn ve yāver olduğu içindir ki bu gibi dīn-dār kadın zevcine umūr-ı dīniyyesi üzerine ʿavn ve yāver olur, çünkü diyānetli olmaz ise dīninden onu meşgūl edip onu şaşırır ve kalbini şūriş ve teşvīşe düşürür, belki onun helākine sebeb olur.

[الثانية حسن الخلق وذلك أصل مهم في طلب الفراغة والاستعانة على الدين

---

170 Buhārī, Nikāh, 16, no: 5090; Müslim, Radāʿ, 15.

171 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiʿiyye*, 6/310.

172 *Sunenu* Saʿīd b. Mansūr, 1/167, no: 505.

فإنها إذا كانت سليطة بذية اللسان سيئة الخلق كَافِرَةً لِلنِّعَمِ كَانَ الضَّرَرُ مِنْهَا أَكْثَرَ مِنَ النَّفْعِ وَالصَّبْرُ عَلَى لِسَانِ النِّسَاءِ مِمَّا يُمْتَحَنُ به الأولياء]

Ve ikinci hasleti ki hüsn-i huluk idi, o dahi taleb-i ferāgat ve istiᶜā-net-i umūr-ı dīniyye üzerine bir asl-ı mühimmdir, zīrā eger bed-hūy ve yaramaz sözlü bir şerīre veyā tīz-zebān ve hezeyān-gūyān ve fāhişeli söz söyleyici kalīlü'l-hayā ve kāfiretü'n-niᶜam olursa onun zararı nefᶜinden ekser olur, çünkü lisān-ı nisāya tahammül etmek güç ve düşvār olur, herkes ona sabr etmeğe tāb-āvet-i iktidār olamaz, ancak evliyāullāha olan imtihānlardandır ki zümre-i evliyādan gayrı onun üzerine bir kimse sabr edemez.

[قال بعض العرب لا تنكحوا من النساء ستة لا أنانة ولا منانة ولا حنانة ولا تنكحوا حداقة ولا براقة ولا شداقة أما الأنانة فهي التي تكثر الأنين والتشكي وتعصب رأسها كل ساعة فنكاح الممراضة أو نكاح المتمارضة لا خير فيه والمنانة التي تمن على زوجها فتقول فعلت لأجلك كذا وكذا والحنانة التي تحن إلى زوج آخر أو ولدها من زوج آخر وهذا أيضا مما يجب اجتنابه والحداقة التي ترمي إلى كل شيء بحدقتها فتشتهيه وتكلف الزوج شراءه والبراقة تحتمل معنيين أحدهما أن تكون طول النهار في تصقيل وجهها وتزيينه ليكون لوجهها بريق محصل بالصنع والثاني أن تغضب على الطعام فلا تأكل إلا وحدها وتستقل نصيبها من كل شيء وهذه لغة يمانية يقولون برقت المرأة وبرق الصبي الطعام إذا غضب عنده والشداقة المتشدقة الكثيرة الكلام ومنه قَوْلُهُ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "إِنَّ اللهَ تَعَالَى يَبْغُضُ الثَّرْثَارِينَ الْمُتَشَدِّقِينَ"]

Baᶜzu'l-ᶜArab demiş ki siz nisādan altı nevᶜ hasāilli kadınları nikāh etmeyiniz ki ne ennāne ve ne de mennāne ve ne de hannāne ve ne de haddāka ve ne de berrāka ve ne de şeddāka ola, bu altı nevᶜ kadınların nikāhlarından tebāᶜud ve ictināb edesiz. Ennāne o kadındır ki dāimü'l-evkāt āh u enīn ile ᶜömrünü geçirir yaᶜnī onun āh u enīni çok olur; o enīni iki hālden tehī ve hālī değildir yā sahīhan hastalığı olup cidden ve elemen vākiᶜdir veyāhūd ᶜināden temāruz edip nefsini hastalıklı gösterir ki hemīşe ve beher sāᶜat başını bağlar da āh ve oh deyip gāh başından ve gāh karnından ve gāh arka ve göğsünden teşekkī edip izhār-ı bīmārī eder. İkisinde dahi hayr yoktur, yaᶜnī mimrāza ve mütemārizalarda hayr

yoktur. Ve mennāne o kadındır ki zevcine hemīşe minnet edip durur ki ben senin için böyle ettim şunu yaptım diye minnet eyler. Denilmiş ki "طعم الآلاء أحلى من المن وأمر من الآلاء عند المن" Yaᶜnī "Niᶜmetlerin tadı bal ve kudret helvāsından daha ziyāde tatlıdır ve minnet ile olursa şecere-i zakkūmun acılığından daha ziyāde acı ve telhtir." Ve hannāne dahi o kadındır ki onun geçmiş olan kocasına veyāḥūd ondan kalan evlādına hinnet eder ki benim merhūm kocam böyle idi şöyle idi, hemīşe onu yād edip zevc-i lāhıkı üzerine tercīh eder ki onun meyl ve muhabbet ve ragbeti yā o zevc-i sābıka hasr eder veyā ondan kalan evlādına bağlar. Ve bu hāl dahi vācibü'l-ictināb olan hāllerdendir. Ve haddāka o kadındır ki her ne görürse onu ister ve şirāsına zevcini teklīf eder, yaᶜnī onun gözü her neye işlerse ona meyl edip kocasından iştirāsını taleb eyler. Ve berrākanın kelimesi iki maᶜnāya muhtemeldir yā odur ki tūl-ı nehārına yüzüne düzgün sürüp tasannuᶜ ile ona bir parlaklık etmeğe meşgūl olan kadındır veyāhud lügat-i Yemāniyyīn üzerine taᶜām etmek vaktine güceninlik izhār edip gazab gösterir de yalnız yemek yer ki hīçbir kimse ile taᶜām etmez ve her bir şeyden hisse ve nasībi istiklāl edip gözünde az gören kadındır, zīrā taᶜām vaktinde kadın veyāhūd sabī gazab ederlerse برق الصبي ve برقت المرأة diye ehl-i Yemen istiᶜmāl ederler. Ve şeddāka dahi o kadındır ki sözü çok ola, harıl harıl lüzūmlu lüzūmsuz çok söz söyler. [73] Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin "إِنَّ الله تَعَالَى يَبْغُضُ الثَّرْثَارِينَ الْمُتَشَدِّقِينَ" kelām-ı ᶜālīsi dahi o maᶜnādandır, yaᶜnī "Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri kesīrü'l-kelām olan herze-gūyānı bugz eder."

[وحكي أن السائح الأزدي لقي إلياس عليه السلام في سياحته فأمره بالتزوج ونهاه عن التبتل ثم قال لا تنكح أربعا المختلعة والمبارية والعاهرة والناشز فأما المختلعة فهي التي تطلب الخلع كل ساعة من غير سبب والمبارية المباهية بغيرها المفاخرة بأسباب الدنيا والعاهرة الفاسقة التي تعرف بخليل وخدن وهي التي قال الله تعالى ﴿وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ﴾ والناشز التي تعلو على زوجها بالفعال والمقال والنشز العالي من الأرض]

Hikāyet olundu ki Sāih el-Ezdī ᶜaleyhi'r-rahme İlyās ᶜaleyhi's-selām ile seyāhatinde mülākāt ettikte onu tezvīc ile emr ve inkıtāᶜ ve ᶜuzlet-

ten nehy edip dedi ki "Kadınlardan dört nevᶜ kadınları nikāh eylemen ki muhteliᶜa ve mübāriye ve ᶜāhire ve nāşizeyi nikāh etme." Muhteliᶜa bilā-sebeb her bir sāᶜatte zevcinden halᶜı isteyen kadındır. Ve mübāriye dahi o kadındır ki dīgeriyle mübāhāt edip esbāb-ı dünyāviyye ile tefāhur eder. Ve ᶜāhire dahi dost ve yār ile bilinmiş olan fāsıkadır ki hakkında Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri buyurmuş ki ﴿وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ﴾[173] Ve nāşize dahi o kadındır ki efᶜāl ve akvāl ile zevcine yücelenir, zīrā lügatte yerden mekān-ı mürtefiᶜa neşz denilir.

[وكان علي رضي الله عنه يقول شر خصال الرجال خير خصال النساء البخل والزهو والجبن فإن المرأة إذا كانت بخيلةً حفظت مالها ومال زوجها وإذا كانت مزهوة استنكفت أن تكلم كل أحد بكلام لين مريب وإذا كانت جبانة فرقت من كل شيء فلم تخرج من بيتها واتقت مواضع التهمة خيفةً من زوجها فهذه الحكايات ترشد إلى مجامع الأخلاق المطلوبة في النكاح]

Ve Hazret-i ᶜAlī ᶜaleyhi'r-rıdvān buyurmuş ki "Ricālin eşerr-i hısāli nisānın hayr hısālleridir ki ricālde buhl ve zehv ve cübn hısāli gayr-ı marziyyelerdir." Buhl imsāk maᶜnāsınadır. Ve zehv fahr ve tekebbür ve ululanmak maᶜnāsınadır. Ve cübn korkuluk maᶜnāsınadır, yaᶜnī erkek kısmı buhl ve tekebbür ve korkak olmak. Egerçi şerr ve yaramazlıktır ammā kadınlarda bu hısāl makbūllerdir, çünkü mümsike ve bahīle olursa hem kendi mālını hıfz eder ve hem dahi kocasının mālını hıfz eder ve mütekebbire olursa herkesle yumuşak ve reyb verir bir söz söylemez ve korkak olursa her bir şeyden müfterik olup kocası korkusundan kendi hānesinden çıkmaz ve töhmetli yerden ittikāᵓ edip sakınır. İşte bu hikāyetler nikāhta matlūb olan mecāmiᶜ-i ahlāka irşād ve delālet ederler.

[الثَّالِثَةُ حُسْنُ الْوَجْهِ فَذَلِكَ أَيْضًا مَطْلُوبٌ إِذْ بِهِ يَحْصُلُ التَّحَصُّنُ وَالطَّبْعُ لَا يَكْتَفِي بِالدَّمِيمَةِ غالبًا كيف والغالب أن حسن الخلق والخلق لا يفترقان وما نقلناه من الحث على الدين وأن المرأة لا تنكح لجمالها ليس زاجر عَنْ رِعَايَةِ الْجَمَالِ بَلْ هُوَ زَجْرٌ عَنِ النِّكَاحِ لِأَجْلِ الْجَمَالِ الْمَحْضِ مَعَ الْفَسَادِ فِي الدِّينِ فَإِنَّ الْجَمَالَ وَحْدَهُ فِي غَالِبِ الْأَمْرِ يُرَغِّبُ فِي النِّكَاحِ وَيُهَوِّنُ أَمْرَ الدِّينِ وَيَدُلُّ على الالتفات إلى معنى الجمال أن

173 Tirmizī, Birr, 71, no: 2018; İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/310.

الألفة والمودة تحصل بِهِ غَالِبًا]

Ve üçüncü hasleti ki yüz güzelliği idi, o hüsn dahi matlūbdur, zīrā tahassun onunla hāsıl olur, fi'l-agleb insānın tabᶜı çirkīn yüzlü ile iktifāᵓ etmez ve fi'l-agleb hüsn-i huluk ve hüsn-i sūret müfterik olmazlar. Ve dīndār olmasının hass ve tergībinde bizim nakl ettiğimiz kelām ise ki kadın cemāli için nikāh olunmaya, o hadīsin hükmü riᶜāyet-i cemāle zecr ve nehy değildir, ancak dīnde maᶜa'l-fesād yalnız cemāli için nikāh etmeğe bir nehy ve zecrdir, çünkü fi'l-agleb cemāl yalnızlığı ile nikāha tergīb ve emr-i dīni tehvīn eder, yoksa nisāda maᶜnā-yı cemālin iltifātına delālet eder, çünkü fi'l-gālib beyne'z-zevceyn ülf ve meveddet cemāl ile hāsıl olur. Ve husūl-i ülfet ve meveddet nikāhta matlūbdur lākin maᶜa's-salāh ve'd-diyāne taleb ve riᶜāyeti lāzımdır, yoksa dīnde fesādı olursa yalnız hüsn ü cemāli için onun nikāhı mergūb olmaz.

[وَقَدْ نَدَبَ الشَّرْعُ إِلَى مُرَاعَاةِ أَسْبَابِ الْأُلْفَةِ وَلِذَلِكَ اسْتَحَبَّ النَّظَرَ فَقَالَ ''إِذَا أَوْقَعَ اللهُ فِي نَفْسِ أَحَدِكُمْ مِنِ امْرَأَةٍ فَلْيَنْظُرْ إِلَيْهَا فَإِنَّهُ أَحْرَى أَنْ يُؤْدَمَ بَيْنَهُمَا'' أي يؤلف بينهما من وقوع الأدمة على الأدمة وهي الجلدة الباطنة والبشرة الجلدة الظاهرة وإنما ذكر ذلك للمبالغة في الائتلاف وَقَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''إِنَّ فِي أَعْيُنِ الْأَنْصَارِ شَيْئًا فَإِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يَتَزَوَّجَ مِنْهُنَّ فَلْيَنْظُرْ إِلَيْهِنَّ'' قيل كان في أعينهن عمش وقيل [74] صغر وَكَانَ بَعْضُ الْوَرِعِينَ لَا يَنْكِحُونَ كَرَائِمَهُمْ إِلَّا بعد النظر احترازًا من الغرور قال الْأَعْمَشُ كُلُّ تَزْوِيجٍ يَقَعُ عَلَى غَيْرِ نَظَرٍ فآخره هم وغم ومعلوم أن النظر لا يعرف الخلق والدين والمال وإنما يعرف الجمال من القبح]

Hālbuki şerᶜ-i şerīf esbāb-ı ülfetin mürāᶜātına daᶜvet etmiş ve onun için nazar müstehabb olup buyurulmuş ki ''إِذَا أَوْقَعَ اللهُ فِي نَفْسِ أَحَدِكُمْ مِنِ امْرَأَةٍ فَلْيَنْظُرْ إِلَيْهَا فَإِنَّهُ أَحْرَى أَنْ يُؤْدَمَ بَيْنَهُمَا''[174] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi "Zāt-ı Zü'l-Celāl eger bir kadının nikāhını sizin birinizin kalbine düşürüp onu almak isterse ona nazar etsin, zīrā onun o bakışı onların beynlerinde teᵓlīf etmeğe daha ziyāde evlā ve ahrādır." İᵓdām iᵓtilāf maᶜnāsınadır ki edemenin edemeye vukūᶜundan meᵓhūzdur ve edeme ise cilde-i bātıniyye olup yaᶜnī iç deri maᶜnāınadır, beşere dış deri yaᶜnī cilde-i zāhiriyye

174 Bkz. Tirmizī, Nikāh, 5, no: 1087; İbn Māce, Nikāh, 9, no: 1865; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 20/434; *Sahīhu* İbn Hibbān, 9/351, no: 4043.

maᶜnāsınadır. Ve bu sūretin zikri ancak mübālaga-i iᵓtilāf içindir yaᶜnī onun o ilk nazarı o mertebe muhabbet ve ülfete bāᶜis olur ki sanki onun iç derisi o menkūhenin iç derisine yapıştırıp kemāl-i ittisāl vākiᶜ olur. Ve dahi ᶜaleyhi's-selām efendimiz buyurmuş ki "إِنَّ فِي أَعْيُنِ الْأَنْصَارِ شَيْئًا فَإِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يَتَزَوَّجَ مِنْهُنَّ فَلْيَنْظُرْ إِلَيْهِنَّ"[175] Yaᶜnī "Ensārın gözlerinde bir noksān ve ᶜayb vardır. Eger sizin biriniz onlardan tezevvüc etmek isterse onlara nazar etsin." Noksān ve ᶜaybdan murād ᶜameş yaᶜnī gecede görmezliktir denilmiş ve āher bir kavlde gözleri küçürektir denilmiş. Ve veraᶜlıların baᶜzı tagrīrden ihtirāzen kızlarına nazar olmadıkça onları tezvīc etmezdi, ancak baᶜde'n-nazar onları tezvīc ederdi. Aᶜmeş demiş ki "Her bir tezvīc ki nazar edilmeksizin vākiᶜ olur, onun sonu ve āhiri hemm ve gamdır." Ve maᶜlūmdur ki nazarla kadının huluku ve dīni ve mālı bilinmez, ancak onunla hüsn ü cemāl ve kubh ve çirkīnliği bilinir.

[وَرُوِيَ أَنَّ رَجُلًا تَزَوَّجَ عَلَى عَهْدِ عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَكَانَ قَدْ خَضَبَ فَنَصَلَ خِضَابُهُ فَاسْتَعْدَى عَلَيْهِ أَهْلُ الْمَرْأَةِ إِلَى عمر وَقَالُوا حَسِبْنَاهُ شَابًّا فَأَوْجَعَهُ عمر ضَرْبًا وَقَالَ غررت القوم وروي أن بلالًا وصهيبًا أتيا أهل بيت من العرب فخطبا إليهم فقيل لهما من أنتما فقال بلال أنا بلال وهذا أخي صهيب كنا ضالين فهدانا الله وكنا مملوكين فأعتقنا الله وكنا عائلين فأغنانا الله فإن تزوجونا فالحمد لله وإن تردونا فسبحان الله فقالوا بل تزوجان والحمد لله فقال صهيب لو ذكرت مشاهدنا وسوابقنا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فقال اسكت فقد صدقت فأنكحك الصدق]

Ve dahi rivāyet olunmuş ki bir ādem Hazret-i ᶜÖmer b. el-Hattābın zamān-ı hilāfetinde tezevvüc edip saçına kına komuş. Vaktā ki hidābı gidip saçının aklığı göründü, zevcesinin akrabāsı varıp onu Hazret-i ᶜÖmer'e şekvā ettiler ve Hazret-i ᶜÖmer onu değnek darbıyla incitip "Sen bu kavmi aldattın!" diyerek taᶜzīr etmiş. Ve dahi mervīdir ki Bilāl-i Habeşī ile Suheyb ᶜaleyhime'r-rıdvān bir ᶜArabın hānesine varıp nefslerine zevceler istediklerinde sāhib-i hāne tarafından "Siz kimsiniz?" demiş. Ve Bilāl: "Ben Bilāl'im ve bu da benim karındaşım Suheyb'dir, biz evvelā yitkin idik, Allāhu ᶜazīmü'ş-şān bizi hidāyet etti ve memlūk idik, Allāhu taᶜālā bizi āzād etti ve fakīr ve yoksul idik, tebāreke ve

175 Müslim, Nikāh, 12; *Sahīhu* İbn Hibbān, 9/349, no: 4041.

taᶜālā bizi ganī ve zengin etti. Eger siz bizi evlendirirsiz Allāhu ᶜazīmü'ş-şāna hamd olsun ve eger bizi redd edip çevirirsiz, yine biz Allāh'ı tesbīh ve takdīs ederiz" dedikte ehl-i hāne: "Yok evlenirsiz, Zāt-ı Zü'l-Celāl'e hamd olsun" dediler. Suheyb, Bilāl'e "ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimizle olan meşāhid ve sevābıkımızı onlara zikr etseydin" dedikte Bilāl ona: "Sen sükūt eyle, sen sıdk ettin ve sıdk seni tezvīc etti" dedi.

[وَالْغُـرُورُ يَقَـعُ فِـي الْجَمَـالِ وَالْخُلُـقِ جَمِيعًـا فَيُسْـتَحَبُّ إِزَالَـةُ الْغُـرُورِ فِـي الْجَمَـالِ بِالنَّظَـرِ وَفِـي الْخُلُـقِ بالوصـف والإسـتيصاف فينبغـي أن يقـدم ذلـك علـى النكاح وَلَا يَسْـتَوْصِفُ فِـي أَخْلَاقِهَـا وَجَمَالِهَـا إِلَّا مَـنْ هـو بصيـر صـادق خبيـر بالظاهـر والباطـن ولا يَمِيـلُ إِلَيْهَـا فَيُفْـرِطَ فِـي الثَّنَـاءِ وَلَا يَحْسُـدُهَا فيقصـر فالطبـاع مائلـة فـي مبـادي النـكاح ووصـف المنكوحـات إلـى الإفـراط والتفريـط وقـل مـن يصـدق فيـه ويقتصـد بَـلِ الْخِدَاعُ وَالْإِغْـرَاءُ أَغْلَـبُ وَالِاحْتِيَـاطُ فِيـهِ مُهِـمٌّ لمـن يخشـى علـى نفسـه التشـوف إلـى غيـر زوجتـه]

Ve gurūr yaᶜnī aldanmak cemāl ve hulukta vākiᶜ olur, onun izālesi müstehabbdır. Ve cemālden gurūrun izālesi ancak nazarladır ve hulukta vasf ve istīsāf iledir. Gerektir ki işbu nazar ve istīsāf dahi nikāh üzerine mütekaddim ola ki kable'n-nikāh alacağı kadına bakıp onu istīsāf ede ve onun ahlāk ve cemālinde basīr ve sādık ve zāhir ve bātınına habīr ve hāzıktan gayrı dīger bir kimseyi istīsāf etmeye tā ki o vāsıf ona meyl edip senāsında tefrīt etmeye ve ondan kıskanıp da ahlāk ve hüsn ü cemālinden bir nesneyi ketm etmeye ve senāsında taksīr eylemeye, zīrā mebādī-i nikāhta tıbāᶜ mütemāyil olup [75] ve menkūhātın vasfı dahi ifrāt ve tefrīte mahall ve mütevāsıldır, onda sıdk eden az olur ve onda iktisād eden ādem dahi kalīldir, belki hidāᶜ ve igrāᵓ ve teşvīki daha ziyāde gālibdir, yaᶜnī fi'l-agleb menkūhātı vasf edenler aldatıp hidāᶜ ve igrā ederler. Ve zevcesinin gayrısına nefsini göstermekten havf eden kimse için ihtiyātı mühimm olur yaᶜnī onda dāimā ihtiyāt etmek ona ehemm ve elzemdir.

[فأمـا مـن أراد مـن الزوجـة مجـرد السـنة أو الولـد أو تدبيـر المنـزل فلـو رغـب عـن الجمـال فهـو إلـى الزهـد أقـرب لأنـه علـى الجملـة بـاب مـن الدنيـا وإن كان قـد يعيـن علـى الديـن فـي حـق بعـض الأشـخاص قـال أبـو سـليمان الدارانـي الزهـد فـي كل شـيء حتـى

في المرأة يتزوج الرجل العجوز إيثارًا للزهد في الدنيا]

Ammā zevciyyeden yalnız ikāme-i sünnet veyā husūl-i veled veyāhūd tedbīr-i menzili murād eden kimse güzellikten vaz geçip onu aramamaklık yaʿnī cemāle ragbet etmemeklik hāli zühde daha ziyāde yakın ve akrebdir, zīrā dilberlik ve cemāl ʿale'l-cümle o dahi dünyādan bir kapıdır velev ki baʿzı eşhāsa dīn üzerine muʿīn ve yāverdir. Ebū Süleymān-ı Dārānī ʿaleyhi'r-rahme demiş ki "Zühd her bir şeydedir hattā zevcede dahi zühdlük vardır ki dünyāda zühdün īsārı için ʿacūze ve kocakarıyı tezevvüc ede."

[وقد كان مالك بن دينار رحمه الله يقول يترك أحدكم أن يتزوج يتيمة فيؤجر فيها إن أطعمها وكساها تكون خفيفة المؤنة ترضى باليسير ويتزوج بنت فلان وفلان يعني أبناء الدنيا فتشتهي عليه الشهوات وتقول اكسني كذا وكذا واختار أحمد بن حنبل عوراء على أختها وكانت أختها جميلة فسأل من أعقلهما فقيل العوراء فقال زوجوني إياها فهذا دأب من لم يقصد التمتع]

Ve Mālik b. Dīnār ʿaleyhi'r-rahme derdi ki "Sizin biriniz öksüzü almaktan çekinip almaz da onun nikāhını terk eder, hālbuki onu tezevvüc edip alsa az şey ile kanāʿat edip şeyʾ-i yesīrr rāzı olur ve meʾūneti dahi ona hafīf olur ve hem dahi onu itʿām ve iksāʾ ederse müsāb ve meʾcūr olur. Ammā varır ebnā-i dünyādan fülān ve fülān ādemlerin kızlarına ragbet edip alır ve o dahi dünyānın şehevātını iştihā edip ondan ister ki bana şunu bunu giydir diye teklīf eyler." İmām Ahmed b. Hanbel ʿaleyhi'r-rahme bir gözü kör kadını hasnā ve raʿnā olan kız karındaşı üzerine tercīh ve ihtiyār etti ki bunların en ziyāde aʿkalı kimdir diye sormuş ve aʿkalı bir gözlü olan kadındır denildikte işte onun bana tezvīc ediniz diye ʿaklına ragbet etti, kız karındaşının hüsn ü cemāline iltifāt etmedi.

[فأما من لا يأمن على دينه ما لم يكن له مستمتع فليطلب الجمال فالتلذذ بالمباح حصن للدين وقد قيل إذا كانت المرأة حسناء خيرة الأخلاق سوداء الحدقة والشعر كبيرة العين شديدة بيضاء اللون محبةً لزوجها قاصرة الطرف عليه فهي على صورة الحور العين فإن الله تعالى وصف نساء أهل الجنة بهذه الصفة في قوله ﴿خَيْرَاتٌ حِسَانٌ﴾ أراد بالخيرات حسنات الأخلاق وفي قوله ﴿قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ﴾

وفي قوله ﴿عُرُبًا أَتْرَابًا﴾ العروب هي العاشقة لزوجها المشتهية للوقاع وبه تتم اللذة والحور البياض والحوراء شديدة بياض العين شديدة سوادها في سواد الشعر والعيناء الواسعة العين وقال صلى الله عليه وسلم ''خَيْرُ نِسَائِكُمْ مَنء إِذَا نَظَرَ إِلَيْهَا زَوْجُهَا سَرَّتْهُ وَإِذَا أَمَرَهَا أَطَاعَتْهُ وَإِذَا غَابَ عَنْهَا حَفِظَتْهُ فِي نَفْسِهَا وَمَالِهِ'' وإنما يسر بالنظر إليها إذا كانت محبة للزوج]

Ve müstemteᶜi olmadıkça dīni üzerine emīn olamayan kimse gerektir ki cemālli taleb eyleye, zīrā ki mübāh ile telezzüz etmek dīne bir hısndır. Denilmiş ki kadın hasnāᵓ ve güzel huylu ve siyāh gözlü ve kara saçlı ve iri gözlü ve beyāz yüzlü olup zevcine muhibb ve ᶜāşık ve nazarı ona maksūr olursa o kadın hūru'l-ᶜīn ve cennet perilerinin sūretleri üzerinde bulunmuş olur, zīrā Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri ehl-i cennetin nisāsını bu sıfatla mevsūf etmiştir ki Kurᵓān-ı ᶜazīmü'ş-şānda ﴿خَيْرَاتٌ حِسَانٌ﴾[176] buyurdu ve hayrāttan ahlāk-ı hasene murād buyurdu ve dahi ﴿قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ﴾[177] ve dīger āyette ﴿عُرُبًا أَتْرَابًا﴾[178] buyurmuş, "ᶜUrūb" zevcine ᶜāşık ve vikāᶜa müştehī olan kadındır, lezzet bununla tamām olur. Ve "hūr" beyazlıktır. Ve "havrāᵓ" o kadındır ki gözlerinin beyāzı şedīd olup hem dahi gözlerinin sevādı dahi saçın siyāhlığında şedīd olur. Ve "ᶜaynāᵓ" dahi o kadındır ki gözleri geniş ve vāsiᶜ olur. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''خَيْرُ نِسَائِكُمْ مَنء إِذَا نَظَرَ إِلَيْهَا زَوْجُهَا سَرَّتْهُ وَإِذَا أَمَرَهَا أَطَاعَتْهُ وَإِذَا غَابَ عَنْهَا حَفِظَتْهُ فِي نَفْسِهَا وَمَالِهِ''[179] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Sizin nisānızın hayrlısı o kadındır ki zevci ona bakarsa gönlünü şād eder ve eger ona emr ederse ona itāᶜat eyler ve eger ondan gāib olursa onu kendi nefsinde ve onun mālında hıfz eder ve ona nazarla gönlünün mesrūr ve şādān olması ancak onun muhabbet etmesiyledir." yaᶜnī zevcesi eger onu severse ona nazar edende şād olur.

[الرابعة أن تكون خفيفة المهر قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''خَيْرُ النِّسَاءِ أَحْسَنُهُنَّ وُجُوهًا وَأَرْخَصُهُنَّ مُهُورًا'' وقد نهى عن المغالاة في المهر تزوج رسول

176 Rahmān, 55/70.

177 Sāffāt, 37/48; Sād, 38/52; Rahmān, 55/56.

178 Vākıᶜa, 56/37.

179 Bkz. *Musnedu* Ebī Dāvūd et-Tayālisī, 4/87, no: 2444.

الله صلى الله عليه وسلم بعض نسائه على عشرة دراهم وأثاث بيت وكان رحى يد وجرة ووسادة من أدم حشوها ليف وعلى وأولم على بعض نسائه بمدين من شعير وعلى أخرى بمدين من تمر ومدين من سويق وكان عمر رضي الله عنه ينهي عن المغالاة في الصداق ويقول ما تزوج رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا زوج بناته بأكثر من أربعمائة درهم ولو كانت المغالاة بمهور النساء مكرمة لسبق إليها رسول الله صلى الله عليه وسلم]

Ve dördüncü hasleti ki hafīfetü'l-mehr olmak idi, o dahi nikāhta mürāᶜāt olacak şeydir, yaᶜnī nikāh edeceği kadının mehr ve sadākı ağır ve sakīl [76] olmamak gerektir. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "خَيْرُ النِّسَاءِ أَحْسَنُهُنَّ وُجُوهًا وَأَرْخَصُهُنَّ مُهُورًا"[180] Yaᶜnī "Nisānın yeği ve hayrlısı o kadınlardır ki onların yüzleri güzellice ola ve mehr ve nikāh akçeleri ucuzca ola." Ve dahi mehrin mugālātından yaᶜnī ziyādece pahalı olmaktan nehy ve menᶜ etmiştir. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz baᶜzı nisāsını on dirhem gümüş ve baᶜzı esās-ı hāne üzerine tezevvüc etmiştir, o esās el değirmeni ile su destisi ve līfeden dolu ve deriden kaplı bir yastık idiler. Ve baᶜzı nisāsına iki müdd şaᶜīr ve baᶜzılarına iki müdd hurmā ile iki müdd sevīk ile velīme etmiş. ᶜÖmer b. el-Hattāb dahi buyurdu ki "ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz dört yüz dirhemden ziyādeye ne kendisi evlendi ve ne de kerīme-i muhteremelerini evlendirdi." Eger mühūrun mugālātı yaᶜnī nikāh akçesinin çokluk ve pahalı ve ağırlığı ile bir mekreme olmuş olsaydı kendisi ona sizi sebkat edip onu işler idi ve hem dahi mugālāt-ı mühūrdan ᶜÖmer ᶜaleyhi'r-rıdvān nehy eylerdi.

[وقد تزوج بعض أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم على نواة من ذهب قِيمَتُهَا خَمْسَةُ دَرَاهِمَ وَزَوَّجَ سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ ابْنَتَهُ مِنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلَى دِرْهَمَيْنِ ثُمَّ حَمَلَهَا هُوَ إِلَيْهِ لَيْلًا فأدخلها هو مِنَ الْبَابِ ثُمَّ انْصَرَفَ ثُمَّ جَاءَهَا بَعْدَ سبعة أيام فسلم عليها]

Ve ashāb-ı resūlden altından kıymeti beş dirhemli gümüş olarak bir çekirdeğin üzerine tezvīc eden ādem vardır. Saᶜīd b. el-Museyyeb kızı-

180 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/310.

nı iki dirhemle Ebū Hüreyre'den tezvīc edip kendisi bi'z-zāt hānesine leylen nakl ve kapıdan idhāliyle savuşup gitmiş ve bir haftadan sonra gidip ona selām vermiştir.

[ولو تزوج على عشرة دراهم للخروج من خلاف العلماء فلا بأس به وفي الخبر ''مِنْ بَرَكَةِ الْمَرْأَةِ سُرْعَةُ تَزْوِيجِهَا وَسُرْعَةُ رَحِمِهَا'' أَيِ الْوِلَادَةُ ''وَيُسْرُ مَهْرِهَا'' وقال أيضًا ''أَبْرَكُهُنَّ أَقَلُّهُنَّ مَهْرًا'' وَكَمَا تُكْرَهُ الْمُغَالَاةُ فِي الْمَهْرِ مِنْ جِهَةِ الْمَرْأَةِ فَيُكْرَهُ السُّؤَالُ عَنْ مَالِهَا مِنْ جِهَةِ الرَّجُلِ وَلَا يَنْبَغِي أَنْ يَنْكِحَ طَمَعًا فِي المال قال الثوري إذا تزوج وقال أي شيء للمرأة فأعلم أنه لص وَإِذَا أَهْدَى إِلَيْهِمْ فَلَا يَنْبَغِي أَنْ يُهْدِيَ لِيَضْطَرَّهُمْ إِلَى الْمُقَابَلَةِ بِأَكْثَرَ مِنْهُ وَكَذَلِكَ إِذَا أَهْدَوْا إِلَيْهِ فَنِيَّةُ طَلَبِ الزِّيَادَةِ نِيَّةٌ فَاسِدَةٌ فأما التهادي فمستحب وهو سبب المودة قال صلى الله عليه وسلم ''تَهَادَوْا تَحَابُّوا'' وأما طلب الزيادة فداخل في قوله تعالى ﴿وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ﴾ أي تعطي لتطلب أكثر وتحت قوله تعالى ﴿وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رِبًا لِيَرْبُوَ فِي أَمْوَالِ النَّاسِ﴾ فإن الربا هو الزيادة وهذا طلب زيادة على الجملة وإن لم يكن في الأموال الربوية فكل ذلك مكروه وبدعة في النكاح يشبه التجارة والقمار ويفسد مقاصد النكاح]

Ve hilāf-ı ᶜulemādan hurūc eylemek üzere on dirhem mehr ile tezevvüc ederse onda bir beᵓs olmaz. Haberde gelmiş ki ''مِنْ بَرَكَةِ الْمَرْأَةِ سُرْعَةُ تَزْوِيجِهَا وَسُرْعَةُ رَحِمِهَا'' أَيِ الْوِلَادَةُ ''وَيُسْرُ مَهْرِهَا''[181] Yaᶜnī "İmreᵓenin sürᶜat-i tezvīci ile sürᶜat-i vilādeti ve yüsr-i mehri onun bereketlerindendir." Ve dahi buyurmuş ki ''أَبْرَكُهُنَّ أَقَلُّهُنَّ مَهْرًا''[182] Yaᶜnī "Kadınların ebrekleri ki en ziyāde bereketlileri ve meymenetlileri onların nikāh akçesi en ziyāde ekall ve ucuzlarıdır." Ve mehrde mugālāt zevce tarafından mekrūh olduğu gibi onun mālı üzerine sormak dahi ricāl taraflarından mekrūhtur, gerektir ki mālına tamaᶜan nikāh olunmaya hattā ᶜAllāme Sevrī ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Bir ādem tezevvüc edip kadının nesi var diye sorarsa o ādem hırsızdır." Ve onlara bir hediyye verecek olursa mukābilesinde ondan ziyāde-

---

181 *Sahīhu* İbn Hibbān, 9/405, no: 4095; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 4/62, no: 3612; *el-Mustedrek*, 2/197, no: 2739; *Hilyetu'l-Evliyā*, 3/163; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 7/385, no: 14357.

182 en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 8/304, no: 9229; *el-Mustedrek*, 2/194, no: 2732; *Hilyetu'l-Evliyā*, 2/186; *Musnedu*'ş-Şihāb, 1/105, no: 123.

sini vermeğe onları mecbūr ve muztar etmemek gerektir ve kezālik onlar dahi ona bir hediyye verirlerse onda dahi taleb-i ziyādenin niyyeti fāsiddir. Vākıᶜā tehādī egerçi müstehabbdır ve meveddetin sebebidir, ᶜaleyhi's-selām efendimiz "تَهَادَوْا تَحَابُّوا"[183] diye hakkında emr ü fermān buyurmuştur velākin taleb-i ziyāret mekrūhtur ki ﴿وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ﴾[184] nass-ı celīli altına dāhil olur ki verdiğine ziyāde talebi için ihsān ve ᶜatiyye verme ancak muhabbet ve meveddet kasdıyla veresin demektir. Ve hem dahi ﴿وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رِبًا لِيَرْبُوَ فِي أَمْوَالِ النَّاسِ﴾[185] hükm-i münīfi tahtına dāhil olur, zīrā ki ribāᵓ ziyādeliktir ve bu niyyet ile vergi ᶜale'l-cümle ziyādelik talebidir velev ki emvālde ribeviyye yoktur, çünkü maᶜnen ribeviyyenin talebi vardır ve bunun cemīᶜisi mekrūhtur ve nikāhta bidᶜattir, ticāret ve kumāra benzerler, mekāsıd-ı nikāhı bozup fesād eylerler.

[الخامسة أن تكون المرأة ولودا فإن عرفت بالعقر فليمتنع عن تزوجها قال صلى الله عليه وسلم عليكم بالولود الودود فإن لم يكن لها زوج ولم يعرف حالها فيراعي صحتها وشبابها فإنها تكون ولودا في الغالب مع هذين الوصفين]

Ve beşinci haslet ise o dahi velūd olmaktır. Eger ᶜukr ile bilinmiş bir kadın ise onun nikāhından imtināᶜ etmek gerektir, çünkü evlenmekten garaz-ı aslī husūl-i veleddir ve imreᵓe-i ᶜākire doğurmaz ve veledi olmaz, bu hālde garaz ve maksūd fāit ve mefkūd olmuş olur. ᶜAleyhi's-selām efendimiz "عَلَيْكُمْ بِالْوَلُودِ الْوَدُودِ"[186] buyurmuştur, yaᶜnī "Vilādet edici ve zevcine muhabbet edici kadınların nikāhlarını iltizām ediniz. Ve onun eger bir zevci olmazsa ve hāli bilinmezse onun sıhha ve civānlığına mürāᶜāt oluna ki fi'l-agleb bu vasfeyn ile velūd olur yaᶜnī vücūdu sahīh

---

183 Buhārī, *el-Edebu'l-Mufred*, 306, no: 594; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 7/190, no: 7240; *Musnedu*'ş-Şihāb, 1/381, no: 657; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 11/301; no: 8568.

184 Müddessir, 74/6.

185 Rūm, 30/39.

186 Ebū Dāvūd, Nikāh, 5, no: 2050; *Musnedu*'l-Bezzār, 13/95, no: 6456; *Sahīhu* İbn Hibbān, 9/338, no: 4028; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 8/251, no: 9094.

ve sağlam olup kendisi dahi civān olursa fi'l-agleb vilādet edici olur ki doğurucudur demek olur.

[السادسة أن تكون بكرا قال صلى الله عليه وسلم لجابر وقد نكح ثيبا هلا بكرا تلاعبها وتلاعبك في البكارة ثلاث فوائد إحداها أن تحب الزوج وتألفه [77] فيؤثر في معنى الود وقد قال صلى الله عليه وسلم "عَلَيْكُمْ بِالْوَدُودِ" والطباع مجبولة على الأنس بأول مألوف وأما التي اختبرت الرجال ومارست الأحوال فربما لا ترضى بعض الأوصاف التي تخالف ما ألفته فتقلي الزوج]

Ve altıncı haslet ise o dahi bākire olmaktır. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz Cābir ᶜaleyhi'r-rıdvāna seyyibe ile mütezevvic olduğu vaktte "هَلَّا بِكْرًا تُلَاعِبُهَا وَتُلَاعِبُكَ"[187] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Yā niçin bir bākireyi almadın da onunla oynayasın ve o dahi seninle oynaya?"

Bākirenin nikāhında üç fāide vardır.

Birincisi bākire kocasını sevip onunla ülfet eder ve o muhabbet ve ülfet meveddet maᶜnāsına teᵓsīr eder ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "عَلَيْكُمْ بِالْوَدُودِ"[188] buyurmuştur, yaᶜnī "Kocasını meveddet edenlerin nikāhına iltizām ediniz" demektir. Ve tıbāᶜ ise en evvel iᵓtilāf ettiği nesnenin ünsiyyeti üzerine mecbūldur. O ki ricāli tecrübe ve ihtibār etmiş ve ahvāle mümāreseti olmuş, meᵓlūfü olan nesnenin baᶜzı evsāfına muhālif gelen nesne ile rāzī olmaz ve o sebeble zevcini bugz eder.

[الثانية أن ذلك أكمل في مودته لها فإن الطبع ينفر عن التي مسها غير الزوج نفرة ما وذلك يثقل على الطبع مهما يذكر وبعض الطباع في هذا أشد نفورًا]

Ve ikinci fāide bākirenin nikāhı ona zevcinin muhabbetine ekmel ve etemm olur, zīrā tabāiᵓ-i beşeriyye dīgeri tarafından mess olunmuş olan zevceye nevᶜan-mā nefreti olur ve baᶜzu't-tıbāᶜ bunda eşedd-i nüfūru vardır.

---

187 Buhārī, Savm, 50, no: 1967; Müslim, Radāᶜ, 15.

188 Ebū Dāvūd, Nikāh, 5, no: 2050; *Musnedu*'l-Bezzār, 13/95, no: 6456; *Sahīhu* İbn Hibbān, 9/338, no: 4028; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 8/251, no: 9094.

[الثالثة أنها لا تحن إلى الزوج الأول وآكد الحب ما يقع مع الحبيب الأول غالبًا]

Ve üçüncü fāide bākire zevc-i evvele haniyy olmaz yaᶜnī zevc-i evveli yoktur ki ona hinneti ola ki bu seyyiᵓeden dahi hālīdir çünkü fi'l-gālib muhabbetin eşedd ve ākedi hinneti evvele vākiᶜ olan muhabbettir yaᶜnī fi'l-gālib seyyibe kısmı zevc-i evveline hinneti olup onu hīç unutmaz ve zevc-i sānīye şiddet-i meyl ü meveddeti olmaz.

[السابعة أن تكون نسيبة أعني أن تكون من أهل بيت الدين والصلاح فإنها ستربي بناتها وبنيها فإذا لم تكن مؤدبة لم تحسن التأديب والتربية ولذلك قال صلى الله عليه وسلم إياكم وخضراء الدمن فقيل ما خضراء الدمن قال المرأة الحسناء في المنبت السوء وقال صلى الله عليه وسلم تخيروا لنطفكم فإن العرق نزاع"]

Ve yedinci haslet ise o dahi kişi-zāde ve asīlli olmaktır yaᶜnī dīndār ve ehl-i salāh bir kavmin sülālesinden bulunmaktır, zīrā evlādı terbiye edecektir ve müᵓeddeb ve terbiyeli olmayan kimse teᵓdīb ve terbiyeye muktedir olamaz, onun için ᶜaleyhi's-selām efendimiz "إِيَّاكُمْ وَخَضْرَاءَ الدِّمَنِ" buyurmuştur ve "خَضْرَاءُ الدِّمَنِ" nedir denildikte, efendimiz "الْحَسْنَاءُ فِي الْمَنْبِتِ السُّوءِ"[189] buyurdu ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Yaramaz kavm içinde hāsıl olan hasnānın tezevvücünden sakınınız" demektir. Ve dahi ᶜaleyhi's-selām efendimiz "تَخَيَّرُوا لِنُطَفِكُمْ فَإِنَّ الْعِرْقَ نَزَّاعٌ"[190] buyurmuştur, yaᶜnī "Siz nutfenize münāsibi ihtiyār ediniz, zīrā damar nezzāᶜdır."

[الثامنة أن لا تكون من القرابة القريبة فإن ذلك يقلل الشهوة قال صلى الله عليه وسلم لا تنكحوا القرابة القريبة فإن الولد يخلق ضاويا أي نحيفا وذلك لتأثيره في تضعيف الشهوة فإن الشهوة إنما تنبعث بقوة الإحساس بالنظر واللمس وإنما يقوى الإحساس بالأمر الغريب الجديد فأما المعهود الذي دام النظر إليه مدة فإنه يضعف الحس عن تمام إدراكه والتأثر به ولا تنبعث به الشهوة فهذه هي الخصال المرغبة في النساء]

---

189 *Musnedu*'ş-Şihāb, 2/96, no: 957.

190 Bkz. İbn Māce, Nikāh, 46, no: 1968; *Sunenu*'d-Dārekutnī, 4/457, no: 3786; *el-Mustedrek*, 2/176, no: 2687; *Hilyetu'l-Evliyā*, 3/377; *Musnedu*'ş-Şihāb, 1/390, no: 667; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 7/214, no: 13758.

Ve sekizinci haslet ise o dahi karābe-i karībeden olmamaktır, zīrā karābe-i karībe şehveye mukallildir. ʿAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz [191]"لَا تَنْكِحُوا الْقَرَابَةَ الْقَرِيبَةَ فَإِنَّ الْوَلَدَ يُخْلَقُ ضَاوِيًا" buyurmuştur, yaʿnī "Karābe-i karībeyi siz nikāh etmeyiniz, zīrā karābe-i karībeden halk olunan veled nahīf olur." Çünkü şehveyi zebūn ve zaʿīf etmekte onun bir teʾsīri vardır, zīrā şehvet ancak nazar ve lems ile olan kuvve-i ihsāsiyye ile münbaʿis olur ve ihsās ise o dahi ancak emr-i garīb ü cedīd ile kuvvetlenir ve o ki nazar onunla bir müddet dāim olup maʿhūd olmuş, o hāl tamām-ı idrākinden ve onunla müteʾessir olmaktan hissi zaʿīf ve zebūn eder, onunla şehvet münbaʿis olmaz. İşte nisāya tergīb eden ve nikāhta mürāʿātı vācib olan hısāl bunlardır.

[ويجب على الولي أيضا أن يراعي خصال الزوج ولينظر لكريمته فلا يزوجها ممن ساء خلقه أو خلقه أو ضعف دينه أو قصر عن القيام بحقها أو كان لا يكافئها في نسبها قال صلى الله عليه وسلم النكاح رق فلينظر أحدكم أين يضع كريمته والاحتياط في حقها أهم لأنها رقيقة بالنكاح لا مخلص لها والزوج قادر على الطلاق بكل حال ومهما زوج ابنته ظالما أو فاسقا أو مبتدعا أو شارب خمر فقد جنى على دينه وتعرض لسخط الله لما قطع من حق الرحم وسوء الاختيار وقال رجل للحسن قد خطب ابنتي جماعة فمن أزوجها قال ممن يتقي الله فإن أحبها أكرمها وإن أبغضها لم يظلمها وقال صلى الله عليه وسلم من زوج كريمته من فاسق فقد قطع رحمها]

Ve dahi [78] velī olan kimseye dahi vācibdir ki zevce için zevcin hasāil-i hasenesini arayıp mürāʿāt ede ki kerīmesine nazar edip bed hūylu ve çirkīn yüzlü ve dīni zebūn ve kıyām hakkında mukassır ve nesebce ona küfv olmayan ādemden onu tezvīc etmeye. ʿAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki [192]"النِّكَاحَ رِقٌّ، فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ أَيْنَ يَضَعُ كَرِيمَتَهُ" Yaʿnī "Nikāh esīrliktir, sizin biriniz kerīmesini tezvīc edecek olsa onu nerede koyacağını nazar ve tedebbür etsin" demektir ki onun hakkında ihtiyāt etmek daha ziyāde lāzım ve ehemmdir, zīrā nikāh ile zevci yedinde esīre olup onun bir muhlisi yoktur, zevc ise talāk elindedir, tabʿı-

191 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiʿiyye*, 6/310.

192 *Sunenu* Saʿīd b. Mansūr, 1/191, no: 591.

na muvāfık olmazsa onu tatlīk etmeğe kādirdir, her hālde ondan nefsini tahlīse muktedirdir. Bir ādem kızını bir zālim veyā fāsık veyā bir mübtediᶜ veyā bir sarhoşa nikāh eylerse ona taᶜaddī ve üzerine cināyet etmiş olur ve hem dahi kendi dīni üzerine cināyet işlemiş olur ki nefsini saht-ı Bārī'ye ᶜarz eylemiş olur, çünkü rahimi katᶜ edip sūʾ-i ihtiyār etmiş olur. Bir ādem Hasen-i Basrī ᶜaleyhi'r-rahmeye demiş ki "Bir cemāᶜat benim kızımı isterler, onu kimden tezvīc edeyim?" Hasen: "Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerinden havf ve haşyet edip ittikāʾ eden ādemden tezvīc eyle ki eger onu severse ona ikrām eder ve eger onu bugz ederse onu zulm etmez" dedi. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "مَنْ زَوَّجَ كَرِيمَتَهُ مِنْ فَاسِقٍ فَقَدْ قَطَعَ رَحِمَهَا"[193] Yaᶜnī "Kim ki kendi kerīmesini bir fāsıktan tezvīc ederse onun rahimini katᶜ etmiş olur."

el-Bābu's-Sālisü ve Mā Yecrī Fī Devāmi'n-Nikāhi ve'n-Nazarı Fīmā ᶜAle'z-Zevci ve Fīmā ᶜAle'z-Zevceti Amma'z-Zevcü Fe-ᶜAleyhi Mürāᶜātü'l-İᶜtidāli ve'l-Edebi Fī İsnā ᶜAşere Emren

[الباب الثالث في آداب المعاشرة وما يجري في دوام النكاح والنظر فيما على الزوج وفيما على الزوجة أما الزوج فعليه مراعاة الاعتدال والأدب في اثني عشر أمرا]

Ve kitābu'n-nikāhın üçüncü bābı ise o dahi işbu bābdır ki ādāb-ı muᶜāşeret ile devām-ı nikāhta ve nazarda cārī olup zevc ile zevcenin üzerlerine mürāᶜatları lāzım gelen umūrun beyānındadır. Zevc ise on iki emrde iᶜtidāl ve ādābın mürāᶜātı ona vācib olur, şöyle ki bir zevceye mütezevvic olursa bu ādābda ola.

[في الوليمة والمعاشرة والدعابة والسياسة والغيرة والنفقة والتعليم والقسم والتأديب في النشوز والوقاع والولادة والمفارقة بالطلاق]

Yaᶜnī işbu on iki emrde dikkat ede: Evvelen velīmede, sāniyen hüsn-i muᶜāşerette, sālisen duᶜābede, rābiᶜan siyāsette, hāmisen gayrette, sādisen nafakada, sābiᶜan taᶜlīmde, sāminen kasmda, tāsiᶜan nüşūzun teʾdībinde, ᶜāşiren vikāᶜda, hādī aşeren vilādette, sānī ᶜaşeren talāk

193 *Hilyetu'l-Evliyā*, 4/314; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 11/157, no: 8334.

ile müfārakatta hüsn-i müdebbir ola. ᶜAle'l-icmāl umūr-ı isney ᶜaşere bunlardır ki merd-i mütezevvic üzerine onların mürāᶜātı vācib olur ve ahkāmının icrāsı ona lāzım gelir.

[الأدب الأول الوليمة وهي مستحبة قال أنس رضي الله عنه رأى رسول الله صلى الله عليه وسلم على عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه أثر صفرة فقال ما هذا فقال تزوجت امرأة على وزن نواة من ذهب فقال بارك الله لك أولم ولو بشاة وأولم رسول الله صلى الله عليه وسلم على صفية بتمر وسويق وقال صلى الله عليه وسلم ''طَعَامُ أَوَّلِ يَوْمٍ حَقٌّ وَطَعَامُ الثَّانِي سُنَّةٌ وَطَعَامُ الثَّالِثِ سُمْعَةٌ وَمَنْ سَمَّعَ سَمَّعَ اللَّهُ بِهِ'' ولم يرفعه إلا زياد بن عبد الله وهو غريب]

Birinci edebi ki velīme idi yaᶜnī nikāh daᶜveti ise müstehabbdır. Enes ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki "Resūlullāh sallallāhu ᶜaleyhi ve sellem bir gün yüzünde bir sarılık eseri olduğu hālde ᶜAbdurrahmān b. ᶜAvf'i görüp ona ''مَا هَذَا'' diye o eser-i sıfārı nedir diye ondan suᵓāl ettikte, ᶜAbdurrahmān ᶜaleyhi'r-rıdvān: "Ben altından bir çekirdeğin vezni üzerine bir hatundan mütezevvic olmuşum" diye cevāb vermiş. Ve efendimiz: ''بَارَكَ اللَّهُ لَكَ أَوْلِمْ وَلَوْ بِشَاةٍ''[194] diye emr ü fermān buyurmuştur, yaᶜnī "Allāhu ᶜazīmü'ş-şān onu sana mübārek etsin! Bir velīme et velev ki bir koyun ola." Ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz Ümmü'l-müᵓminīn Hazret-i Safiyye'yi nikāh buyurdukta ona temr ve sevīk ile velīme etti. Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''طَعَامُ أَوَّلِ يَوْمٍ حَقٌّ وَطَعَامُ الثَّانِي سُنَّةٌ وَطَعَامُ الثَّالِثِ سُمْعَةٌ وَمَنْ سَمَّعَ سَمَّعَ اللَّهُ بِهِ''[195] buyurmuştur ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Birinci günün yemeği haktır ve ikincinin taᶜāmı sünnettir ve üçüncünün sümᶜadır. Kim ki sümᶜa ederse Zāt-ı Zü'l-Celāl onunla mücāzāt eder." Bu hadīs-i şerīfi ancak Ziyād b. ᶜAbdullāh rivāyet etmiş ki āher bir rāvī tarafından merfūᶜ olmadığından garībdir denilmiş.

[وَتُسْتَحَبُّ تَهْنِئَتُهُ فَيَقُولُ مَنْ دَخَلَ عَلَى الزَّوْجِ ''بَارَكَ اللَّهُ لَكَ وَبَارَكَ عَلَيْكَ وَجَمَعَ بَيْنَكُمَا فِي خَيْرٍ'' وروى أبو هريرة رضي الله عنه أنه صلى الله عليه وسلم أمر بذلك

194 Buhārī, Nikāh, 56, no: 5155; Müslim, Nikāh, 13.

195 Tirmizī, Nikāh, 10, no: 1097; el-Begavī, *Şerhu's-Sunne*, 9/143.

ويستحب إظهار النكاح قال صلى الله عليه وسلم "فَضْلُ مَا بَيْنَ الْحَلَالِ وَالْحَرَامِ الدُّفُّ وَالصَّوْتُ" قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "أَعْلِنُوا هَذَا النِّكَاحَ وَاجْعَلُوهُ فِي الْمَسَاجِدِ وَاضْرِبُوا عَلَيْهِ بِالدُّفُوفِ"]

Ve tehniyesi dahi müstehabbdır ki merd-i mütezevvicin hānesine dāhil olan ādem ona diye ki "بَارَكَ اللَّهُ لَكَ وَبَارَكَ عَلَيْكَ وَجَمَعَ بَيْنَكُمَا فِي خَيْرٍ"[196] Yaᶜnī "Allāhu taᶜālā sana onu mübārek etsin ve üzerine dahi mübārek eylesin, hayr ile aranızı cemᶜ etsin." Hazret-i Ebū Hüreyre ᶜaleyhi'r-rıdvān rivāyet etmiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām bununla emr etmiştir ve izhār-ı nikāh dahi müstehabbdır ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "فَضْلُ مَا بَيْنَ الْحَلَالِ وَالْحَرَامِ الدُّفُّ وَالصَّوْتُ"[197] Yaᶜnī "Helāl ile harāmı beyninde fāsıl [79] ancak def çalmak ve savttır." Ve dahi buyurmuş ki "أَعْلِنُوا هَذَا النِّكَاحَ وَاجْعَلُوهُ فِي الْمَسَاجِدِ وَاضْرِبُوا عَلَيْهِ بِالدُّفُوفِ"[198] Yaᶜnī "Siz bu nikāhı iᶜlān ediniz ve onu mesācidde ediniz ve üzerine deflerle çalınız."

[وعن الربيع بنت معوذ قالت جاء رسول الله صلى الله عليه وسلم فدخل غداة بنى بي فجلس على فراشي وجويريات لنا يضربن بدفهن ويندبن من قتل من آبائي إلى أن قالت إحداهن وفينا نبي يعلم ما في غد فقال لها اسكتي عن هذه وقولي الذي كنت تقولين قبلها]

Ve dahi Rebīᶜ bint Muᶜavviz ᶜaleyhe'r-rıdvān üzerine mervīdir ki Rebīᶜ demiş ki "ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz evlendiğim gecenin ferdāsı gününde benim hāneme teşrīf buyurup firāşım üzerine oturdu o hāl ile ki bizim cāriyecağızlarımız defi çalıp ābāmdan katl olunanların vasflarını söyleyip nedb ederler tā ki birisi "Bizde bir peygamber vardır ki yarınki günde her ne ki var ise onu bilir" dedi. ᶜAleyhi's-selām efendimiz: "Bundan sükūt eyle de bundan akdem söylediğini söyle!" diye fermān buyurdu."

---

196 Ebū Dāvūd, Nikāh, 37, no: 2130; *el-Mustedrek*, 2/199, no: 2745; el-Begavī, *Şerhu's-Sunne*, 9/135; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 7/239, no: 13841.

197 en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 5/240, no: 5537.

198 Tirmizī, Nikāh, 6, no: 1089; el-Begavī, *Şerhu's-Sunne*, 9/47; 2265; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 7/473, no: 14699.

[الْأَدَبُ الثَّانِي حُسْنُ الْخُلُقِ مَعَهُنَّ وَاحْتِمَالُ الْأَذَى منهن ترحمًا عليهن لقصور عقلهن وقال الله تعالى ﴿وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾ وَقَالَ فِي تَعْظِيمِ حَقِّهِنَّ ﴿وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا﴾ وقال ﴿وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ﴾ قيل هي المرأة وآخر ما وصى به رسول الله صلى الله عليه وسلم ثلاث كان يتكلم بهم حتى تلجلج لسانه وخفي كلامه جعل يقول ''اَلصَّلَاةَ الصَّلَاةَ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ لَا تُكَلِّفُوهُمْ مَا لَا يُطِيقُونَ'' ''الله الله فِي النِّسَاءِ فَإِنَّهُنَّ عَوَانٌ فِي أَيْدِيكُمْ'' يَعْنِي أسراء ''أَخَذْتُمُوهُنَّ بِأَمَانَةِ اللهِ وَاسْتَحْلَلْتُمْ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللهِ'']

Ve ikinci edeb dahi kadınlarla hüsn-i huluk ile muᶜāşeret edip onlara terahhumen ve ᶜakllarının kısa ve kusūr ve noksānlığına bināen onlardan ezāyı tahammül eyleye ki Hakk subhānehu ve taᶜālā ﴿وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾[199] diye emr buyurmuştur, yaᶜnī "Onlarla siz maᶜrūf ile muᶜāşeret ediniz." Ve dahi haklarının taᶜzīminde ﴿وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا﴾[200] buyurmuştur, yaᶜnī "Onlar sizden mīsāk-ı galīz ahz etmişlerdir." Ve dahi ﴿وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ﴾[201] buyurmuştur ki ﴿وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ﴾[202] tefsīrinde ondan murād imreʾedir denilmiştir. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin son vesāyāsı üç şey idi, lisānı tereddüd edip kelāmı hafī ve gizli oluncaya dek onlarla tekellüm buyurur idi. O üç şeyʾi bunlar idi ki ''اَلصَّلَاةَ الصَّلَاةَ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ لَا تُكَلِّفُوهُمْ مَا لَا يُطِيقُونَ''[203] , ''الله الله فِي النِّسَاءِ فَإِنَّهُنَّ عَوَانٌ فِي أَيْدِيكُمْ'' يَعْنِي أسراء ''أَخَذْتُمُوهُنَّ بِأَمَانَةِ اللهِ وَاسْتَحْلَلْتُمْ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللهِ''[204] Hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Siz namāza namāza dikkat ve iᶜtināʾ edip edāsına muvāzabet ediniz ve milk-i yemīniniz olan esirrāya tākatlarından hāric ve kudretlerinden ziyāde bir nesne ile onları siz teklīf etmeyiniz lā-siyyemā nisāya taᶜaddī ve zulm etmeyiniz, Allāh Allāh,

---

199 Nisā, 4/19.

200 Nisā, 4/21.

201 Nisā, 4/39.

202 Nisā, 4/39.

203 Bkz. *Şerhu Muşkili'l-Āsār*, 8/226, no: 3203; el-Harāitī, *Mekārimu'l-Ahlāk*, 172, no: 521.

204 Müslim, Hacc, 19; Ebū Dāvūd, Menāsik, 57, no: 1905; *Musnedu*'l-Bezzār, 12/299; *Sahīhu* İbn Hibbān, 4/311; *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 3/334, no: 14705.

kadınlarda pek çok ziyāde dikkat ve hüsn-i muᶜāmele ve lutf ediniz, zīrā onlar dahi sizin yedinizde esīrlerdir ve siz onları Allāhu ᶜazīmü'ş-şānın emāneti ile aldınız ve onun kelimesiyle onların ferclerini istihlāl ettiniz."

[وقال صلى الله عليه وسلم "مَنْ صَبَرَ عَلَى سُوءِ خُلُقِ امْرَأَتِهِ أَعْطَاهُ اللهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلَ مَا أُعْطِيَ أَيُّوبُ عَلَى بَلَائِهِ وَمَنْ صَبَرَتْ عَلَى سُوءِ خُلُقِ زَوْجِهَا أَعْطَاهَا اللهُ مِثْلَ ثَوَابِ آسِيَةَ امْرَأَةِ فِرْعَوْنَ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ صَبَرَ عَلَى سُوءِ خُلُقِ امْرَأَتِهِ أَعْطَاهُ اللهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلَ مَا أُعْطِيَ أَيُّوبُ عَلَى بَلَائِهِ وَمَنْ صَبَرَتْ عَلَى سُوءِ خُلُقِ زَوْجِهَا أَعْطَاهَا اللهُ مِثْلَ ثَوَابِ آسِيَةَ امْرَأَةِ فِرْعَوْنَ"[205] buyurmuş ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Kim ki zevcesinin sūᵓ-i huluku üzerine sabr ederse Allāhu ᶜazīmü'ş-şān hazretleri ona ecrden Eyyūb ᶜaleyhi's-selāma belvāsı üzerine verdiği ecr gibi ecr ve sevābı verir ve kim ki zevcinin sūᵓ-i huluku üzerine sabr ederse Allāhu taᶜālā hazretleri o kadına firᶜavnın zevcesi Āsiye'ye verdiği sevāb gibi ecr ve sevāb verir."

[واعلم انه ليس حسن الخلق معها كف الأذى عنها بل احتمال الأذى منها والحلم عند طيشها وغضبها اقتداء برسول الله صلى الله عليه وسلم فقد كانت ازواجه يراجعنه الكلام وتهجره الواحدة منهن يومًا إلى الليل وراجعت امرأة عمر رضي الله عنه عمر في الكلام فقال أتراجعيني يالكعاء فقالت إن أزواج رسول الله صلى الله عليه وسلم يراجعنه وهو خير منك فقال عمر خابت حفصة وخسرت ان راجعته ثم قال لحفة لا تفتري بابنة ابن ابي قحافة فإنها حب رسول الله صلى الله عليه وسلم وخوفها من المراجعة وروي انه دفعت احداهن في صدر رسول الله صلى الله عليه وسلم فزبرتها أمها فقال صلى الله عليه وسلم "دَعِيهَا فَإِنَّهُنَّ يَصْنَعْنَ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ"]

Ve dahi bil ve āgāh ol ki onunla hüsn-i huluk etmek, ondan cevr ve cefāyı keff etmek ve onu incitmemek demek değildir belki ondan ezā ve cefāyı tahammül etmektir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimize iktidāen tayş ve gazabı vaktinde ona hilm etmek ve kusūruna bakmamaktır, zīrā ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ezvāc-ı mutahherātı

---

205 *Musnedu*'l-Hāris, 1/309, no: 205; İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/310.

kelām ile ona mürācaᶜat ederlerdi ve baᶜzen birisi onu geceye kadar bir gün hecr ederdi. Mervīdir ki bir kadın ᶜÖmer ᶜaleyhi'r-rıdvāna söz ile mürācaᶜat edince, ᶜÖmer: "Ey yaramaz hor ve hakīr karı, sen bana lakırdı çevirip sözü redd ve mürācaᶜatı edersin!" diye onu tevbīh ettikte, o kadın dahi: "Resūl-i kibriyānın ezvācı [80] ona mürācaᶜat ederler o hāl ile ki kendisi senden hayrlıdır!" O vaktte ᶜÖmer dedi ki "Hafsa eger ona söz çevirip mürācaᶜat ettiyse hāib ve hāsir oldu!" Ondan sonra Hafsa'ya demiş ki "Sen İbn Ebī Kuhāfe'nin kızı ile aldanıp mağrūr olmayasın, zīrā o muhtereme efendimizin sevgilisidir ki mürācaᶜat edip ona sözü çevirip redd-i kelām etmekten onu tahvīf etti." Ve dahi mervīdir ki ezvāc-ı tāhirātın birisi efendimizin mübārek göğsünü itelemiş ve anası onu paylayınca efendimiz "دَعِيهَا فَإِنَّهُنَّ يَصْنَعْنَ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ"[206] "Sen onu bırak da terk eyle ki onlar bundan ziyādeyi işlerler."

[وجرى بينه وبين عائشة كلام حتى أدخل بينهما أبا بكر رضي الله عنه حكما استشهده فقال لها رسول الله تكلمين أو اتكلم فقالت بل تكلم انت ولا تقل إلا حقا فلطمها أبو بكر حتى دمي فوها وقال يا عدية نفسها أو يقول غير الحق فاستجارت برسول الله صلى ا لله عليه وسلم وقعدت خلف ظهره فقال له النبي صلى الله عليه وسلم لم ندعك لهذا ولا اردنا منك هذا وقالت له مرة في كلام غضبت عنده أنت الذي تزعم أنك نبي الله فتبسم رسول الله صلى الله عليه وسلم واحتمل ذلك حلما وكرما وكان يقول لها "إِنِّي لَأَعْرِفُ غَضَبَكِ مِنْ رِضَاكِ" قالت وكيف تعرفه قال إذا رضيت قلت لا واله محمد واذا غضبت قلت لا واله ابراهيم قالت صدقت انما اهجر اسمك ويقال ان أول حب وقع في الإسلام حب النبي صلى الله عليه وسلم لعائشة رضي الله عنها وكان يقول لها "كُنْتُ لَكِ كَأَبِي زَرْعٍ لِأُمِّ زَرْعٍ غَيْرَ اَنِّي لَا أُطَلِّقُكِ" وكان يقول لنسائه "لَا تُؤْذِينِي فِي عَائِشَةَ وَاللهِ مَا نَزَلَ عَلَيَّ الْوَحْيُ وَأَنَا فِي لِحَافِ امْرَأَةٍ مِنْكُنَّ غَيْرَهَا" وقال أنس رضي الله عنه كان رسول الله صلى الله عليه وسلم ارحم الناس بالنساء والصبيان]

Ve dahi mervīdir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizle Hazret-i ᶜĀişe ᶜaleyhe'r-rıdvānın beynlerinde bir kelām cārī olup tā ki Hazret-i Ebī Bekr es-Sıddīk radıyallāhu ᶜanhüyü yanlarına celb ve beynlerinde onu hakem nasb ve ihtiyār edip onu istişhād etmişler ve ᶜaleyhi's-selām

---

206 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/310.

efendimiz Hazret-i ᶜĀişe'ye: "Sen mi söylersin yoksa ben mi söyleyeyim?" dedikde Hazret-i ᶜĀişe: "Yok sen söyle, ammā haktan gayrı bir şey söylemeyesin!" diye cevāb vericek Hazret-i Ebū Bekr onun ağzı üzerine bir tokat vurup ağzını kanlattı ve "Ey nefsine müteᶜaddī, haktan gayrı bir şey söyler mi!" diye ona tevbīh ve taᶜzīr etti. O vakt Hazret-i ᶜĀişe, efendimize sığınıp ilticā etmekle varıp arkası sonra oturdu ve ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz Hazret-i Ebī Bekr'e "Biz seni bunun için daᶜvet etmedik ve biz bunu senden istemedik" dedi. Ve dahi mervīdir ki Hazret-i ᶜĀişe bir kerre efendimize bir söz için gazab ettiği hengāmda "Sen kendini nebiyyullāh olduğunu zuᶜm eylersin!" diye lāyıksız söz söylemiş ve efendimiz tebessüm buyurup hilm ve keremine mebnī onu ondan tahammül etmiş. Ve dahi Hazret-i ᶜĀişe'ye buyururdu ki "إِنِّي لَأَعْرِفُ غَضَبَكِ مِنْ رِضَاكِ"[207] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Ben senin gazabını rızāndan bilirim." Ve Hazret-i ᶜĀişe: "Nice bilirsin?" deyince, "Sen benden rāzī olduğun vaktte "لَا وَإِلَهِ محمدٍ" diye benim rabbime ismimi yād ederekten kasem edersin ve bana gazabın olursa "لَا وَإِلَهِ اِبْرَاهِيمَ" diye kasem edip ismimi zikr etmezsin" diye beyān buyurdukta Hazret-i ᶜĀişe dahi: "Doğru söyledin, vākıᶜā böyledir, ammā yalnız senin ismini hecr ederim başka şeyᵓi hecr etmem ancak onun zikrini terk eylerim" demiştir. Ve dahi denilir ki İslām'da en evvel vukūᶜ bulan muhabbet ᶜaleyhi's-selām efendimiz Hazret-i ᶜĀişe'ye olan muhabbetidir, ona buyururdu ki "كُنْتُ لَكِ كَأَبِي زَرْعٍ لِأُمِّ زَرْعٍ غَيْرَ اَنِّي لَا أُطَلِّقُكِ"[208] Yaᶜnī "Ben sana Ebī Zerᶜin Ümmü Zerᶜa gibiyim lākin ben seni boşatmam." Yaᶜnī Ebū Zerᶜ, Ümmü Zerᶜa nice ise ben dahi sana böyleyim fakat benim ondan bir ziyāde hālim var ki ben seni boşatmam demektir. Ve dahi nisāsına buyururdu ki "لَا تُؤْذِينِي فِي عَائِشَةَ وَاللهِ مَا نَزَلَ عَلَيَّ الْوَحْيُ وَأَنَا فِي لِحَافِ امْرَأَةٍ مِنْكُنَّ غَيْرَهَا"[209] Yaᶜnī "Siz beni ᶜĀişe ile eziyyet etmeyiniz!

---

207 Buhārī, Edeb, 63, no: 6078; *Sahīhu* İbn Hibbān, 10/174, no: 4331; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 23/45.

208 Buhārī, Nikāh, 82, no: 5189; Müslim, Fezāilu's-Sahābe, 14.

209 Buhārī, Menākıb, 30, no: 3775; Tirmizī, Menākıb, 63, no: 3879; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 6/601, no: 13100; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 23/40, no: 104.

Vallāhi sizin birinizin lihāfında iken bana vahy nāzil olmadı illā ᶜĀişe ki ben onun lihāfında iken bana vahy nāzil olur." Ve Enes ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki "ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz sıbyān ve nisāya nāsın kāffesinden ziyāde erhamdır." Yaᶜnī sıbyān ve nisāya rahm ve şefkati pek çok ziyāde kesīr ve gālibdir onun merhameti nāsın merhametinden ziyāde idi ve onlara olan merhameti sāireye olan merhametinden dahi ekserdir demek olur.

[الثَّالِثُ أَنْ يَزِيدَ عَلَى احْتِمَالِ الْأَذَى بِالْمُدَاعَبَةِ وَالْمَزْحِ وَالْمُلَاعَبَةِ فَهِيَ الَّتِي تُطَيِّبُ قُلُوبَ النِّسَاءِ وَقَدْ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْزَحُ مَعَهُنَّ وَيَنْزِلُ إِلَى دَرَجَاتِ عُقُولِهِنَّ في الأعمال والأخلاق حتى روي أنه صلى الله عليه وسلم كان يسابق عائشة في العدو فسبقته يومًا وسبقها في بعض الأيام فقال صلى الله عليه وسلم "هَذِهِ بِتِلْكَ" وفي الخبر أنه كان صلى الله عليه وسلم من أفكه الناس مع نسائه]

Ve üçüncü dahi ihtimāl-i ezā üzerine onlarla müdāᶜabe ve mezh ve mülāᶜabeyi ziyāde etmektir ki hem ezālarını tahammül eder hem dahi onlarla müdāᶜabe ve mülāᶜabe ve mümāzaha ede, [81] zīrā mülāᶜabe nisānın kulūbunu hoş eder. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz onlarla mümāzaha ederdi ve aᶜmāl ve ahlāklarında dahi ᶜukūllarının derecelerine nefslerini indirip tenzīl ederdi, hattā mervīdir ki Hazret-i ᶜĀişe ile seğirtmekte müsābaka ederdi, bir günde ᶜĀişe onu geçip sebkat etti ve baᶜzu'l-eyyāmda efendimiz onu geçip sebkat etmekle "هَذِهِ بِتِلْكَ"[210] diye latīfe etmiş yaᶜnī "Bu kerre benim bu sebkat edişim o senin sebkat edişine karşıdır ki ona mukābele etti." Ve dahi haberde gelmiş ki ᶜaleyhi's-selām efendimiz nisāsıyla olan latīfesi nāsın nisālarıyla olan latīfe ve mizāhlarından ziyāde idi.

[وقالت عائشة رضي الله عنها سمعت أصوات أناس من الحبشة وغيرهم وهم يلعبون في يوم عاشوراء فقال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم "أَتُحِبِّينَ أَنْ تَرَيْ لَعِبَهُمْ قَالَتْ قُلْتُ نَعَمْ فَأَرْسَلَ إِلَيْهِمْ فَجَاؤُوا وَقَامَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم بَيْنَ الْبَابَيْنِ فَوَضَعَ كَفَّهُ عَلَى الْبَابِ وَمَدَّ يَدَهُ وَوَضَعْتُ ذَقَنِي عَلَى يَدِهِ وَجَعَلُوا يَلْعَبُونَ وَأَنْظُرُ وَجَعَلَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ "حَسْبُكِ" وَأَقُولُ اُسْكُتْ مَرَّتَيْنِ

210 Ebū Dāvūd, Cihād, 68, no: 2578; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 8/178, no: 8894; *Sahīhu* İbn Hibbān, 10/545, no: 4691.

أَوْ ثَلَاثًا ثُمَّ قَالَ يَا عَائِشَةُ حَسْبُكِ فَقُلْتُ نَعَمْ فَأَشَارَ إِلَيْهِمْ فَانْصَرَفُوا'' فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا وَأَلْطَفُهُمْ بِأَهْلِهِ'' وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِنِسَائِهِ وَأَنَا خَيْرُكُمْ لِنِسَائِي'']

Ve dahi ᶜĀişe ᶜaleyhe'r-rıdvān demiş ki "Bir günde ki ᶜāşūrā᾿ günü idi, Habeşe ve sāireden bir cemāᶜat oyun oynadılar da ben onların seslerini işittim. Ve ᶜaleyhi's-selām efendimiz: "Bunların oyunlarını görmek sever misin?" diye benden su᾿āl ettikte, ben dahi "evet" diye hāhiş gösterince ādem gönderip onları celb etti ve kendisi iki kapının aralarında durup mübārek elinin ayasını kapının üzerine komakla elini uzattı. Ben dahi çenemi onun eli üzerine koyup seyr ettim. Onlar oyun oynadılar tā ki efendimiz bana elverir demeğe başladı ve ben dahi ona sükūt eyle derdim. Ve iki üç kerre böyle buyurup ve ben dahi öyle söyledikten sonra "يَا عَائِشَةُ حَسْبُكِ فَقُلْتُ نَعَمْ فَأَشَارَ إِلَيْهِمْ فَانْصَرَفُوا"[211] diye katᶜiyyen emr ü fermān buyurdu, yaᶜnī "Ey ᶜĀişe artık elverir, bu kadar seyr sana kāfīdir" deyince ben dahi evet dedim. Ve kendisi onlara işāret etmekle onlar savuşup gittiler. ᶜAleyhi's-selām efendimiz buyurdu ki "أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا وَأَلْطَفُهُمْ بِأَهْلِهِ"[212] Yaᶜnī "Ehl-i īmānın en ziyāde īmānı güzel olan kimse ancak o kimsedir ki ahlākça onlardan en ziyāde güzel ola, ehliyle en ziyāde latīf[e] edici ola." Ve dahi ᶜaleyhi's-selām efendimiz "خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِنِسَائِهِ وَأَنَا خَيْرُكُمْ لِنِسَائِي"[213] diye beyān buyurmuştur, yaᶜnī "Sizin yeğiniz o kimsedir ki nisāsına yeğdir, hālbuki ben kendi nisāma sizin en yeğinizim."

[وقال عمر رضي الله عنه مع خشونته ينبغي للرجل أن يكون في أهله مثل الصبي فإذا التمسوا ما عنده وجد رجلًا وقال لقمان رحمه الله ينبغي للعاقل أن يكون في أهله كالصبي وإذا كان في القوم وجد رجلًا وفي تفسير الخبر المروي ''إِنَّ اللّٰهَ يَبْغُضُ الْجَعْظَرِيَّ الْجَوَّاظَ'' قيل هو الشديد على أهله المتكبر في نفسه وهو أحد ما قيل

211 Buhārī, Salāt, 69, no: 454; Müslim, Salātu'l-ᶜĪdeyn, 4, no: 892.

212 Tirmizī, Īmān, 6, no: 2612; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 8/256, no: 9109; *el-Mustedrek*, 1/119, no: 173; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 10/355, no: 7615.

213 Tirmizī, Menākıb, 64, no: 3895; *Musnedu*'l-Bezzār, 3/240, no: 1028; *Sahīhu* İbn Hibbān, 9/484; no: 4177; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 11/165, no: 8346.

في معنى قوله تعالى ﴿عُتُلٍّ﴾ قيل العتل هو اللفظ اللسان الغليظ القلب على أهله وَقَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "هَلَّا بِكْرًا تُلَاعِبُهَا وَتُلَاعِبُكَ" وَوَصَفَتْ أَعْرَابِيَّةٌ زَوْجَهَا وَقَدْ مَاتَ فَقَالَتْ وَاللهِ لَقَدْ كَانَ ضَحُوكًا إِذَا وَلَجَ سِكِّيتًا إِذَا خَرَجَ آكِلًا مَا وَجَدَ غير مسائل عما فقد]

Ve dahi ᶜÖmer ᶜaleyhi'r-rıdvān huşūnetiyle maᶜan buyurmuş ki "Ādem kendi ehline sabī gibi olmak gerektir, ondan onun yanında olan bir nesneyi iltimās ederlerse o vaktte yiğit buluna." Ve dahi Lokmān ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "ᶜĀkıla gerektir ki kendi ehlinde sabī gibi ola ve kavm içinde olursa yiğit buluna." Ve "إِنَّ الله يَبْغُضُ الْجَعْظَرِيَّ الْجَوَّاظَ"[214] haberinin tefsīrinde denilmiş ki caᶜzarī-i cevvāz o kimsedir ki ehline şedīd ve kendi nefsinde mütekebbir ve sitemkār ve bahīl ola. Ve dahi ﴿عُتُلٍّ﴾[215] kelime-i celīlesi tefsīrinde denilen maᶜānīnin birisidir ki ᶜutull lisānı kabīh ve kalbi galīz olan kimsedir. Cābir ᶜaleyhi'r-rıdvāna "هَلَّا بِكْرًا تُلَاعِبُهَا وَتُلَاعِبُكَ"[216] buyurmuştur, yaᶜnī ᶜaleyhi's-selāmın Cābir'e "Yā niçin bākireyi almadın da sen onunla mülāᶜabe edip o dahi seninle mülāᶜabe ede!" buyurulmuştur. Ve bir aᶜrābiyye, kocası vefātından sonra onu vasf edip demiş ki "Vallāhi hāneye girerse dahūk yaᶜnī gülücü idi ve hāneden çıkarsa sükūt edici idi ve bulduğunu yerdi ve bulamadığı nesnenin üzerine suʾāl etmezdi."

[الرابعة أن لا ينبسط فِي الدُّعَابَةِ وَحُسْنِ الْخُلُقِ وَالْمُوَافَقَةِ بِاتِّبَاعِ هَوَاهَا إِلَى حَدٍّ يُفْسِدُ خُلُقَهَا وَيُسْقِطُ بِالْكُلِّيَّةِ هَيْبَتَهُ عِنْدَهَا بَلْ يُرَاعِي الِاعْتِدَالَ فِيهِ فَلَا يَدَعُ الْهَيْبَةَ وَالِانْقِبَاضَ مَهْمَا رَأَى مُنْكَرًا وَلَا يَفْتَحُ بَابَ الْمُسَاعَدَةِ عَلَى الْمُنْكَرَاتِ الْبَتَّةَ بَلْ مَهْمَا رَأَى مَا يُخَالِفُ الشَّرْعَ وَالْمُرُوءَةَ تَنَمَّرَ وَامْتَعَضَ]

Ve dördüncü dahi onun ᶜindinde bi'l-külliyye onun heybetini iskāt ve zevcenin ahlākını ifsād edecek hadd ve mertebeye kadar hevāsına muvāfakat ve ittibāᶜıyla duᶜābe ve hüsn-i hulukta inbisāt etmemekliktir, onda iᶜtidāli mürāᶜāt ede ve heybeti terk etmeye ve ondan bir münkeri

---

214 Bkz. Ebū Dāvūd, Edeb, 8, no: 4801; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 10/474, no: 7823; el-Begavī, *Şerhu's-Sunne*, 13/170.

215 Kalem, 68/13.

216 Buhārī, Savm, 50, no: 1967; Müslim, Radāᶜ, 15.

gördükçe inkıbāz ve heybeti ona gösterip dargınlık irāʾe ede, elbette münkerāt üzerine ona müsāʿade kapısını açmaya belki ondan şerʿ ve mürüvvet ve ādāba muhālif bir nesneyi gördükçe aslanlanıp durgunluk hāli [82] göstere.

[قال الحسن والله ما أصبح رجل يطيع امرأته فيما تهوى إلا كبه الله في النار وقال عمر رضي الله عنه خالفوا النساء فإن في خلافهن البركة وقد قيل شاوروهن وخالفوهن وقد قَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "تَعِسَ عَبْدُ الزَّوْجَةِ" وإنما قال ذلك لأنه إذا أطاعها في هواها فهو عبدها وقد تعس فإن الله ملكه المرأة فملكها نفسه فقد عكس الأمر وقلب القضية وأطاع الشيطان لما قال ﴿وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللّٰهِ﴾ إذ حق الرجل أن يكون متبوعًا لا تابعًا وقد سمى الله ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾ وسمى الزوج سيدًا فقال تعالى ﴿وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَى الْبَابِ﴾ فإذا انقلب السيد مسخرًا فقد بدل نعمة الله كفرًا]

Hasen-i Basrī ʿaleyhi'r-rahme demiş ki "Vallāhi kim ki hevāsıyla zevcesine mutīʿ olursa Allāhu ʿazīmü'ş-şān onu nār-ı cehenneme yüzü koyu ilkāʾ eder. Bir kimse zevcesinin hevāsına mutīʿ ve emrine münkād olarak sabāha girmiş yoktur illā ki Zāt-ı Zü'l-Celāl onu nār-ı cahīme münkebb etmez." ve ʿÖmer b. el-Hattāb radıyallāhu ʿanhu demiş ki "Siz nisāya muhālefet ediniz" zīrā muhālefetlerinde bereket vardır. Denilmiş ki onlarla danışınız ve muhālefet ediniz. Ve dahi ʿaleyhi's-selām efendimiz "تَعِسَ عَبْدُ الزَّوْجَةِ"[217] buyurmuştur, yaʿnī "Zevcesinin kulu, yüz koyu düşüp helāk olmuş!" Ve hakkında böyle buyuruşu ancak hevāsında ona itāʿat etmesiyledir, zīrā eger hevāsında ona mutīʿ olursa ona kul olmuş olur ve yüzü üzerine düşüp helāka uğramış olur, çünkü Allāhu ʿazīmü'ş-şān merʾeyi ona temlīk etmiş iken kendisi gidip nefsini ona temlīk etti ve emri maʿkūs edip ters işledi ve kaziyyeyi kalb edip şeytān-ı laʿīne itāʿat etti, çünkü şeytān demiştir ki "Ben ʿale't-tahkīk onlara emr edeceğim ki halkullāhı tagyīr edeler." Recülün hakkı metbūʿ olmak olup tābiʿ olmak değildir. Hakk subhānehu ve taʿālā ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾[218] diye emr ü fermān buyurmuştur ki onları nisāʾ üzerine kāim

217 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiʿiyye*, 6/311.

218 Nisā, 4/34.

tesmiye buyurdu ve hem dahi āher yerde ﴿وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَى الْبَابِ﴾[219] diye kocasına seyyid nāmını vermiş ki "Efendisini kapı önünde buldular" demektir. Ve çün efendiliği kulluğa kalb edip kendisi zīr-dest ve müsahhar ve fermān-ber oldu, küfrān-ı niᶜmetle ona ihsān buyurulan niᶜmeti tebdīl ve halkullāhı tagyīr edip şeytānın emrine mutīᶜ ve münkād olmuş olur demektir.

[ونفس المرأة على مثال نفسك إن أرسلت عنانها قليلًا جمحت بك طويلًا وإن أرخيت عذارها فترًا جذبتك ذراعًا وإن كبحتها وشددت يدك عليها في محل الشدة ملكتها قال الشافعي رضي الله عنه ثلاثة إن أكرمتهم أهانوك وإن أهنتهم أكرموك المرأة والخادم والنبطي أراد به إن محضت الإكرام ولم تمزج غلظك بلينك وفظاظتك برفقك]

Ve kadının nefsi dahi senin nefsin gibidir, eger sen onun yularını azıcık gevşettinse sana serkeşlik edip uzunca yere seni çekip götürür ve eger ᶜizārını gevşek tuttunsa seni bir arşın yere kahren ve cebren cezb eder ve eger gemini çekip onun üzerine elini katı tutup şiddet mahallinde ona şiddet gösterdinse ona mālik olursun. İmām Şāfiᶜī ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Üç nevᶜ ādem vardır ki eger sen onlara ikrām eder isen sana ihānet ederler ve eger onlara ihānet eder isen sana ikrām ederler: zevce ve hizmetçi ve nebatī." Ve "nebatī" lügatte ᶜacem fellāhları demektir ki taᶜrīfinde denilmiş ki nebat ᶜacem fellāhlarından bir kabīle adıdır ki ᶜIrākeyn arasına nāzil olurlar, halkı ᶜadem-i fesāhatla ve ahlāk-ı zemīme ile maᶜrūftur; ve yukālu: "في السبتة اليه نبطي ونباطي ونباط وقيل انهم ينزلون سواد العراق ويقال انهم طائفة من الصابئين يعبدون الكواكب ويقال لهم النبيط ايضا" Ve bunların şeᵓnlerinde şāᶜirin birisi demiş ki "لا تكرمن ردي الأصل تظلم || واغلظ عليه يأتك طوعا واذعانا || إن الحديد تلين النار قوته || ولو سكبت عليه البحر م لان" Yaᶜnī "Sen bed-asl ve soysuz ādemlere ikrām etme ve eger ona ikrām ettinse onu zulm etmiş olursun; eger kullanmasını istedinse üzerine katılık ile muᶜāmele et ki sana mutīᶜ ve münkād gele. Görmez misin ki demirin kuvvetini āteş yumuşatır, üzerine yaᶜnī demirin üzerine deryāyı döksen yumuşanmaz." Ammā İmām Şāfiᶜī bu

219 Yūsuf, 12/25.

makālesiyle ikrām-ı mahzı murād etmiştir, yoksa külliyyen terk-i ikrām murād olunmaz ki nusūs ve āsār-ı celīleye muᶜārız düşer. Ve ikrām-ı mahzī o ikrāmdır ki onunla huşūnet ve gılzat ve fezāzet katılmamıştır. Ve çün bu üç tāifeye kerem ve mücāmele etmek ārzū ederse gerektir ki yumuşaklığı katılıkla ve berk ve keskinliği rıfk ile katıp muᶜāmele eyleye ki lutf ve ᶜunfu karışık sūretle ola.

[وكانت نساء العرب يعلمن بناتهن اختبار الأزواج وكانت المرأة تقول لابنتها اختبري زوجك قبل الإقدام والجراءة عليه انزعي زج رمحه فإن سكت فقطعي اللحم على ترسه فإن سكت فكسري العظام بسيفه فإن سكت فاجعلي الإكاف على ظهره وامتطيه فإنما هو حمارك]

Mervīdir ki nisā-i ᶜArab kızlarına imtihān-ı ezvācı öğretip taᶜlīm ederlerdi ki imreᵓe kızına derdi ki "Üzerine ikdām ve cürᵓet etmeden sen zevcini imtihān edip ihtibār eyle, şöyle ki evvelā mızrağın süngüsünü çıkar, sükūt ederse gūştu dahi onun kalkanı üzerine parçala ve buna dahi sükūt ederse onun kılıcı ile kemikleri kır ve buna dahi sükūt ederse artık çulu [83] onun arkasına koy da bin, senin eşeğindir."

[وعلى الجملة فبالعدل قامت السموات وَالْأَرْضُ فَكُلُّ مَا جَاوَزَ حَدَّهُ انْعَكَسَ عَلَى ضده فينبغي أن تسلك سبيل الاقتصاد في المخالفة والموافقة وتتبع الحق في جميع ذلك لتسلم من شرهن فإن كيدهن عظيم وشرهن فاش والغالب عليهن سوء الخلق وركاكة العقل وَلَا يَعْتَدِلُ ذَلِكَ مِنْهُنَّ إِلَّا بِنَوْعِ لُطْفٍ ممزوج بسياسة وقال صلى الله عليه وسلم "مَثَلُ الْمَرْأَةِ الصَّالِحَةِ فِي النِّسَاءِ كَمَثَلِ الْغُرَابِ الْأَعْصَمِ بَيْنَ مِائَةِ غُرَابٍ" والأعصم يعني الأبيض البطن]

Ve ᶜale'l-cümle zābıtası odur ki semāvāt ve arāzī ᶜadl ile kāim olmuşlar, her ne ki haddini tecāvüz eder, ᶜaksine dönüp zıddı üzerine maᶜkūs ve münkalib olur. Gerektir ki nisānın muhālefet ve muvāfakatlerinde tarīk-i mütevassıt ve iktisāda sülūk edesin ve kāffesinde hakka müttebiᶜ olasın tā ki onların şerr ve mekr ve keyd-i ᶜazīmlerinden kurtulasın ve zarar ve fitnelerinden sālim ve hālis olasın, onların şerrleri fāştır ve bed-hūyluk ve ᶜaklın rekāketi onlara gālibdir ve bu bed-hūyluk ve yaramazlık ve rekāket-i ᶜakl onlardan ancak siyāsetle memzūc olan lutf ile muᶜtedil olur ki başka şey ile iᶜtidāl bulmaz. ᶜAleyhi's-selām efendi-

miz buyurmuş ki ''مَثَلُ الْمَرْأَةِ الصَّالِحَةِ فِي النِّسَاءِ كَمَثَلِ الْغُرَابِ الْأَعْصَمِ بَيْنَ مِائَةِ غُرَابٍ''[220] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi "Nisāʾ içinde imreʾe-i sālihanın misāli yüz karganın içinde karnı beyāz karganın misāli gibidir" ki kıllet-i vücūdundan kināye bir temsīldir, yaʿnī kargaların içinde karnı beyāz olan karga nice az ve kalīl bulunur, imreʾe-i sāliha dahi nisā içinde öylece az ve kalīl bulunur. "Aʿsam" batnı beyāz olan kargaya ıtlāk olunur.

[وفي وصية لقمان لابنه يا بني اتق المرأة السوء فإنها تشيبك قبل الشيب واتق شرار النساء فإنهن لا يدعون إلى خير وكن من خيارهن على حذر وقال صلى الله عليه وسلم ''اِسْتَعِيذُوا مِنَ الْفَوَاقِرِ الثَّلَاثِ'' وعد منهن المرأة السوء فإنها المشيبة قبل الشيب وفي لفظ آخر ''إِنْ دَخَلْتَ عَلَيْهَا سَبَّتْكَ وَإِنْ غِبْتَ عَنْهَا خَانَتْكَ'' وقد قال صلى الله عليه وسلم في خيرات النساء ''إِنَّكُنَّ صَوَاحِبَاتُ يُوسُفَ'' يعني إن صرفكن أبا بكر عن التقدم في الصلاة ميل منكن عن الحق إلى الهوى قال الله تعالى حين أفشين سِرّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴿إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا﴾ أي مالت وقال ذلك في خير أزواجه وقال صلى الله عليه وسلم ''لَا يُفْلِحُ قَوْمٌ تَمْلِكُهُمْ امْرَأَةٌ'' وقد زبر عمر رضي الله عنه امرأته لما رجعه وقال ما انت إلا لعبة في جانب البيت إن كانت لنا اليك حاجة وإلا جلست كما انت فإذا فيمن شر وفيهن ضعف فالسياسة والخشونة علاج الشر والمطايبة والرحمة علاج الضعف فالطيب الحاذق هو الذي يعدر العلاج بقدر الداء فلينظر الرجل اولا الى اخلاقها بالتجربة ثم ليعاملها بما يصلحها كما يقتضيه حاليها]

Ve dahi Lokmān ʿaleyhi'r-rahmenin oğluna olan vesāyasında demiş ki "Ey oğul, yaramaz imreʾeden sakın ki pīr olmadan o seni pīr edip saçın beyāz ettirir ve dahi nisā-i şerīrelerinden sakınıp nefsini vikāye eyle yaʿnī onlardan ittikāʾ edip hazer üzere ol ki onlar hayra daʿvet etmezler, ahyārından bile ittikāʾ edip hazer üzere olasın." Ve ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''اِسْتَعِيذُوا مِنَ الْفَوَاقِرِ الثَّلَاثِ''[221] buyurup ve yaramaz kadını onlardan sayıp ʿadd etti ki kable'ş-şeyb müşeyyibe odur. Hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Siz fevākır-ı selāseden istiʿāze ediniz" demektir. Fevākır-ı selāseden yaramaz imreʾeyi saymıştır ki imreʾe-i seyyiʾe vakti olmadan kocasının saçını kahrından ak ettirir. Ve āher bir lafz ile gel-

220 et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Kebīr*, 8/201, no: 7817.
221 Bkz. *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 3/559, no: 17145.

miş ki "إِنْ دَخَلْتَ عَلَيْهَا سَبَّتْكَ وَإِنْ غِبْتَ عَنْهَا خَانَتْكَ"[222] Yaᶜnī "Eger yanına vardınsa seni sebbe eder ve eger ondan gāib oldunsa sana hıyānet eyler" demektir. Ve nisānın hayrātı hakkında yaᶜnī ezvāc-ı mutahherātı hakkında "إِنَّكُنَّ صَوَاحِبَاتُ يُوسُفَ"[223] buyurmuştur, yaᶜnī "Siz Yūsuf ᶜaleyhi's-selāmın sāhibeleri gibisiz ki Ebū Bekr'i namāza imām olmaktan ve takaddüm etmekten sizin işbu sarfınız haktan hevāya meyldir." Hakk subhānehu ve taᶜālā hazretleri ezvāc-ı mutahherātın hayrātı hakkında ᶜaleyhi's-selāmın sırrını fāş ettikleri vaktte ﴿إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللّٰهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا﴾[224] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīf: "Siz Zāt-ı Zü'l-Celāl'e tevbe etseniz ki kalbleriniz meyl etmiştir" demek olur. Ve dahi ᶜaleyhi's-selātu ve's-selām buyurmuştur "لَا يُفْلِحُ قَوْمٌ تَمْلِكُهُمْ امْرَأَةٌ"[225] Yaᶜnī "Felāh bulmaz o kavm ki onlara kadın mālik olur." Ve Hazret-i ᶜÖmer, zevcesi ona söz çevirip mürācaᶜat ettiği vaktte onu paylayıp "Oyuncaktan gayrı sen bir şey değilsin ancak hāne köşesinde bir oyuncaksın. Eger sana bizim bir hācetimiz olup bize geldinse geldin, yoksa sen oturduğun yerde rāhat otur!" demiş. Kaldı ki nisāda hem şerr vardır ve hem dahi zebūnluk vardır ve siyāset ve huşūnet ise şerrin ᶜilācıdır ve lutf ve merhamet ise zebūnluk ve zaᶜfın ᶜilācıdır ve tabīb-i hāzık odur ki derde göre dermānı takdīr eder. Gerektir ki evvelā zevc zevcenin ahlākına tecrübe ile nazar ede ve ondan sonra hālinin iktizāsına göre onu ıslāh eder bir muᶜāmele ile muᶜāmele [84] ve mücāmele eyleye.

[الخامس الاعتدال في الغيرة وهو ان لا يتغافل عن مبادي الأمور التي تخشى غوائلها ولا يبالغ في اسائة الظن والتعنت وتجسس البواطن فقد نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم ان تتبع عورات النساء وفي لفظ آخر أَنْ تُبْغَتَ النِّسَاءُ وَلَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ سَفَرِهِ قَالَ قَبْلَ دُخُولِ الْمَدِينَةِ لَا تَطْرُقُوا النِّسَاءَ

222 Bkz. *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 3/559, no: 17145.

223 *Musnedu*'l-Bezzār, 18/104, no: 43; *Sahīhu* İbn Huzeyme, 3/59, no: 1624; *Sahīhu* İbn Hibbān, 15/293, no: 6874; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 5/287, no: 5338; *Hilyetu'l-Evliyā*, 1/371.

224 Tahrīm, 66/4.

225 *Musnedu*'l-Bezzār, 9/106, no: 3647; *el-Mustedrek*, 4/570, no: 8599; *Musnedu*'ş-Şihāb, 2/51, no: 864.

لَيْلًا فَخَالَفَهُ رَجُلَانِ فَسَبَقَا فَرَأَى كُلُّ وَاحِدٍ فِي منزله ما يكره وفي الخبر المشهور ''اَلْمَرْأَةُ كَالضِّلَعِ إِنْ قَوَّمْتَهُ كَسَرْتَهُ فَدَعْهُ تَسْتَمْتِعُ بِهِ عَلَى عِوَجٍ'' وهذا في تهذيب أخلاقها]

Ve beşinci dahi gayrette muᶜtedil olmaktır ki ᶜavākıbı korkulu olan umūrun mebādīsinden tegāfül etmemektir ve dahi isāᵓet-i zann ve taᶜannütte mübālaga ve bevātını tecessüs etmemektir, zīrā ᶜaleyhi's-selām efendimiz ᶜavrāt-ı nisānın tetebbuᶜundan nehy etmiştir. Ve āher bir lafzda nisāyı bagy ettirilmekten nehy olunmuş denilmiştir. Ve dahi mervīdir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz seferinden Medīne'ye kudūmünde gecede nisāᵓ üzerine duhūl etmeyiniz diye Medīne'ye girmezden akdem sahābeye irāde ve fermān buyurup ve maᶜiyyetinde bulunanlardan iki nefer emre muhālefet ederek hānelerine sebkat edip gecede girdiklerinde her biri hānesinde kendi ikrāh edip sevmediği şey görmüş. Ve dahi haber-i meşhūrda gelmiş ki ''اَلْمَرْأَةُ كَالضِّلَعِ إِنْ قَوَّمْتَهُ كَسَرْتَهُ فَدَعْهُ تَسْتَمْتِعُ بِهِ عَلَى عِوَجٍ''[226] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Kadın kısmı eğri kemiğe benzer, eger doğru edecek olursan kırarsın, artık onu hāline bırakıp eğriliği ile berāber onunla istimtāᶜ edersin." Ve bu ahlākı tehzībindedir.

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''إِنَّ مِنَ الْغَيْرَةِ غَيْرَةً يُبْغِضُهَا اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ وَهِيَ غَيْرَةُ الرَّجُلِ عَلَى أَهْلِهِ مِنْ غَيْرِ رِيبَةٍ'' لِأَنَّ ذَلِكَ مِنْ سُوءِ الظَّنِّ الَّذِي نُهِينَا عنه فإن بعض الظن إثم وقال علي رضي الله عنه لا تكثر الغيرة على أهلك فترمي بالسوء من أجلك وَأَمَّا الْغَيْرَةُ فِي مَحَلِّهَا فَلَا بُدَّ مِنْهَا وهي محمودة وَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''إِنَّ اللهَ تَعَالَى يَغَارُ وَالْمُؤْمِنُ يَغَارُ وَغَيْرَةُ اللهِ تَعَالَى أَنْ يَأْتِيَ الرَّجُلُ مَا حَرَّمَ اللهُ عَلَيْهِ'' وقال صلى الله عليه وسلم ''أَتَعْجَبُونَ مِنْ غَيْرَةِ سَعْدٍ أَنَا وَاللهِ أَغْيَرُ مِنْهُ وَاللّٰهُ أَغْيَرُ مِنِّي'' ولأجل غيرة الله تعالى حرم الفواحش ما ظهر منها وما بطن ولا أحد أحب إليه العذر من الله ولذلك بعث المنذرين والمبشرين ولا أحد أحب إليه المدح من الله ولأجل ذلك وعد الجنة]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''إِنَّ مِنْ

226 Buhārī, Nikāh, 79, no: 5184; Müslim, Radāᶜ, 18.

"الْغَيْرَةِ غَيْرَةً يُبْغِضُهَا اللهُ عَزَّ وَجَلَّ وَهِيَ غَيْرَةُ الرَّجُلِ عَلَى أَهْلِهِ مِنْ غَيْرِ رِيبَةٍ"[227] ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Gayretten bir nevᶜ gayret vardır ki onu Allāhu ᶜazīmü'ş-şān bugz eder. o dahi o gayrettir ki şübhesi olmaksızın ādem kendi ehli üzerine gayret eder" zīrā ondan nehy olunduğumuz sūᵓ-i zanndır, baᶜzu'z-zan ismdir. Ve ᶜAlī ᶜaleyhi'r-rıdvān buyurmuş ki "Kendi ehlin üzerine gayreti teksīr etme ki onu senden ötürü yaramazlığa düşürür." Lākin mahallinde ve yolunda olan gayret lāzım ve lābüddür ve mahmūdedir. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "إِنَّ اللهَ تَعَالَى يَغَارُ وَالْمُؤْمِنُ يَغَارُ وَغَيْرَةُ اللهِ تَعَالَى أَنْ يَأْتِيَ الرَّجُلُ مَا حَرَّمَ اللهُ عَلَيْهِ"[228] ki hulāsa-i mazmūn-ı münīfi: "ᶜAle't-tahkīk Zāt-ı Zü'l-Celāl gayret eder ve merd-i müᵓmin dahi gayret eder, Zāt-ı Zü'l-Celāl'in gayreti ādem onun mehārimini işlediği vakttedir ki irtikāb-ı muharremāttan gayret eyler." Ve dahi ᶜaleyhi's-selām buyurmuş ki "أَتَعْجَبُونَ مِنْ غَيْرَةِ سَعْدٍ أَنَا وَاللهِ أَغْيَرُ مِنْهُ وَاللّٰهُ أَغْيَرُ مِنِّي"[229] ki hulāsa-i mazmūn-ı celīli: "Siz Saᶜd'ın gayretinden taᶜaccüb mü edersiniz! Ben vallāhi ondan daha ziyāde gayūrum ve Zāt-ı Zü'l-Celāl benden daha ziyāde gayūrdur." Ve dahi gayreti için Zāt-ı Zü'l-Celāl fevāhiş-i zāhiriyye vü bātıniyyeyi tahrīm etmiştir. Ve Zāt-ı Zü'l-Celāl'den ziyādece hīçbir ferdde ᶜözr sevgili olmaz, ancak herkesten ziyāde ᶜözr onun yanında marzī ve mahbūb olur, onun için münzirīn ve mübeşşirīni göndermiştir. Ve Zāt-ı Zü'l-Celāl'e sevgili olduğu gibi hīçbir kimseye medh ü senā marzī ve mahbūb olamaz, ancak herkesten ziyāde olarak medh ü senā Zāt-ı Zü'l-Celāl katında makbūl ve mahbūbdur, onun için cenneti vaᶜd etmiştir.

[وَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "رَأَيْتُ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِي فِي الْجَنَّةِ قَصْرًا وَبِفِنَائِهِ جَارِيَةٌ فَقُلْتُ لِمَنْ هَذَا الْقَصْرُ فَقِيلَ لِعُمَرَ فَأَرَدْتُ أَنْ أَنْظُرَ إِلَيْهَا فَذَكَرْتُ غَيْرَتَكَ يَا عُمَرُ فَبَكَى عُمَرُ وَقَالَ أَعَلَيْكَ أَغَارُ يَا رَسُولَ اللهِ" وكان الحسن يقول أتدعون نساءكم يزاحمن العلوج في الأسواق قبح الله من لا يغار وقال عليه الصلاة والسلام "إِنَّ مِنَ الْغَيْرَةِ مَا يُحِبُّهُ اللهُ وَمِنْهَا مَا يُبْغِضُهُ اللهُ وَمِنَ الْخُيَلَاءِ مَا يُحِبُّهُ اللهُ وَمِنْهَا مَا

227 Bkz. *Şuᶜabu'l-Īmān*, 13/264, no: 10312.

228 Tirmizī, Radāᶜ, 14, no: 1168; *Sahīhu* İbn Hibbān, 1/529, no: 293; *Musnedu* Ebī Yaᶜlā, 10/395, no: 5998.

229 Buhārī, Nikāh, 106, no: 5219; Müslim, Talāk, 8

يُبْغِضُهُ الله فَأَمَّا الْغَيْرَةُ الَّتِي يُحِبُّهَا الله فَالْغَيْرَةُ فِي الرِّيبَةِ وَالْغَيْرَةُ الَّتِي يُبْغِضُهَا الله فَالْغَيْرَةُ فِي غَيْرِ رِيبَةٍ وَالْاِخْتِيَالُ الَّذِي يُحِبُّهُ الله اِخْتِيَالُ الرَّجُلِ بِنَفْسِهِ عِنْدَ الْقِتَالِ وَعِنْدَ الصَّدْمَةِ وَالْاِخْتِيَالُ الَّذِي يُبْغِضُهُ الله اَلْاِخْتِيَالُ فِي الْبَاطِلِ" وقال صلى الله عليه وسلم "إِنِّي لَغَيُورٌ وَمَا مِنِ امْرِئٍ لَا يَغَارُ إِلَّا مَنْكُوسُ الْقَلْبِ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "رَأَيْتُ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِي فِي الْجَنَّةِ قَصْرًا وَبِفِنَائِهِ جارِيَةٌ فَقُلْتُ لِمَنْ هٰذَا الْقَصْرُ فَقِيلَ لِعُمَرَ فَأَرَدْتُ أَنْ أَنْظُرَ إِلَيْهَا فَذَكَرْتُ غَيْرَتَكَ يَا عُمَرُ فَبَكَى عُمَرُ وَقَالَ أَعَلَيْكَ أَغَارُ يَا رَسُولَ اللهِ"[230] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Miᶜrāc gecesinde ben seyr ederken cennette bir köşk gördüm ve onun sāhasında dahi bir cāriyeyi gördükte 'Bu köşk kimindir?' diye suʾāl ve 'ᶜÖmer'indir' bana denildikte o cāriyeye bakmak istedim, lākin 'Yā ᶜÖmer, senin gayretin benim yādıma geldi yaᶜnī onun için ona bakmadım' deyince o vaktte ᶜÖmer ağlayıp 'Yā resūlallāh, ben senin üzerine mi gayret ederim?' dedi. Ve dahi Hasen buyururdu ki "Siz nisānızı bırakırsınız ki esvāk içinde ᶜulūc ile müzāhame edeler, gayreti olmayan ādemleri Allāhu taᶜālā kabīh eyleye." Ve dahi ᶜaleyhi's-selām buyurdu ki "إِنَّ مِنَ الْغَيْرَةِ مَا يُحِبُّهُ الله وَمِنْهَا مَا يُبْغِضُهُ الله وَمِنَ الْخُيَلَاءِ مَا يُحِبُّهُ الله وَمِنْهَا مَا يُبْغِضُهُ الله فَأَمَّا الْغَيْرَةُ الَّتِي يُحِبُّهَا الله فَالْغَيْرَةُ فِي الرِّيبَةِ وَالْغَيْرَةُ الَّتِي يُبْغِضُهَا الله فَالْغَيْرَةُ فِي غَيْرِ رِيبَةٍ وَالْاِخْتِيَالُ الَّذِي يُحِبُّهُ الله اِخْتِيَالُ الرَّجُلِ بِنَفْسِهِ عِنْدَ الْقِتَالِ وَعِنْدَ الصَّدْمَةِ وَالْاِخْتِيَالُ الَّذِي يُبْغِضُهُ الله اَلْاِخْتِيَالُ فِي الْبَاطِلِ"[231] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Tahkīk ve tahkīkan [85] gayretten bir nevᶜ gayret vardır ki Allāhu ᶜazīmü'ş-şān onu sever ve bir nevᶜ gayret vardır ki Allāhu ᶜazīmü'ş-şān onu bugz eder. Ve dahi hodpesendlikten bir nevᶜ vardır ki onu Zāt-ı Zü'l-Celāl sever ve bir nevᶜi vardır ki onu bugz eder. O gayret ki Zāt-ı Zü'l-Celāl'e mahbūb ve marzīdir, reybde olan gayrettir ve o gayret ki onu bugz eder, reybsiz olan gayrettir. Ve makbūl olan hodpesendlik dahi muhārebe ve iktitāl ve müsādeme-i küffārda olan hodpesendliktir ve mebgūz olan hodpesendlik bātılda olan tekebbür ve hodbīnliktir." Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "إِنِّي لَغَيُورٌ

230 Buhārī, Bed'u'l-Halk, 8, no: 3242; Müslim, Fezāilu's-Sahābe, 2.

231 *Şuᶜabu'l-Īmān*, 13/264, no: 10312.

"وَمَا مِنِ امْرِئٍ لَا يَغَارُ إِلَّا مَنْكُوسُ الْقَلْبِ"[232] Yaᶜnī "ᶜAle't-tahkīk ben gayūrum ve gayret etmeyen bir ādem yok ki menkūsü'l-kalb değildir" ki gayret etmeyen ādem lābüdd ve lā-mahāle menkūsü'l-kalb olur demektir.

[والطريق المغني عن الغيرة أن لا يدخل عليها الرجال وهي لا تخرج إلى الأسواق وَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لابنته فاطمة عليها السلام "أَيُّ شَيْءٍ خَيْرٌ لِلْمَرْأَةِ" قَالَتْ "أَنْ لَا تَرَى رَجُلًا وَلَا يَرَاهَا رَجُلٌ" فَضَمَّهَا إِلَيْهِ وَقَالَ "ذُرِّيَّةٌ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ" فاستحسن قولها وَكَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وسلم يسدون الكوى والثقب في الحيطان لئلا تطلع النسوان إلى الرجال ورأى معاذ امرأته تطلع في الكوة فضربها ورأى امرأته قد دفعت إلى غلامه تفاحة قد أكلت منها فضربها وقال عمر رضي الله عنه أعروا النساء يلزمن الحجال وإنما قال ذلك لأنهن لا يرغبن في الخروج في الهيئة الرثة وقال عودوا نساءكم لا وَكَانَ قَدْ أَذِنَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عليه وسلم للنساء في حضور المسجد والصواب الآن المنع إلا العجائز بل استصوب ذلك في زمان الصحابة]

Ve gayretten mugnī olan tarīk ise ādem kendi hānesine erkeklerin duhūllerini menᶜ ede ve onları çarşılara çıkarmaya yaᶜnī eger kendi hānesine erkekler duhūl etmezlerse ve ehl-i hānesi dahi hāneden esvāka çıkmazlarsa o vaktte gayrete bir ihtiyāc ve lüzūm kalmaz, zīrā esbāb-ı reyb kalmaz. ᶜAleyhi's-selām efendimiz, kerīme-i mükerremesi Hazret-i Fātıma ᶜaleyhe's-selāma "أَيُّ شَيْءٍ خَيْرٌ لِلْمَرْأَةِ" قَالَتْ "أَنْ لَا تَرَى رَجُلًا وَلَا يَرَاهَا رَجُلٌ" فَضَمَّهَا إِلَيْهِ" diye suʾāl buyurdukta, Hazret-i Fātıma "Onu erkek görmeye ve o dahi erkeğe bakmaya" diye cevāb vermekle onu sīnesine sarmıştır; "ذُرِّيَّةٌ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ"[233] diye cevābını kabūl ve tahsī buyurmuş. Sahābe-i güzīn ᶜaleyhimü'r-rıdvān hānelerinin pencere ve deliklerini kapatırlardı, tā ki nisāʾ ricāle bakmayalar. Ve Muᶜāz ᶜaleyhi'r-rıdvān bir gün zevcesini pencereden nazar etmekte olduğu göricek onu darb edip tahvīf etmiş ve bir gün bir elmadan yiyip kusūrı kölesine verdiğini gördükte be-tekrār ona gücenip darb etmiş. Ve ᶜÖmer ᶜaleyhi'r-rıdvān buyurmuş ki "Nisānızı zīnetlendirmeyiniz" yaᶜnī zīnet-

---

232 *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 4/53, no: 17713; İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/311.

233 *Musnedu'l*-Bezzār, 2/159, no: 526.

ten çıplak bırakınız. Ve onun böylece emr edişi ancak hāneden dışarıya çıkmamak içindir, çünkü heyᵓet-i resse ve köhne elbise ile hurūca ragbet etmezler. Ve dahi buyurmuş ki "Siz nisānıza yok kelimesi taᶜvīd ediniz" yaᶜnī her bir istediğine muvāfakat göstermeyiniz ki zarūrī olmayan nesneleri isterlerse yok deyiniz. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz huzūr-ı mescid için nisāya egerçi izn buyurmuş ise de lākin işbu zamānımızda ᶜacāizin mā-ᶜadāsına menᶜ etmek savābdır belki sahābe zamānlarında bunu savāb görmüşlerdi, yaᶜnī ᶜacāizin mā-ᶜadāsına huzūr-ı mescid için onlara cevāz göremediler.

[حتى قالت عائشة رضي الله عنها لو علم النبي صلى الله عليه وسلم ما أحدثت النساء بعده لمنعهن من الخروج ولما قال ابن عمر قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وسلم "لَاتَمْنَعُوا إِمَاءَ اللهِ مَسَاجِدَ اللهِ" فقال بعض ولده بلى والله لنمنعهن فضربه وغضب عليه وقال تسمعني أقول قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لا تمنعوا فتقول بلى وإنما استجرأ على المخالفة لعلمه بتغير الزمان وإنما غضب عليه لإطلاقه اللفظ بالمخالفة ظاهرًا من غير إظهار العذر وكذلك كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قد أذن لهن في الأعياد خاصة أن يخرجن ولكن لا يخرجن إلا برضا أزواجهن والخروج الآن مباح للمرأة العفيفة برضا زَوْجِهَا وَلَكِنَّ الْقُعُودَ أَسْلَمُ]

Hattā ᶜĀişetü's-Sıddīka ᶜaleyhe'r-rıdvān buyurmuş ki ᶜaleyhi's-selām efendimiz intikālinden sonra nisānın muhdesātını bilmiş olsaydı kendisi dahi onları hurūc etmekten menᶜ ederdi. Vaktā ki İbn ᶜÖmer ᶜaleyhi'r-rıdvān ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ki "لَاتَمْنَعُوا إِمَاءَ اللهِ مَسَاجِدَ اللهِ"[234] hadīsini buyurdukta onun baᶜzı evlādı: "Belā, vallāhi biz onları menᶜ ederiz." Zühr bilā-ᶜözr izhār-ı muhālefet etti ve İbn ᶜÖmer onu darb edip üzerine gazab etmiş ki "Ben ᶜaleyhi's-selām efendimiz buyurmuş dediğimi sen işitir iken sen belā, biz onları menᶜ ederiz nice dersin!" demiş. Onun oğlu bu muhālefete cüreti ancak tagayyür-i zamāna ᶜilmi lāhık olduğu içindir ve İbn ᶜÖmer'in gazab ve darbı dahi ancak izhār-ı ᶜözr etmeksizin zāhiren muhālefete ıtlāk-ı lafz ettiği içindir. Ve kezālik ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz bayramlarda hāssaten

234 Buhārī, Cumᶜa, 11, no: 900; Müslim, Salāt, 30; *Muvatta*, Kıble, 12; *Musnedu* Ahmed, 2/16, no: 4656.

ezvācın rızālarıyla hurūclarına izn vermiş ise de lākin el-hāletü hāzihi zevcinin rızāsıyla ancak imreᵓe-i ᶜafīfenin hurūcu mübāhtır ve o dahi çıkmaması yaᶜnī hānesinde oturması daha eslemdir.

[وَيَنْبَغِي أَنْ لَا تَخْرُجَ إِلَّا لِمُهِمٍّ فَإِنَّ الْخُرُوجَ لِلنِّظَارَاتِ وَالْأُمُورِ الَّتِي لَيَسَتْ مُهِمَّةً تَقْدَحُ فِي الْمُرُوءَةِ وَرُبَّمَا تُفْضِي إِلَى الْفَسَادِ فَإِذَا خَرَجَتْ فَيَنْبَغِي أَنْ تَغُضَّ بَصَرَهَا عَنِ الرِّجَالِ وَلَسْنَا نَقُولُ إِنَّ وَجْهَ الرَّجُلِ فِي حَقِّهَا عَوْرَةٌ كَوَجْهِ الْمَرْأَةِ فِي حَقِّهِ بَلْ هُوَ كَوَجْهِ الصَّبِيِّ الْأَمْرَدِ فِي حَقِّ الرَّجُلِ فَيَحْرُمُ النَّظَرُ عِنْدَ خَوْفِ الْفِتْنَةِ فَقَطْ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ فِتْنَةٌ فَلَا إِذْ لَمْ يَزَلِ الرِّجَالُ عَلَى مَمَرِّ الزَّمَانِ مكشوفي الوجوه والنساء يخرجن منتقبات وَلَوْ كَانَ وُجُوهُ الرِّجَالِ عَوْرَةً فِي حَقِّ النساء لأمروا بالتنقب أَوْ مُنِعْنَ مِنَ الْخُرُوجِ إِلَّا لِضَرُورَةٍ]

Ve'l-hāsıl mühim olmayan bir iş için hānesinden çıkmamak gerektir ki umūr-ı gayr-ı mühimme ve nezāret-i nā-becāya hurūcları mürüvvete muhill ve kādihtir belki fesāda müfzī ve bādīdir ve bir emr-i mühim için çıkacak olursa gerektir ki erkeklere bakmaktan nazarını tutup gadd-ı basar ede. Ve onun hakkında vech-i recül ᶜavrettir biz demeyiz yaᶜnī erkek hakkında vech-i imreᵓe ᶜavret olduğu gibi vech-i recül dahi nisānın hakkında ᶜavrettir demeyiz velākin recül hakkında vech-i sabī-i emred gibidir ki fitnenin havfıyla ona nazar etmek harām olur ve fitnenin havfı olmazsa harām olmaz. Kadınların dahi fitnenin havfıyla vücūh-ı ricāle bakmak onlara harām olur ve bu cihetle sakınmak dahi lāzım gelir, çünkü [86] vücūh-ı ricāl memerr-i zamān üzere münkeşif olmaktan zāil olmaz, yaᶜnī hemīşe yüzleri açıktır ve nisāᵓ ise dāimā yüzleri örtülü ve nikāblı olarak çıkarlar ve ricālin dahi nisāya yüzleri ᶜavret olmuş olsa onlar dahi yüzlerine nikāb komağa meᵓmūr olurlardı veyāhūd zarūret olmadıkça hāneden hurūca memnūᶜ olurlardı.

[السَّادِسُ الِاعْتِدَالُ فِي النَّفَقَةِ فَلَا يَنْبَغِي أَنْ يُقَتِّرَ عَلَيْهِنَّ فِي الْإِنْفَاقِ وَلَا يَنْبَغِي أَنْ يُسْرِفَ بَلْ يَقْتَصِدَ قَالَ تَعَالَى ﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا﴾ وَقَالَ تَعَالَى ﴿وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ﴾ وقد قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ'' وقال صلى الله عليه وسلم ''دِينَارٌ أَنْفَقْتَهُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَدِينَارٌ أَنْفَقْتَهُ فِي رَقَبَةٍ وَدِينَارٌ تَصَدَّقْتَ بِهِ عَلَى مِسْكِينٍ وَدِينَارٌ أَنْفَقْتَهُ عَلَى أَهْلِكَ أَعْظَمُهَا أَجْرًا الَّذِي أَنْفَقْتَهُ عَلَى أَهْلِكَ'']

Ve altıncısı nafakada iʿtidāl etmektir ki ne isrāf ede ve ne de taktīr ede, gerektir ki ehl ve ʿayālinin nafakasında buhl ve imsāk ve taktīr etmeye ve hem dahi isrāf ve tebzīr eylemeye, belki iktisād edip onlara orta ve vasat bir hāl üzere infāk eyleye. Hakk subhānehu ve taʿālā hazretleri Kurʾān-ı ʿazīmü'ş-şānda buyurmuş ki ﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا﴾[235] Yaʿnī "Yiyiniz de içiniz, isrāf etmeyiniz." Ve dahi buyurmuş ki ﴿وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ﴾[236] ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki elini boynuna bağlanmış kılma yaʿnī imsāk etme ve elini küllī açma yaʿnī isrāf etme ki dermānde ve muhtāc melāmette oturursun. Menkūldür ki bir müslime ile bir yehūdiyye, Hazret-i Fahr-i risālet ʿaleyhi's-selām Mūsā kelīmullāh ʿaleyhi's-selāmdan cömert idi diye mübāhase ettiler, tecribe için kızını efendimiz ʿaleyhi's-selāma gönderip "Anam sizden gömlek taleb eder" dedi. "Yā sabiyye, bir sāʿat kadar git eğlen, bakalım ne zuhūr eder" dedi. Sabiyye gidip bir müddetten sonra geldikte dedi ki "Anam sizin gömleklerinizi ister" demekle hemān gömleğini ihrāc ve kıza teslīmle bilā-pirāhen iken Bilāl radıyallāhu ʿanhu ezān okuyup müslümānlar intizārda, onlara namāza çıkmağa çāre olmadı, bināen ʿaleyh bu āyet-i kerīme nāzil oldu. Bu āyet sūre-i İsrā'nın yirmi dokuzuncu āyetidir. Ve dahi Resūl-i ekrem sallallāhu ʿaleyhi ve sellem buyurmuş ki "خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ"[237] Yaʿnī "Sizin hayrlınız ehline en ziyāde hayrlı olan ādemdir." Ve dahi buyurmuş ki "دِينَارٌ أَنْفَقْتَهُ فِي سَبِيلِ اللهِ وَدِينَارٌ أَنْفَقْتَهُ فِي رَقَبَةٍ وَدِينَارٌ تَصَدَّقْتَ بِهِ عَلَى مِسْكِينٍ وَدِينَارٌ أَنْفَقْتَهُ عَلَى أَهْلِكَ أَعْظَمُهَا أَجْرًا الَّذِي أَنْفَقْتَهُ عَلَى أَهْلِكَ"[238] ki hulāsa-i meʾāli: "Fī sebīlillāh nafaka ettiğin dīnār ve dahi fekk-i rakabede infāk eylediğin dīnār ve dahi mesākīne tasadduk edip verdiğin dīnār ve dahi ʿayālin üzerine infāk ettiğin dīnār ve ehline infāk ettiğin dīnārın ecri cümlesinden ziyāde aʿzamdır."

---

235 Aʿrāf, 7/31.

236 İsrā, 17/29.

237 Tirmizī, Menākıb, 64, no: 3895; *Musnedu'l-Bezzār*, 3/240, no: 1028; *Sahīhu* İbn Hibbān, 9/484; no: 4177; *Şuʿabu'l-Īmān*, 11/165, no: 8346.

238 Müslim, Zekāt, 12; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 8/270, no: 9139.

[وقيل كان لعلي رضي الله عنه أربع نسوة فكان يشتري لكل واحدة في كل أربعة أيام لحمًا بدرهم وقال الحسن رضي الله عنه كانوا في الرجال مخاصيب والأثاث والثياب مغافير وقال ابْنُ سِيرِينَ يُسْتَحَبُّ لِلرَّجُلِ أَنْ يَعْمَلَ لِأَهْلِهِ في كل جمعة فالوذجة وكأن الحلاوة وإن لم تكن من المهمات ولكن تركها بالكلية تقتير في العادة]

Ve dahi denilmiş ki Hazret-i ᶜAlī ᶜaleyhi'r-rıdvāna dört zevce var idi, beher dört günde her bir zevceye bir dirhem ile gūşt iştirāᵓ ederdi. Ve dahi Hasen ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki "Ricālde siz mehāsīb olunuz ve esās ve elbise ve siyābda megāfīr olunuz." "Mehāsīb", "muhsib"in cemᶜidir ve "muhsib" ucuzluk yer maᶜnāsınadır ve "megāfīr" dahi lügatte kerīhü'r-rāyiha bir nebāta ıtlāk olunmuştur ki nefretten kināyedir. Ve dahi İbn Sīrīn demiş ki müstehabbdır ki ādem beher haftada ehline bir pālūze ede. Hulvenin dahi egerçi mühimmāttan maᶜdūd değilse de lākin külliyyen terki ᶜādette taktīr sayılır.

[وَيَنْبَغِي أَنْ يَأْمُرَهَا بِالتَّصَدُّقِ بِبَقَايَا الطَّعَامِ وَمَا يَفْسُدُ لَوْ تُرِكَ فَهَذَا أَقَلُّ دَرَجَاتِ الْخَيْرِ وَلِلْمَرْأَةِ أَنْ تَفْعَلَ ذَلِكَ بِحُكْمِ الْحَالِ مِنْ غير صريح إِذْنٍ مِنَ الزَّوْجِ وَلَا يَنْبَغِي أَنْ يَسْتَأْثِرَ عَنْ أَهْلِهِ بِمَأْكُولٍ طَيِّبٍ فَلَا يُطْعِمُهُمْ مِنْهُ فَإِنَّ ذَلِكَ مِمَّا يُوغِرُ الصُّدُورَ وَيَبْعُدُ عَنِ المعاشرة بالمعروف فإن كان مزمعًا على ذلك فليأكله بخفية بحيث لا يعرف أهله وَلَا يَنْبَغِي أَنْ يَصِفَ عِنْدَهُمْ طَعَامًا لَيْسَ يُرِيدُ إِطْعَامَهُمْ إِيَّاهُ وَإِذَا أَكَلَ فَيُقْعِدُ الْعِيَالَ كلهم على مائدته فقد قال سفيان رضي الله عنه بلغنا أن الله وملائكته يصلون على أهل بيت يأكلون جماعة]

Ve dahi bakiyye-i taᶜām ve terk olunmuş olsa fesād olacak yemek ile tasadduk etmek için zevcesine emr eylemek gerektir. Ve bu gūnā tasadduk hayrın en ekall derecesidir. Ve zevceye cevāz vardır ki zevci tarafından sarāhaten izn olmazsa da kendi kendinden bi-hükmi'l-hāl bakiyye-i taᶜām ile fukarāya tasadduk eyleye ve hem dahi bir meᵓkūl ile kendi nefsini ehline īsār ve tercīh etmemek gerektir, yaᶜnī kendi nefsine mahsūs olarak bir taᶜām-ı tayyib ittihāz edip ehl ve ᶜayāline ondan itᶜām etmemek gibi bir imtiyāzı olmaya, bu gūnā muᶜāmele sadra gayz ve gazabı doldurur da maᶜrūf ile muᶜāşeretten tebᶜīd eder. Ve buna cāzim ve ᶜāzim olursa gerektir ki onu gizli yiye yaᶜnī ehline duyurmayıp onlardan hafī ve

gizli yiye. Ve dahi gerektir ki onlara itᶜām etmeyecek taᶜāmı onlara vasf eylemeye ve taᶜām edecekleri vaktte gerektir ki cümleleri birlikte sofraya oturalar. Süfyān ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Bize bālig oldu ki Zāt-ı Zü'l-Celāl ile melāike-i kirām cemāᶜatle birlikte taᶜām eden ehl-i hāneye salavāt ederler ki Allāhu ᶜazīmü'ş-şān o hānenin ehline merhamet buyurur. Ve melāike-i kirām dahi o ehl-i hāneye istigfar ederler" yaᶜnī sāhib-i hāne ehl ve ᶜayālini bir sofraya toplayıp onlarla berāber taᶜām ede tā ki ehl-i hāne kāffesi maᶜan ve mütesāviyen taᶜām edeler. [87]

[وَأَهَمُّ مَا يَجِبُ عَلَيْهِ مُرَاعَاتُهُ فِي الْإِنْفَاقِ أَنْ يُطْعِمَهَا مِنَ الْحَلَالِ وَلَا يَدْخُلَ مَدَاخِلَ السُّوءِ لِأَجْلِهَا فَإِنَّ ذَلِكَ جِنَايَةٌ عَلَيْهَا لَا مراعاة لها وقد أوردنا الأخبار الواردة في ذلك عند ذكر آفات النكاح]

Ve infākta mürāᶜātı vācib olan umūrun en ziyādece mühimmi odur ki onu helālden itᶜām edip onun için medāhil-i sūᵓa dāhil olmamaktır, zīrā onun için medāhil-i sūᵓa duhūlü ona mürāᶜāt değildir, hakkında vāride olan ahbārı biz āfāt-ı nikāhın zikrinde īrād ettik.

[السَّابِعُ أَنْ يَتَعَلَّمَ الْمُتَزَوِّجُ مِنْ عِلْمِ الْحَيْضِ وَأَحْكَامِهِ مَا يَحْتَرِزُ بِهِ الِاحْتِرَازَ الْوَاجِبَ وَيُعَلِّمَ زوجته أحكام الصلاة وما يقضى منها في الحيض وما لا يقضى فإنه أمر بأن يقيها النار بقوله تعالى ﴿قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا﴾ فعليه أن يلقنها اعتقاد أهل السنة ويزيل عن قلبها كل بدعة إن استمعت إليها ويخوفها في الله إن تساهلت في أمر الدين ويعلمها من أحكام الحيض والاستحاضة ما تحتاج إليه وعلم الاستحاضة يطول]

Ve yedincisi dahi merd-i mütezevvic ᶜilm-i hayz ve ahkāmından onunla ihtirāz-ı vācibi ihtirāz edecek ᶜilmin taᶜlīmidir ve hem dahi zevcesine namāzın ahkāmını ve hayzı hengāmında ona kazāsı vācib olan ve vācib olmayan namāzları taᶜlīm etmek gerektir, zīrā onu āteşten vikāye etmeğe meᵓmūrdur, Hakk subhānehu ve taᶜālā ﴿قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا﴾[239] buyurmuştur. Ve dahi ehl-i sünnetin iᶜtikādı dahi ona telkīn etmek ve bir bidᶜatı işitmişse onu dahi kalbinden izāle eylemek ve umūr-ı dīniyyede tesāhülü var ise Zāt-ı Zü'l-Celāl ile onu korkutmak ve hayz ve

239 Tahrīm, 66/6.

istihāzadan muhtāc-ı taᶜallümü olduğu ahkāmı ona taᶜlīm eylemek zevci üzerine vācib olur. ᶜİlm-i istihāza ise onun bahsi uzun olur.

[فأما الذي لا بد من إرشاد النساء إليه في أمر الحيض بيان الصلوات التي تقضيها فإنها مهما انقطع دمها قبيل المغرب بمقدار ركعة فعليها قضاء الظهر والعصر وإذا انقطع قبل الصبح بمقدار ركعة فعليها قضاء المغرب والعشاء وهذا أقل ما يراعيه النساء فَإِنْ كَانَ الرَّجُلُ قَائِمًا بِتَعْلِيمِهَا فَلَيْسَ لَهَا الْخُرُوجُ لِسُؤَالِ الْعُلَمَاءِ وَإِنْ قَصُرَ عِلْمُ الرَّجُلِ وَلَكِنْ نَابَ عَنْهَا فِي السُّؤَالِ فَأَخْبَرَهَا بِجَوَابِ المفتي فليس لها خروج فَإِنْ لَمْ يَكُنْ ذَلِكَ فَلَهَا الْخُرُوجُ لِلسُّؤَالِ بل عليها ذلك ويعصي الرجل بمنعها ومهما تعلمت ما هو من الفرائض عليها فليس لها أن تخرج إلى مجلس ذكر ولا إلى تعلم فضل إلا برضاه ومهما أهملت المرأة حكمًا من أحكام الحيض والاستحاضة ولم يعلمها الرجل حرج الرجل معها وشاركها في الإثم]

Velākin emr-i hayzda nisāya irşādı lābüdd ve lāzım olan nesne müddet-i hayzında ona kazāsı vācib olan namāzların beyānıdır ki onun hayzı magribden evvel bir rekᶜat namāz kılacak zamān mikdārınca kesilip kan görmezse ona o günün öylesi ve ikindisinin farzlarını kazā etmek lāzım ve vācib olur. Ve eger sabāhtan evvel birer rekᶜat namāz kılacak zamān mikdārınca hayzdan pāk olup o kadar zamānda hayzı kesilirse yine ona o gecenin akşam ve yatsı namāzlarının farzları kazāᵓ etmek vācib olur. Ve bu sūretle olan vücūb-ı kazāᵓ mezheb-i Şāfiᶜī hükmüncedir, yaᶜnī akşamdan evvel pāk olursa iki vakt ki öyle ve ikindi farzlarının kazāsı ona vācib olmak ve sabāhtan evvel pāk olursa akşam ve yatsı namāzlarının farzları kazāsı ona lāzım gelmek kaziyyesi.

Ammā mezheb-i Hanefī’de hāize hakkında āhir-i vakt muᶜteberdir, herhangi namāz olur ise olsun namāz vaktinin āhirinde hayzı görürse o vaktin farzı ondan sākıt olur ve eger vaktin āhirinde hayzdan pāk olup kanı kesildiyse yalnız o vaktin kazā-i farzı ona vācib olur, nitekim *Mecmaᶜu’l-Enhur* nām kitābda musarrah olmuş ki ”ثم المعتبر آخر الوقت عندنا فإذا حاضت في آخر الوقت سقطت وإ طهرت فيه وجبت فإذا كانت طهارتها لعشة وجبت الصلاة وإن كان الباقي لمحة وإن كنت لأقل منها وذلك عادتها فإن كان الباقي من الوقت مقدار ما يسع الغسل والتحريمه وجبت وإلا فلا“ İşte bu mesᵓele hükmünce eger hāize on gün mürūrundan sonra hayzdan pāk olmuş

ve namāzın vaktinden bir lemha mikdārı kalmış ise o vaktin namāzını kazā᾿ eder ve eger on günü tekmīl etmeden ᶜādeti hükmünce yā üç veyā dört veyā beş gün veyā daha ziyāde mürūrundan sonra kanı kesilip hayzdan pāk olmuş olursa o vaktten gusl edip ve baᶜde'l-gusl tekbīr-i iftitāh yaᶜnī tekbīr-i şürūᶜ ve tahrimeyi ahz edecek kadar bir zamān kalmış ise o vaktin kazāsı ona vācib olur ve eger o kadar zamān yaᶜnī gusl ve tekbīr-i iftitāhı alacak kadar bir zamān kalmamış ise o vaktin namāzının kazāsı ona vācib olmaz. İntehā.

Ve nisāya mürāᶜatı farz olan ᶜilmin ekalli işbu ᶜilmdir ki bu kadar ᶜilmin taᶜallümü her bir mü᾿mine farz-ı ᶜayndır, mürāᶜātı ona vācib ve lābüddür. Ve eger kocası onun taᶜlīmiyle kāim ise ᶜulemādan bunun taᶜallümü için hāneden hurūca ona cevāz yoktur ve eger zevci bu kadarca dahi bilmeyip lākin onun yerinde varıp ᶜulemādan suᶜāl ve müftīnin cevābını ona nakl ve beyān eyler ise kezālik hāneden su᾿āli için çıkmağa cevāzı olmaz ve eger bunu dahi etmez ve kendisi dahi bu ahkāmı bilmezse o vaktte bu ahkāmı su᾿āl ve taᶜallüm etmek için hāneden hurūca ona cevāz vardır, belki üzerine vācibdir ve zevci onu menᶜ ederse menᶜle ᶜāsī ve günāhkār olur. Ve çün bu ferāizi öğrenir, artık fazla olarak dīger bir şey᾿in istimāᶜı için zevcinden iznsiz meclis-i zikre çıkıp varamaz. Ve bu ferāizden zevce ekber bir farzı yaᶜnī ahkām-ı hayz ve istihāzadan taᶜallümü ona farz-ı ᶜayn olan bir hükmü ihmāl eder de zevci dahi o hükmü ona taᶜlīm etmezse zevci dahi onunla günāhkār olur da ism ve günāhta [88] onunla şerīk olur.

[الثَّامِنُ إِذَا كَانَ لَهُ نِسْوَةٌ فَيَنْبَغِي أَنْ يَعْدِلَ بَيْنَهُنَّ وَلَا يَمِيلَ إِلَى بَعْضِهِنَّ فَإِنْ خَرَجَ إِلَى سَفَرٍ وَأَرَادَ اسْتِصْحَابَ وَاحِدَةٍ أَقْرَعَ بينهن كذلك كان يفعل رسول الله صلى الله عليه وسلم فَإِنْ ظَلَمَ امْرَأَةً بِلَيْلَتِهَا قَضَى لَهَا فَإِنَّ القضاء واجب عليه وعند ذلك يحتاج إلى معرفة أحكام القسم وذلك يطول ذكره وقد قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ كَانَ لَهُ امْرَأَتَانِ فَمَالَ إِلَى إِحْدَاهُمَا دُونَ الْأُخْرَى" وفي لفظ "وَلَمْ يَعْدِلْ بَيْنَهُمَا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَحَدُ شِقَّيْهِ مَائِلٌ" وَإِنَّمَا عَلَيْهِ الْعَدْلُ فِي الْعَطَاءِ وَالْمَبِيتِ وَأَمَّا فِي الْحُبِّ وَالْوِقَاعِ فَذَلِكَ لَا يَدْخُلُ تَحْتَ الاختيار قال الله تعالى ﴿وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ﴾ أي أن تعدلوا في شهوة القلب وميل النفس ويتبع ذلك التفاوت في الوقاع]

Ve sekizincisi dahi müteᶜaddid zevcātı olursa beynlerinde ᶜadālet etmektir ki baᶜzılarına meyl edip de dīgerlerini terk etmeye. Ve eger sefere çıkacak olursa ve zevcātının birisini istishāb edip berāber götürmek isterse beynlerinde kurᶜa-i şerᶜiyye icrāᵓ ede, kurᶜa kimin ismine çıkarsa onu berāber ala; ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz böylece ederdi. Ve eger gecesiyle bir zevcesini zulm edip ᶜadālette kusūr ettiyse onun gecesini ödeyip kazāᵓ etmek gerektir ki kazāsı yaᶜnī ödemesi ona vācib olur ve bu cihetle ahkām-ı kasmın maᶜrifetine o vaktte muhtāc olur ve ahkām-ı kasmın zikr ve beyānı uzun olur. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "مَنْ كَانَ لَهُ امْرَأَتَانِ فَمَالَ إِلَى إِحْدَاهُمَا دُونَ الْأُخْرَى" وفي لفظ "وَلَمْ يَعْدِلْ بَيْنَهُمَا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَحَدُ شِقَّيْهِ مَائِلٌ"[240] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Kim ki onun iki zevcesi olur da birisine meyl ve dīgerini terk eyler ise" ve āher bir lafzda "beynlerinde müsāvāt ve ᶜadālet etmez ise yevm-i kıyāmette bir şıkkı māil ve münhanī olarak gelip haşr olunur." ᶜAdl ise ancak vergide ve yanında beytūtiyyet etmekte ona vācib olur, yoksa sevmek ve muhabbet ve mucāmaᶜat etmekte müsāvāt vācib olmaz, zīrā muhabbet ve vikāᶜ ihtiyārı altında değildir. Hakk subhānehu ve taᶜālā hazretleri ﴿وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ﴾[241] buyurmuştur. Bu āyet sūre-i Nisā'nın yüz yirmi yedinci āyetidir. Hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki zevceleriniz beyninde ᶜadālet etmeğe her ne kadar saᶜy ve hırs ederseniz de meyl-i kalb ile olsun berāber görmeğe kādir olamazsınız, imdi onlardan muhabbetiniz olana fiᶜlen küllī meyl etmeyip ve muhabbetiniz olmayanı zevciyyet muᶜāmelesiz ve talāksız terk etmeyesiz, nöbet ve nafakada yeksān tutup hevānıza tābiᶜ olmayasız. Eger bu zevce husūsunda ettiğiniz fesāddan ıslāh bundan sonra fiᶜlen meyl ve cevrden ittikāᵓ ederseniz tahkīk Allāhu ᶜazīmü'ş-şān geçen hatālarınızı magfiret ve hālinize merhamet edicidir. İstişhād ﴿تعدلوا﴾ kelimesindedir ki şehvet-i kalb ve meyl-i nefste ᶜadālet edemezsiz demektir. Ve vikāᶜın tefāvütü dahi şehvet-i kalb ve meyl-i nefse tābiᶜ olur.

---

240 *Musnedu* Ebī Dāvūd et-Tayālisī, 4/201, no: 2576; *Musnedu*'l-Bezzār, 17/36, no: 9550; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 11/160, no: 8340.

241 Nisā, 4/129.

[وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم يعدل بينهن في العطاء والبيتوتة في الليالي ويقول ''اَللَّهُمَّ هَذَا جَهْدِي فِيمَا أَمْلِكُ وَلَا طَاقَةَ لِي فِيمَا تَمْلِكُ وَلَا أَمْلِكُ'' يعني الحب وقد كانت عائشة رضي الله عنها أحب نسائه إليه وسائر نسائه يعرفن ذلك وكان يُطَافُ بِهِ مَحْمُولًا فِي مَرَضِهِ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَكُلِّ لَيْلَةٍ فَيَبِيتُ عِنْدَ كُلِّ وَاحِدَةٍ منهن ويقول أين أنا غدًا ففطنت لذلك امرأة منهن فقالت إنما يسأل عن يوم عائشة فقلن يا رسول الله قد أذنا لك أن تكون في بيت عائشة فإنه يشق عليك أن تحمل في كل ليلة فقال وقد رضيتن بذلك فقلن نعم قال ''قَالَ فَحَوِّلُونِي إِلَى بَيْتِ عَائِشَةَ'' ومهما وهبت واحدة ليلتها لصاحبتها ورضي الزوج بذلك ثبت الحق لها كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يقسم بين نسائه فقصد أن يطلق سودة بنت زمعة لما كبرت فوهبت ليلتها لعائشة وسألته أن يقرها على الزوجية حتى تحشر في زمرة نسائه فتركها وكان لا يقسم لها ويقسم لعائشة ليلتين ولسائر أزواجه ليلةً ليلةً ولكنه صلى الله عليه وسلم عدله وقوته كان إذا تاقت نفسه إلى واحدة من النساء في غير نوبتها فجامعها طاف في يومه أو ليلته على سائر نسائه فمن ذلك ما روي عن عائشة رضي الله عنها أن رسول الله صلى الله عليه وسلم طاف على نسائه في ليلة واحدة وعن أنس أنه صلى الله عليه وسلم طاف على تسع نسوة في ضحوة نهار]

Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz zevcāt-ı mutahherātı beyninde ʿatāʾ ve beytūtiyyette ʿadālet ederdi. Ve ''اَللَّهُمَّ هَذَا جَهْدِي فِيمَا أَمْلِكُ وَلَا طَاقَةَ لِي فِيمَا تَمْلِكُ وَلَا أَمْلِكُ''[242] buyururdu ki hulāsa-i meʾāli: "Yā rabbi, benim mālik olduğum nesnede cehdim budur, senin mālik olduğun şeyde benim bir tākat ve kudretim yoktur, ona mālik değilim yaʿnī muhabbeti senin yed-i kudretindedir, ben ona mālik değilim, onda ʿadālet ve müsāvāt etmeğe benim bir kudretim yoktur, ancak vergide onları yeksān tutup gecelerde beytūtiyyet etmeğe gücüm yeter, başka şeyʾe benim gücüm yetmez" demektir. Ve Hazret-i ʿĀişetü's-Sıddīka ʿaleyhi'r-rıdvān ona ehabb-ı nisāsı idi ve zevcāt-ı sāiresi dahi bunu bilirlerdi, hastalığında mahmūl olarak beher gün ve her gecede birer zevceye nakl olunurdu ve her birinin yanında birer gece beytūtiyyet ederdi. Ve "Ben yarın neredeyim?" diye bir gün suʾāl buyurunca zevcāt-ı mutahherātının

242 *Musnedu* Ahmed, 42/46, no: 25111; Dārimī, 3/1416, no: 2253; İbn Māce, 1/633; 1971; Ebū Dāvūd, Nikāh, 39, no: 2134; Tirmizī, Nikāh, 42, no: 1140; *el-Mustedrek*, 2/204, no: 2761.

birisi tefattun edip [89] anladı ki ancak Hazret-i ᶜĀişe'nin günü üzerine suᵓāl eder, o vaktte kāffe-i ezvācı: "Yā resūlallāh, biz cümlemiz sana izn verdik ki ᶜĀişe'nin hānesinde kalasın. Biz biliriz ki beher gün bir yere varmaktan size vukūᶜ-ı meşakkati vardır" dediler. ᶜAleyhi's-selām efendimiz dahi: "Siz bununla rāzī oldunuz mu?" diye be-tekrār rızālarını tefakkud ve istifsār ve onlar evet diye beyān ve ihbār ettiklerinde o dahi "قَالَ فَحَوِّلُونِي إِلَى بَيْتِ عَائِشَةَ"[243] diye emr ü fermān buyurmuş, yaᶜnī "Beni ᶜĀişe'nin hānesine nakl ve tahvīl ediniz" diye irāde buyurmuş. Ve eger zevcātın birisi kasmdan hakkını bir kumasına yaᶜnī āher bir zevceye hibe ederse ve zevci dahi ona rızā verirse o hakk o zevceye sābit olur. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ezvāc-ı mükerremātı beynlerinde kasm ederdi. Ve Sevde bint Zemᶜa yaşlı olunca onu tatlīk etmek istedikte Sevde onun nikāhı altında kalıp rūz-ı kıyāmette ezvāc-ı mutahherātıyla maᶜan haşr olmak üzere kasmdan hakkını ᶜĀişe'ye bağışladı, efendimiz dahi ona rāzī olup terk etti, fī-mā baᶜd ᶜĀişe'ye iki ve sāir zevcātının her birine birer gece kasm ederdi, lākin ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin hüsn-i ᶜadl ü kuvvetine bināen nefs-i hümāyūnları çün bir zevceye tālib olur da şevki ve ārzūsu galebesiyle onu nöbeti mā-ᶜadāsında mücāmaᶜa buyururdu, o günde veyāhūd o gecede nisā-i sāiresine ᶜumūmen tavāf buyururdu. Hazret-i ᶜĀişe'nin rivāyeti bu kabīldendir, zīrā Hazret-i ᶜĀişe buyurmuş ki "ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efenimiz bir gecede nisāsı kāffesine tavāf etti." Ve Enes ᶜaleyhi'r-rıdvān dahi rivāyet etmiş ki "Efendimiz bir günün kuşluğunda ezvācından dokuz zāta tavāf etti."

[التاسع فِي النُّشُوزِ وَمَهْمَا وَقَعَ بَيْنَهُمَا خِصَامٌ وَلَمْ يَلْتَئِمْ أَمْرُهُمَا فَإِنْ كَانَ مِنْ جَانِبِهِمَا جَمِيعًا أَوْ مِنَ الرَّجُلِ فَلَا تُسَلَّطُ الزَّوْجَةُ عَلَى زَوْجِهَا وَلَا يَقْدِرُ عَلَى إِصْلَاحِهَا فَلَا بُدَّ مِنْ حَكَمَيْنِ أَحَدُهُمَا مِنْ أَهْلِهِ وَالْآخَرُ مِنْ أَهْلِهَا لِيَنْظُرَا بَيْنَهُمَا وَيُصْلِحَا أَمْرَهُمَا ﴿إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا﴾ وقد بعث عمر رضي الله عنه حكما إلى زوجين فعاد ولم يصلح أمرهما فعلاه بالدرة وقال إن الله تعالى يقول ﴿إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا﴾ فعاد الرجل وأحسن النية وتلطف بهما فأصلح بينهما]

243 Bkz. Buhārī, Cenāiz, 96, no: 1389; Müslim, Fezāilu's-Sahābe 13.

Ve dokuzuncusu dahi nüşūzdadır. Her ne vakt ki beynlerinde bir muhāsame vākiᶜ olup emrleri iltiyām-pezīr olmazsa o hısām iki cānibden ise veyāhūd erkek cānibinden olup zevcenin zevcine tasallut edilmez ve zevc dahi onun ıslāhına muktedir olmazsa o vaktte iki hakemin nasb ve taᶜyīni lābüdd olur ki bir hakem onun ehlinden ola ve öbür hakem dahi zevcenin ehlinden ola tā kim beynlerinde nazar edip emrlerini ıslāh edeler, onlar ıslāhı murād ederlerse Zāt-ı Zü'l-Celāl dahi beynlerinde tevfīk eder yaᶜnī aralarında ülfet ve muhabbet hāsıl olur da o muhāsame ve şikāk zāil olur gider. ᶜÖmer ᶜaleyhi'r-rıdvān iki zevcin emrleri ıslāhına bir hakemi irsāl ve o hakem erlerini ıslāh etmeksizin dönüp ᶜavdet edince ᶜÖmer ᶜaleyhi'r-rıdvān onu değnek ile darb edip buyurdu ki Hakk taᶜālā buyurmuş ki ﴿إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا﴾[244] O vaktte hakem bir dahi onlara ᶜavdet ve niyyetini tahsīn ve zevceyn ile taltīf ettikte beynlerinde salāh ve hüsn-i muᶜāşeret hāsıl oldu.

[وَأَمَّا إِذَا كَانَ النُّشُوزُ مِنَ الْمَرْأَةِ خَاصَّةً فالرجال قوامون على النِّسَاءِ فَلَهُ أَنْ يُؤَدِّبَهَا وَيَحْمِلَهَا عَلَى الطَّاعَةِ قهرًا وكذا إذا كانت تاركة للصلاة فله حملها على الصلاة قَهْرًا وَلَكِنْ يَنْبَغِي أَنْ يَتَدَرَّجَ فِي تَأْدِيبِهَا وَهُوَ أَنْ يُقَدِّمَ أَوَّلًا الْوَعْظَ وَالتَّحْذِيرَ وَالتَّخْوِيفَ فَإِنْ لَمْ يَنْجَحْ وَلَّاهَا ظَهْرَهُ فِي الْمَضْجَعِ أَوِ انْفَرَدَ عَنْهَا بِالْفِرَاشِ وَهَجَرَهَا وَهُوَ فِي الْبَيْتِ مَعَهَا مِنْ لَيْلَةٍ إِلَى ثَلَاثِ لَيَالٍ فَإِنْ لَمْ يَنْجَحْ ذَلِكَ فِيهَا ضَرَبَهَا ضَرْبًا غير مبرح بحيث يؤلمها ولا يكسر لها عظمًا ولا يدمي لها جسم ولا يضرب وجهها فذلك منهي عنه وقد قيل لرسول الله صلى الله عليه وسلم ما حق المرأة على الرجل قال "يُطْعِمُهَا إِذَا طَعِمَ وَيَكْسُوهَا إِذَا اكْتَسَى وَلَا يُقَبِّحُ الْوَجْهَ وَلَا يَضْرِبُ إِلَّا ضَرْبًا غَيْرَ مُبَرِّحٍ وَلَا يَهْجُرُهَا إِلَّا فِي الْمَبِيتِ" وله أن يغضب عليها ويهجرها في أمر من أمور الدين إلى عشر وإلى عشرين وإلى شهر فعل ذلك رسول الله صلى الله عليه وسلم إذ أرسل إلى زينب بهدية فردتها عليه فقالت له التي هو في بيتها لقد أقمأتك إذ ردت عليك هديتك أي أذلتك واستصغرتك فقال صلى الله عليه وسلم "أَنْتُنَّ أَهْوَنُ عَلَى اللهِ أَنْ تَقْمِئْنَنِي" ثُمَّ غَضِبَ عَلَيْهِنَّ كُلِّهِنَّ شَهْرًا إِلَى أَنْ عَادَ إِلَيْهِنَّ"]

Ve nüşūz eger zevcenin tarafından ise artık onun teʾdībi lāzım gelir. Tebāreke ve taᶜālā hazretleri ricāli nisāʾ üzerine kavvām etmiştir ki nüşūz hāssaten onun cānibinden vukūᶜ bulur ise onu teʾdīb

244 Nisā, 4/35.

edip kahren tāᶜat ve inkıyāda haml ettire ve kezālik namāza tārike olursa namāz kılmağa kahren onu haml ettire, lākin teᵓdībinde tedrīc etmek gerektir ki evvelā pend ve nasīhati takdīm edip ona vaᶜz eyleye ve o nasīhatle onu tahzīr ve tahvīf eyleye ve eger o vaᶜz ve nasīhati ona teᵓsīr etmezse yatakta arkasını ona çevirip veyāhūd yatağını tefrīk edip yalnız yata ve kendisiyle bir hānede berāber iken onu bir müddetcik hecr eyleye ki bir geceden üç geceye dek onu hecr ede ve bu dahi onda teᵓsīr etmezse onu darb-ı gayr-ı mübrih ile darb ede ki onu ziyādesiyle incitmeye ve ona bir kemik kırmaya ve kanlattırmaya ve hem dahi yüzüne darb eylemeye, zīrā o dahi menhiyyün ᶜanhtır. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimize "Kocası üzerine zevcenin hakkı [90] nedir?" diye suᵓāl vākiᶜ oldukta efendimiz "يُطْعِمُهَا إِذَا طَعِمَ وَيَكْسُوهَا إِذَا اكْتَسَى وَلَا يُقَبِّحُ الْوَجْهَ وَلَا يَضْرِبُ إِلَّا ضَرْبًا غَيْرَ مُبَرِّحٍ وَلَا يَهْجُرُهَا إِلَّا فِي الْمَبِيتِ"[245] buyurmuştur ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Taᶜām ederse onu itᶜām eder ve giyinirse onu urba giydirir ve dahi yüzü takbīh etmeye ve darb-ı gayr-ı mübrihten gayrı onu darb eylemeye ve mebītten gayrı onu hecr etmeye." Ve dahi onun üzerine gazab etmek ona cevāzı vardır. Ve umūr-ı dīniyyeden bir emr için üzerine gazab edip onu on günden yirmi güne veyā bir māha kadar hecr edebilir. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz onu işlemiştir, zīrā vaktā ki Hazret-i Ümmü'l-müᵓminīn Zeyneb ᶜaleyhe'r-rıdvāna bir hediyye gönderdi ve Hazret-i Zeyneb o hediyyeyi ona redd etti, hānesinde bulunduğu zevce-i muhteremesinin hediyyeni reddiyle seni tasgīr etti diye izᶜāc edip ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz dahi "أَنْتُنَّ أَهْوَنُ عَلَى اللهِ أَنْ تَقْمِئْنَنِي" ثُمَّ غَضِبَ عَلَيْهِنَّ كُلِّهِنَّ شَهْرًا إِلَى أَنْ عَادَ إِلَيْهِنَّ"[246] diye ona gūşmāl verdikten sonra cümlelerine gazab eyleyip bir māha kadar onları hecr etmiş sonra onlara ᶜavdet eylemiş.

---

245 *Sahīhu* İbn Hibbān, 9/482, no: 4175; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 19/425, no: 1034; *el-Mustedrek*, 2/204, no: 2764; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 7/482, no: 14726.

246 Bkz. Buhārī, Mezālim, 25, no: 2468; Müslim, Talāk, 5; *Hilyetu'l-Evliyā*, 9/40.

[العاشر في آداب الجماع ويستحب أن يبدأ ''بِاسْمِ اللهِ تعالى ويقرأ قل هو الله أحد أولًا ويكبر ويهلل ويقول ''بِسْمِ اللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ اَللَّهُمَّ اجْعَلْهَا ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنْ كُنْتَ قَدَّرْتَ أَنْ تُخْرِجَ ذَلِكَ مِنْ صُلْبِي'' وقال صلى الله عليه وسلم ''لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا أَتَى أَهْلَهُ قَالَ ''اَللَّهُمَّ جَنِّبْنِي الشَّيْطَانَ وَجَنِّبِ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَا فَإِنْ كَانَ بَيْنَهُمَا وَلَدٌ لَمْ يَضُرَّهُ الشَّيْطَانُ'' وإذا قربت من الإنزال فقل في نفسك ولا تحرك شفتيك ''اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا'' وكان بعض أصحاب الحديث يكبر حتى يسمع أهل الدار صوته ثم ينحرف عن القبلة ولا يستقبل القبلة بالوقاع إكرامًا للقبلة وليغط نفسه وأهله بثوب كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يغطي رأسه ويغض صوته ويقول للمرأة ''عَلَيْكِ بِالسَّكِينَةِ'']

Ve onuncusu cimāᶜın ādābındadır. Müstehabbdır ki besmele-i şerīfe ile onu başlaya ve dahi sūre-i İhlās'ı okuya ve tekbīr ve tehlīl edip ''بِسْمِ اللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ اَللَّهُمَّ اجْعَلْهَا ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنْ كُنْتَ قَدَّرْتَ أَنْ تُخْرِجَ ذَلِكَ مِنْ صُلْبِي'' Yaᶜnī "Yā rabbi, eger benim sulbümden bir zürriyyeti ihrāc etmek takdīr ettinse onu zürriyyet-i tayyibe kıl" demektir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا أَتَى أَهْلَهُ قَالَ ''اَللَّهُمَّ جَنِّبْنِي الشَّيْطَانَ وَجَنِّبِ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَا فَإِنْ كَانَ بَيْنَهُمَا وَلَدٌ لَمْ يَضُرَّهُ الشَّيْطَانُ''[247] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Sizin biriniz ehline geldiği vaktte ''اَللَّهُمَّ جَنِّبْنِي الشَّيْطَانَ وَجَنِّبِ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَا فَإِنْ كَانَ بَيْنَهُمَا وَلَدٌ لَمْ يَضُرَّهُ الشَّيْطَانُ'' dese yaᶜnī yā rabbi beni şeytāndan baᶜīd ve bertaraf eyle ve şeytānı dahi bize rızk ettiğinden baᶜīd ve bertaraf eyle diye duᶜā ederse beynlerinde bir evlād olacak ise şeytān o evlāda zarar edemez." Ve çün inzāl ve defk-i şehvete yaklaştın, dudaklarını depretmeksizin kendi nefsinde sırren ve hafiyyen ''اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا'' diyesin. Ve dahi mervīdir ki baᶜzı ashābu'l-hadīs böyle bir tekbīr ederdi ki ehl-i hāneye savtını işittirirdi. Sonra kıbleden inhirāf ede ki vikāᶜ ile kıbleyi istikbāl etmeye, yaᶜnī kıbleye ikrām etmek için cimāᶜ vaktinde kıbleye müstakbil olmaya ve hem dahi nefsini ve ehlini bir sevb ile örtüp setr ede ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz başını örtüp ve

---

247 Buhārī, Nikāh, 66, no: 5165; *Musnedu* Ahmed, 3/361; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 8/206, no: 8981; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 7/240, no: 13844.

savtını gadd ederdi ve zevcesine "عَلَيْكِ بِالسَّكِينَةِ" buyururdu yaᶜnī "sekīneti iltizām eyle" diye ehline emr ü fermān ederdi.

[وفي الخبر "إِذَا جَامَعَ أَحَدُكُمْ أَهْلَهُ فَلَا يَتَجَرَّدَانِ تَجَرُّدَ الْعَيْرَيْنِ" أي الحمارين وليقدم التلطف بالكلام والتقبيل قال صلى الله عليه وسلم "لَا يَقَعَنَّ أَحَدُكُمْ عَلَى امْرَأَتِهِ كَمَا تَقَعُ الْبَهِيمَةُ وَلْيَكُنْ بَيْنَهُمَا رَسُولٌ" قِيلَ وَمَا الرَّسُولُ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ "اَلْقُبْلَةُ وَالْكَلَامُ" وقال صلى الله عليه وسلم "ثَلَاثٌ مِنَ الْعَجْزِ فِي الرَّجُلِ أَنْ يَلْقَى مَنْ يُحِبُّ مَعْرِفَتَهُ فَيُفَارِقَهُ قَبْلَ أَنْ يَعْلَمَ اسْمَهُ وَنَسَبَهُ وَالثَّانِي أَنْ يُكْرِمَهُ أَحَدٌ فَيَرُدَّ عَلَيْهِ كَرَامَتَهُ وَالثَّالِثُ أَنْ يُقَارِبَ الرَّجُلُ جَارِيَتَهُ أَوْ زَوْجَتَهُ فَيُصِيبَهَا قَبْلَ أَنْ يُحَدِّثَهَا وَيُؤَانِسَهَا وَيُضَاجِعَهَا فَيَقْضِيَ حَاجَتَهُ مِنْهَا قَبْلَ أَنْ تَقْضِيَ حَاجَتَهَا مِنْهُ"]

Ve dahi haberde gelmiş ki "إِذَا جَامَعَ أَحَدُكُمْ أَهْلَهُ فَلَا يَتَجَرَّدَانِ تَجَرُّدَ الْعَيْرَيْنِ"[248] Yaᶜnī "Sizin biriniz ehliyle cimāᶜ edecek olursa ikisi eşekler gibi çıplak olmaya." Gerektir ki söz söyleşmek ve öpmek ile onu taltīf ede, yaᶜnī evvelā bu gibi muᶜāmeleyi takdīm ede, çünkü ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "لَا يَقَعَنَّ أَحَدُكُمْ عَلَى امْرَأَتِهِ كَمَا تَقَعُ الْبَهِيمَةُ وَلْيَكُنْ بَيْنَهُمَا رَسُولٌ" قِيلَ وَمَا الرَّسُولُ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ "اَلْقُبْلَةُ وَالْكَلَامُ"[249] Yaᶜnī "Sizin biriniz behīme düşer gibi ehline düşmeye onların beynlerinde bir elçi ola." Ve "Elçi nedir yā resūlallāh?" diye istifsār vākiᶜ olunca "kuble ve kelāmdır" diye fermān buyurmuş, yaᶜnī elçileri öpmek ve söyleşmektir demiş. Ve dahi buyurmuş ki "ثَلَاثٌ مِنَ الْعَجْزِ فِي الرَّجُلِ أَنْ يَلْقَى مَنْ يُحِبُّ مَعْرِفَتَهُ فَيُفَارِقَهُ قَبْلَ أَنْ يَعْلَمَ اسْمَهُ وَنَسَبَهُ وَالثَّانِي أَنْ يُكْرِمَهُ أَحَدٌ فَيَرُدَّ عَلَيْهِ كَرَامَتَهُ وَالثَّالِثُ أَنْ يُقَارِبَ الرَّجُلُ جَارِيَتَهُ أَوْ زَوْجَتَهُ فَيُصِيبَهَا قَبْلَ أَنْ يُحَدِّثَهَا وَيُؤَانِسَهَا وَيُضَاجِعَهَا فَيَقْضِيَ حَاجَتَهُ مِنْهَا قَبْلَ أَنْ تَقْضِيَ حَاجَتَهَا مِنْهُ" ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Üç şey erkekte ᶜaczdendir: Birisi maᶜrifetini sevmek isteyen ādemden kendisi mülākāt edip de onun ism ve nesebini öğrenmeden müfārakat eder. Ve ikincisi ona bir ikrām vākiᶜ olur da o keremi sāhibine redd ede. Ve üçüncüsü cāriyesine veyā zevcesine söyleşmeksizin ve muᵓāneset etmeksizin cimāᶜ eder de ondan hācetini bitirmeden kendi

248 *Musnedu*'l-Bezzār, 5/118, no: 1701; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 8/205, no: 8980; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 10/215, no: 7404; *Musannefu* Abdirrezzāk, 6/194, no: 10469; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 7/313, no: 14095.

249 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/311.

hācetini bitirir." Ve'l-hāsıl kable'l-vikāᶜ beynlerinde bir sevişmek ve nüvāziş vukūᶜu müstehabbdır. [91]

[ويكره له الجماع في ثلاث ليال من الشهر الأول والآخر والنصف يقال إن الشيطان يحضر الجماع في هذه الليالي ويقال إن الشياطين يجامعون فيها وروي كراهة ذلك عن علي ومعاوية وأبي هريرة رضي الله عنهم ومن العلماء من استحب الجماع يوم الجمعة وليلته تحقيقًا لأحد التأويلين من قوله صلى الله عليه وسلم ''رَحِمَ اللهُ مَنْ غَسَلَ وَاغْتَسَلَ''] الحديث

Ve her bir ayda üç gecede cimāᶜ etmek ona mekrūh olur ki şehrin birinci ve on beşinci ve otuzuncu gecelerinde yaᶜnī şehrin bidāyet gecesiyle şehrin yarısı gecesi ve sonki gecesi bu üç gecelerde cimāᶜ etmek mekrūhtur denilmiş ki bu gecelerde şeytān cimāᶜa hāzır olur. Ve dahi denilmiş ki şeyātīn bu gecelerde mücāmaᶜa ederler ve bu kerāhet Hazret-i ᶜAlī ve Muᶜāviye ve Ebī Hüreyre ᶜaleyhimü'r-rıdvān üzerlerine mervī olmuştur. Ve ᶜulemādan bir cemāᶜat cumᶜanın gününde ve gecesinde ᶜaleyhi's-selām efendimizin ''رَحِمَ اللهُ مَنْ غَسَلَ وَاغْتَسَلَ''[250] kavl-i ᶜālīsinin ehad-ı teʾvīlinin tahkīki için cimāᶜ etmek müstehabb görmüşler, yaᶜnī beher cumᶜa gününde veyā gecesinde cimāᶜ etmek müstehabbdır demişler.

[ثُمَّ إِذَا قَضَى وَطَرَهُ فَلْيَتَمَهَّلْ عَلَى أَهْلِهِ حتى تقضي هي أيضًا نهمتها فإن إنزالها ربما يتأخر فيهيج شهوتها ثم القعود عنها إيذاء لها والاختلاف في طبع الإنزال يوجب التنافر مهما كان الزوج سابقًا إلى الإنزال والتوافق في وقت الإنزال ألذ عندها ليشتغل الرجل بنفسه عنها فإنها ربما تستحي وينبغي أن يأتيها في كل أربع ليال مرة فهو أعدل إذ عدد النساء أربعة فجاز التأخير إلى هذا الحد نعم ينبغي أن يزيد أو ينقص بحسب حاجتها في التحصين فإن تحصينها واجب عليه وإن كان لا يثبت المطالبة بالوطء فذلك لعسر المطالبة والوفاء بها]

Sonra hācetini bitirip kendisinin işi tekmīl ederse zevcesinin hācetini bitirip şehvetini kazāʾ edinceye dek ona sabr edip mühlet vermek gerektir, zīrā ola ki onun inzāli geç olur da şehvetinin heyecānı vaktin-

250 *el-Mustedrek Ale's-Sahīhayn*, 1/418, no: 1042; Ebū Dāvūd, Tahāret, 129, no: 349. Hadīsin benzer bir şekli.

de onu bırakıp terkiyle ona ezā ve cefā vākiᶜ olur, çünkü zevc inzālde kaçan ki sebkat ve müsāraᶜati olur, inzālin tabᶜında vākiᶜ olacak ihtilāf tenāfüre mūcib olur. Ve vakt-i inzālde tevāfuk vākiᶜ olursa onun ᶜindinde yaᶜnī zevcenin katında daha ziyāde lezzetli olur, tā kim zevci kendi nefsi ile ondan meşgūl olur, zīrā ola ki ondan hayāʾ eder de utanır. Ve beher dört gecede bir kerre ona varmak gerektir çünkü nisānın ᶜadedi dörttür ki bu hadde kadar teʾhīri cāiz olur, evet zevcesinin hācetine göre ziyāde veyā noksān etmek gerektir, zīrā onun tahsīni onun üzerine vācibdir, yaᶜnī eger dört günde bir kerre cimāᶜ ile mütehassın olmazsa onunla mütehassın olacak mertebe ile cimāᶜ etmek gerektir, zīrā şehveti gālib ve kızgın bir hatun ise onun ihtiyācına göre onunla mücāmaᶜa etmek vācibdir, günde bir kerre mi olur veyā iki günde bir kerre mi olur ona ihtiyācı nice ise hācetinin defᶜine dek saᶜy eyleye velev ki vatʾ ile mütālebe etmek sābit değildir, çünkü onunla mütālebe güçtür, lākin kudreti yettiği kadar onun mütālebesine bir hācet bırakmaya ki tahassününü müstelzim olan mertebeye dek muᶜāmele edip nefsinin teskīnine cehd eyleye, zīrā onunla mütālebenin ᶜadem-i sübūtu ancak onunla vefā etmekliğin ᶜusreti içindir. Ve dahi mütālebesi güçtür ki mütālebesinden hayāʾ ve şermsārlık eder.

[ولا يأتيها في المحيض ولا بعد انقضائه وقبل الغسل فهو محرم بنص الكتاب وقيل إن ذلك يورث الجذام في الولد وَلَهُ أَنْ يَسْتَمْتِعَ بِجَمِيعِ بَدَنِ الْحَائِضِ وَلَا يَأْتِيَهَا فِي غَيْرِ الْمَأْتَى إِذْ حَرُمَ غَشَيَانُ الحائض لأجل الأذى والأذى غَيْرِ الْمَأْتَى دَائِمٌ فَهُوَ أَشَدُّ تَحْرِيمًا مِنْ إِتْيَانِ الْحَائِضِ وَقَوْلُهُ تَعَالَى ﴿فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ﴾ أي أَيِّ وَقْتٍ شِئْتُمْ وَلَهُ أَنْ يَسْتَمْنِيَ بِيَدَيْهَا وَأَنْ يَسْتَمْتِعَ بِمَا تَحْتَ الْإِزَارِ بِمَا يَشْتَهِي سوى الوقاع وينبغي أن تتزر المرأة بإزار من حقوها إلى فوق الركبة في حال الحيض فهذا من الأدب وَلَهُ أَنْ يُؤَاكِلَ الْحَائِضَ وَيُخَالِطَهَا فِي الْمُضَاجَعَةِ وغيرها وليس عليه اجتنابها]

Ve dahi hayzda iken onunla mücāmaᶜa etmeye, hayzın inkıtāᶜından sonra kable'l-gusl kezālik onunla mücāmaᶜa eylemeye, zīrā nass-ı kitāb ile o hālde mücāmaᶜası muharrem olmuştur. Denilmiş ki evlādın uyuzluğuna sebeb olur, hayzın kanı kesilip ᶜādeti veyāhūd hayzın müddeti münkaziye olsa da gusl edinceye dek sabr etmesi lāzımdır. Hāizin kāffe-i bedeniyle istimtāᶜ etmek ona cāizdir, fakat tarīk-i muᶜtāddan

gayrı dīger bir yoldan ona varmaya, çünkü hāizenin cimāᶜı ezādan dolayı muharrem olmuştur, zīrā ᶜilletlere mūcibdir ve dīger yoldan olan hāizenin vatᵓı haremiyyetinden eşeddir. Hakk subhānehu ve taᶜālānın ﴿فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ﴾[251] buyurur, maᶜnāsı: "Her nerede ehlinize tarīk-i muᶜtāddan varmak dilersiniz varınız" demektir, yoksa tarīk-i gayr-ı meᵓtāun-bihe sülūk için ruhsat değildir, zīrā tarīk-ı gayr-ı meᵓtā tarīk-i hirāset değildir, bunun ibāhası ancak kadın hayz ve nifāstan pāk olursa her ne vakt ki onunla cimāᶜ etmek isterse etsin ki ona ibāhat-i evkāt demek olur ki vech-i meşrūᶜuna mübtenīdir. Hāize iken onun eli ile ve izārı altında dilediği yer ile istimtāᶜ edebilir fakat onunla cimāᶜ etmeye ve tarīk-i muherremden [92] varmaya. Fakat hāizenin cesedi ile istimtāᶜ edecek olsa gerektir ki bir peştemāl bağlaya ve o peştemāl göbeği altından dizlerine kadar ola, çünkü hālet-i hayzda o peştemāl bağlaması edebdendir. Hāize ile yemek yemek ve muhālata etmek ve bir yatakta yatmak ve sāir gūnā ile müvāneset eylemek cāizdir, mücānebeti onun üzerine vācib değildir, muharrem yalnız vikāᶜıdır, yaᶜnī yalnız mücāmaᶜatı ona harām olur, dīger bir şey ona harām olmaz.

[وإن أراد أن يجامع ثانيًا بعد أخرى فليغسل فرجه أولًا وإن احتلم فلا يجامع حتى يغسل فرجه أو يبول ويكره الجماع في أول الليل حتى لا ينام على غير طهارة فإن أراد النوم أو الأكل فليتوضأ أولا وضوء الصلاة فذلك سنة قال ابن عمر قلت للنبي صلى الله عليه وسلم "أَيَنَامُ أَحَدُنَا وَهُوَ جُنُبٌ" قَالَ "نَعَمْ إِذَا تَوَضَّأَ" ولكن قد وردت فيه رخصة قالت عائشة رضي الله عنها كان النبي صلى الله عليه وسلم ينام جنبًا لم يمس ماء ومهما عاد إلى فراشه فليمسح وجه فراشه أو لينفضه فإنه لا يدري ما حدث عليه بعده]

Ve bir kerre mücāmaᶜa ettikten sonra bir dahi cimāᶜ etmek isterse gerektir ki evvelā fercini gasl edip baᶜdehu ikinci kerrede cimāᶜ ede. Ve ihtilām ettikten sonra cimāᶜ etmek murād ederse fercini gasl etmeden veyāhūd bevl etmeden cimāᶜ etmeye yaᶜnī yā zekerini gasl eder veyāhūd bevl eder de sonra mücāmaᶜa eder. Evvel-i leylde cimāᶜ etmek dahi mekrūhtur tā ki tahāretsiz yatmaya. Ve cimāᶜ ettikten sonra uyku

251 Bakara, 2/223.

uyumak veyāhūd taᶜāmı yemek murād eylerse gerektir, namāza ābdest aldığı gibi bir ābdest ala sonra uykuya vara veyāhūd taᶜām ede ki bu ābdest alması sünnettir. İbn ᶜÖmer demiş ki "Ben Nebī-i zī-şān efendimize dedim ki cenābetli olarak birimiz uykuya varabilir mi?" Efendimiz "نَعَمْ إِذَا تَوَضَّأَ"[252] buyurdu, yaᶜnī "Evet ābdest alırsa." Lākin onda ruhsat ve cevāz vārid olmuştur, zīrā ᶜĀişetü's-Sıddīka ᶜaleyhe'r-rıdvān demiş ki "ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin vücūd-ı hümāyūnuna su mess etmeksizin cünüb olarak yattığı vardır." Ve dahi firāşına ᶜavdet ettikçe onu silmek veyā silkmek gerektir, zīrā ondan sonra firāşında ne hādis olduğu bilemez.

[ولا ينبغي أن يحلق أو يقلم أو يستحد أو يخرج الدم أو يبين من نفسه جزءًا وهو جنب إذ ترد إليه سائر أجزائه في الآخرة فيعود جنبًا ويقال إن كل شعرة تطالبه بجنابتها]

Ve cünüb olduğu hālde gerektir ki başını tırāş etmeye ve tırnaklarını kesmeye ve harām kılı almaya ve dahi kan almaya ve nefsinden bir cüzᵓü ayırmaya, çünkü yevm-i kıyāmette onun eczā-i sāiresi ona redd olunur ve cünüb iᶜāde olunur. Denilir ki onun her bir kılı cenābetiyle onu mütālebe eder.

[ومن الآداب أن لا يعزل بل لا يسرح إلا إلى محل الحرث وهو الرحم فَمَا مِنْ نَسَمَةٍ قَدَّرَ اللّٰهُ كَوْنَهَا إِلَّا وهي كائنة هكذا قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فإن عزل فقد اختلف العلماء في إباحته وكراهته على أربع مذاهب فمن مبيح مطلقًا بكل حال ومن محرم بكل حال ومن قائل يحل برضاها ولا يحل دون رضاها وكأن هذا القائل يحرم الإيذاء دون العزل ومن قائل يباح في المملوكة دون الحرة والصحيح عندنا أن ذلك مباح وأما الكراهية فإنها تطلق لنهي التحريم ولنهي التنزيه ولترك الفضيلة فهو مكروه بالمعنى الثالث أي فيه ترك فضيلة كما يقال يكره للقاعد في المسجد أن يقعد فارغًا لا يشتغل بذكر أو صلاة ويكره للحاضر في مكة مقيمًا بها أن لا يحج كل سنة والمراد بهذه الكراهية ترك الأولى والفضيلة فقط]

Ve dahi ādābdandır ki cimāᶜ ettiği vaktte ᶜazl etmeye, yaᶜnī şehvet ve menīsini fercin hāricinde dökmeye, ancak menīsini rahmin için-

252 Buhārī, Gusl, 26, no: 287; Müslim, Hayz, 6.

de ekin yerinde döke, zīra mahall-i hars rahimdir. Ve bir nesme[253] ki Allāhu taᶜālā onun kevn ve vücūdunu takdīr etmiş, lā-mahāle o nesme mevcūd ve kāin olur. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz böyle buyurmuştur, sanki ᶜazlden garaz eger evlād olmamaklık ise hilkati irāde-i ilāhiyyenin takdīri altında olan nefs lā-mahāle ᶜazl etse etmese o nefs halk olunup vücūda gelecektir, o ᶜazl fāidesiz olmuş olur ve zürriyyesi olmayan kimse gece gündüz rahim içinde şehvet dökse bir şey hāsıl olmaz. Hāl böyle olunca inzāl edeceği vaktte ᶜazl edip zekerini fercden ihrāc ile dışarıda menīsini defk ve ilkāᵓ etmekte bir maᶜnā kalmaz. Ve bu cihetle mekrūh ᶜadd olunmuştur. Bu ᶜazlin hakkında ihtilāf-ı ᶜulemā vākiᶜ olmuştur, yaᶜnī ibāhat ve kerāheti hakkında akvālleri muhtelif olmuştur. Dört mezheb onda vākiᶜ olmuştur. Birtakımı ᶜale'l-ıtlāk mübāhtır demiş, yaᶜnī ᶜazle zevcenin rızāsı olsa olmasa ve mevtūᵓesi hürre olsa veyā rakīka olsa hisāb birdir, ᶜalā-külli hāl ibāhati vardır demiş. Ve birtakımı dahi ᶜalā-külli hāl mutlakan harāmdır demiş. Ve birtakımı mevtūᵓenin rızāsıyla ᶜazli helāl olur yaᶜnī rızāsı olmayınca ᶜazl etmek helāl olmaz demiş. Bu kāil sanki mevtūᵓenin ezāsı için ᶜazlī tahrīm eder, yoksa nesf-i ᶜazli tahrīm etmez. Ve birtakımı dahi demiş ki mevtūᵓe cāriye ve memlūke ise ᶜazli helāldir ve hürre ise ᶜazl etmek harāmdır. Ve sahīhi bizde yaᶜnī mezheb-i Şāfiᶜī'de ᶜazl etmek mübāhtır. Ve mezheb-i Hanefī ihtiyārı ise ādem memlūkesinden ᶜazl edebilir, onun izni olsa olmasa, zīrā ki vatᵓında onun hakkı yoktur, ammā zevce-i menkūhesinden izni olmayınca ᶜazl edemez, çünkü vatᵓda onun hakkı vardır. İntehā.

Musannif-i merhūm Şāfiᶜiyyü'l-mezheb olduğu eclden işbu kelāmını tevcīh edip buyurdu ki kerāhiyyet ise nehy-i tahrīm ve nehy-i tenzīh ve terk-i fazīlete ıtlāk olunur. Ve bizim burada ᶜazl mekrūhtur dediğimiz ancak maᶜnā-yı sālis iledir ki terk-i fazīletledir, yoksa kerāheti [93] kerāhet-i tahrīmiyye veyā kerāhet-i tenzīhiyye değildir, nitekim denilir ki mescidde zikr veyā namāz ile iştigāl etmeksizin oturmak mekrūhtur ve Mekke-i mükerreme'de mukīmen sākin olan kimseye beher sene

253 "Nesne" anlamında ağız sözü.

hacc etmezse mekrūhtur, işte bu kerāhiyyetten murād yalnız terk-i evlā ve terk-i fazīlettir, yoksa başka bir şeyᵓ değildir.

[وهذا ثابت لما بيناه من الفضيلة في الولد ولما رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''إِنَّ الرَّجُلَ لَيُجَامِعُ أَهْلَهُ فَيُكْتَبُ لَهُ بِجِمَاعِهِ أَجْرُ وَلَدٍ ذَكَرٍ قَاتَلَ فِي سَبِيلِ اللهِ فَقُتِلَ'' وإنما قال ذلك لأنه لو ولد له مثل هذا الولد لكان له أجر التسبب إليه مع أن الله تعالى خالقه ومحييه ومقويه على الجهاد والذي إليه من التسبب فقد فعله وهو الوقاع وذلك عند الإمناء في الرحم وإنما قلنا لا كراهة بمعنى التحريم والتنزيه لأن إثبات النهي إنما يمكن بنص أو قياس على منصوص ولا نص ولا أصل يقاس عليه بل ههنا أصل يقاس عليه وهو ترك النكاح أصلًا أو ترك الجماع بعد النكاح أو ترك الإنزال بعد الإيلاج فكل ذلك ترك للأفضل وليس بارتكاب نهي ولا فرق إذ الولد يتكون بوقوع النطفة في الرحم ولها أربعة أسباب النكاح ثم الوقاع ثم الصبر إلى الإنزال بعد الجماع ثم الوقوف لينصب المني في الرحم وبعض هذه الأسباب أقرب من بعض فالامتناع عن الرابع كالامتناع عن الثالث وكذا الثالث كالثاني والثاني كالأول وليس هذا كالإجهاض والوأد لأن ذلك جناية على موجود حاصل وله أيضًا مراتب وأول مراتب الوجود أن تقع النطفة في الرحم وتختلط بماء المرأة وتستعد لقبول الحياة وإفساد ذلك جناية فإن صارت مضغةً وعلقةً كانت الجناية أفحش وإن نفخ فيه الروح واستوت الخلقة ازدادت الجناية تفاحشًا ومنتهى التفاحش في الجناية بعد الانفصال حيًا وإنما قلنا مبدأ سبب الوجود من حيث وقوع المني في الرحم لا من حيث الخروج من الإحليل لأن الولد لا يخلق من مني الرجل وحده بل من الزوجين جميعًا إما من مائه ومائها أو من مائه ودم الحيض]

Ve dahi mezhebi hükmünce kezālik işbu daᶜvāya burhān olmak üzere işbu tafsīl-i āti'z-zikre girişmiş. Maᶜa-ennehu mezheb-i Hanefī'de vākiᶜ olan taᶜlīl bununla mündefiᶜ olmaz, çünkü ᶜillet-i tahrīm zevce-i hürrenin hakkına bir izāᶜa ve nefsine bir īzāᵓ idi ve bu tazyīᶜ ve menᶜ hukūk ve ızrār ᶜalā-sebīli'l-ᶜumūm menhi ve muharremdir ve maᶜa-māfīh işbu ᶜibāresinin hulāsa tercümesi ise yaᶜnī bu ᶜazl terk-i fazīlet olduğu veledin fazīleti hakkında īrād ettiğimiz edille ile ve bu hadīs-i şerīf ile sābit olur. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ''إِنَّ الرَّجُلَ لَيُجَامِعُ أَهْلَهُ فَيُكْتَبُ لَهُ بِجِمَاعِهِ أَجْرُ وَلَدٍ ذَكَرٍ قَاتَلَ فِي سَبِيلِ اللهِ فَقُتِلَ''[254] buyurmuştur ve hulā-

254 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/311.

sa-i meʾāl-i münīfi: "ᶜAle't-tahkīk husūl-i veledin niyyet ve kasdı ile bir ādem kendi ehliyle mücāmaᶜa ederse ona fī sebīlillāh şehīd olmuş olan bir veled-i zekerin ecri kadar ecr ve sevābı olur" ki o cimāᶜ ile ona bir veled hāsıl olmazsa da ona o niyyet ve maksad ile o cimāᶜla o kadar ecr ve sevāb verilir demektir, çünkü ona bu gibi evlād hāsıl ve mütevellid olmuş olsa onun tesebbübü ile ona bu ecr hāsıl olurdu maᶜa-ennehu tebāreke ve taᶜālā hazretleri onu halk ve ihyāʾ edip cihād üzerine kuvvetli ve muktedir etmiştir, kaldı ki bunda babasının tesebbüb-i husūlünden başka dīger bir fiᶜli yoktur ve o dahi rahimde menīsi inzāl ve ilkāʾ ettiği vakttedir, bizim tahrīm ve tenzīh maᶜnāsında kerāheti yoktur dediğimiz ancak o sebebdendir, zīrā nehyin sübūtü ancak nass ile veyā mansūsa kıyās ile mümkin olur. Ve burada ne nas vardır ve ne de üzerine kıyās olunacak bir asl vardır belki burada bir asl vardır ki ona kıyās olunabilir ki aslen nikāhın terki ve baᶜde'n-nikāh cimāᶜın terki ve baᶜde'l-īlāc inzālin terkidir ve bunun cemīᶜisi terk-i efdaliyyettir, irtikāb-ı nehy değildir, bunların beynlerinde bir fark yoktur, zīrā veled rahimde vukūᶜ-ı nutfe ile mütekevvin olur. Ve rahimde vukūᶜ-ı nutfenin dört sebebi vardır ki evvelā nikāh sonra cimāᶜ sonra inzāle kadar sabr etmek sonra nāzil olan nutfe rahime dökülünceye dek durmak ve tevakkuf etmektir. Ve bu esbāb-ı erbaᶜa baᶜzısı baᶜzısından akrebdir. Hāl bu minvāl üzere olunca rābiᶜden imtināᶜ etmek ki baᶜde'l-inzāl menī rahime dökülmeğe kadar durmamak sālisten imtināᶜ etmek gibidir, yaᶜnī rahimde inzāl-i menīden imtināᶜ etmek gibidir ki inzāle kadar durmamak gibidir. Ve kezālik üçüncüsü ikincisi gibidir, yaᶜnī inzāle kadar durmamaklık cimāᶜ etmemeklik gibidir. Ve ikincisi dahi birincisi gibidir, yaᶜnī cimāᶜ etmemeklik dahi nikāh etmemeklik gibidir. Ve bu ise ichādı yaᶜnī iskāt-ı cenīn ve veʾd yaᶜnī diri ve hayy olarak kızların defni gibi değildir, [94] zīrā ichād ve veʾd mevcūd üzerine cināyettir ve onun dahi merātibi vardır. Merātib-i vücūdun bidāyeti dahi nutfenin rahime vukūᶜ ve imreʾenin suyu ile ihtilāt ve kabūl-i hayāta müstaᶜid olmasıdır. Ve bunun ifsādı cināyettir. Ve eger mudga ve ᶜalaka olursa o cināyet daha ziyāde fāhiş olur ve eger cenīne rūh nefh olunup hilkati müstevī olmuş ise iskātına vākiᶜ olan cināyet daha ziyāde mütefāhiş olur ve cināyetin müntehā-yı

tefāhüşü ise hayyen infisālinden sonra hakkında vukūᶜ bulan cināyettir ve bizim mübtedā-yı mertebe-i husūl ü vücūd rahime vukūᶜ-ı nutfedir dediğimiz ancak o sebebdendir ki ihlīlden hurūc-ı nutfe mebde-i vücūd olmaz, mebde-i vücūd rahime vusūl-ı menīdir, çünkü rahime vusūlünden evvel izāᶜa olunan menī vücūda cināyet sayılmaz, zīrā o veled yalnız erkeğin menīsinden halk olunmaz ancak zevceynin ictimāᶜ-ı menīlerinden halk olunur ki yā onun suyu ile zevcenin suyundan veyāhūd onun suyu ile zevcenin hayzı kanından yaratılır.

[قال بعض أهل التشريح إن المضغة تخلق بتقدير الله من دم الحيض وإن الدم منها كاللبن من الرائب وإن النطفة من الرجل شرط في خثور دم الحيض وانعقاده كالأنفحة للبن إذ بها ينعقد الرائب وكيفما كان فماء المرأة ركن في الانعقاد فيجري الماءان مجرى الإيجاب والقبول في الوجود الحكمي في العقود فمن أوجب ثم رجع قبل القبول لا يكون جانيًا على العقد بالنقض والفسخ ومهما اجتمع الإيجاب والقبول كان الرجوع بعده رفعًا وفسخًا وقطعًا وكما أن النطفة في الفقار لا يتخلق منها الولد فكذا بعد الخروج من الإحليل ما لم يمتزج بماء المرأة ودمها فهذا هو القياس الجلي]

Ve baᶜzı ehlü't-teşrīh demişler ki ᶜale't-tahkīk mudga takdīr-i ilāhī ile hayzın kanından halk olunur. Kan mudgadan menzilesi yoğurttan süt gibidir ki erkeğin nutfesi dem-i hayzın gılzat ve inᶜikādına şarttır, yaᶜnī nutfe-i recül olmayınca hayzın kanı kalınlaşmaz ve donup münᶜakid olmaz, ancak erkeğin suyuyla hayzın kanı kalın olur ve onunla münᶜakid olur ki süte infeha gibidir, çünkü infeha ile süt yoğurt ve peynir olur. "İnfeha" kesr-i hemze ve feth-i fā-i muhaffefe ile nesne yemeden süt emer kuzu veyā oğlağın kursağı içinde mütevellid olur leben-i cāmide müşābih bir nesnedir ki Fārsīde penīr-māye derler, cemᶜi "enāfih" gelir, hārr-ı yābistir ve hem mülattıf ve muhallil ve müceffiftir, etıbbāᵓ katında maᶜrūftur. Ve'l-hāsıl her nice olur ise olsun zevcenin suyu inᶜikādda rükndür ve zevceynin suları ᶜukūdda vücūd-i hükmīde cārī olan īcāb ve kabūl mecrālarında cārīdirler, kim ki ᶜakd için īcāb eder de kable'l-kabūl īcābından rücūᶜ edersse o ādem ᶜakd üzerine nakz ve fesh ile cānı olmamış olur. Meselā bir ādem dīger ādeme bunu bana beyᶜ eyle diye bir nesnenin iştirāsına tālib olsa ve o ādem sana beyᶜ ettim demeden o ben onu almam

diye cevāb verdikten sonra bāyiᶜ sana sattım dese bununla o beyᶜ beynlerinde münᶜakid olmamış olur ki o ᶜadem-i kabūl işbu sūrette nākız olmaz, çünkü aslından o ᶜakd için bir vücūd bulunmamış olur. Ve eger bunu bana beyᶜ eyle diye müşterī iştirāya tālib ve bāiᶜi sana beyᶜ ettim dedikte o dahi kabūl eyledim diye īcābı kabūl ederse beynlerinde beyᶜ münᶜakid olur ve işbu īcāb ve kabūlden rücūᶜ ederlerse o vaktte onların rücūᶜu o ᶜakde rāfiᶜ ve fāsih ve kātıᶜ olmuş olur. İşte māᵓeyn-i mezkūreyn dahi vücūd-i veled için işbu īcāb ve kabūle benzerler ki ikisi mevcūd olmadıkça o veled mevcūd olmaz ve kable'l-vücūd ona yaᶜnī ehad-ı māᵓeyne tārī ve cārī olan sunᶜ nakz ve ifsād denilmez ve o cihetle cināyet dahi ᶜadd olunmaz. Ve nutfe-i recül arkası fıkrasında veled halk olunmadığı gibi, mā-i merᵓe ile karışıp ihtilāt etmedikçe reᵓs-i zekerden hurūcundan sonra kezālik veled halk olunmaz, işte kıyās-ı celī ve zāhir budur.

[فإن قلت فإن لم يكن العزل مكروهًا من حيث أنه دفع لوجود الولد فلا يبعد أن يكره لأجل النية الباعثة عليه إذ لا يبعث عليه إلا نية فاسدة فيها شيء من شوائب الشرك الخفي فأقول النيات الباعثة على العزل خمس الأولى في السراري وهو حفظ الملك عن الهلاك باستحقاق العتاق وقصد استبقاء الملك بترك الإعتاق ودفع أسبابه ليس بمنهي عنه]

Ve defᶜ-i vücūd-ı veled haysiyyetiyle ᶜazl-i mezkūr mekrūh olmazsa ona bāis olan niyyet-i fāsideden dolayı mekrūh olmak baᶜīd olmaz, zīrā buna şevāib-i şirk-i hafīden şāibeli bir niyyet-i fāsideden gayrı dīger bir nesne bāᶜis olmaz der isen buna dahi derim ki ᶜazle bāᶜis olan niyyāt ve mekāsıd beştir: Birincisi serārīde istihkāk-ı ᶜıtāk ile helāktan mülkün hıfzıdır ki ümm-i veled olursa ᶜıtka müstehakk olur da istihkāk-ı ᶜıtāk ile ondan mülkiyyeti hālik olur ve terk-i ᶜitāk ile istibkā-i mülk ve defᶜ-i esbāb-ı ᶜıtk memnūᶜ ve menhiyyün ᶜanh değildir.

[الثانية اسْتِبْقَاءُ جَمَالِ الْمَرْأَةِ وَسِمَنِهَا لِدَوَامِ التَّمَتُّعِ وَاسْتِبْقَاءُ حياتها خوفًا من خطر الطلق وهذا أيضًا ليس منهيًا عنه]

Ve ikincisi dahi devām-ı temettuᶜ için cemāl-i merᵓenin istibkā ve semizliğini muhāfaza ve hatar-ı vilādetin havfından hayātın istibkāsı niyyetidir. Bunların dahi kezālik memnūᶜ ve menhiyyün ᶜanh değildir.

[الثالثة الْخَوْفُ مِنْ كَثْرَةِ الْحَرَجِ بِسَبَبِ كَثْرَةِ الْأَوْلَادِ وَالِاحْتِرَازُ مِنَ الْحَاجَةِ إِلَى التَّعَبِ فِي الْكَسْبِ ودخول مداخل السوء [95] وهذا أيضًا غير منهي عنه فإن قلة الحرج معين على الدين نعم الكمال والفضل في التوكل والثقة بضمان الله حيث قال ﴿وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا﴾ ولا جرم فيه سقوط عن ذروة الكمال وترك الأفضل ولكن النظر إلى العواقب وحفظ المال وادخاره مع كونه مناقضًا للتوكل لا نقول إنه منهي عنه]

Ve üçüncü niyyet evlādın kesreti sebebiyle kesret-i harec havfıdır. Ve dahi kesbde ihtiyāc-ı taᶜab ve duhūl-i medāhil-i sūᵓun ihtirāzıdır. Ve bu havf ve ihtirāz dahi menhiyyün ᶜanh değildir, çünkü kıllet-i harec dīne muᶜīndir, evet kemāl ve fazl Zāt-ı Zü'l-Celāl'e tevekkül ve tekeffülüne iᶜtimād etmekliktedir ki ﴿وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا﴾[255] buyurmuştur ve lā-cereme bununla zirve-i kemālden sukūt ve hem dahi terk-i efdaliyyet vardır, lākin ᶜavākıba nazarla mālın hıfz ve iddihārı her ne kadar tevekküle münākız ise de ona menhiyyün ᶜanhtir demeyiz.

[الرابعة الخوف من الأولاد الإناث لما يعتقد في تزويجهن من المعرة كما كانت من عادة العرب في قتلهم الإناث فهذه نية فاسدة لو ترك بسببها أصل النكاح أو أصل الوقاع أثم بها لا بترك النكاح والوطء فكذا في العزل والفساد في اعتقاد المعرة في سنة رسول الله صلى الله عليه وسلم أشد وينزل منزلة امرأة تركت النكاح استنكافًا من أن يعلوها رجل فكانت تتشبه بالرجال ولا ترجع الكراهة إلى عين ترك النكاح]

Ve dördüncü niyyet evlād-ı ināsın havfıdır ki evlād-ı ināsın katlinde ᶜādet-i ᶜArab olduğu mislli ināsın tezvīclerinde dahi onu husūl-i maᶜarre iᶜtikād eder. Bu niyyet vākıᶜā niyyet-i fāsidedir, bunun sebebiyle asl-ı nikāh veyā asl-ı vikāᶜı terk etse o niyyetle āsim ve günāhkār olur lākin onun ismi terk-i nikāh ve vikāᶜ ile değildir, ancak o niyyet ve kasd-ı fāsid iledir. İşte ᶜazlde dahi hāl böyledir yaᶜnī çün bu niyyet ile ᶜazl eder, āsim ve günāhkār olur ammā onun ismi ᶜazl ile değildir, ismi ancak o kasd ve niyyet-i fāside iledir hālbuki sünnet-i peygamberīde maᶜarre iᶜtikādında olan fesād daha ziyāde eşeddir, o kimse o merᵓenin menzi-

255 Hūd, 11/6.

lesinde nāzil olur ki ona ricāl müstaᶜlī olmamak için nikāhtan istinkāf eder de nefsini ricāle teşbīh eder ki o kerāhet terk-i nikāhın ᶜaynına rāciᶜ olmaz ancak o teşebbüh-i ricāl ve istinkāfa rāciᶜ olur.

[الخامسة أن تمتنع المرأة لتعززها ومبالغتها في النظافة والتحرز من الطلق والنفاس والرضاع وكان ذلك عادة نساء الخوارج لمبالغتهن في استعمال المياه حتى كن يقضين صلوات أيام الحيض ولا يدخلن الخلاء إلا عراة فهذه بدعة تخالف السنة فهي نية فاسدة واستأذنت واحدة منهن على عائشة رضي الله عنها لما قدمت البصرة فلم تأذن لها فيكون القصد هو الفاسد دون منع الولادة]

Ve beşinci niyyet zevcenin taᶜazzüz ve nezāfet ve pāklığa olan mübālagat ve talak ve nifās ve redāᶜdan olan taharrüzü için menᶜ edilmiş ola, zīrā ki nisā-i havāricin ᶜādātından idi, hattā istiᶜmāl-i miyāhta dahi mübālagat ederlerdi ve eyyām-ı hayzın namāzlarını kazāᵓ ederlerdi ve çıplak olmayınca helāya girmezlerdi. Bu efᶜāl ise topu bidᶜat olup sünnete muhāliflerdir ve bu niyyet dahi niyyet-i fāsidedir, hattā Basra'ya kudūmünde Hazret-i ᶜĀişetü's-Sıddīka'ya onların birisi istīzān etmiş ve Hazret-i ᶜĀişe ona izn vermemiştir, yaᶜnī bu aᶜmāl ile sünnet-i seniyyeye muhālefetten nāşī huzūruna onu kabūl etmedi demektir. Bunda dahi fāsid ancak o kasd olmuş olur menᶜ-i vilādet değildir.

[فإن قلت فقد قال النبي صلى الله عليه وسلم "مَنْ تَرَكَ النِّكَاحَ مَخَافَةَ الْعِيَالِ فَلَيْسَ مِنَّا" ثَلَاثًا قلت فالعزل كترك النكاح وقوله ليس منا أي ليس موافقًا لنا على سنتنا وطريقتنا وسنتنا فعل الأفضل]

Ve eger ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "مَنْ تَرَكَ النِّكَاحَ مَخَافَةَ الْعِيَالِ فَلَيْسَ مِنَّا" ثَلَاثًا[256] buyurmuş der isen, derim ki ᶜazl terk-i nikāh gibidir ve "ليس منا" maᶜnāsı bize muvāfık değil demektir, yaᶜnī bizim sünnet ve tarīkatimize muvāfık değildir demek olur, zīrā ki bizim sünnetimiz efdalin fiᶜlidir ve efdalin fiᶜli terk eden kimse bize muhālefet etmiş olur demektir.

[فإن قلت فقد قال صلى الله عليه وسلم في العزل "ذَاكَ الْوَأْدُ الْخَفِيُّ" وقرأ ﴿وَإِذَا الْمَوْؤُودَةُ سُئِلَتْ﴾ وهذا في الصحيح قلنا وفي الصحيح أيضا أخبار صحيحة

256 *Kenzu'l-ᶜUmmāl*, 16/279, no: 44456.

في الإباحة وقوله الوأد الخفي كقوله الشرك الخفي وذلك يوجب كراهة لا تحريمًا]

Ve eger ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ᶜazlde "ذَاكَ الْوَأْدُ الْخَفِيُّ"[257] buyurmakla ﴿وَإِذَا الْمَوْؤُودَةُ سُئِلَتْ﴾[258] āyet-i kerīmesi okumuş der isen, deriz ki vākıᶜā bu hadīs-i şerīf *Sahīh*'te mevcūddur velākin ibāhat-i ᶜazl hakkında dahi *Sahīh*'te ahbār-ı sahīha vārid olmuştur ve veᵓd-i hafī demesi şirk-i hafī demesi gibidir ki kerāhete egerçi mūcibdir velākin tahrīme mūcib değildir.

[فإن قلت فقد قال ابن عباس العزل هو الوأد الأصغر فإن الممنوع وجوده به هو الموءودة الصغرى قلنا هذا قياس منه لدفع الوجود على قطعه وهو قياس ضعيف ولذلك أنكره عليه علي رضي الله عنه لما سمعه قال ولا تكون موءودة إلا بعد سبع أي بعد سبعة أطوار وتلا الآية الواردة في أطوار الخلقة وهي قوله تَعَالَى ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ﴾ إلى قوله ﴿ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ﴾ أي نفخنا فيه الروح ثم تلا قوله تعالى في الآية الأخرى ﴿وَإِذَا الْمَوْؤُودَةُ سُئِلَتْ﴾ وإذا نظرت إلى ما قدمناه في طريق القياس والاعتبار ظهر لك تفاوت منصب علي وابن عباس رضي الله عنهما في الغوص على المعاني ودرك العلوم]

Ve eger İbn ᶜAbbās ᶜaleyhi'r-rıdvān ᶜazl veᵓd-i asgardır ki onun vücūdu onunla memnūᶜ olan mevᵓūde-i sugrādır demiş der isen deriz ki bu ondan bir kıyāstır ki katᶜına defᶜ-i vücūdu kıyās etmiştir. Ve bu kıyās zaᶜīftir ve onun için Hazret-i ᶜAlī ᶜaleyhi'r-rıdvān onu inkār etmiştir ki bunu işittiği vaktte demiş ki "Yedi tavr olmadıkça mevᵓūde olamaz ancak yediden sonra mevᵓūde olur." Ve dahi atvār-ı hilkat hakkında vārid [96] olan āyeti dahi tilāvet etti ki tebāreke ve taᶜālānın ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ﴾[259] Bu āyātın birincisi sūre-i Müᵓminūn'un on ikinci āyetidir, hulāsa-i tefsīrlerinde denilmiş ki "Biz ādemi çamurun hülāsa ve safvetinden halk ettik sonra o sülāleyi yaᶜnī veled-i ādemi nutfe kılıp bir karārgāhta temkīn eyledik ki rahmdir, baᶜdehu o nutfeyi uyuşmuş kan halk ettik ve o kanı bir parça lahm ve o lahmı kemikler edip üzerlerine lahmler giydirdik sonra onu rahimde halk-ı

257 Müslim, Nikāh, 24.

258 Tekvīr, 81/9.

259 Müᵓminūn, 23/12-13.

āher edip rūh refh ettik." Ve ondan sonra yaʿnī bu āyetlerin kırāʾetinden sonra ﴿وَإِذَا الْمَوْؤُودَةُ سُئِلَتْ﴾[260] āyet-i kerīmesini tilāvet etmişti. Bu āyet dahi sūre-i Tekvīr'in sekizinci āyetidir. Hülāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Zamān-ı cāhiliyyette ʿādetleri olan diri defn ettikleri kızlarından siz ne günāh ile katl olundunuz diye suʾāl olunduğu zamān." Ve eger sen tarīk-i kıyās ve iʿtibārda bizim takdīm ettiğimiz beyāna nazar eder isen gavs-ı maʿānī ve derk-i ʿulūmda Hazret-i ʿAlī ʿaleyhi'r-rıdvānın mansıbı ile Hazret-i İbn ʿAbbās'ın mansıbı mā-beyninde olan tefāvütün mikdārı sana zāhir olur.

[كيف وفي المتفق عليه في الصحيحين على جابر أَنَّهُ قَالَ كُنَّا نَعْزِلُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْقُرْآنُ يَنْزِلُ وَفِي لَفْظٍ آخَرَ كُنَّا نَعْزِلُ فَبَلَغَ ذَلِكَ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ ينهنا وفيه أيضًا عن جابر أنه قال إن رجلًا أتى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال إن لي جارية خادمتنا وساقيتنا في النخل وأنا أطوف عليها وأكره أن تحمل فقال صلى الله عليه وسلم "اِعْزِلْ عَنْهَا إِنْ شِئْتَ فَإِنَّهُ سَيَأْتِيهَا مَا قُدِّرَ لَهَا" فَلَبِثَ الرَّجُلُ مَا شَاءَ اللهُ ثُمَّ أَتَاهُ فَقَالَ "إِنَّ الْجَارِيَةَ قَدْ حَمَلَتْ" فَقَالَ "قَدْ قُلْتُ سَيَأْتِيهَا مَا قُدِّرَ لَهَا" كل ذلك في الصحيحين]

Ve hem dahi Hazret-i ʿAlī'nin beyānı gibi nice olmaya ki kütüb-i *Sahīhayn*'da müttefekun ʿaleyh olarak Hazret-i Cābir'in üzerine mervī olmuş ki Hazret-i Cābir demiş ki "ʿAhd-i peygamberīde Kurʾān nāzil olduğu hālde biz ʿazl ederdik" ve āher bir lafzda "Biz ʿazl ederdik ve ʿazlimizin haberi Nebī-i zī-şāna bālig olup bizi ondan nehy etmedi" diye söylediği dahi mervī olmuş. Ve Cābir üzerine mervī olarak *Sahīhay*n'da bir rivāyet dahi vardır ki Cābir demiş ki "Bir ādem zāt-ı ʿālī-i Hazret-i Risālet-penāhī'ye gelip demiş ki "Benim bir cāriyem vardır, bize hizmet edicidir ve hurmā ağaçlarımızda dahi bizim sākī ve bāgbānımızdır, ben ona tavāf ederim ve haml etmekliğini kerh ederim" yaʿnī gebe kaldığını da istemem dedikde, ʿaleyhi's-selām efendimiz "اِعْزِلْ عَنْهَا إِنْ شِئْتَ فَإِنَّهُ سَيَأْتِيهَا مَا قُدِّرَ لَهَا" فَلَبِثَ الرَّجُلُ مَا شَاءَ اللهُ ثُمَّ أَتَاهُ فَقَالَ "إِنَّ الْجَارِيَةَ قَدْ حَمَلَتْ" diye emr ü fermān buyurmuş, yaʿnī "Sen ister isen ondan ʿazl eyle, zīrā ʿale't-tahkīk ezel-i āzālde ona takdīr olunan nesne gelecektir." Sonra

260 Tekvīr, 81/9.

o ādem bir müddet meks ettikten sonra efendimize gelip cāriye gebe kaldı diye ihbār ve ᶜaleyhi's-selām efendimiz ''قَدْ قُلْتُ سَيَأْتِيهَا مَا قُدِّرَ لَهَا''[261] buyurdu, yaᶜnī "Ben sana ona takdīr olunan nesne gelecektir demiştim" buyurdu." Bu rivāyetlerin mecmūᶜu *Sahīhayn*'dadır.

[الْحَادِيَ عَشَرَ فِي آدَابِ الْوِلَادَةِ وَهِيَ خَمْسَةٌ الْأَوَّلُ أَنْ لَا يَكْثُرَ فَرَحُهُ بِالذَّكَرِ وَحُزْنُهُ بالأنثى فإنه لا يدري الخيرة فِي أَيِّهِمَا فَكَمْ مِنْ صَاحِبِ ابْنٍ يَتَمَنَّى أَنْ لَا يَكُونَ لَهُ أَوْ يَتَمَنَّى أَنْ يكون بنتًا بل السلامة منهن أكثر والثواب فيهن اجزل قَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''مَنْ كَانَ لَهُ ابْنَةٌ فَأَدَّبَهَا فَأَحْسَنَ تَأْدِيبَهَا وَغَذَّاهَا فَأَحْسَنَ غِذَاءَهَا وَأَسْبَغَ عَلَيْهَا مِنَ النِّعْمَةِ الَّتِي أَسْبَغَ الله عَلَيْهِ كَانَتْ لَهُ مَيْمَنَةً وَمَيْسَرَةً مِنَ النَّارِ إِلَى الْجَنَّةِ'']

Ve on birincisi ādāb-ı vilādettedir. O dahi beştir: Birinci edebi odur ki erkek evlādı ile şādlığı çok ve dişi evlādı ile hüznü çok olmamaktır, çünkü onun hakkında hayrlısı hangisidir bilmez, nice ādem vardır ki temennī eder ki oğlu olmayaydı veyāhūd temennī eder ki o oğlu kız olaydı, belki kızlardan selāmetlik daha ziyāde çoktur ve onlarda sevāb dahi daha ziyāde kesīrdir. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''مَنْ كَانَ لَهُ ابْنَةٌ فَأَدَّبَهَا فَأَحْسَنَ تَأْدِيبَهَا وَغَذَّاهَا فَأَحْسَنَ غِذَاءَهَا وَأَسْبَغَ عَلَيْهَا مِنَ النِّعْمَةِ الَّتِي أَسْبَغَ الله عَلَيْهِ كَانَتْ لَهُ مَيْمَنَةً وَمَيْسَرَةً مِنَ النَّارِ إِلَى الْجَنَّةِ''[262] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Kim ki onun bir kızı olur da onu güzelce teᵓdīb ve terbiye eder de Hakk subhānehu ve taᶜālā onun üzerine isbāg ve itmām ettiği niᶜamdan üzerine niᶜmeti itmām ederse o kız nār-ı cehennemden cennete dek ona meymene ve meysere olur."

[وقال ابن عباس رضي الله عنهما قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''مَا مِنْ أَحَدٍ يُدْرِكُ ابْنَتَيْنِ فَيُحْسِنُ إِلَيْهِمَا مَا صَحِبَتَاهُ إِلَّا أَدْخَلَتَاهُ الْجَنَّةَ'' وقال أنس قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''مَنْ كَانَتْ لَهُ ابْنَتَانِ أَوْ أُخْتَانِ فَأَحْسَنَ إِلَيْهِمَا مَا صَحِبَتَاهُ كُنْتُ أَنَا وَهُوَ فِي الْجَنَّةَ كَهَاتَيْنِ'']

Ve dahi İbn ᶜAbbās ᶜaleyhime'r-rıdvān demiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''مَا مِنْ أَحَدٍ يُدْرِكُ ابْنَتَيْنِ فَيُحْسِنُ إِلَيْهِمَا مَا

261 Müslim, Nikāh, 22; Ebū Dāvūd, Nikāh, 49, no: 2173; *Musnedu* Ahmed, 3/312, no: 14346; el-Begavī, *Şerhu's-Sunne*, 9/102, no: 2294.

262 el-Harāitī, *Mekārimu'l-Ahlāk*, 210, no: 634.

صَحِبَتَاهُ إِلَّا أَدْخَلَتَاهُ الْجَنَّةَ"[263] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "İki kız evlāda yetişip de müstashibleri bulunduğu müddetçe onları güzelce terbiye eder bir ādem yoktur illā ki o iki kız onu cennete idhāl etmezler." Yaᶜnī kim ki onun iki kızı olur da müstashibleri bulunduğu müddetçe onlara ihsān ederse elbette onun o iki kızı onu cennete idhāl ederler demektir. Ve dahi Enes ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "مَنْ كَانَتْ لَهُ ابْنَتَانِ أَوْ أُخْتَانِ فَأَحْسَنَ إِلَيْهِمَا مَا صَحِبَتَاهُ كُنْتُ أَنَا وَهُوَ فِي الْجَنَّةِ كَهَاتَيْنِ"[264] ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Kim ki onun iki kızı veyāhūd iki kız karındaşı olur da ona müstashibleri olduğu müddetçe onlara ihsān eder, ben ile o kimse cennette bunlar gibiyiz." [97]

[وقال أنس قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وسلم "مَنْ خَرَجَ إِلَى سُوقٍ مِنْ أَسْوَاقِ الْمُسْلِمِينَ فَاشْتَرَى شَيْئًا فَحَمَلَهُ إِلَى بَيْتِهِ فَخَصَّ بِهِ الْإِنَاثَ دُونَ الذُّكُورِ نَظَرَ اللهُ إِلَيْهِ وَمَنْ نَظَرَ اللهُ إِلَيْهِ لَمْ يُعَذِّبْهُ" وعن أنس قال قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ حَمَلَ طُرْفَةً مِنَ السُّوقِ إِلَى عِيَالِهِ فَكَأَنَّمَا حَمَلَ إِلَيْهِمْ صَدَقَةً حَتَّى يَضَعَهَا فِيهِمْ وَلْيَبْدَأْ بِالْإِنَاثِ قَبْلَ الذُّكُورِ فَإِنَّهُ مَنْ فَرَّحَ أُنْثَى فَكَأَنَّمَا بَكَى مِنْ خَشْيَةِ اللهِ وَمَنْ بَكَى مِنْ خَشْيَتِهِ حَرَّمَ اللهُ بَدَنَهُ عَلَى النَّارِ" وقال أبو هريرة قال صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ كَانَتْ لَهُ ثَلَاثُ بَنَاتٍ أَوْ أَخَوَاتٍ فَصَبَرَ عَلَى لَأْوَائِهِنَّ وَضَرَّائِهِنَّ أَدْخَلَهُ اللهُ الْجَنَّةَ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ إِيَّاهُنَّ" فَقَال رَجُلٌ وَثِنْتَانِ يا رَسُولَ اللهِ قَالَ وَثِنْتَانِ فَقَال رَجُلٌ أَوْ وَاحِدَةٌ فَقَالَ وَوَاحِدَةٌ"]

Ve dahi Enes ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "مَنْ خَرَجَ إِلَى سُوقٍ مِنْ أَسْوَاقِ الْمُسْلِمِينَ فَاشْتَرَى شَيْئًا فَحَمَلَهُ إِلَى بَيْتِهِ فَخَصَّ بِهِ الْإِنَاثَ دُونَ الذُّكُورِ نَظَرَ اللهُ إِلَيْهِ وَمَنْ نَظَرَ اللهُ إِلَيْهِ لَمْ يُعَذِّبْهُ"[265] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Kim ki esvāk-ı müslimīnden bir sūka çıkıp yaᶜnī ehl-i İslām çarşılarından bir çarşıya gidip bir nesneyi satın alsa ve onu eliyle hānesine götürüp o nesne ile ināsı muhtass etse yaᶜnī onu ināsa verip ondan zükūra bir nesne vermezse Zāt-ı Zü'l-Celāl o kim-

263 İbn Māce, Edeb, 3, no: 3670; *Sahīhu* İbn Hibbān, 7/207, no: 2945; *el-Mustedrek*, 4/196, no: 7351.

264 *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 5/221, no: 25436; el-Harāitī, *Mekārimu'l-Ahlāk*, 211, no: 638.

265 el-Harāitī, *Mekārimu'l-Ahlāk*, 212, no: 643.

seye nazar buyurur ve kim ki ona nazar ederse onu muᶜazzeb etmez." Ve dahi Enes ᶜaleyhi'r-rıdvān üzerine mervī olmuş ki Enes demiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "مَنْ حَمَلَ طُرْفَةً مِنَ السُّوقِ إِلَى عِيَالِهِ فَكَأَنَّمَا حَمَلَ إِلَيْهِمْ صَدَقَةً حَتَّى يَضَعَهَا فِيهِمْ وَلْيَبْدَأْ بِالْإِنَاثِ قَبْلَ الذُّكُورِ فَإِنَّهُ مَنْ فَرَّحَ أُنْثَى فَكَأَنَّمَا بَكَى مِنْ خَشْيَةِ اللهِ وَمَنْ بَكَى مِنْ خَشْيَتِهِ حَرَّمَ اللهُ بَدَنَهُ عَلَى النَّارِ"[266] ki hulāsa-i mazmūn-ı münīfi: "Kim ki çarşıya çıkıp nevbār ve tāze zuhūr etmiş olan bir nesneyi satın alıp ehl ve ᶜayāline haml edip götürürse sanki onlara sadaka haml etmiş olur tā ki onlara koyup teslīm eder. Gerektir ki zükūrdan evvel inās ile başlayıp bedᵓ ede yaᶜnī en evvel ināsın hisselerini vere de sonra zükūra verir tā ki ināstan başlamak ola, zīrā kim ki bir ünsāyı şād ve mesrūr ederse sanki Allāh'ın haşyetinden ağlamış olur ve kim ki Allāh'ın haşyetinden ağlar, Allāhu taᶜālā onun bedenini āteş üzerine harām eder" yaᶜnī Allāhu taᶜālā onu nār-ı cehennem üzerine muharrem eder, āteş onu yakmaz. Hazret-i Ebū Hüreyre ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "مَنْ كَانَتْ لَهُ ثَلَاثُ بَنَاتٍ أَوْ أَخَوَاتٍ فَصَبَرَ عَلَى لَأْوَائِهِنَّ وَضَرَّائِهِنَّ أَدْخَلَهُ اللهُ الْجَنَّةَ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ إِيَّاهُنَّ" فَقَال رَجُلٌ وَثِنْتَانِ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ وَثِنْتَانِ فَقَال رَجُلٌ أَوْ وَاحِدَةٌ فَقَالَ وَوَاحِدَةٌ"[267] ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Kim ki onun üç kızı veyāhūd üç kız karındaşı olur da onların şiddet ve zīk-i maᶜīşet ve gam ve beᵓs ve gussaları üzerine sabr ederse Allāhu ᶜazīmü'ş-şān onlara ettiği rahm ve hinnet ve şefkat sebebiyle onu cennete idhāl eder." Ve nezdinde hāzır bulunanlardan bir zāt "iki olsalar" dedikte efendimiz "iki olsalar da." Ve dīger bir ādem: "yāhūd bir olsa da" diye suᵓāl edince efendimiz "bir olsa da" buyurdu.

[الأدب الثاني أن يؤذن في أذن الولد روى رافع عن أبيه قال رأيت النبي صلى الله عليه وسلم قد أذن في أذن الحسين حين ولدته فاطمة رضي الله عنها وروي عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قال "مَنْ وُلِدَ لَهُ مَوْلُودٌ فَأَذَّنَ فِي أُذُنِهِ الْيُمْنَى وَأَقَامَ فِي أُذُنِهِ الْيُسْرَى دُفِعَتْ عَنْهُ أُمُّ الصِّبْيَاتِ" ويستحب أن يلقنوه أول انطلاق لسانه لا إله إلا الله ليكون ذلك أول حديثه والختان في اليوم السابع ورد به خبر]

---

266 el-Harāitī, *Mekārimu'l-Ahlāk*, 212, no: 644.

267 el-Harāitī, *Mekārimu'l-Ahlāk*, 214, no: 650; *Hilyetu'l-Evliyā*, 3/14; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 11/147, no: 8315.

Ve ādāb-ı vilādetin ikincisi mevlūdun kulağında ezān-ı şerīf okumaktır. Rāfiᶜ ᶜaleyhi'r-rıdvān babası üzerine rivāyeten bir hadīsi nakl edip babası demiş ki "Ben ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizi gördüm, Hazret-i Fātıma'nın oğlu Hasen ᶜaleyhi'r-rıdvān hīn-i vilādetinde onun kulağında ezān okudu." Ve dahi Nebī-i zī-şān efendimiz üzerine rivāyet olunup buyurmuş ki "مَنْ وُلِدَ لَهُ مَوْلُودٌ فَأَذَّنَ فِي أُذُنِهِ الْيُمْنَى وَأَقَامَ فِي أُذُنِهِ الْيُسْرَى دُفِعَتْ عَنْهُ أُمُّ الصِّبْيَاتِ"[268] ki hulāsa-i meᵓāli: "Kim ki ona bir mevlūd vilādet edip onun sağ kulağında ezānı ve sol kulağında ikāmeti okursa ondan ümmü's-sıbyān defᶜ olur." Ve dahi müstehabbdır ki lisānı açıldığı ānda lā ilāhe illallāh kelimesini ona telkīn eyleyeler tā ki onun ilk sözü ola ve yedinci gününde onu sünnet etmek dahi müstehabbdır, onunla haber vārid olmuştur.

[و[الأدب] الثالث أن تسميه اسمًا حسنًا فذلك من حق الولد وقال صلى الله عليه وسلم "إِذَا سَمَّيْتُمْ فَعَبِّدُوا" وقال صلى الله عليه وسلم "أَحَبُّ الْأَسْمَاءِ إِلَى اللهِ عَبْدُ اللهِ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ" وقال سَمُّوا بِاسْمِي وَلَا تَكَنَّوْا بِكُنْيَتِي" قال العلماء كان ذلك في عصره صلى الله عليه وسلم إذ كان ينادى يا أبا القاسم والآن فلا بأس نعم لا يجمع بين اسمه وكنيته وَقَدْ قَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "لَا تَجْمَعُوا بَيْنَ اسْمِي وَكُنْيَتِي" وقيل إن هذا أيضًا كان في حياته وتسمى رجل أبا عيسى فقال صلى الله عليه وسلم إن عيسى لا أب له فيكره ذلك والسقط ينبغي أن يسمى قال عبد الرحمن بن يزيد بن معاوية بلغني أن السقط يصرخ يوم القيامة وراء أبيه فيقول أنت ضيعتني وتركتني لا اسم لي فقال عمر بن عبد العزيز كيف وقد لا يدري إنه غلام أو جارية فقال عبد الرحمن من الأسماء ما يجمعهما كحمزة وعمارة وطلحة وعتبة]

Ve dahi ādāb-ı vilādetin üçüncüsü kendi mevlūduna bir güzel ad komaktır, o dahi veledin hukūkundandır. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki [98] "إِذَا سَمَّيْتُمْ فَعَبِّدُوا"[269] Yaᶜnī "Çocuğa ad koyacak olsanız ᶜAbdullāh ve ᶜAbdurrahmān ve ᶜAbdulkerīm ve ᶜAbdulhālık ve ᶜAbdulkādir ve ᶜAbdulgafūr ve ᶜAbdurrahīm gibi sıfāt-ı celīlenin birisine muzāf olarak ᶜabd ismiyle tesmiye ediniz." Ve dīger bir hadīste gel-

---

268 *Şuᶜabu'l-Īmān*, 11/106, no: 8254.
269 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 20/179, no: 383.

miş ki "أَحَبُّ الْأَسْمَاءِ إِلَى اللهِ عَبْدُ اللهِ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ"[270] Yaᶜnī "Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerine esmānın ehabbı ᶜAbdullāh ve ᶜAbdurrahmān ismleridir." Ve hem dahi buyurmuş ki "سَمُّوا بِاسْمِي وَلَا تَكَنَّوْا بِكُنْيَتِي"[271] Yaᶜnī "Benim ismim ile siz tesmiye ediniz lākin benim künyem ile künyeli etmeyiniz" yaᶜnī Muhammed ve Ahmed ve Mahmūd gibi adlarla siz tesmiye ediniz, ammā Ebu'l-Kāsım, Ebū İbrāhīm, Ebu't-Tāhir gibi künyelerle künyeli etmeyiniz demektir. ᶜUlemāᵓ demişler ki bu nehy onun ᶜasrnda idi, zīrā Ebu'l-Kāsım künyesiyle münādāt olunurdu, ammā bu zamānda onun künyesiyle künyeli olmakta bir beᵓs yoktur. Evet bir kimse de onun ismi ile künyesi cemᶜ olunmaz, zīrā buyurmuştur ki "لَا تَجْمَعُوا بَيْنَ اسْمِي وَكُنْيَتِي"[272] Yaᶜnī "Siz benim ismimle künyem beyninde cemᶜ etmeyiniz" meselā Ebu'l-Kāsım Muhammed diye evlādınıza bir ism ile künyeyi komayınız. Ve bu dahi hayātında idi denilmiş. Ve evlā odur ki ihtiyātan ve taᶜzīmen onun künyesi bir mevlūda ism konulmaya ve onunla bir kimse yād olunmaya. ᶜAsr-ı saᶜādette bir ādem Ebū ᶜĪsā nāmı ile müsemmā oldu, ᶜaleyhi's-selām efendimiz "ᶜĪsā'nın babası yok idi" buyurmuş ki bununla müsemmā olmak mekrūhtur. Ve düşen cenīne bir ad komak gerektir ki ᶜAbdurrahmān b. Yezīd b. Muᶜāviye demiş ki "Bana bālig oldu ki yevm-i kıyāmette sākıt olup adsız olarak defn olunan cenīn babasının arkası sonra sen beni adsız bırakıp zāyiᶜ ettin diyerek çağırıp bağıracaktır." Ve ᶜÖmer b. ᶜAbdulᶜazīz: "Bu nice olur? Henüz oğul veyā kız olduğu maᶜlūm değil iken kable tamāmi'l-hilkat sākıt olan cenīne nice ism vazᶜ olunabilir?" dedikte, ᶜAbdurrahmān: "Zükūr ve ināsa vazᶜ ve tesmiye mümkin olan bir ism-i cāmiᶜ konulur" yaᶜnī zükūr ve ināsa ıtlākı mümkin ve sālih olan bir ism konulur dedi, meselā Hamza ve ᶜAmmāre ve Talha ve ᶜUtbe gibi ismler konulur demiş.

[وقال صلى الله عليه وسلم "إِنَّكُمْ تُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِأَسْمَائِكُمْ وَأَسْمَاءِ آبَائِكُمْ

---

270 Tirmizī, Edeb, 64, no: 2833; *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 5/263, no: 25909; *Musnedu* Ebī Yaᶜlā, 5/163; no: 2778.

271 Buhārī, Buyūᶜ, 49, no: 2120; Müslim, Ādāb, 1.

272 *Musnedu*'l-Bezzār, 15/94, no: 8356; *Sahīhu* İbn Hibbān, 13/132, no: 5814; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 22/329, no: 827.

فَأَحْسِنُوا أَسْمَاءَكُمْ‘‘ ومن كان له اسم يكره يستحب تبديله أبدل رسول الله صلى الله عليه وسلم اسم العاص بعبد الله وكان اسم زينب برة فقال صلى الله عليه وسلم ’’تُزَكِّي نَفْسَهَا‘‘ فَسَمَّاهَا زَيْنَبَ‘‘ وكذلك ورد النهي في تسمية أفلح ويسار ونافع وبركة لأنه يقال أثم بركة فيقال لا]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ’’إِنَّكُمْ تُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِأَسْمَائِكُمْ وَأَسْمَاءِ آبَائِكُمْ فَأَحْسِنُوا أَسْمَاءَكُمْ‘‘[273] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Siz yevm-i kıyāmette mahşere esmānız ile nidāᵓ olunup daᶜvet olunursuz, adlarınızı güzel ediniz" yaᶜnī evlādınıza güzel adları koyunuz ve kim ki isminden hoşlanmaz onu tebdīl etmek ona müstehabbdır. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ᶜĀs'ın ismi ᶜAbdullāh ismiyle değiştirip tebdīl etti ve Zeyneb'in ismi dahi Berre idi, ᶜaleyhi's-selām efendimiz hakkında ’’تُزَكِّي نَفْسَهَا‘‘ فَسَمَّاهَا زَيْنَبَ‘‘[274] diye ismini Zeyneb'e tebdīl buyurdu. Ve kezālik Eflah ve Yesār ve Nāfiᶜ ve Bereket ismleriyle tesmiye etmekten nehy vākiᶜ olmuştur, çünkü olur ki orada Bereket var mıdır diye istifsār vukūᶜ bulur da yoktur denilir ki āher bir maᶜnāya şümūlü olmuş olur ve kıss ᶜalā-hāze'l-bākīne.

[الرَّابِعُ الْعَقِيقَةُ عَنِ الذَّكَرِ بِشَاتَيْنِ وَعَنِ الْأُنْثَى بشاة ذكرًا كان أو أنثى وروت عائشة رضي الله عنها أن رسول الله صلى الله عليه وسلم أمر في الغلام أن يعق بشاتين مكافئتين وفي الجارية بشاة وروي أنه عق عن الحسن بشاة وهذا رخصة في الاقتصار على واحدة وقال صلى الله عليه وسلم ’’مَعَ الْغُلَامِ عَقِيقَتُهُ فَأَهْرِقُوا عَنْهُ دَمًا وَأَمِيطُوا عَنْهُ الْأَذَى‘‘ ومن السنة أن يتصدق بوزن شعره ذهبًا أو فضةً فقد ورد فيه خبر أنه صلى الله عليه وسلم أمر فاطمة رضي الله عنها يوم سابع حسين أن تحلق شعره وتتصدق بزنة شعره فضة قالت عائشة رضي الله عنهما لا يكسر للعقيقة عظم]

Ve dahi vilādetin dördüncü edebi ise o dahi mevlūd için babası tarafından kurbān kesmektir ki oğlan için iki koyun ve kız için bir koyun boğazlayıp lahmı ile fukarāya tasadduk ede ve mütesāviyen oğlan ve kız için birer koyun kesmekte dahi bir beᵓs olmaz. Hazret-i ᶜĀişetü's-Sıddīka ᶜaleyhe'r-rıdvān rivāyet etmiş ki Resūl-i ekrem sallallāhu

---

273 Ebū Dāvūd, Edeb, 69, no: 4948; *Sahīhu* İbn Hibbān, 13/135, no: 5818; *Hilyetu'l-Evliyā*, 5/152; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 11/116, no: 8265.

274 Buhārī, Edeb, 108, no: 6192; Müslim, Ādāb, 3.

ᶜaleyhi ve sellem gulāmda yekdīgerine mükāfī olarak iki koyun ve kız için bir koyun ᶜakīka kesmeğe emr etmiştir. Ve dahi mervī olmuş ki Hasen ᶜaleyhi'r-rıdvāna bir koyun ᶜakīka zebh etmiştir. ve bunun yaᶜnī Hasen üzerine bir koyun ᶜakīka zebh edişi onun vāhide üzerine iktisār etmeğe bir ruhsattır. Ve'l-hāsıl evlād-ı zükūra ikişer ve evlād-ı ināsa birer koyun ᶜakīka kesmek müstehabbdır. Ve eger zeker için iki koyun kesmeyip de ünsā gibi yalnız bir koyun zebh ederse onunla edeb-i mezkūru icrāᵓ etmiş olur. Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki [275]"مَعَ الْغُلَامِ عَقِيقَتُهُ فَأَهْرِقُوا عَنْهُ دَمًا وَأَمِيطُوا عَنْهُ الْأَذَى" Yaᶜnī "Gulām ile berāber ᶜakīkası vardır, onun üzerine rızāᵓen lillāhi taᶜālā siz bir kan irāka edip ondan ezāyı imāta ediniz" yaᶜnī ona bir koyun boğazlayıp onu ezādan siz pāk ediniz. Ve dahi mevlūdun saçı veznince altın veyāhūd gümüşü tasadduk etmek sünnettendir ki bunun hakkında dahi haber vārid olmuştur. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz Hasen'in yedinci gününde Hazret-i Fātıma'ya emr etmiş ki saçını tırāş ede ve tırāş olunan saçın veznince gümüşü tasadduk eyleye. Hazret-i ᶜĀişe radıyallāhu ᶜanhā buyurmuş ki "Mevlūd için zebh olunan ᶜakīkanın kemiklerinden bir kemik kırılmaz." [99]

[الخامس أن يحنكه بتمرة أو حلاوة وروي عن أسماء بنت أبي بكر رضي الله عنهما قالت ولدت عبد الله بن الزبير بقباء ثم أتيت به رسول الله صلى الله عليه وسلم فوضعته في حجره ثم دعا بتمرة فمضغها ثم تفل في فيه فكان أول شيء دخل جوفه ريق رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ حنكه بتمرة ثم دعا له وبرك عليه وكان أول مولود ولد في الإسلام ففرحوا به فرحًا شديدًا لأنهم قيل لهم إن اليهود قد سحرتكم فلا يولد لكم]

Ve ādāb-ı vilādetin beşincisi ise o dahi mevlūdu bir dāne hurmā ile onun çenesine ovmaktır yaᶜnī bir hurmā dānesi çiyneyip mevlūdun çenesine delk edip ovalamaktır veyāhūd bir hulve ile onun çenesine delk ve tahnīk etmektir. Ebū Bekr ᶜaleyhi'r-rıdvānın kerīme-i mükerremesi Esmā üzerine mervīdir ki Esmāᵓ ᶜaleyhe'r-rıdvān demiş ki "Ben ᶜAbdullāh b. ez-Zubeyr'i Kuba'da doğurduğum vaktte ᶜaleyhi's-salātu

275 *Musnedu* Ahmed, 4/214, no: 17870.

ve's-selām efendimize götürüp onu kucağına koydum. Efendimiz bir hurmā dānesi istedi ve onu ağzında çiynedi sonra onu ᶜAbdullāh'ın ağzına tükürdü, onun karnına en evvel giren şey efendimizin rīk-i şerīfi yaᶜnī tükrüğü idi, ondan sonra bir hurmā dānesiyle onu tahnīk etti, yaᶜnī bir hurmā dānesi çiyneyip onun çenesine ovalayıp delk etti ve ona duᶜā edip üzerine tebrīk eyledi." İslām'da en evvel vilādet eden mevlūd o idi, hattā ehl-i İslām onunla ziyādesiyle mesrūr ve şādumān oldular, çünkü onlara denilmişti ki yehūd size efsūn edip sihrlemişlerdir ki daha size evlād doğmaz.

[الثاني عشر في الطلاق وليعلم أنه مباح ولكنه أَبْغَضُ الْمُبَاحَاتِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى وَإِنَّمَا يَكُونُ مباحًا إذا لم يكن فيه إِيذَاءٌ بِالْبَاطِلِ وَمَهْمَا طَلَّقَهَا فَقَدْ آذَاهَا وَلَا يُبَاحُ إِيذَاءُ الْغَيْرِ إِلَّا بِجِنَايَةٍ مِنْ جَانِبِهَا أو بضرورة من جانبه قال الله تَعَالَى ﴿فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا﴾ أَيْ لَا تَطْلُبُوا حِيلَةً لِلْفِرَاقِ وَإِنْ كَرِهَهَا أبوه فليطلقها قال ابن عمر رضي الله عنهما كان تحتي امرأة أحبها وكان أبي يكرهها ويأمرني بطلاقها فراجعت رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال ''يَا ابْنَ عُمَرَ طَلِّقِ امْرَأَتَكَ'' فهذا يدل على أن حق الوالد مقدم ولكن والد يكرهها لا لغرض فاسد مثل عمر]

Ve on ikincisi talāktadır, o dahi öylece maᶜlūm olsun ki talāk egerçi mübāhtır lākin Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretlerine mübāhātın ebgazıdır, yaᶜnī onu mübāhāt-ı sāireden ziyāde bugz eder, mübāh olması ancak o hāl iledir ki bātıl ve bi-gayri hakk onunla bir īzāᵓ ve incitmek olmazsa, zīrā her ne vaktte onu tatlīk edip boşatırsa onu incitmiş ve īzāᵓ etmiş olur. Ve cināyetsiz ve bilā-mūcib onu tatlīk ile incitip īzāᵓ etmek cāiz değildir, çünkü dīgerinin īzāsı muharremdir, Hakk subhānehu ve taᶜālā buyurmuş ki ﴿فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا﴾[276] Yaᶜnī "Eger size itāᶜāt ederlerse siz firāklarına bir yolu istemeyiniz." Lākin babası eger onu kerh ederse onu tatlīk etsin. İbn ᶜÖmer ᶜaleyhime'r-rıdvān demiş ki: Benim bir zevcem var idi ve ben onu severdim lākin babam onu kerh edip talākı ile beni emr eylerdi. Ben dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimize o husūsta mürācaᶜat eyledim. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām

276 Nisā, 4/34.

efendimiz "يَا ابْنَ عُمَرَ طَلِّقِ امْرَأَتَكَ"[277] diye emr ü fermān buyurdu, yaᶜnī "Ey İbn ᶜÖmer, sen kendi zevceni tatlīk eyle" dedi. Ve bu sūretle olan emr-i ᶜālīsi delālet eder ki vālidin hakkı zevcenin hakkı üzerine mukaddemdir, lākin babasının ona kerāheti eger bir garaz-ı fāsid için değil ise, ᶜÖmer'in kerāheti gibi olursa.

[وَمَهْمَا آذَتْ زَوْجَهَا وَبَذَتْ عَلَى أَهْلِهِ فَهِيَ جَانِيَةٌ وَكَذَلِكَ مَهْمَا كَانَتْ سَيِّئَةَ الْخُلُقِ أَوْ فاسدة الدين قال ابن مسعود في قوله تعالى ﴿وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ﴾ مهما بذت على أهله وآذت زوجها فهو فاحشة وهذا أريد به في العدة ولكنه تنبيه على المقصود]

Ve her ne vakt ki zevcine īzāᵓ veyāhūd ehline itāle-i lisān edip hezeyān ve yaramaz söz söyler de fuhşiyyāt ile bi't-tekellüm onları tahkīr ederse o zevce cānīdir ve kezālik seyyiᵓetü'l-huluk ve fāsidetü'd-dīn olursa yine mücrim olup onun talākı mübāhtır. İbn Mesᶜūd ﴿وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ﴾[278] āyeti tefsīrinde demiş ki "Her ne vakt ki ehline yaramaz bir söz söylerse veyā zevcine ezāᵓ ve cefā eylerse onun o bezz ve īzāsı fāhişedir, onunla hāneden ihrācı cāiz olur." Burada egerçi işbu nasstan ᶜiddette olan ihrāc murād buyurulmuş ise de ammā maksūda dahi onda bir tenbīh vardır ki onun talākı ve ᶜiddette iken hāneden ihrācı ancak bu gibi bir muᶜāmele ve bed ahlāklıkla olmak gerektir.

[وَإِنْ كَانَ الْأَذَى مِنَ الزَّوْجِ فَلَهَا أَنْ تفتدي ببذل مال يكره لِلرَّجُلِ أَنْ يَأْخُذَ مِنْهَا أَكْثَرَ مِمَّا أَعْطَى فَإِنَّ ذَلِكَ إِجْحَافٌ بِهَا وَتَحَامُلٌ عَلَيْهَا وَتِجَارَةٌ عَلَى الْبُضْعِ قَالَ تَعَالَى ﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ﴾ فَرَدُّ مَا أَخَذَتْهُ فَمَا دُونَهُ لَائِقٌ بِالْفِدَاءِ فَإِنْ سَأَلَتِ الطَّلَاقَ بِغَيْرِ مَا بَأْسٍ فَهِيَ آثمة قَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّمَا امْرَأَةٍ سَأَلَتْ زَوْجَهَا طَلَاقَهَا مِنْ غَيْرِ مَا بَأْسٍ لَمْ تَرَحْ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ" وفي لفظ آخر "فَالْجَنَّةُ عَلَيْهَا حَرَامٌ" وَفِي لَفْظٍ آخَرَ أَنَّهُ صلى الله عليه وسلم قَالَ [100] "اَلْمُخْتَلِعَاتُ هُنَّ الْمُنَافِقَاتُ"]

Ve eger ezāᵓ zevc tarafından ise ona bezl-i māl ile iftidāᵓ etmek zevceye cevāz vardır, lākin verdiğinden ziyāde ondan māl almak zevc için

---

277 Tirmizī, Talāk, 11, no: 1189; *el-Mustedrek*, 4/169, no: 7253; *Hilyetu'l-Evliyā*, 4/169.

278 Talāk, 65/1.

kerāhet vardır. Gerektir ki zevci verdiğinden ziyāde ondan halᶜ için bir nesne almaya, zīrā medfūᶜundan ziyāde olmak onunla ᶜözr ve tenkīs ve ızrārdır hem dahi üzerine tehāmül ve bizᶜ üzerine ticāret etmektir, tebāreke ve taᶜālā [279]﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ﴾ buyurmuştur, yaᶜnī "Onunla iftidāᵓ ettiği nesnede onlara bir ism ve günāh yoktur." Ve bu sūrette meᵓhūzunun reddi veyāhūd meᵓhūzdan ekall bir nesnenin iᶜtāsı fidāya lāyık olur. Ve talāka suᵓāl ve talebi ancak ezā ve cefāsı hālinde ola, çünkü zevcinden ezāᵓ ve cefāsı olduğu hālde ona taleb-i talākın cevāzı vardır ki ve eger bī-beᵓs ü ezā ve bilā-meşakkat zevcinden talākı isterse günāhkār olur. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki[280]"أَيُّمَا امْرَأَةٍ سَأَلَتْ زَوْجَهَا طَلَاقَهَا مِنْ غَيْرِ مَا بَأْسٍ لَمْ تُرِحْ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ" Yaᶜnī "Hangi imreᵓe ki beᵓs ve ᶜanāsı olmaksızın zevcinden talākını isterse o imreᵓe cennetin kokusunu koklamaz." Ve lafz-ı āherde "فَالْجَنَّةُ عَلَيْهَا حَرَامٌ"[281] Yaᶜnī "O imreᵓenin üzerine cennet harāmdır." Ve dīger bir lafzda ᶜaleyhi's-selām efendimiz buyurmuş ki "اَلْمُخْتَلِعَاتُ هُنَّ الْمُنَافِقَاتُ"[282] Yaᶜnī "Münāfıkalar ancak muhteliᶜa olanlardır:" Muhteliᶜa o kadındır ki zevcine māl iᶜtāsıyla nefsini rişte-i izdivācından halᶜ ve tatlīk etmiştir.

[ثُمَّ لِيُرَاعِ الزَّوْجُ فِي الطَّلَاقِ أَرْبَعَةَ أُمُورٍ الْأَوَّلُ أَنْ يُطَلِّقَهَا فِي طُهْرٍ لَمْ يُجَامِعْهَا فِيهِ فَإِنَّ الطَّلَاقَ فِي الْحَيْضِ أَوِ الطُّهْرِ الذي جامع يدعى حَرَامٌ وَإِنْ كَانَ وَاقِعًا لِمَا فِيهِ مِنْ تَطْوِيلِ الْعِدَّةِ عَلَيْهَا فَإِنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَلْيُرَاجِعْهَا طلق ابن عمر زوجته في الحيض فقال صلى الله عليه وسلم لعمر "مُرْهُ فَلْيُرَاجِعْهَا حَتَّى تَطْهُرَ ثُمَّ تَحِيضَ ثُمَّ تَطْهُرَ ثُمَّ إِنْ شَاءَ طَلَّقَهَا وَإِنْ شَاءَ أَمْسَكَهَا فَتِلْكَ الْعِدَّةُ الَّتِي أَمَرَ اللهُ أَنْ تُطَلَّقَ لَهَا النِّسَاءُ" وإنما أمره بالصبر بعد الرجعة طهرين لئلا يكون مقصود الرجعة الطلاق فقط]

Sonra talākta zevc dört emre mürāᶜāt ede: Birincisi içinde onunla mücāmaᶜa etmediği bir tuhrda boşatmaktır, yaᶜnī zevc zevcesini tatlīk

279 Bakara, 2/229.

280 *Sahīhu* İbn Hibbān, 9/490, no: 4184; *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 4/195, no: 19258.

281 Ebū Dāvūd, Talāk, 19, no: 2226; Tirmizī, Talāk, 11, no: 1187; İbn Māce, Talāk, 21, no: 2055; *el-Mustedrek*, 2/218, no: 2809;

282 Tirmizī, Talāk, 11, no: 1186; *Musnedu*'l-Bezzār, 10/98, no: 4161; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 17/339, no: 935.

edecek olursa gerektir ki dört şeyi gözetsin: Birincisi eyyām-ı hayzında veyāhūd hayzından sonra gelip onunla mücāmaᶜası vākiᶜ olan tuhr içinde onu boşatmaya, çünkü eyyām-ı hayzında ve içinde mücāmaᶜası vākiᶜ olan tuhrun eyyāmında onu boşatmak bidᶜīdir ve harāmdır velev ki içinde talākı vākiᶜ olur, çünkü onda ona tatvīl-i ᶜiddet vardır ve eger onu işlediyse onu mürācaᶜa etsin. Mervīdir ki İbn ᶜÖmer zevcesini eyyām-ı hayzında tatlīk ettiğinde ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ᶜÖmer'e buyurmuş ki "مُرْهُ فَلْيُرَاجِعْهَا حَتَّى تَطْهُرَ ثُمَّ تَحِيضَ ثُمَّ تَطْهُرَ ثُمَّ إِنْ شَاءَ طَلَّقَهَا وَإِنْ شَاءَ أَمْسَكَهَا فَتِلْكَ الْعِدَّةُ الَّتِي أَمَرَ اللهُ أَنْ تُطَلَّقَ لَهَا النِّسَاءُ"[283] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Sen ona emr eyle ki onu mürācaᶜa etsin tā ki hayzından pāk ola, sonra yine hayzı göre sonra yine pāk ola o vaktte dilerse onu tatlīk ede ve dilerse onu imsāk ede." İşte nisāʾ içinde tatlīk olunacak ᶜiddet bu ᶜiddettir ki onu Zāt-ı Zü'l-Celāl emr etmiştir. Ve baᶜde'r-ricᶜat tuhruna sabr etmek için vākiᶜ olan emri ancak o sebebe mübtenīdir ki ricᶜatin maksūdu yalnız talākı olmaya.

[الثاني أن يقتصر على طلقة واحدة فلا يجمع بين الثلاث لأن الطلقة الواحدة بعد العدة تُفِيدُ الْمَقْصُودَ وَيَسْتَفِيدُ بِهَا الرَّجْعَةَ إِنْ نَدِمَ في العدة وتجديد النكاح إن أراد بعد الْعِدَّةِ وَإِذَا طَلَّقَ ثَلَاثًا رُبَّمَا نَدِمَ فَيَحْتَاجُ إِلَى أَنْ يَتَزَوَّجَهَا مُحَلِّلٌ وَإِلَى الصَّبْرِ مُدَّةً وَعَقْدُ الْمُحَلِّلِ مَنْهِيٌّ عَنْهُ وَيَكُونُ هُوَ السَّاعِيَ فيه ثم يكون قلبه معلقًا بزوجة الغير وتطليقه أعني زوجة المحلل بعد أن زوج منه ثم يورث ذلك تنفيرًا من الزوجة وكل ذلك ثمرة الجمع وفي الواحدة كفاية في المقصود من غير محذور ولست أقول الجمع حرام لكنه مكروه بهذه المعاني وأعني بالكراهة تركه النظر لنفسه]

Ve ikinci emr odur ki talka-i vāhide üzerine iktisār etmektir, yaᶜnī zevcesini tatlīk edecek olsa onu tuhru içinde talka-i vāhide ile tatlīk ede ki üç talka ile tatlīk eylemeye, çünkü talka-i vāhide maksūda müfīd olup ve peşīmān olursa onunla ricᶜati istifāde eder ki ᶜiddette iken talākına nādim olursa bilā-nikāh iᶜāde ve ircāᶜına kādir olur ve eger ᶜiddenin inkızāsından sonra nādim olursa ᶜakd-i nikāh-ı cedīd ile tezevvücüne muktedir olur, ammā defᶜāten üç talāk ile tatlīk ederse āher bir zevc-

283 Müslim, Talāk, 1; *Musnedu'l-Bezzār*, 12/123, no: 5664; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 7/530, no: 14907.

den mütezevvice olmayınca bir dahi ircāᶜına kādir olamaz, yaᶜnī talāk-ı selāse ile onu tatlīk eylerse ola ki talākına nādim ve peşīmān olur da muhallilin tezevvücüne muhtāc olur ve ᶜiddeleri inkızālarına sabr etmeğe mecbūr ve muztar olur ve muhallilin ᶜakdi ise menhiyyün ᶜanh olup kendisi onda sāᶜī olmuş olur. Ve kalbi dīgerin zevcesine asılı kalıp tatlīkine muntazır olur, yaᶜnī muhallilin zevcesine ve tatlīkine kalbi muᶜallak olmuş olur. Maᶜa-hāzā kendisi ondan tezvīc etmiştir ve āherin zevcesi olmuş iken onun gözü onda kalıp talākını ister ve āherden tezevvücü dahi zevceden tenfīre mūris olur ve bunlar yaᶜnī bu mahzūrların kāffesi cemᶜin semeresidir ki talākların cemᶜi semeresidir ki üç talāk ile defᶜaten tatlīk ettiğinden olurlar ve hālbuki talka-i vāhide dahi maksūda kifāyet edip onda bu mahzūrlar dahi yoktur. Ve ben cemᶜ-i talkāt-ı selāse harāmdır demem velākin bu maᶜānī ile mekrūhtur derim. Ve kerāheti dahi nefsine terk-i nazar iledir ki nefsine nazar etmeyip üç talkası birlikte īkāᶜ eder. [101]

[الثَّالِثُ أَنْ يَتَلَطَّفَ فِي التَّعَلُّلِ بِتَطْلِيقِهَا مِنْ غَيْرِ تَعْنِيفٍ وَاسْتِخْفَافٍ وَتَطْيِيبِ قَلْبِهَا بِهَدِيَّةٍ عَلَى سَبِيلِ الْإِمْتَاعِ وَالْجَبْرِ لِمَا فَجَعَهَا بِهِ مِنْ أذى الفراق قال تعالى ﴿وَمَتِّعُوهُنَّ﴾ وذلك واجب مهما لم يسم لها مهر في أصل النكاح كان الحسن بن علي رضي الله عنهما مطلاقًا ومنكاحًا ووجه ذات يوم بَعْضَ أَصْحَابِهِ لِطَلَاقِ امْرَأَتَيْنِ مِنْ نِسَائِهِ وَقَالَ قُلْ لَهُمَا اعْتَدَّا وَأَمَرَهُ أَنْ يَدْفَعَ إِلَى كل واحدةً عشرة آلاف درهم ففعل فلما رجع إليه قال ماذا فعلتا قال أما إحداهما فنكست رأسها وتنكست وأما الأخرى فبكت وانتحبت وسمعتها تقول متاع قليل من حبيب مفارق فأطرق الحسن وترحم لها وقال لو كنت مراجعًا امرأةً بعد ما فارقتها لراجعتها ودخل الحسن ذات يوم على عبد الرحمن بن الحارث بن هشام فقيه المدينة ورئيسها ولم يكن له بالمدينة نظير وبه ضربت المثل عائشة رضي الله عنها حيث قالت لو لم أسر مسيري ذلك لكان أحب إلي من أن يكون لي ستة عشرًا ذكرًا من رسول الله صلى الله عليه وسلم مثل عبد الرحمن بن الحارث بن هشام فدخل عليه الحسن في بيته فعظمه عبد الرحمن وأجلسه في مجلسه وقال ألا أرسلت إلي فكنت أجيئك فقال الحاجة لنا قال وما هي قال جئتك خاطبًا ابنتك فأطرق عبد الرحمن ثم رفع رأسه وقال والله ما على وجه الأرض أحد يمشي عليها أعز علي منك ولكنك تعلم أن ابنتي بضعة مني يسوءني ما ساءها ويسرني ما سرها وأنت مطلاق فأخاف أن تطلقها وإن فعلت خشيت أن

يتغير قلبي في محبتك وأكره أن يتغير قلبي عليك فأنت بضعة من رسول الله صلى الله عليه وسلم فإن شرطت أن لا تطلقها زوجتك فسكت الحسن وقام وخرج وقال بعض أهل بيته سمعته وهو يمشي ويقول ما أراد عبد الرحمن إلا أن يجعل ابنته طوقًا في عنقي]

Ve üçüncü emr odur ki tatlīkine lutf ile taᶜallül ede ki tatlīk edeceği vaktte ona ᶜunf ve gazab ve hiddeti göstermeye ve bir münāsib hediyye ile kalbini taltīf eyleye. O dahi sebīl-i imtāᶜ üzere ola tā ki firākı ezāsıyla ona īkāᶜ ettiği musībet ve incinginliğinden husūle gelen inkisār-ı kalbi onunla hoş ola ki o hediyye ile cebr olunup mütetayyib ola, tebāreke ve taᶜālā hazretleri ﴿وَمَتِّعُوهُـنَّ﴾[284] buyurmuştur. Ve dahi tatlīk edeceği imreᵓeye asl-ı nikāhta bir mehr tesmiye ve iᶜtā etmemiş ise gerektir ki o hālde ona bir mütᶜa vere, çünkü mādām ki asl-ı nikāhta ona bir mehr tesmiye etmemiş bir mütᶜa vermek ona vācib olur. Hazret-i Hasen b. ᶜAlī b. Ebī Tālib mitlāk ve minkāh idi, yaᶜnī çokça talāk ve çokça nikāh ederdi. Bir gün iki zevcesini tatlīk etmeğe baᶜzı ashābını gönderip dedi ki "Sen onlara var söyle ki ᶜiddet çeksinler ve her birine on bir bin dirhem gümüşü ver." Ve o ādem varıp o sūretle emrini icrāᵓ ve tenfīz edip ᶜavdet ettikte Hazret-i Hasen ondan sorup dedi ki "Onlar ne işlediler?" O ādem dahi: "Onların birisi başını eğip hüzn ve mezellet gösterdi ve dīgeri feryād ve figān edip ağladı, habīb-i müfārıktan bu bir metāᶜ-ı kalīldir dediğini işittim" dedikte Hazret-i Hasen başını eğip üzerine rahm ve hinnetten dolayı o dahi: "Ben mürāciᶜ olmuş olsaydım onu mürācaᶜat ederdim" demiş. Ve dahi mervīdir ki bir gün Hazret-i Hasen ᶜaleyhi'r-rıdvān Medīne-i münevvere'nin fakīh ve reᵓīsi ᶜAbdurrahmān b. el-Hāris b. Hişām'ın hānesine varmış. ᶜAbdurrahmān ise Medīne'de onun nazīri yok idi, ümmü'l-müᵓminīn Hazret-i ᶜĀişetü's-Sıddīka onunla darb-ı mesel edip hakkında demiş ki "Ben bu mesīrimi seyr etmemiş olaydım, Hazret-i Risālet-penāhī'den ᶜAbdurrahmān b. el-Hāris b. Hişām gibi ben on altı ᶜāded evlād-ı zükūrüm olmaktan bana daha ziyāde hoş ve sevgili idi." Çün onu ᶜAbdurrahmān gördü, onun taᶜzīm ve ihtirāmāt-ı lāyıkalarına kıyām edip kendi

---

284 Bakara, 2/236.

yerinde onu ikᶜād ve "Yā niçin sen bana haber göndermedin ki ben hizmetine geleyim?" diye ᶜarz-ı ᶜubūdiyyet ve niyāz edicek Hazret-i Hasen: "İş ve ihtiyāc bizim idi" buyurmuş. Ve ᶜAbdurrahmān: "İhtiyācınız ne idi?" diye istifsār ettikte Hazret-i Hasen: "Senin kızın nikāhına tālib olarak ben size geldim" diye beyān ve ᶜAbdurrahmān başını eğip bir lahza murākabe ettikten sonra başını kaldırıp ona dedi ki "Vallāhi yer yüzünde yürüyenlerin hīçbirisi senden ziyāde benim ᶜindimde ᶜazīz değildir, yaᶜnī be-gāyet bende ᶜazīz ve muhteremsin lākin sen bilirsin ki kızım benden bir bizᶜadır, onu rencīde ve mahzūn eden şey beni rencīde ve mahzūn eder ve onu mesrūr ve şādān eden şey beni mesrūr ve şādumān eyler. Sen isen çokça tatlīk eder bir ādemsin, korkarım ki sen onu boşatırsın ve tatlīk eder isen, korkarım ki benim kalbim senin muhabbetinde mütegayyir olur ve sen dahi Zāt-ı ᶜālī-i Hazret-i Risālet-penāhī'den bir bizᶜa olduğun hālde benim senden kalbim mütegayyir olmaklığını kerh ederim yaᶜnī istemem ki gönlüm senden mütegayyir ola. Eger onu boşatmamak şartıyla alırsın ben senden onu tezvīc ederim" dedikte Hazret-i Hasen ᶜaleyhi'r-rıdvān dahi onun işbu sözünü işitince biraz sükūt edip sonra kalkıp gitmiş. Ve baᶜzı ehl-i hānesi Hazret-i Hasen yürürken "ᶜAbdurrahmān onun kızı benim boynuma bir tavk etmekten gayrı dīger bir şey istemedi" dediğini işittim demiş, yaᶜnī ᶜAbdurrahmān benimle bu şart ve muᶜāhedesi ancak onun kerīmesi benim boynum üstünde bir halka gibi komak ister demiş de bu teklīfinden hoşlanmamış demektir. [102]

[وكان علي رضي الله عنه يضجر من كثرة تطليقه فكان يعتذر منه على المنبر ويقول في خطبته إن حسنًا مطلاقًا فلا تنكحوه حتى قام رجل من همدان فقال والله يا أمير المؤمنين لننكحنه ما شاء فإن أحب أمسك وإن شاء ترك فسر ذلك عليًا وقال

لو كنت بوابًا على باب جنة   لقلت لهمدان ادخلي بسلام

وهذا تنبيه على أن من طعن في حبيبه من أهل وولد بنوع حياء فلا ينبغي أن يوافق عليه فهذه الموافقة قبيحة بل الأدب المخالفة ما أمكن فإن ذلك أسر لقلبه وأوفق لباطن ذاته والقصد من هذا بيان أن الطلاق مباح وقد وعد الله الغنى في الفراق والنكاح جميعًا فقال ﴿وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ

وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾ وقال سبحانه وتعالى ﴿وَإِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللّٰهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِهِ﴾]

Ve Hazret-i ᶜAlī ᶜaleyhi'r-rıdvān onun yaᶜnī Hazret-i Hasen'in kesret-i tatlīkinden mütezaccir idi, hattā minber üzerine ondan iᶜtizār edip buyurmuş ki "Hasen çok talāk edicidir, siz ona kız verip nikāh ettirmeyiniz." Ve Hemedān ahālīsinden bir ādem kalkıp demiş ki "Vallāhi yā emīre'l-müʾminīn, dilediğini ondan nikāh edeceğiz, dilerse tuta ve dilerse terk ede." Ve onun bu sözü Hazret-i ᶜAlī'ye mesrūriyyet verip dedi ki "Ben cennet kapısı üstünde kapıcı olsaydım Hemdān ahālīsine selām ile cennete giriniz derdim" yaᶜnī Hemdān ahālīsinin kāffesi cennete dāhil ederdim demektir. Bu bir tenbīhtir ki bir ādem kendi ehl ve evlādından bir sevgilisini hayāʾen bir nevᶜ ile taᶜn ederse gerektir ki onun sözü üzerine muvāfakat gösterilmeye, çünkü o muvāfakat kabīh olup makbūle değildir, ancak edeb odur ki mümkin olduğu mertebede muhālefet kılına, zīrā o muhālefet kalbine daha ziyāde müsirrdir ve derdinin bātınına daha ziyāde evfaktır. Ve bundan maksad ancak talāk mübāh olduğuna bir beyāndır, Zāt-ı Zü'l-Celāl Hazretleri talāk ve nikāha gınāyı vaᶜd buyurmuştur ki Kurʾān-ı ᶜazīmü'ş-şānda ﴿وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾[285] ve dīger bir yerde ﴿وَإِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللّٰهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِهِ﴾[286] diye emr ü fermān buyurmuştur.

[الرَّابِعُ أَنْ لَا يُفْشِيَ سِرَّهَا لَا فِي الطَّلَاقِ وَلَا عِنْدَ النِّكَاحِ فَقَدْ وَرَدَ فِي إفشاء سر النساء في الخبر الصحيح وعيد عظيم ويروى عن بعض الصالحين أنه أراد طلاق امرأة فقيل له ما الذي يريبك فيها فقال العاقل لا يهتك ستر امرأته فلما طلقها قيل له لم طلقتها فقال مالي ولا مرأة غيري فهذا بيان ما على الزوج]

Ve dördüncü emr ise o dahi onun sırrını fāş ve ifşāʾ etmemektir ki ne talāk vaktinde ve ne de nikāh ᶜindinde onun saklı rāzını bir kimseye söylemeye, zīrā nisānın ifşā-yı sırları hakkında haber-i sahīhte bir vaᶜīd-i ᶜazīm vārid olmuştur. Ve dahi baᶜzu's-sālihīn üzerine mervīdir

---

285 Nūr, 24/32.

286 Nisā, 4/130.

ki bir imreʾenin talākını istemiş ve ona denilmiş ki "O imreʾeden senin reyb ve iştibāhın nedir?" O merd-i sālih demiş ki "Merd-i ʿākıl kendi zevcesinin sırrını hetk etmez." Ve çün onu boşattı, ona denildi ki "Sen niçin onu boşattın?" O dahi demiş ki "Benimle dīgerin zevcesine ʿalākam nedir ki onun kusūrunu zikr edeyim?" İşte zevc üzerine vācib ve müstehabb olan umūr ve ādāb bunlardır.

el-Kısmu's-Sānī Min Hāze'l-Bābı en-Nazaru Fī Hukūkı'z-Zevci ʿAleyhā

[القسم الثاني من هذا الباب النظر في حقوق الزوج عليها]

[والقول الشافي فيه أن النكاح نوع رق فهي رقيقة له فعليها طاعة الزوج مطلقًا في كل ما طلب منها في نفسها مما لَا مَعْصِيَةَ فِيهِ وَقَدْ وَرَدَ فِي تَعْظِيمِ حَقِّ الزَّوْجِ عَلَيْهَا أَخْبَارٌ كَثِيرَةٌ قَالَ صَلَّى الله عليه وسلم "أَيُّمَا امْرَأَةٍ مَاتَتْ وَزَوْجُهَا عَنْهَا رَاضٍ دَخَلَتِ الْجَنَّةَ"]

Ve bu bābın ikinci kısmı ki zevc için zevcenin üzerinde olan hukūk-ı zevciyyenin nazarında idi, o dahi budur: Ve onda olan kavl-i şāfī odur ki ʿale't-tahkīk nikāh rıkk ve ʿubūdiyyetten bir nevʿdir ki zevce zevcine rakīkadır. ʿAle'l-ıtlāk ona itāʿat ve inkıyād etmek vācibdir, yaʿnī onun nefsinde maʿsiyetle olmayan nesnelerden her ne ki isterse ona muvāfakat edip emr-i maʿrūfuna imtisāl ve hukūk-ı zevciyyesine inkıyād ve mutāvaʿat etmek onun üzerine vācibdir. Zevcenin hakkında olan hakk-ı zevcin taʿzīminde ahbār-ı kesīre vārid olmuştur. Ez-cümle ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "أَيُّمَا امْرَأَةٍ مَاتَتْ وَزَوْجُهَا عَنْهَا رَاضٍ دَخَلَتِ الْجَنَّةَ"[287] [103] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Herhangi imreʾe ki zevci ondan rāzī olduğu hālde vefāt eder, o imreʾe cennete dāhil olur."

[وكان رجل قد خرج إلى سفر وعهد إلى امرأته أن لا تنزل من العلو إلى السفل وكان أبوها في الأسفل فمرض فأرسلت المرأة إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تستأذن في النزول إلى أبيها فقال صلى الله عليه وسلم "أَطِيعِي زَوْجَكِ" فَمَاتَ

287 İbn Māce, Nikāh, 4, no: 1854; Tirmizī, Radāʿ, 10, no: 1161; et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Kebīr*, 23/374, no: 884; *el-Mustedrek*, 4/191, no: 7328; *Şuʿabu'l-Īmān*, 11/178, no: 8370.

فَاسْتَأْمَرَتْهُ فَقَالَ "أَطِيعِي زَوْجَكِ" فَدُفِنَ أَبُوهَا فَأَرْسَلَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم إِلَيْهَا يُخْبِرُهَا أَنَّ اللهَ قَدْ غَفَرَ لِأَبِيهَا بِطَاعَتِهَا لِزَوْجِهَا"]

Ve dahi mervīdir ki ᶜasr-ı saᶜādette bir adem sefere gidip zevcesine emr etmişti ki yukarıdaki kattan aşağıdaki kata inmeye, zevcenin babası aşağı katta idi. Esnā-yı gıyābında babası hasta olmakla ᶜiyādesi için yaᶜnī babasının ziyāreti için yukarıdaki kattan aşağıdaki kata inmek üzere ᶜaleyhi's-selām efendimize ādem gönderip istīzān etti. Ve ᶜaleyhi's-selām "أطيعي زوجك" diye emr ü fermān etmiş, yaᶜnī "Sen zevcine itāᶜat eyle" demiş. O dahi inmedi, sonra babası vefāt etti. Ve yine efendimizden istīzān eyledikte efendimiz yine فَمَاتَ فَاسْتَأْمَرَتْهُ "أَطِيعِي زَوْجَكِ" فَقَالَ "أَطِيعِي زَوْجَكِ" فَدُفِنَ أَبُوهَا فَأَرْسَلَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم إِلَيْهَا يُخْبِرُهَا أَنَّ اللهَ قَدْ غَفَرَ لِأَبِيهَا بِطَاعَتِهَا لِزَوْجِهَا"[288] diye emr ve irāde buyurdu. Ve o dahi itāᶜāt ve inkıyād edip babasını görmeğe yukarıdaki kattan inmedi. Babasını defn ettiler. Sonra efendimiz ona haber gönderdi ki "Allāhu ᶜazīmü'ş-şān hazretleri zevcine itāᶜat ettiği sebeble onun babasına ᶜafv ü magfiret etti."

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "إِذَا صَلَّتِ الْمَرْأَةُ خَمْسَهَا وَصَامَتْ شَهْرَهَا وَحَفِظَتْ فَرْجَهَا وَأَطَاعَتْ زَوْجَهَا دَخَلَتْ جَنَّةَ رَبِّهَا" وأضاف طاعة الزوج إلى مباني الإسلام وَذَكَرَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم النِّسَاءَ فَقَالَ "حَامِلَاتٌ وَالِدَاتٌ مُرْضِعَاتٌ رَحِيمَاتٌ بِأَوْلَادِهِنَّ لَوْلَا مَا يَأْتِينَ إِلَى أَزْوَاجِهِنَّ دَخَلَ مُصَلِّيَاتُهُنَّ الْجَنَّةَ"]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "إِذَا صَلَّتِ الْمَرْأَةُ خَمْسَهَا وَصَامَتْ شَهْرَهَا وَحَفِظَتْ فَرْجَهَا وَأَطَاعَتْ زَوْجَهَا دَخَلَتْ جَنَّةَ رَبِّهَا"[289] ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Kadın kısmı beş vakt namāzını kılsa ve şehr-i ramazān-ı şerīfin sıyāmını tutsa ve fercini hıfz edip zevcine itāᶜat etse tanrısının cennetine dāhil olur." Bak ki zevcin itāᶜati mebānī-i İslām'a izāfe etmiştir. Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz nisāyı zikr edip haklarında buyurdu ki "حَامِلَاتٌ وَالِدَاتٌ مُرْضِعَاتٌ رَحِيمَاتٌ

---

288 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 7/332, no: 7648.

289 *Musnedu*'l-Bezzār, 14/46, no: 7480; *Sahīhu* İbn Hibbān, 9/471, no: 4163; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 5/34, no: 4598.

بِأَوْلَادِهِنَّ لَوْلَا مَا يَأْتِينَ إِلَى أَزْوَاجِهِنَّ دَخَلَ مُصَلِّيَاتُهُنَّ الْجَنَّةَ"[290] ki hulāsa-i müfād-ı münīfi: "Nisā᾽ hāmillerdir, doğuruculardır, evlādlarına mürziᶜa ve rahīmelerdir, ezvāclarına eziyyet vermemiş olsaydılar onların musalliyeleri cennete dāhil olurlardı."

[وقال صلى الله عليه وسلم "اِطَّلَعْتُ فِي النَّارِ فَإِذَا أَكْثَرُ أَهْلِهَا النِّسَاءُ فَقُلْنَ لِمَ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ يُكْثِرْنَ اللَّعْنَ وَيَكْفُرْنَ الْعَشِيرَ" يعني الزوج المعاشر وفي خبر آخر "اِطَّلَعْتُ فِي الْجَنَّةِ فَإِذَا أَقَلُّ أَهْلِهَا النِّسَاءُ فَقُلْتُ أَيْنَ النِّسَاءُ قَالَ شَغَلَهُنَّ الْأَحْمَرَانِ الذَّهَبُ وَالزَّعْفَرَانُ" يعني الحلي ومصبغات الثياب]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "اِطَّلَعْتُ فِي النَّارِ فَإِذَا أَكْثَرُ أَهْلِهَا النِّسَاءُ فَقُلْنَ لِمَ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ يُكْثِرْنَ اللَّعْنَ وَيَكْفُرْنَ الْعَشِيرَ"[291] ki hulāsa-i me᾽āl-i münīfi: "Ben āteşe muttaliᶜ olup gördüm ki ehlinin ekseri nisādır." Ve çün nisā tāifesi: "Niçin yā resūlallāh?" dediler, efendimiz: "Laᶜneti teksīr ve ᶜaşīri tekfīr ederler." Aşīr'den murād muᶜāşirdir ve muᶜāşir onun zevcidir. Ve āher bir hadīste gelmiş ki "اِطَّلَعْتُ فِي الْجَنَّةِ فَإِذَا أَقَلُّ أَهْلِهَا النِّسَاءُ فَقُلْتُ أَيْنَ النِّسَاءُ قَالَ شَغَلَهُنَّ الْأَحْمَرَانِ الذَّهَبُ وَالزَّعْفَرَانُ"[292] buyurmuştur, yaᶜnī "Ben cennete muttaliᶜ olup gördüm ki onun ekall-ı ehli nisādır ve nisā᾽ nerededir diye istifsār ettiğimde onları o iki kırmızı meşgūl etmiştir" dedi. "Kırmızılardan murād altın ve zaᶜferāndır" yaᶜnī huliyy ile boyalı urbalar onları meşgūl etmiş diye bana haber verildi.

["وَقَالَتْ عَائِشَةُ رضي الله عنها أَتَتْ فَتَاةٌ إِلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللهِ إِنِّي فَتَاةٌ أُخْطَبُ فَأَكْرَهُ التَّزْوِيجَ فَمَا حَقُّ الزَّوْجِ عَلَى الْمَرْأَةِ قَالَ "لَوْ كَانَ مِنْ فَرْقِهِ إِلَى قَدَمِهِ صَدِيدٌ فَلَحَسَتْهُ مَا أَدَّتْ شُكْرَهُ قَالَتْ أَفَلَا أَتَزَوَّجُ قَالَ "بَلَى تَزَوَّجِي فَإِنَّهُ خَيْرٌ" قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ أَتَتِ امْرَأَةٌ مِنْ خَثْعَمٍ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ إِنِّي امْرَأَةٌ أَيِّمٌ وَأُرِيدُ أَنْ أَتَزَوَّجَ فَمَا حَقُّ الزَّوْجِ قَالَ إِنَّ مِنْ حَقِّ الزَّوْجِ عَلَى الزَّوْجَةِ إِذَا أَرَادَهَا فَرَاوَدَهَا عَنْ نَفْسِهَا وَهِيَ عَلَى ظَهْرِ بَعِيرٍ لَا تَمْنَعُهُ وَمِنْ حَقِّهِ أَنْ لَا تُعْطِيَ شَيْئًا مِنْ بَيْتِهِ إِلَّا بِإِذْنِهِ فَإِنْ فَعَلَتْ ذَلِكَ كَانَ الْوِزْرُ عَلَيْهَا وَالْأَجْرُ لَهُ وَمِنْ حَقِّهِ

---

290 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu's-Sagīr*, 2/125, no: 898; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 8/252, no: 7985.

291 Bkz. Buhārī, Bed'u'l-Halk, 8, no: 3241; Müslim, Rikāk, 26.

292 Bkz. Müslim, Rikāk, 26; *Sahīhu* İbn Hibbān, 16/496, no: 7457; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 18/119, no: 239; *el-Mustedrek*, 4/644, no: 8780.

أَنْ لَا تَصُومَ تَطَوُّعًا إِلَّا بِإِذْنِهِ فَإِنْ فَعَلَتْ جَاعَتْ وَعَطِشَتْ وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنْهَا وَإِنْ خَرَجَتْ مِنْ بَيْتِهَا بِغَيْرِ إِذْنِهِ لَعَنَتْهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تَرْجِعَ إِلَى بَيْتِهِ أَوْ تَتُوبَ'' وقال صلى الله عليه وسلم ''لَوْ أَمَرْتُ أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ لِأَحَدٍ لَأَمَرْتُ الْمَرْأَةَ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا مِنْ عِظَمِ حَقِّهِ عَلَيْهَا'']

Hazret-i Ümmü'l-müʾminīn ʿĀişetü's-Sıddīka ʿaleyhe'r-rıdvān demiş ki "Bir civān kız Nebī-i zī-şān efendimize gelip "Yā resūlallāh, ben bir civān kızım, nikāhıma ragbet olunur da ben evlenmeği kerh ederim, zevcin zevce üzerine hakkı nedir?" diye suʾāl ettikte efendimiz ''لَوْ كَانَ مِنْ فَرْقِهِ إِلَى قَدَمِهِ صَدِيدٌ فَلَحَسَتْهُ مَا أَدَّتْ شُكْرَهُ قَالَتْ أَفَلَا أَتَزَوَّجُ'' buyurdu ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Onun kafāsından mefrak-ı şaʿrından kademine varıncaya dek onun bedeni üzerine sadīd yaʿnī sarı su olup da onu dili ile yalasa onun şükrünü ödeyemez" yaʿnī onun hukūkunun şükrānesini edāʾ eyleyemez. Ve fetāt dahi: "Yā evlenmeyeyim mi?" diye bir dahi hayrlısını istifsār edince ''بَلَى تَزَوَّجِي فَإِنَّهُ خَيْرٌ''[293] buyurdular, yaʿnī "Evlenmek sana hayrlıdır, tezevvüc eyle" buyurdu." Ve dahi İbn ʿAbbās ʿaleyhime'r-rıdvān demiş ki Hasʿam kabīlesinden bir kadın Resūl-i ekrem sallallāhu ʿaleyhi ve sellem efendimize gelip "Ben bir dul karıyım, evlenmek isterim, zevcin hakkı nedir?" diye suʾāl ettikte efendimiz ''إِنَّ مِنْ حَقِّ الزَّوْجِ عَلَى الزَّوْجَةِ إِذَا أَرَادَهَا فَرَاوَدَهَا عَنْ نَفْسِهَا وَهِيَ عَلَى ظَهْرِ بَعِيرٍ لَا تَمْنَعُهُ وَمِنْ حَقِّهِ أَنْ لَا تُعْطِيَ شَيْئًا مِنْ بَيْتِهِ إِلَّا بِإِذْنِهِ فَإِنْ فَعَلَتْ ذَلِكَ كَانَ الْوِزْرُ عَلَيْهَا وَالْأَجْرُ لَهُ وَمِنْ حَقِّهِ أَنْ لَا تَصُومَ تَطَوُّعًا إِلَّا بِإِذْنِهِ فَإِنْ فَعَلَتْ جَاعَتْ وَعَطِشَتْ وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنْهَا وَإِنْ خَرَجَتْ مِنْ بَيْتِهَا بِغَيْرِ إِذْنِهِ لَعَنَتْهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تَرْجِعَ إِلَى بَيْتِهِ أَوْ تَتُوبَ''[294] buyurmuş ki hulāsa-i müfād-ı şerīfi: "Zevce deve üstünde olup zevci onunla muʿāmele-i zevciyye etmek isterse onu menʿ etmeye ve izni olmayınca hānesinden bir nesne vermeye, eger [104] verirse günāhı ona ve ecr ve sevābı zevcinedir. Ve dahi hakkındandır ki onun izni olmayınca tetavvuʿan bir orucu tutmaya ve eger tutarsa aç ve susuz olup ondan o sıyām makbūl olmaz. Ve izni olmaksızın hānesinden çıkarsa ʿavdet edinceye dek veyāhūd tevbe edinceye dek melāike onu laʿnet ederler." Ve

---

293 *Musnedu*'l-Bezzār, 15/219, no: 8634.

294 Bkz. *Musnedu*'l-Bezzār, 15/219, no: 8634; *el-Mustedrek*, 2/206, no: 2768; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 7/134, no: 13485.

dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''لَوْ أَمَرْتُ أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ لِأَحَدٍ لَأَمَرْتُ الْمَرْأَةَ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا مِنْ عِظَمِ حَقِّهِ عَلَيْهَا''[295] Yaʿnī "Ben bir kimseyi bir kimseye secde etmeğe emr etmiş olsaydım, zevcine secde etmek için ben zevceye emr ederdim ki o kadar ona hakk-ı ʿazīmi vardır ve üzerine şükrü lāzımdır" yaʿnī bir kimseye böyle bir emr etmedim, emr etmiş olsaydım, yalnız zevceye emr ederdim demektir. Bu dahi kesret-i hakk ve mezīd-i itāʿat vücūbundan kināyedir, yoksa bir mahlū-ka secde etmek cevāzı yoktur.

[وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''أَقْرَبُ مَا تَكُونُ الْمَرْأَةُ مِنْ وَجْهِ رَبِّهَا إِذَا كَانَتْ فِي قَعْرِ بَيْتِهَا وَإِنَّ صَلَاتَهَا فِي صَحْنِ دَارِهَا أَفْضَلُ مِنْ صَلاَتِهاَ فِي الْمَسْجِدِ وَصَلَاتُهَا فِي بَيْتِهَا أَفْضَلُ مِنْ صَلَاتِهَا فِي صَحْنِ دَارِهَا وَصَلَاتُهَا فِي مَخْدَعِهَا أَفْضَلُ مِنْ صَلَاتِهَا فِي بَيْتِهَا'' والمخدع بيت في بيت وذلك للستر ولذلك قال صلى الله عليه وسلم ''وَالْمَرْأَةُ عَوْرَةٌ فَإِذَا خَرَجَتْ اِسْتَشْرَفَهَا الشَّيْطَانُ'' وقال أيضا ''لِلْمَرْأَةِ عَشْرُ عَوْرَاتٍ فَإِذَا تَزَوَّجَتْ سَتَرَ الزَّوْجُ عَوْرَةً وَاحِدَةً فَإِذَا مَاتَتْ سَتَرَ الْقَبْرُ الْعَشْرَ عَوْرَاتٍ'']

Ve dahi ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''أَقْرَبُ مَا تَكُونُ الْمَرْأَةُ مِنْ وَجْهِ رَبِّهَا إِذَا كَانَتْ فِي قَعْرِ بَيْتِهَا وَإِنَّ صَلَاتَهَا فِي صَحْنِ دَارِهَا أَفْضَلُ مِنْ صَلاَتِهاَ فِي الْمَسْجِدِ وَصَلَاتُهَا فِي بَيْتِهَا أَفْضَلُ مِنْ صَلَاتِهَا فِي صَحْنِ دَارِهَا وَصَلَاتُهَا فِي مَخْدَعِهَا أَفْضَلُ مِنْ صَلَاتِهَا فِي بَيْتِهَا''[296] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Merʾenin Zāt-ı Zü'l-Celāl'den en ziyāde yakınlığının hāli onun hānesinin dibin-de bulunduğu zamāndır ve onun sahn-ı dārında namāz kılışı mescid-de namāz kılışından efdaldir. Ve beytinde olan namāzı sahn-ı dārında olan namāzından efdaldir ve mahdaʿında olan namāzı beyti içinde olan namāzından efdaldir." Mahdaʿ, koltuk odasına ıtlāk olunur ve o dahi tesettür içindir. Ve onun için ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz bu-yurmuş ki ''وَالْمَرْأَةُ عَوْرَةٌ فَإِذَا خَرَجَتْ اِسْتَشْرَفَهَا الشَّيْطَانُ''[297] ki hulāsa-i meʾāl-i

---

295 İbn Māce, Nikāh, 4, no: 1852; *el-Mustedrek*, 4/190, no: 7325; *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 2/261, no: 8787.

296 Bkz. el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 3/188, no: 5365; *Şuʿabu'l-Īmān*, 10/238; no: 7435. Ayrıca bkz. *Musnedu*'l-Bezzār, 5/427, no: 2061;*Sahīhu* İbn Huzeyme, 3/93, no: 1685; *Sahīhu* İbn Hibbān, 12/412, no: 5598; et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Evsat*, 3/189, no: 2890.

297 *Musnedu*'l-Bezzār, 5/427, no: 2061;*Sahīhu* İbn Huzeyme, 3/93, no: 1685;

şerīfi: "Kadın ʿavrettir, çıkarsa şeytān onu istişrāk eyler." Ve dahi buyurmuş ki "لِلْمَرْأَةِ عَشْرُ عَوْرَاتٍ فَإِذَا تَزَوَّجَتْ سَتَرَ الزَّوْجُ عَوْرَةً وَاحِدَةً فَإِذَا مَاتَتْ سَتَرَ الْقَبْرُ الْعَشْرَ عَوْرَاتٍ"[298] ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Kadın için on ʿavret vardır, eger evlenirse onun zevci ancak onun bir ʿavresini setr eder ve eger ölürse mezār onun o on ʿavresini saklayıp setr eder.

[فَحُقُوقُ الزَّوْجِ عَلَى الزَّوْجَةِ كَثِيرَةٌ وَأَهَمُّهَا أَمْرَانِ أحدهما الصيانة والستر والآخر ترك المطالبة بما وَرَاءَ الْحَاجَةِ وَالتَّعَفُّفُ عَنْ كَسْبِهِ إِذَا كَانَ حرامًا وهكذا كانت عادة النساء في السلف كان الرجل إذا خرج من منزله تقول له امرأته أو ابنته إياك وكسب الحرام فإنا نصبر على الجوع والضر ولا نصبر على النار وهم رجل من السلف بالسفر فكره جيرانه سفره فقالوا لزوجته لم ترضين بسفره ولم يدع لك نفقة فقالت زوجي منذ عرفته عرفته أكالًا وما عرفته رزاقا ولي رب رزاق يذهب الأكال ويبقى الرزاق]

Kaldı ki zevcenin üzerine zevcin hukūku pek çoktur ve onun ehemmi iki emrdir ki birincisi setr ve sıyānettir ve ikincisi verā-i hācetten bir nesneyi mütālebe etmemektir ve dahi kesbi harāmdan olursa ondan taʿaffüf etmektir ki selefte nisānın ʿādātı böyle idi ki birisi hānesinden çıkacak olursa zevcesi veyāhūd kızı ona derdi ki "Sen kesb-i harāmdan sakın, biz açlık ve zarūret üzerine sabr edebiliriz velākin āteş üzerine sabr edemeyiz." Ve dahi mervīdir ki bir recül sefere gitmeğe ihtimām etti. Komşuları ʿazīmet ve seferini kerh edip zevcesine dediler ki "Sana bir nafaka bırakmamış iken sen niçin seferine rāzī olursun?" Zevcesi demiş ki "Ben zevcimi bildim bileli onu yiyici ve ekkāl bildim, rızk verici bilmedim. Benim rızk verici bir rabbim vardır, eger yiyici giderse rezzāk bākī kalır."

[وخطبت رابعة بنت إسماعيل أحمد بن أبي الحواري فكره ذلك لما كان فيه من العبادة وقال لها والله مالي همة في النساء لشغلي بحالي فقالت إني لأشغل بحالي منك ومالي شهوة ولكن ورثت مالًا جزيلًا من زوجي فأردت أن تنفقه على

Sahīhu İbn Hibbān, 12/412, no: 5598; et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Evsat*, 3/189, no: 2890.

298 Bkz. et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Evsat*, 8/151, no: 8240; et-Taberānī, *el-Muʿcemu's-Sagīr*, 2/230, no: 1078.

إخوانك وأعرف بك الصالحين فيكون لي طريقًا إلى الله عز وجل فقال حتى استأذن أستاذي فرجع إلى أبي سليمان الداراني قال وكان ينهاني عن التزويج ويقول ما تزوج أحد من أصحابنا إلا تغير فلما سمع كلامها قال تزوج بها فإنها ولية لله هذا كلام الصديقين قال فتزوجتها فكان في منزلنا كن من جص ففني من غسل أيدي المستعجلين للخروج بعد الأكل فضلًا عمن غسل بالأشنان قال وتزوجت عليها ثلاث نسوة فكانت تطعمني الطيبات وتطيبني وتقول اذهب بنشاطك وقوتك إلى أزواجك وكانت رابعة هذه تشبه في أهل الشام برابعة العدوية بالبصرة]

Ve Rābiᶜa bint İsmāᶜīl ᶜaleyhe'r-rahme Ahmed b. Ebi'l-Havārī ᶜaleyhi'r-rahmeyi hıtbe edip ondan mütezevvice olmak istedikte Ahmed taᶜabbüdünden nāşī onu yaᶜnī tezevvücünü kerh edip istememekle ona cevāb verip dedi ki "Vallāhi ben kendi hālimle meşgūlüm, nisāya benim bir himmetim yoktur." O dahi yaᶜnī Rābiᶜa dedi ki "Ben senden ziyāde kendi hālimle meşgūlüm, benim bir şehvetim yoktur velākin zevcimden çok māla vāris olmuşum. İstedim ki o mālı senin ihvānına sarf ve infāk edesin ve seninle sālih ādemleri bileyim tā ki bana Zāt-ı Zü'l-Celāl'e bir tarīk ola." O vaktte [105] o dahi: "Dur ki üstāzımdan istīzān edeyim." Ve çün varıp şeyhi Ebū Süleymān-ı Dārānī ᶜaleyhi'r-rahmeden istīzān etti ve üstāzı merkūmenin sözünü işitti: "Bu bir veliyyetullāhtır ve onun işbu sözü kelām-ı sıddıkīndir, var git ondan mütezevvic ol" dedi, hālbuki onu tezvīcden nehy edip derdi ki "Bizim ashābımızdan bir kimse evlenmedi illā ki hāli mütegayyir olmadı" yaᶜnī mütevezevvic olan kimse hāli mütegayyir olur, sen dahi mütezevvic olma ki hālin mütegayyir olmasın der iken mezkūrun o kelāmını işitince, "Bununla hāl mütegayyir olmaz, Allāh'ın bir veliyyesidir" diyerek onun tezevvücü için ona ruhsat verdi ve o dahi şeyhinin izn ve ruhsatı mūcebince varıp onunla mütezevvic oldu. Ve nakl edip demiş ki "Bizim hānemizden alçıdan yapılmış bir mesken var idi, hānemizde taᶜām eden duyūf-ı müstaᶜcilīnin el yıkamaları suyundan çürüdü ki üşnān ile elleri yıkayanlardan gayrı idiler ve hurūca ᶜacele edip yaᶜnī ellerini üşnān ile yıkamayan ādemlerin elleri suyu idi." Ve dahi demiş ki "Ben onun üzerine üç kadın ile mütezevvic oldum ve beni itᶜām-ı tayyibāt ve tatyīb edip derdi ki "Neşāt ve kuvvetinle zevcelerine var git." Ve bu Rābiᶜa Şām ahālīsi

içinde Basra'da olan Rābiᶜa-i ᶜAdeviyye'ye benzerdi, yaᶜnī onun salāh ve zühdü ve ᶜilm ve takvāsı onun gibi idi.

[ومن الواجبات عليها أن لا تفرط في ماله بل تحفظه عليه قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "لَا يَحِلُّ لَهَا أَنْ تُطْعِمَ مِنْ بَيْتِهِ إِلَّا بِإِذْنِهِ إِلَّا الرَّطْبَ مِنَ الطَّعَامِ الَّذِي يُخَافُ فَسَادُهُ فَإِنْ أَطْعَمَتْ عَنْ رِضَاهُ كَانَ لَهَا مِثْلَ أَجْرِهِ وَإِنْ أَطْعَمَتْ بِغَيْرِ إِذْنِهِ كَانَ لَهُ الْأَجْرُ وَعَلَيْهَا الْوِزْرُ"]

Ve dahi mālında ifrāt etmemekliğin dahi onun üzerine vācib olan hukūkundandır, belki ona vācibdir ki onun için mālını saklayıp hıfz ede. ᶜAleyhi's-selām efendimiz demiş ki "لَا يَحِلُّ لَهَا أَنْ تُطْعِمَ مِنْ بَيْتِهِ إِلَّا بِإِذْنِهِ إِلَّا الرَّطْبَ مِنَ الطَّعَامِ الَّذِي يُخَافُ فَسَادُهُ فَإِنْ أَطْعَمَتْ عَنْ رِضَاهُ كَانَ لَهَا مِثْلَ أَجْرِهِ وَإِنْ أَطْعَمَتْ بِغَيْرِ إِذْنِهِ كَانَ لَهُ الْأَجْرُ وَعَلَيْهَا الْوِزْرُ"[299] ki hulāsa-i müfād-ı şerīfi: "Ona cāiz ve helāl değildir ki onun mālından izni olmaksızın bir nesneyi itᶜām ede, meger ki pişmiş ve durursa fesādından havf olunmuş ratb bir taᶜām ola ve eger onun rızāsıyla mālını itᶜām ederse onun ecri gibi ona bir ecr ve sevāb hāsıl olur. Ve eger iznsizin itᶜām ederse ecr ve sevābı zevcine hāsıl olur ve günāh ve ᶜikābı onun üstünde kalır."

[وَمِنْ حَقِّهَا عَلَى الْوَالِدَيْنِ تَعْلِيمُهَا حُسْنَ الْمُعَاشَرَةِ وَآدَابَ الْعِشْرَةِ مَعَ الزَّوْجِ كَمَا رُوِيَ أَنَّ أسماء بنت خارجة الفزاري قالت لابنتها عِنْدَ التَّزَوُّجِ إِنَّكِ خَرَجْتِ مِنَ الْعُشِّ الَّذِي فيه درجت فصرت إلى فراش لم تعرفيه وقرين لن تألفيه فَكُونِي لَهُ أَرْضًا يَكُنْ لَكِ سَمَاءً وَكُونِي لَهُ مِهَادًا يَكُنْ لَكِ عِمَادًا وَكُونِي لَهُ أَمَةً يَكُنْ لَكِ عَبْدًا لَا تُلْحِفِي بِهِ فَيَقْلَاكِ وَلَا تَبَاعَدِي عَنْهُ فَيَنْسَاكِ إِنْ دَنَا مِنْكِ فَاقْرَبِي مِنْهُ وَإِنْ نَأَى فَابْعُدِي عَنْهُ وَاحْفَظِي أَنْفَهُ وَسَمْعَهُ وَعَيْنَهُ فَلَا يَشُمَّنَّ مِنْكِ إِلَّا طَيِّبًا وَلَا يَسْمَعُ إِلَّا حُسْنًا وَلَا ينظر إلا جميلًا]

Ve dahi kızın ebeveynine cümle-i hukūktandır ki ona hüsn-i muᶜāşereti ve zevc ile olan ādāb-ı ᶜişreti taᶜlīm edeler, nitekim Esmāʾ bint Hārice el-Fezārī kızına evleneceği vaktte demiş ki "Sen içinde münderic bulunduğun yuvadan çıkıp bilmediğin bir firāşa vardın ve dahi onunla ülfet etmediğin bir karīne arkadaş oldun. Sen ona zemīn ol tā ki sana āsumān ola ve mihād ol tā ki sana ᶜimād ola ve ona cāriye ol tā ki sana

---

299 *Musnedu* Ebī Dāvūd et-Tayālisī, 3/457, no: 2063; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 4/325, no: 7857.

köle ola, sen onu istemekle ilhāf etme ki seni bugz etmesin ve ondan uzak olma ki seni unutmasın. Eger sana yaklaşırsa sen dahi ondan yakın ola ve uzaklığa çekilirsen sen dahi uzaklığa çekil ve onun burnu ve kulağını ve gözünü hıfz edip sakla ki rāyiha-i tayyibeden gayrı senden bir koku koklamaya ve güzel kelāmdan gayrı senden bir söz işitmeye ve güzellikten gayrı senden bir nesneyi görmeye" yaᶜnī onun şemmini rāyiha-i kerīheden ve semᶜini kelām-ı kabīhten ve basar ve nazarını çirkīn görmeklikten sakla demektir.

[وقال رجل لزوجته

خذي العفو مني تستديمي مودتي ولا تنطقي في سورتي حين أغضب

ولا تنقريني نقرك الدف مرة فإنك لا تدرين كيف المغيب

ولا تكثري الشكوى فتذهب بالهوى ويأباك قلبي والقلوب تقلب

فإني رأيت الحب في القلب والأذى إذا اجتمعا لم يلبث الحب يذهب]

Ve dahi ashāb-ı kemālin birisi zevcesine nazmen bu bendi söyleyip nush etmiştir ki hulāsa-i mahsūlü: "Sen benden ᶜafvı alıp kusūruma bakma tā ki sana muhabbetim dāimī ola ve benim gayz ve gazab ve hiddetimde sen nutk edip bana söz çevirme ve beni def çalar gibi çalma, zīrā ki magībi bilmezsin ve dahi şekvāyı teksīr etme ki kesret-i teşekkī ve teveccüᶜ hevā ve hevesi giderir. Ola ki ondan benim gönlüm seni istemez olur, çünkü gönüller bir hālde durmazlar, yüzden yüze dönüp mütekallib olurlar. Tahkīk ve tahkīkan ben görüp yakīn bildim ki hubb ve ezāᵓ ikisi bir gönülde birleşip müctemiᶜ olurlarsa [106] gönülde muhabbet durmaz" yaᶜnī ezā ile birlikte durmaz ki muhabbet savuşup gider demektir.

[فَالْقَوْلُ الْجَامِعُ فِي آدَابِ الْمَرْأَةِ مِنْ غَيْرِ تَطْوِيلٍ أَنْ تَكُونَ قَاعِدَةً فِي قَعْرِ بَيْتِهَا لَازِمَةً لِمِغْزَلِهَا لَا يَكْثُرَ صُعُودُهَا وَاطِّلَاعُهَا قَلِيلَةَ الْكَلَامِ لِجِيرَانِهَا لَا تَدْخُلَ عَلَيْهِمْ إِلَّا فِي حَالٍ يُوجِبُ الدُّخُولَ تَحْفَظَ بَعْلَهَا فِي غَيْبَتِهِ وحضرته وَتَطْلُبَ مَسَرَّتَهُ فِي جَمِيعِ أُمُورِهَا وَلَا تَخُونَهُ فِي نَفْسِهَا وَمَالِهِ وَلَا تَخْرُجَ مِنْ بَيْتِهَا إِلَّا بِإِذْنِهِ فَإِنْ خَرَجَتْ بِإِذْنِهِ فَمُخْتَفِيَةً فِي هيئة رثة تَطْلُبُ الْمَوَاضِعَ الْخَالِيَةَ دُونَ الشَّوَارِعِ وَالْأَسْوَاقِ مُحْتَرِزَةً مِنْ

أَنْ يَسْمَعَ غَرِيبٌ صَوْتَهَا أَوْ يَعْرِفَهَا بِشَخْصِهَا لَا تَتَعَرَّفَ إِلَى صَدِيقِ بَعْلِهَا فِي حَاجَاتِهَا بَلْ تَتَنَكَّرَ عَلَى مَنْ تَظُنُّ أَنَّهُ يَعْرِفُهَا أَوْ تَعْرِفُهُ هَمُّهَا صَلَاحُ شَأْنِهَا وَتَدْبِيرُ بَيْتِهَا مُقْبِلَةٌ عَلَى صَلَاتِهَا وَصِيَامِهَا وَإِذَا اسْتَأْذَنَ صَدِيقٌ لِبَعْلِهَا عَلَى الْبَابِ وَلَيْسَ الْبَعْلُ حَاضِرًا لَمْ تَسْتَفْهِمْ وَلَمْ تُعَاوِدْهُ فِي الْكَلَامِ غَيْرَةً عَلَى نَفْسِهَا وَبَعْلِهَا وَتَكُونَ قَانِعَةً مِنْ زَوْجِهَا بِمَا رَزَقَ اللّٰهُ وَتُقَدِّمَ حَقَّهُ عَلَى حَقِّ نفسها وحق سائر أقاربها منتظفة فِي نَفْسِهَا مُسْتَعِدَّةً فِي الْأَحْوَالِ كُلِّهَا لِلتَّمَتُّعِ بها إِنْ شَاءَ مُشْفِقَةً عَلَى أَوْلَادِهَا حَافِظَةً لِلسِّتْرِ عَلَيْهِمْ قَصِيرَةَ اللِّسَانِ عَنْ سَبِّ الْأَوْلَادِ وَمُرَاجَعَةِ الزوج]

Ve'l-hāsıl uzatmaksızın ādāb-ı merᵓede cāmiᶜ odur ki merᵓe hānesinin dibinde oturup işi ile meşgūl ola ve suᶜūd ve ıttılāᶜı dahi çokluk etmeye ve komşularına sözü az ola ve komşularına mūcib-i duhūl bir hāl düşmeyince duhūl eylemeye ve gıyāb ve huzūrunda zevcini hıfz edip kāffe-i umūrunda onun şādlık ve meserretliğini taleb ede ve kendi nefsinde dahi onu hıyānet eylemeye ve kezālik onun mālında dahi ona hıyānet etmeye ve onun izni olmayınca hānesinden çıkmaya ve eger izniyle çıkarsa gerektir ki gizli ve muhtefiye olarak bir hālet-i resse ile hurūc ede ve tenhā yerleri taleb edip ki şevāriᶜ ve esvākta geçmeye ve garīb ādem tarafından savtını istimāᶜ olunmaktan ihtirāz ede ve dahi onu kimse bilmekten ve şahsını görüp tanımaktan ve kocasının dostuna nefsini tanıttırmaktan ictināb ve ihtirāz eyleye, yaᶜnī hācātını görmekte kocasının sadīkine taᶜrīf-i nefsini ettirmeye ve onu bilip tanımış bir kimse hakkında mazinnesi olursa veyāhūd kendisi tanıdığı bir ādem bulunursa onlara inkār ede, yaᶜnī zannları gibi olmadığını anlata ve dāimā ve müstemirren onun ihtimāmı şeᵓninin ıslāhı ve hānesinin tedbīri ola ve namāzlarına mukbil ve müdāvim olup sıyāmı üzerine mukdim ve muvāzıb ola ve kapısı üzerine kocasının bir sadīki istīzān ederse zevci hānede olmazsa ondan istifhām etmeye ve nefsine ve kocasına gayreten onunla bir mükāleme ve sözleri iᶜāde etmeye ve zevcinden Cenāb-ı Hakk'ın verdiği rızk ile kāniᶜa ola ve zevcinin hakkını kendi nefsinin ve akrabāsının hukūkları üzerlerine tercīh ve takdīm ede ve nefsinde hemīşe pāk olup kāffe-i ahvālinde onunla temettuᶜ etmek için zevcine müstaᶜid ola, yaᶜnī dilediği anda onunla mütemettiᶜ olmak için hāzır ve āmāde ola ve hem dahi evlā-

dı üzerlerine müşfik ve setrlerine hāfız olup onları sebb ve zevcine redd-i kelām etmekten dili kısa ve lisānı kasīr ola.

[وقد قال صلى الله عليه وسلم ''أَنَا وَامْرَأَةٌ سَفْعَاءُ الْخَدَّيْنِ كَهَاتَيْنِ فِي الْجَنَّةِ امْرَأَةٌ آمَتْ مِنْ زَوْجِهَا وَحَبَسَتْ نَفْسَهَا عَلَى بَنَاتِهَا حَتَّى ثَابُوا أَوْ مَاتُوا'' وقال صلى الله عليه وسلم ''حَرَّمَ اللهُ عَلَى كُلِّ آدَمِيٍّ الْجَنَّةَ يَدْخُلُهَا قَبْلِي غَيْرَ أَنِّي أَنْظُرُ عَنْ يَمِينِي فَإِذَا امْرَأَةٌ تُبَادِرُنِي إِلَى بَابِ الْجَنَّةِ فَأَقُولُ مَا لِهَذِهِ تُبَادِرُنِي فَيُقَالُ لِي يَا محمدُ هَذِهِ امْرَأَةٌ كَانَتْ حَسْنَاءَ جَمِيلَةً وَكَانَ عِنْدَهَا يَتَامَى لَهَا فَصَبَرَتْ عَلَيْهِنَّ حَتَّى بَلَغَ أَمْرُهُنَّ الَّذِي بَلَغَ فَشَكَرَ اللهُ لَهَا ذَلِكَ'']

ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām buyurmuş ki ''أَنَا وَامْرَأَةٌ سَفْعَاءُ الْخَدَّيْنِ كَهَاتَيْنِ فِي الْجَنَّةِ امْرَأَةٌ آمَتْ مِنْ زَوْجِهَا وَحَبَسَتْ نَفْسَهَا عَلَى بَنَاتِهَا حَتَّى ثَابُوا أَوْ مَاتُوا''[300] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Ben iki yanakları esmerce bir kadın ile cennette bunlar gibiyim. O kadın böyle bir kadındır ki zevcinden dul kalıp kızları bālig veyāhūd müteveffā oluncaya dek nefsini onların üzerlerine habs etmiştir." Ve dahi buyurmuştur ki ''حَرَّمَ اللهُ عَلَى كُلِّ آدَمِيٍّ الْجَنَّةَ يَدْخُلُهَا قَبْلِي غَيْرَ أَنِّي أَنْظُرُ عَنْ يَمِينِي فَإِذَا امْرَأَةٌ تُبَادِرُنِي إِلَى بَابِ الْجَنَّةِ فَأَقُولُ مَا لِهَذِهِ تُبَادِرُنِي فَيُقَالُ لِي يَا محمدُ هَذِهِ امْرَأَةٌ كَانَتْ حَسْنَاءَ جَمِيلَةً وَكَانَ عِنْدَهَا يَتَامَى لَهَا فَصَبَرَتْ عَلَيْهِنَّ حَتَّى بَلَغَ أَمْرُهُنَّ الَّذِي بَلَغَ فَشَكَرَ اللهُ لَهَا ذَلِكَ''[301] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri benden evvel ona girmek isteyen her bir ādemin üzerine cenneti muharrem etmiştir, yaᶜnī benden evvel hīçbir kimse cennete dāhil olamaz. Ve cümleden evvel ben cennete giderken sağ tarafında bir kadını görürüm ki cennet kapısına benimle müsāraᶜat edip gider. Ve buna ne oldu ki benden evvel cennet kapısına girmeğe mübāderet edip sebkat etmek ister deyicek bana denilir ki "Bu bir hasnāʾ ve cemīle bir kadın idi, yanında öksüzler var idi, onların emrleri bālig olduğu mertebeye bālig oluncaya kadar nefsini onlara habs edip o eytām üzerine sabr etmiş olduğundan Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri onun o sabrı meşkūr buyurup bu saᶜādete mazhar etmiştir."

---

300 *Musnedu* Ahmed, 6/29, no: 24006; el-Harāitī, *Mekārimu'l-Ahlāk*, 210, no: 635; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 8/207, no: 7836; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 11/145, no: 8312.

301 el-Harāitī, *Mekārimu'l-Ahlāk*, 212, no: 642.

[وَمِنْ آدَابِهَا أَنْ لَا تَتَفَاخَرَ عَلَى الزَّوْجِ بجمالها ولا تزدري زوجها لقبحه فقد روي أن الأصمعي قال دخلت البادية فإذا أنا بامرأة من أحسن الناس وجهًا تحت رجل من أقبح الناس وجهًا فقلت لها يا هذه أترضين [107] لنفسك أن تكوني تحت مثله فقالت يا هذا اسكت فقد أسأت في قولك لعله أحسن فيما بينه وبين خالقه فجعلني ثوابه أو لعلي أسأت فيما بيني وبين خالقي فجعله عقوبتي أفلا أرضى بما رضي الله لي فأسكتتني وقال الأصمعي رأيت في البادية امرأة عليها قميص أحمر وهي مختضبة وبيدها سبحة فقلت ما أبعد هذا من هذا فقالت

ولله مني جانب لا أضيعه   وللهو مني والبطالة جانب

فعلمت أنها امرأة صالحة لها زوج تتزين له]

Ve dahi cümle-i ādābındandır ki kendi hüsn ü cemāliyle zevci üzerine tefāhur etmeye ve çirkīnli çehresi için zevcini tahkīr etmeye, yaᶜnī gözünde hor tutmaya. Mervīdir ki Asmaᶜī ᶜaleyhi'r-rahme nakl edip demiş ki "Ben bir gün sahrāya gidip bādiyede nāgehān ben bir hasnāᵓ kadına rāst geldim ki hüsn-i sūretle nāsın en ziyāde güzeli olup mānendi bir hasnāᵓ yok idi, o kadın ise çirkīnli sūret bir ādemin taht-ı nikāhında idi ki onun kubh-ı manzarı gibi ᶜālemde bir kimse yok idi, yaᶜnī onun yüzü kāffe-i nāstan ziyāde çirkīn ve kabīh idi. Ben dahi o hasnāya dedim ki "Ey kadın, sen kendi nefsine bunun gibi ādemin altında olmağa rāzī misin?" O dahi: "Ey fülān, hāmūş ol, sen bu sözünle günāhkār oldun, ola ki kendisi beynehu ve beynallāh benden ziyāde güzel olup Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri beni ona sevāb etti ve ola ki benimle Zāt-ı Zü'l-Celāl beyninde benim bir kusūrum vardır ki bunu bana ᶜukūbet etti. Cenāb-ı Mālikü'l-mülk bana rāzī olduğu şeyᵓi ile rāzī olmayayım mı!" diye bu kelām ile beni iskāt etti. Ve dahi ᶜAllāme Asmaᶜī demiş ki "Bādiyede bir kadını gördüm ki kendisi kınalı, bir kırmızı gömleği giymiş iken elinde bir tesbīh tutmuş. Ben dahi: "Bu bundan ne kadar uzaktır yaᶜnī bu tesbīh tutmak bu zīnet ve ārāyişten ne pek çok uzaktır!" dedim. O kadın bana bu beyti söyledi ki "ولله مني جانب لا أضيعه || وللهو مني والبطالة جانب || فعلمت أنها امرأة صالحة لها زوج تتزين له" ki hulāsa-i mahsūlü: "Zāt-ı Zü'l-Celāl'in bende bir cānibi vardır, ben onu zāyiᶜ etmem, lehv ve batālete dahi benim

bir cānibim vardır." Bu sözüyle bildim ki bir sāliha kadındır, onun bir kocası vardır, ona bezelenip zīnetlenir.

[ومن آداب المرأة مُلَازَمَةُ الصَّلَاحِ وَالِانْقِبَاضِ فِي غَيْبَةِ زَوْجِهَا وَالرُّجُوعُ إِلَى اللَّعِبِ وَالِانْبِسَاطِ وَأَسْبَابِ اللَّذَّةِ فِي حُضُورِ زوجها ولا ينبغي أن تؤذي زوجها بحال روي عن معاذ بن جبل قال قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''لَا تُؤْذِي امْرَأَةٌ زَوْجَهَا فِي الدُّنْيَا إِلَّا قَالَتْ زَوْجَتُهُ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ: لَا تُؤْذِيهِ قَاتَلَكِ اللهُ؛ فَإِنَّمَا هُوَ عِنْدَكِ دَخِيلٌ يُوشِكُ أَنْ يُفَارِقَكِ إِلَيْنَا'']

Ve dahi merᵓenin ābādındandır ki zevcinin gıyābında salāh ve inkıbāza mülāzemet ede ve huzūrunda laᶜib ve inbisāt ve esbāb-ı lezzete ᶜavdet ve rücūᶜ ede, aslā onu hīçbir hāl ile incitmeye. Muᶜāz b. Cebel ᶜaleyhi'r-rıdvānın üzerine mervīdir ki Muᶜāz demiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''لَا تُؤْذِي امْرَأَةٌ زَوْجَهَا فِي الدُّنْيَا إِلَّا قَالَتْ زَوْجَتُهُ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ: لَا تُؤْذِيهِ قَاتَلَكِ اللهُ؛ فَإِنَّمَا هُوَ عِنْدَكِ دَخِيلٌ يُوشِكُ أَنْ يُفَارِقَكِ إِلَيْنَا''[302] ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Bir kadın dār-ı dünyāda zevcine īzāᵓ etmez illā ki hūr-ı ᶜīnden olan zevcesi: "Onu rencīde etme, seni Allāhu taᶜālā katl eyleye, bu ādem sende ancak bir mihmān ve dahīldir ola ki senden müfārakat edip bize gelişi yakın olur! diye onu inkisār etmez." Yaᶜnī kim ki kocasını incitip rencīde ederse hūr-ı ᶜīnden olan zevcesi o kadını bedduᶜā edip der ki sen onu incitip rencīde etme, hāy Allāh ᶜazīmü'ş-şān seni helāk eyleye, bu ādem sende mihmāndır ola ki karīben seni müfārakat eder de bize gelir demek olur.

[وَمِمَّا يَجِبُ عَلَيْهَا مِنْ حُقُوقِ النِّكَاحِ إِذَا مَاتَ عَنْهَا زَوْجُهَا أَنْ لَا تُحِدَّ عَلَيْهِ أكثر من أربعة أشهر وعشر وتتجنب الطيب والزينة في هذه المدة قالت زينب بنت أبي سلمة دخلت على أم حبيبة زوج النبي صلى الله عليه وسلم حين توفى أبوها أبو سفيان بن حرب فدعت بطيب فيه صفرة خلوق أو غيره فدهنت به جارية ثم مست بعارضيها ثم قالت والله ما لي بالطيب من حاجة غير إني سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يقول ''لَا يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تُحِدَّ عَلَى مَيِّتٍ أَكْثَرَ مِنْ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ إِلَّا عَلَى زَوْجٍ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا'' وَيَلْزَمُهَا لُزُومُ مَسْكَنِ النِّكَاحِ إِلَى

302 *Musnedu* Ahmed, 5/242, no: 22101; Tirmizī, Radāᶜ, 19, no: 1174; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 20/113, no: 224; *Hilyetu'l-Evliyā*, 5/220.

آخِرِ الْعِدَّةِ وَلَيْسَ لَهَا الِانْتِقَالُ إِلَى أَهْلِهَا وَلَا الْخُرُوجُ إِلَّا لِضَرُورَةٍ]

Ve dahi hukūk-ı nikāhtan ona vācib olan ādābdandır ki zevci vefāt ederse onun üzerine dört māh on günden ziyāde hüzn edip mātemli olmaya, ancak dört māh on gün ona mātemli ve hüznlü dura ki bu müddet içinde tībi kullanmaya ve zīnetlenmeye. Zeyneb bint Ebī Seleme rivāyet edip demiş ki Ebū Süfyān b. Harb'ın vefātından sonra kızı ezvāc-ı Nebī'den Ümmü Habībe'ye varıp gördüm ki içinde halūk sofrası olduğu hālde bir tībi isteyip bir cāriyeye sürdü ve kendi gārimlerine dahi dahi sürüp dedi ki "Vallāhi tībe benim bir ihtiyācım yok idi, fakat ᶜaleyhi's-salātu ve's-selam efendimizden bir hadīs-i şerīfi işittim demiş ki "لَا يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تُحِدَّ عَلَى مَيِّتٍ أَكْثَرَ مِنْ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ إِلَّا عَلَى زَوْجٍ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا"[303] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Zāt-ı Zü'l-Celāl ve yevm-i āhirete īmān eden bir kadına helāl [108] değildir ki zevci māᶜadāsından bir mevtānın üzerine üç günden ziyāde hüzn edip mātemli ola, ancak zevci üzerine dört māh on gün meᵓtemli ola." Ve dahi nikāhı meskeninde ᶜiddeti hitāmına değin sükūn edip meskenine mülāzemet eylemek gerektir ki ehline intikāl etmekliğin cevāzı yoktur, meger ki zarūret ola.

[وَمِنْ آدَابِهَا أَنْ تَقُومَ بِكُلِّ خدمة في الدار تقدر عليها فقد روي عن أسماء بنت أبي بكر الصديق رضي الله عنهما أنها قالت تزوجني الزبير وما له في الأرض من مال ولا مملوك ولا شيء غير فرسه وناضحه فكنت أعلف فرسه وأكفيه مؤنته وأسوسه وأدق النوى لناضحه وأعلفه وأستقي الماء وأخرز غربه وأعجن وكنت أنقل النوى على رأسي من ثلثي فرسخ حتى أرسل إلى أبو بكر بجارية فكفتني سياسة الفرس فكأنما أعتقني ولقيني رسول الله صلى الله عليه وسلم يومًا ومعه أصحابه والنوى على رأسي فقال صلى الله عليه وسلم أخ أخ لينيخ ناقته ويحملني خلفه فاستحييت أن أسير مع الرجال وذكرت الزبير وغيرته وكان أغير الناس فعرف رسول الله صلى الله عليه وسلم إني قد استحييت فجئت الزبير فحكيت له ما جرى فقال والله لحملك النوى على رأسك أشد علي من ركوبك معه]

Ve dahi zevcenin ādābındandır ki kudreti erdiği mertebede hānesi-

303 en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 5/306, no: 5689.

nin hizmetine kıyām ede, yaʿnī hānenin her bir hizmetine gücü yettiği derecede kıyām eyleye. Mervīdir ki Esmāʾ bint Ebī Bekr es-Sıddīk ʿaleyhime'r-rıdvān demiş ki "Zubeyr benden mütezevvic olduğu vaktte yer yüzünde onun bir mālı yok idi ve bir memlūkü dahi yok idi, bir esb ve bir deveden gayrı bir nesnesi yok idi. Ben isem atına yem verip ona seyislik eder de onu hizmetini etmekten kifāyet eylerdim ki esbinin her bir hizmetini görüp tīmār ederdim ve deveye çekirdeği dövüp ʿalef verirdim ve kuyudan suyu çekerdim ve delvi dikerdim ve hamuru yoğururdum ve iki mīl mesāfesinden deveye çekirdeği başım üzerine nakl ederdim tā ki Ebū Bekr bana bir cāriyeyi gönderip atın seyisliği meʾūnetinden beni kifāyet etti, sanki beni āzād etmiş gibi oldu. Bir gün ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimize ben mülākāt ettim o hāl ile ki nevā benim başım üzerinde idi ve sahābesi dahi efendimizle berāber idiler. Efendimiz beni ardı sonra nākası üzerine haml etmek için süvār olduğu deveye ıh ıh deyip nākayı oturtmak istedi, lākin ben ricāl ile berāber seyr etmekten utanıp Zubeyr'in gayretini derhātır edince nākaya rükūb etmekten imtināʿ ettim. Zubeyr'in gayreti kāffeden ziyāde yaʿnī nāsın en ziyāde gayretlisi idi. Efendimiz dahi benim utandığımı anladı. Sonra Zubeyr'e gelip mā-cerāyı nakl ve hikāye ettiğimde Zubeyr: "Vallāhi nevāyı başına haml etmekliğin senin onunla berāber nākaya süvār olmaklığından daha ziyāde bana eşeddir" dedi.

[تم كتاب آداب النكاح بحمد الله ومنه وصلى الله على كل عبد مصطفى]

Ve bi-hamdihi taʿālā ve bi-mennihi ādāb-ı nikāhın kitābı dahi burada tamām oldu. Her bir ʿabd-i mustafāya salāt ve selām ola.

KİTĀBU ĀDĀBİ’L-KESBİ VE’L-MAᶜĀŞİ HUVE'L-KİTĀBU'S-SĀLİSU MİN RUBᶜI’L-ᶜĀDĀTİ MİN KİTĀBİ İHYĀᵓİ ᶜULŪMİ’D-DĪN

[كتاب آداب الكسب والمعاش وهو الكتاب الثالث من ربع العادات من كتاب إحياء علوم الدين]

[بسم الله الرحمن الرحيم نحمد الله حمد موحد انمحق في توحيده ما سوى الواحد الحق وتلاشى ونمجده تمجيد من يصرح بأن كل شيء ما سوى الله باطل ولا يتحاشى وأن كل من في السموات والأرض لن يخلقوا ذبابا ولو اجتمعوا له ولا فراشا ونشكره إذ رفع السماء لعباده سقفًا مبنيا ومهد الأرض بساطا لهم وفراشا وكور الليل على النهار فجعل الليل لباسا والنهار معاشا لينتشروا في إبتغاء فضله وينتعشوا به عن ضراعات الحاجات انتعاشا ونصلي على رسوله الذي يصدر المؤمنون عن حوضه رواء [109] بعد ورودهم عليه عطاشًا وعلى آله وأصحابه الذين لم يدعوا في نصرة دينه تشمرًا وانكماشًا وسلم تسليمًا كثيرًا]

Musannif-i merhūm ādāb-ı nikāhın kitābından fārig olunca dirlik ve izdivāca lāzım olan nafaka ve meᵓūnātın istihsālına muktezī olan esbāba şürūᶜ edip ādāb-ı iktisābın beyānına cāmiᶜ olan kitābı īrād ve bu kitāb *İhyāᵓu ᶜUlūmi’d-Dīn* olan kitābın rubᶜ-ı ᶜibādātının üçüncü kitābı olmakla orasını bi’l-īmā siyāk u sibāk-ı sābık ve deᵓb-i meᵓlūf u maᶜrūfu mūcebince işbu kitābı dahi besmele-i şerīfe ile feth ü küşād ettikten sonra farīza-i hamd ü sipāsı īfāsına irhā-yı ᶜınān-ı hāssa edip dedi ki onun tevhīdinde Vāhid Hakk’ın mā-sivāsı münhamık ve zāhib ve mütelāşī olan hāmidin hamdiyle biz Zāt-ı Zü’l-Celāl’in mā-sivāsı her ne ki var ise batıldır diye bī-tehāşī tasrīh eden zātın temcīdi ile cenāb-ı vācibü’l-vücūdu temcīd ve takdīs eyleriz ki semavāt ve arāzīnde bulunan kāffe-i mahlūkātı bilikip onun izni olmayınca bir sinek veyā bir ferāşı halk edemezler. “Ferāş” pervāne dedikleri kelebek ki gece ile havl-ı sirācda tayerān eden hayvāndır. Ve dahi ᶜibādına mebnī arıstak gibi semāyı refᶜ ve kilim ve bisāt gibi zemīni serip ferş ettiği için ona şükr ederiz ki intizām-ı mehāmm-ı mahlūkāta leyli nehāra zāid ve muhīt ve magşī edip yaᶜnī leyli libās ve nehārı maᶜāş edip tā ki kulları onun fazl ve rızk ve ihsānını taleb ve mürāᶜāt-ı hācātten onunla hālleri iyi ola ve

bu ᶜināyāt-ı ᶜaliyye ve ᶜatāyā-yı seniyyeye sebeb olan ᶜillet-i gāiyye-yi halk-ı mahlūkāt olan hazret-i seyyidü's-sādāt ve menbeᶜu's-saᶜādāt Resūl-i kerīm-i kibriyāsı olup yevm-i hevl ve ᶜataş-ı ᶜazīmde müᵓminler onun havzına susuz ve ᶜatşān gidip ve sudan kanak ve reyyān ᶜavdet edip dāreynde garīk-i niᶜmeti olduğumuz Nebī-i zī-şān efendimizle nusret-i dīnde her bir tarīkte kıyām ve nusret-i dīn-i mübīne bir teşemmür ve hiddetle gidişi komayan āl ü ashāb-ı ᶜızāmına dahi salavāt ü selām ederiz, Hakk subhānehu ve taᶜālā hazretleri hemīşe onlara selām-ı kesīr ü ᶜamīmi teslīm ede.

[أما بعد فإن رب الأرباب ومسبب الأسباب جعل الآخرة دار الثواب والعقاب والدنيا دار التمحل والاضطراب والتشمر والاكتساب وليس التشمر في الدنيا مقصورًا على المعاد دون المعاش بل المعاش ذريعة إلى المعاد ومعين عليه فالدنيا مزرعة الآخرة ومدرجة إليها والناس ثلاثة رجل شغله معاشه عن معاده فهو من الهالكين ورجل شغله معاده عن معاشه فهو الفائزين والأقرب إلى الاعتدال هو الثالث الذي شغله معاشه لمعاده فهو من المفتصدين ولن ينال رتبة الاقتصاد من لم يلازم في طلب المعيشة منهج السداد ولن ينتهض من طلب الدنيا وسيلة إلى الآخرة وذريعة ما لم يتأدب في طلبها بآداب الشريعة وها نحن نورد آداب التجارات والصناعات وضروب الاكتسابات وسننها ونشرحها في خمسة أبواب]

Pes ez-hamd ü senā vü salāt u selām-ı saᶜādet-intimā tālib-i rāh-ı necāt u selāmet-i uzmāya maᶜlūm olsun ki Hazret-i Rabbü'l-erbāb ve müsebbibü'l-esbāb dār-ı āhireti dār-ı sevāb u ᶜikāb ve dār-ı dünyāyı dar-ı temahhül ü ıztırāb ve mahall-i çemrenmek ü iktisābī yaratıp halk etmiştir. Dünyāda çemrenmek ve teşemmür ise maᶜād üzerine maksūd olmayıp yaᶜnī maᶜāşa bakmayarak yalnız emr-i maᶜād üzerine kasr ve hasr buyurulmamıştır, ancak emr-i maᶜāşı gözetmek dahi mefrūz olmuştur, zīrā maᶜāş maᶜād için zerīᶜa ve muᶜīndir ve dünyā āhiretin mezraᶜa ve kişt-i zārıdır ve āhirete merdiven ve tarīk-i dāricdir. Ve ebnā-i beşer dahi dünyāda üç sınıfa münkasımdır: Bir sınıfı maᶜādını gözetmeyerek dāimā maᶜāşı ile meşgūl olanlardır, bunlar zümre-i hālikīndendir yaᶜnī helāl ve harāma bakmayarak emr ü nehy-i ilāhīye isgā ve tevfīk-i hareket etmeden leyl ü nehārlarını tahsīl ve cemᶜ-i māla hasr eyleyip ᶜibāde-

te aslā kulak asmayan eşhās-ı harīsedir ki helāk zümresindendirler. Ve dīger sınıfı onun emr-i maᶜādı emr-i maᶜāşından meşgūl eden zevāt-ı ᶜirfān-pīşelerdir, bunlar tāife-i fāizīndendirler. Ve iᶜtidāle en ziyāde karīb ancak sınıf-ı sālistir ki maᶜādı için maᶜāşı ile meşgūl olan hūşmendān-ı hayr-hāhāndırlar, bunlar zümre-i muktesidīn ü mütevassıtīndendirler. Lākin taleb-i maᶜīşette menhec ve sebīl-i sedāda mülāzemet etmeyen rütbe-i iktisāda nāil olamaz ve āhirete vesīle ve zerīᶜa olarak dünyāyı celb eden kimse müntehid ve kāim olamaz, mādām ki ādāb-ı şerīᶜatle müteᵓeddeb olmamıştır. İşte biz dahi ādāb-ı ticāret ü sınāᶜatı ve durūb-ı saᶜy u iktisābātı ve onun sünen ve ferāiz ve vācibātı beş bāb içinde zikr ve beyān ve şerh edeceğiz.

[الباب الأول فضل الكسب والحث عليه]

Birinci bābı kesbin fezāilinde ve ona hass ve tergīb bahsinde ola.

[الباب الثاني في علم صحيح البيع والشراء والمعاملات]

Ve ikinci bāb beyᶜ ve iştirāᵓ ve muᶜāmelāt-ı sāirenin sıhhatleri ᶜilminde ola.

[الباب الثالث في بيان العدل في المعاملة]

Ve üçüncü bāb muᶜāmelede lāzım gelen ᶜadāletin beyānında ola [110]

[الباب الرابع في بيان الإحسان فيها]

Ve dördüncü bāb onda olan ihsānın beyānında ola.

[الباب الخامس في شفقة التاجر على نفسه ودينه]

Ve beşinci bāb tācirin nefsine ve dīnine olan şefkatin beyānında ola. İşte bu beş bābda ādāb-ı kesb ve ahvāli maᶜlūm olur.

el-Bābu'l-Evvel Fī Fazlı'l-Kesbi ve'l-Hassi ᶜAleyhi

[الباب الأول في فضل الكسب والحث عليه]

[أما من الكتاب فقوله تعالى ﴿وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا﴾ فذكره في معرض الامتنان وقال تعالى ﴿وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ﴾ فجعلها ربك نعمة وطلب الشكر عليها وقال تعالى ﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ ﴾ وقال تعالى ﴿وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ﴾ وَقَالَ تَعَالَى ﴿فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ﴾]

Fazl-ı kesb ü ticāret ve onun tergībi hakkında olan edilleye cāmiᶜ olan birinci bāb ise işte bu bābdır ki ber-vech-i ātī zikr ü beyān olunur. Şöyle ki tebāreke ve taᶜālā hazretleri kitāb-ı kadīm ve Kurᵓān-ı ᶜazīminde buyurmuş ki ﴿وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا﴾[304] Bu nass-ı celīli maᶜriz-i imtinānda zikr etmiş. Bu āyet sūre-i Nebeᵓ'in on birinci āyetidir. Hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Gündüzü vakt-i maᶜāş kıldık ki onda maᶜīşet tahsīli için geşt ü güzār edesiz." Ve dahi ﴿وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ﴾[305] buyurmuştur. Bu nass-ı celīl sūre-i Aᶜrāf'ın dokuzuncu āyetindendir. Hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Sizin için ticāret ve kesb ile maᶜīşet kıldık, size verilen niᶜmete az şükr edersiz." İşte ticāret ve kesbi niᶜmet iᶜtibār buyurup ona şükr istemiştir, yaᶜnī bu kār ve kesb üzerine şükr taleb etmiştir. Ve dahi ﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ﴾[306] buyurmuştur. Bu āyet dahi sūre-i Bakara'nın yüz doksan sekizinci āyetindendir ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Mevsim-i haccda ticāretle rabbinizden rızk taleb eylemenizde size günāh yoktur." Sebeb-i nüzūlünde denilmiş ki ᶜArabdan bir mikdār tüccār hacca gelip ticāret edemediklerinden "هذا واج لا حاج" yaᶜnī bī-hāsıl gelmiştir dediler. Bu āyetle maksad-ı aslī hacc olmak şartıyla taleb-i rızkta beᵓs olmadığına işāret olundu. Ve dahi ﴿وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ﴾[307]

304 Nebeᵓ, 78/11.
305 Aᶜrāf, 7/10.
306 Bakara, 2/198.
307 Müzzemmil, 73/20.

buyurmuştur. Bu āyet sūre-i Müzzemmil'in yirminci āyetidir ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Allāhu taᶜālā bildi ki sizden baᶜzınız hasta olup kıyām-ı leylden ᶜāciz kalır ve āher bir kavm dahi Allāhu taᶜālānın fazlından ticāret veyā tahsīl-i ᶜilm için yolcu olur." Ve āher bir yerde dahi buyurmuştur ki ﴿فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ﴾[308] Bu nass-ı ᶜālī sūre-i Cumᶜa'nın onuncu āyetindendir. Hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Kaçan salāt-ı cumᶜa edāᵓ oluna, ticāret ve ziyāret ve ᶜibādet ve sāir muhtāc olduğunuz husūsları temşīt için yer yüzüne dağılın, Allāhu taᶜālānın fazlından rızkınızı taleb edin."

[وأما الأخبار فقد قَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مِنَ الذُّنُوبِ ذُنُوبٌ لَا يُكَفِّرُهَا إِلَّا الْهَمُّ فِي طَلَبِ الْمَعِيشَةِ" وقال صلى الله عليه وسلم "اَلتَّاجِرُ الصَّدُوقُ يُحْشَرُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَ الصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ" وقال صلى الله عليه وسلم "مَنْ طَلَبَ الدُّنْيَا حَلَالًا وَتَعَفُّفًا عَنِ الْمَسْئَلَةِ وَسَعْيًا عَلَى عِيَالِهِ وَتَعَطُّفًا عَلَى جَارِهِ لَقِيَ اللّٰهَ وَوَجْهُهُ كَالْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ"]

Ve kesbin fezāili hakkında vārid olan ahbār-ı sahīha-i nebeviyye ise onlar dahi işbu ehādīs-i şerīfelerdir ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "مِنَ الذُّنُوبِ ذُنُوبٌ لَا يُكَفِّرُهَا إِلَّا الْهَمُّ فِي طَلَبِ الْمَعِيشَةِ"[309] Yaᶜnī "Günāhlardan birtakım günāhlar vardır ki onları hemm-i maᶜīşetten gayrı dīger bir ᶜamel onu tekfīr ettirmez" yaᶜnī ancak hemm-i maᶜīşet ile ᶜafv ü magfiret olunurlar demektir. Ve dahi buyurmuş ki "اَلتَّاجِرُ الصَّدُوقُ يُحْشَرُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَ الصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ"[310] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Sadākatli olan tācir yevm-i kıyāmette sıddīkīn ve şühedā ile haşr olunur." Ve dahi buyurmuş ki "مَنْ طَلَبَ الدُّنْيَا حَلَالًا وَتَعَفُّفًا عَنِ الْمَسْئَلَةِ وَسَعْيًا عَلَى عِيَالِهِ وَتَعَطُّفًا عَلَى جَارِهِ لَقِيَ اللّٰهَ وَوَجْهُهُ كَالْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ"[311] ki hulāsa-i mazmūn-ı münīfi: "Kim ki helāl olarak dilencilik etmekten taᶜaffüfle kendi ᶜayāline saᶜy ve komşularına ihsān ve taᶜattuf etmek için dünyāyı taleb edip kār ve kesbe ihtimām eylerse yevm-i kıyāmette Zāt-ı Zü'l-Celāl

308 Cumᶜa, 62/10.

309 Bkz. Tirmizī, Buyūᶜ, 4, no: 1209; *Musnedu*'l-Bezzār, 18/235, no: 254.

310 Dārimī, Buyūᶜ, 8, no: 2581.

311 *Hilyetu'l-Evliyā*, 3/109; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 13/18, no: 9890; *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 4/467, no: 22186; İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/311.

ile yüzü bedr gecesinde olan māh gibi mülākāt eder" yaᶜnī bu niyyet-i hālise ile kesb-i helāle olan saᶜyi için yüzü bedr gibi olduğu hālde Zāt-ı Zü'l-Celāl'e mülākī olur demektir.

[وَكَانَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسًا مَعَ أَصْحَابِهِ ذَاتَ يَوْمٍ فَنَظَرُوا إِلَى شَابٍّ ذِي جَلَدٍ وَقُوَّةٍ وَقَدْ بَكَّرَ يَسْعَى فَقَالُوا وَيْحَ هَذَا لَوْ كَانَ شَبَابُهُ وَجَلَدُهُ فِي سَبِيلِ الله فَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَقُولُوا هذا "فَإِنَّهُ إِنْ كَانَ يَسْعَى عَلَى نَفْسِهِ لِيَكُفَّهَا عَنِ الْمَسْئَلَةِ وَيُغْنِيَهَا عَنِ النَّاسِ فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ وَإِنْ كَانَ يَسْعَى عَلَى أَبَوَيْنِ ضَعِيفَيْنِ أَوْ ذُرِّيَّةٍ ضِعَافٍ لِيُغْنِيَهُمْ وَيَكْفِيَهُمْ فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ وَإِنْ كَانَ يَسْعَى تَفَاخُرًا وَتَكَاثُرًا فَهُوَ فِي سَبِيلِ الشَّيْطَانِ"] [111]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz ashābı ile cālis iken bir günde gördüler ki bir civān yiğit ᶜale's-sabāh erkence önlerinden geçti ve heyᵓet-i hāzırası onun celālet ve kuvvet ve metānet ve şecāᶜatine delālet ederdi. Sahābe-i güzīn rıdvānullāhi ᶜaleyhim ecmaᶜīn onun hakkında dediler ki "Bu ādeme yazıklar olsun onun civānlık ve celālet ve metānetliğini cihādda harb-ı aᶜdāda sarf etmeliydi!" Ve ᶜaleyhi's-selām efendimiz: "Siz böyle söylemeyiniz, "فَإِنَّهُ إِنْ كَانَ يَسْعَى عَلَى نَفْسِهِ لِيَكُفَّهَا عَنِ الْمَسْئَلَةِ وَيُغْنِيَهَا عَنِ النَّاسِ فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ وَإِنْ كَانَ يَسْعَى عَلَى أَبَوَيْنِ ضَعِيفَيْنِ أَوْ ذُرِّيَّةٍ ضِعَافٍ لِيُغْنِيَهُمْ وَيَكْفِيَهُمْ فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ وَإِنْ كَانَ يَسْعَى تَفَاخُرًا وَتَكَاثُرًا فَهُوَ فِي سَبِيلِ الشَّيْطَانِ"[312] buyurdu ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Zīrā bu zāt eger nefsini dilencilik etmekten hıfz ve nāsa ᶜarz-ı ihtiyāc ve defk-ı āb-rūdan sakınır da nefsini ignā itmek için saᶜy eder ise fī sebīlillāh cihād etmektedir ve eger zaᶜīf ve zebūn olan ebeveynine veyāhūd zuᶜafā zürriyyeti için saᶜy eder de onları ihtiyācdan ignā ve züll-i suᵓālden vikāye ve kifāyet etmek için gūşiş eder ise kezālik fī sebīlillāh cihād etmektedir. Ve eger tefāhur ve emvālin tekāsürü için saᶜy ederse o vaktte şeytān yolunda saᶜy etmiş olur."

[وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْعَبْدَ يَتَّخِذُ الْمِهْنَةَ لِيَسْتَغْنِيَ بِهَا عَنِ النَّاسِ وَيُبْغِضُ الْعَبْدَ يَتَعَلَّمُ الْعِلْمَ يَتَّخِذُهُ مِهْنَةً" وفي الخبر "إِنَّ الله تَعَالَى يُحِبُّ الْمُؤْمِنَ الْمُحْتَرِفَ" وقال صلى الله عليه وسلم "أَحَلُّ مَا أَكَلَ الرَّجُلُ مِنْ كَسْبِهِ وَكُلُّ

312 et-Taberānī, 19/129, no: 282; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 9/43, no: 17824; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 13/19, no: 9892.

بَيْعٍ مَبْرُورٌ'' وفي خبر آخر ''أَحَلُّ مَا أَكَلَ الْعَبْدُ كَسْبُ يَدِ الصَّانِعِ إِذَا نَصَحَ'' وقال صلى الله عليه وسلم ''عَلَيْكُمْ بِالتِّجَارَةِ فَإِنَّ فِيهَا تِسْعَةُ أَعْشَارِ الرِّزْقِ'']

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْعَبْدَ يَتَّخِذُ الْمِهْنَةَ لِيَسْتَغْنِيَ بِهَا عَنِ النَّاسِ وَيُبْغِضُ الْعَبْدَ يَتَعَلَّمُ الْعِلْمَ يَتَّخِذُهُ مِهْنَةً''[313] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Tahkīk ve tahkīkan Allāhu ᶜazīmü'ş-şān hazretleri o kimseyi sever ki nāstan müstagnī olmak için hizmet eder ve o kimseyi bugz eder ki ᶜilm-i şerīfi kendisine hizmetçi ittihāz eder." Ve dahi āher bir haberde gelmiş ki ''إِنَّ اللهَ تَعَالَى يُحِبُّ الْمُؤْمِنَ الْمُحْتَرِفَ''[314] Yaᶜnī "Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri ehl-i hirfet ve sanᶜatkār olan müᵓmini sever." Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''أَحَلُّ مَا أَكَلَ الرَّجُلُ مِنْ كَسْبِهِ وَكُلُّ بَيْعٍ مَبْرُورٌ''[315] Yaᶜnī "Müᵓmin olan kimseye en ziyāde helāl ve hoş lokma ancak o lokmadır ki onu kesbinden ekl eder ve her bir beyᶜ-i mebrūr ᶜindallāh makbūl ve marzīdir." Ve dīger bir haberde gelmiş ki ''أَحَلُّ مَا أَكَلَ الْعَبْدُ كَسْبُ يَدِ الصَّانِعِ إِذَا نَصَحَ''[316] Yaᶜnī "ᶜAbdin en ziyāde helāl yediği lokma ancak kesb-i yed ve hirfet-i destinden nush ile kazanıp yediği lokmadır." Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''عَلَيْكُمْ بِالتِّجَارَةِ فَإِنَّ فِيهَا تِسْعَةُ أَعْشَارِ الرِّزْقِ''[317] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Siz ticārete mülāzemet ediniz de kār ve kesb ve ticāreti terk etmeyiniz, zīrā rızkın dokuz ᶜöşrü ticārettedir."

[وروي أن عيسى عليه السلام رأى رجلًا فقال ما تصنع قال أتعبد قال من يعولك قال أخي قال أخوك أعبد منك وقال نبينا صلى الله عليه وسلم ''إِنِّي لَا أَعْلَمُ شَيْئًا يُقَرِّبُكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ وَيُبْعِدُكُمْ مِنَ النَّارِ إِلَّا أَمَرْتُكُمْ بِهِ وَإِنِّي لَا أَعْلَمُ شَيْئًا يُبْعِدُكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ وَيُقَرِّبُكُمْ مِنَ النَّارِ إِلَّا نَهَيْتُكُمْ عَنْهُ وَإِنَّ الرُّوحَ الْأَمِينَ نَفَثَ فِي رُوعِي إِنَّ نَفْسًا لَنْ تَمُوتَ حَتَّى تَسْتَوْفِيَ رِزْقَهَا وَإِنْ أَبْطَأَ عَنْهَا فَاتَّقُوا اللهَ وَأَجْمِلُوا فِي الطَّلَبِ'' أمر

313 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/311.

314 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 8/380, no: 8934; *Musnedu*'ş-Şihāb, 2/148, no: 1072; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 2/441, no: 1181.

315 *Musnedu*'l-Bezzār, 9/183, no: 3731; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 2/332, no: 2140; *el-Mustedrek*, 2/12, no: 2158.

316 *Musnedu* Ahmed, 2/334, no: 8412; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 2/440, no: 1180.

317 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/311.

بالإجمال في الطلب ولم يقل اتركوا الطلب ثم قال في آخره ''وَلَا يَحْمِلَنَّكُمُ اسْتِبْطَاءُ شَيْءٍ مِنَ الرِّزْقِ عَلَى أَنْ تَطْلُبُوهُ بِمَعْصِيَةِ اللهِ تَعَالَى فَإِنَّ اللهَ لَا يُنَالُ مَا عِنْدَهُ بِمَعْصِيَتِهِ'' وقال صلى الله عليه وسلم ''اَلْأَسْوَاقُ مَوَائِدُ اللهِ تَعَالَى فَمَنْ أَتَاهَا أَصَابَ مِنْهَا'' وقال صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''لَأَنْ يَأْخُذَ أَحَدُكُمْ حَبْلَهُ فَيَحْتَطِبَ عَلَى ظَهْرِهِ خَيْرٌ مِنْ أَنْ يَأْتِيَ رَجُلًا أَعْطَاهُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَيَسْأَلَهُ لَهُ أَعْطَاهُ أَوْ مَنَعَهُ'' وقال ''مَنْ فَتَحَ عَلَى نَفْسِهِ بَابًا مِنَ السُّؤَالِ فَتَحَ اللهُ عَلَيْهِ سَبْعِينَ بَابًا مِنَ الْفَقْرِ'']

Ve dahi mervīdir ki ᶜĪsā ᶜaleyhi's-selām hazretleri bir ādemi görüp ondan sormuş ki "Senin sanᶜatın ve kār ve işin nedir?" Ve o dahi cevāben: "Ben taᶜabbüd ederim" dedikte ᶜĪsā ᶜaleyhi's-selām: "Kimin ᶜayālindesin, senin irāde ve nafakana kim bakar?" diye bir dahi suʾāl ve o ādem dahi: "Benim karındaşımın ᶜayālindeyim ve benim nafakama bakar" deyince ᶜĪsā ᶜaleyhi's-selām: "Senin karındaşın senden daha ziyāde müteᶜabbiddir" buyurmuş. Ve bizim Nebī-i zī-şānımız efendimiz buyurmuş ki ''إِنِّي لَا أَعْلَمُ شَيْئًا يُقَرِّبُكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ وَيُبْعِدُكُمْ مِنَ النَّارِ إِلَّا أَمَرْتُكُمْ بِهِ وَإِنِّي لَا أَعْلَمُ شَيْئًا يُبْعِدُكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ وَيُقَرِّبُكُمْ مِنَ النَّارِ إِلَّا نَهَيْتُكُمْ عَنْهُ وَإِنَّ الرُّوحَ الْأَمِينَ نَفَثَ فِي رُوعِي إِنَّ نَفْسًا لَنْ تَمُوتَ حَتَّى تَسْتَوْفِيَ رِزْقَهَا وَإِنْ أَبْطَأَ عَنْهَا فَاتَّقُوا اللهَ وَأَجْمِلُوا فِي الطَّلَبِ'' ki hulāsa-i müfād-ı şerīfi: "Ben sizi cennetten yakın ve āteşten baᶜīd eder bir şeyʾi bilmem illā ki ben sizi onunla emr ederim ve dahi ᶜale't-tahkīk ben sizi cennetten baᶜīd ve āteşe karīb eder bir nesneyi bilmem illā ki ben sizi o nesneden nehy ederim. ᶜAle't-tahkīk rūh-ı emīn ve peyk-i celīl Hazret-i Cebrāʾīl ᶜaleyhi's-selām benim kalbime ilhām etti ki dünyādan bir nefs vefāt etmez tā ki ona muktedir olan rızkı tamāmen istīfā etmeye velev ki rızkı ona geç kalıp teʾehhür eder de batī ve direng ona gelir. Kaldı ki siz Allāhu taᶜālādan ittikāʾ edip onun talebinde ᶜamel-i cemīl ile ᶜamel ediniz" yaᶜnī tahkīk [112] ve tahkīkan her ne ki sizi cennetten takrīb ve āteşten tebᶜīd ederse elbette ben sizi onunla emr ederim ve her ne ki sizi cennetten tebᶜīd ve āteşten takrīb eylerse elbette ben sizi ondan nehy eylerim. Cibrīl-i emīn benim nefsime ilhām etti ki rızkını kāmilen istīfāʾ etmedikçe bir nefs olmaz velev ki bir müddetcik rızkı ondan geç kalıp teʾehhür eder gerektir ki siz Allāh'tan ittikāʾ edip talebinde mücāmele ediniz. İşte ᶜamel-i cemīl ile emr edip terkine yaᶜnī ᶜamelin terkine emr etmedi, ondan sonra āhirinde

buyurmuş ki "وَلَا يَحْمِلَنَّكُمْ اسْتِبْطَاءُ شَيْءٍ مِنَ الرِّزْقِ عَلَى أَنْ تَطْلُبُوهُ بِمَعْصِيَةِ اللهِ تَعَالَى فَإِنَّ اللهَ لَا يُنَالُ مَا عِنْدَهُ بِمَعْصِيَتِهِ"[318] Yaᶜnī "Sizin rızkınızdan bir nesne geç kalırsa o mütebattī kalan nesneyi siz Allāh'ın maᶜsiyetiyle taleb etmeyesiz, zīrā Allāhu taᶜālānın ᶜindinde olan nesneye siz onun ᶜisyānıyla nāil olamazsız." Ve dahi buyurmuş ki "اَلْأَسْوَاقُ مَوَائِدُ اللهِ تَعَالَى فَمَنْ أَتَاهَا أَصَابَ مِنْهَا"[319] Yaᶜnī "Çarşılar Allāhu ᶜazīmü'ş-şānın simāt ve māidesidir kim ki ona gelirse elbette ondan nasībine nāil olur" ki rızkı ondan ne ise eline gelir demektir. Ve dahi buyurdu ki "لَأَنْ يَأْخُذَ أَحَدُكُمْ حَبْلَهُ فَيَحْتَطِبَ عَلَى ظَهْرِهِ خَيْرٌ مِنْ أَنْ يَأْتِيَ رَجُلًا أَعْطَاهُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَيَسْأَلَهُ أَعْطَاهُ أَوْ مَنَعَهُ"[320] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Sizin biriniz kendisini alıp dağa gider de bir arkalık odun arkasında alıp gelirse ve o odunu beyᶜ ve esmānıyla geçinirse bir gınā ve fazl-ı ilāhīye nāil bir zengin ādeme varıp suᵓāl etmekten ona daha ziyāde hayrlı ve yeğdir, dilerse onun dilediğini ona vermiş olsun olmasın." Ve dahi buyurdu ki "مَنْ فَتَحَ عَلَى نَفْسِهِ بَابًا مِنَ السُّؤَالِ فَتَحَ اللهُ عَلَيْهِ سَبْعِينَ بَابًا مِنَ الْفَقْرِ"[321] Yaᶜnī "Kim ki kendi nefsi üzerine suᵓālden bir kapıyı açarsa Allāhu taᶜālā hazretleri onun üzerine fakr ve yoksulluktan yetmiş kapıyı açar."

[وأما الآثار فقد قال لقمان الحكيم لابنه يا بني استغن بالكسب الحلال عن الفقر فإنه ما افتقر أحد قط إلا أصابه ثلاث خصال رقة في دينه وضعف في عقله وذهاب مروءته وأعظم من هذه الثلاث استخفاف الناس به]

Ve kesbin hakkında vārid olan āsār-ı muᶜtebere ise onlar dahi bunlardır: Ez-cümle Lokmān-ı Hakīm'in oğluna olan vasiyyetidir. Oğluna demiş ki "Ey oğul, kesb-i helāl ile fakrdan sen istignā eyle, zīrā bir kimse fakīr olmaz illā ki ona üç haslet isābet eder, yaᶜnī elbette merd-i gedā bu üç haslete giriftār olur: Birinci haslet dīn yufkalığıdır ki fi'l-agleb fakīr olan kimse dīni yufka olur. Ve ikinci haslet ᶜaklın zaᶜīf ve zebūnluğudur. Ve üçüncü haslet ᶜālem içinde mürüvvet ve vakārı kalmaz ki

318 *Hilyetu'l-Evliyā*, 10/26; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 13/19, no: 9891.

319 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/311.

320 Buhārī, Zekāt, 50, no: 1470; Nesāī, Zekāt, 85, no: 2589; *Muvatta*, Sadaka, no: 10; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 5/157, no: 3232.

321 Bkz. *Şuᶜabu'l-Īmān*, 5/168.

fakr ve yoksulluk onun haysiyyet ve iᶜtibārını giderir" demektir. Ve bu hısāl-i selāsın aᶜzamı nās onunla istihfāf etmek hasletidir.

[وَقَالَ عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لَا يَقْعُدُ أحدكم عن طلب الرزق يقول اللَّهُمَّ ارْزُقْنِي فَقَدْ عَلِمْتُمْ أَنَّ السَّمَاءَ لَا تمطر ذهبًا ولا فضة وكان زيد بن مسلمة يغرس في أرضه فقال له عمر رضي الله عنه أصبت استغن عن الناس يكن أصون لدينك وأكرم لك عليهم كما قال صاحبكم أحيحة

فلن أزال على الزوراء أغمرها ... إن الكريم على الإخوان ذو المال]

Ve dahi Hazret-i ᶜÖmer b. el-Hattāb ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki "Taleb-i rızktan sizin biriniz oturup yā rabbi sen bana rızkı sebebsiz ver demeye, zīrā yakīnen bilirsiniz ki gökten altın veyā gümüş yağmaz." Ve dahi Zeyd b. Seleme tarlasında fidanları gars ederken Hazret-i ᶜÖmer ona demiş ki "Sen bu ᶜamelinle isābet ettin, sen nāstan müstagnī ol, zīrā onlardan senin istignān senin dīnine daha ziyāde sıyānettir ve hem dahi onların üzerine seni daha ziyāde mükerrem ve muhterem eder, nitekim sāhibiniz Uhayha söylemiştir ki "فَلَنْ أَزَالَ عَلَى الزَّوْرَاءِ أَغْمُرُهَا | إِنَّ الْكَرِيمَ عَلَى الْإِخْوَانِ ذُو الْمَالِ" ki hulāsa-i mahsūlü: "Ben Zevrāᵓ adlı tarlamın suvarmasından ve igmārından zāil olmam, zīrā ihvān üzerine merd-i mükerrem ve muhterem ancak māllı ādemdir."

[وَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِنِّي لَأَكْرَهُ أَنْ أَرَى الرَّجُلَ فَارِغًا لَا فِي أمر دنياه ولا في أمر آخرته وسئل إبراهيم عن التاجر الصدوق أهو أحب إليك أم المتفرغ للعبادة قال التاجر الصدوق أحب إلي لأنه في جهاد يأتيه الشيطان من طريق المكيال والميزان ومن قبل الأخذ والعطاء فيجاهده وخالفه الحسن البصري في هذا]

Ve dahi ᶜAbdullāh b. Mesᶜūd ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki "Ben kerh ederim ki ādemi boş göreyim, ne dünyāsına bir ᶜamel eder de ne de āhiretine" yaᶜnī boş durmaklığını mekrūh görürüm. Ve İbrāhīm ᶜaleyhi'r-rahmeden sormuşlar ki "Sana ziyāde sevgili ve ehabb olan ādem tācir-i sadūk mudur yoksa ᶜibādete fārig ve boş kalan mıdır?" Ve İbrāhīm: "Tācir-i sadūk bana daha ziyāde sevgili ve ehabbdır, çünkü cihāddadır, ölçü ve tartmak yollarından ve dād ü sited tarīkinden şeytān-ı laᶜīn ona gelir de kendisi şeytān ile mücāhede eder" demiş, yaᶜnī tācir-i sadūk

mücāhiddir ki merd-i müteferrigden ʿibādeti bu cihetle evfer ve ekser olur. [113] Velākin Hasen-i Basrī buna muhālif söylemiştir.

[وقال عمر رضي الله عنه ما من موضع يأتيني الموت فيه أحب إلي من موطن أتسوق فيه لأهلي أبيع وأشتري وقال الهيثم ربما يبلغني عن الرجل يقع في فأذكر استغنائي عنه فيهون ذلك علي وقال أيوب كسب فيه شيء أحب إلي من سؤال الناس وجاءت ريح عاصفة في البحر فقال أهل السفينة لإبراهيم بن أدهم رحمه الله وكان معهم فيها أما ترى هذه الشدة فقال ما هذه الشدة وإنما الشدة الحاجة إلى الناس وقال أيوب قال لي أبو قلابة الزم السوق فإن الغنى من العافية يعني الغنى عن الناس]

Ve dahi ʿÖmer b. el-Hattāb radıyallāhu ʿanhu demiş ki beyʿ ve şirāʾ zımnında ehl ü ʿayālime müteşevvik ve hasret-keş olarak içinde vefāt ettiğim mevtından daha ziyāde sevgili ve ehabb bir mevtın bana olmaz." Ve Heysem ʿaleyhi'r-rahme demiş ki "Baʿzen olur ki bana haber bālig olur ki bir ādem beni fasl eder ve çün ondan istignā ve ʿadem-i ihtiyācımı der-hātır ederim, o ādemin bana o fasl edişi āsān ve kolay gelir." Ve dahi Eyyūb ʿaleyhi'r-rahme demiş ki "Bir nesnenin kazancını nāstan suʾāl etmekten bana daha ziyāde sevgili ve ehabb gelir." Ve dahi deryāda iken bir rīh-i ʿāsıf ve fırtınalı bir rüzgār geldi, ehl-i sefīne İbrāhīm b. Edhem'e dediler ki "Sen bu şiddeti görür müsün?" İbrāhīm: "Bu şiddet şiddet değildir, şiddet ancak nāstan dilencilik etmek ve onlara muhtāc olmaktır" dedi. Ve dahi Eyyūb dedi ki "Bana Ebū Kulābe demiş ki sen çarşıya mülāzemet eyle, zīrā ginā ʿāfiyettendir" yaʿnī nāstan ganī olmak hāli ʿāfiyettendir.

[وقيل لأحمد ما تقول فيمن جلس في بيته أَوْ مَسْجِدِهِ وَقَالَ لَا أَعْمَلُ شَيْئًا حَتَّى يَأْتِيَنِي رِزْقِي فَقَالَ أحمد هَذَا رَجُلٌ جَهِلَ الْعِلْمَ أَمَا سَمِعَ قَوْلَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "إِنَّ اللَّهَ جَعَلَ رِزْقِي تَحْتَ ظِلِّ رُمْحِي" وقوله صلى الله عليه وسلم حين ذكر الطير فقال "تَغْدُو خِمَاصًا وَتَرُوحُ بِطَانًا" فَذَكَرَ أَنَّهَا تَغْدُو فِي طَلَبِ الرِّزْقِ وَكَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَّجِرُونَ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ويعملون في نخيلهم والقدوة بهم]

Ve dahi Ahmed b. Hanbel'e denilmiş ki "O ādemin şeʾninde sen ne

buyurursun ki hānesi köşesinde veyāhūd mescidde oturur da ben bir işi işlemem tā ki benim rızkım bana gele?" Ahmed ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "O ādem ᶜilmi cehl edip nādāndır, Nebī-i zī-şān efendimizin "إِنَّ اللَّهَ جَعَلَ رِزْقِي تَحْتَ ظِلِّ رُمْحِي"[322] dediğini işitmedi mi ki "Tahkīkan Hakk subhānehu ve taᶜālā benim rızkımı benim mızrağım gölgesi altında kılmış" diye fermān buyurmuştur, yaᶜnī Nebī-i zī-şān habīb-i Rahmān iken gazā ve cihād edip māl-ı ganīmeti kazanmadıkça sebebsiz olarak onun rızkı gelmezdi, sāirinin hāli nice olur demektir. Ve dahi ᶜaleyhi's-selām efendimiz kuşları zikr buyurdukta "تَغْدُو خِمَاصًا وَتَرُوحُ بِطَانًا"[323] diye beyān buyurmuş ki "Kuşlar bile rızkları taleb ederler de ᶜale's-sabāh yuvalarından aç olarak uçup giderler ve rızklarına nāil olup karınları tok olarak dönüp gelirler." Ve dahi ashāb-ı Resūl berr ve bahrde sefer edip ticāret ederlerdi ve hurmā ağaçlarına bakıp bāgçelerinde iş işlerlerdi, bizim dahi ashāb-ı güzīne iktidāmız gerektir.

[وقال أبو قلابة لرجل لأن أراك تطلب معاشك أحب إلي من أن أراك في زاوية المسجد وروي أن الأوزاعي لقي إبراهيم بن أدهم رحمهم الله وعلى عنقه حزمة حطب فقال له يا أبا إسحق إلى متى هذا إخوانك يكفونك فقال دعني عن هذا يا أبا عمرو فإنه بلغني أنه من وقف موقف مذلة في طلب الحلال وجبت له الجنة وقال أبو سليمان الداراني ليس العبادة عندنا أن تصف قدميك وغيرك يقوت لك ولكن ابدأ برغيفيك فأحرزهما ثم تعبد وقال معاذ بن جبل رضي الله عنه ينادي مناد يوم القيامة أين بغضاء الله في أرضه فيقوم سؤال المساجد فهذه مذمة الشرع للسؤال والاتكال على كفاية الأغيار وَمَنْ لَيْسَ لَهُ مَالٌ مَوْرُوثٌ فَلَا يُنْجِيهِ من ذلك إلا الكسب والتجارة]

Ve dahi Ebū Kulābe ᶜaleyhi'r-rahme bir ādeme demiş ki "Ben seni maᶜīşet talebinde görmekliğim seni mescidin köşesinde görmekliğimden daha ziyāde hoş ve bana sevgili ve ehabbdır" yaᶜnī senin kār ve

---

322 Buhārī, Vekālet, 12, no: 2313; *Musnedu'l*-Bezzār, 15/204, no: 8606.

323 Tirmizī, Zühd, 32, no: 2344; İbnu'l-Mubārek, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 1/196, no: 559; *Musnedu* Ebī Dāvūd et-Tayālisī, 1/55, no: 51; *el-Mustedrek*, 4/354, no: 7894; *Hilyetu'l-Evliyā*, 10/69; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 2/404, no: 1139.

kesbe çalışmaklığın mescidin köşesinde tahallī ve taᶜabbüde oturmaklığından sana daha ziyāde hayrlıdır ve sana daha ziyāde hayrlı olmaklığı cihetle bana dahi daha ziyāde sevgili gelir demektir. Ve dahi rivāyet olunur ki İmām Evzāᶜī ᶜaleyhi'r-rahme, İbrāhīm b. Edhem ᶜaleyhi'r-rahmeyi görmüş ki boynunu üstünde bir arkalık, odun huzmesi yüklenmiş ve ona demiş ki "Ey Ebū İshāk, ne vakte kadar sen bu ezā ve cefāyı çekip tahammül edesin, artık sana elverir, sen otur da senin ihvānın senin idāre ve nafakana baksınlar." Hazret-i İbrāhīm: "Ey Ebū ᶜAmr, sen beni bu gibi sözden terk edip bırak ki bana bālig olmuş ki taleb-i helālde kim ki mezellet muvāfakatinden bir mevkifte durursa cennet ona vācib olur." [114] Ve dahi Ebū Süleymān-ı Dārānī demiş ki "ᶜİbādet bizde kendi ayaklarını düzüp oturmak ve dīgerin senin kūt ve nafakana bakmak değildir, lākin sen ibtidā kendi yiyeceğin ekmeği ele al da hāzır edivir sonra taᶜabbüd eyle" yaᶜnī tembel gibi ayakları uzatıp oturmak ve el eline bakmak ᶜibādet değildir, ᶜibādet ancak evvelā nefsinin kifāyetine saᶜy ve onun kūtunu tedārük ve ihtiyācdan nefsini kurtardıktan sonra ᶜibādete kıyām etmek ᶜibādettir ki bununla ᶜibādetin her bir nevᶜini işlemiş olasın. Ve Muᶜāz b. Cebel ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki "Yevm-i kıyāmette bir münādī nidā᾽ edecek ki "Zāt-ı Zü'l-Celāl'in yer yüzünde mebgūzları olalanlar neredediler?" Ve o vaktte mesācidde dilencilik edenler ayağa duracaklar." İşte su᾽āl ve agyārın kifāyetlerine olan ittikāle şerᶜ-i şerīfin mezemmeti budur. Ve māl-ı mevrūsu olmayan kimsenin bundan mūcib-i necātı ancak kesb ve ticārettir ki kesb ve ticāretten gayrı onu bu mezemmetten başka bir şey saklamaz demektir.

[فإن قلت فقد قال صلى الله عليه وسلم "مَا أُوحِيَ إِلَيَّ أَنِ اجْمَعِ الْمَالَ وَكُنْ مِنَ التَّاجِرِينَ وَلَكِنْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنْ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ" وقيل لسلمان الفارسي أوصنا فقال من استطاع منكم أن يموت حاجًا أو غازيًا أو عامرًا لمسجد ربه فليفعل ولا يموتن تاجرا ولا خائنًا فالجواب أن وجه الجمع بين هذه الأخبار تفصيل الأحوال فنقول لسنا نقول التجارة أفضل مطلقًا من كل شيء ولكن التجارة إما أن تطلب بها الكفاية أو الثروة أو الزيادة على الكفاية فإن طلب منها الزيادة على الكفاية لاستكثار المال وادخاره لا ليصرف إلى الخيرات والصدقات فهي مذمومة لأنه إقبال على الدنيا التي حبها رأس كل خطيئة فإن كان

مع ذلك ظالمًا خائنًا فهو ظلم وفسق وهذا ما أراده سلمان بقوله لا تمت تاجرًا ولا خائنًا وأراد بالتاجر طالب الزيادة فأما إذا طلب بها الكفاية لنفسه وأولاده وكان يقدر على كفايتهم بالسؤال فالتجارة تعففًا عن السؤال أفضل وإن كان لا يحتاج إلى السؤال وكان يعطى عن غير سؤال فالكسب أفضل لأنه إنما يعطى لأنه سائل بلسان حاله ومناد بين الناس بفقره فالتعفف والتستر أوفى من البطالة بل من الاشتغال بالعبادات البدنية]

Ve eger sen der isen ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "مَا أُوحِيَ إِلَيَّ أَنِ اجْمَعِ الْمَالَ وَكُنْ مِنَ التَّاجِرِينَ وَلَكِنْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنْ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ"[324] ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Bana vahy olmadı ki ben mālı cemᶜ edip tācirlerden olayım velākin bana rabbinin hamd ile tesbīh edip sācidlerden ol diye vahy olunmuş ve yakīn sana gelinceye dek rabbine sen ᶜibādet eyle emr olunmuş." Ve Selmān-ı Fārisī'ye "Bize vasiyyet eyle" denildikte Selmān ᶜaleyhi'r-rıdvān demiş ki "Kim ki aᶜmāl-i haccda veyāhūd gazā ve cihādda veyā rabbin tebāreke ve taᶜālānın mescidi iᶜmārında vefāt etmeğe kudretli olduysa gerektir ki onu işleye de tācir ve hāin olmaya." Bu hadīs ile bu sahābīnin işbu vasiyyeti fazl-ı ticāret hakkında serd ve ityān olunan ahbāra mübāyin ve münākız olmaz mı yaᶜnī kelāmeynin vech-i aᶜmālleri nice olur der isen, buna dahi cevāb oldur ki bu ahbārın cemᶜi için vech vardır. Şöyle ki ahvālin tafsīlidir, zīrā biz ᶜale'l-ıtlāk ticāret her bir şeyden efdaldir demeyiz, lākin deriz ki ticāret iki hālden hālī değildir, yā onunla sen kifāyetini taleb edersin veyāhūd kifāyenden ziyāde serveti taleb eylersin. Vaktā ki merd-i tācir kendi ticāretiyle tekāsür ve tefāhur için mālın istiksār ve iddihārı murād edip hayrāt ve sadakāta sarfı için bir kasdı olmazsa bu gibi ticāret mezmūmedir, çünkü hubbu her bir günāhın asl ve esālıh olan hubb-ı dünyāya ikbāl ve teveccühdür. Ve bununla berāber bir zulm ve hıyānet olursa mahz-ı zulm ve fısktır ki Selmān-ı Fārisi "لَا تَمُتْ تَاجِرًا وَلَا خَائِنًا" demesiyle murād olunan maᶜnā bu maᶜnādır ki tācirden tālib ziyāde murād etmiştir. Suᵓālden taᶜaffüfle ticāret ve kesbe saᶜy eyler, işte bu ticāret efdal olur, zīrā suᵓālden taᶜaf-

324 *Hilyetu'l-Evliyā*, 2/131; el-Begavī, *Şerhu's-Sunne*, 14/237, no: 4036; İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/312.

füftür. Ve eger suʾāle muhtāc olmaz da suʾāl etmeksizin ona verilirse yine ticāret efdaldir, çünkü lisān-ı hāli ile suʾāl eder ve beyne'n-nās kendi fakr ve yoksullukla münādāt edip durur. Ve bī-şek tesettür ve taʿaffüf etmek batālet ve ʿibādet-i bedeniyye ile iştigāl etmekten yeğdir ki kār ve kesb-i helāl onda efdal olur, yaʿnī kār ve kesb bunda batāletten efdaldir ve yalnız batāletten değil belki züll-i suʾāl ile olan ʿibādet-i bedeniyye ile iştigāl etmekten dahi efdaldir.

[وترك الكسب أفضل لأربعة عابد بالعبادات البدنية أو رجل له سير بالباطن وعمل بالقلب في علوم الأحوال والمكاشفات أو عالم مُشْتَغِلٍ بِتَرْبِيَةِ عِلْمِ الظَّاهِرِ مِمَّا يَنْتَفِعُ النَّاسُ به في دينهم كالمفتي وَالْمُفَسِّرِ وَالْمُحَدِّثِ وَأَمْثَالِهِمْ أَوْ رَجُلٍ مُشْتَغِلٍ بِمَصَالِحِ المسلمين وقد تكفل بأمورهم كالسلطان [115] والقاضي والشاهد فهؤلاء إذا كانوا يُكْفَوْنَ مِنَ الْأَمْوَالِ الْمُرْصَدَةِ لِلْمَصَالِحِ أَوِ الْأَوْقَافِ الْمُسَبَلَةِ عَلَى الْفُقَرَاءِ أَوِ الْعُلَمَاءِ فَإِقْبَالُهُمْ عَلَى مَا هُمْ فِيهِ أَفْضَلُ مِنِ اشْتِغَالِهِمْ بِالْكَسْبِ ولهذا أوحي إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "أن سبح بحمد ربك وكن من الساجدين" ولم يوح إليه "أن كن من التاجرين" لأنه كان جامعًا لهذه المعاني الأربعة إلى زيادات لا يحيط بها الوصف وَلِهَذَا أَشَارَ الصَّحَابَةُ عَلَى أبي بكر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ بِتَرْكِ التِّجَارَةِ لَمَّا وَلِيَ الْخِلَافَةَ إِذْ كَانَ ذَلِكَ يَشْغَلُهُ عَنِ الْمَصَالِحِ وَكَانَ يَأْخُذُ كِفَايَتَهُ مِنْ مَالِ الْمَصَالِحِ وَرَأَى ذَلِكَ أَوْلَى ثُمَّ لَمَّا تُوُفِّيَ أَوْصَى بِرَدِّهِ إِلَى بَيْتِ الْمَالِ وَلَكِنَّهُ رَآهُ فِي الِابْتِدَاءِ أَوْلَى]

İmdi dört sınıf için kesbin terki efdaldir: Bir sınıfı ʿibādāt-ı bedeniyye ile meşgūl olan ʿābidlerdir. Ve ikinci sınıfı bātın ile seyrleri olup ʿulūm-ı ahvāl ü mükāşefātta ʿamel-i kalbīleri olan evliyādır. Ve üçüncü sınıfı dīnlerinde nās onunla müntefiʿ bulundukları ʿilm-i zāhirin terbiyesiyle müştagil olan ʿulemādır, yaʿnī müftī ve müfessir ve muhaddis ve emsālleri gibi fukahā ve dānişmendān-ı maʿrifet-mendāndır. Ve dördüncü sınıfı mesālih-i müslimīne müştagil ve umūrlarına mütekeffil olan ādemlerdir ki selātīn ve kuzāt ve şühūd ve ʿummāl-ı sāire gibi olan zevāttır. İşte bu dört sınıf ādemler eger mesālih-i müslimīne marsūd veyā fukarā ve ʿulemāya müsebbil olan evkāf māllarından kifāyetlerini alıp onunla geçinirlerse meşgūlü bulundukları ʿamele onların ikbālleri kesb ile olan iştigāllerinden efdaldir ve bunun için Nebī-i zī-şān efen-

dimize "أَنْ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ" diye vahy buyurulmuş, "أَنْ كُنْ مِنَ التَّاجِرِينَ" diye vahy buyurulmamıştır, çünkü işbu sunūf-ı erbaᶜa-da olan maᶜānī ile vasf ona ihāta edemeyen ziyādāta cāmiᶜ idi, yaᶜnī onun hem ᶜibādāt-ı bedeniyye ve hem seyr-i bātın ve aᶜmāl-i kalbiyye ve hem dahi māye-i intifāᶜ-ı ᶜāmme olan ᶜulūm-ı zāhire-i dīniyyenin terbiyesiyle umūr-ı saltanat ve kazāᵓ ve vasf ona ihāta edemeyen aᶜmāl-i zāide ile iştigāli var idi ki bu sebeblerle "tācirlerden ol" diye ona vahy buyurulmadı ancak "rabbin hamdiyle tesbīh edip sācidlerden ol" diye vahy buyurulmuştur. Ve bu maᶜnā için hilāfet-i ᶜuzmāya mütevellī olduğu vaktte sahābe-i kirām hazerātı Hazret-i Ebī Bekr için terk-i ticāret etmeğe bi'l-istişāre reᵓy ve karār verdiler, zīrā ticāretle olan iştigāli onun mesālih-i ᶜāmme ile iştigāl etmekten onu menᶜ eder. Ve o dahi kifāyetini cānib-i beytü'l-māldan alıp onu ticāretten evlā gördü, sonra vefāt edeceği vaktte kifāyetini beytü'l-māle redd etmek için vasiyyet etti velākin ibtidāda onu evlā gördü.

[ولهؤلاء الأربعة حالتان أخريان أحداهما أن تكون كفايتهم عند ترك المكسب من أيدي الناس وما يتصدق به عليهم من زكاة أو صدقة من غير حاجة إلى سؤال فترك الكسب والاشتغال بما هم فيه أولى إذ فيه إعانة الناس على الخيرات وقبول منهم لما هو حق عليهم وأفضل لهم الحالة الثانية الحاجة إلى السؤال وهذا في محل النظر والتشديدات التي رويناها في السؤال وذمه تدل ظاهرًا على أن التعفف عن السؤال أولى]

Ve bu sunūf-ı erbaᶜanın dīger iki hālleri vardır ki birincisi terk-i meksebleri hengāmında idi. Nāstan suᵓāl etmeksizin onların bir kifāyetleri olur ki onların suᵓāle ihtiyācları olmaksızın üzerlerine zekāt ve sadakadan tasadduk olunan mevāl ile kifāyetleri olursa o vaktte kesbin terkiyle içinde bulundukları ᶜamel ile iştigālleri evlā olur, çünkü onda nās için hayrāt üzerine bir iᶜānet vardır, zīrā edāsı üzerlerine mefrūz ve vācib olan sadakāt ile yedlerinde olan fazlaların ahzıyla nāsa bir muᶜāvenet vardır. Ve ikinci hālet ki onlara suᵓāle ihtiyācın vukūᶜudur, bu hālet ise mahall-i nazardadır, zīrā bizim suᵓāl ve mezemmeti hakkında rivāyet ettiğimiz teşdīdāt zāhiren delālet eder ki suᵓālden taᶜaffüf etmek daha evlādır.

[وإطلاق القول فيه من غير ملاحظة الأحوال والأشخاص عسير بل هو موكول إلى اجتهاد العبد ونظره لنفسه بأن يقابل ما يلقي في السؤال من المذلة وهتك المروءة والحاجة إلى التثقيل والإلحاح بما يحصل من اشتغاله [116] بالعلم والعمل من الفائدة له ولغيره فرب شخصٍ تكثر فائدة الخلق وفائدته في اشتغاله بالعلم أو العمل ويهون عليه بأدنى تعريض في السؤال تحصيل الكفاية وربما يكون بالعكس وربما يتقابل المطلوب والمحذور فينبغي أن يستفتي المريد فيه قلبه وإن أفتاه المفتون فإن الفتاوى لا تحيط بتفاصيل الصور ودقائق الأحوال ولقد كان في السلف من له ثلثمائة وستون صديقا ينزل على كل واحد منهم ليلة ومنهم من له ثلاثون وكانوا يشتغلون بالعبادة لعلمهم بأن المتكلفين بهم يتقلدون منة من قبولهم لمبراتهم فكان قبولهم لمبراتهم خيرًا مضافًا لهم إلى عباداتهم]

Kaldı ki ahvāl ve eşhāsı mülāhaza etmeden onda ıtlāk-ı kavl ʿasīrdir, belki ādemin ictihādına ve nefsi muhāfazasında olan nazarına muhavveldir, yaʿnī o merd-i müteʿabbid ü ʿāmil ü mürebbī nefsine nazar edip ictihād ede ki eger suʾāl ile o ahvāl-i mezmūme hāsıl olmaz ve ashābı onun taʿrīz ve sadākatlarının kabūlüyle memnūn olacaklarına iʿtimād eylerse o vaktte terk-i kesb ile o hizmete iştigāl ve o sadakāt ile taʿayyüş eder yoksa o kadh ve mezemmete uğrayacağı ve hāk-i mezellette pāymāl olacağını anlarsa ona terk-i kesb ve irtikāb-ı züll-i suʾāl evlā olmaz. Ve gerektir ki merd-i mürīd suʾālde olan mezellet ve hetk-i mürūʾet ve taskīl ve ilhāha olacak ihtiyāc ve zarūreti ʿilm ve ʿamel ile iştigālinden nefsine ve gayrına hāsıl olacak fevāide mukābele ede ve hangi tarīkatin fevāidi çok ve mazarratı az görürse o yolda sülūk eyleye, çünkü olur ki bir şahsın ʿilm veyāhūd ʿamel ile olan iştigālinden kendi nefsine ve halka fāidesi mütekāsir olur ve suʾālde ednā bir taʿrīz ile kifāyetin husūlü ona kolay olur ve olur ki hāli ber-ʿaks olup ki ʿilm veyā ʿamel ile iştigālinden kendi nefsine ve halka fāidesi kalīl olur da ilhāh ve suʾālde dahi ilhāf ile kuvveti hāsıl olur ve ola ki matlūb ve mahzūr mütekābil olur. Ve bināberīn merd-i mürīde lāyık odur ki bu hāllerde nefsini yoklayıp da kendi kalbinden istiftā ede velev ki müftīler ona fetvā vermişler, zīrā fetāvā tefāsīl-i suver ve dekāyık-ı ahvāle muhīt olamaz ancak onun kalbi bu hāl ve suvere āşinā olur. Ve çün kalbinde nefʿ ve fāidenin kesretini terk-i kesb ü ticāretle görür de o hāli hayrlı anlarsa o vaktte onu tarīk-i

mendūbu üzere işleye, yoksa kār ve kesbiyle geçinir ve o ᶜibādete gücü yettiği mertebede kıyām eder. Selef-i sālihīnde baᶜzı sulehā-i müteᶜabbidīn var idi ki onun üç yüz altmış nefer sadīki var idi ve beher gece bir sadīka gidip mihmān olmaklıkla geçinirdi. Ve baᶜzının otuz nefer sadīki var idi, beher gece birer sadīka müsāfir olup geçinirdi ve ᶜibādete müştagil olurdu, çünkü onlar bilirler idi ki o asdikā ve idārelerine mütekeffil olan ehıbbā ve ihvānları meberrātlarının kabūlüyle onlara minnet ve ihsān görürlerdi ve bu hāllerinden memnūn ve ona müteşekkir olurlardı ve bu sebeble onların dahi o meberrātlarının kabūlü ile kendilerine başkaca bir hayr ve ᶜibādetlerine muzāf dīger bir tāᶜat ve kurbetleri olurdu.

[فينبغي أن يدقق النظر في هذه الأمور فإن أجر الآخذ كأجر المعطي مهما كان الآخذ يستعين به على الدين والمعطي يعطيه عن طيب قلب ومن اطلع على هذه المعاني أمكنه أن يتعرف حال نفسه ويستوضح من قلبه ما هو الأفضل له بالإضافة إلى حاله ووقته فهذه فضيلة الكسب]

Ve'l-hāsıl gerektir ki merd-i mürīd işbu umūra tedkīk-i nazar eyleye, zīrā sadakātı ahz edenin ecri dahi sadakātı verenlerin ecri gibidir. Vaktā ki sadakātı ahz eden kimse onunla dīn üzerine istiᶜāne eder ve ona sadakayı veren kimse dahi tīb-i kalb ve hüsn-i taviyyet ile verir ve kim ki bu maᶜānīye muttaliᶜ olur kendi nefsinin ahvālini onunla anlamağa kudret ve imkānı olur da kendi kalbinden hāl ve vaktine izāfetle efdal olan tarīki keşf ve istīdāh edebilir, işte kesbin fazīletleri bunlardır.

[وليكن العقد الذي به الاكتساب جامعًا لأربعة أمور الصحة والعدل والإحسان والشفقة على الدين ونحن نعقد في كل واحد بابًا ونبتدئ بذكر أسباب الصحة في الباب الثاني]

Ve ber-minvāl-i meşrūh kār ü kesbin fazīleti maᶜlūm olunca imdi bizim onunla iktisāb hāsıl olan ᶜakdin vācibātına şürūᶜ etmemiz lāzım gelir, zīrā o ᶜakd dahi dört emre cāmiᶜ olmak gerektir ki sıhhat ve ᶜadl ve ihsān ve dīn üzerine şefkat ve biz isek her bir emr için bir bābı [117] ᶜakd ettik ve esbāb-ı sıhhati bāb-ı sānīde zikr edip onunla ᶜukūd-ı erbaᶜa-yı başlayıp bedᵓ edelim. Şöyle ki

el-Bābu's-Sānī Fī ᶜİlmi'l-Kesbi Bi-Tarīki'l-Beyᶜi ve'r-Ribā ve's-Selemi ve'l-İcāreti ve'l-Kırāzı ve'ş-Şirketi ve Beyānı Şurūtı'ş-Şerᶜi Fī Sıhhati Hāzihi't-Tasarrufātilletī Hiye Medārü'l-Kesbi Fi'ş-Şerᶜi

[الباب الثاني في علم الكسب بطريق البيع والربا والسلم والإجارة والقراض والشركة وبيان شروط الشرع في صحة هذه التصرفات التي هي مدار المكاسب في الشرع]

[اعلم أن تحصيل علم هذا الباب واجب على كل مسلم مكتسب لأن ''طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ'' وإنما هو طلب العلم المحتاج إليه والمكتسب يحتاج إلى علم الكسب ومهما حصل علم هذا الباب وقف على مفسدات المعاملة فيتقيها وما شذ عنه من الفروع المشكلة فيقع على سبب إشكالها فيتوقف فيها إلى أن يسأل فإنه إذا لم يعلم أسباب الفساد بعلم جملي فلا يدري متى يجب عليه التوقف والسؤال ولو قال لا أقدم العلم ولكني أصبر إلى أن تقع لي الواقعة فعندها أتعلم وأستفتي فيقال له وبم تعلم وقوع الواقعة مهما لم تعلم جمل مفسدات العقود فإنه يستمر في التصرفات ويظنها صحيحة مباحة فلا بد له من هذا القدر من علم التجارة ليتميز له المباح عن المحظور وموضع الإشكال عن موضع الوضوح ولذلك روي عن عمر رضي الله عنه أنه كان يطوف السوق ويضرب بعض التجار بالدرة ويقول لا يبيع في سوقنا إلا من يفقه وإلا أكل الربا شاء أم أبى وعلم العقود كثير ولكن هذه العقود الستة لا تنفك المكاسب عنها وهي البيع والربا والسلم والإجارة والشركة والقراض فلنشرح شروطها]

İkinci bāb tarīk-i beyᶜ ü ribā ve selem ü icāre ve kırāz ü şerike ile iktisābın ᶜilmi beyānındadır ve dahi şerᶜan medār-ı mekāsib olan işbu tasarrufātın sıhhat ve şurūt-ı şerᶜiyyenin zikrindedir. Bil ve āgāh ol ki işbu ᶜamelin tahsīl ve kesbi yaᶜnī bāb-ı sānīde mecmūᶜ ve mezkūr olan ᶜukūd-ı sittenin taᶜallümü her bir merd-i müslim ü müktesibin üzerine farz-ı ᶜayn ve vācibdir, çünkü haberde gelmiş ki ''طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ''[325] Yaᶜnī "Her bir müslimin üzerine ᶜilmin taleb ve taᶜallümü farzdır." Ve talebi mefrūz olan ᶜilm ancak merd-i müslim ona muhtāc bulunduğu ᶜilmdir ve mükteseb olan kimse ise elbette ᶜilm-i kesbe muhtācdır ve bu bābın

325 İbn Māce, Mukaddime, 17, no: 224; *Cāmiᶜu Beyāni'l-ᶜİlm*, 1/23, no: 15; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 3/193, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 10/195, no: 10439; *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 1/7, no: 9; *Hilyetu'l-Evliyā*ᵓ, 8/23.

ᶜilmini tahsīl ettikçe muᶜāmelenin müfsidātına vākıf olur ve ondan ittikāᵓ ve ihtirāz eder, furūᶜ-ı müşkileden şāzz ve nādir olarak bir işkāli olursa o müşkilin sebeb-i işkālı üzerine düşüp vākıf olur ve onu suᶜāl edinceye dek onda tevakkuf eder, zīrā ᶜilm-i icmālī ile esbāb-ı fesādı bilmedikçe zamān-ı tevakkuf u suᵓāli dahi bilmez. Ve bir kimse ben ᶜilmi takdīm etmem, vākıfenin vukūᶜuna kadar sabr ederim, her ne vakt düştüyse onu suᵓāl edip taᶜallüm ederim ve onu istiftā ederim der ise ona denilir ki o vākıᶜanın vukūᶜunu ne ile bileceksin mādām ki sen bu ᶜilmi bilmemişsin, yaᶜnī cümel-i müfsidātı bilmedikçe suᵓāli vācib olan vākıᶜayı ne asl bilirsin ki onu istiftā edesin, çünkü cümel-i müfsidātı bilmeyen kimse hemīşe tasarrufātta müstemirr olup gider ve kāffe-i tasarrufātı sahīha ve mübāha zann eder. Ve mahzūrdan mübāhı ona mümtāz ve maᶜlūm olmak için ᶜilm-i ticāretten bu kadarca ᶜilmin taᶜallümü ona lāzım ve lābüddür ki onunla mekān-ı işkāli mekān-ı vuzūhtan ona mefhūm olur. Ve bunun için Hazret-i ᶜÖmer üzerine rivāyet olunmuş ki eyyām-ı hilāfetinde çarşıda dolaşıp tavāf ederdi ve tüccārānın baᶜzılarını kırbaç ve kamçı ile darb edip derdi ki “Bizim çarşımızda fıkhı bilmeyen kimse alışveriş etmesin, yaᶜnī işbu ᶜilmi bilmeyen ādem bizim çarşımızda beyᶜ ve iştirā edip esnāflık etmesin, zīrā bilmemezlikle ister istemez ribāyı ekl eder” yaᶜnī bu ᶜilmi bilmeyen kimse ticāret işlerse ribādan nefsini saklayamaz, ister istemez ribāyı yer. Ve ᶜukūdun ᶜulūmu çoktur, ammā işbu ᶜukūd-ı sitteden mekāsib-i nās münfekk olamaz, ᶜukūd-ı sitte ise beyᶜ ve ribā ve selem ve icāre ve şirket ve kırāz yaᶜnī mudārebedir. Bunların şurūtu bu bābda ber-vech-i ātī şerh ve beyān etmeliyiz: [118]

el-ᶜAkdu’l-Evvelü el-Beyᶜu

[العقد الأول البيع]

[وقد أحله الله تعالى وله ثلاثة أركان العاقد والمعقود عليه واللفظ الركن الأول العاقد ينبغي للتاجر أن لا يعامل بالبيع أربعة الصبي والمجنون والعبد والأعمى لأن الصبي غير مكلف وكذا المجنون وبيعهما باطل فلا يصح بيع الصبي وإن أذن له فيه الولي عند الشافعي وما أخذه منهما مضمون عليه لهما وما سلمه في المعاملة إليهما فضاع في أيديهما فهو المضيع له]

Birinci ᶜakd beyᶜdedir yaᶜnī satmak hakkındadır. Ve maᶜlūmdur ki zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri nass-ı sarīh-i kātıᶜ ile beyᶜi helāl etmiştir. Onun üç rüknü vardır ki ᶜākıd yaᶜnī mütebāyiᶜān ve maᶜkūdun ᶜaleyh ki mebīᶜdir, yaᶜnī satılan nesnedir ve lafz ki satın aldım ve sattım demeleridir. Birinci rüknü ki ᶜākıd idi, tācire lāyık odur ki dört takım ādemlerden bir nesneyi satmaya ve onlardan dahi bir şey satın almaya, o dört takım ādemler hadd-i bülūga varmayan sıbyān ve ᶜaklları olmayan mecānīn ve kayd-ı esārette giriftār bulunan ᶜabīd ve gözleri olmayan ᶜumyān ve kör ve nā-bīnāndır, zīrā sıbyān mükellef değillerdir ve dīvāne ve mecānīn dahi böyledir, bunların beyᶜleri bātıldır, hattā velīsi izniyle sabīnin beyᶜi sahīh olmaz.

Bu hükm mezheb-i Şāfiᶜī iktizāsıdır, tācir, sabī ve mecnūndan aldığı nesne onun üzerine onlara mazmūndur ki velī ve vasīleri gelip onu ondan alırlar ve hālik olmuşsa onu ona tazmīn edip kıymetini ondan alırlar ve muᶜāmelede onlara teslīm ettiği nesne yedlerinde zāyiᶜ olursa kendisi tazyīᶜ etmiştir, onlara tazmīn edemez, intehā.

Sabīnin beyᶜi hakkında mezheb-i Hanefī'nin hükmü ise, o dahi sabī beyᶜe ᶜākıl olursa velīsi izniyle onun beyᶜi sahīh olur ve kable'l-izn beyᶜ etmişse yine velīsinin icāzesiyle beyᶜi sahīh olur. Ve kāffe-i ahkāmında merd-i maᶜtūh dahi sabī gibidir, bir nesneyi itlāf ederler ise onlara dāmin olurlar.

[وأما العبد العاقل فلا يصح بيعه وشراؤه إلا بإذن سيده فعلى البقال والخباز والقصاب وغيرهم أن لا يعاملوا العبيد ما لم تأذن لهم السادة في معاملتهم وذلك بأن يسمعه صريحًا أو ينتشر في البلد أنه مأذون له في الشراء لسيده وفي البيع له فيعول على الاستفاضة أو على قول عدل يخبره بذلك فإن عامله بغير إذن السيد فعقده باطل وما أخذه منه مضمون عليه لسيده وما تسلمه إن ضاع في يد العبد لا يتعلق برقبته ولا يضمنه سيده بل ليس له إلا المطالبة إذا عتق]

Ve kayd-ı esārete giriftār olan ᶜabīdler ise onların dahi iznsizin muᶜāmeleleri sahīh olmaz ki efendisinin izni olmayınca onların beyᶜ ve şirāları sahīh olmaz. Gerektir ki bakkāl ve ekmekçi ve kassāb ve asnāf-ı sāire efendilerinin izni olmayınca ᶜabīdler ile muᶜāmele eylemeyeler

tā ki muᶜāmeleleri için efendileri onlara sarāhaten izn vereler veyāhūd meᵓzūn oldukları haberi beldede münteşir olup o ᶜabd efendisine beyᶜ ve şirāya meᵓzūn olduğu beyne'n-nās meşhūr ve mütevātir ola veyāhūd onun meᵓzūniyyeti bir ᶜadl haber vere tā ki o vaktte haber-i ᶜadl ve şöhret-i müstefīzaya iᶜtimāden onunla muᶜāmele etmekliğinin hill ve cevāzı ola. Ve eger efendisinin izni olmaksızın bir ᶜabd-i mahcūr ile tācir muᶜāmele ederse onun ᶜakdi bātıl olup ondan meᵓhūzu onun üzerine efendisi için mazmūn olur ve ona teslīm ettiği nesne dahi onun yedinde zāyiᶜ olursa onun rakabesine müteᶜallik olmaz ve efendisi ona dāmin olmaz, fakat baᶜde'l-ıtk o ᶜabd onunla mütālebe olunur ki āzād olduktan sonra ondan taleb etmeğe tācirin hakkı olur: İşte bu ahkām dahi mezheb-i Şāfiᶜīnin iktizāsıdır.

Mezheb-i Hanefī'de ᶜabīdin buyūᶜātı efendilerinin iznlerine mevkūflardır. ᶜAbd-i mahcūr eger ᶜākıl olur da bir nesnenin ᶜakdini efendisinin izni olmaksızın icrāᵓ ederse onda efendisi muhayyerdir, dilerse ᶜakdini icāze eder ve dilerse onu fesh eder ve bir deyne dahi ikrār ederse baᶜde'l-ᶜıtk ona lāzım olur ve bir nesneyi itlāf ederse ona damānı lāzım gelir ve hill-i mübāyaᶜası için haber-i ᶜadl veyā hod iştihār-i izn ve istifāzası şart değildir, hattā ben fülān ādemin memlūküyüm deyip meᵓzūniyyetini söylemese bile onunla muᶜāmele etmek cāizdir, hükmü meᵓzūnun hükmü gibi olur, fakat meᵓzūniyyeti sābit olmazsa onunla alışverişinden zimmetine hāsıl olan deyn için rakabesi satılmaz, efendisinin izni olmayınca deyni efendisine lāzım gelmez fakat onun zimmetinde kalır, āzād olduktan sonra onunla mütālebe olunur. Kaldı ki bu sūretle kassāb ve bakkāl ve ekmekçi ve asnāf-ı sāirenin zümre-i ᶜabīd ile muᶜāmeleleri bu mezheb hükmünce cāiz olmuş olur ki onun bir vebāli olmaz, mesbūk olan ifāde ve beyān ancak mezheb-i Şāfiᶜī hükmü üzerine mübtenī olmuş olur.

[وأما الأعمى فإنه يبيع ويشتري ما لا يرى [119] فلا يصح ذلك فليأمره بأن يوكل وكيلًا بصيرًا ليشتري له أو يبيع فيصح توكيله ويصح بيع وكيله فإن عامله التاجر بنفسه فالمعاملة فاسدة وما أخذه منه مضمون عليه بقيمته وما سلمه إليه أيضًا مضمون له بقيمته]

Ve kör ve ᶜumyānın alışverişleri ise onlar alıp sattıkları şeyleri göremezler ve bu cihetle onların beyᶜi sahīh olmaz. Gerektir ki kör ādemle muᶜāmele eden ādem ona emr ede ki nefsine basarlı bir vekīli nasb ede ve o vekīl onun için alacağı nesneyi satın ala veyā satacağı nesneyi sata, zīrā vekāleti sahīha olur ve vekīlinin beyᶜi sahīhtir. Ve böyle etmeyip de bir tācir kendi nefsiyle aᶜmā ile muᶜāmele edip ona bir nesneyi satarsa veyā ondan bir nesneyi satın alırsa onun muᶜāmelesi fāsidedir, ondan aldığı nesnenin kıymeti ona vācib olur ve ona teslīm ettiği nesnenin dahi ona kıymetiyle mazmūndur.

Bu hükm dahi kezālik mezheb-i Şāfiᶜī üzeredir, zīrā mezheb-i Hanefī'de aᶜmā ve kör ādemlerin beyᶜleri sahīhtir, muᶜāmeleleri bu tekellüfāta muhtāc değildir, yaᶜnī vekīl maᶜrifetleriyle muᶜāmeleleri lāzım gelmez, ᶜādetā basarlı gibi beyᶜ ve şirāya kādirlerdir ve hıyār-ı rüʾyetleri vardır.

[وأما الكافر فتجوز معاملته لكن لا يباع منه المصحف ولا العبد المسلم ولا يباع منه السلاح إن كان من أهل الحرب فإن فعل فهي معاملات مردودة وهو عاص بها ربه]

Ve kāfir ise onun muᶜāmelesi cāizdir fakat mushaf ve ᶜabd-i müslim ondan satılmaz ve ehl-i harbden ise ona silāh satılmaz. Ve çün merd-i tācir bunları işler yaᶜnī kāfirden mushaf veyā ᶜabd-i müslimi ve harbīden eslihayı satar, onun muᶜāmelātı merdūdedir o hāl ile ki onunla rabbisine ᶜisyān etmiş olur. Ve mezheb-i Hanefī'de kāfirden mushaf veyā ᶜabd-i müslim satılmış bulunursa onları yaᶜnī mushaf ve ᶜabd-i müslimi bir müslümāndan beyᶜ etmek üzere ona cebr olunur.

[وأما الجندية من الأتراك والتركمانية والعرب والأكراد والسراق والخونة وأكلة الربا والظلمة وكل من أكثر ماله حرام فلا ينبغي أن يتملك مما في أيديهم شيئًا لأجل أنها حرام إلا إذا عرف شيئًا بعينه أنه حلال وسيأتي تفصيل ذلك في كتاب الحلال والحرام]

Ve Türk ve Türkmen ve ᶜArab ve Ekrād'dan gasb ve nehbe meʾlūf olan cündiyyenin ve sürrāk ve havene ve ribā-hor ve zaleme ve ekser-i

mālı harām olan eşhāsın yedlerinde bulunan eşyanın dahi helāl olduklarını bilmedikçe merd-i tācir onlardan bir nesneyi almamak gerektir, çünkü harām mālların iştirāsı cāiz değildir, bunun tafsīli helāl ve harām kitābında vārid olacaktır.

[الركن الثاني في المعقود عليه وهو المال المقصود نقله من أحد العاقدين إلى الآخر ثمنًا كان أو مثمنًا فيعتبر فيه ستة شروط الأول أن لا يكون نجسًا في عينه فلا يصح بيع كلب وخنزير ولا بيع زبل وعذرة ولا بيع العاج والأواني المتخذة منه فإن العظم ينجس بالموت ولا يطهر الفيل بالذبح ولا يطهر عظمه بالتذكية ولا يجوز بيع الخمر ولا بيع الودك النجس المستخرج من الحيوانات التي لا تؤكل وإن كان يصلح للاستصباح أو طلاء السفن ولا بأس ببيع الدهن الطاهر في عينه الذي نجس بوقوع نجاسة أو موت فأرة فيه فإنه يجوز الانتفاع به في غير الأكل وهو في عينه ليس بنجس وكذلك لا أرى بأسًا ببيع بزر القز فإنه أصل حيوان ينتفع به تشبيهه بالبيض وهو أصل حيوان أولى من تشبيهه بالروث ويجوز بيع فأرة المسك ويقضى بطهارتها إذا انفصلت من الظبية في حالة الحياة]

Ve rükn-i sānī ise ki maᶜkūdun ᶜaleyh idi, o dahi ehad-ı ᶜākıdeynden intikāli maksūd olan māldır, isterse semen olsun ve isterse müsemmen olsun o māl-ı maᶜkūdun ᶜaleyhte altı şartın riᶜāyet ilāzımdır, yaᶜnī onda altı şart iᶜtibār olunmuştur ki o şurūt bulunmadıkça o mebīᶜin beyᶜi cāiz olmaz demektir:

Birinci şartı odur ki o nesne necisü'l-ᶜayn olmaya, yaᶜnī bi-ᶜaynihi necis olmaya, hamr ve hınzīr gibi. Ve ᶜinde'ş-Şāfiᶜī kelbin beyᶜi dahi ᶜale'l-ıtlāk cāiz olmaz, yaᶜnī ᶜakūr olsun olmasın lahm-ı hınzīr gibidir, beyᶜi sahīh olmaz velākin mezheb-i Hanefī'de kelb ᶜakūr olmazsa onun satılması cāizdir, zīrā onunla intifāᶜ olunur ve şerᶜan kıymet-i mukadderesi vardır, ammā kudurmuş olursa beyᶜi sahīh olmaz, kelb-i ᶜakūr yaᶜnī kudurmuş köpek satılmaz ve gübre ve ᶜazirenin beyᶜi dahi sahīh olmaz. Bu dahi mezheb-i Şāfiᶜī mūcebincedir ki mezheb-i Şāfiᶜī'de fışkı yaᶜnī hayvānātın zibl ve revsi ve ᶜazire yaᶜnī recīᶜ-i ādemī satılmaz, ammā mezheb-i Hanefī'de gübre ve fışkı ile intifāᶜ vardır ve beyᶜleri cāizdir ve ᶜazire ki ādemīnin recīᶜidir eger kül ve toprak ile mahlūt olup onunla intifāᶜ mümkin olursa o dahi beyᶜi cāizdir ve eger karışık değil ise onun

beyᶜi mekrūhtur, çünkü onunla intifāᶜ olmaz, meger ki karışık ola. Ve kezālik mezheb-i Şāfiᶜī katında ᶜācın beyᶜin dahi sahīh olmaz. "ᶜĀc" fīl kemiğidir ki fīl kemiğinden ittihāz olunan evānī satılmaz, çünkü mevt ile kemik necis olur ve zebh ve tezkiye ile [120] fīlin kemiği tāhir olmaz velākin mezheb-i Hanefī'de meytenin ᶜazmı yaᶜnī kemiği ve ᶜasabı yaᶜnī sinirleri ve karnı yaᶜnī boynuzları ve şaᶜrı yaᶜnī kılı ve veberi yaᶜnī yünü necis olmazlar, zīrā dirlik bunlara hulūl etmez ve fīlin kemiği dahi satılır, zīrā Şeyhayn katında fīl sibāᶜ menzilesindedir, hattā ᶜazmı satılır ve onunla intifāᶜ olunur. Ve meytenin derisi kable'd-debg beyᶜi cāiz olmaz ammā baᶜde'd-debg beyᶜi cāizdir, onunla intifāᶜ olunur, çünkü debgden sonra pāk ve tāhir olur. Ve müslümānların hakkında hamr māl olmayıp onlar için beyᶜi cāiz olmaz, ammā zımmīye māldır ki yekdīgerlerine beyᶜ etmekten menᶜ olunmazlar. Ve lahmı ekl olunmayan hayvānātın karınlardan çıkan iç yağının beyᶜi dahi sahīh değildir velev ki çerāga ve sefīnenin tılāsına salāhiyyeti vardır. Ve ᶜaynı pāk ve tāhir olup necāsete uğrayan yağ yaᶜnī içinde fāre vukūᶜ ve helākıyla veyāhūd sāir necāsete isābetle necis olmuş olan yağın beyᶜinde bir beˀs yoktur, zīrā eklin mā-ᶜadāsında onunla intifāᶜ etmek cāizdir. Ve harīr tohumunun beyᶜinde dahi bir beˀs görünmez, bir hayvānın aslıdır onunla intifāᶜ hāsıl olur ve yumurtaya teşbīhi revse teşbīh etmekten evlādır. Ve müşk fāresinin beyᶜi dahi cāizdir, zabyenin hāl-i hayātında ondan munfasıl olursa onun tahāretine dahi hükm olunur.

[الثاني أن يكون منتفعًا به فلا يجوز بيع الحشرات ولا الفأرة ولا الحية ولا التفات إلى انتفاع المشعبذ بالحية وكذا لاالتفات إلى انتفاع أصحاب الحلق بإخراجها من السلة وعرضها على الناس ويجوز بيع الهرة والنحل وبيع الفهد والأسد وما يصلح لصيد أو ينتفع بجلده ويجوز بيع الفيل لأجل الحمل ويجوز بيع الطوطي وهي الببغاء والطاوس والطيور المليحة الصور وإن كانت لا تؤكل فإن التفرج بأصواتها والنظر إليها غرض مقصود مباح وإنما الكلب هو الذي لا يجوز أن يقتني إعجابًا بصورته لنهي رسول الله صلى الله عليه وسلم عنه]

Ve ikinci şartı dahi nefᶜli olmaktır ki onunla intifāᶜ mümkin olur. Bināen ᶜaleyh haşerāt-ı arziyyenin beyᶜi sahīh olmaz, zīra onlarla intifāᶜ olunmaz ve sıçan ve hayye yaᶜnī yılanın beyᶜi dahi cāiz değildir. Şaᶜ-

bede-bāz ve ashāb-ı hılakın hayye ile olan intifāᶜ ve iktinālarına iltifāt olunmaz yaᶜnī bāzīce için şaᶜbede-bāz ve nāsa göstermek ve ᶜarz etmek için hayyeyi tutup sepete vazᶜ ile saklayan ashāb-ı hılak kārına bakılmaz yaᶜnī beyᶜleri cāiz olmaz ve onlara bu bābda olan menfaᶜatlerine bakılmaz demektir. Hirre yaᶜnī kedi ve gürbe ve bal arısı ve arslan ve sayda sālih olan hayvānāt ile derileriyle intifāᶜ olunan hayvānātın beyᶜi sahīh ve cāizdir. Ve yük için fīlin beyᶜi dahi cāizdir. Ve tūtī ve tāvūs kuşlarının beyᶜleri dahi cāizdir. Ve hūb sūretli olan kuşların dahi velev ki lahmleri eklm olunmaz, sūretlerinin istimāᶜı ve sūretlerinin nazar ve seyri için onların beyᶜleri cāizdir, hūb sūretli olan tuyūra bakmak mübāhtır ve hem dahi garaz maksūddur. Sūretine iᶜcāben iktināsı cāiz olmayan hayvān ancak köpektir, çünkü hakkında nehy-i ᶜālī-i Risālet-penāhī vardır, ammā av olmak ve ekini hıfz etmek ve hayvānāt ve büyūtu muhāfaza eylemek için kelbin dahi iktināsı cāiz olur yaᶜnī kelb-i muᶜallemin sayd için ve zürūᶜ ve mevāşī ve hānehāyı hıfz etmek için saklaması cāizdir.

[ولا يجوز بيع العود والصنج والمزامير والملاهي فإنه لا منفعة لها شرعًا وكذا بيع الصور المصنوعة من الطين كالحيوانات التي تباع في الأعياد للعب الصبيان فإن كسرها واجب شرعًا وصور الأشجار متسامح بها وأما الثياب والأطباق وعليها صور الحيوانات فيصح بيعها وكذا الستور وقد قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لعائشة رضي الله عنها "اِتَّخِذِي مِنْهَا نَمَارِقَ" ولا يجوز استعمالها منصوبة ويجوز موضوعة وإذا جاز الانتفاع من وجه صح البيع لذلك الوجه]

Ve dahi ᶜūd yaᶜnī şeştār veyāhūd meşhūr olan sāz ve sunūc yaᶜnī zenc dedikleri ki o dahi ālāt-ı lehvdendir ve mezāmīr yaᶜnī düdükler ve melāhī yaᶜnī sāir ālāt-ı lehvin satılmaları cāiz değildir, bunların beyᶜleri sahīh olmaz, çünkü şerᶜan bir menfaᶜatleri yoktur. Hayvānāt gibi çamurdan yapılıp bayramlarda sıbyān oyunlarına satılan suver-i masnūᶜanın beyᶜi dahi cāiz değildir, zīrā onların kesrleri şerᶜan vācibdir, fakat eşcār sūretlerinde müsāmaha vākiᶜ olmuştur. Ve o esvāb ve atbāk ve sütūr ki üzerlerinde hayvānāt sūretleri vardır, onların beyᶜi sahīhtir, ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz, Hazret-i Ümmü'l-müᵓminīn

ᶜĀişetü's-Sıddīkā ᶜaleyhe'r-rıdvāna buyurmuş ki "اِتَّخِذِي مِنْهَا نَمَارِقَ"[326] Yaᶜnī "Ondan küçürek yastıkları ittihāz eyle" demektir. Ammā mansūb ve kurulu olarak istiᶜmāli cāiz değildir, ancak düşkün ve mevzūᶜa olarak istiᶜmāl olunur ve çün bir vechten [121] onunla intifāᶜ etmek cāiz oldu, o vech için beyᶜ dahi sahīh oldu.

[الثالث أن يكون المتصرف فيه مملوكًا للعاقد أو مأذونًا من جهة المالك ولا يجوز أن يشتري من غير المالك انتظارًا للإذن من المالك بل لو رضي بعد ذلك وجب استئناف العقد ولا ينبغي أن يشتري من الزوجة مال الزوج ولا من الزوج مال الزوجة ولا من الوالد مال الولد ولا من الولد مال الوالد اعتمادًا على أنه لو عرف لرضي فإنه إذا لم يكن الرضا متقدمًا لم يصح البيع وأمثال ذلك مما يجري في الأسواق فواجب على العبد المتدين أن يحترز منه]

Ve üçüncü şart ise o dahi mebīᶜ ve maᶜkūdun ᶜaleyh olan nesne ᶜākıda memlūk olmak veyāhūd beyᶜine māliki tarīkinden vekīl ve meᵓzūn olmaktır ki mālikin icāzetine mevkūf olarak bir nesenin şirāsı cāiz olmaz, hattā bir kimse fuzūlīden bir nesneyi satın alsa ve māliki o beyᶜa rāzī olsa o beyᶜ sahīh olmaz, ona istīnāf-ı ᶜakd lāzım gelir, ᶜakd-i cedīd üzerine cārī olmazsa o nesne müşterīsine mülk olamaz. Ve dahi zevceden zevcin mālı ve zevcden zevcenin mālı ve vālidden veledin mālı ve veledden vālidin mālı beyᶜe vukūflarında rāzī olacaklarına iᶜtimāden satın almak cāiz olmaz, zīrā rızāları beyᶜe tekaddüm etmedikçe beyᶜ sahīh olmaz. Bunun emsāli çarşılarda pek çok cārī olur. ᶜAbd-i mütedeyyin üzerine vācibdir ki bu gibi mebīᶜāttan ihtirāz ve tevakkī ede. Bu mesāil dahi mezheb-i Şāfiᶜī üzeredir, mezheb-i Hanefī ise buna beyᶜ-i fuzūlī denilmiş. Bir kimse ki dīgerin mālını rızāsına mevkūf olarak iznsizin beyᶜ eylerse onun beyᶜi mevkūfen münᶜakid olur ve dört şart ile o ᶜakdin icāzesi sahīh olur ki icāzeye bekāᶜ-ı ᶜākıdeyn ve maᶜkūdun ᶜaleyh ve bekā-i mālik ve bekā-i semen. Eger semen ᶜurūz ise şarttır. İşte bu şartlar mevcūd olursa o ᶜakd-i fuzūlī izn ve icāzet-i mālik ile tamām ve nāfiz olup bir ᶜakd-i cedīd ve istīnāf-ı ᶜakde muhtāc olmaz.

326 Bkz. Buhārī, Libās, 91, no: 5954; Müslim, Libās, 88.

[الرابع أن يكون المعقود عليه مقدورًا على تسليمه شرعًا وحسًا فما لا يقدر على تسليمه حسًا لا يصح بيعه كالآبق والسمك في الماء والجنين في البطن وعسب الفحل وكذلك بيع الصوف على ظهر الحيوان واللبن في الضرع لا يجوز فإنه يتعذر تسليمه لاختلاط غير المبيع بالمبيع والمعجوز عن تسليمه شرعًا كالمرهون والموقوف والمستولدة فلا يصح بيعها أيضًا وكذا بيع الأم دون الولد إذا كان الولد صغيرا وكذا بيع الولد دون الأم لأن تسليمه تفريق بينهما وحرام فلا يصح التفريق بينهما بالبيع]

Ve dördüncü şart ise o dahi mebīᶜ ve maᶜkūdun ᶜaleyh olan nesnenin müşterīsine teslīmi şerᶜan ve hissen makdūr ve mümkin olmaktır. Hissen teslīmi makdūr olmayan nesne ᶜabd-i ābık yaᶜnī kaçgın kul ve suda balık ve havāda kuş, şikemde cenīn ve haml ve hayvān aşmaklığı ve koyunun sırtındaki yün ve memesindeki süt gibi şeylerdir. Ve şerᶜan teslīmi makdūr olmayan nesne māl-ı merhūn u mevkūf ve ümm-i veled gibi şeylerdir. Bunların beyᶜleri sahīh olmaz. Ve veledi sagīr olursa cāriyeyi veledden ayırıp satmak veyāhūd veledi anasından ayırıp satmak dahi bu kabīldendir ki teslīmleri şerᶜan mümkin olamaz, çünkü beynlerinde tefrīk etmektir ve o tefrīk harāmdır ve bu cihetten beynlerinde beyᶜ ile tefrīk etmek caʾiz olmamasıyla o beyᶜ dahi sahīh olamaz. Mesʾele-i ahīrede mezheb-i Hanefī'nin ihtilāfı vardır ki anayı veledinden ve veledi anasından tefrīk etmek mezheb-i Hanefī'de mekrūhtur lākin maᶜa'l-kerāhe o beyᶜ yine münᶜakid olur, yaᶜnī beyᶜleri sahīhtir velākin mekrūhtur denilmiş.

[الخامس أن يكون المبيع معلوم العين والقدر والوصف أما العلم بالعين فبأن يشير إليه بعينه فلو قال بعتك شاة من هذا القطيع أي شاة أردت أو ثوبًا من هذه الثياب التي بين يديك أو ذراعًا من هذا الكرباس وخذه من أي جانب شئت أو عشرة أذرع من هذه الأرض وخذه من أي طرف شئت فالبيع باطل وكل ذلك مما يعتاده المتساهلون في الدين إلا أن يبيع شائعًا مثل أن يبيع نصف الشيء أو عشره فإن ذلك جائز وأما العلم بالقدر فإنما يحصل بالكيل أو الوزن أو النظر إليه فلو قال بعتك هذا الثوب بما باع به فلان ثوبه وهما لا يدريان ذلك فهو باطل ولو قال بعتك بزنة هذه الصنجة فهو باطل إذا لم تكن الصنجة معلومة ولو قال بعتك هذه الصبرة من الحنطة فهو باطل أو قال بعتك بهذه الصرة من الدراهم أو بهذه القطعة من الذهب

وهو يراها صح البيع وكان تخمينه بالنظر كافيًا في معرفة المقدار]

Ve beşinci şart ise o dahi mebīᶜ olan nesne maᶜlūmu'l-ᶜayn ve'l-kadr ve'l-vasf olmaktır ki satılan nesne ᶜaynı ve kadrı ve vasfı maᶜlūm ola, mechūl olmaya. ᶜAynına olan ᶜilm ise onun ᶜaynına işāret etmektir ki bunu sana sattım diye ve ᶜaynına işāret etmeyip de bu sürüden senin dilediğin koyunu ve bu top ve sevblerden dilediğin top ve sevbi ve bu bezden dilediğin cānibden kesmek üzere bir arşın bezi ve bu zemīnden dilediğin taraftan onu almak üzere on [122] arşın yeri sana sattım dese o beyᶜ bātıldır, çünkü ᶜayn-ı mebīᶜ ᶜakdde maᶜlūm olmadı. Bunun topu dīnde mütesāhil olan kesānın muᶜtādıdır, meger ki şāiᶜan beyᶜ ede, meselā bir nesnenin nısfı veyāhūd ᶜuşurunu sata o beyᶜ-i muşāᶜ sahīhtir ve kadrin ᶜilmi ancak ölçmek ve tartmak ve bakmakladır ki birisi bir sevbini bir ādeme satıp dese ki fülān ādem sevbini kaça sattıysa ben dahi o kadar semen ile sana beyᶜ ettim ve ikisi o sevbin kaça satıldığını bilmezlerse o beyᶜ bātıl olur. Ve eger bu terazi taşı veznince bunu sana sattım dese ve o taşın vezni onlarda maᶜlūm olmazsa o beyᶜ bātıldır. Bu mesᵓeleler dahi mezheb-i Şāfiᶜī hükmüncedir. Mezheb-i Hanefī'de bu beyᶜ cāizdir ve eger hıntadan bu subreyi yaᶜnī kümeyi yāhūd bu nesneyi derāhimden bu subre ve küme ile veyāhūd altından şu kıtᶜa ile sana sattım ve müşterī onu görürse o beyᶜ sahīh olur, nazarla olan tahmīni maᶜrifet-i mikdāra kāfī olur.

[وأما العلم بالوصف فيحصل بالرؤية في الأعيان ولا يصح بيع الغائب إلا إذا سبقت رؤيته منذ مدة لا يغلب التغير فيها والوصف لا يقوم مقام العيان هذا أحد المذهبين ولا يجوز بيع الثوب في المنسج اعتمادًا على الرقوم ولا بيع الحنطة في سنبلها ويجوز بيع الأرز في قشرته التي يدخر فيها وكذا بيع الجوز واللوز في القشرة السفلى ولا يجوز في القشرتين ويجوز بيع الباقلاء الرطب في قشرته للحاجة ويتسامح ببيع الفقاع لجريان عادة الأولين به ولكن نجعله إباحة بعوض فإن اشتراه ليبيعه فالقياس بطلانه لأنه ليس مستترًا ستر خلقة ولا يبعد أن يتسامح به إذ في إخراجه إفساده كالرمان وما يستر بستر خلق معه]

Ve vasf ile olan ᶜilm ise o dahi aᶜyānda rüᵓyetle hāsıl olur, gāibin beyᶜi sahīh olmaz meger ki rüᵓyeti mesbūk olup ve üzerinde mütegayyir

olacak bir müdet dahi geçmemiş ola, zīrā vasf ᶜayānın makāmında kāim olamaz. Bu reᵓy ehad-ı mezhebeyndir, yaᶜnī mezheb-i Şāfiᶜī'de. Bu mesᵓelede mezhebeyn vākiᶜ olmuş ve bunda mezkūr olan reᵓy ise ehad-ı mezhebeyn bulunmuştur. Ammā mezheb-i Hanefī hükmünce bunda dahi bu beyᶜ münᶜakid olur, yaᶜnī mülkünde olup onu vasf ile beyᶜ ettiği nesnenin beyᶜi sahīhtir, fakat müşterīsi için hıyār-ı rüᵓyet vardır. Ve mezheb-i Şāfiᶜī üzerine rukūma iᶜtimāden mensicde olan sevbin beyᶜi dahi sahīh olmaz. Ve kezālik hıntayı sünbülesinde beyᶜ etmek dahi cāiz olmaz, ammā pirinci onunla iddihār olunur kışrıyla maᶜan beyᶜi cāizdir. Ve koza ve bādem dahi aşağı kabuğuyla beyᶜi cāiz olur, yoksa iki kat kabuklarıyla beyᶜleri cāiz olmaz. Bu mesᵓeleler dahi mezheb-i Şāfiᶜī hükmüncedir.

Mezheb-i Hanefī'de bu buyūᶜāt cāizdir. Ve kabuğuyla tāze baklanın beyᶜi zarūret-i ihtiyāc için cāizdir. Ve ādet-i evvelīn onunla cārī olduğu hasebiyle beyᶜ-i fukāᶜ ile tesāmuh olunur velākin ᶜıvazla bir ibāha demek olur. Ve eger onu beyᶜ etmek üzere satın almışsa ᶜalā-hasebi'l-kıyās onun iştirāsı egerçi bātıl ise de çünkü setr-i halkī ile müstetir değildir, lākin ihrācında nar gibi fesādı olduğu haysiyyetle onda müsāmaha etmek baᶜīd olmaz, yaᶜnī setr-i halkī ile müstetir olan nar ve emsālī gibi şeyler ki kabuklarından ihrāclarında onlara fesād tārī olması eclden kabuklarıyla onların beyᶜleri müteᶜāmil olduğu gibi bunun dahi fesād olmamak için onunla beyᶜinde müsāmaha olmak baᶜīd olmaz.

[السادس أن يكون المبيع مقبوضًا إن كان قد استفاد ملكه بمعاوضة وهذا شرط خاص وَقَدْ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وسلم عن بيع ما لم يقبض ويستوي فيه العقار والمنقول فكل ما اشتراه أو باعه قبل القبض فبيعه باطل وقبض المنقول بالنقل وقبض العقار بالتخلية وقبض ما ابتاعه بشرط الكيل لا يتم إلا بأن يكتاله وأما بيع الميراث والوصية والوديعة وما لم يكن الملك حاصلًا فيه بمعاوضة فهو جائز قبل القبض]

Ve altıncı şart ise ᶜayn-ı mebīᶜ bāiᶜi yedinde makbūz olmaktır, eger muᶜāvaza ile mülkiyyetini istifāde etmiştir ve bu ise şart-ı hāssadır, zīrā ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz makbūz olmayan nesnenin

beyᶜinden nehy etmiştir. Bunda menkūl ve ᶜakār siyyāndır ki bir ādem satın aldığı nesneyi kabz etmeden evvel āherden beyᶜ etse onun beyᶜi sahīh olmaz, isterse o mebīᶜ ᶜakār olsun isterse menkūl olsun. Menkūlün kabzı nakl etmekledir ve ᶜakārın kabzı tahliyesiyledir. Ve ölçü ile satın aldığı nesneyi ölçmeyince onun ibtiyāᶜı tamām olmaz. Mīrās ve vasiyyet ve vedīᶜa ile mülkiyyetine girmiş olan māl-ı memlūkü kable'l-kabz bir kimseye satarsa onun beyᶜi sahīh olur, zīrā muᶜāvaza ile onda mülkiyyeti hāsıl olmamıştır. Ve her ne ki mülkiyyet onda muᶜāvaza ile hāsıl değildir, onun beyᶜi kable'l-kabz cāizdir. Bu mesᵓeleler dahi mezheb-i Şāfiᶜī hükmünce vārid olmuştur.

Mezheb-i Hanefī ise egerçi kable'l-kabz menkūl-i müşterāda beyᶜi sahīh olmazsa da lākin ᶜakārda beyᶜi sahīh olur, meselā bir ādem bir sevbi satın alsa ve kable'l-kabz onu satsa onun beyᶜi sahīh olmaz, lākin bir hāneyi [123] satın alıp kable'l-kabz onu āhere beyᶜ etse onun beyᶜi sahīh olur.

[الركن الثالث لفظ العقد فلا بد من جريان إيجاب وقبول متصل به بلفظ دال على المقصود مفهم إما صريح أو كناية فلو قال أعطيتك هذا بذاك بدل قوله بعتك فقال قبلته جاز مهما قصدا به البيع لأنه قد يحتمل الإعارة إذا كان في ثوبين أو دابتين والنية تدفع الاحتمال والصريح أقطع للخصومة ولكن الكناية تفيد الملك أيضًا والحل فيما يختاره]

Ve üçüncü rükn ise ki o dahi lafz-ı ᶜakd idi, onun beyānı şöyledir ki müteᶜākideyn beyninde īcāb ve kabūlün cereyānı vācibdir, yaᶜnī maksūda delālet eder bir lafz ile yekdīgerine muttasıl beynlerinde īcāb ve kabūl cārī olmak gerektir ki o elfāzdan sarahāten veyāhūd kināyeten murād ve maksūd mefhūm ola, meselā bāiᶜ müşterīye sana beyᶜ ettim bedelinde dese ki ben bunu o nesne ile sana verdim ve o dahi kabūl ettim dese o beyᶜ cāiz olur, onunla beyᶜ ve şirāyı kasd etmişlerse, çünkü bu lafz yaᶜnī verdim kelimesi egerçi iᶜāreye dahi muhtemel olur. İki sevbde veyā iki dābbede vākiᶜ olursa velākin niyyet o ihtimāli defᶜ eder, ammā tasrīh husūmete daha ziyāde kātıᶜdır, kināye dahi ihtiyār ettiği nesnede milk ve hilliyyeti ifāde eder.

[ولا ينبغي أن يقرر بالبيع شرطًا على خلاف مقتضى العقد فلو شرط أن يزيد شيئًا آخر وأن يحمل المبيع إلى داره أو اشترى الحطب بشرط النقل إلى داره كل ذلك فاسد إلا إذا أقرن استئجاره على النقل بأجرة معلومة منفردة على الشراء للمنقول]

Ve hem dahi ona ᶜakde muktezī olmayıp müteᶜākideynin birisine nefᶜli bir şart dahi iktirān etmemek gerektir, zīrā o şart ᶜakdi fāsid eder, meselā ona bir nesneyi ziyāde etmek veyāhūd mebīᶜi hānesine nakl etmek şartıyla satsa veyāhūd odunu iştirā᾿ edip hānesine nakl etmek şartıyla satın almış olsa o beyᶜ cāiz olmaz, çünkü bu şartlar ᶜakde muktezī değillirdir ve ziyāde almak şartı bāiᶜa ve mebīᶜin nakli şartı müşterīye nāfiᶜdir. İşte bu şartlarla o beyᶜler cümlesi fāsid olur, meger ki ücret-i maᶜlūme ile naklinin istīcārı ᶜale'l-infirād menkūlün iştirāsı üzerine mukārenet eder ki o hālde beyᶜ fāsid olmaz, yaᶜnī beynlerinde beyᶜ ve iştirānın ᶜakdi cārī olduktan sonra ve müşterī mebīᶜin hānesine nakli için ücret-i maᶜlūme ve münferide ile bāyiᶜi istīcār eyler ise onun o istīcārı ᶜakde muzırr olmaz.

[ومهما لم يجر بينهما إلا المعاطاة بالفعل دون التلطف باللسان لم ينعقد البيع عند الشافعي أصلًا وانعقد عند أبي حنيفة إن كان في المحقرات ثم ضبط المحقرات عسير فإن رد الأمر إلى العادات فقد جاوز الناس المحقرات في المعاطاة إذ يتقدم الدلال إلى البزاز يأخذ منه ثوبًا ديباجًا قيمته عشرة دنانير مثلًا ويحمله إلى المشتري ويعود إليه بأنه ارتضاه فيقول له خذ عشرة فيأخذ من صاحبه العشرة ويحمله ويسلمه إلى البزاز فيأخذه ويتصرف فيه ومشترى الثوب يقطعه ولم يجر بينهما إيجاب وقبول أصلًا وكذلك يجتمع المجهزون على حانوت البياع فيعرض متاعًا قيمته مائة دينار مثلًا فيمن يزيد فيقول أحدهم هذا علي بتسعين ويقول الآخر هذا علي بخمسة وتسعين ويقول الآخر هذا بمائة فيقال له زن فيزن ويسلم ويأخذ المتاع من غير إيجاب وقبول فقد استمرت به العادات وهذه من المعضلات التي ليست تقبل العلاج إذ الاحتمالات ثلاثة]

Ve dahi beynlerinde fiᶜlen muᶜātāttan gayrı bir lafz cārī olmadıkça ᶜinde'ş-Şāfiᶜī beyᶜ münᶜakid olmaz, ammā Ebū Hanīfe katında muhakkarātta teᶜātī ile beyᶜ münᶜakid olur, lākin muhakkarātın zabtı ᶜasīrdir. Eger ᶜādāta emri redd olunursa fī-zamāninā hāzā nās muᶜātātta muhakkarātı tecāvüz etmişlerdir ki beynlerinde nefīsi dahi muᶜātāt ederler,

meselā tellāl gidip bir bezzāzdan on ʿaded altın kıymetli bir harīr sevbi alıp müşterīye götürür. Müşterī onu beğenirse tellāl gidip bezzāza der ki sevbi beğendi, o dahi der ki git ondan on altın ahz eyle. Tellāl dahi varıp on altını ondan alıp bezzāza götürür teslīm eder. Ve bezzāz o altında tasarruf eder ve müşterī dahi sevbi kesip biçer ve beynlerinde aslā ve katʿā bir īcāb ve kabūl cārī olmaz. Ve kezālik mücehhizler gidip beyyāʿın dükkānında bilikirler ve beyyāʿ kıymeti yüz altın değer bir metāʿı onlara ʿarz eder ve beynlerinde müzāyede vākiʿ olur, meselā birisi der ki bu benim üzerimde doksan dīnār iledir ve öteki der ki bu benim üzerime doksan beşedir ve beriki der ki bu yüzedir ve o vaktten ona denilir ki onu vezn eyle, o dahi tartıp alır ve yüzü teslīm eder ve beynlerinde īcāb ve kabūl cārī olmaz. İşte ʿādāt buna müstemir olmuş. Ve bu keyfiyyet ʿilācı olmayan ʿilel-i muʿaddalāttan olmuştur, çünkü muhtemelāt üçtür:

[إما فتح باب المعاطاة مطلقًا في الحقير والنفيس وهو محال إذ فيه نقل الملك من غير لفظ دال عليه وقد أحل الله البيع والبيع اسم للإيجاب والقبول ولم يجر ولم ينطلق اسم البيع على مجرد فعل بتسليم وتسلم فبماذا يحكم بانتقال الملك من الجانبين لا سيما في الجواري والعبيد والعقارات والدواب [124] النفيسة وما يكثر التنازع فيه إذ للمسلم أن يرجع ويقول قد ندمت وما بعته إذ لم يصدر مني إلا مجرد تسليم وذلك ليس ببيع]

Yā o ki ʿale'l-ıtlāk hasīs ve nefīste bāb-ı muʿātātı feth edelim ki muʿātāt ile hakīr ve hatīrde münʿakid olur diyelim veyā ʿale'l-ıtlāk mezheb-i Şāfiʿī mūcebince muʿātāt ile beyʿ münʿakid olmaz diye bāb-ı muʿātātı külliyyen kapatalım. Ve bāb-ı muʿātātın ʿale'l-ıtlāk feth ve küşādı ise külliyyen muhāldir, çünkü nakl-i mülke delālet eder lafzı istiʿmāl etmeksizin onunla nakl-i mülk vardır, hālbuki Zāt-ı Zü'l-Celāl beyʿi helāl etmiştir ve beyʿ ise īcāb ve kabūle ism olup teslīm ve tesellümün fiʿl-i mücerredine cārī ve mutlak olmamıştır. Lafz bulunmayınca cānibeynden intikāle ne ile hükm olunur, lā-siyyemā cevārī ve ʿabīd ve ʿakārāt ve devābb ve eşyā-yı nefīsede ve içinde münāzaʿa mütekāsir olan nesnelerde, zīrā teslīm eden ādeme rücūʿ vardır. Diyebilir ki ben teslīmime nādimim, ben onu beyʿ etmemişim, çünkü teslīm-i mücerredden gayrı benden bir şey sādır olmamıştır ve teslīm ise beyʿ değildir.

[الاحتمال الثاني أن نسد الباب بالكلية كما قال الشافعي رحمه الله من بطلان العقد وفيه إشكال من وجهين أحدهما أنه يشبه أن يكون ذلك في المحقرات معتادًا في زمن الصحابة ولو كانوا يتكلفون الإيجاب والقبول من البقال والخباز والقصاب لثقل عليهم فعله ولنقل ذلك نقلا منتشرا ولكان يشتهر وقت الإعراض بالكلية عن تلك العادة فإن الأعصار في مثل هذا تتفاوت والثاني أن الناس الآن قد انهمكوا فيه فلا يشتري الإنسان شيئًا من الأطعمة وغيرها إلى ويعلم أن البائع قد ملكه بالمعاطاة فأي فائدة في تلفظه بالعقد إذا كان الأمر كذلك]

Ve bāb-ı muᶜātātın İmām Şāfiᶜī kavlince bi'l-külliyye seddi ise yaᶜnī muᶜātāt ile beyᶜ münᶜakid olmaz ve muᶜātāt ile cārī olan dād ü sited kāffesi bātıldır diye külliyyen reddi ise o dahi iki cehden onda işkāl vardır: Birincisi hakīrde muᶜātāt etmek zemen-i sahābede muᶜtād olmağa müşābihtir, çünkü bakkāl ve ekmekçi ve kassāb ile īcāb ve kabūle mütekellif olmuş olsalar onun fiᶜli onlara ağır gelir ve nakl-i münteşir ile menkūl olup veyā o ᶜādetten külliyyen vakt-i iᶜrāzda dahi müştehir olurdu, zīrā bunun emsālinde aᶜsār mütefāvit olurlar. Ve ikinci vechi ise bī-hāsıl gibi görünmektir, çünkü muᶜātāta nas münhemik olmuşlardır, fī-zamāninā halkın ahz ü ᶜatāsı mecmūᶜu muᶜātāt iledir. Bir ādem bir nesneyi satın almaz illā ki o nesnenin bāyiᶜi onu muᶜātāt ile aldığını bilmez yaᶜnī etᶜime ve elbise ve sāireden insān her ne ki satın alırsa bilir ki onun bāyiᶜi o nesneyi muᶜātāt ile mālik olmuştur. Kaldı ki ᶜakd ile telaffuz etmekte ne fāide ve meziyyet hāsıl olmuş olur, yaᶜnī onun telaffuzu bī-fāide kalır.

[الاحتمال الثالث أن يفصل بين المحقرات وغيرها كما قاله أبو حنيفة رحمه الله وعند ذلك يتعسر الضبط في المحقرات ويشكل وجه نقل الملك من غير لفظ يدل عليه وقد ذهب ابن سريج إلى تخريج قول للشافعي رحمه الله على وفقه وهو أقرب الاحتمالات إلى الاعتدال فلا بأس لو ملنا إليه لمسيس الحاجات ولعموم ذلك بين الخلق ولما يغلب على الظن بأن ذلك كان معتادًا في الأعصار الأولى فأما الجواب عن الإشكالين فهو أن نقول أما الضبط في الفصل بين المحقرات وغيرها فليس علينا تكلفة بالتقدير فإن ذلك غير ممكن بل له طرفان واضحان إذ لا يخفى أن شراء البقل وقليل من الفواكه والخبز واللحم من المعدود من الحقرات التي لا يعتاد فيها إلا المعاطاة وطالب الإيجاب والقبول فيه يعد مستقصيًا ويستبرد تكليفه لذلك

ويستثقل وينسب إلى أنه يقيم الوزن لأمر حقير ولى وجه له هذا طرف الحقارة والطرف الثاني الدواب والعبيد والعقارات والثياب النفيسة فذلك مما لا يستبعد تكلف الإيجاب والقبول فيها]

Ve üçüncü ihtimāl ise o dahi Ebū Hanīfe ᶜaleyhi'r-rahmenin kavli gibi hasīs ile nefīs beynlerinde tafsīl etmektir. Bunda dahi muhakkarātın zabtı müteᶜassir olur ve nakl-i mülke delālet eder bir lafzı istiᶜmāl etmeksizin nakl-i mülkün vechi dahi müşkil olur. İbn Şureyh ᶜaleyhi'r-rahme bunun vefkına kavl-i Şāfiᶜī'nin tahrīcine zāhib olmuştur, zīrā iᶜtidāle olan hālātın akrebidir, bizim dahi buna meyl etmekliğimizde bir beᶜs yoktur, çünkü ona mesās-ı hācet vardır ve beyne'l-halk ᶜāmm olmuştur ve ᶜasār-ı pīşinde muᶜtād olduğuna galebe-i zann vākiᶜ olur. Ve mārrü'l-beyān olan o iki işkāl üzerine olan cevāb ise o dahi biz demeliyiz ki hasīs ile nefīs beynlerinde fasl etmek için zābıtanın takdīrine tekellüf etmek bize vācib değildir, zīrā mümkin değildir, ancak onun vāzıh olarak iki tarafı vardır, çünkü ehl-i ᶜirfāna hafī ve pinhān değildir ki bakla ve fevākih-i kalīle ve ekmek ve gūşt gibi cüzʾī şeylerin şirāsı muhakkarāttan maᶜdūddur, [125] muᶜātāttan gayrı onda bir şey muᶜtād olmamıştır, onda īcāb ve kabūlün tālibi müstaksī ᶜadd olunur da īcāb ve kabūle teklīfi bārid görünür ve dahi müstaskil olur ki emr-i hakīr için ikāme-i vezne mensūb olur ve bunun bir vechi yoktur ve ikinci taraf ise ki ᶜabīd ve devābb ve ᶜakārāt ve siyāb-ı nefīsenin mübāyeᶜāttır onda īcāb ve kabūlün teklīfi müstabᶜad olmaz.

[وبينهما أوساط متشابهة يشك فيها هي في محل الشبهة فحق ذي الدين أن يميل فيها إلى الاحتياط وجميع ضوابط الشرع فيما يعلم بالعادة كذلك ينقسم إلى أطراف واضحة وأوساط مشكلة وأما الثاني وهو طلب سبب لنقل الملك فهو أن يجعل الفعل باليد أخذًا وتسليمًا سببًا لعينه بل لدلالته وهذا الفعل قد دل على مقصود البيع دلالة مستمرة في العادة وانضم إليه مسيس الحاجة وعادة الأولين واطراد جميع العادات بقبول الهدايا من غير إيجاب وقبول مع التصرف فيها وأي فرق بين أن يكون فيه عوض أو لا يكون إذ الملك لا بد من نقله في الهبة أيضًا إلا أن العادة السالفة لم تفرق في الهدايا بين الحقير والنفيس بل كان طلب الإيجاب والقبول يستقبح فيه كيف كان وفي البيوعات لم يستقبح في غير المحقرات]

Velākin şol iki tarafın beynlerinde evsāt-ı müteşābihe vardır ki onda şekk vākiᶜ olur, mahall-i şüphededir. Ve dīndārın üzerine hakk ve vācib odur ki onda ihtiyāta meyl ede ve ᶜādetle bilinen kāffe-i zavābıt-ı şerᶜiyye evsāt-ı müşkile ve etrāf-ı vāzıhaya münkasım olur. Ve ikinci işkāli ki nakl-i mülke bir sebebin talebidir o dahi el ile olan ahz ve teslīmi yaᶜnī muᶜātāt fiᶜli ve inᶜikād-ı beyᶜe sebeb etmektir, çünkü īcāb ve kabūlün lafzları li-ᶜaynihi mülke sebeb değillerdir, ancak delāletleri için sebebdirler ve bu fiᶜl dahi bi-hasebi'l-ᶜāde beyᶜin maksūduna delālet etmiştir. ve mesās-ı hācet ve ᶜādāt-ı kadīme ona munzam olagelmiştir. Ve hedāyānın teᶜātīsi dahi bu fiᶜl ile sahīh olup ki cemīᶜ-i ᶜādāt kabūl-i hedāyā için īcāb ve kabūlü cārī olmaksızın muttarıd olmuştur. Ve hedāyāda min-gayri īcāb ve kabūl teᶜātī-i mücerredle tasarruf etmek kāᶜidesi muttarıd ve cārī olmuştur ne farkı vardır ki onda ᶜıvaz ola veyā olmaya, zīrā hibede dahi nakl-i mülk için lafza lüzūm vardır, yaᶜnī ᶜıvazlı olsun olmasın onda dahi lafz-ı hibe ve kabūl lābüddür, lākin hedāyāda nefīs ve hasīs beyninde ᶜādāt-ı eslāf tefrīk etmemiştir, belki hedāyāda her ne olursa olsun īcāb ve kabūlün cereyānı müstakbeh olmuştur, yaᶜnī nefīs şeylerde dahi īcāb ve kabūl cārī olmaz, icrāsı çirkī görünmüştür ki bir kimse bir ādeme hediyye takdīm ettiği vaktte nefīs olsa bile demez ki ben bunu sana hediyye verip bağışladım ve o dahi ben bu hediyye ve hibeni kabūl ettim demez ve şāyed bunu edecek olsa çirkīn ᶜadd olunur. Ve buyūᶜātta fi'l-ᶜāde müstahkarāttan gayrısı dīger bir şeyde müstakbah görünmez ki nefīs şeylerin buyūᶜātında īcāb ve kabūl cārī olup hasebe'l-ᶜāde kabīl görünmemiştir.

[هذا ما نراه أعدل الاحتمالات وحق الورع المتدين أن لا يدع الإيجاب والقبول للخروج عن شبهة الخلاف فلا ينبغي أن يمتنع من ذلك لأجل أن البائع قد تملكه بغير إيجاب وقبول فإن ذلك لا يعرف تحقيقًا فربما اشتراه بقبول وإيجاب فإن كان حاضرًا عند شرائه أو أقر البائع به فيمتنع منه وليشتر من غيره فإن كان الشيء محقرًا وهو إليه محتاج فليتلفظ بالإيجاب والقبول فإنه يستفيد به قطع الخصومة في المستقبل معه إذ الرجوع من اللفظ الصريح غير ممكن ومن الفعل ممكن]

İşte aᶜdel-i ihtimālāt gördüğümüz tarīk budur. Ammā merd-i müteverriᶜ ve dīndāra vācibdir ki şübhe-i hilāftan çıkmak üzere īcāb ve

kabūlü külliyyen terk eylemeye ve hem dahi bāyiᶜ onu īcāb ve kabūlsüz temellük ettiği için īcāb ve kabūlden imtināᶜ eylemeye, çünkü īcāb ve kabūlsüzün temellükü muhakkak bilinmez, ola ki onu īcāb ve kabūl ile almış ola. Ve eger satın aldığı vaktte muᶜāyene etmiş ki onu īcāb ve kabūlsüzün almıştır veyāhūd bāyiᶜi onunla ikrār ve iᶜtirāf etmiştir, gerektir ki o nesneyi ondan satın almaya yaᶜnī iştirāsından imtināᶜ edip āher yerden onu mübāyaᶜa ve iştirāʾ eylemeye. Ve eger o nesne hakīr ise ve kendisi dahi ona muhtāc bulunmuş yine īcāb ve kabūl lafzıyla onu iştirāʾ ede, çünkü onunla müstakbelde katᶜ-ı husūmāt istifāde etmiş olur, zīrā lafz-ı sarīhten rücūᶜ etmek mümkin olmaz, ammā fiᶜlden rücūᶜ etmek mümkindir.

[فإن قلت فإن أمكن هذا فيما يشتريه فكيف يفعل إذا حضر في ضيافة أو على مائدة وهو يعلم أن أصحابها يكتفون بالمعاطاة في البيع والشراء أو سمع منهم ذلك أو رآه أيجب عليه الامتناع من الأكل فأقول يجب عليه الامتناع من الشراء إذا كان ذلك الشيء الذي اشتروه مقدارًا نفيسًا ولم يكن من المحقرات وأما الأكل فلا يجب الامتناع منه فإني أقول إن ترددنا في جعل الفعل دلالة على نقل الملك فلا ينبغي أن لا نجعله دلالة على الإباحة فإن أمر الإباحة أوسع وأمر نقل الملك أضيق فكل مطعوم جرى فيه بيع معاطاة فتسليم البائع إذن في الأكل يعلم ذلك بقرينة الحال كإذن الحمامي في دخول الحمام والإذن في الإطعام لمن يريده المشتري فينزل منزلة ما لو قال أبحت لك أن تأكل هذا الطعام أو تطعم من أردت فإنه يحل له ولو صرح وقال كل هذا الطعام ثم أغرم لي عوضه لحل الأكل ويلزمه الضمان بعد الأكل هذا قياس الفقه عندي ولكنه بعد [126] المعاطاة آكل ملكه ومتلف له فعليه الضمان وذلك في ذمته والثمن الذي سلمه إن كان مثل قيمته فقد ظفر المستحق بمثل حقه فله أن يتملكه مهما عجز عن مطالبة من عليه وإن كان قادرًا على مطالبته فإنه لا يتملك ما ظفر به من ملكه لأنه ربما لا يرضى بتلك العين أن يصرفها إلى دينه فعليه المراجعة وأما ههنا فقد عرف رضاه بقرينة الحال عند التسليم فلا يبعد أن يجعل الفعل دلالة على الرضاء بأن يستوفي دينه مما يسلم إليه فيأخذه بحقه]

Ve eger sen bu dediğin tarīk satın alınan nesnede icrāsı mümkindir. Yā ziyāfette veyāhūd bir sofra ve māide üzerine hāzır olup bilse ki bu yemeğin ashābı muᶜātāt ile iktifā ederler veyāhūd onlardan işitmiş ki o taᶜāmı muᶜātāt ile temellük etmişler veyāhūd onu alırlar iken muᶜāyene

etmiş ki onu muᶜātāt ile almışlardır, ona o taᶜāmdan ekl etmek helā olur mu yoksa ona o yemekten imtināᶜ etmek mi vācib olur der isen, derim ki aldıkları nesnenin mikdārı nefīs olup muhakkarāttan değil ise onun iştirāsından imtināᶜları vācib olur velākin ondan ekl etmek cevāzı vardır, eklinden imtināᶜ vācib olmaz, zīrā ben derim eger biz nakl-i mülke fiᶜli delīl kılmaklığında tereddüd eder isek ibāhaya delīl kılmağa tereddüd etmeyiz, zīrā fiᶜli ibāhaya delīl olmamaklığa münāsebet olmaz, çünkü emr-i ibāha daha ziyāde geniş ve vāsiᶜdir ve emr-i nakl-i mülk daha ziyāde dar ve dayyıktır, her ne matᶜūm ki onda beyᶜ-i muᶜātāt cārī olmuştur, onun teslīmi ekline bāyiᶜi tarafından izndir ki karīne-i hāl ile bilinir hamāmcının duhūl-i hamāma olan izni gibidir ve hem dahi müşterīnin dilediği kimseye itᶜām etmeğe dahi izndir ki ben bunu kendin yemeğe ve dilediğine itᶜām etmeğe ibāhat ettim demekliği menzilesinde nāzil olur, yaᶜnī matᶜūmun teslīmi bu kelāmın menzilesinde nāzildir, kendisi ondan yiyip ve āhere dahi itᶜām etmeğe hill ve cevāz vardır ve bāyiᶜi ona tasrīh etmiş olsa ki sen bu taᶜāmı ekl ve ᶜıvazına bana zāmin ve gārim ol denilse onun yemesi ona helāl olur ve baᶜde'l-ekl onun ᶜıvazıyla ona gārim olur yaᶜnī onun damānı ona lāzım olur ve benim ᶜindimde fıkhın kıyāsı sünneten budur, lākin muᶜātāttan sonra onun mülküne ākildir ve ona mütliftir ve onun damānı onun üzerine lāzım ve zimmetine müteᶜallik olur. Ve teslīm ettiği semen eger o nesnenin kıymetine değip ona müsāvī ise müstehakk-ı damān o vaktte hakkının misline zafer bulmuş olur da ona temellük etmeğe kādir olur, çünkü bir kimse eger garīmi mālından onun alacağının misline zafer eder ise onu alacağına mahsūben ahz ve temellüke kādirdir, mādām ki garīmi mütālebesinden ᶜāciz kalmıştır, ammā mütālebesine kādir ise zafer bulduğu nesneye mütemellik olamaz, zīrā ola ki garīmi dīnine o ᶜaynın sarfına rāzī olmaz ki o vaktte üzerine mürācaᶜat vācib olur, lākin burada teslīm vaktinde karīne-i hāl ile rızāsı bilinmiştir. Ve bu cihetle onun fiᶜli yaᶜnī o bedlik teslīmi rızāya delīl kılmaklığı uzak olmaz ki kendi alacak hakkını ona teslīm olunan nesneden istīfāya delīl olabilir demektir.

[لكن على كل الأحوال جانب البائع أغمض لأن ما أخذه قد يريد المالك

ليتصرف فيه ولا يمكنه التملك إلا إذا أتلف عين طعامه في يد المشتري ثم ربما يفتقر إلى استئناف قصد التملك ثم يكون قد تملك بمجرد رضاء استفاده من الفعل دون القول وأما جانب المشتري للطعام وهو لا يريد إلا الأكل فهين فإن ذلك يباح بالإباحة المفهومة من قرينة الحال ولكن ربما يلزم من مشاورته أن الضيف يضمن ما أتلفه وإنما يسقط الضمان عنه إذا تملك البائع ما أخذه من المشتري فيسقط فيكون كالقاضي دينه والمتحمل عنه فهذا ما نراه في قاعدة المعاطاة على غموضها والعلم عند الله وهذه احتمالات وظنون رددناها ولا يمكن بناء الفتوى إلا على هذه الظنون وأما الورع فإنه ينبغي أن يستفتى قلبه ويتقي مواضع الشبه]

Velākin ʿalā-külli hāl bāyiʿin tarafı daha ziyāde gāmızdır çünkü mālik aldığı semende tasarruf etmek ister ve müşterī yedinde onun taʿāmı telef olunmakça o semene mütemellik olamaz, sonra olur ki kasd-ı temellükün istīnāfına dahi muhtāc ve müftekır olur sonra fiʿlden istifāde ettiği rızā-ı mücerred ile ona mütemellik olmuş olur ki o temellüküne aslā bir kavl vākiʿ olmamıştır. Ve müşterīnin cānibi ise yaʿnī taʿāmı satın alan taraf ise ona daha ziyāde kolaydır, çünkü müşterī o taʿāmı yemekten gayrı dīger bir şeyʾ ondan istemez ve taʿām ise ibāhat ile ibāhet olunabilir, yaʿnī karīne-i hālden mefhūm olan ibāha ile ibāhat olunur velākin ola ki müşāveretinden mihmānın damānı lāzım gelir, yaʿnī o taʿāmdan müsāfir yiyip telef ettiği nesneye dāmin olması lāzım görünür ve onun üzerinden damān ancak bāyiʿ müşterīden ahz ettiği nesnenin temellüküyle sākıt olabilir ki deynine kazāʾ edici gibi olur, üzerinden deynine mütehammil olan ādem gibidir.

İşte kāʿide-i muʿātātta gumūzu üzerine bizim gördüğümüz şey budur. Ve hakīkat-i hālin ʿilmi Zāt-ı Zü'l-Celāl katındadır. Bizim söylediğimiz şey ihtimālāt ve zunūndan biz onu terdīd ettik ve bu zunūndan gayrı dīger bir şeyʾe fetvānın bināsı mümkin olmaz ancak bu zunūn üzerine fetvā mübtenīdir ve veraʿ-kār ise gerektir ki kendi kalbinden istiftā edip mahall-i şübühāttan mübāʿadet ve ittikāʾ ede. İntehā.

Musannif-i merhūm beyʿ-i muʿātāt hakkında īrād ettiği mebāhis mezheb-i Şāfiʿī tevcīhi için īrād etmiş ve mezheb-i Hanefī'ye ʿazv ettiği kavl [127] dahi zaʿīf olup İmām Kerhī'nin kavlidir, yoksa kavl-i sahīh

üzere hasīs ve nefīste muᶜātāt ile beyᶜ münᶜakid olur, nitekim *Multeka'l-Ebhur* nām kitābda mezkūr ve musarrahtır ki "وينعقد البيع بإيجاب وقبول بلفظي الماضي كبعت واشتريت وما دل على معناهما وبالتعاطي في النفيس والخسيس هو الصحيح" ki hulāsa-i meᵓāli: Müteᶜākideyn beyninde beyᶜ şerᶜan īcāb ve kabūl ile münᶜakid ve hāsıl olur ki o īcāb ve kabūl sīga-i fiᶜl-i māzī ile olalar, meselā "بعت" yaᶜnī sattım ve "اشتريت" yaᶜnī satın aldım kelimeleri gibi ve bu iki kelimenin maᶜnālarına delālet eden elfāz ile yine beyᶜ münᶜakid olur. Ve nefīste ᶜabīd ve cevāhir gibi, hasīste gūşt ve ekmek gibi şeylerde dahi teᶜātī ile müteᶜākideyn beyninde münᶜakid olur, kavl-i sahīh ve akvā odur. Ve bu mesᵓeleye bināen mezheb-i Hanefī bu teklīfāt-ı mezkūre ve ihtimālāt-ı mesrūdeye müftekır ve muhtāc değildir, çünkü cevāzı iᶜtibār-ı rızā iledir ve muᶜātātta dahi rızāᵓ mevcūddur ve hakīkat-i rızā ise ᶜan-terādın vazᶜ-ı semen ve ahz-ı müsemmendir. Ve çün bu hāl bir mecliste hāsıl olur, ᶜale'l-esahh mebīᶜ olan nesne nefīs olsa ᶜabīd ve cevāhir gibi ve hasīs olsa lahm ve hubz gibi bununla onların beyᶜleri münᶜakid olup hasīs ve nefīs beynlerinde bu yüzde bir fark ve tefāvüt yoktur ki beyᶜleri muᶜātāt ile inᶜikād bulur. Hakīr ve hatīr ikisi siyyāndırlar.

el-ᶜAkdu's-Sānī ᶜAkdu'r-Ribāi

[العقد الثاني عقد الربا]

[وقد حرمه الله تعالى وشدد الأمر فيه ويجب الاحتراز منه على الصيارفة المتعاملين على النقدين وعلى المتعاملين على الأطعمة إذ لا ربا إلا في نقد أو في طعام على الصيرفي أن يحترز من النسيئة والفضل]

Ve ikinci ᶜakd ki ribā idi yaᶜnī fāiz ve güzeşte denilen şeyᵓin beyānı ise o dahi işte bu mebhastır. Şöyle ki ribā harāmdır, onu Zāt-ı Zü'l-Celāl tahrīm etmiştir ve onda emri teşdīd edilmiştir. Nakdeyn ile müteᶜāmil olan sarrāflar ve etᶜime ile muᶜāmele eden esnāfların üzerlerine vācibdir ki bu ribādan ihtirāz edeler, çünkü nakdeyn ve etᶜimenin mā-ᶜadālarında ribā yoktur. Ve dahi sarrāfāne lāzımdır ki nesīᵓe ile teᶜātī ve fazl ve ziyāde almaktan ihtirāz edeler.

[أما النسيئة فأن لا يبيع شيئًا من جواهر النقدين بشيء من جواهر النقدين إلا يدًا بيد وهو أن يجري التقابض في المجلس وهذا احتراز من النسيئة وتسليم الصيارفة الذهب إلى دار الضرب وشراء الدنانير المضروبة حرام من حيث النسأ ومن حيث إن الغالب أن يجري فيه تفاضل إذ لا يرد المضروب بمثل وزنه]

Nesīᶜe ise ki vaᶜde ve ecel ile vermek emrinde ihtirāzı böylecedir ki cevāhir-i nakdeynden yaᶜnī altın ve gümüşten bir nesneyi satacak olsa gerektir ki yeden bi-yedin beyᶜ ede ki ahz-ı bedel ve defᶜ-i mübdelde terāhī ve temāhül vukūᶜ bulmaya; mecliste tekābüz cārī ola ki bu sūretle olan muᶜāmele beyᶜ-i nesīᵓeden ihtirāz olur. Meselā bir altını sarrāfa verdiği onda onun cinsinden alacak tebeddülünü gerektir ki derhāl o mecliste kabz ede, onu teᵓhīr ve imhāl etmeye. Sarrāfların darbhāneye sikkesiz altını verip sikkeli altın almakları harāmdır: Haremiyyeti iki haysiyyettendir, bir haysiyyeti oldur ki sikkelisi derhāl kabz edemez, beynlerinde vakt ve zamān mürūr eder, bir mecliste mukābaza vākiᶜ olmaz. Ve ikinci haysiyyeti vukūᶜ-ı tefavüttür, çünkü fiᶜ'l-gālib verdiği altının veznince meskūk ve madrūb olan altını alamaz, elbette veznince bir fark ve tefādül vukūᶜ bulur da mümāsele cārī olamaz.

[وأما الفضل فيحترز منه في ثلاثة أمور في بيع المكسر بالصحيح فلا تجوز المعاملة فيهما إلا مع المماثلة وفي بيع الجيد بالرديء فلا ينبغي أن يشتري رديئًا بجيد دونه في الوزن أو يبيع رديئًا بجيد فوقه في الوزن أعني إذا باع الذهب بالذهب والفضة بالفضة فإن اختلف الجنسان فلا حرج في الفضل والثالث في المركبات من الذهب والفضة كالدنانير المخلوطة من الذهب والفضة إن كان مقدار الذهب مجهولًا لم تصح المعاملة عليها أصلًا إلا إذا كان ذلك نقدًا جاريًا في البلد فإنا نرخص في المعاملة عليه إذا لم يقابل بالنقد وكذا الدراهم المغشوشة بالنحاس إن لم تكن رائجة في البلد لم تصح المعاملة عليها لأن المقصود منها النقرة وهي مجهولة وإن كان نقدًا رائجًا في البلد رخصنا في المعاملة لأجل الحاجة وخروج النقرة عن أن يقصد استخراجها ولكن لا يقابل بالنقرة أصلًا]

Fazl ise yaᶜnī fazldan sūret-i ihtirāzı ise o dahi üç emrde olmak gerektir ki kırığı sağlam ile beyᶜ etmektedir, zīrā mümāsele olmayınca muᶜāmeleleri cāiz olmaz, çünkü meksūr ve kırık altını sağlam ve sahīh altınla beyᶜ ettiği vaktte veznleri mümāsil olamaz, beynlerinde elbette

bir ziyāde ve noksān vākiᶜ olur. Ve kezālik ceyyidi yaᶜnī iyi altını redīᵓ yaᶜnī yaramaz ve alçak altın ile satmaktadır ki onda dahi veznce bir fark ve tefāvüt vākiᶜ olmaya, mümāseleye mürāᶜāt oluna, yaᶜnī ceyyid altını alıp [128] onun vezninden ziyāde redīᵓ altını vermeye veyāhūd hālis ve ceyyid altını verip onun vezninden ziyāde redīᵓ ve alçak altını almaya, bu dahi altını altın ile ve gümüşü gümüş ile sattığı hāldedir. İki cins muhtelif olursa ona ziyāde almakta bir beᵓs ve harec yoktur. Ve üçüncü emr dahi mürekkebāttadır ki altın ve gümüşten mürekkeb olan denānīr-i mahlūta gibidir. O dahi altının mikdārı mechūl olursa yaᶜnī altının mikdārı mechūl olursa ki gümüşten ve altından mahlūt olarak mürekkeb olan denānīrin muᶜāmelesi aslā sahīh olmaz, meger ki beldede nakd-i cārī ola, zīrā biz nakd-i cārīde muᶜāmeleyi terhīs ederiz o dahi nakde mukābile olmazsa derāhīm-i magşūşenin hükmü dahi böylecedir, yaᶜnī bakır ile magşūş olan nukūd-ı magşūşe beldede rāyic olmazsa onunla muᶜāmele etmek sahīh olmaz, ammā rāyic olursa sahīh olur, çünkü ondan maksūd nukredir ve nukre mechūldür. Ve çün belde beldede rāyic olur, ondan maksad nukre olmaz ve nukreye aslā mukābil olmaz, maksad alışveriştir, biz dahi revācı hālinde li-ecli'l-hāce derāhim-i magşūşe ile dād ü sited etmektir, ruhsat vermişiz, fakat o şart ile ki nukreye aslā mukābil olmaya ve istihrāc-ı nukre ondan murād ve maksūd olmaya.

[وكذلك كل حلي مركب من ذهب وفضة فلا يجوز شراؤه لا بالذهب ولا بالفضة بل ينبغي أن يشتري بمتاع آخر إن كان قدر الذهب منه معلومًا إلا إذا كان مموهًا بالذهب تمويهًا لا يحصل منه ذهب مقصود عند العرض على النار فيجوز بيعها بمثلها من النقرة بما أريد من غير النقرة وكذلك لا يجوز للصيرفي أن يشتري قلادة فيها خرز وذهب بذهب ولا أن يبيعه بل بالفضة يدًا بيد إن لم يكن فيها فضة ولا يجوز شراء ثوب منسوج بذهب يحصل منه ذهب مقصود عند العرض على النار بذهب ويجوز بالفضة غيرها]

Ve zeheb ve fıddadan mürekkeb olan her bir huliyyin hükmü dahi böylecedir ki zeheb ve fıddadan mürekkeb olan huliyy altın veyāhūd gümüş ile onun iştirāsı cāiz olmaz, ancak metāᶜ-ı āher ile satın alınır eger ondan altının mikdārı maᶜlūm ise meger ki altından mümevveh olmuş ola, yaᶜnī altın suyu ile sulanmış ola öyle bir temvīh ki āteşe ᶜarz

olunursa ondan maksūd olarak bir altın hāsıl olmaz ki o vaktte onun misli ile ve dīger bir nesne ile satabilir, yaʿnī o hālde altın su ile muhallā olan huliyy onun mislinden nukre ile veyāhūd nukreden gayrı dilediği nesne ile beyʿi cāiz olur, çünkü āteşe ʿarzıyla ondan altın hāsıl olamaz. Ve kezālik sarrāfa cāiz değildir ki boncuk ve altından mürekkeb ve manzūm bir kılāde veyā bir dizimi altın ile iştirāʾ ede veyāhūd beyʿ ancak ve yeden bi-yedin yaʿnī el-be-el mecliste makbūz olan fıdda ile onu beyʿ ede, o dahi içinde gümüş bulunmazsa. Ve kezālik altın ile dokunup mensūc olunan sevb dahi eger āteşe ʿarzında ondan altın husūlü maksūd olursa o dahi altın ile beyʿi cāiz olmaz, lākin fıdda ile cāiz olur, yaʿnī altının gayrısı gümüş ve sāir emtiʿa ile beyʿ olunabilir.

[وأما المتعاملون على الأطعمة فعليهم التقابض في المجلس اختلف جنس الطعام المبيع والمشترى أو لم يختلف فإن اتحد الجنس فعليهم التقابض ومراعاة المماثلة والمعتاد في هذا معاملة القصاب بأن يسلم إليه الغنم ويشتري بها اللحم نقدًا أو نسيئة فهو حرام ومعاملة الخباز بأن يسلم إليه الحنطة ويشتري بها الخبز نسيئة أو نقدًا فهو حرام ومعاملة العصار بإن يسلم إليه البزر والسمسم والزيتون ليأخذ منه الأدهان فهو حرام وكذا اللبان يعطي اللبن ليؤخذ منه الجبن والسمن والزبد وسائر أجراء اللبن فهو أيضًا حرام]

Ve etʿimede müteʿāmil olanlar ise onlara dahi vācibdir ki mecliste mukābaza edeler ki alınıp satılan taʿāmın cinsleri muhtelif olsa, olmasa onlarda lāzım odur ki meclis-i beyʿde makbūz olalar. Ve eger mebīʿ ve müşterānın cinsi müttehid olursa gerektir ki onda hem mukābaza ve hem dahi mümāseleye mürāʿāt oluna. Ve bununla muʿtād olan muʿāmelāt ise meselā kassāba koyun verilip mukābilesinde ondan hālen veyāhūd nesʾeten lahm satın almak helāl olmaz, harāmdır ve ekmekçiye dahi buğday verilip de onunla hālen veyā nesʾeten ekmeği satın almak dahi harāmdır ve ʿassāra dahi bezr veyā susam veyā zeytūnu verip de ondan yağlarını satın almak harāmdır ve lebbāna dahi süt verip de ondan peynir ve sāde yağ ve kere yağ ve sāir eczā-i lebeniyyeyi almak harāmdır.

[ولا يباع الطعام بغير جنسه من الطعام إلا نقدًا وبجنسه إلا نقدًا ومتماثلًا وكل ما يتخذ من الشيء المطعوم فلا يجوز أن يباع به متماثلًا ولا متفاضلًا فلا يباع

بالحنطة دقيق وخبز وسويق ولا بالعنب والتمر دبس وخل وعصير ولا باللبن سمن وزبد ومخيض ومصل وجبن والمماثلة لا تفيد إذا لم يكن الطعام في حال كمال الادخار فلا يباع الرطب بالرطب والعنب بالعنب متفاضلًا ومتماثلًا فهذه جمل مقنعة في تعريف البيع والتنبيه على ما يشعر التاجر بمشارات الفساد حتى يستفتي فيها إذا تشكك والتبس عليه شيء منها وإذا لم يعرف هذا لم يتفطن لمواضع السؤال واقتحم الربا والحرام وهو لا يدري]

Mā-hasal hāzır ve hāl olmayınca taᶜāmı dīger cinsi ile beyᶜ olunmaz ve nakd ve mütemāsil olmadıkça kendi cinsi ile satılmaz [129] ve dahi hāl ve makbūz ve mütemāsil olmayınca bir taᶜāmı cinsi ile satılmaz yaᶜnī bir taᶜāmı cinsi ile satılacak olursa gerektir hāl ve makbūz ve mütemāsil olalar, yaᶜnī matᶜūmdan her ne ki ittihāz olunursa onunla mütemāsil veyāhūd mütefāzıl olarak beyᶜ olunmaz. Meselā un ve ekmek ve sevīki buğday ile satılmaz ve dahi pekmez ve sirke ve ᶜasīri tāze yüzümle ve temr ile satılmaz ve sāde yağ ve kere yağ ve ayran ve yağı alınmış olan yoğurt ve süzülmüş yoğurt ve peyniri süt ile satılmaz, ne mütemāsil ve ne de mütefāzıl ve taᶜām hāl-i kemāl-i iddihārda bulunmazsa mümāsele ondan müfīd olmaz ki rutabı rutab ile ve ᶜinebi ᶜineb ile beyᶜ olunmaz, ne mütemāsil ve ne de mütefāzıl, çünkü rutab ve tāze yüzüm hāl-i kemāl-i iddihārda değildirler. İşte taᶜrīf-i beyᶜde mesār-ı fesādı tācire işᶜār edecek tenbīhāta işbu cümleler kanāᶜat verirler, yaᶜnī alışveriş edene mukniᶜ olan taᶜrīfāt ve tenbīhātın cümleleri ancak bu cümlelerdir. Vaktā ki bunlarda bir şekk veyā bir iltibās ona vākiᶜ olur, varıp onu ᶜulemādan istiftā᾿ eder, zīrā bu cümleleri bilmeyen ādem mevāziᶜ-i su᾿āl ve cāy-ı istiftāya mütefattın olamaz, bilmeyerek ribāyı iktihām eder. İntehā.

Musannif-i merhūm işbu mesāil-i ribāiyyeyi kezālik muhtārı olan mezheb-i Şāfiᶜī hükmünce zikr ve īrād etmiştir, hālbuki baᶜzı ahkāmlarına mezheb-i Hanefī'nin ihtilāfı vardır, şöyle ki ribā᾿ yalnız cevāhir-i nakdeyn ve taᶜāma münhasır ve muhtass değildir, mezheb-i Hanefī'de ribānın taᶜrīfinde *Multeka'l-Ebhur* nām kitāb-ı muᶜteberde mezkūr ve musarrah olduğu vech üzere denilmiş ki "الربا هو فضل مال خال عن عوض شرط لأحد العاقدين في معاوضة مال بمال وعلته القدر والجنس فحرم بيع

الكيلي أو الوزني بجنسه متفاضلا أو نسيئة ولو غير مطعوم كالجص والحديد وحل متماثلا مع التقابض أو متفاضلا غير معين كفحنة بحفنتين وبيضة ببيضتين وتمرة بتمرتين فإن وجد الوصفان حرم الفضل والنسأ وإن عدما حلا وإن وجد احدهما فقط حل التفاضل لا النسأ وشرط التعيين والتقابض في الصرف والتعيين فقط في غيره وما نص على تحريم الربا فيه كيلا فهو كيلي أبدا كالبر والشعير والبر والملح أو على تحريمه وزنا فهو وزني أبدا كالذهب والفضة ولو تعورف بخلافه وما لا نص فيه حمل على العرف كغير الستة المذكورة فلا يجوز بيع البر بالبر متماثلا وزونا ولا الذهب بالذهب متماثلا كيلا خلافا لمحمد ويجوز بيع الكرباس بالقطن وبيع اللحم بالحيوان ويجوز بيع الدقيق بالدقيق متماثلا كيلا لا بالسويق اصلا خلافا لهما ويجوز الرطب بالرطب متماثلا وكذا بيع الرطب بالتمر والعنب بالزبيب متماثلا خلافا لهما ييجوز بيع لحم حيوان بلحم حيوان غير جنسه متفاضلا وكذا اللبن ويجوز خل العنب بخل الدقل متفاضلا وكذا شحم البطن بالألية أو باللحم والخبز بالبر أو الدقيق أو السويق وإن كان أحدهما نسئة به يفتي" Hulāsa-i mazmūnları ribāʾ bir fazladır ki vezni veyā keyli bir mālı dīgerin o cins mālı ile muʿāvaza olunduğu hālde ehad-ı müteʿākıdeyne şart olunur ve onun ʿilleti cins ve kadrdir ki keylī olan nesne cinsiyle ve veznī olan şey cinsiyle mütefāzıl olarak veyāhūd borca beyʿi harāmdır velev ki o keylī ve veznī matʿūm değillerdir ki alçı ve demir gibi ve mütemāsil olarak maʿa't-tekābuz beyʿleri helāldir ve gayr-ı muʿayyen olursa maʿa't-tekābuz yine beyʿleri helāldir, meselā bir üç, iki üç ile veyā bir yumurta iki yumurta ile veyā bir temre iki temre ile satılırsa cereyān-ı keyl intifāsı için beyʿleri helāl olur velākin iki vasf yaʿnī ki keyl veyā vezn cins ile mevcūd olurlarsa o hālde mübādelede fazla ve nesīʾe harām olur. Meselā bir ölçek hınta eger iki ölçek hınta ile mübādele olur ise o bir ölçeği harām olur ki ölçek ölçeğe mümāsil oldu ve dīger ölçek zāid ve fazla kaldı ve fazlası ribādır. Ve hālen iki ölçek buğdayı veresiyle iki ölçek buğdaya satmak dahi harāmdır. Ve eger o iki vasf maʿdūm olup mevcūd olmazsa yaʿnī keyl ve vezn bulunmazsa fazla ile satmak ve veresiyle yaʿnī ecel ve vaʿde ile borca vermek helāl olur. Ve eger onların birisi mevcūd olur ise tefādul helāl olur, meselā bir ölçek hınta iki ölçek şaʿīr ile satılırsa o beyʿ helāldir, çünkü cins bulunmamıştır, yalnız bir vasf bulunmuştur ki keyldir, velākin vaʿde ile

satmak onda cāiz olmaz ki bir ölçek şaᶜīri altı ay vaᶜde ile bir ölçek hınta ile satılmaz. Ve taᶜyīn ve tekābuz sarfta meşrūt olmuştur ve sarfın gayrısında yalnız taᶜyīn şarttır ki altını altınlara sarf olunursa hem taᶜyīn şart olunmuş ki mümāsele vākiᶜ ola ve hem dahi mecliste kabz etmek şart olmuştur. Ammā bir taᶜām aynen misli ile mübādele olunursa onun mecliste kabzı şart olmaz, ammā mümāselesi şarttır ki bir ölçek hıntayı bir ölçek hıntaya mübādele ede ve onun bir ziyādesi olmaya. Ve onda tahrīm-i ribā mansūs olan keylī dāimā keylīdir ki hınta ve şaᶜīr ve hurmā ve tuz gibi ve vezn onda mansūs olan nesne hemīşe veznīdir, altın ve gümüş gibi velev ki hilāfında ᶜörf-i nās cārī olmuştur ve hakkında nass bulunmayan nesneler ᶜörf-i āmma mahmūldür ki mezkūr olan envāᶜ-ı sittenin mā-ᶜadāsı olan şeylerdir, envāᶜ-ı sitte hınta ve şaᶜīr ve temr ve tuz ve zeheb ve fıddadır. Ve bu hükme bināen vezn ile mütemāsil olarak hıntayı hıntaya satılmaz ve ölçü ile mütemāsil olarak altını altına satılmaz, çünkü hınta dāimā keylīdir, ölçek ile satılır ve altın dahi dāimā veznīdir, tartmak ile satılır. Fakat bunda İmām Muhammed’in ihtilāfı vardır. Ve dahi bezi panbuk ile ve gūştu hayvān ile beyᶜ olunmak cāizdir velākin bunda dahi İmām Muhammed’in ihtilāfı vardır ki onun ᶜindinde o gūşt o mücānisi olan hayvānın gūştundan ziyāde olmazsa onunla beyᶜi sahīh olmaz. Ve kezālik dakīki dakīk ile mütemāsil olarak ölçmekle beyᶜi cāizdir, ammā aslen sevīk ile cāiz olmaz, ammā bunda dahi imāmeynin yaᶜnī Ebū Yūsuf ve Muhammed’in ihtilāfları vardır. Ve mütemāsil olarak rutabı rutab ile satmak cāizdir ve kezālik rutabı temr ile ve tāze yüzümü [130] kuru yüzüm ile mütemāsil olarak beyᶜleri cāiz olur velākin bu mesᵓelede dahi İmāmeyn’in ihtilāfları vardır. Ve dahi bir hayvānın lahmı cinsinden olmayan dīger bir hayvānın lahmı ile mütefāzıl olarak beyᶜleri cāiz olur ve süt dahi böyledir. Ve kezālik ᶜinebin sirkesiyle dekalin sirkesini mütefādıl olarak beyᶜleri cāiz olur. Ve dahi iç yağı kuyruk ile veyāhūd gūşt ile beyᶜleri cāiz olur. Ve ekmeği buğday veyāhūd dakīk veyā sevīk ile beyᶜi dahi cāiz olur. İşte bu mesāili mesbūk olan mesāilin ahkāmına tevfīk olunursa mezhebeyn beynlerinde olan ihtilāfāt maᶜlūm olur. Vallāhu aᶜlemu.

el-ᶜAkdu's-Sālisü es-Selemü

[العقد الثالث السلم]

[وليراع التاجر فيه عشرة شروط الأول أن يكون رأس المال معلومًا على مثله حتى لو تعذر تسليم المسلم فيه أمكن الرجوع إلى قيمة رأس المال فإن أسلم كفا من الدراهم جزافًا في كر حنطة لم يصح في أحد القولين]

Ve üçüncü ᶜakd ki selem idi, onun mebhasi dahi budur ki gerektir ki merd-i tācir selemin ᶜakdinde on şartı mürāᶜāt ede:

Birinci şartı odur ki ᶜilm-i misliyle reˀsü'l-māl maᶜlūm olmaktır tā ki müsellemün fīhin teslīmi eger müteᶜazzir olursa reˀsü'l-mālın kıymetine rücūᶜ etmek mümkin ola. Ve eger derāhimden vezn ve taᶜdād edilmeksizin bir üç derāhim ile cüzāfen hıntadan bir kerreye ᶜakd-i selem eylerse ehad-ı kavleyn üzerine o ᶜakd sahīh olmaz.

[الثاني أن يسلم رأس المال في مجلس العقد قبل التفرق فلو تفرقا قبل القبض انفسخ السلم]

Ve ikinci şart meclis-i ᶜakdde reˀsü'l-mālın teslīmidir ki kable't-teferruk kabz olunmak gerektir ve eger kable'l-kabz müteferrik olurlarsa o ᶜakd-i selem münfesih olur.

[الثالث أن يكون المسلم فيه مما يمكن تعريف أوصافه كالحبوب والحيوانات والمعادن والقطن والصوف والابريسم والألبان واللحوم ومتاع العطارين وأشباهها ولا يجوز في المعجونات والمركبات وما تختلف أجزاؤه كالقسي المنوعة والنبل المعمول والخفاف والنعال المختلفة أجزاؤها وصنعتها وجلود الحيوانات ويجوز السلم في الخبز وما يتطرق إليه من اختلاف قدر الملح والماء بكثرة الطبخ وقلته يعفى عنه ويتسامح فيه]

Ve üçüncü şartı müsellemün fīh olan nesne, evsāfın taᶜrīfi mümkin olan eşyādan olmaktır, hubūb ve hayvānāt ve maᶜādin ve panbuk ve yünün ve ipek ve süt ve gūşt ve metāᶜ-ı ᶜattārīn ve onlara müşābih olan eşyāˀ gibi ola. Ve eger maᶜcūnāt ve mürekkebāt ve eczāsı muhtelif olan masnūᶜ yaylar ve maᶜmūl oklar ve mestler ve naᶜller ve eczāˀ ve sanᶜatı

muhtelif olan nesneler ve cülūd-i hayvānātta selemi ᶜakd eylerse onlarda münᶜakid olmaz, çünkü taᶜrīf-i evsāfları mümkin olmaz. Ekmekte ᶜakd-i selem cāizdir, ihtilāf māᵓ ve milh ve kesret ve kıllet-i tabhından ona mütetarrık olan hāl-i maᶜfüvvün ᶜanh olup onda tesāmüh olunur.

[الرابع أن يستقصي وصف هذه الأمور القابلة للوصف حتى لا يبقى وصف تتفاوت به القيمة تفاوتًا لا يتغابن بمثله الناس إلا ذكره فإن ذلك الوصف هو القائم مقام الرؤية في البيع]

Ve dördüncü şartı müsellemün fīh olan nesnenin evsāfında istiksāᵓ etmektir ki onun misliyle nās mütegābin olmadıkları kıymeti beyān edip onunla tefāvüt hāsıl olur bir vasf kalmaya ki onda zikr olunmaya, yaᶜnī her bir vasf ki onunla kıymet mütefāvit olup onun misli ile nās mütegābin olmazlar, onlar kāffesi ᶜakd-i selemde zikr olunmak gerektir, çünkü o vasf beyᶜde rüᵓyetin makāmında kāim olur.

[الخامس أن يجعل الأجل معلومًا إن كان مؤجلًا فلا يؤجل إلى الحصاد ولا إلى إدراك الثمار بل إلى الأشهر والأيام فإن الإدراك قد يتقدم وقد يتأخر]

Ve beşinci şartı vaᶜde ve ecelini maᶜlūm etmektir vaᶜdesi var ise ki ekin biçmeye ve idrāk-ı simāra teᵓcīl olunmayıp şühūr ve eyyāma teᵓcīl oluna, zīrā idrāk-ı simār ve hasad-ı zerᶜ baᶜzen ileriye gelip mütekaddim olur ve baᶜzen geriye kalıp müteᶜahhir olur.

[السادس إن يكون المسلم فيه مما يقدر على تسليمه وقت المحل ويؤمن فيه وجوده غالبًا فلا ينبغي إن يسلم في العنب إلى أجل لا يدرك فيه وكذا سائر الفواكه فإن كان الغالب وجوده وجاء المحل وعجز عن التسليم بسبب آفة فله أن يمهله إن شاء أو يفسخ ويرجع في رأس المال إن شاء]

Ve altıncı şartı dahi müsellemün fīh olan nesne eceli hulūlünde teslīmi makdūr olmaktır ki fi'l-gālib onda vücūdundan emīn olur ve bināen ᶜaleyh ᶜinebi yaᶜnī tāze yüzümü içinde idrāk olunmaz bir ecele ᶜakd etmeye ve kezālik fevākih-i sāire yaᶜnī yüzüm ve fevākih-i sāire üzerine bir selem ᶜakd edecek olur ise öyle bir vaᶜde ve ecel ve zamānı taᶜyīn ede ki o ecelin hulūlünde o ᶜineb ve fevākih yetişmiş ola. Ve eger bir āfet ile eceli hulūlünde teslīminden ᶜāciz kalırsa o hālde reᵓsü'l-māl sā-

hibi muhayyer olur, dilerse ona mühlet verir ve dilerse selemi fesh edip reˀsü'l-māla rücūᶜ ede.[131]

[السابع أن يذكر مكان التسليم فيما يختلف الغرض به كي لا يثير ذلك نزاعًا]

Ve yedinci şartı ise o dahi mekān-ı teslīmi zikr etmektir ki onda dahi garaz muhtelef olur tā ki bir nizāᶜı koparmaya.

[الثامن أن لا يعلقه بمعين فيقول من حنطة هذا الزرع أو ثمرة هذا البستان فإن ذلك يبطل كونه دينًا نعم لو أضاف إلى ثمرة بلد أو قرية كبيرة لم يضر ذلك]

Ve sekizinci şartı dahi bir muᶜayyene asılı olmamak gerektir ki bu ekinin buğdayından veyā bu bāgçenin semeresinden ola diye şart olunmaya ki müsellemün fīh olan nesneyi bir zerᶜ-i muᶜāyyen hubūbātından veyā muᶜayyen bir bāgçe esmārından meşrūt olmaya, zīrā bu şartı deyn ve borç olmaklığına mubtıldır, ola ki o zerᶜden bir nesne hāsıl olmaz ve o bāgçenin bir semeresi olmaz velākin bir beldenin veyāhūd kebīre bir karyenin semeresine muzāf olursa o izāfesi muzırr olmaz.

[التاسع أن لا يسلم في شيء نفيس عزيز الوجود مثل درة موصوفة يعز وجود مثلها أو جارية حسناء معها ولدها أو غير ذلك مما لا يقدر عليه غالبًا]

Ve dokuzuncu şartı ᶜazīzü'l-vücūd bir nesne olmamaktır, yaᶜnī mislinin vücūdu ᶜazīz bir şeyˀ olmaya, meselā nādirü'l-vücūd bir dürre-i mevsūfe veyā oğlu ile maᶜan bir cāriye-i hasnāˀ gibi ola, bunlarda selem olmamak gerektir. Ve'l-hāsıl fi'l-agleb ona muktedir olamayacağı nesnelerin üzerine ᶜakd-i selem olunmamak gerektir.

[العاشر أن لا يسلم في طعام مهما كان رأس المال طعامًا سواء كان من جنسه أو لم يكن ولا يسلم في نقد إذا كان رأس المال نقدًا وقد ذكرنا هذا في الربا]

Ve onuncu şart reˀsü'l-māl taᶜām olursa taᶜām ile selem etmemektir, isterse cinsinden ola ve isterse dīger cinsten ola. Ve kezālik reˀsü'l-māl nakd olursa yine nakd ile selem etmemekliktir, biz bunu ribā mebhasinde zikr etmişiz.

el-ᶜAkdu'r-Rābiᶜu el-İcāretü

[العقد الرابع الإجارة]

[وله ركنان الأجرة والمنفعة فأما العاقد واللفظ فيعتبر فيه ما ذكرناه في البيع والأجرة كالثمن فينبغي أن يكون معلومًا وموصوفًا بكل ما شرطناه في المبيع إن كان عينًا فإن كان دينًا فينبغي أن يكون معلوم الصفة والقدر وليحترز فيه عن أمور جرت العادة بها وذلك مثل كراء الدار بعمارتها فذلك باطل إذ قدر العمارة مجهول ولو قدر دراهم وشرط على المكتري أن يصرفها إلى العمارة لم يجز لأن عمله في الصرف إلى العمارة مجهول ومنها استئجار السلاخ على أن يأخذ الجلد بعد السلخ واستئجار حمال الجيف بجلد الجيفة واستئجار الطحان بالنخالة أو ببعض الدقيق فهو باطل وكذلك كل ما يتوقف حصوله وانفصاله على عمل الأجير فلا يجوز أن يجعل أجرة ومنها أن يقدر في إجارة الدور والحوانيت مبلغ الأجر فلو قال لكل شهر دينار ولم يقدر أشهر الإجارة كانت المدة مجهولة ولم تنعقد الإجارة]

Ve dördüncü ᶜakd ki icāre idi, onun mebhasi dahi budur. Şöyle ki icāreye iki rükn vardır ki ücret ve menfaᶜattir. Ve lafz ve ᶜākıd ise o dahi beyᶜde zikr ettiğimiz ahvāl onda muᶜteber olur. Ücret semen gibidir, gerektir ki maᶜlūm ve mevsūf ola, yaᶜnī mebīᶜde her ne ki maᶜlūmiyyet ve vasf için şart edip zikr ettik, onlar kāffesi onda meşrūt olup mürāᶜātı lāzımdır ki ücret eger ᶜayn ve eger deyn ise gerektir ki sıfat ve kadri maᶜlūm ola ve onunla ᶜādet cārī olan eşyādan ihtirāz oluna. Meselā hāneyi ᶜimāretiyle istīcār etmek gibi ki bu istīcār bātıldır, çünkü ᶜimāretin kadri mechūldür ve eger hānenin icāresine bir mikdār akçeyi takdīr edip o akçeyi ᶜimāretine sarf etmek üzere müsteᵓciri üzerine şart ederse kezālik icāresi cāiz olmaz, çünkü ᶜimārete akçenin sarfında olan müsteᵓcirin ᶜameli mechūldür. Āti'z-zikr olan istīcār dahi işbu ᶜādāt-ı gayr-ı meşrūᶜadan olup ondan ihtirāz lāzımdır, meselā sellāhı zebh ve selh edeceği hayvānın derisi ile istīcār etmek ve lāşeleri nakl eden hammālları lāşenin derisi ile nakline istīcār eylemek ve değirmenciyi kepek veyā dakīk ile hıntanın tabhına istīcār etmek gibi, bunlar kāffesi bātıldır. Ve kezālik her ne ki onun husūl ve infisāli ecīrin ᶜameline mütevakkıftır, o eşyādan o ecīre ücret olmağa cāiz olmaz ve dahi [132] müddet-i icā-

reyi takdīr etmeksizin her bir şehre bir dīnār ücret olmak üzere hāne ve dekākīn için birer mikdār akçenin takdīri dahi işbu ᶜādet-i cāriye-i fāsidedendir, zīrā cehālet-i müddet-i icāre ile o istīcār münᶜakid olmaz. Bu mislli ᶜukūd-ı fāsideden ihtirāz etmek gerektir.

[الركن الثاني المنفعة المقصودة بالإجارة وهي العمل وحده إن كان عمل مباح معلوم يلحق العامل فيه كلفة ويتطوع به الغير عن الغير فيجوز الاستئجار عليه وجملة فروع الباب تندرج تحت هذه الرابطة ولكنا لا نطول بشرحها فقد طولنا القول فيها في الفقهيات وإنما نشير إلى ما تعم به البلوى فليراع في العمل المستأجر عليه خمسة أمور]

Ve ikinci rükn ki menfaᶜat idi, o dahi icāre ile maksūd olan ᶜamel-dir ki o icāreden murād yalnız ᶜamel ola. Ve o ᶜamel eger mübāh olup ᶜāmile onunla bir külfet hāsıl olur ve onunla dīgerine dīger tetavvuᶜ olu-nur, onun üzerine istīcār etmek cāizdir. Bu bābın kāffe-i fürūᶜu işbu rābıtanın altına mündericdir, artık onun şerhiyle biz burada sözü uzat-mayalım, zīrā fıkhiyyātta biz onun beyānında sözü uzatmışız. İmdi biz burada ancak onunla ᶜumūm-ı belvā olan umūra işāret ederiz, şöyle ki müsteʾcerün ᶜaleyh olan ᶜamelde beş emrin mürāᶜātı lāzımdır, gerektir ki o umūru mürāᶜāt oluna.

[الأول أن يكون متقوما بأن يكون فيه كلفة وتعب فلو استأجر طعامًا ليزين به الدكان أو أشجارًا ليجفف عليها الثياب أو دراهم ليزين بها الدكان لم يجز فإن هذه المنافع تجري مجرى حبة سمسم وحبة بر من الأعيان وذلك لا يجوز بيعه وهي كالنظر في مرآة الغير والشرب من بئره والاستظلال بجداره والاقتباس من ناره ولهذا لو استأجر بياعًا على أن يتكلم بكلمة يروج بها سلعته لم يجز وما يأخذه البياعون عوضًا عن حشمتهم وجاههم وقبول قولهم في ترويج السلع فهو حرام إذ ليس يصدر منهم إلا كلمة لا تعب فيها ولا قيمة لها وإنما يحل لهم ذلك إذ تعبوا بكثرة التردد أو بكثرة الكلام في تأليف أمر المعاملة ثم لا يستحقون إلا أجرة المثل فأما ما تواطأ عليه الباعة فهو ظلم وليس مأخوذًا بالحق]

Birinci emr odur ki o menfaᶜat māl-ı mütekavvim ola ki onunla külfet ve taᶜab ve yorgunluk vākiᶜ olur. Bināberīn dükkānını bezetmek için bir taᶜāmı istīcār etmiş olsa veyāhūd urbasını kurutmak için eşcārı istīcār

eylemiş olsa veyā dükkānını tezyīn etmek için akçeyi istīcār etmiş olsa o icāre cāiz olmaz, zīrā bu şeylerle olan menāfiᶜ pek cüzʾī şeydir, bir susam dānesinin mübāyaᶜasına ve bir habbe buğdayın iştirāsına benzer ki aᶜyāndan bunların beyᶜi cāiz olmaz, çünkü bunlar dīgerin aynasına bakmak ve su kuyusundan suyu içmek ve duvarının gölgesine oturmak ve dīgerinin āteşinden bir parça āteşi almak gibidir ki bu gibi menāfiᶜin beyᶜi sahīh olmaz. Ve bunun için silᶜasını tervīc edecek bir sözü söylemek için bir beyyāᶜı istīcār etmiş olsa istīcārı cāiz olmaz. Fī-zamāninā haşmet ve cāh ve kabūl-i kelāmları için beyyāᶜların silᶜaların tervīclerinde söyledikleri söz için aldıkları şey harāmdır, zīrā onlardan bir sözden başka bir şey sādır olmaz ve bir sözün yorgunluğu yoktur ve bir sözün kıymeti dahi yoktur, onlara ücret almak ancak o vaktte helāl olur ki silᶜanın beyᶜine gidip gelmekle kesret-i tereddüd ve kesret-i kelām vākiᶜ olup o ᶜakd-i mübāyaᶜanın teʾlīfinde bir yorgunlukları olmuş ola ve o dahi onlara ecr-i misl lāzım gelir. El-yevm beyᶜanın mütevātiᶜleri olan deʾb cümlesi zulm-ı hālis ve mahz-ı cevr ve taᶜaddīdir, bī-meşakkat hasebe'l-ᶜāde buyūᶜāttan aldıkları şey harāmdır, hakk ile meʾhūz değildir.

[الثاني أن لا تتضمن الإجارة استيفاء عين مقصودة فلا يجوز إجارة الكرم لارتفاقه ولا إجارة المواشي للبنها ولا إجارة البساتين لثمارها ويجوز استئجار المرضعة ويكون اللبن تابعًا لأن إفراده غير ممكن وكذا يتسامح بحبر الورق وخيط الخياط لأنهما لا يقصدان على حيالهما]

Ve ikinci emr dahi o icāre bir ᶜayn-ı maksūdeye mütezammın olmamaktır ki irtifāᶜı için bāğı istīcār etmek ve sütü için hayvānātı istīcār eylemek ve temresi için bāgçeyi istīcār etmek cāiz değildir, çünkü bunların istīcārlarında icāre ᶜayn-ı maksūdeye mütezammındır ki bāğdan yüzümü ve bāgçeden esmārı ve hayvānattan sütü tazammun eder, bununla ᶜakdi sahīh ve cāiz olmaz, lākin murziᶜanın istīcārı cāizdir sütü ona tābiᶜ olur, çünkü onun ifrādı mümkin değildir ve kezālik varrākın hibri ve hayyātın ipliği ile tesāmüh olunur, çünkü onlar ᶜalā-hālihim maksūd değillerdir, ancak ᶜamel-i kitābet ve dikmek ᶜameli için istīcār vākiᶜ olur ve kātibin mürekkebi ve terzinin ipliği tebeᶜiyyet ile kullanmış olur.

[الثالث أن يكون العمل مقدورا على تسليمه حسا وشرعا فلا يصح استئجار الضعيف على عمل لا يقدر عليه ولا استئجار الأخرس على التعليم ونحوه وما يحرم فعله فالشرع يمنع من تسليمه كالاستئجار على قلع سن سليمة أو قطع عضو لا يرخص الشرع في قطعه أو استئجار الحائض على كنس المسجد أو المعلم على تعليم السحر أو الفحش أو استئجار زوجة الغير على الإرضاع دون إذن زوجها أو استئجار [133] المصور على تصوير الحيوانات أو استئجار الصائغ على صيغة الأواني من الذهب والفضة فكل ذلك باطل]

Ve üçüncü emr dahi müsteᵓcerün ᶜaleyh olan ᶜamel teslīmi şerᶜan ve hissen makdūr ve mümkin olmaktır ki kudretinden hāric olan ᶜamele merd-i zebūnun istīcārı sahīh olmaz, zīrā o ᶜāmele muktedir olamayacaktır. Ve dahi taᶜlīm-i ᶜilm için lāl ve dilsiz ādemin istīcārı sahīh olmaz. Ve fiᶜli harām olan ᶜamelin teslīminden şerᶜ-i şerīf menᶜ eder, meselā sağ ve selīm bir dişin kalᶜına ādemi istīcār etmek gibi veyāhūd sağ ve selīm olan ᶜuzvun katᶜına ādemi īstīcār eylemek gibi ki şerᶜ-i şerīf o ᶜuzvun katᶜına ruhsat vermez veyāhūd mescidin süpürmesi için hāizeyi istīcār eylemek gibi veyā sihr ve efsūn ve fuhşun taᶜlīmi için bir muᶜallimi istīcār etmek gibi veyā zevcinin izni olmaksızın dāyeliğe bir ādemin zevcesini istīcār eylemek gibi veyā hayvānātın tasvīri için musavviri istīcār etmek gibi ve sīm ve zerden kap kaçak ve evānī işlemek için kuyumcunun istīcārı gibi, bunların kāffesi istīcārı bātıldır, çünkü bu ᶜamelin teslīmine şerᶜin cevāzı yoktur ve teslīmi gayr-ı makdūr olunca o bābda olan istīcārı sahīh olmaz.

[الرابع أن لا يكون العمل واجبا على الأجير أو لا يكون بحيث لا تجري النيابة فيه عن المستأجر فلا يجوز أخذ الأجرة على الجهاد ولا سائر العبادات التي لا نيابة فيها إذ لا يقع ذلك عن المستأجر ويجوز عن الحج وغسل الميت وحفر القبور ودفن الموتى وحمل الجنائز وفي أخذ الأجرة على إمامة صلاة التراويح وعلى الأذان وعلى التصدي للتدريس وإقراء القرآن خلاف أما الاستئجار على تعليم مسئلة بعينها أو تعليم سورة بعينها لشخص معين فصحيح]

Ve dördüncü emr dahi o ᶜamel-i ecīr üzerine vācib olmamaktır veyā onda nibāyet cereyānı cāiz olmayan ᶜamel olmamaktır. Binābērīn cihād ve ᶜibādāt-ı sāirenin üzerine istīcār cāiz olmaz. Ve dahi namāz ve sıyām

gibi onda niyābet cāiz olamayan cemīᶜ-i ᶜibādāt-ı bedeniyye için istīcār etmek cāiz olmaz, çünkü o ᶜibādāt ecīr üzerine vācibdirler müsteᵓcirin tarafından hayr kabūlde vākiᶜ olmazlar, lākin edā-i farīza-i hacc için ve gasl-i meyyit ve defni ve hafr-i kabri için ve cenāzesinin hamli için istīcār eylemek cevāzı vardır. Ve terāvīh namāzının imāmetliği için ezān okumaklık için ve tedrīs-i ᶜulūm ve kırāᵓet-i Kurᵓān için ahz-i ücretin cevāzında hilāf-ı vākiᶜ olmuştur, ammā bi-ᶜaynihā bir muᶜayyen mesᵓeleyi veyāhūd bir muᶜāyyen sūreyi bir şahs-ı muᶜayyene taᶜlīm etmek için icāret sahīhtir.

[الخامس أن يكون العمل والمنفعة معلومًا فالخياط يعرف عمله بالثوب والمعلم يعرف عمله بتعيين السورة ومقدارها وحمل الدواب يعرف بمقدار المحمول وبمقدار المسافة وكل ما يثير خصومة في العادة فلا يجوز إهماله وتفصيل ذلك يطول وإنما ذكرنا هذا القدر ليعرف به جليات الأحكام ويتفطن به لمواقع الإشكال فيسأل فإن الاستقصاء شأن المفتي لا شأن العوام]

Ve beşinci emr ᶜamel ve menfaᶜat maᶜlūm olmaktır ki terzi ve hayyāt ve dikicinin ᶜameli sevb ile ve üstāz ve muᶜallimin ᶜameli sūretin taᶜyīni ile ve mikdārıyla maᶜlūm olur ve hayvānların yükü mahmūlün mikdārıyla ve mesāfenin mikdārıyla maᶜlūm olur ve ᶜādātta her ne ki husūmeti koparırsa onun ihmāli cāiz olmaz, bunun tafsīli uzun olur, burada bizim bu mikdār zikr etmekliğimiz ancak onunla celiyyāt-ı ahkām bilinip onunla mevākiᶜ-i işkāle tefattun edilmek içindir, tā ki o müşkiller üzerine suᶜāl ede yoksa istiksā-i mesāil müftīni şeᵓnidir, ᶜavāmmın şeᵓni değildir.

el-ᶜAkdu'l-Hāmisü el-Kırāzu

[العقد الخامس القراض]

[وليراع فيه ثلاثة أركان الركن الأول رأس المال وشرطه أن يكون نقدًا معلومًا مسلمًا إلى العامل فلا يجوز القراض على الفلوس ولا على العروض فإن التجارة تضيق فيه ولا يجوز على صرة من الدراهم لأن قدر الربح لا يتبين فيه ولو شرط مالك اليد لنفسه لم يجز لأن فيه تضييق طريق التجارة]

Ve beşinci ᶜakd ki kırāz idi, o dahi işte bu mebhastir. Şöyle ki kırāzda üç rüknü mürāᶜāt etmek lāzımdır: Birinci rükn reᵓsü'l-māldır, onun şartı odur ki ᶜāmile müsellem olan nakd maᶜlūm olmaktır. Fülūs ile kırāz cāiz değildir ve dahi ᶜurūz üzerine kırāz cāiz değildir, zīrā ticāret onunla dar olur. Ve derāhimden bir surrenin üzerine cāiz olmaz, zīrā kadr-i rübh onda maᶜlūm ve müstebān olmaz. Ve mālik-i yedi kendi nefsine şart ederse o dahi cāiz olmaz, yaᶜnī māl-ı mudārebe mālikin yedinde kalmak şartı ᶜakde müfsiddir, çünkü tarīk-i ticāret onda dar olur. [134]

[الركن الثاني الربح وليكن معلومًا بالجزئية بأن يشترط له الثلث أو النصف أو ما شاء فلو قال على أن لك من الربح مائة والباقي لي لم يجز إذ ربما لا يكون الربح أكثر من مائة فلا يجوز تقديره بمقدار معين بل بمقدار شائع]

Ve ikinci rüknü ribhdir ki o mudārebeden hāsıl olacak ribh ve kār cüzᵓiyyetle maᶜlūm olmaktır ki mudārib için ribhin sülüsü yaᶜnī üç hisseden bir hissesi veyāhūd yarısı veyāhūd dilediği şeyᵓ yaᶜnī rubuᶜu veyā humusu veyā daha dūn bir hisse-i şāyiᶜayı ona şart ve taᶜyīn oluna. Ve eger öyle olmayıp da ribhten sana yüz dirhem veyāhūd yüz dīnārı vereyim de kusūru bana olsun diye şart eylerse bu mudārebe cāiz olmaz, zīrā ola ki yüz dirhemden ziyāde veyāhūd yüz dīnārdan ziyāde ona bir kār ve ribhi olmaz, işte bu cihetten mikdār-ı muᶜayyen ile hissesinin takdīri cāiz olmaz gerektir ki ribh ve kārından onun hissesi şāyiᶜ ola.

[الثالث العمل الذي على العامل وشرطه أن يكون تجارة غير مضيقة عليه بتعيين وتأقيت فلو شرط أن يشتري بالمال ماشية ليطلب نسلها فيتقاسمان النسل أو حنطة فيخبزها ويتقاسمان الربح لم يصح لأن القراض مأذون فيه في التجارة وهو البيع والشراء وما يقع من ضرورتهما فقط وهذا حرف [أعني] الخبز ورعاية المواشي ولو ضيق عليه وشرط أن لا يشتري إلا من فلان أو لا يتجر إلا في الخز الأحمر أو شرط ما يضيق باب التجارة فسد العقد]

Ve üçüncü rüknü ᶜāmilin üzerine vācib olan ᶜameldir, şartı odur ki ticāret-i gayr-ı muzayyaka ola ki mudāribin üzerine ᶜamel ve ticāret etmekte tazyīk olunmamış ola, yaᶜnī onu bir nevᶜ veyāhūd bir vakte mukayyed ve mahsūr olmaya. Eger reᵓsü'l-māl ile bir hayvānın iştirāsını şart eylerse ki o hayvāndan nesli taleb ede ve neslini iktisām edeler

veyāhūd ekmek yapmak için buğdayın iştirāsını şart eyler ise ki nān-ı ᶜazīz tabhından husūle gelen kārı iktisām edeler, o mudābere sahīh olmaz, çünkü kırāz yaᶜnī mudārebeye ticāret etmek için meşrūᶜ ve meᵓzūnun fīh olmuştur ve ticāret ise beyᶜ ve şirādır ve onların zarūretlerinden vākiᶜ olan mevāddır, bunda meşrūt olan şeyᵓi ticāret olmayıp ancak hireftir ki ekmeği pişire ve mevāşīye çobanlık ede. Ve eger üzerine tazyīk edip dese ki fülāndan gayrı başka bir kimseden satın almayasın ve kırmızı ipekten başka bir mālı iştirā edip ticāret eylemeyesin veyāhūd ona bāb-ı ticāreti tazyīk eyler ise o ᶜakd-i mudārebe fāsid olur. İntehā.

Bunda dahi mezheb-i Hanefī'nin ihtilāfı vardır. Mezheb-i Hanefī'de mudārebe tevkīl demektir ve tevkīlin tahsīs ve takyīdi cāizdir. Eger rabbü'l-māl mudāribe dese ki fülān belde ve memleket ahālīsiyle muᶜāmele edesin veyāhūd fülān ādemden mālı mübāyaᶜa edesin veyāhūd kırmızı ipekten gayrı dīger bir şeyᵓ ile ticāret etmeyesin ve mudārebemiz bir seneye kadardır ki muvakkatır, işbu şurūt lāzım olurlar, bunlarla o mudārebe fāsid olmaz ki bu iştirātları sahīh ve cāizdir. Ve mudārebe vakt ile mukayyed olabilir ve bir ᶜamel ve bir nevᶜ ticārete mahsūr ve muhtass olması cāizdir.

[ثم مهما انعقد فالعامل وكيل فيتصرف بالغبطة تصرف الوكلاء ومهما أراد المالك الفسخ فله ذلك فإذا فسخ في حالة والمال كله فيها نقد لم يخف وجه القسمة وإن كان عروضًا ولا ربح فيه رد عليه ولم يكن للمالك تكليفه أن يرده إلى النقد لأن العقد قد انفسخ وهو لم يلتزم شيئًا وإن قال العامل أبيعه وأبي المالك فالمتبوع رأى المالك إلا إذا وجد العامل زبونًا يظهر بسببه ربح على رأس المال ومهما كان ربح فعلى العامل بيع مقدار رأس المال بجنس رأس المال لا بنقد آخر حتى يتميز الفاضل ربحًا فيشتركان فيه وليس عليهم بيع الفاضل على رأس المال ومهما كان رأس السنة فعليهم تعرف قيمة المال لأجل الزكاة فإذا كان قد ظهر من الربح شيء فالأقيس أن زكاة نصيب العامل على العامل وأنه يملك الربح بالظهور]

Ve dahi ᶜakd-i mudārebe ber-vech-i sıhhat beynlerinde münᶜakid oldukça ᶜāmil yaᶜnī mudārib onda vekīldir. Gerektir ki hüsn-i hāl ile vükelānın tasarrufu gibi tasarruf ede ve mālik yaᶜnī reᵓsü'l-māl sāhibi her ne vaktte ki o mudārebenin feshi murād ederse fesh edebilir. Ve çün

fesh eder, bakılır ki māl nakd midir veyāhūd ᶜuruz, eger nakd ise onda vech-i kısmet hafī ve pinhān olmaz ve eger ᶜurūz ise ve onda bir ribh yok ise o mālı mālikine redd olunur, onu beyᶜ ve nakde redd etmek üzere mālın ᶜāmili cebr ve teklīfe kādir olmaz, çünkü ᶜakd münfesih olmuş ve ᶜāmil bir nesne ile mültezim olmamıştır. Ve eger ᶜāmil ben bunu satacağım diye beyᶜine tālib olursa ve sāhibi ondan ibā ve imtināᶜ eylerse onda metbūᶜ reʾy-i māliktir ki ᶜāmil onun reʾy ve muvāfakati olmayınca satamaz, meger ki ᶜāmil bir gaşīm müşterī bulmuş ola ki ona beyᶜ ederse ona bir kār ve ribh zuhūr edecek, o hālde metbūᶜ reʾy-i ᶜāmil kalır. Ve baᶜde-feshi'l-mudārebe mālda ribh var ise ᶜāmile vācibdir o māldan reʾsü'l-māl mikdārı reʾsü'l-māl cinsi ile sata, āher bir nakd ile satmaya yaᶜnī reʾsü'l-māl derāhim ile sata ve eger dīnārlar ise dīnārlarla sata, nakd ile beyᶜ eylemeye tā ki kār ve ribh olarak kalan şeyʾ mütemeyyiz olup [135] onda müşterek olalar ve reʾs-i māla fāzıl olan nesnenin beyᶜi onların üzerlerine vācib değildir. Ve sene başı oldukça o māl-ı mudārebenin kıymetini anlamak vācibdir tā ki o mālın zekātını ihrāc edeler, mudārebeye bir ribh görünürse ᶜāmilin hissesine zuhūr eden mikdārın zekātını ᶜāmile vücūbu kıyāsa daha ziyāde muvāfıktır, ribhin zuhūruyla ona mālik olur.

[وليس للعامل أن يسافر بمال القراض دون إذن المالك فإن فعل صحت تصرفاته ولكنه إذا فعل ضمن الأعيان والأثمان جميعًا لأن عدوانه بالنقل يتعدى إلى ثمن المنقول وإن سافر بالإذن جاز ونفقة النقل وحفظ المال على مال القراض كما أن نفقة الوزن والكيل والحمل الذي لا يعتاد التاجر مثله على رأس المال فأما نشر الثوب وطيه والعمل اليسير المعتاد فليس له أن يبذل عليه أجرة وعلى العامل نفقته وسكناه في البلد وليس عليه أجرة الحانوت ومهما تجرد في السفر لمال القراض فنفقته في السفر على مال القراض فإذا رجع فعليه أن يرد بقايا آلات السفر من المطهرة والسفرة وغيرها]

Mālikin izni olmayınca māl-ı mudārebe ile mudārib sefer edemez. Ve eger onunla iznsizin sefer ederse onun tasarrufātı sahīh olur, lākin elinde māl-ı mudārebe helāke uğrarsa aᶜyān ve esmānına dāmin olur, zīrā nakline olan ᶜudvānı semen-i menkūle dahi taᶜaddī eder. Ve eger mālikin izniyle onunla sefer eylerse onun seferi cāiz olur ve naklin na-

fakası ve muhāfazasının mesārifi māl-ı mudārebeye vācibdir, nitekim nafaka-i vezn ve mesārif-i keyl ve haml gibi ki reᵓsü'l-māle lāzımdır meger ki tācire lüzūmu muᶜtād ola. Lākin sevbin neşri ve tayyı ve bi-hasebi'l-ᶜāde tācirlerin muᶜtādları olan ᶜamel-i cüzᵓī vü yesīri mudārebe lāzımdır, o ᶜamel için reᵓs-i māldan bir ücret bezl etmeğe iktidārı olmaz ve memlekette durdukça ᶜāmilin nafaka ve süknāsı kendisine vācibdir, yaᶜnī reᵓsü'l-māle müterettib olmaz ve dükkān kirāsı ona vācib olmaz ki reᵓsü'l-māl müteᶜallaktır. Ve mālikin izniyle māl-ı mudārebeye mahsūs olarak sefer edip ve seferde ona mütecerrid olup dīger bir ticāret ve maslahatı olmazsa artık seferde durduğu müddette onun nafakası māl-ı mudārebe üzerinedir ve çün seferinden ᶜavdet edip memleketine gelir, ālāt-ı seferden mathara ve sofra ve sāireden yedinde her ne ki var ise māl-ı mudārebeye redd ve ircāᶜı üzerine vācib olur. İntehā.

İşbu mesᵓele dahi mezheb-i Şāfiᶜī mūcebince vārid olmuştur. Mezheb-i Hanefī'de māl-i mudārebe ile sefer etmeğe muktedirdir, izn-i mālik ona şart değildir, yaᶜnī mālikin izni olmaksızın māl-ı mudārebe ile sefer etmeğe ᶜāmil muktedirdir.

el-ᶜAkdu's-Sādisü eş-Şirketü

[العقد السادس الشركة]

[وهي أربعة أنواع ثلاثة منها باطلة الأول شركة المفاوضة وهو أن يقولا تفاوضنا لنشترك في كل مالنا وعلينا ومالاهما ممتازان فهي باطلة]

Ve altıncı ᶜakd ki şirāket idi o dahi işbu mebhastir, şöyle ki şirāket ᶜakdi dört nevᶜ olup ondan üç nevᶜi bātıldır:

Birinci nevᶜi şirket-i mufāvazadır ki iki şerīk olanlar mālları mümtāz iken yekdīgerine biz birbirimizle mufāvaza ettik tā ki her ne mālımız var ise beynimizde müşterek ola ve her ne ki üzerimizde var ise o dahi üzerimize müşterek ola, her birimiz āhere kāffe-i tasarrufu tevfīz etmiştir diyeler, işte buna şirket-i mufāvaza denilir ve bu şirāket bātıldır.

[الثاني شركة الأبدان وهو أن يتشارطا الاشتراك في أجرة العمل فهي باطلة]

Ve ikinci nevᶜi şirket-i ebdāndır o dahi bātıldır. Şirket-i ebdān odur ki ᶜamelde ortak olmak üzere iştirāki şart etmişlerdir.

[الثالث شركة الوجوه وهو أن يكون لأحدهما حشمة وقول مقبول فيكون من جهته التنفيل ومن جهة غيره العمل فهذا أيضًا باطل]

Ve üçüncü nevᶜ ise o dahi şirket-i vücūhtur ki o dahi bātıldır. Ve şirket-i vücūh odur ki bir ādemin kadr ve iᶜtibār ve haşmeti olur da kavli makbūl olur, gidip dīger bir ādem ile iştirāk eder ki tenfīl onun cihetinden ola ve ᶜameli āherin cihetinden ola.

[وإنما الصحيح العقد الرابع المسمى شركة العنان وهو أن يختلط مالاهما بحيث يتعذر التمييز بينهما إلا بقسمه ويأذن كل منهما لصاحبه في التصرف ثم حكمهما توزيع الربح والخسران على قدر المالين ولا يجوز أن يغير ذلك بالشرط ثم بالعزل يمتنع التصرف عن المعزول وبالقسمة ينفصل الملك عن الملك والصحيح أنه يجوز عقد الشركة على العروض المشتراة ولا يشترط النقد بخلاف [136] القراض]

Sahīhi ancak ᶜakd-i rābiᶜdir ki şirket-i ᶜanān ile müsemmā olan ᶜakd-i şirkettir. Ve şirket-i ᶜanān ise iki ortak mālları yekdīgeriyle karışıp onu paylaşmadıkça fark ve temyīzi mümkin olmaz ve yekdīgerine izn vermedikçe onda tasarruf cāiz olmaz ve her biri āhere o mālda tasarruf etmeğe izn vere. Onların hükmü ise o māldan husūle gelen ribh ve kār reᵓs-i māllarına göre beynlerinde mukāseme olunur ve zarar ve ziyānları olur ise o dahi beynlerinde reᵓs-i māllarına göre tevzīᶜ olunur, bu hükmü bir şart ile tagyīri cāiz olmaz sonra ᶜazl ile maᶜzūlden tasarruf eylemek mümteniᶜ olunur ve kısmet ile yekdīgerinin mülkü āherden ayrılıp munfasıl olur ve ᶜalā-kavli's-sahīh satın alınmış olan ᶜurūz ticāret üzerine şirket-i ᶜanān münᶜakid olur, yaᶜnī onun inᶜikādı için nakd meşrūt değildir, ammā mudārebe bunun hilāfındadır ki onun inᶜikādına reᵓsü'l-māl nakd olmak şarttır. İntehā.

İşbu mesāil-i şirāket kezālik mezheb-i Şāfiᶜī hükmüncedir. Mezheb-i Hanefī onun hilāfındadır, şöyle ki şirket iki nevᶜ üzeredir: Birisi şirket-i mülktür ve ikinci nevᶜi şirket-i ᶜakddir. Şirket-i mülk odur ki iki ādem ᶜale'l-işāᶜa irsen veyāhūd iştirāᵓen veyāhūd hibeten veyā istīlāᵓen bir

māla mālik olurlar veyāhūd mālları birbirine katılıp ki onların tefrīki müteᶜazzir olur. Bunun hükmü her biri āherin izni olmayınca o mālda ᶜale'l-infirād müstakillen mutasarrıf olamaz ki her biri āherin nasībinde ecnebidir, fakat şerīkinin izni olmaksızın hissesini ᶜale'ş-şuyūᶜ āherden beyᶜe kādir olur ve şerīkinden dahi kāffe-i suverde beyᶜi cāizdir lākin ihtilāt ile hāsıl olan şirāket şerīkeynin izni olmayınca kendi hissesini āhere beyᶜ edemez. Ve şirket-i ᶜakd odur ki iki ādem yekdīgerine diyeler ki ben seni şu şeyde veyāhūd ᶜāmme-i ticārātta şerīk ettim, o dahi kabūl eyledim diye; onun rüknü īcāb ve kabūldür ve şartı onu katᶜ edecek bir şartı şart etmemektir ki ribhten bir mikdār-ı muᶜayyen bir şerīke şart etmek gibi. Ve bu şirket-i ᶜakd dahi dört nevᶜ üzeredir: Birisi şirket-i mufāvazadır ki bu şirketin sıhhatine şerīklerin deyn ve māl ve tasarruf ve ribhce müsāvāt lāzımdır ki her biri tasarrufa muktedir ola ve deynce ona müsāvī ve mümāsil ola ve mālca dahi ona müsāvī ola ve bilā-tefāvüz ribh dahi beynlerinde ᶜale't-tesāvī müşterek ola. Ve çün bu şurūt mevcūd olup beynlerinde lafz-ı mufāvaza ve kabūl cārī olur o iştirākleri cāiz olur ve her biri āhere hem vekīl ve hem kefīl hükmündedir, her ne ki satın alırsa beynlerinde müşterek olur ve her ne ki beyᶜ ve iştirāᵓ ve istīcār ile ona lāzım olduysa şerīkine dahi lāzım olur. Lākin bu şirket müslim ile zımmī beynlerinde münᶜakid olmaz, çünkü deynce beynlerinde müsāvāt yoktur ve hür ile ᶜabd beyninde ve sabī ile bālig beyninde münᶜakid olmaz ki tasarrufta müsāvī değillerdir. Ve bunda mālın teslīm ve ihtilātı şart değildir, fakat inᶜikādı için reᵓs-i mālları nukūd olmak şarttır. Ve ikinci nevᶜi şirket-i ᶜanāndır ki iki ādem her biri birer mikdār nukūdu vazᶜ edip şerīkine söyleye ki ben seni bunda şerīk ettim ve o dahi kabūl eder. Bu şirket vekālete mutazammındır, kefālete mutazammın değildir ve bunda deynce ve mālca ve tasarrufça ve ribhçe müsāvāt şart değildir, ribhi şartları vech üzere beynlerinde müşterek olur ve hasāreti reᵓsü'l-māle göredir. Ve üçüncü nevᶜi şirket-i sanāyiᶜdir ki iki kimse ehl-i sanᶜattan şerīk olurlar da bir ᶜameli işlemek üzere ortak olalar ki kesbleriyle her ne kazanırlarsa beynlerinde insāfen veyā müsāleseten iktisām edeler, meselā iki terzi veyāhūd iki boyacı sanᶜatlarıyla iktisāb edecekleri mālı beynlerinde müşterek olmak üzere ᶜakd-i

şirket edeler, bu şirket dahi sahīh ve cāizdir. Ve dördüncü nevᶜ şirket-i vücūhtur ki buna şirket-i mugālīs dahi denilmiştir. Ve bu şirket dahi odur ki iki ādem aslā bir māla mālik değiller iken yekdīgeriyle ᶜakd-i şirket ederler ki her ne ki vücūhlarıyla veresiye satın alırlarsa beynlerinde ola ve o mālı satıp ribhi olunca husūle gelen ribh beynlerinde müşterek ola ki bu şirāket dahi cāizdir ve ᶜanān ve müfāvaza olmağa salāh ve kābiliyyeti vardır, yaᶜnī eger deyn ve tasarrufça müsāvī olup da onu mufāvaza vechi ile ᶜakd ederler ise yine sahīh olur ve mufāvazeten ᶜakd olunmayıp da ᶜale'l-ıtlāk ᶜakd olunmuş ise onun hükmü şirket-i ᶜanān hükmü gibidir ki yalnız vekālete mutazammın olur, kefālete mutazammın olmaz ve bu şirket-i vücūh dahi sahīḥ ve cāizdir.

[فهذا القدر من علم الفقه يجب تعلمه على كل مكتسب وإلا اقتحم الحرام من حيث لا يدري]

İşte ᶜilm-i fıkhtan bu mikdār merd-i müktesibe taᶜlīmi vācibdir yaᶜnī her bir müktesib üzerine vācibdir ki ᶜilm-i fıkhtan bu kadar ᶜilmi taᶜallüm ede, yoksa bilemediği yerden harāma muktehim olup günāhkār olur.

[وأما معاملة القصاب والخباز والبقال فلا يستغني عنها المكتسب وغير المكتسب والخلل فيها من ثلاثة وجوه من إهمال شروط البيع أو إهمال شروط السلم أو الاقتصار على المعاطاة إذ العادات جارية بكتبه [137] الخطوط على هؤلاء بحاجات كل يوم ثم المحاسبة في كل مدة ثم التقويم بحسب ما يقع عليه التراضي وذلك مما نرى القضاء بإباحته للحاجة ويحمل تسليمهم على إباحة التناول مع انتظار العوض فيحل أكله ولكن يجب الضمان بأكله وتلزم قيمته يوم الإتلاف فتجتمع في الذمة تلك القيم فإذا وقع التراضي على مقدار ما فينبغي أن يلتمس منهم الإبراء المطلق لا تبقي عليه عهدة إن تطرق إليه تفاوت في التقويم فهذا ما تجب القناعة به فإن تكليف وزن الثمن لكل حاجة من الحوائج في كل يوم وكل ساعة تكليف شطط وكذا تكليف الإيجاب والقبول وتقدير ثمن كل قدر يسير منه فيه عسر وإذا كثر كل نوع سهل تقويمه والله الموفق]

Ve kassāb ve ekmekçi ve bakkālın muᶜāmeleleri ise o dahi müktesib ve gayr-ı müktesib ondan müstagnī olamaz. Ve onda olan halelāt ise

üç vechdendir ki içinde şurūt-ı beyᶜ veyā şurūt-ı selem ihmālleri vardır veyāhūd muᶜātāt üzerine vākiᶜ olan iktisārdır, zīrā ᶜādāt-ı nās cāriye olmuş ki müşterīleri üzerine defter tutup onlara verdikleri eşyāyı deftere kayd ederler ki beher gün muktezī olan nesneleri müşterīlerine verip deftere yazarlar sonra her bir ay başında veyā beher haftada muhāsebe görürler de beynlerinde vukūᶜ bulan terazi üzere kıymetleri sonra katᶜ ederler ve bu gibi muᶜāmele hem īcāb ve kabūl ve tesmiye-i semenden hālī ve hem dahi sūret-i teᶜātīden tehī ve ᶜārīdir, lākin zarūret ve ihtiyāca mebnī biz ibāhatine hükm etmek münāsib görürüz, onların müşterīlerine teslīm ve irsāl ettikleri eşyānın ekline o irsāl ve teslīmleri ibāhaya haml olunur. Lākin intizār-ı ᶜıvazla bir ibāha demektir, işte bu cihetle onun tenāvül ve ekli onlara helāl olur da ekliyle kıymetinin damānı onlara lāzım olur ki yevm-i itlāfında olan kıymeti onlara vācib olur ve o kıymetler müşterīlerin zimmetlerinde bilikip müctemiᶜ ve müterākim olur, baᶜdehu beynlerinde ᶜinde'l-muhāsebe bir mikdār-ı muᶜayyen üzerine murāzāt vākiᶜ olur, gerektir ki müşterīler onlardan ibrā-i mutlakı iltimās edeler tā ki bir ᶜahde onların üzerlerine bākī kalmaya ve takvīmde ona bir tefāvüt dahi ona tetarruk etmeye, işte bu muᶜāmelelerde dahi onunla kanāᶜat vācib olan ᶜilm budur, çünkü her bir verdiği nesneye günü gününde ve sāᶜati sāᶜatinde başka başka vezn-i semen teklīfi bir teklīf-i baᶜīddir ve her bir şeyᵓi cüzᵓī ve yesīre başka başka takdīr-i semen ve teklīf-i īcāb u kabūlde dahi ᶜusret ve meşakkat vardır, lākin çoklaşınca her bir nevᶜin takvīmi sehl ve āsān ve kolaydır ve bu muᶜāmelāt-ı īcābiyyeye tevfīk veren Zāt-ı Zü'l-Celāl'dir.

el-Bābu's-Sālisü Fī Beyāni'l-ᶜAdli ve İctinābi'z-Zulmi Fi'l-Muᶜāmeleti

[الباب الثالث في بيان العدل واجتناب الظلم في المعاملة]

[اعلم أن المعاملة قد تجري على وجه يحكم المفتي بصحتها وانعقادها ولكنها تشتمل على ظلم يتعرض به المعامل لسخط الله تعالى إذ ليس كل نهي يقتضي فساد العقد وهذا الظلم يعني به ما استضر به الغير وهو منقسم إلى ما يعم ضرره وإلى ما يخص المعامل]

Ve dahi kitābu'l-iktisāb ādābının üçüncü bābı ise ki ʿadl ve muʿāmelede ictināb-ı zulm keyfiyyet ve esbābının beyānında idi, o dahi işte bu bābdır ki şöyle ki sen ey tālib-i rāh-ı necāt u saʿādetī, bil ve āgāh ol ki muʿāmelāt-ı nāstan olur ki müftī onun sıhhat ve cevāzına hükm ettiği veche muvāfık gelir de münʿakid olmuş olur velākin onunla sehat-ı Bārī'ye müteʿarrız bir zulme dahi müştemil olur, çünkü her bir nehy fesād-ı ʿakde muktezī olmaz, lākin ondan ihtirāz etmek vācib olur. Ve sehat-ı Bārī'ye müstevcib olan işbu zulm ise gayrın mazarratına mūcib olan fiʿldir o dahi iki kısma münkasımdır ki onun zararı yā ʿāmm olur veyāhūd yalnız muʿāmile muhtass olur.

[القسم الأول فيما يعم ضرره وهو أنواع النوع الأول الاحتكار فبائع الطعام يدخر الطعام ينتظر به غلاء الأسعار وهو ظلم عامٍ وصاحبه مذموم في الشرع قال رسول الله صلى الله عليه وسلم "مَنِ احْتَكَرَ الطَّعَامَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا ثُمَّ تَصَدَّقَ بِهِ لَمْ تَكُنْ صَدَقَتُهُ كَفَّارَةً لِاحْتِكَارِهِ"]

Birinci kısmı ise ki onun zararı ʿāmm olan fiʿldir o dahi envāʿ olup birinci nevʿi ihtikārdır. Bāyiʿ-i erzāk egerçi vech-i şerʿī üzere ʿakd ettiği beyʿ münʿakid olup sıhhatine müftī hükm ederse de lākin galā-i esʿāra intizār ederek onun iddihārı zulm-ı ʿāmdır ve sāhibi [138] şerʿan mezmūmdur. Resūl-i kibriyā ʿaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "مَنِ احْتَكَرَ الطَّعَامَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا ثُمَّ تَصَدَّقَ بِهِ لَمْ تَكُنْ صَدَقَتُهُ كَفَّارَةً لِاحْتِكَارِهِ" ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Kim ki taʿāmı kırk gün ihtikār eder sonra onunla tasadduk eylerse onun o sadakasının sevābı ihtikārının günāhına keffāret olamaz" yaʿnī kim ki kıymeti bahālı olmak üzere satın aldığı taʿāmı tutup kırk günde saklayıp satmazsa günāhkār olur, hattā o taʿāmı beyʿ edip esmānıyla fukarāya tasadduk etse bile onun o tasadduktan hāsıl olan sevābı o günāha keffāret olamaz.

[وروى ابن عمر عنه صلى الله عليه وسلم أنه قال "مَنِ احْتَكَرَ الطَّعَامَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا فَقَدْ بَرِئَ مِنَ اللهِ وَبَرِئَ اللهُ مِنْهُ" وقيل فكأنما قتل الناس جميعًا]

Ve ʿAbdullāh b. ʿÖmer ʿaleyhi'r-rıdvān dahi efendimizin üzerine bir hadīs-i şerīf rivāyet edip demiş ki ʿaleyhi's-salātu ve's-selām buyurmuş

ki "مَنِ احْتَكَرَ الطَّعَامَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا فَقَدْ بَرِئَ مِنَ اللهِ وَبَرِئَ اللهُ مِنْهُ"[327] Yaᶜnī "Kim ki taᶜāmı kırk günde ihtikār eylerse o kimse zāt-ı Zü'l-celāl'den berīᵓ olur ve Zāt-ı Zü'l-Celāl dahi ondan berīᵓ olur." Ve dahi āher bir rivāyetle denilmiş ki "O kimse ismde cemīᶜ-i nāsı katl etmiş gibidir" yaᶜnī cemīᶜ-i nāsı katl eden kimse ne kadar günāhı çok olur, o dahi günāhı o kadar çoktur. "Zāt-ı Zü'l-Celāl'den berī olmak ve Zāt-ı Zü'l-Celāl ondan berī olmak" ᶜibāresi ᶜazamet-i vizr ve kesret-i günāhtan kināyedir, pek büyük bir günāh işlemiş olur demektir.

[وعن علي رضي الله عنه "مَنِ احْتَكَرَ الطَّعَامَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا قَسَا قَلْبُهُ" وعنه أيضًا أنه "أَحْرَقَ طَعَامَ مُحْتَكِرٍ بِالنَّارِ" وروي في فضل ترك الاحتكار عنه صلى الله عليه وسلم "مَنْ جَلَبَ طَعَامًا فَبَاعَهُ بِسِعْرِ يَوْمِهِ فَكَأَنَّمَا تَصَدَّقَ بِهِ" وفي لفظ آخر "فَكَأَنَّمَا أَعْتَقَ رَقَبَةً" وقيل في قوله تعالى ﴿وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ إن الاحتكار من الظلم وداخل تحته في الوعيد]

Ve dahi Hazret-i ᶜAlī ben Ebī Tālib ᶜaleyhi'r-rıdvān üzerine mervīdir ki o dahi demiş ki "مَنِ احْتَكَرَ الطَّعَامَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا قَسَا قَلْبُهُ" Yaᶜnī "Kim ki kırk günde taᶜāmı ihtikār ederse onun kalbi katı ve kāsī olur." Ve dahi üzerine mervīdir ki "Bir muhtekirin taᶜāmı āteş ile ihrāk edip yakmıştır." Ve dahi terk-i ihtikārın fazīletinde mervī olmuş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "مَنْ جَلَبَ طَعَامًا فَبَاعَهُ بِسِعْرِ يَوْمِهِ فَكَأَنَّمَا تَصَدَّقَ بِهِ"[328] Yaᶜnī "Kim ki taᶜāmı celb edip gününün bahāsıyla satarsa sanki onunla tasadduk etmiş olur." Ve dīger bir lafz ile gelmiş ki "Sanki bir rakabe esīri āzād etmiş olur." Hakk subhānehu ve taᶜālānın ﴿وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ﴾[329] kavl-i celīlinin tefsīrinde denilmiş ki ihtikār zulm ve sitemdendir vaᶜīdde onun altına dāhildir.

[وعن بعض السلف أنه كان بواسط فجهز سفينة حنطة إلى البصرة وكتب إلى وكيله بع هذا الطعام يوم يدخل البصرة ولا تؤخره إلى غد فوافق سعة في السعر

---

327 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/312.

328 et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 8/210, no: 8426; *el-Mustedrek*, 2/14, no: 2165; *Hilyetu'l-Evliyā*, 6/100.

329 İbn Māce, Ruhūn, 16, no: 2474; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 6/349, no: 6592.

فقال له التجار لو أخرته جمعة ربحت فيه أضعافه فأخره جمعة فربح فيه أمثاله وكتب إلى صاحبه بذلك فكتب إليه صاحب الطعام يا هذا إنا كنا قنعنا بربح يسير مع سلامة ديننا وإنك قد خالفت وما نحب أن نربح أضعافه بذهاب شيء من الدين فقد جنيت علينا جناية فإذا أتاك كتابي هذا فخذ المال كله فتصدق به على فقراء البصرة وليتني أنجو من إثم الاحتكار كفافًا لا لي ولا علي]

Ve dahi baᶜzu's-selef üzerine mervīdir ki Vāsıt'ta olup bir gün hıntadan bir sefīneyi techīz ve tahmīl edip Basra'ya göndermiş ve vekīline yazmış ki "Bu taᶜām Basra'ya dāhil olacağı günde satıp ferdāsı gününde teʾhīr ettirmeyesin." Ve taᶜām oraya vusūlünde siᶜrde bir seᶜaya tesādüf edip tācirler ona dediler ki "Sen bunu bir haftaya teʾhīr etsen onunla azᶜāfını kazanırsın." O dahi bir haftaya teʾhīr edip ve fi'l-hakīka onunla emsālini kār etmekle keyfiyyeti sāhibine yazmış. Ve o dahi ona yazmış ki "Ey fülān, biz selāmet-i dīnimizle ribh-i yesīre kanāᶜat etmiş idik, sen bizim eşᶜārımıza muhālefet ettin. Biz dīnimizden bir nesnenin zehābıyla onun azᶜāfını kār edip kazancını sevmezdik, kaldı ki sen bizim üzerimize bir cināyeti cināyet ettin. Sana bu kitābım geldiği vaktte hemān mālı alıp Basra fukarāsı üzerine tasadduk eyle, kāşki biz bu ihtikārın günāhından başa baş kurtulup necāt bulayım ki benim üzerime ne bir günāh kala ve ne de bir ecr ola" yaᶜnī temennī ederim ki o tasadddukun sevābı o günāha karşı gele de ona keffāret ola tā ki üzerime bir ism ve günāh kalmaya ve bir ecr ve sevāb dahi olmaya.

[واعلم أن النهي مطلق ويتعلق النظر به في الوقت والجنس أما الجنس فيطرد النهي في أجناس الأقوات أما ما ليس بقوت ولا هو معين على القوت كالأدوية والعقاقير والزعفران وأمثاله فلا يتعدى النهي إليه وإن كان مطعوما وأما ما يعين على القوت كاللحم والفواكه وما يسد مسدًا يغني عن القوت في بعض الأحوال وأن كان لا يمكن المداومة عليه فهذا في محل النظر فمن العلماء من طرد التحريم في السمن والعسل والشيرج والجبن والزيت وما يجري مجراه]

Ve dahi bil ve āgāh ol ki ihtikār hakkında olan nehy mutlak olup bir cins veyā nevᶜ veyā bir vakt ve zamāna muhtass ve mukayyed değildir. Bu cihetle vakt ve cinsten dolayı ona nazar mütaᶜallik olur, cins ise nehy-i akvātın ecnāsına muttarid olur ki akvātın ihtikārı cāiz ol-

maz, memnūᶜdur ki kūt olmayan ve kūta muᶜayyen olmayan nesnelere. Meselā edviye ve ᶜakākīr ve zaᶜferān gibi şeylere nehy müteᶜaddī olamaz velev ki matᶜūmdurlar. [139] Ve kūt üzerine iᶜāne eden matᶜūmāt ise gūşt ve yemiş gibi şeyler ve ahyānen kūtun makāmında kāim olan matᶜūmāt ki baᶜzu'l-ahvālde akvāt yerini tutarlar velev ki üzerlerine müdāvemet mümkin olmaz, onlar mahall-i nazardırlar. ᶜUlemānın baᶜzısı semn ve ᶜasel ve susam yağı ve peynir ve zeyt yağı ve emsāllerinin ihtikārları için tahrīmi ittirād etmişler ki bunların hakrleri akvātın hakri gibidir, yaᶜnī harām ve cāiz değildir demişler.

[وأما الوقت فيحتمل أيضًا طرد النهي في جميع الأوقات وعليه تدل الحكاية التي ذكرناها في الطعام الذي صادف بالبصرة سعة في السعر ويحتمل أن يخصص بوقت قِلَّةِ الْأَطْعِمَةِ وَحَاجَةِ النَّاسِ إِلَيْهِ حَتَّى يَكُونَ في تأخير بيعه ضر ما فأما إِذَا اتَّسَعَتِ الْأَطْعِمَةُ وَكَثُرَتْ وَاسْتَغْنَى النَّاسُ عَنْهَا وَلَمْ يَرْغَبُوا فِيهَا إِلَّا بِقِيمَةٍ قَلِيلَةٍ فَانْتَظَرَ صَاحِبُ الطَّعَامِ ذَلِكَ وَلَمْ يَنْتَظِرْ قَحْطًا فَلَيْسَ في هذا إضرار وإذا كان الزمان زمان قحط كان في ادخار العسل والسمن والشيرج وأمثالها إضرار فينبغي أن يقضى بتحريمه ويعول في نفي التحريم وإثباته على الضرار فإنه مفهوم قطعًا من تخصيص الطعام وإذا لم يكن ضرار فلا يَخْلُو احْتِكَارُ الْأَقْوَاتِ عَنْ كَرَاهِيَةٍ فَإِنَّهُ يَنْتَظِرُ مَبَادِئَ الضِّرَارِ وَهُوَ ارْتِفَاعُ الْأَسْعَارِ وَانْتِظَارُ مَبَادِئِ الضِّرَارِ مَحْذُورٌ كَانْتِظَارِ عَيْنِ الضِّرَارِ وَلَكِنَّهُ دُونَهُ وَانْتِظَارُ عَيْنِ الضِّرَارِ أَيْضًا هُوَ دُونَ الْإِضْرَارِ فَبِقَدْرِ دَرَجَاتِ الْإِضْرَارِ تَتَفَاوَتُ دَرَجَاتُ الْكَرَاهِيَةِ وَالتَّحْرِيمِ]

Ve vakt ve zamān ise onun içinde nehyin ittirādı muhtemeldir, zīrā Basra'ya mersūl olan taᶜām hakkında nakl ettiğimiz hikāye ona delālet eder, çünkü taᶜāmın Basra'ya vusūlü saᶜat-i esᶜāra tesādüf etmiş iken sāhibi onu revā görmeyip teʾhīr-i beyᶜi ihtikār ve harām ᶜadd edip esmānı kabūl etmemiştir. Bundan maᶜlūm olur ki hīçbir vaktte iddihār-ı taᶜām ve teʾhīr-i beyᶜi cāᶜiz olmaz, hakkında olan nehy vakt-i saᶜat ve vakt-i dayyika müstevᶜibdir. Ve dahi muhtemeldir ki nehy-i etᶜimenin vakt-i kıllet ve halkın taᶜāma vakt-i ihtiyāclarına muhassastır, tā ki teʾhīr-i beyᶜinde bir zarār zuhūra gelir, zīrā vakt-i rehā ve saᶜat-i etᶜime ve kesreti evānında ve nāsın ondan istignā ve kıllet-i ragbetleri hengāmında sāhib-i taᶜām ragbet-i nās husūlüne kadar beyᶜ-i taᶜāmı teʾhīr edip de bir

kaht müterakkıb ve muntazır olmazsa bunda onun bir ızrārı olmamış olur ve zamān zamān kaht olursa bal ve yağ ve susam yağı ve emsālleri olan matʿūmātın teʾhīr-i beyʿlerinde ızrār vardır, o hālde iddihārlarının haremiyyetine hükm olunmak gerektir. Ve'l-hāsıl tahrīmin nefy ve isbātında ızrāra hükmü taʿvīl olunur, çünkü ihtikār-ı taʿāmın tahsīsinden mefhūm-ı katʿī odur ki ızrār için hakr-i taʿām menhiyyün ʿanh ve muharrem olmuştur, fakat iddihār-ı taʿāmda ızrār olmazsa da akvāt-ı beşeriyyenin iddihār ve ihtikārı kerāhetten hālī olmaz, zīrā o iddihār ile mebādī-i ızrār yaʿnī galā-yı esʿārı gözetir. Ve mebādī-i ızrārın intizārı dahi mahzūrdur, ʿayn-ı zırārın intizārı gibidir, lākin intizārı mebādī-i ızrār ʿayn-ı zırārın intizārından dūndur ve ʿayn-ı zırārın intizārı dahi ızrārdan dūndur, binābeřīn derecāt-ı ızrāra göre derecāt-ı kerāhiyyet ü tahrīm mütefāvit olur.

[وبالجملة التجارة في الأقوات مما لا يستحب لأنه طلب ربح والأقوات أصول خلقت قوامًا والربح من المزايا فينبغي أن يطلب الربح فيما خلق من جملة المزايا التي لا ضرورة للخلق إليها ولذلك أوصى بعض التابعين رجلًا وقال لا تسلم ولدك في بيعتين ولا في صنعتين بيع الطعام وبيع الأكفان فإنه يتمنى الغلاء وموت الناس والصنعتان أن يكون جزارًا فإنها صنعة تقسي القلب أو صواغًا فإنه يزخرف الدنيا بالذهب والفضة]

Ve bi'l-cümle zābıtası odur ki akvāt-ı beşeriyye ile ticāret etmek müstehabb olan ticāretten değildir, çünkü ticcāret taleb-i kār ü ribh demektir. Ve akvāt-ı beşeriyye ise usūl olup kavvām-ı ʿālem-i beşerīye halk olunmuştur, ribh ise usūlden olmayıp mezāyādandır. Lāyık odur ki cümle-i mezāyādan halk olunan eşyādan taleb oluna ki o eşyāya halkın zarūreti yoktur. Ve bunun için baʿzu't-tābiʿīn bir ādeme vasiyyet edip demiş ki "Senin oğlun iki şeyʾ satmaklığına teslīm etme ve dahi iki hirfet ve sanʿatın işlemesine verme" beyʿātından murād beyʿ-i taʿām ve beyʿ-i ekfāndır ve sanʿateynden murād kassāblık ve kuyumculuktur, yaʿnī oğulun taʿām satıcı olmasın, çünkü galā-yı esʿārı taleb ve temennī eder ve kefen satıcı olmasın zīrā mevt-i nāsı temennī eder tā ki silʿati revāc bulup kārı ola ve kassāblık hirfetine koma, o sanʿat onu merhametsiz edip kalbi katı ve kāsī eyler ve kuyumculuk hirfetine verme,

zīrā sīm ve zerle dünyāyı tezyīn eder ve dünyānın tezyīn ve tezahrüfü makbūl [140] değildir.

[النوع الثاني ترويج الزيف من الدراهم في أثناء النقد فهذا ظلم إذ يستضر به المعامل إن لم يعرف وإن عرف فسيروجه على غيره فكذلك الثالث والرابع ولا يزال يتردد في الأيدي ويعمم الضرر ويتسع الفساد ويكون وزر الكل ووباله راجعا عليه فإنه هو الذي فتح هذا الباب قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ''مَنْ سَنَّ سُنَّةً سَيِّئَةً فَعَمِلَ بِهَا مَنْ بَعْدَهُ كَانَ عَلَيْهِ وِزْرُهَا وَمِثْلُ وِزْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا لَا يُنْقِصُ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْئًا'' وقال بعضهم إنفاق درهم زَيْفٍ أَشَدُّ مِنْ سَرِقَةِ مِائَةِ دِرْهَمٍ لِأَنَّ السَّرِقَةَ مَعْصِيَةٌ وَاحِدَةٌ وَقَدْ تَمَّتْ وَانْقَطَعَتْ وَإِنْفَاقُ الزيف بدعة أظهرها في الدين وسنة سيئة يعمل بها من بعده فيكون عَلَيْهِ وِزْرُهَا بَعْدَ مَوْتِهِ إِلَى مِائَةِ سَنَةٍ أَوْ مِائَتَيْ سَنَةٍ إِلَى أَنْ يَفْنَى ذَلِكَ الدرهم ويكون عليه ما فسد من أموال الناس بسنته وَطُوبَى لِمَنْ إِذَا مَاتَ مَاتَتْ مَعَهُ ذُنُوبُهُ وَالْوَيْلُ الطَّوِيلُ لِمَنْ يَمُوتُ وَتَبْقَى ذُنُوبُهُ مِائَةَ سنة ومائتي سَنَةٍ أَوْ أَكْثَرَ يُعَذَّبُ بِهَا فِي قَبْرِهِ ويسئل عنها إلى آخر انقراضها وقال تعالى ﴿وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ﴾ أَيْ نَكْتُبُ أَيْضًا مَا أَخَّرُوهُ مِنْ آثَارِ أَعْمَالِهِمْ كَمَا نَكْتُبُ مَا قَدَّمُوهُ وَفِي مِثْلِهِ قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿يُنَبَّأُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ﴾ وَإِنَّمَا أَخَّرَ آثَارَ أَعْمَالِهِ مِنْ سُنَّةٍ سَيِّئَةٍ عمل بها غيره]

İkinci nevᶜi nukūd akçeden kalb akçenin sürmesidir ki nukūd içinde kalb akçeyi katıp satın aldığı nesnenin bahāsından bāyiᶜa vermesidir, yaᶜnī bu dahi ᶜudvān ve zulmdür, çünkü eger onu bilmeyerek aldıysa muᶜāmil onunla zarar-dīde olur ve eger bilerek onu aldıysa o dahi dīgerine tervīc edip verecek ve helümme cerren yekdīgeri onunla aldatarak üçüncü ve dördüncü ve daha ziyāde muᶜāmillere sürülüp gidecek ve o kalb akçe çürüyüp telef oluncaya dek elden ele mütedāvil olup gezecek dāimā tereddüd ve ızrārdan hālī ve zāil olmayacak ve onun zararı ᶜāmm olup fesādı geniş ve vāsiᶜ olacaktır ve kāffenin vizr ü vebāli ona rāciᶜ olacak, zīrā bu zarar ve fesādın kapısı kendisi açmış olacaktır. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''مَنْ سَنَّ سُنَّةً سَيِّئَةً فَعَمِلَ بِهَا مَنْ بَعْدَهُ كَانَ عَلَيْهِ وِزْرُهَا وَمِثْلُ وِزْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا لَا يُنْقِصُ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْئًا''[330] ki

330 Müslim, Zekāt, 20; İbn Māce, Mukaddime, 14, no: 203; Nesāī, Zekāt, 64, no: 2554; *Musnedu*'l-Bezzār, 7/366, no: 2963; el-Begavī, *Şerhu's-Sunne*, 5/443, no: 1538.

hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Kim ki yaramaz bir nesneyi ihdās edip onu ʿādet ve yol eder de onun mā-baʿdi o yaramazlıkla ʿāmil olduysa onun vizr ve günāhı ve onunla ʿamel eden sāir ādemlerin vizr ve günāhların misli o kimsenin üzerine müterettib ve lāzım olur ve bununla ʿamel edenlerin vizr ve günāhlarından dahi bir nesne eksilmez." Ve dahi baʿzu'l-ʿulemāʾ demişler ki bir kalb akçenin sürmesi yüz dirhemin hırsızlığından eşeddir, çünkü hırsızlık yalnız bir maʿsiyettir, tamām olup eseri kesilmiştir ve kalb akçenin sürmesi ise bidʿattir, onu dīnde ihdās ve izhār etmiş yaramaz bir yoldur, halka açmıştır, ondan sonra gelenler dahi o bidʿaya ʿāmil olmuştur, yüz ve iki yüz sene ve daha ziyāde tā ki o dirhem fānī oluncaya dek o bidʿanın yaʿnī ibtidā-yı emrde o kalb akçe sürmesinin zenb ve günāhı o kimsenin üzerine lāzım ve müterākim olur, onun o sünneti ile halkın mālından fesāda uğrayan mālın günāhı ve damānı dahi ona lāzım gelir. ʿAşk olsun o ādeme ki onun vefātıyla kendi zünūb ve günāhları dahi fevt olur ve veyl-i tavīl ve çok yazıklar olsun o kimseye ki kendisi vefāt eder de onun zenb ve günāhı onunla vefāt etmez, yüz ve iki yüz sene ve daha ziyādeye kadar bākī kalıp işler ve kabrinde onunla muʿazzeb olur ve inkırāz bulup vakti āhirine kadar üzerine mesʾūl ve muʾāhaze olunur. Hakk subhānehu ve taʿālā hazretleri ﴿وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ﴾[331] buyurmuştur ki "Onların aʿmālleri āsārından teʾhīr edip geriye bıraktıkları eserleri defter-i aʿmāllerinde yazarız" demektir, yaʿnī aʿmāllerinden takdīm ettikleri ʿamelleri yazdığımız gibi o ʿamellerin geriye kalan eserleri dahi yazarız diye tefsīr olunmuş. Ve dahi mislinde buyurulmuş ki ﴿يُنَبَّأُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ﴾[332] ki "O günde insān takdīm ve teʾhīr ettiği nesnelerle ona helk verilir." Teʾhīri ise ancak aʿmāl-i seyyiʾesinin āsārıdır ki kendinden sonra gelenlerin onunla ʿamel etmelerinin vizr ve günāhlarının emsālidir.

[وليعلم أن في الزيف خمسة أمور الأول أَنَّهُ إِذَا رُدَّ عَلَيْهِ شَيْءٌ مِنْهُ فَيَنْبَغِي أَنْ يَطْرَحَهُ فِي بِئْرٍ بِحَيْثُ لَا تَمْتَدُّ إِلَيْهِ الْيَدُ وَإِيَّاهُ أَنْ يُرَوِّجَهُ فِي بَيْعٍ آخر وإن أفسده بحيث لا يمكن التعامل به جاز]

331 Yāsīn, 36/12.
332 Kıyāmet, 75/13.

Ve dahi maᶜlūm ola ki kalb akçede beş emr vardır: Birincisi o kalb akçenin üzerine şāyed dönüp redd olunursa gerektir ki onu bir derin kuyuya tarh ve ilkāʾ ede tā ki ona el uzanmaya ve beyᶜ-i āherde onun tervīcinden [141] sakınıp hazer ve mücānebet ede. Ve eger onunla muᶜāmele mümkin olmayacak rāddede bozup onu ifsād eder ise o dahi cāizdir.

[الثاني أنه يجب على التاجر تعلم النقد لا ليستقصي لنفسه ولكن لئلا يسلم إلى مسلم زيفا وهو لا يدري فيكون آثما بتقصيره في تعلم ذلك العلم فكل علم عمل به يتم نصح المسلمين فيجب تحصيله ولمثل هذا كان السلف يتعلمون علامات النقد نظرًا لدينهم لا لدنياهم]

Ve ikinci emr odur ki merd-i tācire ᶜilm-i nakdi taᶜlīm etmektir, zīrā bir müslime bilmeyerek kalb akçeyi vermemek için ᶜilm-i nakdin taᶜallümü ona vācib olur, yoksa kendisi o ᶜilm ile nefsine istiksāʾ etmek için taᶜallümü vācib değildir, işte o cihetle taᶜallümünde bir taksīri olduğu hālde āsim ve günāhkār olur. Ve'l-hāsıl her bir ᶜamel için bir ᶜilm vardır ki onunla nush-i müslimīn tamām olur ve o ᶜilmin tahsīli vācib olur ve bunun misli için selef-i sālihīn dīnlerine nazaran ᶜalāmāt-ı nakdi taᶜallüm ederlerdi ki o taᶜallümleri dünyāları için değildi.

[الثالث أنه إن سلم وعرف المعامل أنه زيف لم يخرج عن الإثم لأنه ليس يأخذه إلا ليروجه على غيره ولا يخبره ولو لم يعزم على ذلك لكان لا يرغب في أخذه أصلًا فإنما يتخلص من إثم الضرر الذي يخص معامله فقط]

Ve üçüncü emr odur ki eger o kalb akçeyi muᶜāmiline verip onunla ona āgāh verirse de yaᶜnī kalb akçedir diye ona haber verirse bile kezālik ism ve günāhından hāric olmayacağını bilmektir, zīrā o muᶜāmil bilmeyerek onu almadı illā ki dīgerini onunla aldatıp tervīc etmek garazını ᶜazm etmemiştir, çünkü böyle bir ᶜazm ve niyyeti olmamış olsaydı o kalb akçenin ahzına bilerek aslā ragbet etmezdi, onun bilerek kabūl ve ahzı ancak dīgere tervīc etmek içindir ki ona anlatmayarak verecektir, kaldı ki bu sūrette onun taᶜrīfi ile ancak yalnız muᶜāmilinin zararı isminden kurtulur, āherlerin zararları günāhlarından kurtulmaz.

[الرابع أن يأخذ الزيف ليعمل بقوله صلى الله عليه وسلم "رَحِمَ اللهُ امْرًا سَهْلَ

الْبَيْعِ سَهْلَ الشِّرَاءِ سَهْلَ الْقَضَاءِ سَهْلَ الْاِقْتِضَاءِ'' فهو داخل في بركة هذا الدعاء إن عزم على طرحه في بئر وإن كان عازمًا على أن يروجه في معاملة فهذا شر روجه الشيطان عليه في معرض الخير فلا يدخل تحت من تساهل في الاقتضاء]

Ve dördüncü emr ise o dahi teshīl-i iktizāᵓ için hadīs-i şerīfin mazmūnuna ᶜamelen o kalb akçeyi muᶜāmelede almaktır. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''رَحِمَ اللهُ امْرًا سَهْلَ الْبَيْعِ سَهْلَ الشِّرَاءِ سَهْلَ الْقَضَاءِ سَهْلَ الْاِقْتِضَاءِ''[333] ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Beyᶜ ve şirāyı ve kazā ve iktizāyı teshīl eden ādemlere Allāhu ᶜazīmü'ş-şān rahmet eyleye" Lākin eger o kalb akçeyi kuyuya tarh etmek niyyeti ile alırsa hadīs-i şerīfe ᶜāmil ve o duᶜānın bereketine mazhar olur ve eger onu āhere verip tervīc etmek kasdıyla olursa bu bir şerrdir ki şeytān-ı laᶜīn onu maᶜriz-i hayrda ona tervīc etmiştir, o vaktte tesāhül-i iktizāᵓ tahtına dāhil olmaz.

[الخامس أن الزيف نعني به ما لا نقرة فيه أصلًا بل هو مموه أو ما لا ذهب فيه أعني في الدنانير أما ما فيه نقرة فإن كان مخلوطًا بالنحاس وهو نقد البلد فقد اختلف العلماء في المعاملة عليه وجل رأينا الرخصة فيه إذا كان ذلك نقد البلد سواء علم مقدار النقرة أو لم يعلم وإن لم يكن هو نقد البلد لم يجز إلا إذا علم قدر النقرة فإن كان في ماله قطعة نقرتها ناقصة عن نقد البلد فعليه أن يخبر به معامله وأن لا يعامل به إلا من لا يستحل الترويج في جملة النقد بطريق التلبيس فأما من يستحل ذلك فتسليمه إليه تسليط له على الفساد فهو كبيع العنب ممن يعلم أنه يتخذه خمرا وذلك محظور وإعانة على الشر ومشاركة فيه وسلوك طريق الحق بمثال هذا في التجارة أشد من المواظبة على نوافل العبادات والتخلي لها ولذلك قال بعضهم التاجر الصدوق أفضل عند الله من المتعبد]

Ve beşinci emr ise o dahi kalb ve züyūf akçeden murādımız içinde gümüşten bir nesne bulunmayıp ancak onun yüzleri gümüş suyu ile sıvayıp ak edilmiş olan bakır parçasıdır veyāhūd içinde aslā bir altın bulunmayıp onun yüzü altın suyu ile sıvayıp yüzleri sarı edilmiş bir miss ve şebeh parçasıdır, yoksa nukresi olup yaᶜnī sīm ve nuhāstan mahlūt ve karışık olan dirhem ve zer ve şebeh ile mahlūt olan dīnār eger nakd-i beled ise ki ahālī-i belde onu nakd iᶜtibār edip onunla alışveriş ederlerse

333 *Musnedu* Ebī Yaᶜlā, 12/212, no: 6830.

o magşūş olan nakd hakkında ekāvīl-i ᶜulemā muhtelif olmuştur. Bizim ecell-i reᵓyimiz onun ruhsatındadır ki eger o magşūş nakd-i beled ise o hālde içinde ne mikdār gümüş olduğu bilmek lāzım gelmez, maᶜrifet ve ᶜadem-i maᶜrifeti siyyāndır, yaᶜnī gümüşün mikdārını bilse bilmese onunla ahz ü ᶜatāᵓ etmek cāizdir. Ve eger beldenin nakdi değilse o vaktte nukresinin mikdārını yaᶜnī içinde olan gümüş veyāhūd altının mikdārını bilmedikçe o magşūş akçe ile muᶜāmele etmek cāiz olmaz. Ve eger mālında bir kıtᶜa bulunup da onun nukresi nakd-i beledin nukresinden noksān ve eksik ise gerektir ki onunla muᶜāmiline haber verip onu ondan āgāh ede ve onu pek çok akçeye katıp sarf ve tervīcine muktedir olan ādem ile muᶜāmele etmeye, onu tervīc ve telbīs ile sarfına muktedir olamayan ādem ile muᶜāmele edip noksānı ile onu āgāh ede, [142] zīrā bunun müstehilli bulunan ādeme vermek fesād üzerine onu taslīt etmektir, hamr eden ādeme tāze yüzümü satmak gibidir, bu dahi mahzūrdur, şerr üzerine bir iᶜānedir ve hem dahi şerrde bir müşāreket ve ortaklıktır. Ve bu gibi umūrda tarīk-i hakkın sülūkü nevāfil-i ᶜibādāt üzerine muvāzabet etmekten ve ona tahallī eylemekten daha ziyāde eşeddir, yaᶜnī ticārette alışverişte bu husūsa iᶜtinā ve dikkat etmek ve tarīk-i meşrūᶜa sülūk etmek nevāfil-i ᶜibādāt için boş kalıp ona muvāzabet etmekten yeğdir, bunun için denilmiş ki tācir-i sadūk Zāt-ı Zü'l-Celāl katında merd-i müteᶜabbidden efdaldir.

[وقد كان السلف يحتاطون في مثل ذلك حتى روي عن بعض الغزاة في سبيل الله أنه قال حملت على فرسي لأقتل علجًا فقصر بي فرسي فرجعت ثم دنا مني العلج فحملت ثانية فقصر فرسي فرجعت ثم حملت الثالثة فنفر مني فرسي وكنت لا أعتاد ذلك منه فرجعت حزينًا وجلست منكس الرأس منكسر القلب لما فاتني من العلج وما ظهر لي من خلق الفرس فوضعت رأسي على عمود الفسطاط وفرسي قائم فرأيت في النوم كأن الفرس يخاطبني ويقول لي بالله عليك أردت أن تأخذ على العلج ثلاث مرات وأنت بالأمس اشتريت لي علفًا ودفعت في ثمنه درهمًا زائفًا لا يكون هذا أبدًا قال فانتبهت فزعًا فذهبت إلى العلاف وأبدلت ذلك الدرهم فهذا مثال ما يعم ضرره وليقس عليه أمثاله]

Selef-i sālihīn bu gibi şeylerde ihtiyāt ederlerdi, hattā mervīdir ki

fī sebīlillāh gazā ve cihād edene baᶜzu's-sālihīn üzerine menkūl olmuş ki o mücāhid demiş ki "Bir gün süvār olduğu esb üzerine bir hımār-ı vahşī veyāhūd kavī bir kāfir üzerine onun katli kasdıyla hücūm ettim. Benim esbim üzerine varmayıp gitmekte taksīr edip geriye kalınca ᶜilc bana yaklaştı. Ve çün bir dahi hamle ettim, yine geriye kalıp bana mutāvaᶜat etmedi ve bir dahi dönüp üçüncü defᶜa olarak haml edince esb benden müteneffir olup serkeşlik etti, hālbuki bu hūy bu esbden görmemiştim, ᶜādeti değil idi. Artık mahzūn ve dil-şikeste olarak dönüp münekkisü'r-reᵓs olarak oturdum ve ᶜilcden bana geçmiş olan fāide üzerine müteᵓessif ve esbden hilāf-ı ᶜāde gördüğüm işbu bed-hūyluktan gam-nāk olduğum hālde başımı çardağın direğine dayanıp uykuya vardıkta ᶜālem-i maᶜnāda gördüm ki benim esbim sanki hitāb edip bana der ki "Allāh'ı seversin, sen benim ᶜalefim bahāsında dünkü gün ᶜallāfa bir kalb akçe vermiş iken el-yevm benim arkam üzere ᶜilci almak isteyip üç kerre hamle ettin. Sana bu mümkin olur mu, bu ebeden olmaz" yaᶜnī benim ᶜalefime kalb akçe sürdüğün hālde murādına eremezsin demek olur. Mücāhid demiş ki ben dahi bu sözü işitince korkak olarak uyandım ve der-ᶜakab ᶜallāfa gidip o akçeyi değiştirdim. İşte zararı ᶜāmm olan muᶜāmelelerin emsileleri bunlardır, bu misāllere kıyās oluna ve zırārdan tevakkī ve mücānebetle alışverişte sadakāt olunsun.

el-Kısmu's-Sānī Mā Yehussu Zararuhu'l-Muᶜāmile

[القسم الثاني ما يخص ضرره المعامل]

[فكل ما يستضر به المعامل فهو ظلم وإنما العدل أن لا يضر بأخيه المسلم والضابط الكلي فيه أن لا يحب لأخيه إلا ما يحب لنفسه فكل ما لو عومل به شق عليه وثقل على قلبه فينبغي أن لا يعامل غيره به بل ينبغي أن يستوي عنده درهمه ودرهم غيره قال بعضهم من باع أخاه شيئا بدرهم وليس يصلح له لو اشتراه لنفسه إلا بخمسة دوانق فإنه قد ترك النصح المأمور به في المعاملة ولم يحب لأخيه ما يحب لنفسه هذه جملته]

Ve ikinci kısmı ise ki zararı muᶜāmile muhtass olan muᶜāmelātın beyānındadır, o dahi işte bu mebāhistir. Bunun hāsılı her ne ki muᶜāmil

onunla zarar-dīde olur, o nesne zulm ve taᶜaddīdir. ᶜAdl odur ki onun müᵓmin karındaşına ızrār etmemektir ve zābıta-i külliyyesi odur ki kendi nefsine sevmediği nesneyi müᵓmin birāderine sevmemektir, yaᶜnī her ne ki nefsine severse dīn karındaşına onu seve, her ne ki kendi nefsine sevmezse onu dīn karındaşlarına sevmeye, yaᶜnī her ne ki onunla muᶜāmele olmuş ise ona meşakkatli gelir de kalbine ağır gelir, gerektir ki onunla dīgeriyle muᶜāmele eylemeye, belki lāyık ve münāsibi odur ki onun akçesiyle dīgerinin akçesi yanında müsāvī ola, farkı olmaya. Baᶜzu's-sulehāᵓ demiş ki kendi nefsine iştirāsı beş dānikten ziyādeye değmeyen nesneyi müᵓmin karındaşına bir dirhem ile satarsa muᶜāmelede onunla meᵓmūr bulunduğu nushu terk etmiş olur ve nefsine sevdiği nesneyi müᵓmin karındaşına sevmemiş olur. İşte icmālen taᶜrīf ve beyānı budur.

[فأما تفصيله ففي أربعة أمور أَنْ لَا يُثْنِيَ عَلَى السِّلْعَةِ بِمَا لَيْسَ فيها وأن لا يكتم من عيوبها وخفايا صفاتها شيئًا أصلًا وأن لا يكتم في وزنها ومقدارها شيئًا وأن لا يكتم من سعرها ما لو عرفه المعامل لامتنع عنه]

Ve onun tafsīli ise dört emrdedir ki satacağı nesnede olmayan bir şey ile onu medh ve senā etmeye ve onun ᶜuyūbundan ve hafī ve gizli olan evsāfından aslā bir şey ketm etmeye ve dahi vezn ve mikdārında bir şey ketm eylemeye ve dahi siᶜrinden bir şey saklamaya ki muᶜāmil onu bilmiş olsa onun iştirāsından imtināᶜ eder idi. [143]

[أما الأول فهو ترك الثناء فإن وصفه للسلعة إن كان بما ليس فيها فهو كَذِبٌ فَإِنْ قَبِلَ الْمُشْتَرِي ذَلِكَ فَهُوَ تَلْبِيسٌ وظلم مع كونه كذبًا وَإِنْ لَمْ يَقْبَلْ فَهُوَ كَذِبٌ وَإِسْقَاطُ مُرُوءَةٍ إذ الكذب الذي لا يروج قد لا يقدح في ظاهر المروءة وإن أثنى على السلعة بما فيها فهو هذيان وتكلم بكلام لا يعنيه وهو محاسب على كل كلمة تصدر منه أنه لم تكلم بها قال الله تعالى ﴿مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ﴾ إلا أن يثني على السلعة بما فيها مما لا يعرفه المشتري ما لم يذكره كما يصفه من خفى أخلاق العبيد والجواري والدواب فلا بأس بذكر القدر الموجود منه من غير مبالغة وإطناب وليكن قصده منه أن يعرفه أخوه المسلم فيرغب فيه وتنقضي بسببه حاجته]

Birincisi senānın terkidir, zīrā silᶜaya onun vasfı eger silᶜada mevcūd

olmayan bir vasf ise onun o vasfı kezib ve yalandır. Eger müşterī ona inanıp da kabūl eylerse o vaktte yalan olmaklığıyla berāber bir zulm ve telbīstir, yaᶜnī aldatmaktır ve eger onu kabūl etmezse kezib ve iskāt-ı mürūᵓettir, çünkü tervīc eden kezib baᶜzı ahyānda zāhir-i mürūᵓete kadh etmez. Ve eger silᶜada mevcūd ve zāhir olan bir sıfat veyā ahvāl ile bir senāᵓ ve vasf ise o dahi ᶜabes ve beyhūde bir sözdür ki ona fāide vermez bir kelām ile tekellüm etmektir, hālbuki kendinden sādır olan her bir kelime üzerine muhāsebdir ki o kelime ile niçin tekellüm etmiştir, çünkü Hakk subhānehu ve taᶜālā buyurmuş ki ﴿مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ﴾[334] Bu āyet-i kerīme sūre-i Kāf'ın on sekizinci āyetidir, hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "İnsān bir kelāmı telaffuz ederken o iki melek hayr ve şerr ona müterakkıb ve tahrīrine hazırdırlar." Lākin denildi ki hasenātı yazan melek seyyiᵓātı yazan melek üzere nāzırdır, o ādemden hasenāt sudūrunda der-ᶜakab yerine o tahrīr eder, seyyiᵓāt zuhūrunda ona meᵓmūr solundaki meleği şāyed tevbe eder diye yedi sāᶜat teᵓhīr ettirir. İntehā. Meger ki silᶜada yaᶜnī satılacak nesnede zikr olmayınca müşterī onu bilemeyecek bir vasf ola, meselā ahlāk-ı ᶜabīd ü cevārī ve atbāᶜ-ı hayevānāt gibi hafī bir hūy gibi ola, o hālde o vasfın zikrinde bir beᵓs olmaz, o dahi ondan mevcūd olan mikdārı söyleye, onda itnāb ve teksīr-i kelām eylemeye, yaᶜnī lüzūmsuz bir şey söylemeye ve ondan murād ve maksadı dīn karındaşı o vasfa vākıf olmak ve onun sebebi ile hāceti görülüp o nesneye ragbetliği olmak kaziyyesi ola, yaᶜnī onunla revāc-ı silᶜa murād olunmaya.

[ولا ينبغي أن يحلف عليه الْبَتَّةَ فَإِنَّهُ إِنْ كَانَ كَاذِبًا فَقَدْ جَاءَ باليمين الغموس وهي من الكبائر التي تذر الدين بلاقع وَإِنْ كَانَ صَادِقًا فَقَدْ جَعَلَ اللَّهَ تَعَالَى عُرْضَةً لِأَيْمَانِهِ وَقَدْ أَسَاءَ فِيهِ إِذِ الدُّنْيَا أَخَسُّ مِنْ أَنْ يَقْصِدَ تَرْوِيجَهَا بِذِكْرِ اسْمِ اللَّهِ مِنْ غَيْرِ ضَرُورَةٍ وَفِي الْخَبَرِ وَيْلٌ لِلتَّاجِرِ مِنْ بَلَى وَاللَّهِ وَلَا وَاللَّهِ وَوَيْلٌ لِلصَّانِعِ مِنْ غَدٍ وَبَعْدَ غَدٍ" وَفِي الْخَبَرِ "الْيَمِينُ الْكَاذِبَةُ مَنْفَقَةٌ لِلسِّلْعَةِ مَمْحَقَةٌ لِلْبَرَكَةِ" وروى أبو هريرة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عليه وسلم أنه قال "ثَلَاثَةٌ لَا يَنْظُرُ اللهُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عُتُلٌّ مُسْتَكْبِرٌ وَمَنَّانٌ بِعَطِيَّتِهِ وَمُنْفِقٌ سِلْعَتَهُ بِيَمِينِهِ" فإذا كان الثناء على السلعة مع الصدق

334 Kāf, 50/18.

مكروهًا من حيث إنه فضول لا يزيد في الرزق فلا يخفى التغليظ في أمر اليمين]

Ve dahi üzerine elbette yemīn etmemek gerektir, zīrā senāsı yalan ve hilāf-ı vākiᶜ bir kezib ise onda yemīn-i gamūs ile gelmiş olur. Ve yalan yere yemīn etmek kebāirdendir ki ona yemīn-i gamūs denilmiştir. Yemīn-i gamūs dīni harāb edip hālī eder, sāhibini nār-ı cehenneme battırıp günāha daldırır. Ve eger yemīninde sādık ise o vaktte nām-ı nāmīᵓ-i Zü'l-Celāl'i eymānına el çevresi gibi etmiş olur ki hürmetini terk ve taᶜzīminde kusūr eylemiş olur ve bununla dahi müsīᵓ ve günāhkār olmuş olur, yaᶜnī menhiyyün ᶜanh olan emre mürtekib olmuş olur. Hakk subhānehu ve taᶜālā buyurmuş ki ﴿وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ﴾[335] Ve dahi zarūreti olmaksızın yalnız metāᶜının tervīci emri yaᶜnī dünyālığının kasdı ism-i sāmīᵓ-i Zü'l-Celāl'in zikrinden dūn olup onun için īrādı münāsib olmaz. Bunun için ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "وَيْلٌ لِلتَّاجِرِ مِنْ بَلَى وَاللهِ وَلَا وَاللهِ وَوَيْلٌ لِلصَّانِعِ مِنْ غَدٍ وَبَعْدِ غَدٍ"[336] Yaᶜnī "Yazıklar olsun o tācire ki ikide bir "بلى والله" ve "لا والله" deyip sözünde her bār söyleye ve dahi o hirfetkāra yazıktır ki yarın öbür gün deyip mümātale ve muvāᶜade-i kāzibede ola." Ve dahi haberde gelmiş ki "الْيَمِينُ الْكَاذِبَةُ مَنْفَقَةٌ لِلسِّلْعَةِ مَمْحَقَةٌ لِلْبَرَكَةِ"[337] ki hulāsa-i meᵓāli: "Yemīn-i kāzibe silᶜaya münfik ve berekete mümhiktir" yaᶜnī egerçi yemīn-i kāzibe ile māl revāc bulup satılırsa lākin o beyᶜin hayr ve bereketi olmaz, zīrā o yemīn-i kāzibin vizr ve günāhı onun bereketini mahv edip giderir. Ve dahi Ebū Hüreyre ᶜaleyhi'r-rıdvān rivāyet edip demiş ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "ثَلَاثَةٌ لَا يَنْظُرُ اللهُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عُتُلٌّ مُسْتَكْبِرٌ وَمَنَّانٌ بِعَطِيَّتِهِ وَمُنْفِقٌ سِلْعَتَهُ بِيَمِينِهِ"[338] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Yevm-i kıyāmette üç takım ādemler vardır ki Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri onlara nazar buyurmaz: ᶜutull-i müstekbir ve ᶜatiyyesiyle minnet eden ve

335 Bakara, 2/224.

336 *Keşfu'l-Hafā*, 2/414, no: 2920.

337 Buhārī, Buyūᶜ, 25, no: 2087; Müslim, Musākāt, 27.

338 Bkz. Müslim, Īmān, 46; Tirmizī, Buyūᶜ, 4, no: 1211; *Musnedu* Ahmed, 5/158, no: 21405; en-Nesāī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 3/64, no: 2356; *Hilyetu'l-Evliyā*, 7/130.

yemīni ile mālını satan." "ᶜUtull" lügatte günāhı hadden ziyāde işleyici ve nādān ve galīz ve şerr işe sürᶜat edici maᶜnāsına gelmiştir, yaᶜnī şerīr ve mütekebbirlere ve sadakasıyla fukarāya minneti tahmīl edenlere ve yemīn ile mālını beyᶜ edenlere merhamet-i ilāhiyye olmaz demektir. Ve ber-minvāl-i meşrūh fuzūlluğu cihetle yaᶜnī rızka ziyādelik veremeyeceği eclden satılacak nesnenin sıdkıyla senāsı mekrūh olunca artık yemīniyle beyᶜinde olan emr-i yemīnin taglīzi hafī ve pinhān kalmaz ki be-heme-hāl ᶜadem-i cevāzı zāhir ve mukarrerdir.

[وقد روي عن يونس بن عبيد وكان خزازًا أنه طلب منه خز للشراء فأخرج غلامه سقط الخز [144] ونشره ونظر إليه وقال "اَللَّهُمَّ ارْزُقْنَا الْجَنَّةَ" فقال لغلامه رده إلى موضعه ولم يبعه وخاف أن يكون ذلك تعريضًا بالثناء على السلعة فمثل هؤلاء الذين اتجروا في الدنيا ولم يضيعوا دينهم في تجاراتهم بل علموا أن ربح الآخرة أولى بالطلب من ربح الدنيا]

Ve dahi Yūnus b. ᶜUbeyd-i Hazzāz'ın üzerine mervī olmuş ki kendisinden iştirāᵓ için bir sevb-i hazzı üstlenmiş ve onun kölesi hazzın sepetini götürüp açınca "اَللَّهُمَّ ارْزُقْنَا الْجَنَّةَ" diye duᶜā etmiş. O dahi yaᶜnī Yūnus b. ᶜUbeyd, kölesine demiş ki "Bunu yerine döndür" Zīrā o duᶜāsı hazza bir senāᵓ taᶜrīzi olur havfıyla o müşterīye o hazzı satmadı. İşte bunlar gibidirler o ādemler ki dünyāda ticāret ettiler de ticāretlerinde dīnlerini zāyiᶜ etmediler, bildiler ki ribh-i dünyādan ribh-i āhiretin talebi daha ziyāde evlādır.

[الثَّانِي أَنْ يُظْهِرَ جَمِيعَ عُيُوبِ الْمَبِيعِ خَفِيِّهَا وَجَلِيِّهَا وَلَا يَكْتُمُ مِنْهَا شَيْئًا فَذَلِكَ وَاجِبٌ فَإِنْ أَخْفَاهُ كَانَ ظَالِمًا غَاشًّا وَالْغِشُّ حَرَامٌ وَكَانَ تَارِكًا لِلنُّصْحِ فِي الْمُعَامَلَةِ وَالنُّصْحُ وَاجِبٌ وَمَهْمَا أَظْهَرَ أَحْسَنَ وَجْهَي الثَّوْبِ وَأَخْفَى الثَّانِيَ كَانَ غَاشًّا وَكَذَلِكَ إِذَا عَرَضَ الثِّيَابَ فِي الْمَوَاضِعِ الْمُظْلِمَةِ وَكَذَلِكَ إِذَا عَرَضَ أَحْسَنَ فَرْدَيِ الْخُفِّ أَوِ النَّعْلِ وَأَمْثَالِهِ وَيَدُلُّ عَلَى تَحْرِيمِ الغش ما روي أنه "مَرَّ صلى الله عليه وسلم بِرَجُلٍ يَبِيعُ طَعَامًا فَأَعْجَبَهُ فَأَدْخَلَ يَدَهُ فِيهِ فَرَأَى بَلَلًا فَقَالَ "مَا هَذَا" قَالَ أَصَابَتْهُ السَّمَاءُ فَقَالَ "فَهَلَّا جَعَلْتَهُ فَوْقَ الطَّعَامِ حَتَّى يَرَاهُ النَّاسُ مَنْ غَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا"]

İkinci emr dahi mebīᶜin yaᶜnī satılacak nesnenin gizli ve āşikār olan kāffe-i ᶜuyūbunu izhār etmektir ki ondan bir şeyi ketm ve ihfā eylemeye,

zīrā bu sūretle olan izhār-ı ᶜuyūbu vācibdir. Eger onu ihfā edip saklarsa o kimse zālim ve aldatıcı olur ve aldatmak harāmdır, hem dahi nusha tārik olur ve muᶜāmelede nush etmek vācibdir. Kaçan ki sevbin güzel yüzünü gösterip izhār eder ve dīger yüzünü saklayıp ihfā˒ eyler, onun bu fiᶜliyle aldatıcı olur ve kezālik karanlılık yerlerde sevbi ᶜarz etmek ve mestlerin güzel tekini veyā pabucun güzel tekini göstermek dahi böyledir, yaᶜnī aldatmaktır. Ve'l-hāsıl bu gibi muᶜāmeleler ki cemīᶜisi gışştır ve gışş harāmdır, tahrīmine işbu hadīs-i şerīf-i mervī delālet eder ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz bir gün taᶜāmı satar bir tācirin üzerine geçip taᶜāmını gördü, taᶜāmını beğenince mübārek dest-i şerīfini o taᶜāma geçirip baktı ve taᶜāmın bātınında bir rutūbet ve yaşlığı gördükte "Bu rutūbet nedir?" diye tācirden sordu, o dahi "Yağmur ona isābet etmiştir" diye cevāb verdikte "فَهَلَّا جَعَلْتَهُ فَوْقَ الطَّعَامِ حَتَّى يَرَاهُ النَّاسُ مَنْ غَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا"[339] buyurdu ki hulāsa-i mazmūn-ı münīfi: "Yā niçin ıslanmış olan nesneyi taᶜāmın üstünde ve yüzünde komadın ki halk onu göreler. Kim ki bizi aldatırsa bizden değildir" demek olur.

[وَيَدُلُّ عَلَى وُجُوبِ النُّصْحِ بِإِظْهَارِ الْعُيُوبِ مَا رُوِيَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "لَمَّا بَايَعَ جَرِيرًا عَلَى الْإِسْلَامِ ذَهَبَ لِيَنْصَرِفَ فَجَذَبَ ثَوْبَهُ وَاشْتَرَطَ عَلَيْهِ النُّصْحَ لِكُلِّ مُسْلِمٍ" فَكَانَ جرير إِذَا قَامَ إِلَى السِّلْعَةِ يَبِيعُهَا بَصَّرَ عُيُوبَهَا ثُمَّ خَيَّرَهُ وَقَالَ إِنْ شِئْتَ فَخُذْ وَإِنْ شِئْتَ فَاتْرُكْ فَقِيلَ لَهُ إِنَّكَ إِذَا فَعَلْتَ مِثْلَ هَذَا لَمْ يَنْفُذْ لَكَ بَيْعٌ فَقَالَ إِنَّا بَايَعْنَا رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى النُّصْحِ لِكُلِّ مُسْلِمٍ وَكَانَ وَاثِلَةُ بْنُ الْأَسْقَعِ وَاقِفًا فَبَاعَ رَجُلٌ نَاقَةً لَهُ بِثَلَثِمِائَةِ دِرْهَمٍ فَغَفَلَ واثلة وَقَدْ ذَهَبَ الرَّجُلُ بِالنَّاقَةِ فَسَعَى وَرَاءَهُ وَجَعَلَ يَصِيحُ بِهِ يَا هَذَا أَشْتَرَيْتَهَا لِلَّحْمِ أَوْ لِلظَّهْرِ فَقَالَ بَلْ لِلظَّهْرِ فَقَالَ إِنَّ بِخُفِّهَا نَقْبًا قَدْ رَأَيْتُهُ وَإِنَّهَا لَا تُتَابِعُ السَّيْرَ فعاد فردها فنقصها البائع مائة درهم وقال لواثلة رَحِمَكَ اللّٰهُ أَفْسَدْتَ عَلَيَّ بَيْعِي فَقَالَ إِنَّا بَايَعْنَا رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى النُّصْحِ لِكُلِّ مُسْلِمٍ وَقَالَ سَمِعْتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول "لَا يَحِلُّ لِأَحَدٍ يَبِيعُ بَيْعًا إِلَّا أَنْ يُبَيِّنَ آفَتَهُ وَلَا يَحِلُّ لِمَنْ يَعْلَمُ ذَلِكَ إِلَّا تَبْيِينَهُ"]

Ve dahi mebīᶜin izhār-ı ᶜuyūbuyla nushun vücūbuna işbu ehādīs-i şerīfe-i merviyye delālet ederler ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendi-

---

339 İbn Māce, Ticārāt, 36, no: 2225; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 3/63, no: 2490; *el-Mustedrek*, 2/11, no: 2154.

miz İslām üzerine Cerīr ile mübāyaᶜa ettikten sonra Cerīr gidecek oldu, ᶜaleyhi's-selām efendimizin onun dāmenini tutup çekti ve her bir müslime nush etmek dahi üzerine şart etti. Bināen ᶜalā zālik Cerīr bir nesnenin beyᶜine kıyām ettikçe o nesnede her ne ki ᶜayb var ise müşterīye gösterirdi, ondan sonra onu muhayyer edip derdi ki işbu mālın bu ᶜuyūbu vardır, dilersen al dilersen bırak. Ve ona denilmiş ki "Sen eger böyle işledinse sana hīçbir beyᶜ nāfiz olmaz" yaᶜnī sen bu hāl ile bir şey satamazsın. O dahi: "Biz her bir müslime nush eylemek üzere Zāt-ı ᶜālī-i Hazret-i Risālet-penāhī ile mübāyaᶜa etmişiz" diye cevāb vermiş. Ve dahi Vāsile b. el-Eskaᶜ bir ādemin yanında dururken o ādem nākasını yaᶜnī dişi devesini bir ādeme üç yüz dirhem ile sattı. Ve Vāsile ondan gaflet ettiği hālde o ādem deveyi alıp gitti. Ve çün gidişine Vāsile āgāh oldu, ardı sıra yürüyüp gitti ve onu "يا هذا" diye çağırıp "Sen bunu gūştunu yemek için mi aldın yoksa ona yük yükletmeye mi aldın?" demeye başladı. O dahi "Yük yükletmeğe aldım" deyince "Bunun tırnağında bir gedik ve çukurluk vardır, sen onu gördün mü? Seyrde dahi mütābaᶜat etmez" diye ᶜuyūbuyla onu āgāh ettikte müşterīsi getirip onu bāyiᶜe redd etti. Ve bāyiᶜ ona semeninden yüz dirhemi tenkīsle bir dahi ona sattı. Ve Vāsile'ye "Hay Allāh sana merhamet etsin, sen benim beyᶜimi bozup ifsād ettin!" diye muᶜātebe ettikte Vāsile ᶜaleyhi'r-rıdvān dedi ki "Biz her bir müslime nush etmek üzere Zāt-ı ᶜālī-i Risālet-penāhī ile mübāyaᶜa etmişiz. Ben ᶜaleyhi' [145]s-selāmdan işittim, buyurmuş ki "لَا يَحِلُّ لِأَحَدٍ يَبِيعُ بَيْعًا إِلَّا أَنْ يُبَيِّنَ آفَتَهُ وَلَا يَحِلُّ لِمَنْ يَعْلَمُ ذَلِكَ إِلَّا تَبْيِينُهُ"[340] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Āfetini beyān etmeksizin bir nesnenin beyᶜi bir kimseye helāl olmaz ve tebyīninden gayrı onu bilen ādeme nesne helāl olmaz" yaᶜnī mebīᶜin ᶜaybını göstermeksizin beyᶜi bāyiᶜa helāl değildir, lābüdd ve lāzımdır ki müşterīsine ᶜaybını beyān ede ve o ᶜayba vākıf ve muttaliᶜ olan ādeme dahi vācibdir i o ᶜayb ile müşterīsini haberdār edip ona beyān ede ki ketm ve ᶜadem-i tebyīni ona helāl olmaz demektir.

[فَقَدْ فَهِمُوا مِنَ النُّصْحِ أَنْ لَا يَرْضَى لِأَخِيهِ إِلَّا مَا يَرْضَاهُ لِنَفْسِهِ وَلَمْ يَعْتَقِدُوا أَنَّ ذَلِكَ مِنَ الْفَضَائِلِ وَزِيَادَةِ الْمَقَامَاتِ بَلِ اعْتَقَدُوا أَنَّهُ مِنْ شُرُوطِ الْإِسْلَامِ الداخلة تحت

340 *el-Mustedrek*, 2/12, no: 2157.

بيعتهم وهذا أمر يشق على أكثر الخلق فلذلك يختارون التخلي للعبادة والاعتزال عن الناس لأن القيام بحقوق الله مع المخالطة والمعاملة مجاهدة لا يقوم بها إلا الصديقون ولن يتيسر ذلك على العبد إلا بأن يعتقد أَمْرَيْنِ أَحَدُهُمَا أَنَّ تَلْبِيسَهُ الْعُيُوبَ وَتَرْوِيجَهُ السِّلَعَ لَا يَزِيدُ فِي رِزْقِهِ بَلْ يَمْحَقُهُ وَيَذْهَبُ ببركته وما يجمعه من مفرقات التلبيسات يهلكه الله دَفْعَةً وَاحِدَةً]

İşte ᶜulemā-i eslāf ve havāss-ı ᶜārifīn nushtan fehm etmişler ki nush odur ki merd-i müʾmin kendi nefsine rāzī olmadığı nesneyi müʾmin karındaşına onu rāzī olmamaklıktır, yaᶜnī kendi nefsine sevmediği şeyʾi müʾmin karındaşına onu sevmemektir ve her nesne ki kendisi onu beğenmez ve nefsine onunla rāzī olmaz, o nesneyi müʾmin birāderine beğenmez de onunla rāzī olmaz, işte nush odur. Bunu fezāilden ve ziyāde-i makāmāttan iᶜtikād etmemişler, ancak onu şurūt-ı İslām'dan bilmişler ve beyᶜatları altında dāhi olan şurūttan iᶜtikād etmişler. Bu ise ekser-i halk üzerine meşakkatli olur, onun için ᶜibādete tahallī edip nāstan ᶜuzleti zümre-i sulehā ihtiyār ederler, zīrā muhālata ile maᶜan hukūk-ı ilāhiyyeye kıyām ve halk ile muᶜāmele etmek mücāhededir ki zümre-i sıddīkīnden gayrı onunla bir kimse kıyām edemez. Ve bu nush ise iki emre muᶜtekıd olmadıkça ādeme müteyessir olmaz: Birincisi ᶜuyūba ketm ve telbīsi ve satacağı nesnenin tervīci onun rızkına ziyāde etmeyeceğini bilmektir, belki o hudᶜa ve telbīsi ve tagrīr ile mebīᶜin tervīci onun rızkını mahv etmekle berāber bereketini giderir de telbīsten dağınık ve müteferrik olarak topladığı şey Allāhu ᶜazīmü'ş-şān onu defᶜa-i vāhide ile ihlāk edeceğini bilmektir.

[فَقَدْ حُكِيَ أَنَّ وَاحِدًا كَانَ له بقرة يحلبها ويخلط بلبنها الماء ويبيعه فَجَاءَ سَيْلٌ فَغَرَّقَ الْبَقَرَةَ فَقَالَ بَعْضُ أَوْلَادِهِ إِنَّ تِلْكَ الْمِيَاهَ الْمُتَفَرِّقَةَ الَّتِي صَبَبْنَاهَا فِي اللَّبَنِ اجْتَمَعَتْ دَفْعَةً وَاحِدَةً وَأَخَذَتِ الْبَقَرَةَ كَيْفَ وَقَدْ قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "الْبَيِّعَانِ إِذَا صَدَقَا وَنَصَحَا بُورِكَ لَهُمَا فِي بَيْعِهِمَا وَإِذَا كَتَمَا وَكَذَبَا نُزِعَتْ بَرَكَةُ بَيْعِهِمَا" وَفِي الْحَدِيثِ "يَدُ اللهِ عَلَى الشَّرِيكَيْنِ مَا لَمْ يَتَخَاوَنَا فَإِذَا تَخَاوَنَا رَفَعَ يَدَهُ عَنْهُمَا" فَإِذًا لَا يَزِيدُ مَالٌ مِنْ خِيَانَةٍ كَمَا لَا ينقص من صدقة من لا يعرف الزيادة والنقصان إلا بالميزان لم يصدق بهذا الحديث ومن عرف أن الدرهم الواحد قد يبارك فيه حتى يكون سببًا لسعادة الإنسان في الدنيا والدين والآلاف المؤلفة قد ينزع الله البركة منها

حتى تكون سببًا لهلاك مالكها بحيث يتمنى الإفلاس منها ويراه أصلح له في بعض أحواله فيعرف معنى قولنا إن الخيانة لا تزيد في المال والصدقة لا تنقص منه]

Nitekim mahkī olup denilmiş ki birisinin bir ineği var imiş, onu sağıp sütüne su katıp satarmış. Bir gün bir seyl-āb gelip onu gark ettirmiş. O ādemin evlādı ona demişler ki "Dağınık olarak süte döktüğümüz sular bilikip defᶜa-i vāhide olarak gelip ineği alıp götürdü." Ve nice böyle olmaya o hāl ile ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "الْبَيِّعَانِ إِذَا صَدَقَا وَنَصَحَا بُورِكَ لَهُمَا فِي بَيْعِهِمَا وَإِذَا كَتَمَا وَكَذَبَا نُزِعَتْ بَرَكَةُ بَيْعِهِمَا"[341] ki hulāsa-i meʾāli: "Bāyiᶜ ve müşterī doğruluk edip muᶜāmelede sādıkāne olurlarsa ve yekdīgerine dahi nush ederlerse onların beyᶜlerinde bereket olunur ve eger ketm edip yalan söyledilerse o beyᶜlerinin bereketi nezᶜ olunur." Ve dahi hadīste gelmiş ki "يَدُ اللهِ عَلَى الشَّرِيكَيْنِ مَا لَمْ يَتَخَاوَنَا فَإِذَا تَخَاوَنَا رَفَعَ يَدَهُ عَنْهُمَا"[342] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Allāhu ᶜazīmü'ş-şānın niᶜmet ve ihsānı şerīkeyn üzerinedir mādām ki yekdīgerine hıyānet etmemişler ve çün birbirine hıyānet ederler, Zāt-ı Zü'l-Celāl dahi onun niᶜmet ve ihsānı onlardan kaldırıp refᶜ eder." Hāl bu minvāl üzere maᶜlūm olunca artık yakīnen bilmeli ki hıyānetten bir māl artıp ziyāde olmaz ve dahi bir sadakadan eksilip noksān olmaz, yaᶜnī bir māl sadakadan noksān olmadığı gibi hıyānetten dahi ziyāde olmaz. Ve ziyāde ve noksānı mīzāndan gayrı dīger bir şey ile bilmeyen kimse işbu hadīs ile tasdīk etmez ve kim ki bilir ki dirhem-i vāhid olur ki bereketli olur da dīn ve dünyāda insānın saᶜādetine sebeb olur ve ālāf-ı müʾellefeyi yaᶜnī nice binleri ki bereket ondan nezᶜ olunmuş, o mebālig-i külliyye mālikinin helākine sebeb olur ki māliki ondan iflāsliğini temennī eder de o iflāslığı kendi baᶜzı ahvāline daha hayrlı ve aslah görür. İşte o kimse bizim bu kavlimizin maᶜnāsını bilir ki māl sadakadan noksān olmadığı gibi hıyānetten ziyāde olmaz, yaᶜnī bu söylediğimiz kelāmın maᶜnāsı o bilip tasdīk eder demektir.

[وَالْمَعْنَى الثَّانِي الَّذِي لَا بُدَّ مِنِ اعْتِقَادِهِ لِيَتِمَّ لَهُ النُّصْحُ وَيَتَيَسَّرَ عَلَيْهِ أَنْ يَعْلَمَ

---

341 Buhārī, Buyūᶜ, 18, no: 2079; Müslim, Buyūᶜ, 11.

342 Ebū Dāvūd, Buyūᶜ, 27, no: 3383.

أَنَّ رِبْحَ الْآخِرَةِ وَغِنَاهَا خَيْرٌ مِنْ رِبْحِ [146] الدُّنْيَا وَأَنَّ فَوَائِدَ أَمْوَالِ الدُّنْيَا تَنْقَضِي بِانْقِضَاءِ العمر وتبقى مظالمها وأوزارها فكيف يستجيز الْعَاقِلُ أَنْ يَسْتَبْدِلَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ وَالْخَيْرُ كُلُّهُ فِي سَلَامَةِ الدِّينِ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "لَا تَزَالُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ تَدْفَعُ عَنِ الْخَلْقِ سَخَطَ اللهِ مَا لَمْ يُؤْثِرُوا صَفقَةَ دُنْيَاهُمْ عَلَى آخِرَتِهِمْ" وفي لفظ آخر ما "لم يبالوا ما نقص من دنياهم بسلامة دينهم" فإذا فعلوا ذلك وقالوا لا إله إلا الله قال الله تعالى كذبتم لستم بها صادقين وفي حديث آخر "مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ مُخْلِصًا دَخَلَ الْجَنَّةَ" قِيلَ وَمَا إِخْلَاصُهُ قَالَ "أَنْ يُحْرِزَهُ عَمَّا حَرَّمَ اللهُ" وقال أيضًا "مَا آمَنَ بِالْقُرْآنِ مَنِ اسْتَحَلَّ مَحَارِمَهُ"]

Ve nushun tamām ve teysīri için iᶜtikādı lāzım gelen ikinci emr ise o dahi āhiretin ribh ve gınāsı dünyānın ribh ve gınāsından hayrlı olduğunu ve emvāl-i dünyānın fevāidi dünyāda inkızā-i ᶜömr ile münkazī olup onun mezālim ve evzārı rakabesinde muhammel ve yevm-i kıyāmette onun için mesᵓūl ve muᶜazzeb olacağını bilmektir. Eger böylece onu bildiyse merd-i ᶜākıl nice aᶜlāyı ednāya tebdīl ve hayrını şerre değiştirip tahvīl etmek ihtiyār eder, elbette ihtiyār etmez. Ve hayrın mecmūᶜu selāmet-i dīn iledir. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "لَا تَزَالُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ تَدْفَعُ عَنِ الْخَلْقِ سَخَطَ اللهِ مَا لَمْ يُؤْثِرُوا صَفقَةَ دُنْيَاهُمْ عَلَى آخِرَتِهِمْ"[343] ki hulāsa-i meᵓāl-i şerīfi: "Dünyālarının safkasını āhiretlerine īsār ve tercīh etmedikçe "لا اله الا الله" kelime-i münciyesi halkın üzerinden gazab-ı ilāhī defᶜinden zāil olmaz", yaᶜnī ehl-i tevhīd āhiretlerine dünyālıklarını īsār ve tercīh etmezlerse söyledikleri kelime-i tevhīdi onların üzerlerindne gazab-ı rabbānī defᶜ eder, mādām ki īsār etmemişler kelime-i tevhīd dahi sahatı müdāfaᶜasından zāil olmaz demektir. Ve āher bir lafz ile gelmiş ki "لم يبالوا ما نقص من دنياهم بسلامة دينهم" ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Kelime-i tevhīd halkın üzerinden gazab ve sehat-ı rabbānīnin müdāfaᶜasından zāil olmaz mādām ki selāmet-i dīnleri için dünyālıklarından vukūᶜa gelen eksiklik ve noksāna mübālāt etmezler. Ve eger mübālāt ederlerse yaᶜnī selāmet-i dīni aramayıp da ancak dünyālıklarına noksān olmamaklığı ararlarsa o vaktte onlar "لا اله الله" derlerse Zāt-ı Zü'l-Celāl onlara der ki "Siz yalan söylediniz, siz onunla

343 *Şuᶜabu'l-Īmān*, 13/100, no: 10015.

musaddık değilsiniz." Ve dīger hadīs-i şerīfte gelmiş ki "مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ مُخْلِصًا دَخَلَ الْجَنَّةَ" قِيلَ وَمَا إِخْلَاصُهُ قَالَ "أَنْ يُحْرِزَهُ عَمَّا حَرَّمَ اللهُ"[344] Yaʿnī "Kim ki muhlisan lā ilāhe illallāh söylerse cennete dāhil olur." Ve "İhlās ne asl ve nicedir?" ona denildikte demiş ki "أَنْ يُحْرِزَهُ عَمَّا حَرَّمَ اللهُ" Yaʿnī "Onu Zāt-ı Zü'l-Celāl harām ettiği şeylerden menʿ eyleye." Hāsılı kim ki muharremāttan ihtirāz ve mücānebet edip ihlās-ı kalb ile lā ilāhe illallāh söylerse cennete dāhil olur demektir. Ve dahi buyurmuş ki "مَا آمَنَ بِالْقُرْآنِ مَنِ اسْتَحَلَّ مَحَارِمَهُ"[345] Yaʿnī "Kurʾān-ı ʿazīmü'ş-şān tahrīm ettiği muharremātını istihlāl eden kimse Kurʾān'a īmān etmemiş olur" ki nass-ı Kurʾānī ile muharrem olan şeylerden ihtirāz ve tecennüb etmeyen ādem Kurʾān ile müʾmin değildir demek olur.

[وَمَنْ علم أَنَّ هَذِهِ الْأُمُورَ قَادِحَةٌ فِي إِيمَانِهِ وَأَنَّ إيمانه رأس ماله فِي الْآخِرَةِ لَمْ يُضَيِّعْ رَأْسَ مَالِهِ الْمُعَدَّ لِعُمْرٍ لَا آخِرَ لَهُ بِسَبَبِ رِبْح يَنْتَفِعُ بِهِ أَيَّامًا مَعْدُودَةً وَعَنْ بَعْضِ التَّابِعِينَ أَنَّهُ قال لو دخلت الجامع ومع وَهُوَ غَاصٌّ بِأَهْلِهِ وَقِيلَ لِي مَنْ خَيْرُ هؤلاء لقلت من أنصحهم لهم فإذا قالوا هذا قلت هو خيرهم ولو قيل لي من شرهم قلت من أغشهم لهم فإذا قيل هذا قلت هو شرهم وَالْغِشُّ حَرَامٌ فِي الْبُيُوعِ وَالصَّنَائِعِ جَمِيعًا]

Ve kim ki işbu umūr kendi īmānına kādıh olduklarını bilip iʿtikād eder ve āhiret ticāretinde dahi reʾs-i māl ve sermāyesi onun īmānı olduğunu yakīn ve iʿtimād eyler ise āhiri olmayan ʿömr için tedārük olunan sermāyeyi eyyām-ı kalīle vü maʿdūdede onunla müntefiʿ olacağı ribhin sebebi ile bitirip zāyiʿ etmez. Ve dahi baʿzu't-tābiʿīn üzerine menkūl ve mervīdir ki o merd-i dānişmend demiş ki "Ben bir cāmiʿe girersem ve o cāmiʿi ehl-i īmān ile lebāleb dolduğunu görsem ve bana bunların hayrlısı kimdir sorulsa derim ki onlara en ziyāde nush eden ādemdir. Ve en ziyāde onlara nush eden ādem bu ādemdir bana denilse, derim ki onların hayrlısı budur. Ve bunların en ziyāde şerīrleri kimdir diye benden sorulsa derim ki onlara en ziyāde aldatıp gışş eden kimsedir. Ve eger en ziyāde aldatıp gışş eden ādem budur derlerse, ben dahi

---

344 Bkz. et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Evsat*, 2/56, no: 1235.

345 Tirmizī, Fedāilu'l-Kur'ān, 20, no: 2918; *Musnedu*'l-Bezzār, 6/9, no: 2084.

işte onların en ziyāde şerīrleri odur derim." Ve'l-hāsıl gışş harāmdır ve haremiyyeti yalnız buyūᶜātta değildir, sanāyiᶜde dahi harāmdır ki beyᶜ ve şirāda ve sanᶜatlarda gışş edip aldatmak cāiz değildir, ikisinde dahi harāmdır.

[وَلَا يَنْبَغِي أَنْ يَتَهَاوَنَ الصَّانِعُ بِعَمَلِهِ عَلَى وَجْهٍ لَوْ عَامَلَهُ بِهِ غَيْرُهُ لَمَا ارْتَضَاهُ لِنَفْسِهِ بَلْ يَنْبَغِي أَنْ يُحْسِنَ الصَّنْعَةَ وَيُحْكِمَهَا ثُمَّ يُبَيِّنَ عَيْبَهَا إِنْ كَانَ فِيهَا عَيْبٌ فَبِذَلِكَ يتخلص وسأل رجل حذاء بن سالم فَقَالَ كَيْفَ لِي أَنْ أَسْلَمَ فِي بَيْعِ النِّعَالِ فَقَالَ اجْعَلِ الْوَجْهَيْنِ سَوَاءً وَلَا تُفَضِّلِ الْيُمْنَى عَلَى الْأُخْرَى وَجَوِّدِ الْحَشْوَ وَلْيَكُنْ شَيْئًا وَاحِدًا تَامًّا وَقَارِبْ بَيْنَ الْخُرُزِ وَلَا تطبق إحدى النعلين على الأخرى ومن هذا الفن مَا سُئِلَ [147] عَنْهُ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ رَحِمَهُ اللَّهُ مِنَ الرَّفْوِ بِحَيْثُ لَا يَتَبَيَّنُ قَالَ لَا يَجُوزُ لِمَنْ يَبِيعُهُ أَنْ يُخْفِيَهُ وَإِنَّمَا يحل للرفاء إِذَا عَلِمَ أَنَّهُ يُظْهِرُهُ أَوْ أَنَّهُ لَا يريده لِلْبَيْعِ فَإِنْ قُلْتَ فَلَا تَتِمُّ الْمُعَامَلَةُ مَهْمَا وَجَبَ عَلَى الْإِنْسَانِ أَنْ يَذْكُرَ عُيُوبَ الْمَبِيعِ فَأَقُولُ لَيْسَ كَذَلِكَ إِذْ شَرْطُ التَّاجِرِ أَنْ لَا يَشْتَرِيَ لِلْبَيْعِ إِلَّا الْجَيِّدَ الَّذِي يَرْتَضِيهِ لنفسه لو أمسكه ثم يقنع في بيعه بربح يسير فيبارك الله له فيه ولا يحتاج إلى تلبيس وإنما تعذر هذا لأنهم لا يقنعون بالربح اليسير وليس يسلم الكثير إلا بتلبيس فَمَنْ تَعَوَّدَ هَذَا لَمْ يَشْتَرِ الْمَعِيبَ فَإِنْ وَقَعَ فِي يَدِهِ مَعِيبٌ نَادِرًا فَلْيَذْكُرْهُ وَلْيَقْنَعْ بِقِيمَتِهِ]

Ve dahi sanᶜatkār olan kimse kendi sanᶜatında tehāvün etmemek gerektir ki dīger bir muᶜāmele onun işleyeceği işi işletmiş olsa onu ᶜamelinde kendi nefsine irtizāᵓ etmeyeceği ᶜamel gibi kendisi dahi āherine öyle bir ᶜameli işlemeye, belki ona vācibdir ki sanᶜatını tahsīn ve tahkīm ede ve ᶜaybı var ise onun ᶜaybını beyān eyleye ki bununla isminden halās bulur. Ve dahi mervīdir ki pābūşīnin birisi Hazzāᵓ b. Sālim'e varıp sormuş ki "Beyᶜ-i niᶜālden ben nice sālim olabilirim, bana selāmet tarīki nicedir?" İbn Sālim: "İki yüzü bir edip müsāvī eyle ve sağ teki sol teki üzerine mufaddal etme ve haşvi yaᶜnī içi güzel eyle, bir şeyᵓ-i vāhid ola ve tamām ola ve dikişi ola ve yekdīgerine tatbīk edip bir teki dīger teki ile örtme" diye nush etmiştir. Ve örmekten dolayı Ahmed b. Hanbel'e vākiᶜ olan suᵓāl dahi fendendir ki "Bir nesneyi görünmez derecede örmek nicedir?" Ahmed b. Hanbel demiş ki "Onu satan ādeme ihfāsı cāiz olmaz, yaᶜnī bāyiᶜi müşterīsine örülmüş yerini gösterip ondan saklamak gerektir ki ketm ve ihfāsı ona cāiz olmaz ve örücü ise o

dahi eger bilse ki sāhibi onu izhār edip saklamaz veyāhūd onun beyᶜini istemez ona helāldir ki o sūretle öre, yoksa örücüye dahi helāl olmaz." Ve ber-minvāl-i meşrūh ᶜuyūbun zikr ve izhārı vācib olunca bir beyᵓ veyā bir muᶜāmele tamām olmaz der isen ben dahi derim ki öyle değildir, çünkü tācirin şartı odur ki iyi māl ve güzel nesnenin gayrısı satılığa bir şey almaya ve satılığa alacağı nesne eger satılmayacak olursa onu nefsine dahi beğenip irtizāᵓ edecek nesne ola ve böylece mübāyaᶜa ettiği nesnenin ᶜaybı olmaz ve onu bir ribh-i yesīr ile beyᶜ etmeğe dahi kāniᶜ olur. Hakk subhānehu ve taᶜālā dahi o beyᶜ ile ona bereket ihsān eder ve bu sūrette bir hudᶜa ve telbīse muhtāc olmaz. Bu şurūt ile muᶜāmelenin itmāmı mümkindir ve fī-zamāninā bu sūretle muᶜāmele olmaklığının taᶜazzürü ise ancak bāyiᶜi ribh-i yesīr ile ᶜadem-i kanāᶜatinden nāşī olmuştur, çünkü telbīs olmadıkça ribh-i kesīr hāsıl olmaz ve ribh-i yesīre kāniᶜ olan kimse ᶜayblı bir nesneyi satın almaz ve şāzz ve nādir olarak eline bir ᶜayblı nesne düşerse elbette onun ᶜaybını zikr ile kıymetine kāniᶜ olmak gerektir.

[بَاعَ ابْنُ سِيرِينَ شَاةً فَقَالَ لِلْمُشْتَرِي أَبْرَأُ إِلَيْكَ مِنْ عَيْبٍ فِيهَا أَنَّهَا تَقْلِبُ العلف برجلها وباع الحسن بن صالح جارية فقال للمشتري إنها تنخمت مرة عندنا دمًا فهكذا كانت سيرة أهل الدين فمن لا يقدر عليه فليترك المعاملة أو ليوطن نفسه على عذاب الآخرة]

Mervīdir ki İbn Sīrīn ᶜaleyhi'r-rahme bir koyunu satıp müşterīye demiş ki "Ben bunun ᶜaybından teberrī edip sana haber veririm ki bu koyun ayağıyla kendi ᶜalefini döküyor." Ve dahi Hasen b. Sālih ᶜaleyhi'r-rahme bir cāriyeyi satıp müşterīsine demiş ki "Bu cāriye bizde bir kerre kan tükürmüştür." İşte ehl-i dīn sīreti böyle idi. Buna muktedir olmayan ādem muᶜāmeleyi terk etmek gerektir veyāhūd ᶜazāb-ı ᶜāhiret üzerine nefsini mütevattın etmek gerektir.

[الثالث ألا يكتم في المقدار شيئًا وَذَلِكَ بِتَعْدِيلِ الْمِيزَانِ وَالِاحْتِيَاطِ فِيهِ وَفِي الْكَيْلِ فَيَنْبَغِي أَنْ يَكِيلَ كَمَا يَكْتَالُ قَالَ اللهُ تَعَالَى ﴿وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ﴾ ولا يخلص من هذا إلا بأن يرجع إِذَا أَعْطَى وَيَنْقُصَ إِذَا أَخَذَ إِذِ الْعَدْلُ الْحَقِيقِيُّ قَلَّمَا يُتَصَوَّرُ فَلْيَسْتَظْهَرْ بِظُهُورِ

الزِّيَادَةِ وَالنُّقْصَانِ فَإِنَّ مَنِ اسْتَقْصَى حَقَّهُ بِكَمَالِهِ يُوشِكُ أَنْ يَتَعَدَّاهُ وَكَانَ بَعْضُهُمْ يَقُولُ لَا أَشْتَرِي الْوَيْلَ من الله بحبة فكان إذا أخذ نقص نصف حبة وإذا أعطى زاد حبة وكان يقول ويل لمن باع بحبة جنة عرضها السموات والأرض وما أخسر من باع طوبى بويل وإنما بالغوا في الاحتراز من هذا وشبهه لأنها مظالم لا يمكن التوبة منها إذ لا يعرف أصحاب الحبات حتى يجمعهم ويؤدى حقوقهم]

Ve üçüncü mikdārda bir nesneyi ketm etmemektir ki mīzān ve mikyālde iᶜtidāl ve ihtiyāt ede, yaᶜnī terazi ve ölçüce onun bir ketm ve sirkati olmamaklıktır, lā-siyyemā ölçmekte nefsine nice ölçerse āherine dahi öyle ölçe, Hakk subhānehu ve taᶜālā buyurmuş ki ﴿وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ﴾[346] Bu āyetler sūre-i Mutaffifīn'in birinci ve ikinci ve üçüncü āyetleridir. Hulāsa-i tefsīrlerinde denilmiş ki "Vay şunlara ki keyl ve vezninde naks ederler onlar ki nāstan aldıklarını tamām ölçüp tamām çekerler ve nāsa verecek olduklarında eksik keyle eksik dirhemle verirler." Denildi ki ahālī-i Medīne'nin mukaddem böyle tamām alıp noksān vermek ādetleri idi, sonra efendimiz ᶜaleyhi's-selāmın hicretlerinde esnā-yı tarīkinde bu āyet-i kerīme nāzil oldu, baᶜdehu tenbīh-i peygamberī ile [148] Medīne'de gāyet dikkat ve hakk üzere keyl ve vezn eder oldular. Merd-i tācir bundan bir tarīkten mā-ᶜadā dīger bir şeyᵓ ile kurtulmaz, ancak bir tarīk ile kurtulur ki verirken tercīh ede ve alırken noksān ala yaᶜnī satıp teslīminde vezn veyā keyl ederken vezni ağır ve keyli ziyāde edip vere ve satın alırken vezn veyā keylinde eksik ve noksān ala, zīrā mertebe-i iᶜtidāli bulmak güçtür, bulunmasının tasavvuru azdır, yaᶜnī ᶜadl-i hakīkīnin vücūdu az tasavvur olunur, artık ziyāde ve noksān zuhūr ile ondan halās yolunu istizhār etmek gerektir, çünkü hakkını tamāmıyla istīfāya istiksāᵓ ederse yakīn olur ki onu taᶜaddī ve tecāvüz ede velev ki bir habbe ile olsun ve o hālde o vaᶜīdin hükmü altına dāhil olur. Hattā baᶜzu's-sulehāᵓ derdi ki ben Zāt-ı Zü'l-Celāl'den veyli bir dāne ile satın almam." Alırken hakkından nısf-ı habbeyi yaᶜnī yarım dāneyi eksik ve noksān alırdı ve verirken müşterīnin hakkından bir habbeyi yaᶜnī bir dāneyi artık ve ziyāde verirdi. Ve dahi söylerdi ki "Vay o kimseye ki

---

346 Mutaffifīn, 83/1-3.

ᶜarzı semāvāt ve arāzīne benzer olan cenneti bir dāneye satar ve ne çok hāsir ve ne ᶜaceb ziyānkārdır o kimse ki tūbāyı veyle satar!" Ve bundan ve emsāli olan şeylerden sulehānın bu mezīd-i tecennüb ve mübālaga-i ihtirāzları ancak ondan tevbe etmek mümkin olmayan mezālimden olduğu haysiyyetledir, çünkü ashāb-ı habbātı bilemez ki onları toplayıp da hakkları onlara redd ede, yaᶜnī vezn ve teslīm ederken birer dāneyi eksik verse veyāhūd satın alırken birer dāneyi ziyāde ve artık alsa baᶜdehu tevbe edip redd-i mezālim etmek isterse o dāne sāhibleri bilemez ve onlara hukūklarını redd edemez ve tevbe ise ancak redd-i mezālim ve istihlāl iledir. Ve bunda redd-i mezālim ve istihlāl mümkin olamayınca tevbe dahi mümkin olamaz.

[ولذلك لما اشترى رسول الله صلى الله عليه وسلم شيئا قال للوزان لما كان يزن ثمنه "زِنْ وَأَرْجِحْ" ونظر فضيل إلى ابنه وهو يغسل دينارا يريد أن يصرفه ويزيل تكحيله وينقيه حتى لا يزيد وزنه بسبب ذلك فقال يا بني فعلك هذا أفضل من حجتين وعشرين عمرة وقال بعض السلف عجبت للتاجر والبائع كيف ينجو يزن ويحلف بالنهار وينام بالليل]

Ve onun için ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz bir nesneyi satın alıp semenini vezn ettirirken teraziciye "زِنْ وَأَرْجِحْ"[347] diye fermān buyurmuşlar yaᶜnī "Onu vezn eyle ve veznini ağır edip tercīh eyle" demektir. Bir gün Fudayl ᶜaleyhi'r-rahme, oğlunu görmüş ki sarfını murād ettiği altını yıkayıp tekhīlini izāle ve tenkıye eder ki tartılırken o kiri ve kuhlü sebebiyle onun vezni ziyāde olmaya, yaᶜnī vezninde ağır gelmemek için altını gasl etmekte görmüş, o hālde Fudayl: "Ey oğul, senin bu fiᶜlin sana iki kerre tetavvuᶜan hacc etmek ve yirmi kerre ᶜumreyi getirmekten efdaldir" demiş. Ve dahi baᶜzu's-selef demiş ki "Ben taᶜaccüb etmişim ki tācir nice necātı bulur gündüzlerde vezn edip yemīn eyler ve gecelerde uykuya varıp yatar."

[وقال سليمان عليه السلام لابنه يا بني كما تدخل الحبة بين الحجرين كذلك تدخل الخطيئة بين المتبايعين وصلى بعض الصالحين على مخنث فقيل له إنه كان

---

347 Ebū Dāvūd, Buyūᶜ, 6, no: 3336; Tirmizī, Buyūᶜ, 66, no: 1305.*Musnedu* Ebī Dāvūd et-Tayālisī, 2/516, no: 1288.

فاسقًا فسكت فأعيد عليه فقال كأنك قلت لي كان صاحب ميزانين يعطي بأحدهما ويأخذ بالأخر أشار به إلى أن فسقه مظلمة بينه وبين الله تعالى وهذا من مظالم العباد والمسامحة والعفو فيه أبعد]

Ve dahi Süleymān ᶜaleyhi's-selām oğluna buyurmuş ki "Ey oğul, iki taş arasında dāne girer gibi ism ve günāh dahi mütebāyiᶜayn aralarında öyle girer." Ve baᶜzu's-sālihīn bir muhannes ādemin namāzını kıldıkta ona o ādem fāsık idi denildi ve kendisi sükūta varınca bu söz ona iᶜāde ve tekrār olundu. O vaktte dedi ki "Sanki sen bana söyledin ki o ādem iki terazi sāhibi idi ki birisi ile alır ve dīgeriyle verir" diye cevāb etti ve onun bu sūretle söyleyişi işbu kelāmında işāret etmiş ki o ādemin fıskı beynehu ve beynallāh bir zulm ve günāhtır ve bu ādem yaᶜnī keyl ve vezninde zāid alıp noksānı veren ādemin fiᶜli ᶜibādın mazālimінden bir mazlemedir, buna ᶜafv ve müsāmahanın husūlü daha ziyāde uzak ve ebᶜaddır.

[والتشديد في أمر الميزان عظيم والخلاص منه يحصل بحبة ونصف حبة وفي قراءة عبد الله بن مسعود رضي الله عنه "لا تطفوا في الميزان وأقيموا الوزن باللسان ولا تخسروا الميزان" أي لسان الميزان فإن النقصان والرجحان يظهر بميله]

Emr-i mīzānda olan teşdīd ᶜazīmdir ve ondan bir dāne ve yarım dāne ile halās bulmak mümkindir ki alırken yarım dāneyi noksān ala ve verirken bir dāneyi ziyāde vere. ᶜAbdullāh b. Mesᶜūd'un kırāᵓetinde "لا تطفوا في الميزان وأقيموا الوزن باللسان ولا تخسروا الميزان" diye okunmuş ve tefsīrinde denilmiş ki "ولا تخسروا الميزان" dan murād lisān-ı mīzāndır, çünkü ziyāde ve noksān onunla zāhir olur ki lisān-ı mīzānın meyli ile mevzūnun rüchān ve noksānlığı zāhir olur.

[وبالجملة كل من ينتصف لنفسه من غيره ولو في كلمة ولا ينصف بمثل ما ينتصف فهو داخل تحت قوله تَعَالَى ﴿وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ﴾ الآيات فإن تحريم ذلك في المكيل ليس لكونه مكيلًا بل لكونه أمرًا مقصودًا ترك العدل والنصفة فيه فهو جار في جميع الأعمال فصاحب الميزان في خطر الويل وكل مكلف فهو صاحب موازين في أفعاله وأقواله وخطراته فالويل له إن عدل عن العدل ومال عن الاستقامة ولولا تعذر هذا واستحالته لما ورد قوله

تعالى ﴿وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا﴾ فلا ينفك عبد ليس معصومًا عن الميل عن الاستقامة إلا أن درجات الميل تتفاوت [149] تفاوتًا عظيمًا فلذلك تتفاوت مدة مقامهم في النار إلى أوان الخلاص حتى لا يبقى بعضهم إلا بقدر تحلة القسم ويبقى بعضهم ألفًا وألوف سنين فنسأل الله تعالى أن يقربنا من الاستقامة والعدل فإن الاشتداد على متن الصراط المستقيم من غير ميل عنه غير مطموع فيه فإنه أدق من الشعرة وأحد من السيف ولولاه لكان المستقيم عليه لا يقدر على جواز الصراط الممدود على متن النار الذي من صفته أنه أدق من الشعرة وأحد من السيف وبقدر الاستقامة على هذا الصراط المستقيم يخف العبد يوم القيامة على الصراط]

Ve dahi bi'l-cümle zābıtası odur ki kim ki dīgerinden nefsine intisāf eder velev ki bir kelimede olsun muntasıf olduğu gibi kendisi insāf etmezse o kimse dahi ﴿وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ﴾[348] kavl-i celīlinin hükmü altına dāhil olur, zīrā mekīlde tahrīmi mekīl olduğu haysiyyetten değildir, ancak bir emr-i maksūd iken onda ᶜadl ve insāf terk olunduğu haysiyyettendendir ve böyle olunca ᶜadl ve insāf kāffe-i aᶜmālde cārīdir ki terazi ve sāhibi dahi veylin hatarındadır. Ve her bir mükellef mevāzīn sāhibidir ki efᶜāl ve akvāl ve hatarātında onun mīzānları vardır, ᶜadlden ᶜudūl ederse artık veyl onundur yaᶜnī eger tarīk-i istikāmetten meyl edip ᶜudūl eylerse vaᶜīd-i mezkūrda vārid olan veyl onundur. Ve efᶜāl ve akvāl ve hatarātında ᶜudūl etmemek müteᶜazzir ve müstahīl olmamış olsaydı ﴿وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا﴾[349] diye nass-ı celīli vārid olmazdı. Maᶜsūm olmayan kimse aslā meylden münfekk olmaz, yaᶜnī elbette onun istikāmetten bir meyli olacaktır, lākin derecāt-ı meyl mütefāvite olup birbirinden tefāvüt-i ᶜazīm ile mütefāvitlerdir, hattā āteşte müddet-i ikāmetleri onun için mütefāvit olur, yaᶜnī nār-ı cehennemden kurtulup halās buluncaya dek āteş içinde durdukları müddet dahi o sebebden mütefāvit olur ki baᶜzıları tahille-i kasemden gayrı bir lahza durmaz ve baᶜzıları bin ve binlerce sene āteşte kalır. Kaldı ki biz Zāt-ı Zü'l-Celāl'den dileriz ki bizi ᶜadl ve istikāmet-

348 Mutaffifīn, 83/1-2.

349 Meryem, 19/71.

ten karīb eyleye, zīrā meylden vāreste ve sālim olarak sırāt-ı müstakīmin metni üstünde müştedd olmak matmūᶜ değildir, çünkü kıldan ince ve kılıçtan keskindir. Bu sırāt olmamış olsaydı nār-ı cehennem üzere memdūd olup kıldan ince ve kılıçtan keskin olan öbür sırāt üzerine işbu sırāt-ı müstakīm üzere duranlar geçmeğe muktedir olmazlardı ki bu sırāt-ı müstakīm üzere olan istikāmetine kadar yevm-i kıyāmette ādem o sırāt üzerine hafīf olur.

[وَكُلُّ مَنْ خَلَطَ بِالطَّعَامِ تُرَابًا أَوْ غَيْرَهُ ثم كاله فهو من المطففين في الكيل وكل قصاب وزن مع اللحم عظمًا لم تجر العادة بمثله فَهُوَ مِنَ الْمُطَفِّفِينَ فِي الْوَزْنِ وَقِسْ عَلَى هَذَا سَائِرَ التَّقْدِيرَاتِ حَتَّى فِي الذَّرْعِ الَّذِي يَتَعَاطَاهُ الْبَزَّازُ فَإِنَّهُ إِذَا اشْتَرَى أَرْسَلَ الثَّوْبَ في وقت الذرع ولم يمده مدًا وإذا بَاعَهُ مَدَّهُ فِي الذَّرْعِ لِيُظْهِرَ تَفَاوُتًا فِي الْقَدْرِ فَكُلُّ ذَلِكَ مِنَ التَّطْفِيفِ الْمُعَرِّضِ صَاحِبَهُ لِلْوَيْلِ]

Ve kim ki taᶜāma toprağı katıp ölçerse veyāhūd saman veyā sāireyi karıştırıp ölçerse o kimse dahi ölçmekte mutaffifīndendir. Ve herhangi kassāb ki lahm ile vezni ᶜādet olmayan kemiği lahm ile vezn eder, o dahi tartmakta mutaffifīndendir. Ve takdīrāt-ı sāireyi dahi sen buna kıyās eyle, hattā bezzāzların arşın ile sevbi alırken sevbi gevşek tutup ölçer de satarken sevbi çeke çeke ölçer, o dahi mutaffifīndendir. Ve fī-zamāninā tüccārān bununla teᶜātī ederler, tā ki onlara ölçmekte onun mikdārından bir tefāvüt zāhir ola. İşte bunların cemīᶜisi sāhibini veyle ᶜarz eden tatfīftendir.

[الرَّابِعُ أَنْ يَصْدُقَ فِي سِعْرِ الْوَقْتِ وَلَا يُخْفِيَ مِنْهُ شَيْئًا فَقَدْ نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ تَلَقِّي الرُّكْبَانِ وَنَهَى عَنِ النَّجْشِ أَمَّا تَلَقِّي الرُّكْبَانِ فَهُوَ أَنْ يَسْتَقْبِلَ الرُّفْقَةَ وَيَتَلَقَّى الْمَتَاعَ وَيَكْذِبَ فِي سِعْرِ الْبَلَدِ فَقَدْ قَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "لَا تَتَلَقَّوُا الرُّكْبَانَ" وَمَنْ تَلَقَّاهَا صَاحِبُ السِّلْعَةِ بِالْخِيَارِ بَعْدَ أَنْ يَقْدَمَ السُّوقَ وهذا الشراء منعقد ولكنه إن ظهر كذبه ثبت للبائع الخيار وإن كان صادقًا ففي الخيار خلاف لتعارض عموم الخبر مع زوال التلبيس]

Ve dördüncü ise o dahi vaktin siᶜrini ve değerini doğru söylemektir ki ondan bir nesne ihfāʾ etmeye, zīrā ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz telakkī-i rükbāndan nehy etmiştir, yaᶜnī beldeye giren karbān ve

kāfilelere karşı çıkmaktan nehy ve menᶜ etmiştir ve dahi necşten dahi nehy etmiştir. Telakkī-i rükbān ise kāfilelere istikbāl edip metāᶜa telakkī ve siᶜrinde yalan söylemektir. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki [350]"لَا تَتَلَقَّوُا الرُّكْبَانَ" Yaᶜnī "Siz rükbāna karşı çıkıp telakkī etmeyiniz." Kim ki onu telakkī edip ondan bir şey satın alırsa sāhib-i metāᶜ çarşıya kudūmünden sonra onun hakk-ı hıyārı vardır, dilerse beyᶜi fesh eder ve dilerse o beyᶜi ibkāᵓ eder ki beynlerinde şirāᵓ münᶜakid olur velākin onun sözünün kizbi zuhūr ederse onda bāyiᶜe hıyār sābit olur ve sözü doğru çıkarsa bāyiᶜe hakk-ı hıyārın sübūtunda zevāl-i telbīs ile maᶜan ᶜumūm-ı haberin taᶜāruzu için ihtilāf vākiᶜ olmuştur.

[وَنَهَى أَيْضًا أَنْ يَبِيعَ حَاضِرٌ لِبَادٍ وَهُوَ أَنْ يَقْدَمَ الْبَدَوِيُّ الْبَلَدَ وَمَعَهُ قُوتٌ يُرِيدُ أَنْ يَتَسَارَعَ إِلَى بَيْعِهِ فَيَقُولَ لَهُ الْحَضَرِيُّ اتْرُكْهُ عِنْدِي حَتَّى أُغَالِيَ فِي ثَمَنِهِ وَأَنْتَظِرَ ارتفاع سعره وهذا في القوت محرم وفي سائر السلع خلاف والأظهر تحريمه لعموم النهي ولأنه تأخير للتضييق على الناس على الجملة من غير فائدة للفضولي المضيق]

Ve dahi bedevī için hazarīnin beyᶜinden dahi nehy etmiştir ki bedevī beldeye kūt ile geldiği vaktte kūtun beyᶜine ᶜacele edip müsāraᶜat ettikde ona hazarī gelip der ki [150] sen onu yanımda bırak da ben sana bahālı satarım ve onu siᶜri yüksek olup bahālı oluncaya kadar intizār ederim. İşte o hazarīnin bedevīye bu gibi kūtu beyᶜ etmek menhiyyün ᶜanhtir. Lākin bu nehy akvāt hakkındadır ve eger akvāt olmayıp da ᶜArabīnin mālı dīger bir metāᶜ olursa o hālde hazarīnin o metāᶜa el koyup satması hakkında nehyin ᶜumūmu için ihtilāf-ı ᶜulemāᵓ vākiᶜ olmuştur. Kavl-i azher ü ercah odur ki o dahi muharremdir, çünkü bu neyh-i vārid ᶜāmm olup akvāta mukayyed değildir ve hem dahi nāsa tazyīk etmek üzere bir teᵓhīrdir. Ve ᶜale'l-cümle o dahi ᶜibādullāh üzerine nevᶜan-mā bir tazyīk ve ızrār kabīlindendir. Bunda fuzūlī-i muzayyika dahi bir fāide yoktur ki hazarīnin bu bābda bir fāidesi olmaksızın halk üzerine o metāᶜın teᵓhīriyle bir tazyīk olduğu haysiyyetle harāmdır.

[ونهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن النَّجْشِ وَهُوَ أَنْ يَتَقَدَّمَ إِلَى الْبَائِعِ بَيْنَ يَدَيِ الرَّاغِبِ الْمُشْتَرِي وَيَطْلُبَ السِّلْعَةَ بِزِيَادَةٍ وَهُوَ لَا يُرِيدُهَا وَإِنَّمَا يُرِيدُ تَحْرِيكَ رَغْبَةِ

350 el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 5/569, no: 10916.

الْمُشْتَرِي فيها فهذا إن لم تجر مواطأة مع البائع فهو فعل حرام من صاحبه والبيع منعقد وإن جرى مواطأةً ففي ثبوت الخيار خلاف والأولى إثبات الخيار لأنه تغرير بفعل يضاهي التغرير في المضراة وتلقي الركبان فَهَذِهِ الْمَنَاهِي تَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ لَا يَجُوزُ أَنْ يُلَبِّسَ عَلَى الْبَائِعِ وَالْمُشْتَرِي فِي سِعْرِ الْوَقْتِ وَيَكْتُمَ مِنْهُ أَمْرًا لَوْ عَلِمَهُ لَمَا أَقْدَمَ عَلَى الْعَقْدِ فَفِعْلُ هَذَا مِنَ الْغِشِّ الحرام المضاد للنصح الواجب]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz necş üzerine nehy etmiş. Necş odur ki bir ādem bir nesnenin iştirāsına murādı yok iken mücerred ona ragbet eden müşterīnin ragbetini tahrīk ve tezyīd etmek kasdıyla varıp müşterīnin huzūrunda o nesneye gālī ve bahālı bir semen ile tālib olup yalandan bāzārlığını eder. İşte bu gibi muᶜāmele bāyiᶜ ile cārī olan bir muvāzaᶜa ve muvātaʾe üzerine mebīᶜ değil ise bu fiᶜl o kimseden harāmdır ve onunla münᶜakıd olan beyᶜ sahīhtir. Ve eger bir muvātaʾe ve muvāzaᶜaya mebnī vākiᶜ olmuş olsa o hālde müşterīye sübūt-ı hıyār için ihtilāf-ı ᶜulemā vākiᶜ olmuştur. Ve evlāsı odur ki müşterīye sübūt-ı hıyār olmaktır, zīrā mazarrātta telakkī-i rükbān ile igfāl etmeğe benzer ve sāir vücūh ile olan tagrīre muhākī ve müşābihtir, zīrā tagrīre müşābih bir fiᶜl mukārenetiyle o beyᶜ münᶜakıd olmuş olur, çünkü onun huzūrunda bāzārlığını eden kimse hakīkaten o kıymetle iştirāsını murād etmemiş ancak onu aldatmak ve ona değerinden ziyāde bir kıymet göstermekle onu teşvīk ve tesvīk ve igfāl için o kimse varıp onun huzūrunda bāyiᶜ ile mesbūk olan muvāzaᶜa ve muvātaʾeye mebnī yalan yere gālī bir kıymetle onun iştirāsına zāhirde ragbet göstermiş ve bu ise mahz-ı igfāl ve ᶜayn-ı tagrīrdir. İşte bu menāhī delālet eder ki bāyiᶜ ve müşterīye cevāz yoktur ki vukūᶜu telbīs ile siᶜr-i vakte bir hīle hudᶜa eder de ᶜākıd onu bilmiş olsa onun ᶜakdine ikdām etmez, zīrā bu sūretle siᶜr-i vaktten bir nesneyi saklayıp ketm ve ihfā etmek harāmdır, çünkü bu efᶜāllerinin işlemesi aldatmak ve gışştır ve nush-ı vācibe müzādd olan gışş harāmdandır.

[فقد حكي عن رجل من التابعين أنه كان بالبصرة وله غلام بالسوس يجهز إليه السكر فكتب إليه غلامه إن قصب السكر قد أصابته آفة في هذه السنة فاشتر السكر قال فاشترى سكرًا كثيرًا فلما جاء وقته ربح فيه ثلاثين ألفًا فانصرف إلى منزله فأفكر

ليلته وقال ربحت ثلاثين ألفًا وخسرت نصح رجل من المسلمين فلما أصبح غدا إلى بائع السكر فدفع إليه ثلاثين ألفًا وقال بارك الله لك فيها فقال ومن أين صارت لي فقال إني كتمتك حقيقة الحال وكان السكر قد غلا في ذلك الوقت فقال رحمك الله قد أعلمتني الآن وقد طيبتها لك قال فرجع بها إلى منزله وتفكر وبات ساهرًا وقال ما نصحته فلعله استحيا مني فتركها لي فبكر إليه من الغد وقال عافاك الله خذ مالك إليك فهو أطيب لقلبي فاخذ منه ثلاثين ألفا]

Mahkī olmuş ki tābiᶜīnden bir ādem Basra'da ikāmet ederdi ve onun Sūs'ta bir kölesi var idi, ona şekeri mübāyaᶜa edip gönderirdi. Bir gün kölesi ona yazıp haber vermiş ki "Bu sene şekerin kamışına bir āfet isābet etmiştir, sen bu sene şekeri satın al." O dahi varıp bir ādemden pek çok şeker aldı. Ve şekerin vakt-i beyᶜi gelince onu otuz bin dirhem kār ile satıp ondan otuz bin dirhem birh ve ticāret etti. Ve çün menziline varıp buna geceleyin düşünüp tefekkür etti, nefsinde dedi ki ben bu otuz bin dirhemi kazanıp ribh ettimse de bir müslim ādemin nushunu zarar ve ziyān ettim, bu kār bu hüsrāna karşı gelmez. Ve sabāh olıcak o otuz bin dirhem ile ᶜale's-sabāh şekeri ona beyᶜ eden ādemin yanına varıp "Al bu akçe senin mālındır, Allāhu taᶜālā sana onu mübārek eyleye" dedi. Ve o dahi: "Bana nereden oldu?" diye sorunca, kendisi dahi: "Ben hakīkat-i hāli senden ketm etmiştim. Senden şekeri satın aldığım vaktte bahālı olmuştu, ben onunla sana haber vermedim" dedi. Bayiᶜi: "Allāhu ᶜazīmü'ş-şān sana merhamet buyura. İşte şimdi bana haber verip bildirdin ve ben sana helāl ettim" deyince o dahi derāhimi alıp hānesine döndü ve o gecede dahi yatmayıp ona tefekkür ettikte kendi nefsinde dedi ki ben bu ādeme nush etmedim, ola ki benden utanıp onu bana terk etti. Ve ferdāsı günü ᶜale's-sabāh erkence onu [151] alıp yanına varmış ve "Hakk taᶜālā hazretleri seni muᶜāfāt etsin, bu mālını sana ahz et, zīrā benim gönlüme daha ziyāde hoştur" diye otuz bin dirhemi ona teslīm etmiş ve o dahi onu elinden aldı.

[فهذه الأخبار في المناهي والحكايات تدل على أَنَّهُ لَيْسَ لَهُ أَنْ يَغْتَنِمَ فُرْصَةً وَيَنْتَهِزَ غَفْلَةَ صَاحِبِ الْمَتَاعِ وَيُخْفِيَ مِنَ الْبَائِعِ غَلَاءَ السِّعْرِ أَوْ مِنَ الْمُشْتَرِي تَرَاجُعَ الْأَسْعَارِ فَإِنْ فَعَلَ ذَلِكَ كَانَ ظَالِمًا تَارِكًا لِلْعَدْلِ وَالنُّصْحِ لِلْمُسْلِمِينَ وَمَهْمَا بَاعَ مُرَابَحَةً

بِأَنْ يَقُولَ بِعْتُ بِمَا قَامَ عَلَيَّ أَوْ بِمَا اشْتَرَيْتُهُ فَعَلَيْهِ أَنْ يَصْدُقَ ثُمَّ يَجِبُ عَلَيْهِ أَنْ يُخْبِرَ بِمَا حَدَثَ بَعْدَ الْعَقْدِ مِنْ عَيْبٍ أَوْ نقصان ولو اشترى إلى أجل وجب ذكره ولو اشترى مسامحةً من صديقه أو ولده يجب ذكره لأن المعامل يعول على عادته في الاستقصاء أنه لا يترك النظر لنفسه فإذا تركه بسبب من الأسباب فيجب إخباره إذ الاعتماد فيه على أمانته]

İşte menāhīde bu ahbār ve hikāyāt delālet eder ki müşterīye igtinām-ı fırsatla sāhib-i metāᶜın gafletine nazar ve fırsatı gözetmekliğin cevāzı yoktur, yaᶜnī müşterī için muᶜāmelede igtinām-ı fırsatla gaflet-i bāyiᶜi gözetmekliğin cevāzı olmadığına işbu ahbār delālet eder. Ve dahi bāyiᶜden galā-i siᶜri ve müşterīden tedennī-i kıymet ve rahs-ı esᶜārı saklamak cevāzı yoktur ve eger bu efᶜāli işlerse o kimse zālim ve ᶜadle tāriktir, hem dahi nush-ı müslimīni terk etmiş olur. Ve kār ve mürābaha ile beyᵓ ettikçe ki bu metāᶜ bana bu kadar kuruşa māl olmuş diye ona bir mikdār kār talebiyle beyᶜ ederse ona vācib olur ki doğrusu söyleye ve baᶜde'l-ᶜakd onda bir ᶜayb veyā bir noksān hādis olmuş ise onu dahi ona beyān ede ve vaᶜdeye almış ise onu dahi zikr ede ve eger dostundan veyāhūd evlādından müsāmaha ile almışsa onu dahi zikr eyleye, zīrā muᶜāmilin istiksāᵓ ve nefsine nazar etmekliğinin ᶜādetine iᶜtimād olunur, bunu bu kadar kuruş ile satın aldım der ise ve onun iştirāsında müsāmaha edip kıymetini istiksāᵓ etmemiş veyā nefsine nazar etmeksizin bilerek bahālı almış ise müşterī ᶜādete iᶜtimāden o semeni ona kıymet-i sahīha nazarıyla alacak ve onda aldanmış olacaktır. İşte o ᶜādete iᶜtimāden müşterī bu sözü ile aldanmamak için orasını ona bildirmek vācib olur, çünkü iᶜtimād onun emānetinedir.

el-Bābu'r-Rābiᶜu Fi'l-İhsāni Fi'l-Muᶜāmeleti

[الباب الرابع في الإحسان في المعاملة]

[وقد أَمَرَ اللَّهُ تَعَالَى بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ جَمِيعًا وَالْعَدْلُ سَبَبُ النَّجَاةِ فَقَطْ وَهُوَ يَجْرِي مِنَ التِّجَارَةِ مجرى رَأْسِ الْمَالِ وَالْإِحْسَانُ سَبَبُ الْفَوْزِ وَنَيْلِ السَّعَادَةِ وَهُوَ يَجْرِي مِنَ التِّجَارَةِ مَجْرَى الرِّبْحِ وَلَا يعد من العقلاء مَنْ قَنَعَ فِي مُعَامَلَاتِ الدُّنْيَا

بِرَأْسِ مَالِهِ فكذا في معاملات الآخرة فلا يَنْبَغِي لِلْمُتَدَيِّنِ أَنْ يَقْتَصِرَ عَلَى الْعَدْلِ وَاجْتِنَابِ الظُّلْمِ وَيَدَعَ أَبْوَابَ الْإِحْسَانِ وَقَدْ قَالَ اللّٰهُ ﴿وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللّٰهُ إِلَيْكَ﴾ وَقَالَ عَزَّ وَجَلَّ ﴿إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ﴾ وقال سبحانه ﴿إِنَّ رَحْمَتَ اللّٰهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ﴾]

Ve dördüncü bāb ise ki muᶜāmelede olan ihsānın beyānındadır o dahi işte bu bābdır. Hakk subhānehu ve taᶜālā ᶜadl ve ihsān ile maᶜan emr etmiştir ki onları mecmūᶜan ve mukterinen zikr buyurmuştur. ᶜAdl ise necātın sebebi olup ki ticārette sermāye mecrāsında cārīdir. Ve ihsān ise o dahi sebeb-i fevz ve neyl-i saᶜādettir ki ticārette ribh ve kārın mecrāsında cārīdir, dünyāda alışverişinde kārsız satıp sermāye ile kanāᶜat eden ādem ᶜākıl sayılmaz. İşte āhiretin muᶜāmelesi dahi böyledir, yaᶜnī necāta kāniᶜ olup fevz ve saᶜādeti aramayan kimse ᶜākıl ᶜadd olunmaz ve böyle olunca merd-i mütedeyyin ebvāb-ı ihsānı bırakıp yalnız ictināb-ı zulm ile ᶜadl üzerine iktisār etmemek gerektir. Tebāreke ve taᶜālā hazretleri buyurmuş ki ﴿وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللّٰهُ إِلَيْكَ﴾[351] ve dahi ﴿إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ﴾[352] Yaᶜnī "Tahkīkan Allāhu ᶜazīmü'ş-şān hazretleri ᶜadl ve ihsāna fermān buyurur." Ve dahi ﴿إِنَّ رَحْمَتَ اللّٰهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ﴾[353] diye beyān buyurmuş ki "Hakk taᶜālānın rahmeti muhsinlerden karībdir."

[ونعني بالإحسان فعل ما ينتفع به المعامل وهو غير واجب عليه ولكنه تفضل منه فإن الواجب يدخل في باب العدل وترك الظلم وقد ذكرناه وتنال رُتْبَةَ الْإِحْسَانِ بِوَاحِدٍ مِنْ سِتَّةِ أُمُورٍ]

Ve bizim burada ihsāndan murādımız muᶜāmil onunla münteficᶜ olan fiᶜldir ki o fiᶜl muᶜāmilin üzerine vācib değildir, ancak ondan tafaddül olarak işlenmiş ola, yoksa vācib olan fiᶜl terk-i zulm ve ᶜadlin bābında biz onu zikr etmişiz. İhsānın rütbesi altı emrden bir emr ile neyl olunur:

[الْأَوَّلُ فِي الْمُغَابَنَةِ فَيَنْبَغِي أَنْ لَا يَغْبِنَ صَاحِبَهُ بِمَا لَا يَتَغَابَنُ بِهِ فِي الْعَادَةِ فَأَمَّا أَصْلُ الْمُغَابَنَةِ فَمَأْذُونٌ فِيهِ لِأَنَّ الْبَيْعَ لِلرِّبْحِ ولا يمكن ذلك إلا بغبن ما ولكن يراعي فيه

351 Kasas, 28/77.

352 Nahl, 16/90.

353 Aᶜrāf, 7/56.

التقريب فإن بذل المشتري زيادة على الربح المعتاد إما لشدة رغبته أو لشدة حاجته في الحال إليه فينبغي أن يمتنع من قبوله فذلك من الإحسان ومهما لم يكن تلبيس لم يكن أخذ الزيادة ظلمًا وقد ذهب بعض العلماء [152] إلى أن الغبن بما يزيد على الثلث يوجب الخيار ولسنا نرى ذلك ولكن من الإحسان أن يحط ذلك الغبن]

Birincisi mugābenedir. Gerektir ki ᶜādetçe nās onunla mütegābin olmadığı kıymet ile bir kimseyi magbūn etmeye, çünkü asl-ı mugābenede egerçi meᵓzūndur, zīrā satmak ribh içindir ve beyᶜinde bir gabn-ı yesīr vākiᶜ olmadıkça ribh mümkin olmaz, lākin onda takrībe mürāᶜāt etmek gerektir. Müşterī satın alacağı nesneye ragbeti şiddetinden yāhūd ona hāl-i hāzırda olan ihtiyācı şiddetinden o nesnenin değerinden ziyādece çok ribhi verirse de gerektir ki onu kabūl eylemeye, zīrā ᶜadem-i kabūlü ihsāndandır, çünkü onda bir telbīs olmadıkça egerçi o ziyādenin ahzı zulm olmazsa da lākin ihsāna münāfīdir. ᶜUlemāᵓ zāhib olmuş ki kıymeti sülüsünden ziyādeye olan ribh ile magbūn olmak hıyāra mūcibdir, meselā alacağı nesnenin değeri altı kuruş olursa kendisi o nesneyi sekiz buçuğa alsa o müşterīye hakk-ı hıyār vardır ki dilerse o beyᶜi bu gabn ile fesh eder ve dilerse ibkāᵓ eder, lākin biz ona hakk-ı hıyār olmasını göremiyoruz, fakat o ziyādeyi müşterīye terk etmek ihsāndan görürüz.

[يروى أنه كان عند يونس بن عبيد حلل مختلفة الأثمان ضرب قيمة كل حلة منها أربعمائة وضرب كل حلة قيمتها مائتان فمر إلى الصلاة وخلف ابن أخيه في الدكان فجاء أعرابي وطلب حلة بأربعمائة فعرض عليه من حلل المائتين فاستحسنها ورضيها فاشتراها فمضى بها وهي على يديه فاستقبله يونس فعرف حلته فقال للأعرابي بكم اشتريت فقال بأربعمائة فقال لا تساوي أكثر من مائتين فارجع حتى تردها فقال هذه تساوي في بلدنا خمسمائة وأنا أرتضيها فقال له يونس انصرف فإن النصح في الدين خير من الدنيا بما فيها ثم رده إلى الدكان ورد عليه مائتي درهم وخاصم ابن أخيه في ذلك وقاتله وقال أما استحييت أما اتقيت الله تربح مثل الثمن وتترك النصح للمسلمين فقال والله ما أخذها إلا وهو راض بها قال فهلا رضيت له بما ترضاه لنفسك]

Rivāyet olunur ki Yūnus b. ᶜUbeyd ᶜaleyhi'r-rahmenin yanında muhtelifü'l-esmān hulel var imiş ki bir nevᶜinin kıymetleri her biri dört yüz dirhemdir ve dīger bir nevᶜin dahi her biri iki yüz dirhemdir. Bir gün

namāz kılmağa gidip birāderzādesini dükkānda bıraktıkta bir aᶜrābī gelip ondan dört yüz dirhem kıymetli bir hullenin iştirāsını istemiş ve birāderzādesi iki yüz dirhem kıymetli olan hulelden bir hulleyi ona ᶜarz etmekle aᶜrābī onu istihsān edip beğenmiş ve bi'l-irtizā iştirāᵓ ve eline vazᶜıyla savuşup gidince ve Yūnus ona karşı gelip elinde o hulleyi görüp kendi hullesi olduğunu bilince "Sen bu hulleyi kaç dirheme satın aldın?" diye Yūnus ᶜaleyhi'r-rahme aᶜrābīden onun semenini suᵓāl ve aᶜrābī "Dört yüz dirheme aldım" diye haber verdikte, Yūnus: "Bu hulle iki yüz dirhemden ziyādeye değmez, dön bunu bāyiᶜine çevir" diye aᶜrābīye beyān ve aᶜrābī: "Bizde beş yüz dirhem değer ve ben onu beğenip onunla irtizā etmişim" diye cevāb verdikte, Yūnus: "Dīnde nush etmek dünyā ve mā-fīhādan yeğdir, sen savuş benimle gel" diye aᶜrābīyi dükkāna çevirip iki yüz dirhemi ona geriye redd ve biraderzādesiyle muhāsame ve mukātele edip dedi ki "Sen utanmadın mı ve Hakk subhānehu ve taᶜālādan ittikāᵓ etmedin mi ki semenin misli ile kār edip nush-ı müslimīni terk ettin?" Ve birāderzādesi: "Vallāhi onu kendi rızāsıyla aldı, onunla rāzī olmadığı hālde onu almadı" dedikte, Yūnus: "Kendi nefsine murtazī olduğun nesne ile niçin sen ona murtazī olmadın?" diye ona taᶜzīr ve tevbīh eylemiştir.

[وهذا إن كان فيه إخفاء سعر وتلبيس فهو من باب الظلم وقد سبق وفي الحديث غبن المسترسل حرام وكان الزبير بن عدي يقول أدركت ثمانية عشر من الصحابة ما منهم أحد يحسن يشتري لحمًا بدرهم فغبن مثل هؤلاء المسترسلين ظلم إن كان من غير تلبيس فهو من ترك الإحسان وقلما يتم هذا إلا بنوع تلبيس وإخفاء سعر الوقت]

Ve bu gabn eger onda ihfā-i siᶜr veyāhūd bir gūnā telbīs olmuşsa o hālde o gabn zulm bābındandır. Ve hadīs-i şerīfte mesbūk olmuş ki müstersilin gabnı harāmdır, yaᶜnī alışverişi bilmeyen ve eşyānın kıymet-i hakīkiyyelerini anlamayan ādemlerin gabnları harāmdır, bāzārlığı bilmezler. Zubeyr b. ᶜAdiyy derdi ki "Ben sahābeden on sekiz kişiye idrāk ettim, onların içinde bir dirhem ile lahm iştirāsına muktedir bir ādemi görmedim." İşte bu gibi sāf-dil ve müstersil olan ādemleri gabn etmek zulmdür. Ve gabnda bir telbīs olmazsa yine terk-i ihsān vardır,

lākin bir nevᶜ telbīs veyāhūd siᶜr-i vakt ki ihfāsı olmayınca gabn vukūᶜu az olur. Fi'l-agleb işbu gabn ancak bir telbīs ile olur veyāhūd siᶜr-i vaktin gizlemesiyle hāsıl olur.

[وإنما الإحسان المحض ما نقل عن السري السقطي أنه اشترى كر لوز بستين دينارًا وكتب في روزنامجه ثلاثة دنانير ربحه وكأنه رأى أن يربح على العشرة نصف دينار فصار اللوز بتسعين فأتاه الدلال وطلب اللوز فقال خذه قال بكم فقال بثلاثة وستين فقال الدلال وكان من الصالحين فقد صار اللوز بتسعين فقال السري قد عقدت عقدًا لا أحله لست أبيعه إلا بثلاثة وستين فقال الدلال وأنا عقدت بيني وبين الله أن لا أغش مسلمًا لست آخذ منك إلا بتسعين قال فلا الدلال اشترى منه ولا السري باعه فهذا محض الإحسان من الجانبين فإنه مع العلم بحقيقة الحال]

İhsān-ı mahz ancak Seriyy-i Sakatī üzerine menkūl olan kıssanın hükmü gibidir ki Seriyy-i Sakatī altmış dīnār ile bir bādem içi alıp rūznāmçesinde onu on buçuk hisābıyla üç dīnār ona kār ve ticāret yazmış, sanki onu on buçuka kārın cevāzını münāsib görmüş. Ve bādem içinin kıymeti bahālı olup doksan dīnāra bālig olunca [153] dellāl ona gelip o bādem içini ondan taleb etti. O dahi "al" diye beyᶜine muvāfakat göstermekle, dellāl "Kaçadır?" diye bahāsını sordukta, Seriyy-i Sakatī: "Altmış üç dīnāradır" diye bahāsını taᶜyīn ve beyān ve dellāl sulehādan bir zāt olduğundan "Bādem içinin kürrü doksana olmuştur" diye haber verdikte, Seriyy: "Ben ona bir ᶜakd bağlayıp o ᶜakdi açmam, altmış üç dīnārdan ziyādeye ben onu satmam!" deyince dellāl dahi: "Zāt-ı Zü'l-Celāl ile kendi beynimde ben dahi bir ᶜakdi bağlamışım ki ben bir müslimi aldatmam ve senden onu doksan dīnārdan aşağıya almam!" diye cevāb vermiş. Ne Seriyy-i Sakatī doksan dīnāra onu sattı ve ne de dellāl onu altmış üç dīnāra aldı, beynlerinde bir muᶜāmele cārī olmadı. İşte ihsān-ı hālis budur ve cānibeynden mahz-ı ihsān böyle olur, zīrā hakīkat hālin ᶜilmiyledir.

[وروي عن محمد بن المنكدر أنه كان له شقق بعضها بخمسة وبعضها بعشرة فباع غلامه في غيبته شقة من الخمسيات بعشرة فلما عرف لم يزل يطلب ذلك الأعرابي المشتري طول النهار حتى وجده فقال له إن الغلام قد غلط فباعك ما يساوي خمسة بعشرة فقال يا هذا قد رضيت فقال وإن رضيت فإنا لا نرضى لك

إلا ما نرضاه لأنفسنا فاختر إحدى ثلاث خصال إما أن تأخذ شقة من العشريات بدراهمك وإما أن نرد عليك خمسة وإما أن ترد شقتنا وتأخذ دراهمك فقال أعطني خمسة فرد عليه خمسة وانصرف الأعرابي يسأل ويقول من هذا الشيخ فقيل له هذا محمد بن المنكدر فقال لا إله إلا الله هذا الذي نستسقي به في البوادي إذا قحطنا فهذا إحسان في أن لا يربح على العشرة إلا نصفًا أو واحد على ما جرت به العادة في مثل ذلك المتاع في ذلك المكان]

Ve dahi rivāyet olunur ki Muhammed b. el-Munkedir ᶜaleyhi'r-rahmenin şukkaları var imiş, yaᶜnī esvāb pāreleri ki baᶜzıları beşer dirheme değer ve baᶜzıları onar dirheme değer. Onun gıyābında kölesi beşer dirhem kıymetli olan şukkalardan bir şukkayı on dirhem ile bir aᶜrābīye satıp vermiş. Ve Muhammed b. el-Munkedir ona vākıf olunca der-ᶜakab o aᶜrābīyi arayıp tā ki sabāhtan akşama kadar onu aramaktan zāil olmadı ve vaktā ki onu buldu ve "Kölem galat edip beş dirhem kıymetli şukkayı sana on dirheme vermiş" diye ona haber verdi. O aᶜrābī: "Ey ādem, ben rāzī olmuşum." Muhammed: "Sen rāzī olsan bile biz kendi nefsimizde rāzī olduğumuz nesnenin gayrısı ile sana rāzī olmayız, ancak nefsimize rāzī olduğumuz şey ile sana rāzī oluruz" yaᶜnī kendimize rāzī olmadığımız şeyi sana rāzī olmayız, "Sen üç haslenin birisini ihtiyār etmelisin yā o ki on dirhemli şukkayı bunun yerinde alasın veyā biz sana beş dirhemi redd edelim veyāhūd bizim şukkamızı verip dirhemlerini alasın." Aᶜrābī: "Beş dirhemi bana geri ver" diye bu hasleti ihtiyār ve o dahi beş dirhemi ona redd ettikte aᶜrābī savuşup bu şeyh kimdir diye üzerine suʾāl ve ona Muhammed b. el-Munkedir'dir diye haber verildikte o dahi: "Lā ilāhe illallah, biz sahrāda kahta uğradığımız vaktte biz onunla Zāt-ı Zü'l-Celāl'den istiskāʾ edip rahmeti dileriz" demiş. İşte ihsān böyledir ki onda yarım veyāhūd onda biri kār edip o mekānda ve gibi metāᶜda ᶜādet cārī olduğu vech üzere onu on buçuğa veyāhūd onu on bire satıp o kadarca ribh ile iktifā ede.

[وَمَنْ قَنِعَ بِرِبْحٍ قَلِيلٍ كَثُرَتْ مُعَامَلَاتُهُ وَاسْتَفَادَ مِنْ تَكَرُّرِهَا رِبْحًا كَثِيرًا وَبِهِ تَظْهَرُ الْبَرَكَةُ كان علي رضي الله عنه يدور في سوق الكوفة بالدرة ويقول معاشر التجار خذوا الحق تسلموا لا تردوا قليل الربح فتحرموا كثيره قيل لعبد الرحمن بن عوف

رضي الله عنه ما سبب يسارك قال ثلاث ما رددت ربحًا قط ولا طلب مني حيوان فأخرت بيعه ولا بعت بنسيئة ويقال إنه باع ألف ناقة فما ربح إلا عقلها باع كل عقال بدرهم فربح فيها ألفًا وربح من نفقته عليها ليومه ألفا]

Kim ki ribh-i kalīl ile kanāᶜat ederse onun muᶜāmelesi çok olur ve tekerrüründen çok kār eder ve bereket onunla zāhir olur. ᶜAlī b. Ebī Tālib ᶜaleyhi'r-rıdvān Kūfe çarşılarında kamçı ile gezip derdi ki "Ey maᶜāşir-i tüccār, hakkı alınız ve hakkı veriniz tā ki selāmet bulasız; ribh-i kalīli redd etmeyiniz ve eger redd ederseniz ribh-i kesīrden mahrūm olursunuz." Ve dahi ᶜAbdurrahmān b. ᶜAvf ᶜaleyhi'r-rıdvāna denilmiş ki "Senin zenginliğinin sebebi nedir?" ᶜAbdurrahmān: "Üç şeydir demiş. Birincisi ben bir ribhi geriye çevirmedim, az çok her ne ki buldumsa onu kabūl ettim. Ve ikincisi dahi benden bir hayvānı taleb olunduğu hālde onun beyᶜi aslā teʾhīr etmedim, yaᶜnī her ne hayvān ki benden istenildi ise aslā onun beyᶜini teʾhīr etmezdim. Ve üçüncüsü dahi ben veresiye ve borca hīçbir şey satmadım ki nakden ve hālen alışveriş ederdim." Denilir ki bin deveyi satıp ona yalnız diz bağları kār kalmış ve her biri bir dirheme satıp onun ribhi bin dirheme bālig olmuş ve o günün onun nafakasından dahi bin dirhemi kazanıp kār etmiş.

[الثَّانِي فِي احْتِمَالِ الْغَبْنِ وَالْمُشْتَرِي إِنِ اشْتَرَى طَعَامًا مِنْ ضَعِيفٍ أَوْ شَيْئًا مِنْ فَقِيرٍ فَلَا بَأْسَ أَنْ يَحْتَمِلَ الْغَبْنَ وَيَتَسَاهَلَ وَيَكُونَ به محسنًا وداخلًا في قوله صلى الله عليه وسلم "رَحِمَ اللهُ امْرًا سَهْلَ الْبَيْعِ سَهْلَ الشِّرَاءِ" فأما إذا اشترى من غني تاجر يطلب الربح زيادة على حاجته فاحتمال الغبن منه ليس مَحْمُودًا بَلْ هُوَ تَضْيِيعُ مَالٍ مِنْ غَيْرِ أجر ولا حمد فقد ورد في حديث من طريق أهل البيت "اَلْمَغْبُونُ فِي الشِّرَاءِ لَا مَحْمُودٌ وَلَا مَأْجُورٌ"]

İkinci emri dahi ihtimāl-i gabndır ki müşterī fakīr ve zebūn kimseden bir taᶜāmı satın alırsa ondan ihtimāl-i gabnda bir beʾs olmaz, onunla muhsin olur, ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "رَحِمَ اللهُ امْرًا سَهْلَ الْبَيْعِ سَهْلَ الشِّرَاءِ"[354] kavl-i celīli [154] altına dāhil olur, yaᶜnī işbu duᶜā-i şerīf-i peygamberī ᶜumūmuna girmiş olur. Ammā eger bir ganī ve zen-

354 *Musnedu* Ebī Yaᶜlā, 12/212, no: 6830.

gin bir tācirden satın alırsa ve o tācir ihtiyācından ziyāde bir kār ve ribh isterse onan ihtimāl-i gabn memdūh ve mahmūd değildir, belki ecr ve sevābı olmaksızın māla bir telef ve tazyīᶜdir ki onda memdūh ve mahmūd olmaz. Tarīk-i ehl-i beyten mervī olan hadīs-i şerīfte gelmiş ki "اَلْمَغْبُونُ فِي الشِّرَاءِ لَا مَحْمُودٌ وَلَا مَأْجُورٌ"[355] Yaᶜnī "İştirāda magbūn olan kimse ne mahmūd ve ne meᵓcūrdur."

[وكان إياس ابن معاوية بن قرة قاضي البصرة وكان من عقلاء التابعين يقول لست بخب والخب لا يغبنني ولا يغبن ابن سيرين ولكن يغبن الحسن ويغبن أبي يعني معاوية بن قرة والكمال في أن لا يغبن ولا يغبن كما وصف بعضهم عمر رضي الله عنه فقال كان أكرم من أن يخدع وأعقل من أن يخدع وكان الحسن والحسين وغيرهما من خيار السلف يستقصون في الشراء ثم يهبون مع ذلك الجزيل من المال فقيل لبعضهم تستقصي في شرائك على اليسير ثم تهب الكثير ولا تبالي فَقَالَ إِنَّ الْوَاهِبَ يُعْطِي فَضْلَهُ وَإِنَّ الْمَغْبُونَ يغبن عقله وقال بعضهم إنما أغبن عقلي وبصري فلا أمكن الغابن منه وإذا وهبت أعطي لله ولا أستكثر منه شيئا]

Ve ᶜukalā-i tābiᶜīnden Basra kādīsi İyās b. Muᶜāviye derdi ki "Ben hıyānetkār ve aldatıcı değilim ve bir kimse bana hıyānet edip aldatamaz ve İbn Sīrīn aldanmaz ammā Hasen-i Basrī ve babam aldanırlar" yaᶜnī Muᶜāviye b. Kurra dahi aldanır. Ve kemāl odur ki alışverişinde ne aldana ve ne de kimseyi aldata, nitekim baᶜzu's-sulehāᵓ ᶜÖmer'in vasfında demiş ki "Dīgerine hıyānet etmekten ve dīgerine aldanıp mahdūᶜ olmaktan ekrem ve aᶜkaldır" yaᶜnī onun keremi dīgerinin aldanmasına tenezzül edip kāil olmazdı ve kemāl-i ᶜakl ü kiyāseti dahi dīgerine magbūn olmaktan rāzī olmazdı. Hasen ve Hüseyn ve dīger sahābelerle ahyār-ı selef iştirāda kıymetinin nihāyetini arayıp mebīᶜin son ve müntehā-yı semenini istiksāᵓ ederlerdi ve bununla berāber bāyiᶜlerine māl-ı cezīli kerem edip bağışlarlardı. Baᶜzılarına denilmiş ki "Sen iştirākta yesīr nesne üzerine istiksāᵓ edip semenini tā son derece ve gāyesini bulmadıkça bir nesneyi satın almazsın sonra çok mālı hibe edip bağışlarsın, bu ne asl şeydir?" O kimse demiş ki "Vāhib ve keremkār ādem

---

355 Bkz. et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Kebīr*, 3/83, no: 2732; *Musnedu* Ebī Yaᶜlā, 12/153, no: 6783; *Keşfu'l-Hafā*, 2/253, no: 2322.

ancak kendi fazl ve keremini verir, yaᶜnī māldan artık nesnesini verir ve magbūn kimse ancak ᶜakl ve hūşunu magbūn eder; ᶜaklı magbūn etmek makbūl ve mahmūd değildir." Ve dīgerleri bu suʾālin cevābı tetimmesinde demiş ki "Ancak kendi ᶜakl ve basarımı magbūn ederim. Buna gabn ediciye temkīn etmem ve eger hibeyi verirsem ancak onu Allāh için veririm, ondan bir nesneyi çok göremem, her ne kadar çok versem yine gözümde az görünür, zīrā Allāh içindir."

[الثَّالِثُ فِي اسْتِيفَاءِ الثَّمَنِ وَسَائِرِ الدُّيُونِ وَالْإِحْسَانِ فِيهِ مَرَّةً بِالْمُسَامَحَةِ وَحَطِّ الْبَعْضِ وَمَرَّةً بِالْإِمْهَالِ وَالتَّأْخِيرِ وَمَرَّةً بِالْمُسَاهَلَةِ فِي طَلَبِ جَوْدَةِ النَّقْدِ وكل ذلك مندوب إليه ومحثوث عليه قال النبي صلى الله عليه وسلم "رَحِمَ اللهُ امْرًا سَهْلَ الْبَيْعِ سَهْلَ الشِّرَاءِ سَهْلَ الْاِقْتِضَاءِ" فليغتنم دعاء الرسول صلى الله عليه وسلم وقال صلى الله عليه وسلم "اِسْمَحْ يُسْمَحْ لَكَ" وقال صلى الله عليه وسلم "مَنْ أَنْظَرَ مُعْسِرًا أَوْ تَرَكَ لَهُ حَاسَبَهُ اللهُ حِسَابًا يَسِيرًا" وفي لفظ آخر "أَظَلَّهُ اللهُ تَحْتَ ظِلِّ عَرْشِهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ"]

Ve üçüncü emr ise o dahi semenin istīfāsında ve düyūnun vefā ve istīfāsındadır. Ve bunda olan ihsān ise gāh semeni veyāhūd deyni medyūna müsāmaha ve bağışlamakladır veyā ondan bir nesnenin terk ve tenzīl ve hatt ve iskātıyladır ve gāh ona vaᶜde ve mühlet verip deynin ihmāl ve teʾhīriyledir ve gāh nakdin güzel mütālebe etmesiyledir, bunların kāffesi mendūb ve müstehabblardır, icrāsı üzerine hass ve tergīb-i Hazret-i Peygamberī vākiᶜ olmuştur. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz "رَحِمَ اللهُ امْرًا سَهْلَ الْبَيْعِ سَهْلَ الشِّرَاءِ سَهْلَ الْاِقْتِضَاءِ"[356] buyurmuş ve tercemesi sebkat etmiştir, işte bu duᶜā-i peygamberīye igtinām olunsun. Ve dahi buyurmuş ki "اِسْمَحْ يُسْمَحْ لَكَ"[357] Yaᶜnī "Sen semāhat eyle tā ki sana da müsāmahat oluna." Ve dahi buyurmuş ki "مَنْ أَنْظَرَ مُعْسِرًا أَوْ تَرَكَ لَهُ حَاسَبَهُ اللهُ حِسَابًا يَسِيرًا"[358] ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Kim ki bir muᶜsiri

---

356 *Musnedu* Ebī Yaᶜlā, 12/212, no: 6830.

357 *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 1/61, no: 642; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 5/211, no: 5112; *Keşfu'l-Hafā*, 1/144, no: 364.

358 Bkz. Müslim, *ez-Zuhd ve'r-Rekāik*, 18; Tirmizī, Buyūᶜ, 67, no: 1306; *Musnedu* Ahmed, 2/359, no: 8711; *Musnedu*'l-Bezzār, 15/343, no: 8906.

vakt-i yesārına kadar imhāl edip ona nazar eylerse veyāhūd ona borcunu bağışlayıp deynini terk ederse yevm-i kıyāmette Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri onunla bir hisāb-ı yesīr ve kolay ile muhāsebe eder." Ve lafz-ı āherde "أَظَلَّهُ الله تَحْتَ ظِلِّ عَرْشِهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ" gelmiştir, yaᶜnī "Bir muᶜsire her kim ki inzār ve imhāl eder veyāhūd onun borcunu ona terk ederse Allāhu ᶜazīmü'ş-şān hazretleri rūz-i mahşerde ki ᶜarşın gölgesi mā-ᶜadāsı bir gölge olmadığı hālde o kimseyi ᶜarşının gölgesi altında müstazıll eder."

[وذكر رسول الله صلى الله عليه وسلم "رَجُلًا كَانَ مُسْرِفًا عَلَى نَفْسِهِ حُوسِبَ فَلَمْ يُوجَدْ لَهُ حَسَنَةٌ فَقِيلَ لَهُ هَلْ عَمِلْتَ خَيْرًا قَطُّ فَقَالَ لَا إِلَّا أَنِّي كُنْتُ رَجُلًا أُدَايِنُ النَّاسَ فَأَقُولُ لِفِتْيَانِي سَامِحُوا الْمُوسِرَ وَانْظِرُوا الْمُعْسِرَ" وفي لفظ آخر وتجاوزوا عن المعسر فقال الله تعالى نحن أحق بذلك منه فتجاوز الله عنه وغفر لَهُ وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَنْ أَقْرَضَ دِينَارًا إِلَى أَجَلٍ فَلَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ صَدَقَةٌ إِلَى أَجَلِهِ فَإِذَا حَلَّ الْأَجَلُ فَأَنْظَرَهُ بَعْدَهُ فَلَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ مِثْلُ ذَلِكَ الدَّيْنِ صَدَقَةً" وقد كان من السلف من لا يحب أن يقضي غريمه الدين لأجل هذا الخبر حتى يكون كالمتصدق بجميعه في كل يوم]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz nefsine bir müsrif ādemin rüʾyet-i muhāsebesi keyfiyyeti zikr edip buyurdu ki "حُوسِبَ فَلَمْ يُوجَدْ لَهُ حَسَنَةٌ فَقِيلَ لَهُ هَلْ عَمِلْتَ خَيْرًا قَطُّ فَقَالَ لَا إِلَّا أَنِّي كُنْتُ رَجُلًا أُدَايِنُ النَّاسَ فَأَقُولُ لِفِتْيَانِي سَامِحُوا الْمُوسِرَ وَانْظِرُوا الْمُعْسِرَ"[359] ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "O nefsine müsrif olan kimse muhāsebesi görüldükte ona bir hasene bulunmadı ve ona denildi ki "ᶜÖmründe sen aslā bir hayr işlemedin mi?" O dahi: "Yok illā ben veresiye muᶜāmele edip halkta alacaklarım olurdu, etbāᶜıma derdim ki düyūnu toplayıp cemᶜ ederken mūsirlere müsāmaha ediniz ve muᶜsirlere nazar edip imhāl ediniz." Ve lafz-ı āhere göre "Muᶜsirden tecāvüz ediniz" derdim. [155] O vaktte Cenāb-ı Zü'l-Celāl: "Bununla senden ziyāde ehakkım" diye onun taksīrātından geçip ona ᶜafv ve magfiret etti. Ve dahi "مَنْ أَقْرَضَ دِينَارًا إِلَى أَجَلٍ فَلَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ صَدَقَةٌ إِلَى أَجَلِهِ فَإِذَا حَلَّ الْأَجَلُ فَأَنْظَرَهُ بَعْدَهُ فَلَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ مِثْلُ ذَلِكَ الدَّيْنِ صَدَقَةً"[360] buyurmuş

---

359 Müslim, Musākāt, 6.

360 Bkz. *Musnedu* Ahmed, 5/351, no: 22969; İbn Māce, Sadakāt, 14, no: 2418.

ki hulāsa-i meᵓāli: "Kim ki ecel-i maᶜlūme bir kimseye bir dīnārı karz verse o kimseye karzın eceli münkazī oluncaya dek beher gün için bir sadaka sevābı hāsıl olur ve o ecel eger hulūl edip o karzı sāhibine redd etmezse ve bir dahi sāhib-i karz ona mühlet verirse onun beher gün için o deyn ile tasadduk etmiş gibi ecr ve o kadar sadakanın sevābı vardır." Hattā baᶜzu's-selefe karzen verdiği nesnenin istīfāsını sevmezdi, yaᶜnī onun medyūnu ona deyninin edāᵓ ve īfāsını istemezdi, tā ki zimmetinde durdukça o deynin mikdārıyla tasadduk etmiş gibi o deyn için külle yevm nev-be-nev ecr ve sevāb ola ki cemīᶜiyle mutasaddık olmuş gibi ona her bir günde o deyn için ecr ve sevāb yazıla.

[وقال صلى الله عليه وسلم ''رَأَيْتُ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ مَكْتُوبًا الصَّدَقَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا وَالْقَرْضُ بِثَمَانِ عَشْرَةَ'' فقيل في معناه إن الصدقة تقع في يد المحتاج وغير المحتاج ولا يحتمل ذل الاستقراض إلا محتاج وَنَظَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى رَجُلٍ يُلَازِمُ رَجُلًا بَدَيْنٍ فَأَوْمَأَ إِلَى صَاحِبِ الدين بيده أن ضَعِ الشَّطْرَ فَفَعَلَ فَقَالَ لِلْمَدْيُونِ ''قُمْ فَأَعْطِهِ'' وكل من باع شيئًا وترك ثمنه في الحال ولم يرهق إلى طلبه فهو في معنى المقرض وروي أن الحسن البصري باع بغلة له بأربعمائة درهم فلما استوجب المال قال له المشتري اسمح يا أبا سعيد قال قد أسقطت عنك مائة قال له فأحسن يا أبا سعيد فقال قد وهبت لك مائة أخرى فقبض من حقه مائتي درهم فقيل له يا أبا سعيد هذا نصف الثمن فقال هكذا يكون الإحسان وإلا فلا وفي الخبر ''خُذْ حَقَّكَ فِي كَفَافٍ وَعَفَافٍ وَافٍ أَوْ غَيْرِ وَافٍ يُحَاسِبْكَ اللهُ حِسَابًا يَسِيرًا'']

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''رَأَيْتُ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ مَكْتُوبًا الصَّدَقَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا وَالْقَرْضُ بِثَمَانِ عَشْرَةَ''[361] Yaᶜnī "Ben cennet kapısı üzerinde yazılı gördüm ki sadaka on kat misliyledir ve karz on on sekiz katadır." Bunun tefsīrinde denilmiş ki sadaka muhtāc ve gayr-ı muhtāc eline vākiᶜ olması haysiyyetle her bir nesneye on kat misliyle sevāb hāsıl olur ve karz ise onun züllüne muhtācdan gayrı mütehammil olmaz, onun için ecri on sekiz kat misli ile olur. Bir gün ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz görmüş ki bir ādem deyni için bir ādeme mülāzemet eder. Efendimiz ona nısfını terk ve iskāt etmek

---

361 *Musnedu* Ebī Dāvūd et-Tayālisī, 2/458, no: 1237; *Hilyetu'l-Evliyā*, 8/332; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 5/188, no: 3286.

üzere īmāʾ ve işāret buyurdu. O dahi onu işledi, yaʿnī medyūna deynin nısfını iskāt etti. O vaktte efendimiz medyūnuna "قُمْ فَأَعْطِهِ"[362] diye emr ü fermān buyurdu, yaʿnī "Kalk hakkını ver" diye irāde buyurdular. Ve kim ki bir nesneyi satar da fi'l-hāl semeni istemesine düşvārlık etmezse o dahi mukrız demektir ki o kadar ecr ve sevābı vardır. Ve dahi mervīdir ki Hasen-i Basrī ʿaleyhi'r-rahme bir reʾs katırı dört yüz dirheme bir ādemden satmış ve istīfā-i māl vācib olunca müşterī ona dedi ki "Ey Ebā Saʿīd, bana bir müsāmaha eyle." O dahi: "Ondan yüz dirhemi sana terk edip iskāt ettim" dedi. Ve müşterī dahi: "Ey Ebā Saʿīd, bir dahi ihsān eyle" deyince Hasen-i Basrī: "Sana yüz dirhem dahi bağışlayıp hibet ettim" diye hakkından iki yüz dirhemi kabz ettikte, "Ey Ebā Saʿīd, bu semenin yarısıdır" denildi. O dahi: "İhsān böyle olur, yoksa yok" diye cevāb vermiş. Ve dahi haberde vārid olmuş ki "خُذْ حَقَّكَ فِي كَفَافٍ وَعَفَافٍ وَافٍ أَوْ غَيْرِ وَافٍ يُحَاسِبْكَ اللهُ حِسَابًا يَسِيرًا"[363] ki hulāsa-i meʾāl-i şerīfi: "Sen kefāf ve ʿafāfta tamām veyāhūd noksān olarak hakkını al tā ki Hakk subhānehu ve taʿālā seni muhāsebe-i yesīre ile muhāsebe ede" demektir.

[الرَّابِعُ فِي تَوْفِيَةِ الدَّيْنِ وَمِنَ الْإِحْسَانِ فِيهِ حُسْنُ الْقَضَاءِ وَذَلِكَ بِأَنْ يَمْشِيَ إِلَى صَاحِبِ الْحَقِّ وَلَا يُكَلِّفَهُ أَنْ يَمْشِيَ إِلَيْهِ يَتَقَاضَاهُ فَقَدْ قَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "خَيْرُكُمْ أَحْسَنُكُمْ قَضَاءً" وَمَهْمَا قَدَرَ عَلَى قَضَاءِ الدَّيْنِ فليبادر إليه ولو قبل وقته وليسلم أجود مما شرط عليه وأحسن وإن عجز فلينو قضاءه مهما قدر قال صلى الله عليه وسلم "مَنْ إِدَّانَ دَيْنًا وَهُوَ يَنْوِي قَضَاءَهُ وَكَّلَ اللهُ بِهِ مَلَائِكَةً يَحْفَظُونَهُ وَيَدْعُونَ لَهُ حَتَّى يَقْضِيَهُ" وكان جماعة من السلف يستقرضون من غير حاجة لهذا الخبر]

Ve dördüncü emr ise o dahi deynin istīfāsındadır, onda ihsān odur ki hüsn-i kazādır ki medyūn olan ādem alacak sāhibine yürüyüp gide ve borcunu vere, alacağının taleb ve ahz ve tekāzāsı için yanına gelmeğe onu mükellef eylemeye, yaʿnī istemeksizin borcunu götürüp teslīm

---

362 Buhārī, Salāt, 25, no: 457; Müslim, Musākāt, 4.

363 *Sahīhu* İbn Hibbān, 11/474, no: 5080; *Musnedu*'l-Bezzār, 16/246, no: 9420; *Musannefu* İbn Ebī Şeybe, 4/547, no: 23020; *el-Mustedrek*, 2/38, no: 2239.

ede ki alacak sāhibi istīfāsı için yanına gelmeğe mecbūr eylemeye, zīrā ihsān odur, hakkında eser vārid olmuştur ki ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "خَيْرُكُمْ أَحْسَنُكُمْ قَضَاءً"[364] Yaᶜnī "Sizin yeğ ve hayrlı ādeminiz ancak borcunu en ziyādece güzel vefā edendir." Deyni kazāsına kudreti taᶜalluk ettikçe velev ki vaᶜdesi hulūlünden evvel ola, hemān onun edāʾ ve īfāsına müsāraᶜat eyleye ve üzerine meşrūt olduğu nesneden daha ziyāde güzel ve ahsen ve daha ziyāde ceyyid ve temīz onu teslīm ede. Ve tesviye ve īfāsından ᶜāciz kalırsa gerektir ki kazā ve īfāsına kudreti yettikçe onun kazāsını niyyet ede. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "مَنْ إِدَّانَ دَيْنًا وَهُوَ يَنْوِي قَضَاءَهُ وَكَّلَ اللهُ بِهِ مَلَائِكَةً يَحْفَظُونَهُ وَيَدْعُونَ لَهُ حَتَّى يَقْضِيَهُ"[365] ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Kim ki bir borcu istidāne edip onun kazā ve īfāsını niyyet ettiği hālde borç edinir ise Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri o medyūna melāike-i kirām müvekkel edip tā ki onu saklarlar ve dahi edā ve kazāsı için ona duᶜā ederler." Hattā bu habere mebnī ihtiyācları olmaksızın seleften bir cemāᶜat gidip istikrāz ederlerdi, yaᶜnī vermek niyyetiyle istikrāz eden kimsenin muhāfazasına melāike meʾmūr olurlar ve kazāsı için ona duᶜā eylerler. [156] Ve buna mazhar olmak üzere selef-i sālihīnden bir cemāᶜat ihtiyācları olmaksızın istikrāz ede gelmişler demektir.

[ومهما كلمه صاحب الحق بكلام خشن فليحتمله وَلْيُقَابِلْهُ بِاللُّطْفِ اقْتِدَاءً بِرَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عليه وسلم إذ جاءه صاحب الدين عند حلول الأجل ولم يكن قد اتفق قضاؤه فجعل الرجل يشدد الكلام عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَهَمَّ بِهِ أَصْحَابُهُ فَقَالَ "دَعُوهُ فَإِنَّ لِصَاحِبِ الْحَقِّ مَقَالًا"]

Ve onunla katı ve iri söz söyledikçe gerektir ki ona mütehammil olup Nebī-i zī-şān efendimize iktidāʾen ona lutf ve yumuşak söz ile mukābele eyleye, yaᶜnī alacak sāhibi medyūna cefālı ve şiddetli söz söylerse de onun sözüne mütehammil olup kendisi lutf ile mukābele ede, zīrā ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimize vaᶜdesi hulūlünde borç sāhibi gelip alacağını istedikte ödemesi ona müteyessir ve münfık ola-

364 Buhārī, Vekāle, 6, no: 2306; Müslim, Musākāt, 22

365 İbn Māce, Sadakāt, 10, no: 2408; *Sahīhu* İbn Hibbān, 11/420, no: 5041.

madığından alacak sāhibi efendimize teşdīd-i kelāma cürᵓet eyledi. Ashāb-ı resūl onun menᶜine ihtimām ettiklerinde ᶜaleyhi's-selām efendimiz ashāb-ı kirāmına buyurdu ki ''دَعُوهُ فَإِنَّ لِصَاحِبِ الْحَقِّ مَقَالًا''[366] Yaᶜnī "Onu bırakınız, zīrā alacak sāhibine hakk-ı makāl vardır" diye o katı sözüne tahammül buyurdu.

[ومهما دار الكلام بين المستقرض والمقرض فالإحسان أن يكون الميل الأكثر للمتوسطين إلى من عليه الدين فإن المقرض يقرض عن غنى والمستقرض يستقرض عن حاجة وكذلك ينبغي أن تكون الإعانة للمشتري أكثر فإن البائع راغب عن السلعة يبغي ترويجها والمشتري محتاج إليها هذا هو الأحسن إلا أن يتعدى من عليه الدين حده فعند ذلك نصرته في منعه عن تعديه وإعانة صاحبه إذ قال صلى الله عليه وسلم ''أُنْصُرْ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا فَقِيلَ كَيْفَ نَنْصُرُهُ ظَالِمًا فَقَالَ مَنْعُكَ إِيَّاهُ مِنَ الظُّلْمِ نُصْرَةٌ لَهُ'']

Ve dahi müstakriz ile mukriz beynlerinde söz deverān ettikçe ihsān odur ki arada vāsıta olanların ekser-i meylleri medyūna ola, yaᶜnī medyūna yardım ve muᶜāvenet edeler, zīrā karz veren zenginlik ve gınādan etmiştir ve karz alan hācet ve zarūretten etmiştir ve muhtācīn ve ashāb-ı ıztırār muᶜāvenete sezāvārdırlar. Ve beyᶜ ve iştirāda dahi gerektir ki satın alan kimsenin muᶜāveneti daha ziyāde ola, çünkü satan o metāᶜa ᶜadem-i ihtiyācından nāşī kār için satıp revācını ister ve müşterī ise ona muhtāc olduğundan onun iştirāsını ister, muᶜāvenet merd-i muhtāca gerektir ki ahsen budur, meger ki medyūn kendi haddini tecāvüz edip de alacak sāhibine taᶜaddī etmiş ola, o vaktte medyūnun nusreti taᶜaddīsinin menᶜiyledir ve sāhibinin muᶜāvenetindedir, çünkü ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki ''أُنْصُرْ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا'' فَقِيلَ كَيْفَ نَنْصُرُهُ ظَالِمًا فَقَالَ ''مَنْعُكَ إِيَّاهُ مِنَ الظُّلْمِ نُصْرَةٌ لَهُ''[367] Ve "Zālim iken onun nusreti nice edelim?" dedikte ''مَنْعُكَ إِيَّاهُ مِنَ الظُّلْمِ نُصْرَةٌ لَهُ'' diye fermān buyurdu, yaᶜnī "Sen müᵓmin karındaşını zālim ve mazlūm olduğu hālde yardım eyle." Ve "Zālim iken bir nice onu yardım ederiz?" diye istifsār oludukta, "Sizin zulmünden onu menᶜ ve sāhibine yardım etmekliğini

366 Buhārī, Vekāle, 6, no: 2306; Müslim, Musākāt, 22.
367 Buhārī, İkrāh, 7, no: 6952; Müslim, el-Birr ve's-Sıla 16.

ona nusrettir" diye beyān buyurmuştur, yaᶜnī zulm etmekten onun menᶜi dahi ona yardım etmekliktir.

[الْخَامِسُ أَنْ يُقِيلَ مَنْ يَسْتَقِيلُهُ فَإِنَّهُ لَا يَسْتَقِيلُ إِلَّا مُتَنَدِّمٌ مُسْتَضِرٌّ بِالْبَيْعِ وَلَا يَنْبَغِي أَنْ يَرْضَى لِنَفْسِهِ أَنْ يَكُونَ سَبَبَ اسْتِضْرَارِ أخيه قال صلى الله عليه وسلم "مَنْ أَقَالَ نَادِمًا صَفْقَتَهُ أَقَالَ اللّٰهُ عَثْرَتَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ" أو كما قال]

Ve beşinci emr dahi iştirāsına peşīmān olup mebīᶜi redd etmek isteyen ādeme beyᶜi ikāle ve fesh ve mebīᶜi geriye alıp redd etmektir, zīrā nādim ve peşīmān ve zarar-dīde olan kimseden gayrı bir kimse satın aldığı nesnenin beyᶜini fesh ve ikāle ile mebīᶜi redd etmek istemez. Ve lāyık değildir ki müʾmin karındaşının mutazarrırlığı için sebeb olmağa kendi nefsine rāzī ola, yaᶜnī nefsine birāderinin zararına sebeb olmağa rāzī olmamak gerektir. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "مَنْ أَقَالَ نَادِمًا صَفْقَتَهُ أَقَالَ اللّٰهُ عَثْرَتَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ"[368] Yaᶜnī "Kim ki bir nādim ve peşīmānın safkasını ikāle ederse Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri dahi yevm-i kıyāmette onun ᶜasretini ikāle eder" yaᶜnī beyᶜine nādim ve beyᶜi ikāle ve fesh etmeğe tālib ve kādim olan kimsenin beyᶜini kim ki fesh edip de mebīᶜi geriye alıp kabūl ederse Cenāb-ı Vācibü'l-vücūd o kimsenin zelle ve hatīʾetini ᶜafv edip onlar tekerlenmekten onu saklar demektir.

[السَّادِسُ أَنْ يَقْصِدَ فِي مُعَامَلَتِهِ جَمَاعَةً مِنَ الْفُقَرَاءِ بِالنَّسِيئَةِ وَهُوَ فِي الْحَالِ عَازِمٌ عَلَى أن لا يطالبهم إن لم تظهر لهم ميسرة فقد كان في صالحي السلف من له دفتران للحساب أحدهما ترجمته مجهولة فيه أسماء من لا يعرفه من الضعفاء والفقراء وذلك أن الفقير كان يرى الطعام أو الفاكهة فيشتهيه فيقول أحتاج إلى خمسة أرطال مثلًا من هذا وليس معي ثمنه فكان يقول خذه واقض ثمنه عند الميسرة ولم يكن يعد هذا من الخيار بل عد من الخيار من لم يكن يثبت اسمه في الدفتر أصلًا ولا يجعله دينًا لكن يقول خُذْ مَا تُرِيدُ فَإِنْ يُسِّرَ لَكَ فَاقْضِ وَإِلَّا فَأَنْتَ فِي حِلٍّ مِنْهُ وَسَعَةٍ]

Ve altıncı emr ise o dahi fakr ondan bir nesneyi satın almak isteyip

---

368 *Musnedu*'l-Bezzār, 15/374, no: 8967; *Sahīhu* İbn Hibbān, 11/404, no: 5029; *Hilyetu'l-Evliyā*, 6/345; *Musnedu*'ş-Şihāb, 1/279, no: 454; el-Beyhakī, *es-Sunenu'l-Kubrā*, 6/44, no: 11129.

hāzır nukūdları olmazsa onlara istedikleri nesneyi veresiye satıp kudretleri olmayınca onlardan temennī istememek kasd ve ᶜazmiyle muᶜāmele ede, zīrā selef-i sālihīn üzerine mervīdir ki baᶜzılarının iki defteri olurdu, birisinin tercümesi mechūl olup onda fukarā ve zuᶜafādan bilemediği kimselerin ismleri kayd ederdi, meselā bir fakīr gelip yanında bir taᶜāmı veyāhūd bir fākiheyi görüp onu iştihāʾ eder de ona ben bundan beş batmana muhtācım velākin bende semeni yoktur ki bahāsını şimdi veremem derse o ādem senin akçen olduğu hālde bahāsını vermek üzere al diye satar da ismi o deftere kayd eder, [157] lākin onu ahyārdan saymazlardı, ahyārdan ancak o kimse sayılırdı ki o fakīrin ismi aslā deftere kayd etmez de onu ona deyn etmez, ancak sattığı vaktte fakīre der ki "İstediğini al da eger sana müyesser olduysa bahāsını ver, yoksa sana helāl olsun, zimmetin ondan berī ola."

[فَهَذِهِ طرق تجارات السلف وقد اندرست والقائم به محي لهذه السنة وبالجملة التجارة مَحَكُّ الرِّجَالِ وَبِهَا يُمْتَحَنُ دِينُ الرَّجُلِ وَوَرَعُهُ ولذلك قيل

لا يغرنك من المرء قميص رقعه　　أو إزار فوق كعب الساق منه رفعه

أو جبين لاح فيه أثر قد قلعه　　ولدى الدرهم فانظر غيه أو ورعه

ولذلك قيل إذا أثنى على الرجل جيرانه في الحضر وأصحابه في السفر ومعاملوه في الأسواق فلا تشكوا في صلاحه]

İşte selefin turuk-ı ticāretleri bunlardır, hālbuki münderis olmuşlardır. Bununla kıyām eden kimse işbu sünnete muhyīdir ve bi'l-cümle zābıta odur ki ticāret ādemlerin mihekkidir, onunla ādemin dīn ve veraᶜı imtihān olunur ve onun için nazm olarak bir rubāᶜī denilmiş ki

لَا يَغُرَّنَّكَ مِنَ الْمَرْءِ قَمِيصٌ رَقَعَه
أَوْ إِزَارٌ فَوْقَ كَعْبِ السَّاقِ مِنْهُ رَفَعَه
أَوْ جَبِينٌ لَاحَ فِيهِ أَثَرٌ قَدْ قَلَعَه
وَلَدَى الدِّرْهَمِ فَانْظُرْ غَيَّهُ أَوْ وَرَعَه

Ki hulāsa-i müfādı: "Sakın ādemin yamalayıp giydiği rukᶜalı gömleği seni aldatmasın veyā topuğundan yukarı kaldırdığı izārı seni aldat-

masın veyā cebīninden zuhūra gelip onu kalᶜ ettiği eseri seni aldatmasın, ancak dirhem katında onun ᶜayy ve veraᶜına bak yaᶜnī alışverişinde onun zulm ve salāhına nazar eyle de gör ki muᶜāmelesi zālimāne midir yoksa muslıhāne midir." Ve bunun için denildi ki eger bir ādemin üzerine hazarında olan komşuları ve seferinde olan arkadaşları ve çarşılarda onunla muᶜāmele etmiş olanları medh ü senā ederlerse onun salāhına siz aslā şek ve şübhe etmeyiniz.

[وشهد عند عمر رضي الله عنه شاهد فقال ائتني بمن يعرفك فأتاه برجل فأثنى عليه خيرًا فقال عمر أنت جاره الأدنى الذي يعرف مدخله ومخرجه قال لا فقال كنت رفيقه في السفر الذي يستدل به على مكارم الأخلاق فقال لا قال فعاملته بالدينار والدرهم الذي يستبين به ورع الرجل قال لا قال أظنك رأيته قائما في المسجد يهمهم بالقرآن يخفض رأسه طورًا ويرفعه أخرى قال نعم فقال اذهب فلست تعرفه وقال للرجل اذهب فائتني بمن يعرفك]

Mervīdir ki bir ādem bir ādem Hazret-i ᶜÖmer b. el-Hattāb'ın ᶜindinde bir şehādeti edāʾ etmiş ve ᶜÖmer ona: "Seni bilenleri getir ki seni taᶜdīl etsinler" dedikte gidip bir ādemi alıp getirdi ve o dahi üzerine hayr ile senā edip tezkiye edince ᶜÖmer ona: "Onun medhal ve mahrecini bilir en ziyāde yakın komşusu musun?" diye sordukta o ādem yok diye ihbār ve ᶜÖmer: "Onunla mekārim-i ahlāk üzerine istidlāl olunur bir seferde arkadaş oldun mu?" diye bir dahi suʾāl ve o ādem yok dedikte ᶜÖmer: "Onunla veraᶜ maᶜlūm olunan altın ve dirhemle bir vaktte onunla bir muᶜāmele ettin mi?" diye bir dahi ondan suʾāl ve o ādem yine yok diye cevāb ve ᶜÖmer: "Zann ederim ki sen onu mescidde Kurʾān okumakla hemheme edip gāh başını sallar ve gāh da başını kaldırıp ᶜibādet ettiğini görmüşsün" dedikte o ādem evet diye tasdīk ettikde ᶜÖmer ᶜaleyhi'r-rıdvān: "Var git, sen onu bilmezsin" diye redd ve o şāhide: "Git seni bilen bir ādem bana getir" diye āher bir müzekkī taleb etmiştir.

el-Bābu'l-Hāmisü Fī Şefkati't-Tāciri ᶜAlā Dīnihi Fīmā Yehussuhu ve Yeᶜummuhu Āhiretehu

[الباب الخامس في شفقة التاجر على دينه فيما يخصه ويعم آخرته]

[ولا يَنْبَغِي لِلتَّاجِرِ أَنْ يَشْغَلَهُ مَعَاشُهُ عَنْ مَعَادِهِ فَيَكُونَ عُمْرُهُ ضَائِعًا وَصَفْقَتُهُ خَاسِرَةً وَمَا يَفُوتُهُ مِنَ الرِّبْحِ فِي الْآخِرَةِ لَا يَفِي بِهِ ما ينال في الدنيا فيكون اشْتَرَى الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ بَلِ الْعَاقِلُ يَنْبَغِي أَنْ يُشْفِقَ عَلَى نَفْسِهِ وَشَفَقَتُهُ عَلَى نَفْسِهِ يحفظ رَأْس مَالِهِ وَرَأْسُ مَالِهِ دِينُهُ وَتِجَارَتُهُ فِيهِ قال بعض السلف أولي الأشياء بالعاقل أحوجه إليه في العاجل وأحوج شيء إليه في العاجل أحمده عاقبة في الآجل]

Beşinci bāb ise ki tācirin nefsine muhtass ve āhiretine ʿāmm olup dīnine müteʿallik olan umūrdan dolayı dīnine şefkat etmeklik beyānında idi, o dahi işte bu bābdır. Şöyle ki tācirin maʿāşı maʿādından onu meşgūl etmemek gerektir, zīrā maʿādından maʿāşı ile meşgūl olursa onun ʿömrü zāyiʿ ve safkası hāsir olmuş olur, āhiret ribhinden ona geçmiş olan kār ve ticārete dünyādan nāil olduğu şey vefā etmez, hayāt-ı dünyāyı āhiretle satın almış olur. ʿĀkıl ancak o kimsedir ki burasını bilip āhireti hayāt-ı dünyā ile satın alıp nefsine şefkat ede. Ve nefsine şefkati sermāyesinin hıfzıyladır ve onun sermāyesi dīnidir, ticāreti ondadır, hattā baʿzu's-selef demiş ki "ʿĀkıla eşyānın en ziyāde evlāsı ancak o nesnedir ki ʿācilde yaʿnī dünyāda ona ihtiyācı her bir şeyden ziyāde ola." Ve ʿācilde her bir şeyden ziyāde ona muhtāc olduğu şey ancak o şeydir ki ācilde onun ʿākıbeti her bir şeyden ziyāde mahmūd ola.

[وقال معاذ بن جبل رضي الله عنه في وصيته إنه لا بد لك من نصيبك في الدنيا وأنت إلى نصيبك من الآخرة أحوج فابدأ بنصيبك من الآخرة فخذه فإنك ستمر على نصيبك من الدنيا فتنظمه قال الله تعالى ﴿وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا﴾ أي لا تنس في الدنيا نصيبك [158] منها للآخرة فإنها مزرعة الآخرة وفيها تكتسب الحسنات]

Muʿāz bin Cebel ʿaleyhi'r-rıdvān oğluna olan vasiyyetinde demiş ki "Sana dünyādan bir nasīb lāzımdır, lākin āhirete olan nasībe ihtiyācın ondan ziyādedir, yaʿnī nasīb-i dünyā olan ihtiyācından ziyāde nasīb-i āhirete muhtācsın ve hāl böyle olunca sen āhiretten olan nasībine bedʾ edip ele al, zīrā elbette dünyādan olan nasībin üzerine geçip onu dahi muntazam edersin," Hakk subhānehu ve taʿālā buyurmuş ki ﴿وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا﴾[369] Ve bunun tefsīrinde denilmiş ki "Dünyādan āhirete

369 Kasas, 28/77.

olan nasībini dünyāda unutma, zīrā dünyā āhiretin mezraᶜasıdır, onda hasenāt kazanılır."

[وإنما تتم شفقة التاجر عَلَى دِينِهِ بِمُرَاعَاةِ سَبْعَةِ أُمُورٍ الْأَوَّلُ حُسْنُ النية والعقيدة فِي ابْتِدَاءِ التِّجَارَةِ فَلْيَنْوِ بِهَا الِاسْتِعْفَافَ عَنِ السُّؤَالِ وَكَفَّ الطَّمَعِ عَنِ النَّاسِ اسْتِغْنَاءً بِالْحَلَالِ عَنْهُمْ وَاسْتِعَانَةً بِمَا يَكْسِبُهُ عَلَى الدِّينِ وَقِيَامًا بِكِفَايَةِ الْعِيَالِ لِيَكُونَ مِنْ جُمْلَةِ الْمُجَاهِدِينَ بِهِ وَلْيَنْوِ النُّصْحَ لِلْمُسْلِمِينَ وَأَنْ يُحِبَّ لِسَائِرِ الْخَلْقِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ وَلْيَنْوِ اتِّبَاعَ طَرِيقِ الْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ فِي مُعَامَلَتِهِ كَمَا ذَكَرْنَاهُ وَلْيَنْوِ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ فِي كُلِّ مَا يراه في السوق فإذا أضمر هذه العقائد والنيات كَانَ عَامِلًا فِي طَرِيقِ الْآخِرَةِ فَإِنِ اسْتَفَادَ مَالًا فَهُوَ مَزِيدٌ وَإِنْ خَسِرَ فِي الدُّنْيَا رَبِحَ فِي الْآخِرَةِ]

Ve tācirin dīnine şefkası ancak yedi emrin murāᶜatıyla tamām olur: Birincisi ibtidā-i ticārette hüsn-i niyyete ve ᶜakīde iledir ki suᵓālen istiᶜfāf ve nāstan keff-i tamaᶜ ve halktan istignā ve kesb edeceği nesne ile dīn üzerine istiᶜāne ve ᶜayālin kifāyetine kıyām etmekliği niyyet ede, yaᶜnī ticāretiyle işbu mekāsıdı niyyet ede tā ki onunla cümle-i mücāhidīnden ola ve dahi onunla müslimīne nush etmek ve nefsine sevdiği nesneyi sāirü'l-halka sevmekliği niyyet eyleye ve hem dahi zikr ettiğimiz vech üzere muᶜāmelesinde tarīk-i ᶜadl ve ihsānı kasd ve çarşıda her bir göreceğine münkerden nehy ve maᶜrūfe emr etmekliği dahi niyyet eyleye. Ve çün bu ᶜakāid ve niyyātı ızmār eder, tarīk-i āhirette ᶜāmil olmuş olur. Ve eger o ticāretle bir mālı ona kār edip istifāde eylerse ona o ribh-i mezīd bir nefᶜdir ve eger zarar edip dünyāda hüsrān ettiyse onun dünyādaki ziyānı āhirette bir ribhtir.

[الثَّانِي أَنْ يَقْصِدَ الْقِيَامَ فِي صَنْعَتِهِ أَوْ تِجَارَتِهِ بِفَرْضٍ مِنْ فُرُوضِ الْكِفَايَاتِ فَإِنَّ الصِّنَاعَاتِ وَالتِّجَارَاتِ لَوْ تُرِكَتْ بَطَلَتِ الْمَعَايِشُ وَهَلَكَ أَكْثَرُ الْخَلْقِ فَانْتِظَامُ أَمْرِ الْكُلِّ بتعاون الكل وتكفل كل فريق بعمل ولو أقبل كلهم على صنعة واحدة لتعطلت البواقي وهلكوا وعلى هذا حمل بعض الناس قوله صلى الله عليه وسلم اختلاف أمتي رحمة أي اختلاف هممهم في الصناعات والحرف]

Ve ikinci emr dahi sanᶜat ve ticāretinde furūz-ı kifāyeden bir farza kıyām etmek kasdıdır ki o sanᶜat ile bir farz-ı kifāyeye kıyām ettiğini niyyet eyle, zīrā sınāᶜat ve ticārāt terk olunsalar maᶜāyiş bātıl olurlar ve

ekserü'l-halk hālik olur. Kāffe-i nāsın intizām-ı umūrları kāffenin teᶜā-vünüyle hāsıl olur ki her bir ferīk bir ᶜamele mütekeffil olmasıyla olur, çünkü kāffesi bir sanᶜat-ı vāhide üzerine ikbāl etmiş olsalar sınāᶜat-ı sāi-re müteᶜattıl olup halk hālik olurdu. Baᶜzu'n-nās ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizin [370]"اِخْتِلَافُ أُمَّتِي رَحْمَةٌ" diye buyurduğu hadīs-i şerīfin müfādını buna haml ettiler ki tefsīrinde "Ümmetin sınāᶜat ve hirefte olan himemātlarının ihtilāfı rahmettir" demişler.

[وَمِنَ الصِّنَاعَاتِ مَا هِيَ مُهِمَّةٌ وَمِنْهَا مَا يستغنى عنها لرجوعها إلى طلب النعم وَالتَّزَيُّنِ فِي الدُّنْيَا فَلْيَشْتَغِلْ بِصَنْعَةٍ مُهِمَّةٍ لِيَكُونَ في قيامه بِهَا كَافِيًا عَنِ الْمُسْلِمِينَ مُهِمًّا فِي الدِّينِ وليجتنب صناعة النقش والصياغة وتشييد البنيان بالجص وجميع ما تزخرف به الدنيا فكل ذلك كرهه ذوو الدين فأما عمل الملاهي والآلات التي يحرم استعمالها فاجتناب ذلك من قبيل ترك الظلم]

Velākin sınāᶜattan mühimme sanᶜatlar vardır ve gayr-ı mühimme dahi vardır ki dünyāda taleb-i tenaᶜᶜum u tezeyyüne rāciᶜ olduğu eclden ondan istignā᾿ mümkindir, yaᶜnī sanᶜatlar kaç nevᶜe mütenevviᶜdir: baᶜ-zıları mühim ve furūz-ı kifāyedendir ve baᶜzıları gayr-ı mühimmdir ki mübāhtır veyāhūd mekrūhtur ve baᶜzıları harāmdır. Ve çün hüsn-i niy-yet ü iᶜtikād ile furūz-ı kifāyeden maᶜdūd olan bir sanᶜatla kıyām etmek ister, gerektir ki sanāyiᶜ-i muharremeden ictināb ve sanāyiᶜ-i mekrūhe vü gayr-i mühimmeden dahi ittikā᾿ edip dāimā mühimme bir sanᶜatla iş-tigāl ede, tā ki onunla olan kıyāmında müslimīn üzerine dīninde bir mü-himme kāfī olmuş ola ve nakş ve kuyumculuk sanᶜatlarından ve ebniye-yi alçı ve kireç ile teşyīdi işinden müctenib ve mütebāᶜid ola. Ve'l-hāsıl her sanᶜat ki dünyā onunla bezelenip mütezahref olur, ondan ittikā᾿ ede; dīndār olanlar onları mekrūh görmüşler. Ve melāhī ve istiᶜmāli harām olan ālātın ᶜameli ise onlardan ictināb etmek terk-i zulm kabīlindendir.

[ومن جملة ذلك خياطة الخياط القباء من الإبر يسم للرجال وصياغة الصائغ مراكب الذهب أو خواتيم الذهب للرجال فكل ذلك من المعاصي والأجرة المأخوذة عليه حرام ولذلك أوجبنا الزكاة فيها وإن كنا لا نوجب الزكاة في الحلي لأنها إذا

---

370 *el-Mekāsıdu'l-Hasene*, 1/69, no: 39; *Kenzu'l-ᶜUmmāl*, 10/136, no: 28685; *Keşfu'l-Hafā*, 1/75, no: 153.

قصدت للرجال فهي محرمة وكونها مهيأة للنساء لا يلحقها بالحلي المباح ما لم يقصد ذلك بها فيكتسب حكمها من القصد]

Ve sanāyiᶜ-i muharremenin cümlesinden ipekten erkeklere kaftan ve kabāyı dikmek ve kezālik erkeklere altından merākib ve hātemleri yapıp sıyāgat etmektir. Bunların mecmūᶜu meᶜāsīdendir ve bunların [159] üzerlerine ücret almak harāmdır ve onun için onda zekātı vermek īcāb ettik velev ki biz huliyyde zekātı īcāb etmeyiz, zīrā erkeklere kasd olunursa onlara muharremdir ve nisāya olmaklığı yaᶜnī nisāya yapılıp onlara müheyyā olmaklığı onları huliyy-i mübāha ilhāk etmez, mādām ki huliyy-i nisāya ilhākı murād olunmamış, vaktā ki huliyy-i nisāya ilhākı murād olunur, o vakt kasd ile o hükmü iktisāb eder.

[وقد ذكرنا أن بيع الطعام وبيع الأكفان مكروه لأنه يوجب انتظار موت الناس وحاجتهم بغلاء السعر ويكره أن يكون جزارًا لما فيه من قساوة القلب وأن يكون حجامًا أو كناسًا لما فيه من مخامرة النجاسة وكذا الدباغ وما في معناه وكره ابن سيرين الدلالة وكره قتادة أجرة الدلال ولعل السبب فيه قلة استغناء الدلال عن الكذب والإفراط في الثناء على السلعة لترويجها ولأن العمل فيه لا يتقدر فقد يقل وقد يكثر ولا ينظر في مقدار الأجرة إلى عمله بل إلى قدر قيمة الثوب هذا هو العادة وهو ظلم بل [ينبغي أن] ينظر إلى قدر التعب وكرهوا شراء الحيوان للتجارة لأن المشتري يكره قضاء الله فيه وهو الموت الذي بصدده لا محالة وحلوله وقيل بع الحيوان واشتر الموتان وكرهوا الصرف لأن الاحتراز فيه عن دقائق الربا عسير ولأنه طلب لدقائق الصفات فيما لا يقصد أعيانها وإنما يقصد رواجها وقلما يتم للصيرفي ربح إلا باعتماد جهالة معامله بدقائق النقد فقلما يسلم الصيرفي وإن احتاط ويكره للصيرفي وغيره كسر الصحيح والدنانير إلا عند الشك في جودته أو عند ضرورة قال أحمد بن حنبل رحمه الله ورد نهي عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وعن أصحابه في الصياغة من الصحاح وأنا أكره الكسر وقال يشتري بالدنانير دراهم ثم يشتري بالدرهم ذهبًا ويصوغه]

Biz mebāhis-i mütekaddimede zikr ettik ki beyᶜ-i taᶜām ve beyᶜ-i ekfān mekrūhturlar, zīrā beyᶜ-i ekfān halkın vefātının intizārına mūcib olur ve beyᶜ-i galā-i siᶜr ile ihtiyāc-ı nāsın intizārına mūcib olur. Ve dahi kasāvet-i kalbe mūcib olduğu haysiyyetle cezzārlık ve muhāme-

re-i necāset hasebiyle haccāmlık ve kennāslık ve debbāglık ve bunların maᶜnālarında olan sanāyiᶜi mekrūh ᶜadd etmişler. İbn Sīrīn dellāllığı ve İbn Katāde dellāllık ücretini mekrūh görmüşler. Ve mercūdur ki esbāb-ı kerāheti dellālların yalan söylemeklikleri ve sattıkları nesneye tervīci için ifrāt olarak senā etmeleri ola veyāhūd onda olan ᶜamel mukadder olamamasıdır ki gāh az ve gāh çok olur, ᶜameline göre ücretine nazar olunmayıp belki hasebe'l-ᶜāde mebīᶜin kıymetine nazar olageldiği ecl-den ola, hālbuki ᶜamele bakmayıp kıymet-i beyᶜe nazar etmek zulmdür, hakk ve vācib odur ki dellālların yorgunluklarına bakılıp ona göre on-lara ücret takdīr oluna. Ve ticāret için hayvānātın iştirāsı dahi mekrūh görmüşler, zīrā müşterīleri onlarda olan kazāullāhtan kerāhet ederler ki sadedinde bulundukları ve lā-mahāle onlara hulūlü mukarrer olan vefāt ve mevtleri kerh ederler. Denilmiş ki hayevānı sat da mevetānı satın al. Ve dahi sarrāflık sanᶜatı dahi mekrūh görmüşler, zīrā sarrāflık-ta dekāik-i ribādan ihtirāz etmek güçtür ve hem dahi sarrāflıkta aᶜyānı maksūd olmayan nukūdun sıfāt-ı dakīkaları taleb olunur ve o sıfātın revācı kasd olunur. Ve dekāik-i nakde cehālet vākiᶜ olmaksızın sarrāfa ribhin vukūᶜu az olur, ancak o cehālete iᶜtimāden o muᶜāmele cārī olur ve o cehāletle ona ribh vākiᶜ olur, ihtiyāt etse bile sarrāf bundan sālim olamaz, zīrā bundan selāmet bulan sarrāf azdır. Ve dahi nukūd-ı sahīha ve denānīrin kesri sarrāfa ve gayr-ı sarrāfa mekrūhtur, meger ki zarūret ola veyāhūd cevdetinde şekk ve iştibāh vākiᶜ ola. Ahmed b. Hanbel ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Nukūd-ı sahīhadan sıyāgat etmek hakkın-da ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimizden ve ashāb-ı ᶜızāmı tarafla-rından nehy ve menᶜ vārid olmuştur. Ben dahi nukūdun kesrini kerh ederim." Ve sıyāgata ihtiyāc vākiᶜ olursa gerektir ki dīnār ile derāhimi iştirā᾿ edeler ve derāhim ile meskūk olmayan altın nukresi satın alıp onu sıyāgat ettireler.

[واستحبوا تجارة البز قال سعيد بن المسيب ما من تجارة أحب إلي من البز ما لم يكن فيها أيمان وقد روي ''خَيْرُ تِجَارَتِكُمُ الْبَزُّ وَخَيْرُ صَنَائِعِكُمُ الْخَرَزُ'' وفي حديث آخر ''لَوِ اتَّجَرَ أَهْلُ الْجَنَّةِ لَاتَّجَرُوا فِي الْبَزِّ وَلَوِ اتَّجَرَ أَهْلُ النَّارِ لَاتَّجَرُوا فِي الصَّرْفِ'' وقد كان غالب أعمال الأخيار من السلف عشر صنائع الخرز والتجارة

والحمل والخياطة والحذو والقصارة وعمل الخفاف وعمل الحديد وعمل المغازل ومعالجة صيد البر والبحر والوراقة قال عبد الوهاب الوراق قال لي أحمد بن حنبل ما صنعتك قلت الوراقة قال كسب طيب ولو كنت صانعًا بيدي لصنعت صنعتك ثم قال لي لا تكتب إلا مواسطة واستبق الحواشي وظهور الأجزاء]

Selef-i sālihīn ve ᶜulemā-i ᶜārifīn bezin ticāresini müstehabb görmüşlerdir ki bezzāzlık sanᶜatı makbūl ve müstehabb gördüler, o dahi eymāndan müctenib olursa yaᶜnī alışveriş ederken yemīn etmezse. Ve dahi mervīdir ki hakkında "خَيْرُ تِجَارَتِكُمُ الْبَزُّ وَخَيْرُ صَنَائِعِكُمُ الْخَرَزُ"[371] vārid olmuştur, yaᶜnī "Sizin hayrlı ticāretiniz bezdir ve hayrlı sınāᶜatiniz dikiciliktir" ki "bezz" kumaş ve bez ve elbiseye dāyir olan şeylerdir. Ve hadīs-i āherde gelmiş ki "لَوِ اتَّجَرَ أَهْلُ الْجَنَّةِ لَاتَّجَرُوا فِي الْبَزِّ وَلَوِ اتَّجَرَ أَهْلُ النَّارِ لَاتَّجَرُوا فِي الصَّرْفِ"[372] ki hulāsa-i mazmūn-ı şerīfi: "Ehl-i cennet ticāret etmiş olsaydılar bezde ticāret ederlerdi ve ehl-i āteş dahi ticāret etmiş olsaydılar sarrāflıkta ticāret ederlerdi." Zamān-ı sālifte ahyārın agleb-i aᶜmāli on ᶜadet sanᶜatlarda idi: dikicilik ve ticāretlik ve hammāllık ve terzilik ve kesmeklik ve kassārlık ve haffāflık ve demircilik ve çıkrık iğneleri işlemeklik ve berr ve bahrde av avlamak için dām ve tuzak işlemeklik ve yazı yazmaklık sanᶜatları idi. ᶜAbdulvehhāb-ı Varrāk demiş ki İmām Ahmed b. Hanbel bana dedi ki "Senin sanᶜatın nedir?" Ben dahi: "Varrākım yaᶜnī evrākı yazarım" dedim. Ahmed: "Helāl kesbdir, ben dahi elimle bir iş işleyip sanᶜatkār olmuş olsam senin bu sanᶜatın işlerdim" diye tahsīn etti sonra "Ortadan gayrı dīger yerde yazmayasın ve kenārları bırakıp [160] cüzʾlerin arkalarını bırak" yaᶜnī evrākta yazı yerleri varakanın ortasında ola, etrāfında havāşī ve kenārları kala tā ki mürūr-i ezmine ile yazısına havāşī ve kenārların fersūdelikleriyle bir halel gelmeye ve şīrāz-bendleri tāzelendikçe yazıya bir ziyān tārī olmaya diye taᶜrīf ve nush etmiştir.

[وأربعة من الصناع موسومون عند الناس بضعف الرأي الحاكة والقطانون والمغازليون والمعلمون ولعل ذلك لأن أكثر مخالطتهم مع النساء والصبيان ومخالطة

---

371 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/312.

372 Bkz. et-Taberānī, *el-Muᶜcemu's-Sagīr*, 2/17, no: 699.

ضعفاء العقول تضعف العقل كما أن مخالطة العقلاء تزيد في العقل وعن مجاهد أن مريم عليها السلام مرت في طلبها لعيسى عليه السلام بحاكة فطلبت الطريق فأرشدوها غير الطريق فقالت "اَللَّهُمَّ انْزَعِ الْبَرَكَةَ مِنْ كَسْبِهِمْ وَأَمِتْهُمْ فُقَرَاءَ وَحَقِّرْهُمْ فِي أَعْيُنِ النَّاسِ" فاستجيب دعاؤها]

Nās ᶜindinde ashāb-ı sanᶜattan dört sınıf zaᶜf-ı reʾy ve sehāfet-i ᶜakl ile mevsūm ve maᶜlūmlardır. Ve bu cihetle işbu sanāyiᶜ ashābı enzār-ı ᶜammede hor görünüp bu hirfetler mergūb değillerdir ki çulhacılar ve panbukçular ve magzelciler ve sıbyān muᶜallimleri. Ve bir kalvde altı sınıf sayılmış ki bu rubāᶜīde hasr olunmuş. Rubāᶜī:

إِنَّ الصِّقَاعَةَ اُسِّسَتْ فِي سِتَّةٍ
فِي حَائِكٍ وَمُنَبِّبٍ وَاِسْكَافٍ
وَمُعَلِّمِ الصِّبْيَانِ يَشْرَعُ بَيْنَهُمْ
وَكَذَلِكَ الْحَلَّاجُ وَالنَّدَّافُ

Ki hulāsa-i müfādı "ᶜAle't-tahkīk sıkāᶜat altı sınıfta müʾesses olmuştur ki çulhacıyān ve ipliği kamışa saran ve pīne-dūzān ve mekteb sıbyānı hācesi ve penbenin çekirdeğini çıkrıkla temyīz eden ve penbeyi indiren sınıflardır." Çünkü bunların ekser-i muhālatataları nisāʾ ve sıbyān iledir ve nisāʾ ve sıbyān ise ᶜaklları zaᶜīftir. ᶜUkalānın muhālatasıyla ᶜakl zāid olduğu gibi zuᶜafā-i ᶜukūl ile muhālatasında dahi ᶜakl zaᶜīf ve zebūn olur. Mücāhid ᶜaleyhi'r-rahmenin üzerine mervīdir ki Hazret-i ᶜĪsā ᶜaleyhi's-selāmın vālidesi Hazret-i Meryem, ᶜĪsā ᶜaleyhi's-selāmın talebinde çulhacılar üzerlerine mürūr edip onlardan yol üzerine suʾāl ettikde ona doğru söylemeyip dīger yolu göstermişler ve çün bu hıyānetlerini anladı onlara inkisār ve bed-duᶜā edip dedi ki "اَللَّهُمَّ انْزَعِ الْبَرَكَةَ مِنْ كَسْبِهِمْ وَأَمِتْهُمْ فُقَرَاءَ وَحَقِّرْهُمْ فِي أَعْيُنِ النَّاسِ" Yaᶜnī "Yā rabbi, bunların kesblerinden bereketini nezᶜ eyle ve dilenci oldukları hālde onları müteveffā eyle ve nās gözlerinde onları hor ve hakīr eyle." Hakk subhānehu ve taᶜālā hazretleri onun duᶜāsını icābet edip kabūl buyurdu.

[وكره السلف أخذ الأجرة على كل ما هو من قبيل العبادات وفروض الكفاية كغسل الموتى ودفنهم وكذا الأذان وصلاة التراويح وإن حكم بصحة الاستئجار عليه وكذا تعليم القرآن وتعليم علم الشرع فإن هذه أعمال حقها أن يتجر فيها للآخرة وأخذ الأجرة عليها استبدال بالدنيا عن الآخرة ولا يستحب ذلك]

ᶜİbādāt ve furūz-ı kifāye kabīlinden olan aᶜmāl üzerine ücret almaklığı selef-i sālihīn mekrūh görmüşler ki gasl-ı mevtā ve defn-i mevtā ve ezān okumak ve terāvīh namāzı kıldırmak aᶜmāli gibi velev ki sıhhat-i istīcāre hükm olunmuş ola. Ve taᶜlīm-i Kurᵓān ve ᶜilm-i şerᶜ taᶜlīmi dahi böyledir ki taᶜlīmleri üzerine ücret almak mekrūhtur, zīrā bu aᶜmālin hakkı odur ki onunla ādem āhirete ticāret eyleye ve eger onda āhiret için ticāret etmeyip de üzerine ücret alırsa āhiretten dünyā ile istibdāl etmiş olur ve bu ise müstehabb değildir.

[الثالث أن لا يَمْنَعَهُ سُوقُ الدُّنْيَا عَنْ سُوقِ الْآخِرَةِ وَأَسْوَاقُ الْآخِرَةِ الْمَسَاجِدُ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى ﴿رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ﴾ وقال الله تعالى ﴿فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ﴾ فينبغي أن يجعل أول النهار إلى وقت دخول السوق لآخرته فيلازم المسجد ويواظب على الأوراد كان عمر رضي الله عنه يقول للتجار اجعلوا أول نهاركم لآخرتكم وما بعده لدنياكم وكان صالحو السلف يجعلون أول النهار وآخره للآخرة والوسط للتجارة ولم يكن يبيع الهريسة والرؤوس بكرة إلا الصبيان وأهل الذمة لأنهم كانوا في المساجد بعد]

Ve üçüncü emr ise o dahi sūk-ı āhiretten sūk-ı dünyā onu menᶜ etmemektir, esvāk-ı āhiret mesācidlerdir. Tebāreke ve taᶜālā hazretleri buyurdu ki ﴿رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ﴾[373] ki bu āyet sūre-i Nūr'un otuz yedinci āyetidir, tefsīrinde denilmiş ki "Ādemler vardır ki onları ticāret-i rābiha ve ahz-ı ᶜatā zikrullāhtan ve namāzdan ve edā-i zekāttan menᶜ ve iştigāl etmez." Ve dahi buyurmuş ki ﴿فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ﴾[374] Bu āyet dahi sūre-i mezbūrenin otuz altıncı āyetidir ki hulāsa-i tefsīrinde denilmiş ki "Hānelerde yaᶜnī mescidlerde Allāhu taᶜālā onların kadrini terfīᶜ ile taᶜzīm olun-

---

373 Nūr, 24/37.

374 Nūr, 24/36.

mak izn ve emr eyledi ve onlarda onun ismi yād olunur." Lāyık odur ki merd-i tācir nehārın evveli çarşıya duhūlü vaktine kadar āhirete [saᶜy] edip mescidlere mülāzemet ede ve evrāda muvāzabet eyleye ki ᶜÖmer b. el-Hattāb ᶜaleyhi'r-rıdvān tüccāra derdi ki "Nehārlarınızın evvelini āhiretinize edininiz ve sonrasını dünyānız." Sulehā-i selef nehārın evvel ve āhirini āhirete tahsīs ederlerdi ve ortasını ticāretlerine bırakırlardı ki herīse ve kelle paça yemeklerini sabāhleyin sıbyān satardı ki sıbyān ve zımmiyyāndan gayrı bu yemekleri satan bir kimse yok idi, yaᶜnī cemīᶜ-i ehl-i tevhīd esvāk-ı āhirette bulunurlardı belki kāffe-i ricāl-i müᵓminīn mescidlerde kuşluğa kadar durup evrād ü ezkār ile meşgūl olurlardı.

[وفي الخبر إن الملائكة إذا صعدت بصحيفة العبد وفيها في أول النهار وفي آخره ذكر الله وخير كفر الله [161] عنهما ما بينهما من سيئ الأعمال وفي الخبر تلتقي ملائكة الليل والنهار عند طلوع الفجر وعند صلاة العصر فيقول الله تعالى وهو أعلم بهم كيف تركتم عبادي فيقولون تركناهم وهو يصلون وجئناهم وهم يصلون فيقول الله سبحانه وتعالى أشهدكم أني قد غفرت لهم]

Ve dahi haberde gelmiş ki ᶜabdin sahīfesiyle melāike-i kirām semāvāta çıktıkları vaktte o sahīfenin içinde evvel-i nehār ve āhirinde zikrullāh ve hayr aᶜmāli yazılı olur ise Hakk subhānehu ve taᶜālā hazretleri o ᶜabdin üzerinden mā-beyninde olan günāhları tekfīr eder, yaᶜnī evvel-i nehār ile āhir-i nehārda yazılan aᶜmāl-i sāliha beyninde yazılan cürm ve kusūrlarının günāhları ᶜafv ve magfiret olunur ki aᶜmāl-i seyyiᵓesinin tekfīrine o aᶜmāl-i sāliha-i mütekaddime ve müteᵓahhiresi keffāret olur demektir. Ve yine haberde vārid olmuş ki tulūᶜ-i fecrde ikindi namāzından sonra melāike-i nehār ile melāike-i leyl mültekī olurlar ve Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri kullarının ahvāl ve efᶜāllerine onlardan daha ziyāde ᶜālim ve dānā olduğu hālde melāikeye buyurur ki "Siz benim kullarımı nice terk ettiniz?" yaᶜnī onlardan ayrıldığınız vaktte ne işte bırakıp ayrıldınız. O melāike: "Namāz kıldıkları hālde onları terk ettik ve namāz kılarken onlara vardık" yaᶜnī namāz kılar iken onlara kavuştuk ve namāzda iken onlardan ayrıldık derler. Bārī taᶜālā dahi o vaktte buyurur ki "Ben sizi işhād ederim ki ben onlara magfiret ettim."

[ثم مهما سمع الأذان في وسط النهار للأولى والعصر فينبغي أن لا يعرج على شغل وينزعج عن مكانه ويدع كل ما كان فيه فما يفوته من فضيلة التكبيرة الأولى مع الإمام في أول الوقت لا توازيها الدنيا بما فيها ومهما لم يحضر الجماعة عصى عند بعض العلماء وقد كان السلف يبتدرون عند الأذان ويخلون الأسواق للصبيان وأهل الذمة وكانوا يستأجرون بالقراريط لحفظ الحوانيت في أوقات الصلوات وكان ذلك معيشةً لهم وقد جاء في تفسير قوله تعالى ﴿لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ﴾ أنهم كانوا حدادين وخرازين فكان أحدهم إذا رفع المطرقة أو غرز الإشفى فسمع الأذان لم يخرج الإشفى من المغرز ولم يوقع المطرقة ورمى بها وقام إلى الصلاة]

Ondan sonra nehārın ortasında öyle veyāhūd ikindi namāzlarının ezānlarını işittikçe aslā bir işe el uzatmaya, ᶜale'l-fevr yerinden sıçrayıp namāza gitmeğe müsāraᶜat ede, elinde her ne ki var ise onu terk eyleye, zīrā vaktin ibtidāsında imām ile tekbīr almaktan ona geçmiş olacak fazīlete dünyā ve mā-fihā müvāzī ve mukābil olamaz. Cemāᶜate varmayan, baᶜzı ᶜulemāᵓ katında ᶜāsī olur, yaᶜnī ezānı işitip cemāᶜatle namāz kılmağa varmazsa ᶜāsī olur, çünkü daᶜvete icābet etmemiş olur. Mervīdir ki selef-i sālihīn ᶜinde'l-ezān fevren ve ᶜācilen cāmiᶜa müsāraᶜat edip dükkānlarını sıbyān ve ehlü'z-zimmenin yedlerinde bırakırlardı, çarşıları ehl-i zimmet ve sıbyāna terk ederlerdi ve evkāt-ı salavātta dekākīnlerinin muhāfazalarına karārīt ile ādemleri tutup istīcār ederlerdi, o dahi onlara maᶜīşet idi. Ve dahi ﴿لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ﴾[375] kavl-i celīli tefsīrinde gelmiş ki işbu senā-i ᶜālīye mazhar olan zevāt-ı kirām demirciler ve dikiciler idi ki onların birisi ezānı işittiği ānda eger çekici kaldırmış veyāhūd bizi dikiş yerine sokmuş olursa o bizi çekmez ve o çekici indirmez ki bizi yerinde bırakıp çıkarmazdı ve çekici dahi yere atıp derhāl namāza savuşup giderdi ki o derecede müsāraᶜat ve istiᶜcāl ederlerdi.

[الرَّابِعُ أَنْ لَا يَقْتَصِرَ عَلَى هَذَا بَلْ يُلَازِمَ ذِكْرَ اللَّهِ سُبْحَانَهُ فِي السُّوقِ وَيَشْتَغِلَ بِالتَّهْلِيلِ وَالتَّسْبِيحِ فَذِكْرُ اللَّهِ فِي السُّوقِ بَيْنَ الغافلين أفضل قال صلى الله عليه وسلم ''ذَاكِرُ اللهِ فِي الْغَافِلِينَ كَالْمُقَاتِلِ خَلْفَ الْفَارِّينَ وَكَالْحَيِّ بَيْنَ الْأَمْوَاتِ'' وفي لفظ آخر ''كَالشَّجَرَةِ الْخَضْرَاءِ بَيْنَ الْهَشِيمِ'']

375 Nūr, 24/37.

Ve dördüncü emr ise o dahi mezkūr olan ᶜibādet ve evrād ve salavāt-ı mefrūzayı cemāᶜatle edāları üzerlerine iktisār etmemekliktir, yaᶜnī bunlarla iktifā etmeye, belki tesbīh ve tehlīl ile çarşıda zikrullāha hemīşe mülāzemet ede, zīrā beyne'l-gāfilīn çarşıda Allāh'ınn zikri efdaldir. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "ذَاكِرُ اللهِ فِي الْغَافِلِينَ كَالْمُقَاتِلِ خَلْفَ الْفَارِّينَ وَكَالْحَيِّ بَيْنَ الْأَمْوَاتِ" وفي لفظ آخر "كَالشَّجَرَةِ الْخَضْرَاءِ بَيْنَ الْهَشِيمِ"[376] ki hulāsa-i meᵓāl-i münīfi: "Gāfilīn içinde Zāt-ı Zü'l-Celāl'i zikr eden, gazādan firār edenlerin arkalarında mukātele ve muhārebe eden gibidir ve emvāt içinde hayy ve zinde ādem gibidir." Ve lafz-ı āherde "Kuruyup hemīş olmuş olan huşk ve hāşāk içinde yeşil bir ağaç gibidir."

[وقال صلى الله عليه وسلم "مَنْ دَخَلَ السُّوقَ فَقَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ كَتَبَ اللهُ لَهُ أَلْفَ أَلْفِ حَسَنَةٍ" وكان ابن عمر وسالم بن عبد الله ومحمد بن واسع وغيرهم يدخلون السوق قاصدين لنيل فضيلة هذا الذكر]

Ve dahi ᶜaleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "مَنْ دَخَلَ السُّوقَ فَقَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ كَتَبَ اللهُ لَهُ أَلْفَ أَلْفِ حَسَنَةٍ"[377] ki hulāsa-i mazmūn-ı münīfi: "Kim ki çarşıya girip "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ كَتَبَ اللهُ لَهُ أَلْفَ أَلْفِ حَسَنَةٍ" derse Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri ona bin kerre bin haseneyi yazar." Ve İbn ᶜÖmer ve Sālim b. ᶜAbdullāh ve Muhammed b. Vāsiᶜ ᶜaleyhimü'r-rahme ve'r-rıdvān işbu zikrin fazīletine nāil olmak üzere çarşıya girip bu senāyı okurlardı.

[وقال الحسن ذاكر الله في السوق يجيء يوم القيامة له ضوء كضوء القمر وبرهان كبرهان الشمس ومن استغفر الله في السوق غفر الله له بعدد أهلها]

---

376 Bkz. *Şuᶜabu'l-Īmān*, 2/89, no: 561; *Musnedu*'l-Bezzār, 5/166, no: 1759; et-Taberānī, *el-Muᶜcemu'l-Evsat*, 1/90, no: 271; *Hilyetu'l-Evliyā*, 3/119.

377 Tirmizī, Daᶜ*avāt, 36*, no: 3428; *el-Mustedrek*, 1/721, no: 1974; *Hilyetu'l-Evliyā*, 2/355.

Hasen el-Basrī ᶜaleyhi'r-rahme demiş ki "Çarşıda Zāt-ı Zü'l-Celāl'in zākiri yevm-i kıyāmette onun ışığı ve nūru ay ve kamer ışığı ve nūru gibi ve burhānı güneş burhānı gibi mahşere gelir. Ve kim ki çarşıda Zāt-ı Zü'l-Celāl'i istigfār eylerse onun yaᶜnī çarşının ehli ᶜadedince günāhlarından ᶜafv ve magfiret olunur."

[وكان عمر رضي الله عنه إذا دخل السوق قال "اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكُفْرِ وَالْفُسُوقِ وَمِنْ شَرِّ مَا أَحَاطَتْ بِهِ السُّوقُ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ يَمِينٍ فَاجِرَةٍ وَصَفْقَةٍ خَاسِرَةٍ"]

Ve dahi ᶜÖmer b. el-Hattāb ᶜaleyhi'r-rıdvān çarşıya girdikçe bu taᶜavvüz ve duᶜāyı okurdu: "اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكُفْرِ وَالْفُسُوقِ وَمِنْ شَرِّ مَا أَحَاطَتْ بِهِ السُّوقُ اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ يَمِينٍ فَاجِرَةٍ وَصَفْقَةٍ خَاسِرَةٍ" derdi. [162]

[وقال أبو جعفر الفرغاني كنا يومًا عند الجنيد فجرى ذكر ناس يجلسون في المساجد ويتشبهون بالصوفية ويقصرون عما يجب عليهم من حق الجلوس ويعيبون من يدخل السوق فقال الجنيد كم ممن هو في السوق حكمه أن يدخل المسجد ويأخذ بإذن بعض من فيه فيخرجه ويجلس مكانه وإني لأعرف رجلا يدخل السوق ورده كل يوم ثلثمائة ركعة وثلاثون ألف تسبيحة قال فسبق إلى وهمي أنه يعني نفسه]

Ve dahi Ebū Caᶜfer el-Fergānī demiş ki "Bir gün Cüneyd-i Bagdādī yanında idik, mesācidde oturup sūfiyyeye müteşebbih ve hakk-ı cülūstan onlara vācib olan vācibātta mukassır ve çarşıya duhūl edenlere muᶜīb olan kesānın zikrleri cārī oldukta Cüneyd-i Bagdādī dedi ki "Çarşıda olanlardan nice ādemler vardır ki onun hükmü o mescide girip içinde olanların baᶜzıları kulağından ahz ve mescidden ihrācıyla yerinde oturmaktır. ᶜAle't-tahkīk ben bir ādemi bilirim ki çarşıya girer de yevmiyyede virdi üç yüz rekᶜat ve otuz bin tesbīhadır." Ebū Caᶜfer demiş ki "Onun işbu sözünden benim vehmime sebkat etti ki o ādemden kendi zātını murād etmiş."

[فهكذا كانت تجارة من يتجر لطلب الكفاية لا للتنعم في الدنيا فإن من يطلب الدنيا للاستعانة بها على الآخرة كيف يدع ربح الآخرة والسوق والمسجد والبيت له حكم واحد وإنما النجاة بالتقوى قال صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "اتَّقِ اللّٰهَ حَيْثُمَا كُنْتَ"

فوظيفة التقوى لا تنقطع عن المتجردين للدين كيفما تقلبت بهم الأحوال وبه تكون حياتهم وعيشتهم إذ فيه يرون تجارتهم وربحهم وقد قيل من أحب الآخرة عاش ومن أحب الدنيا طاش والأحمق يغدو ويروح في لاش والعاقل عن عيوب نفسه فتاش]

İşte taleb-i kifāyet için ticāret eden tācirlerin ʿādātı böyle idi. Dünyāda tenaʿʿum-ı dünyevī için ticāret etmeyen kimse böyle olmak gerektir, zīrā āhirete istiʿāne etmek için dünyāyı taleb eden kimse ribh-i āhireti nice terk eder, o ādemin hakkında çarşı ve mescid ve hāne müsāvīdir, yaʿnī ona göre hükmü birdir, necāt ancak takvā iledir. ʿAleyhi's-salātu ve's-selām efendimiz buyurmuş ki "اتَّقِ اللَّهَ حَيْثُمَا كُنْتَ"[378] Yaʿnī "Her nerede olsan sen Allāh'a takvā eyle." İşte bu nass-ı celīl hükmünce dīne mütecerrid olunlardan dahi vazīfe-i takvā munkatıʿ olmaz, ahvāl onlarla her nice tekallüb eder ise etsin beher hālde vazīfe-i takvāya meʾmūrlardır, onların hayāt ve ʿayşları onunladır, yaʿnī vazīfe-i takvā iledir, çünkü ticāret ve ribhleri takvāda görürler. Ve dahi denilmiş ki "Kim ki āhireti severse dirilir ve kim ki dünyāyı severse ʿaklı hafīf olup rāhatı bozulur, ahmak olan kimse boşta gider gelir ve ʿākıl ve hūş-mend ādem nefsinin ʿuyūbu üzerine teftīş eder durur."

[الْخَامِسُ أَنْ لَا يَكُونَ شَدِيدَ الْحِرْصِ عَلَى السُّوقِ وَالتِّجَارَةِ وَذَلِكَ بِأَنْ يَكُونَ أَوَّلَ دَاخِلٍ وآخر خارج وبأن يركب البحر إلا بحج أو عمرة أو غزو وكان عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما يقول لا تكن أول داخل في السوق ولا آخر خارج منها فإن بها باض الشيطان وفرخ روي عن معاذ بن جبل وعبد الله بن عمر إن إبليس يقول لولده زلنبور سر بكتائبك فأت أصحاب الأسواق زين لهم الكذب والحلف والخديعة والمكر والخيانة وكن مع أول داخل وآخر خارج منها وفي الخبر "شَرُّ الْبِقَاعِ اَلْأَسْوَاقُ وَشَرُّ أَهْلِهَا أَوَّلُهُمْ دُخُولًا وَآخِرُهُمْ خُرُوجًا"]

Ve beşinci emr ise o dahi çarşıya ve ticārete pek çok harīs olmamaktır, yaʿnī ona hırsı katı ve şiddetli olmaya ki cümleden evvel esvāka girmeye ve cümleden sonra ondan çıkmaya ve ticāret için deryāya binmeye meger ki hacc veyā ʿumre veyāhūd gazā için ola, bunlar için rükūb-ı

378 Dārimī, Rikāk, 74, no: 2833; Tirmizī, Birr, 55, no: 1987; et-Taberānī, *el-Muʿcemu'l-Evsat*, 4/125, no: 3779; *Şuʿabu'l-Īmān*, 10/380, no: 7662.

bahrda bir beᵓs olmaz. ᶜAbdullāh b. ᶜAmr b. el-ᶜĀs ᶜaleyhime'r-rıdvān buyurdu ki "Çarşıya en evvel giren ādem olma ve dahi ondan en son çıkan ādem olma, zīrā şeytān-ı laᶜīn onun içinde yumurtalayıp yorulmuştur." Ve dahi Muᶜāz b. Cebel ve ᶜAbdullāh b. ᶜÖmer ᶜaleyhime'r-rıdvān üzerlerine mervī olmuş ki onlar demişler ki "İblīs-i laᶜīn oğlu Zelenbūr'a dermiş ki sen cemᶜiyyetin ile ashāb-ı esvāka var git onlara yalan söylemek ve yemīn etmek ve hudᶜa ve mekr ve hıyāneti bezetip tezyīn eyle, çarşıya en evvel giren ādem ile berāber gir ve ondan en son çıkan ādem ile berāber çık." Ve hem dahi haberde vārid olmuş ki "شَرُّ الْبِقَاعِ اَلْأَسْوَاقُ وَشَرُّ أَهْلِهَا أَوَّلُهُمْ دُخُولًا وَآخِرُهُمْ خُرُوجًا"[379] Yaᶜnī "Bikāᶜın en ziyāde yaramazı ve şerrli yeri çarşı ve bāzārlardır ve ashābının en ziyāde şerrlisi o kimsedir ki cümleden evvel erkence çarşıya girer ve cümleden sonra ondan geççe çıkar."

[وتمام هذا الاحتراز أن يراقب وقت كفايته فإذا حصل كفاية وقته انصرف واشتغل بتجارة الآخرة هكذا كان صالحو السلف فقد كان منهم من إذا ربح دانقًا انصرف قناعة به وكان حماد بن سلمة يبيع الخز في سفط بين يديه فكان إذا ربح حبتين رفع سفطه وانصرف]

Ve bu ihtirāzın tamāmı onun vakt-i kifāyetine murākabe etmekledir ki her ne vakt kifāyeti hāsıl olursa çarşıdan savuşup gide, āhiret ticāretiyle müştagil ola. Selef-i sālihīn [163] zamānında onlardan ādem var idi ki günde bir dāniki kazanmış olsa onunla kanāᶜat edip savuşur giderdi. Hammād b. Seleme sepet içinde ve elleri arasından hazzı satardı, kaçan ki iki habbe kār etse sepetini kaldırıp savuşur giderdi.

[وقال إبراهيم بن بشار قلت لإبراهيم بن أدهم رحمه الله أمر اليوم أعمل في الطين فقال يا ابن بشار إنك طالب ومطلوب يطلبك من لا تفوته وتطلب ما قد كفيته أما رأيت حريصًا محرومًا وضعيفًا مرزوقًا فقلت إن لي دانقًا عند البقال فقال عز علي بك تملك دانقًا وتطلب العمل وقد كان فيهم من ينصرف بعد الظهر ومنهم بعد العصر ومنهم من لا يعمل في الأسبوع إلا يومًا أو يومين وكانوا يكتفون به]

Ve İbrāhīm b. Beşşār demiş ki İbrāhīm b. Edhem'e dedim ki "Bu-

379 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiᶜiyye*, 6/312.

gün gidip çamurda işlemeyeceğim." İbrāhīm ᶜaleyhi'r-rahme: "Yā İbn Beşşār, ᶜale't-tahkīk sen tālib ve matlūbsun, ondan vazgeçemeyeceğin şeyᵓi seni taleb edersin, müstekfīsi bulunduğun nesneyi taleb edersin. Sen bir harīs-i mahrūm olduğunu görmedin mi ve bir zebūn ve zaᶜīf-i merzūk olduğunu görmedin mi?" dedi. Ben dahi: "Bakkālda benim bir dānikim vardır" dediğimde, o dahi: "Sen benden daha ziyāde ᶜazīz olmalısın. Sen bir dānika mālik olduğun hālde daha ᶜamel mi istersin?" Selef-i sālihīnden kimi öğleden sonra ve kimi ikindiden sonra savuşup giderdi ve kimi haftada bir veyā iki gün işlerdi ve o kadar ᶜamel ile iktifā ederlerdi.

[السَّادِسُ أَنْ لَا يَقْتَصِرَ عَلَى اجْتِنَابِ الْحَرَامِ بل يتقي مواقع الشبهات ومظان الريب ولا ينظر إلى الفتاوى بل يستفتي قَلْبَهُ فَإِذَا وَجَدَ فِيهِ حَزَازَةً اجْتَنَبَهُ وَإِذَا حُمِلَ إِلَيْهِ سِلْعَةٌ رَابَهُ أَمْرُهَا سَأَلَ عَنْهَا حتى يعرف وإلا أكل الشبهة وقد حمل إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لبن فقال من أين لكم هذا فقالوا من الشاة فقال ومن أين لكم هذه الشاة فقيل من موضع كذا فشرب منه ثم قال إنا معاشر الأنبياء أمرنا أن لا نأكل إلا طيبًا ولا نعمل إلا صالحًا وقال "إِنَّ اللهَ تَعَالَى أَمَرَ الْمُؤْمِنِينَ بِمَا أَمَرَ بِهِ الْمُرْسَلِينَ" فقال ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾ فسأل النبي صلى الله عليه وسلم عن أصل الشيء وأصل أصله ولم يزد لأن ما وراء ذلك يتعذر وسنبين في كتاب الحلال والحرام موضع وجوب هذا السؤال فإنه كان عليه السلام لا يسأل عن كل ما يحمل إليه وإنما الواجب أن ينظر التاجر إلى من يعامله فكل مَنْسُوبٍ إِلَى ظُلْمٍ أَوْ خِيَانَةٍ أَوْ سَرِقَةٍ أو ربا فلا يعامله وكذا الأجناد والظلمة لا يعاملهم البتة ولا يعامل أصحابهم وأعوانهم لأنه معين بذلك على الظلم]

Ve altıncı emr ise o dahi yalnız ictināb-ı harām üzerine iktisār etmemekliktir belki mevākiᶜ-i şübühāt ve mezānn-ı reyb olan yerlerden dahi ittikāᵓ etmektir. Ve hükm-i zāhirīsine bināen verilegelen fetāvāya bakmayıp kalbinden dahi onu istiftā eyleye, eger kendi kalbinde ona bir tırmalamak görürse ondan ictināb ede ve ona eger bir silᶜa haml olunup onda onun bir şekk ve iştibāhı olduysa gerektir ki o silᶜa üzerine suᵓāl kıla tā ki onu bile, yoksa şübheli nesneyi ekl eder. ᶜAleyhi's-salātu ve's-selām efendimize süt takdīm olundukta efendimiz: "Bu süt size nereden geldi?" diye sormuş ve onu takdīm eden zāt "koyundandır"

diye cevāb verince "O koyun size nereden gelmiş?" diye suʾāl etmiş ve "fülān yerden bize gelmiş" diye haber verildikte o sütten içmiş ve "Biz maᶜāşir-i enbiyāʾ biz meʾmūruz ki helālden gayrı bir nesneyi yemeyelim ve sālihten gayrı dīger bir ᶜamel ve işi işlemeyelim" diye irāde ve fermān buyurmuş. Ve dahi buyurmuş ki "إِنَّ اللهَ تَعَالَى أَمَرَ الْمُؤْمِنِينَ بِمَا أَمَرَ بِهِ الْمُرْسَلِينَ"[380] فقال ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾[381] Yaᶜnī "ᶜAle't-tahkīk Zāt-ı Zü'l-Celāli ve'l-ikrām hazretleri mürselīne emr ettiği evāmir ile müʾminīne emr edip buyurmuş ki ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾[382] yaᶜnī "Ey ehl-i īmān, size verdiğimizden tayyib ve helāden siz ekl ediniz". Efendimiz onun aslına ve aslının aslı üzerine sorup daha ziyāde sormamış, çünkü onun mā-verāsında söylemek müteᶜazzirdir. Helāl ve harām kitābında işbu suʾālin mevāziᶜ-i vücūbu beyān edeceğiz, zīrā ᶜaleyhi's-selām efendimiz ona takdīm olunan her bir nesnenin üzerine suʾāl etmezdi. Vācib ancak odur ki tācir onunla muᶜāmele edeceği ādeme nazar ede. Ve kim ki bir zulm veyā hıyānet veyā sirkat veyā ribāya mensūb ise onunla muᶜāmele etmeye, Ecnād ve zaleme dahi böyledir ki zulm ve hıyānete ve sirkat ve ribāya mensūb olurlarsa onlarla dahi muᶜāmele eylemeye ve onların ashāb ve aᶜvānlarına dahi muᶜāmele eylemeye, zīrā eger muᶜāmele eder ise onunla zulm üzerine muᶜīn olmuş olur.

[وحكي عن رجل أنه تولى عمارة سور لثغر من الثغور قال فوقع في نفسي من ذلك شيء وإن كان ذلك العمل من الخيرات بل من فرائض الإسلام ولكن كان الأمير الذي تولى في محلته من الظلمة قال فسألت سفيان رضي الله عنه فقال لا تكن عونًا لهم على قليل ولا كثير فقلت هذا سور في سبيل الله للمسلمين فقال نعم ولكن أقل ما يدخل عليك أن تحب بقاءهم ليوفوك أجرك فتكون قد أحببت بقاء من يعصي الله وقد جاء في الخبر "مَنْ دَعَا [164] لِظَالِمٍ بِالْبَقَاءِ فَقَدْ أَحَبَّ أَنْ يُعْصَى اللهَ فِي أَرْضِهِ" وفي الحديث "إِنَّ اللهَ لَيَغْضَبُ إِذَا مُدِحَ الْفَاسِقُ" وفي حديث آخر "مَنْ أَكْرَمَ فَاسِقًا فَقَدْ أَعَانَ عَلَى هَدْمِ الْإِسْلَامِ"]

---

380 Müslim, Zekāt, 19; Tirmizī, Tefsīr, 3, no: 2989; Dārimī, Rikāk, 9, no: 1759; *Şuᶜabu'l-Īmān*, 2/388, no: 1118.

381 Bakara, 2/172.

382 Bakara, 2/172.

Ve dahi hikāyet olunmuş ki bir ādem sügūrdan bir sagrın sūru taʿmī-rine müteʿahhid ve müstevlī oldukta o ādem demiş ki "Kendi nefsimde bir şübhe vākiʿ oldu ki velev ki o ʿamel aʿmāl-i hayriyyedendir, belki ferāiz-i islāmiyyedendir, lākin o ādemin mahallesi müstevlīsi ve emīri zalemeden idi." Der ki ben Süfyān ʿaleyhi'r-rıdvāndan onu suʾāl ettim. Süfyān dedi ki "Sen onlara yāver olma, ne azda ve ne de çokta." Ve ben ona dedim ki "Bu bir sūrdur ki fī sebīlillāh müslimīn için yapılır." O dahi: "Evet egerçi müslimīn için bir sūrdur velākin sana ondan dā-hil olacak seyyiʾelerin en ekalli odur ki ecrinizi vermek için dünyāda bekālarını seversin ve bu yüzden Zāt-ı Zü'l-Celāl'e ʿisyān eden ādemin bekāsını sevmiş olursun." Ve haberde vārid olmuş ki "مَنْ دَعَا لِظَالِمٍ بِالْبَقَاءِ فَقَدْ أَحَبَّ أَنْ يُعْصَى اللهَ فِي أَرْضِهِ"[383] ki hulāsa-i meʾāli: "Kim ki bir zālime bekāʾ ile duʿā ederse o kimse Zāt-ı Zü'l-Celāl'e arzında kulları tarafın-dan ʿisyān vukūʿ bulmaklığı sevmiş olur." Ve dahi hadīs-i şerīfte gelmiş ki "إِنَّ اللهَ لَيَغْضَبُ إِذَا مُدِحَ الْفَاسِقُ"[384] Yaʿnī "ʿAle't-tahkīk fāsık medh olun-duğu vaktte Zāt-ı Zü'l-Celāl gazab eder." Ve āher bir hadīste "مَنْ أَكْرَمَ فَاسِقًا فَقَدْ أَعَانَ عَلَى هَدْمِ الْإِسْلَامِ"[385] Yaʿnī "Kim ki bir fāsıkı ikrām ederse hedm-i İslām üzerine iʿāne etmiş olur."

[ودخل سفيان على المهدي وبيده درج أبيض فقال يا سفيان أعطني الدواة حتى أكتب فقال أخبرني أي شيء تكتب فإن كان حقًا أعطيتك وطلب بعض الأمراء من بعض العلماء المحبوسين عنده أن يناوله طينًا ليختم به الكتاب فقال ناولني الكتاب أولًا حتى أنظر ما فيه فهكذا كانوا يحترزون عن معاونة الظلمة ومعاملتهم أشد أنواع الإعانة فينبغي أن يجتنبها ذوو الدين ما وجدوا إليه سبيلًا]

Ve dahi mervīdir ki Mehdī üzerine yedinde bir derc-i ebyaz olduğu hālde Süfyān dāhil olmuş. Ve Mehdī, Süfyān'a: "Ey Süfyān, yazı yaz-mak için bana divitini ver" dedikde Süfyān ona dedi ki "Bana haber ver ki ne yazacaksın ki eger yazacağın şey hakk ise vereyim." Ve dahi yanında mahbūs olduğu hālde baʿzu'l-ümerāʾ baʿzu'l-ʿulemādan mektū-

383 *Hilyetu'l-Evliyā*, 7/46; *Şuʿabu'l-Īmān*, 12/41, no: 8986.

384 *Şuʿabu'l-Īmān*, 6/509, no: 4543.

385 İbnu's-Subkī, *Tabakātu'ş-Şāfiʿiyye*, 6/313.

bu hatm etmek için tīni istedikte o ᶜālim demiş ki "Sen evvelā mektūbu bana ver ona nazar edip anlayayım ki ne yazmışsın." İşte bu sūretle selef-i sālihīn muᶜāvene-i zalemeden ihtirāz ederlerdi ve onların muᶜāmeleleri ise onlara envāᶜ-i iᶜānetin eşeddidir, ondan tevakkī ve ictināb etmek gerektir. Ve'l-hāsıl dīndār ādemlerin ictināb-ı mecālleri olup yol buldukça zalemenin muᶜāmelelerinden tebāᶜud ve ihtirāz etmeleri lāzımdır.

[وبالجملة فينبغي أن ينقسم الناس عنده إلى من يعامل ومن لا يعامل وليكن من يعامله أقل ممن لا يعامله في هذا الزمان قال بعضهم أتى على الناس زمان كان الرجل يدخل السوق ويقول من ترون لي أن أعامل من الناس فيقال له عامل من شئت ثم أتى زمان آخر كانوا يقولون عامل من شئت إلا فلانًا وفلانًا ثم أتى زمان آخر فكان يقال لا تعامل أحدًا إلا فلانًا وفلانا وأخشى أن يأتي زمان يذهب هذا أيضًا وكأنه قد كان الذي كان يحذر أن يكون ﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾]

Ve bi'l-cümle zābıta-i muᶜāmele odur ki onun ᶜindinde yaᶜnī muᶜāmele eden tācirin yanında ᶜāmme-i nās iki kısma münkasım ola: Bir kısmı onunla muᶜāmele oluna ve dīger kısmı onunla muᶜāmele olunmaya ve onunla muᶜāmele edecek kısm dahi öbür kısmdan az ve ekall ola. Bu zamānede mezālim ve muharremāttan ictināb eden kesān az kalmıştır. Baᶜzu's-selef demiş ki "Halk üzerine bir zamān geldi ki ādem çarşıya girip suᵓāl etse ki ben kim ile muᶜāmele edeyim?" Ona denilir ki "Dilediğin ādemlerle muᶜāmele eyle." Ve ondan sonra bir zamān geldi ki ona denilirdi ki "Dilediğin ādemlerle muᶜāmele eyle fakat fülān ve fülān ile muᶜāmele etme." Ve ondan sonra bir zamān geldi ki denilirdi ki "Fülān ve fülāndan gayrı dīger bir kimse ile muᶜāmele etme." Korkarım ki bir zamān gelecek ki bu dahi gidip zāhib olacak." Sanki o mahzūr görünen nesne dahi olmuştur, atık ne çāre ﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾[386] diye hüzn ve teᵓessüf ederiz" yaᶜnī ibtidā-yı emrde bir zamān gelmiş ki cümle ehl-i īmān muttakī ve veraᶜ-kār idiler ki onların muᶜāmelelerinden havf olunmazdı, onda ādem mütehayyir olup her kimle muᶜāmele ederse günāhtan havfı olmazdı ve baᶜdehu bir zamān geldi ki ehl-i īmān içinde

386 Bakara, 2/156.

muᶜāmeleye şāyān olmayan ādem bulunurdu velākin o ādemler az idi ki maᶜlūm olurdular ve onlardan yalnız ittikāᵓ lāzım gelirdi, sonra bir zamān geldi ki ᶜāmme-i nās içinde muᶜāmeleye şāyān ādem az kıldı ki maᶜlūm birtakım zevāt kaldılar ve kusūrları lāübālī kabīlinden oldular ve korku vardır ki bir zamāndan sonra bu ādemler dahi bulunamayacaklardır. Musannif-i merhūm der ki o zamān sanki bizim zamānımızdır, bizim çāremiz kalmamıştır, hüzn ve teᵓessüften gayrı bir söz diyemeyiz demektir.

[السَّابعُ يَنْبَغِي أَنْ يُرَاقِبَ جَمِيعَ مَجَارِي مُعَامَلَتِهِ مع وَاحِدٍ مِنْ مُعَامِلِيهِ فَإِنَّهُ مُرَاقَبٌ وَمُحَاسَبٌ فَلْيَعُدَّ الجواب ليوم الحساب والعقاب في كل فعلة وقولة إنه لم أقدم عليها ولأجل ماذا فإنه يقال [165] إنه يوقف التاجر يوم القيامة مع كل رجل كان باعه شيئًا وقفة ويحاسب عن كل واحد فهو محاسب على عدد من عامله]

Ve yedinci emr ise o dahi kāffe-i muᶜāmelātının mecārīsini murākabe etmektir ki her bir muᶜāmil ile edeceği muᶜāmele üzerine yevm-i kıyāmette muhāseb olacaktır. Ve muᶜāmelesine murākabe edip nazar eden melāike vardır ki muᶜāmelātını yazarlar, bināen ᶜaleyh yevm-i hisāb u ᶜikāb için onun her bir kavl ve fiᶜline cevāb tedārük edip hāzır etmek gerektir ki o fiᶜl ve kavle niçin ikdām etti ve sebeb ve mūcibi ne idi ve kimin için işledi, zīrā denilir ki yevm-i kıyāmette tācir ᶜarsa-i mahşerde her bir muᶜāmil ile birer mevkifi ve her bir fiᶜli için birer muhāsebesi vardır, yaᶜnī dār-ı dünyāda onunla alışveriş ettikleri ādemlerin her birisine birer muhāsebesi vardır ve her bir muᶜāmil ile cārī olan fiᶜl ve kavlin hisābını başka başka verecektir.

[قال بعضهم رأيت بعض التجار في النوم فقلت ماذا فعل الله بك فقال نشر علي خمسين ألف صحيفة فقلت هذه كلها ذنوب فقال هذه معاملات الناس بعدد كل إنسان عاملته في الدنيا لكل إنسان صحيفة مفردة فيما بيني وبينه من أول معاملته إلى آخرها]

Baᶜzu's-selef demiş ki uykumda ben baᶜzu't-tüccārı görüp ondan sordum ki "Zāt-ı Zü'l-Celāl hazretleri seninle ne muᶜāmele buyurdu?" O ādem bana dedi ki "Elli bin sahīfe bana neşr olunup açıldı." Ben dahi: "Bu sahāifin kāffesi günāh ve zünūbun mudur?" diye istifsār

eylediğimde o dahi: "Nās ile olan aᶜmālin sahāifidir, dünyāda onunla muᶜāmele etiğin ādemlerin ᶜādedincedir" dedi ki her bir muᶜāmil için birer sahīfe-i müfrede vü müstakille olup onunla ibtidādan āhire kadar beynimizde her ne ki cārī ve vākiᶜ olmuşsa onda yazılmıştır.

[فهذا ما على المكتسب في عمله من العدل والإحسان والشفقة على الدين فإن اقتصر على العدل كان من الصالحين وإن أضاف إليه الإحسان كان من المقربين وإن راعى مع ذلك وظائف الدين كما ذكر في الباب الخامس كان من الصديقين والله أعلم بالصواب تم كتاب آداب الكسب والمعيشة بحمد الله ومنه]

İşte ᶜadl ve ihsān ve dīnde şefkat etmek vācibātından merd-i tācirin ᶜamelinde ona lāzım ve her bir müktesibin üzerinde riᶜāyeti mütehattem olan umūr bunlardır. Ve merd-i müktesib eger yalnız ᶜadl üzerine iktisār edip ihsān ve şefkat yollarına mülāzemet etmezse o kimse sulehādan maᶜdūd olur ve eger ᶜadle ihsānı izāfe edip her bir muᶜāmelesinde ᶜadl ve ihsānı gözetmiş ise o kimse mukarrebīnden sayılır ve eger ᶜadl ve ihsān ile berāber beşinci bābda mezkūr olan vezāif-i dīniyyeyi mürāᶜāt edip her bir alışverişinde o vezāifi dahi gözetip ahkāmını icrā etmiş ise o kimse sıddīkīndendir. Ve Allāhu taᶜālā savāb tarīkine aᶜlemdir, ādāb-ı maᶜīşet ve iktisābın kitābı dahi bi-hamdillāhi taᶜālā ve bi-ihsānihi bunda tamām oldu. Ve'l-hamdu lillāhi rabbi'l-ᶜālemīn.